

ГОД. II.

СРБАДИЈА

1882

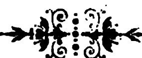
СРБАДИЈА

ЧАСОПИС ЗА ЗАБАВУ И ПОУКУ

ГОДИНА ДРУГА

УРЕЂУЈЕ

Стеван Ћурчић

БЕОГРАД,
ШТАМПАНО У ПАРНОЈ ШТАМПАРИЈИ ЗАДРУГЕ ШТАМПАРСКИХ РАДНИКА
1882.

ГДЕ ЈЕ ШТО

ПЕСМЕ

лирске, епске и драмске.

Приповетке, новеле и романи

Поучни чланци

МУЗИКА

ЛИСТАК

разни чланци и белешке

ГОДИНА ДРУГА — 1882 — СВЕСКА ПРВА

ЦАР ДУШАН

ТРАГЕДИЈА

од

Ђорђа Малетића

ПРЕДИГРА

Лица у предигри:

Стеван Душан, краљ.
Архијепископ Данило.
Војислав Војнов, кнез.
Војихна, саветник.
Гвилба Которанин, протовистијар.
Нићифор
Раденко
Марко
Паун — војводе.
Плакид
Вукашин
Лазар Гребљановић
Зунко
Сретен — дворници удове краљице Марије Дечанскове.
Милан
Никола, велики жупан
Један стражар.

Властела, војници, народ.
Време: година 1331.

ДЕО 1.

Краљ Душан венчао се у Сврчини. Присиљен партијом, која му је оца удавила а њега на престо попела, изјављује пароду, да ће да завојшти на Грке по жељи народа. По што је примио поздраве од поклисара разних двора и ласкаво их отпустио у петој појави, поћути мало, мерећи очима своју властелу, а за тим горко:

Ето сам вам жељу испунио —
Јамачно сте са мном задовољни? —
Рат сте хтели; нек вам буде дакле,
Кад мислите, да се само ра̑том
Може својски држави послужит'
И свој народ стално усрећити.
Држава нам од тисућу ра̑на
Стра́да дуго, а ми ка' видари,
Место труда, неге и мелема,
Оштрим ножем сечемо удове.

Нићифор

Светли краљу! *народ* хоће рата,
Тражи сла̑ве, вла̑сти и господства
На далеко, преко својих ме̑ђа̑.

Да му други исто не уграби,
Јер је стара *трошна* Византија.

Душан

Народ често не зна шта захтева,
Ка' болесник у болести тешкој.
С тог' му треба вољу савладати,
Научит' га да разуму служи.

Ниђифор

Ова болест на пречац се лечи.
Пусти, краљу, нек' завојшти народ,
Нек' огледа снагу и јунаштво,
Пак што Бог да и срећа јуначка.
Не могне ли задобити славе,
Он ће с' вратит' посрамљен, понижен,
С уверењем, да је погрешио
Што свог краља није послушао.

Душан

А краљ да се слабошћу покрије,
У безумља да савета тражи,
У освете помоћ да исплаче?
О, да мудрих, да дивних разлога!
Таком песмом, мој војводо врли,
Не успава данас ни дечицу.
Ал' нек' буде, кад се тако мора.

На пољу пролази улицом народ певајући:

Венац краља окитио,
Злотвори дркћите!
Ај, хај, хај!
Србе, не спавај!
Жеља пламти, слава зове,
Стреле су нам наперене,
Оклоп звечи од срдашца.

Ниђифор

Ето, краљу, шта ти народ жели,
Шта ти весео у песмама вели.

Народ пева даље:

Копља небо проломиће
Хајд' за славом с нама краљу,
Наша нâдо, у бој, у бој!

Душан (шета)

„У бој, у бој!“ — Да, да! у бој, у бој!
Нек вам буде, кад тако хоћете,
Нека народ увери се собом
Да и краљ му не страши се рâта,
Што је телом, духом малаксао,
Те у миру нâда с' наћи слâсти,
Које звека расплаши оружја,
Већ што жели према суседима
Узаврела да му сазре снага,
Да народна очеличи мишца
Ослонив се на мач поуздани
Пријатеља, савезника врла. —
Што нас снађе од ћудљиве среће
У оружју, крвљу напојеном,
Нека *себи* весели припишу.
Одговорност ја не примам на се.

(На знак краљев војводе и остали одлазе, осим *Гвилбе* и *Николе*.)

Душан

(Скида круну и порфиру и меће их гњевно на сто.)

Ид'те знаци власти и господства,
Те покрите срамом *прву* главу,
Што вам таку силу присвојила!
Ви сте *ништа*, застарели облик,
Коме важност пâде са временом!
Власт је *снага*, па ко снаге нêма,
Нек' у ове не узда се рите.

(Показује круну, скиптар и порфиру).

Видесте ли шта је Стеван Душан? —
А јадан сам ја краљ на престолу!
Бујица ме поне властеоска
Те устадох на честита оца.
Зар то није славно и похвално?
Сад ми иста руља *заповеда*,
Мојој вољи прописује правац;
Краљ је *сêнка*, ил' од крпа *лутка*. —
Па зар може и бити друкчије
Где краљ *тако* до венца долази? —

Гвилба

Господару, све ће то да прође
За тренутак, ка' бујица прâва,
А по што се река у кориту
Поумири од навале туђе,
Брод државни *опет* ће понети
На плећима мирно и послушно.

Душан

За тренутак? Мени с' вêк већ чини. —
Краљ да с' тако руљи покорава! —
О грдила, нигде невиђена! —
Ја сам био још невешто *момче*,
Кад ми отац војску поверио,
Па тâ војска, што сплинила земљу,
На мој *миг* се вољно покретала
Као класје валовите њиве
Од гњевнога, жестокога ветра —

А данас ме тобож ка' владара
Савијају властеоске ћуди —
Та ја тако *нећу* да краљујем! —
»То ће прећи ка' бујица права!« —
Ал' шта ми је бујица однела?
Може ли ми оца повратити?
Може ли ми име повратити?
Ко им каза да ми гњаве оца? —
О мој Гвилба, куда ћу од греха!

Гвилба

Бог не мери грехе као људи,
Пак ће твоју ублажит' кривицу,
А владаре само после *смрти*
Грех изводи на сӯд пред потомство.
Твоје руке од крви су чисте,
Што гомиле разузданих људи,
Бесомучних, крвавих зверова,
Окаљаше освећени престо
И убише оца, светитеља,
У невино име синовљево —
Зар *син* таке да испашта грехе?

Никола

Сви ми знамо твоје рāне грдне,
Знамо добро шта си прртрпео
Од несрећне, занесене чете;
Ал' се стрпи, врли господару.
Гњев угуши у великој души,
Пак ће земља нов добити облик,
Народ ће те пратит' благословом
А потомство хранит' у спомену
Као свога највећег владара.

Душан (хōда)

Вртоглавци, худи себичњаци!
Ха! — Зар тако земљом се управља?
Ваша корист данас рāта иште
Да се првих мēста докопате,
Па ма какве јављале с' прилике;
А што ће се *народ* ојадити,
То је *слабост*, која с' лēпи срца
Само јадних, слабомоћних жéнâ,
Ал' ће Душан поломит' вам крила! —
Несретњици, одметници рода!
Док вам слабим' Душаново име
Нужно беше на новоме стегу,
Дотле вам је лēпо предњачило,
Те државом целом задрмасте;
Данас ново истакосте име
„Народњаци“, »напредњаци“ светли
И шта нисте! — јер се тиче вlâсти
Које ваља да утврди *народ*.
То је грозно! —

Гвилба

Ратом често рат се предупреди
Још страшнији, много опаснији
Што краљевство у свом крилу гâји.
С тога, краљу, бирај што је за те!
Ако с' ратом облаци навуку,
Врат' се с пута с маслиновом граном.
Осмене л' се ратна срећа на те,
Иди за њом, те примами славу
И размакни својој земљи крајне,
А прибави крила соколова
У новим ти, верним јунацима,
Која ће те силна узвисити
Над гомилом ниских себичњака.

Никола

После прве славе на разбоју
Много лакше краљу заповедат',
Много лакше преобразит' земљу
И завести нов рêд и законе
Рад' напретка и будуће снаге.

Краљ се томе противи што прилике нису за ратовање а нарочито што се и *Бугари* могу с Грцима удружити, па вели:

С тога мислим да нам најпре ваља
По што по то придобит' Бугаре;
Могнемо л' се у њих поуздати
Онда Босна мировати мора,
Угри залуд шкргутаће зубма.

Гвилба

Тој болести ја бих знао лека,
Али не знам — како ће се примит'.

Душан

Жељно слушам — но! — говори Гвилба.

Гвилба

Али, краљу, — немој замерити
Ако ти се мис'о не допадне. —
Ја сам о том дуго размишљао,
Борио се тешко с разлозима,
Многе ноћи без сна испратио,
И опет се моја прва мисао
Повраћала у свој снази својој.

Душан

А та мисао?

Гвилба

Александар има
Једно благо на овоме свету,

Што га воли ка' зенице своје,
А то му је сестрица Јелена —

На пољу чује се вика:

Пустите ме! — Натраг, море, натраг!
Ал' ја морам изићи пред краља,
Па да би ме и живота стало. —

ПОЈАВА 6.

Стражар с Пауном. Пређашњи.

Стражар (вуче Пауна)

Несрећниче! иди натраг! — или —

Душан

Што с' кошкате? Шта то момче хоће?

Паун (пада пред краља)

Милост, милост, помазана главо!
Ил' ме уби ништавога мрава.

Душан

Каква те је сломила невоља
Да од краља данас милост иштеш?

Стражар

Светли краљу! — Нека сутра дође. —
Противник је, тврдоглав је, бујан —

Паун

Ја противник! — Живота ми нисам —

Душан

Кажи дакле невољу, ал' брзо.

Паун

Брата су ми сужна оковали
Што бранио увенчану главу,
Што бранио твога родитеља. —
Зар злочинац може бити онај
Који краљу главом живот брâни? —

Душан

Како беше твому брату име?
Устај, момче, па с ногу говори.

Паун

Ох, *Марко* је *један* познат војсци,
Што сâм самцит задржа ти војску
У теснацу према Неродимљи,
Док га тешке рâне оборише,
Те га тако војска прегазила,
Заузела пусту Неродимљу. —
За јунака смрт је на *бојишту*,
Не у тамној и влажној тамници.
Пусти, краљу, да ка' *јунак* умре
Под стегом ти на крвавом пољу.

Душан

Ти ми с', момче, допадаш.

Паун (радосно у себи)

О, Боже!
Ти му подај расплакано срце
Ка' у мене, брата несрећнога!

(Гласно)

Ко је био *једном* краљу вêран,
И *другом* ће, примљен под закриље.
То је слаба страна у верности,
(Ако с' може то слабошћу назват'),
Што послушан приклонио главу
Куд га закон, реч задана позва,
Куд га позва увенчана глава.

Душан

Твој је Марко, прозвани Злокоба —
Знам га добро — како ти је име? —

Паун.

Паун, краљу, нови стегоноша —

Душан

Мој Пауне, моје златно перје!
Од данас си моја десна рука,
Мила сêнка уз краљево тêло.

Паун (љубећи га у скут)

Мој је живот сад у твојој руци —

Душан

Твој је Марко свој војсци челенка!
А ја таке поштујем јунаке.

(Стражи)

Пустите га! Краљ вам заповеда;
Пустите га свêту на видело,
Нек' се сваки врлини поклони,
Од данас је мој *војвода* Марко,
Да ме прати јунак на бојиште,
Да ми дйван преотимље славу.

Паун

(Приступа краљу; овај му пружи руку, коју Паун огњено пољуби).

Ја — ја, краљу — (глас га изда).

Душан (тронут)

— — — — — Разумем, Пауне! —
Пошљи Марка, да га боље познам —
Дођ'те оба, крила соколова.

(Паун са стражом одлази).

Душан (Гвилби)

С Јеленом си говор прекинуо,
Да је братац ка' зенице воли.
Пак шта онда?

Гвилба

Шта ти с' чини, краљу,
Би л' на зета братац завојштио,
Ком би таку сестру поклонио?

Душан

Не бих никад, јест тако ми Бога!
Што би сестра као анђ'о мира
И *злотворе* могла помирити.

Гвилба

Па ето ти, господару, лека.

Душан (упрепашћен)

Каква лека? У рођаци мојој?
Да л' ти сањаш, ил' проводиш шалу?

Гвилба

Каква болест, таки и лекови.
Горчина ће растерат' опасност.

Душан

Да *Јелену* узмем за краљицу?

Гвилба

Преходницу славе, величине —

Душан (љутито)

Доста!

(Хода дугим корацима.)

Гвилба

(После кратког разговора с Николом на само).

Молим, светли господару!
Саслушај ме до сама свршетка,
Па ми онда разлоге осуди.

Душан

Ни речице! — Лудост и разлози! —
Зар и лудост разлога имаде?

Гвилба

Ако буде лудост, господару,
Оба ћемо с' насмејати слатко.
С тог' те молим, послушај до краја.

Душан

У мени је ускипела крвца —
Таку лудост да од *тебе* чујем!

Гвилба

Па нека би и погрешка била,
Погрешке су корисне животу,
Што се разум њима изоштрава.
Ал' допусти само да запитам:
Би л' Јелену за се запросио
Кад би сестра *другог* краља била?

Душан

Бих заиста! Али што то питаш?

Гвилба

Онда сметње никакве вам нêма —

Душан

Нема сметње? — Е, заиста, Гвилба,
Ту железно ломи се стрпљење;
Та и сама тâ опака *мис'о*
Јелену би ка' гром поразила.
Јелену би мржњом напојила
Против мене скврњавала свагда.

Гвилба

То остави *мени*, господару,
Ако т' Јела срце не поклони,
А ти *моје* ишчупај из груди.
Ал' *ти* како с твојим срцем стојиш,
Сâм се питај.

Душан

Шта да себе питам?
Хоћу л' оно икад пожелети,
Што ће народ праведно осудит',
Што ће наша осудити црква,
Што ће наша осудит' властела?

Гвилба

Такој жрвти у *оваком* часу
Наша црква даће благослова,
Јер то иште опстанак и слава
И безбедност земље и народа,
А властела ћ' слегнут' раменима,
Па одобрит', што с' одбрит' мора,
Јер од *рата* одустати не ће,
А с ратом је и савезник нуждан.

Душан

Бит' не може никад ни до века!

Гвилба

Онда с' подај тој бујици мутној,
Нек те носи у беснилу своме
Куд јој воља, па како ти буде;
Пусти земљу нек' о концу виси,
Па нека се сурва у бездану.
Војводе ти позајмиће крила
Да са стегом узлетиш немоћан,
А шта ће те после дочекати,
То остави случају да реши.

Душан (љутито)

Зар се с таким заједљивим речма
Предусрета помазана глава?

Гвилба

Опрости ми, светли господару!
Морам казат' — препуће ми срце —

(Озбиљно)

Властела ће упропастит' земљу —
Послушај ме, памти, господару!
Властела ће упропастит' земљу
Узлетањем под краљевском влашћу,
Заплетена у рат нерасудан,
Завађена с јаким суседима.
Ра̂том дакле одложи опасност
Прикупљањем све у своје руке
Као мудар и силан владалац;
Ал' и жртве мораш рату принет',
Те да спасеш себе и државу.
Ја знам добро, да је *тешка* борба,
С тога теби на срце је мећем.
Победиш ли у *тој* борби, краљу,
За друге ти *ја* победе јемчим.

Душан

Ал' — баш кад бих ил' по срцу своме
Ил' по нужди усвојио савет,
Да ме после из потаје гризе,
Да ми трује све радости моје —
То властела *не сме* одобрити,
А властели сад угађат' морам.

Гвилба

А шта ћеш ми рећи, господару,
Кад ти кажем, да властела сама
Таку свезу свом владару нуди,
И да смо ти ово изјавили
По укупној њеној заповести?

Никола

Јест истина, светли господару!

Душан (мерећи их)

Ха! — и ви сте моји противници! —
Сва властела једним духом дише
Да с' отргне од краљевске власти. —
Све ми узе што ми венац да́је,
Сад и мојим *срцем* располаже,
Јелену ми за жену намеће,
Да ме с мојим народом омрази,
Да ми име поругом окаља! —

(горко)

Ха, ха, ха, ха! Лѐп почетак, богме! —
Хајд', Душане, у гроб за Дечанским,
Те сра̂м спери и очеву клетву. —
За тебе је у Србији тесно.

(окрене се Гвилби и Николи).

Ид'те, ид'те, па власти каж'те,
Да јој Душан заповест не прима,
Кажите јој, да је Душан *краљ* сад,
Пак да мисли, да потпуно врши
Власт краљевску за живота свога,
Ил' ће венац под ноге бацити.

(Одлазе).

ДЕО II.

У Душановом двору велика дворана. На среди и с о[б]
стране врата.

ПОЈАВА 1.

Душан и архијепископ *Данило* улазе разговарајући с

Душан

Шта сам мог'о друго одговорит'?
Та са мном се не ће титрат' нико!

Данило

Светли краљу! — Ја бих другим путем.
Та је стаза, чини ми с' клизава.
Попусти им —

Душан

Шта? Зар и ти с њима?
Никог дакле краљ уза се нѐма! —

Данило

Прилике су мучне, господару!
Тешка борба без јакога штита,
Гвилба ти је мудро разложио,
Да победиш самог себе славно
Док испиташ верност у војника,
Док им жељу за славом распалиш.

Душан

И ти дакле саветујеш исто? —

Данило

Јелена је као јагње кротка,
Јелена је као данак лêпа,
Јелена је као анђ'о добра —
Шта би им 'о слици придодати
Да ти буде лепша, угоднија?
А кад ти је властела *намеће*,
Кад ти црква свој благослов дáје
Према мучним нашим приликама,
Према благу целе краљевине;
Кад ти носи штит и оклоп тврди
У рукама за круну и народ:
Онда не знам, за што да с' премишљаш?

Душан

А што ће се земља упрепастит'
Ка' од чуда до сад нечувена?
Што ће свога оговарат' краља
Као каква себра ил' отрока?
Што ће љубав с поштовањем скупим
Истиснути мржња и освета?

Данило

То ће лако надвикати труба,
Зловољу ће ублажити вêнци
С бојног поља с кликом донесени.
А Јелена док заблиста само
На престолу милином, добротом —
Свак ће живи поклонит' јој срце.

ПОЈАВА 2.

Гвилба. Пређашњи.

Гвилба

Властела се у двор сакупила —

Душан

Да ми опет о *Јелени* збори?
Да ми, своме младолетном краљу,
Влâст јачега још једном покаже?
Чуо сам, Гвилба, није нужно више.

Гвилба

Властела ће жељу да изјави,
А у жељи још је благост срца —

Душан

Јер иначе може лако планут',
Пак ће краља посут' гњевом — је ли? —
Ја сам спреман, на *свашта* сам спреман.

Гвилба

Властела ће у благоме срцу
Савити се око господара, —

Душан

Дакле само у *благоме* срцу
Савиће се око господара?
У злом срцу господар је *отрок*? —

Гвилба

Господару! време је озбиљно,
Узрујаност тајанствена бруји,
Свуда струје узавреле стрâсти, —
Каквим ветром подижу се вâли —
То с' не пита; ал' су таки вâли
Трошном броду свакада опасни.
А да нам је брод државни трошан
После *бýне* — јасно је ка' сýнце,
С тог је страшно дражит' зловољнике
У суморним таким часовима.

Душан

Јер ће исти чуда починити —
Је л', то мислиш? — Кажи отворено!

Гвилба

Где оваки јављају се знаци,
Ту се свако чудо одазивље,
Притисак би гòре учинио,
Лýк, натегнут jàче на тетиви,
Све се јачом одупире снагом,
С тога мислим, светли господару,
Да би много корисније било
Попустити сједињеној вољи,
Удруженој и опасној снази.
Властелу је поколебат' мучно
Пак се бојим јада и невоље.

Душан

То би била краљевству ми брука,
А она је гòра и од смрти.
Ја с' не могу понизити, Гвилба,
Да бих знао са светом се растат',
Ја л' да будем штака кљакавоме?
Ја ли перце бесному вихору?
А! — то не ће доживет' властела!
То бит' не ће, док у мени душе.

Гвилба

Господару! сад послушај само —

Душан

Те да слабост вечно оплакујем?

Гвилба

Заклињем те и круном и славом
Попусти им —

Душан

Да се избезуме,
Те од краља потраже послушност?
Гроб и мач је међу нама, Гвилба.

Данило

Светла круно! Тренутци су ретки
У болноме животу државном,
У којима с' дан од ноћи дѐли,
У којима на мерилу стоје
Смрт и живот, да длака претегне,
Ту се мо̑ра сва прибрати снага
Хладног ума рад' победе страсти,
Једна мисао, замућена гњевом,
Задахнута раздражљивом струјом
Од живаца у таком тренутку,
Замрсиће најбоље рачуне,
Помериће камен у темељу,
Те ће зграду уздрмат' државну —
Светла круно! молимо те скупа,
Уштеди нам држави опасност,
Обезбеди сумњиву будућност!

Гвилба

Све, што стре́пи од ужасних да́на̄,
Да *безвлашће* земљу не поплави,
Да не зго̀ри огњем но̀ве буне
Продирући до срдашца жива,
Да крв врѐла рањених јунака
Не угаси жижак будућности —
Све то, велим, упрло је данас
Своје мутне, забринуте очи
У свог краља, своју узданицу,
Спаси земљу, мили господару!

Данило

Доста било међусобна клања,
Доста греха за најјачу душу; —
Кад се савест, по свршеном дѐлу,
По што туга из гроба се тргне
Те притисне земљу и градове,
Усијаним пробуди у грудма —
О, како је ужасно, очајно! —
Господару! — кад *земља* проклиње,
Од ужаса и *небо* се стрѐса. —
Заклињем те гробом родитеља,
Попусти им —

Душан

одлази с погнутом главом

Гвилба

Сад ил' никад победит' га ваља,
Макар знали и немилост пожњет'
Хајд'мо за њим (одлазе).

ПОЈАВА 3

Зупко и два властелина.

Зупко (обзире се)

Ту нас нико узнемирит' не ће. —
Видите ли, шта се ово спрема?
Краљ се руга нашој топлој жељи,
А што не би? Сад је на престолу!
Оном крвљу, што пролисте лудо,
Сад можете заливат' безумље, —
О поштењу *безазленост* са̂ња.
А захвалност излизан је новац.
Добродетељ обмањиво светли,
Ал' крај ње ћеш цвокотати зубма. —
Смешно ми је, а опет се љутим,
Кад се сетим ваших дивних дѐла,
Басна ми се и силом намеће
Када жабе поискаше краља,
А Бог пањ им баци са небеса;
Но кад ове прескачућ га мирна,
Поискаше још бољега краља,
Он им посла прождрљиву ро́ду.
Пањ вам бјаше добри краљ Дечански,
А сад вам је Душан ка' што ваља.
Душан већ вам својом влашћу прѐти,
Душан бујном пркоси нарављу,
Душан ће нас оковат' у ланце —

1. властелин

О, то не ће, док нам живот траје.

2. властелин

Пре ћемо се с гробом руковати.

Зупко

Пак шта ћете најзад започети,
Ако с' Душан приволет' не хтедне,
А извесно приволет' се не ће,

1. властелин

Зар и кад му сва властела викне?

Зупко

Сва властела? Камо лепе среће!
Али ево јада и невоље,
И краљ има својих присталица,
Који му се под крила подвукли.

1 властелин

Пак шта ће му? ван укочит' крила.

Зупко

Ако л' буду огњу му ветрови?

1. властелин

Сâм ће своја сагорети крила.

Зупко

Краљ се узда у власт, достојанство,
Краљ се узда у неку властелу —

1. властелин

Коју можеш покупит' у шаку,
Која не сме зуба помолити,
Која ће се сили поклонити.
Та с нама је сва властела данас,
А с њом иде и власт и победа.

2. властелин

Што с њим спрегло, то је очајање.

Зупко

Док не видим, не верујем лако.

1. властелин

Сад ћеш видет' у сабору нашем.
Ни за длаку попустит' не ћемо.

Зупко

И краљ вама попустит' не ће.

1. властелин

Ал' краљ мора —

Зупко

Ха, ха, ха, ха! Ту реч Душан не зна.

1. властелин

Знаће богме —

2. властелин

Пак ће запамтити —

Зупко

Запамтити? Ал' *шта* запамтити?
Да је увек превртљива била
Властела му? — Мене језа хвата,
Верујте ми, ми смо лаке ћуди,
Речи су нам брзе и огњене,
Ал' у огњу том не сазре дело.
Какав диван прашак у лептира
На крилима меким и шареним,
Ал' се отре под притиском прста.
Таки смо ти од кад себе знамо,
Корист, сјајност заврће нам памет,
А то све је у краљевој руци,
Краљ је сунце, а све друго пâра,
Која с' мора дизат' у небеса.

1. властелин

Ти ме љутиш таким разговором.

Зупко

Ти се љутиш, ал' ја очајавам.

1. властелин

И Дечанском зар смо пâра били?

Зупко

Видећу вас, на гласу јунаци!
(У предњој соби чује се вика).

1. властелин

Чујеш? — Тамо већ се узрујало. —
Напред с нама, да те уверимо
Да властелу не вежу повоји.
(Оба властелина одлазе).

Зупко
(Сам, смеје се пакосно).

С овима сам већ са свим на чисто,
Крв овако јêдом запаљену
Сви сокови лековита бйља
Не ће моћи више ублажити,
Још ако ми и Милан изврши
Свој задатак у данашњем збору,
Онда ће ми нада узлетети. —
Од овака скромна понашања
До завере противу Душана
Само један још раставља педаљ. —
Славољубље распаљује краља
А та љубав себичношћу светли,
Што отровне оживљује змије,
Што самртну изазивље борбу.
Мир и слава не братиме с' лако.
Краљ је тврда, постојана срца,
А то већма дражи му властела.
Такав сукоб нама дôглед шйри,
Но да Гвилба не би га сломио,
Да властели попусти за време,
Те раскине намештене замке,
Војихна ће палит' властољубље.
Дражит' краља док се избезуми,
Пламен борбе тако букнут' мôра,
А пламен ће прождерати краља. —

Још нам звезда није потамнела,
Мй се вла̂сти докопат' морамо,
Ма с' морали братимит' с ђаволом.
(Одлази на друга врата).

ПОЈАВА 4.

Милан
с неколико властелина излази из средње собе.

1. властелин
Не може се ово трпет' више.

2. властелин
Он је *мора* за жену узети.

Милан
За што смо се до сад крвавили,
Већ да ста̂ре покидамо ланце,
Византија што нам неметула,
Влашћу старог краља Дечанскога?
Све што наше, то му беше лоше,
У двору му све туђинско било,
Грчка глава завртела мозак
По двору му и по околини, —
Сви то знате, јер сте злопатници
Баш до срца бо̂љу осетили,
Док се крвљу мучни искуписмо.

1. властелин
С тог' не дајмо, да с' то грешно до́ба
Опет овде понови у двору.

2. властелин
Доста беше силе и пустоће,
Властела је данас прогледала,
Властела је данас ојачала,
Пак ће сили скратит' рукаве.

Милан
Млади краљ је чувен а нежењен:
Сваки ће му понудит' невесту,
Да у зету крепку помоћ нађе.
Не узме ли Душан сад Јелену —
Византија, како је лукава,
Својим благом и лепотицама
Опчараће, успаваће краља,
Те ће стари поновит' се јади,
С Теодором какву је прћију
Византија Михаилу дала,
Сви памтимо, причајући с тугом
Како царству престо поткопала.
Доста нам је од тог утицаја
Пре́остало у народу ра̂на̂
(У себи) А Јеленом одвратиће народ,
Те ћ' дат' ветра за једрила наша,
Да и њега, бујна и несносна,
Пристаништу мирном одвеземо.

1. властелин
Не дамо се више за нос вући,
Женском главом у краљево име.

Милан
Душан нам је за сад још у руци,
Што му престо откуписмо крвљу;
С годинама јачају и страсти,
А са влашћу расте самовоља,
Пак ће нам се јаче одупрети;
Без несрећна грчка утицаја
Краљ ће остат' у *нашим* рукама,
Под управом *нашега* савета,
Под утицај' властеоске вла̂сти,
Те и наша снага ојачаће
Уз краљеву дојакошњу силу.

1. властелин
Јест, тако је!

2. властелин
Краљ се мора женит'
Како рекне властела му данас.

Сви
Мора, мора!

1. властелин
То ћемо му казат'.

2. властелин
Хајдмо Гвилби, па нека му каже.

Милан
А, не тако! Нека од *нас* чује,
Краљ нек' дође у средину нашу.

1. властелин
Тако, тако!

2. властелин
Нека дође дакле.

1. властелин
Ти, Милане, довед' га у сабор,
(Одлазе на средња врата).

ПОЈАВА 5.

Душан

Каква вика у краљевом двору!
Као да се отимљу о круну
После смрти цигла наследника,
После смрти убијена краља, —
А зар Душан није ка' у гробу? —
Ал' тако је? Ко с' високо пење
Шири му се доглед на врхунцу,
Али гроза *усамљеног* хвата:
Сам остаје без друга и пратње. —
Ког' на престо још допрати љубав?
Већ ласкање с пакошћу и злобом! —
Властела је, јест, на моју душу,
Сишла с ума, ил' је беси муче,
Те ме гони до провале саме,
А кад ову прескочит' не могу,
Онда с' морам борит' с очајањем,
Морам бранит' и круну и главу. —
Али с киме? Зар с оваком војском?
Код овакве властеле, војвода,
Коме може краљ поверит' себе? —
Војводе ми војску отровале
Пак ће можда и са *новим* краљем
Поступити као и с Дечанским. —
У мени се утроба преврће
Кад помислим, да попустит' морам.
Ништавила, себичњаци худи!
У оваком жалосноме часу
Ви од краља отимате *власти*,
До стојите с њиме *подједнако*,
К'о да Душан краљује *за себе*,
Не за славу и Србије понос.
Ох! тако ми јединога Бога!
Ја ћу вам се осветит' ужасно!

Добио је два писма. У једноме јавља му се, да се Угри спремају да упадну у Србију, а у другоме, да Грчка војска на граници мути и да се тамо већ јавно говори како се у Србији спрема преврат у корист Синишину; да тим превратом *Зупко* управља; да Грци само чекају, док се заплети развију, пак да груну у Србију из ненада. По што се уверио, да *Никола* жупан има око двора доста јаку и поуздану чету ради прве помоћи, ако би краљу устребала — заповеди му, да с том четом заузме сва врата на његовом двору, па да никог не пушта ни унутра ни на поље без *Маркове* пратње.

ПОЈАВА 9.

Зупко, Никифор Војнов, Раденко, Војихна и друга властела долазе на средња врата.

Раденко

Не реко, л' вам да ће тако бити?
Краљ *не слуша* ваше заповести.

Зупко

Што да слуша, кад грмети може?

1. властелин

Зар доиста Душан заточио
Са Миланом послану дружину?

Раденко

Јест! на нашу голему срамоту.

2. властелин

Данас њега, а сутра ће друге.

Зупко

Па да богме, то је грдан преступ! —
Како смеде да позове краља
У збор јадне, немоћне властеле? —
Ко разума савете не прима,
Главом лупа, али доцкан често,
Кад смо бабе, праве кукавице.
Нек нам Душан тако зајам враћа.

Раденко

Е, чекајте, претрпте се мало,
Докле узде прикупи у руке —
Сви ћемо му ситно подигриват'
Као коњиц, кад му жвале стегну.

Зупко

Не реко' л' вам: чувајте се, браћо!
Ви Душана слабо познајете.

Раденко

Ал' ко би нас онда одвратио?
Та Душан је чудо од јунака,
Та Душан је чедо славољубља!
Ал' се слава крвљу људском храни,
Смрћу тужном згњечене слободе, —
Храните је, негујте је брижно,
Да с' у гробу с чашћу одморите.

Зупко

Са Синишом каква б' срећа била!
Властела је поред младолетства
Његовога могла господарит',
Могла другу заборавит' бригу,
Да мож' доћи доба нечастиво,
Да власт њена може у гроб лећи.
Док овако краљ ће нас угушит'
Чим на своје крепке ноге стане.

Раденко

А што не би? Та крв проливена
Властеле му за њ је и постала.
Радујте се, што с' прилика јавља
Да можете жртвоват' му живот,
Који му је и намењен био;
Радујте се, што вас може црве
Кад год хоће коњем прегазити!

1. властелин

Ал' ја, богме, прегазит' се не дам,
Док год мачем десница ми влада.

Војихна

И ја богме!

Раденко

Та то не ће нико,
Ал' кажите, шта нам чинит' ваља?
Док ми празне просипамо речи
Дотле власт му грана се и шири.
Дотле једног по једног затвара.

Зупко

Заточнике избавити ваља
По што по то, ма живота стало.
Властела је стуб држави свуда,
Краљ се мења, властела остаје.

Раденко

Ако л' Душан и вас стрпа тамо,
Да се више сунцу не вратите?

Зупко

Томе управ на пут стати ваља.

1. властелин

Смрт ономе, ко м' заточит' мисли! —

Зупко

Хе! То с' лако изговорит' даје, —
Шта ће *краљу* наудити Зупко,
Радивоје ил' Нићифор Војнов?
То су шаке да задрже ветар, —
Та то није слабачак Дечански,
Него *Душан*, ког сад добро знате,
Какав злотвор, онакав и отпор,
Душана ће само *општа снага*
Савладати или притегнути.

Раденко

С тог' са сваким противником *доле*!
Ко год не ће у дружину нашу,
Том нек' лети глава са рамена!
Главу само глава замењује!

Нићифор

И ја велим, али не почас'те.

Зупко

Свак' међ своје, па нек огањ просне!
Како су нам браћа заточена,
На слободу наперене стреле,
Самовоља шатор разапела,
А насиље стегом завитлало —
И још друго, што ком срце рекне;
Па кад тако у глас викне војска,
Заточени да се ослободе,
Ил' на силу тамница отвори,
Душан ће се са четицом слабом
Одупрети, те раздражит' већма
Свуколику опасну властелу,
Пак ће лако и животом платит'
Или пасти у осветне руке.

ПОЈАВА 10.

Душан, Марко, Паун са гомилом војника. Сви су у оклопима, осим *Душана*. Пређашњи.

Душан (Зупку).

Ево, мене, ти породе пакла,
Сам долазим у осветне руке,
Ходи амо и заточи краља! —

Зупко (за себе).

Отмите ми брвно са провале! —
Све пропаде!

Душан

Тако ли се са краљем поступа?
Ти ли кидаш скврном руком свезу,
Која краља са властелом веже?
Ти ли гасиш у пакосној муци
Светли пламен, што краљевство греје?
Ха! — Сатано! — Да владалац нисам,
С прахом би те црва саставио! —
Недостојни! Мач Пауну предај!

Зупко

За што, краљу, тераш самовољу,
За што гњечиш ногама властелу,
Која те је на престо' попела?

Душан

Тај би престо ногом претурио,
Који би ми таки несретњици,

Као милост за слабости дали.
(Марку). Одузми му из руку оружје,
Па га баци на дно у тамницу,
Ти л' ћеш земљу буном да превркеш?

Зупко (вади мач).

Жив се не дам водит' у тамницу.

Раденко

И ја богме; волим погинути.

Душан
(својима љутито).

Чин'те своје! (Одлази.)

Краљевци нападну на завереннке. Они се бране. Одлазе борећи се. На пољу чује се звека од оружја, завереници су обезоружани и затворени. Међу тим је краљ позвао властелу другу, да му представе.

ПОЈАВА 12.

Гомилба, кнез *Војислав Војнов*, *Нићифор* властелин, *Војихна*, *Плакид*, *Никола* и друга властела. Подељени на гомилице, разговарају се поверљиво.

Војихна, *Нићифор* и још два властелина излазе напред из дружине.

Војихна

Што ли нас је краљ позвао?

1. властелин

. . . . Не знам.

Нићифор

Добро није, чим су заточени
Вук и Милан с осталом дружином,
Што у веће краља позивали.

1. властелин

То је старо. —

Нићифор

. . . . А шта је новије?

1. властелин

И Раденка са речитим Зупком
И осталом одважном властелом
Постигла јо та иста судбина.

Нићифор

Та не може бити!

1. властелин

Истина је!
Двојица су рањена опасно,
Бранећи се од напада јака.

Војихна

Ја се бојим, да ко не потказа
Заверу нам у самом зачетку,
С тога бежи с дружином у Мачву,
Те с Љутицом буди на опрезу,
А ја одох Гргуру у Охрид,
Мй ни часа почасит' не смемо,
Јер прилике показују буру.

Нићифор

Код толике властеле нам спажне
Шта ће Душан?

Војихна

Ето, показ'о је.
Све ће ти нас редом заточити.

Нићифор

А властела зар ће скрстит' руке?

Војихна

О, још горе! Све ће одобрити —
А нама ће иструнути кости
У тамници, помоћ чекајући.
Беж'те, дакле, док не буде доцкан.
(Пођу на лева врата. С поља чује се: натраг! Ови се враћају усплахирени и продужују разговор шапутањем.)

Плакид и *Никола* на другом крају.

Никола

Скоро ћемо из мртвила прѐнут'.
Говори се, да ће краљ на Грке
Чим прикупи и прегледа војску.

Плакид

Камо срећe да скорије буде,
Овако се већ не може више.
Она двојица пођу на друга врата, но и тамо се зачу: натраг!

Војихна

Шта је ово?

Нићифор

Тужна комедија!
Мишеви су изгубили рупе
Видећ' мачка, пак се узврдали.
Сад што буде. Гȍре бит' не може,
Већ да шалу сваки кожом плати.

Средња се врате отворе и Марко се појављује.

Марко

Нека дође Нићифор пред краља.

Нићифор (Војихни)

Не реко' л' ти? Сад си ти на реду. (Одлази)

На другом крају

Никола

А шта нам се смирили букачи?
На пречац ли стишава с' олуја?
Погле само како су покисли!

Плакид

Кажу, да је краљ зловољан јако.

Никола

Како не ће, кад властела нека
Ков спремала против њега самог.

Плакид

Та шта рече!? Против нашег краља?

Никола

У тренутку таког договора
Ми их с краљем нападасмо овде, (показује место)
Те сад леже у тамници сужњи.

Врата се отворе. *Нићифор* излази с *Марком* и *Пауном*

Нићифор

Пропао сам! (Одлази с Пауном.)

Марко

Нека дође кнез Војислав Војнов.
(Овај с Марком одлази)

У трећој гомилици. *Гвилба* са два властелина.

1 властелин

Ја од свега не разумем ништа.

Гвилба

Ваљда с' луче вуци од оваца.
Познато је, да велике горе
Радо себи привлаче облаке
Да их муњом шибају и громом.
Тако ти је и с великим људма.

Кнез *Војислав* излази скрушен с *Марком*. Око *Војислава* скупе се многи, запиткујући га.

Војихна

Шта би тамо, кнеже Војиславе?
Ти си сужден —

Војислав

Отпуштен сам с претњом:
Да ми глава о кончићу виси —

Војихна

За што кнеже?

Војислав

То казати не смем.
Душан свакад реч је одржао,
А данас је ка' громовник страшан.
Тешко грешном, коме се одужи.

(Одлази.)

Плакид

Ваљда не ће ни нас мимоићи.

Никола

Ком је савест нешто замућена
Као оно у Војихн нашег
Нека стрепи као и од грома,
А ми, богме, с ведрим ћемо лицем
Издржати из ока му стреле.

ПОЈАВА 13.

Душан, Паун, Марко и пређашњи.

Душан (Пауну)

Нов војвода Паун стегоноша
Мачванску ће заузети војску,
Да покаже свету на бранику,
Да краљева данас паде милост
На заслужног с верности јунаштва.

(Паун га љуби у руку.)

(Окренув се *Војихни*:)

Од Војихне, дворског саветника,
Савети су за краља опасни.
Ка' издајник краљевства ми бићеш
Мој заточник до наредбе друге.
Паун ће те отпратит' куд треба.

(*Паун* му приступа, узме му мач и одведе га.)

(Окренув се *Плакиду*)

Војихнино заузеће место
У мом двору Плакид поуздани,
Те да милост и већу заслужи
Краљевства ми својим врлинама.
А *Никола* (окренув се њему) до сад у присенку,
Што му завист не даде да светли
Ни да с' краљу вером препоручи,
Од данас је мој велики жупан,
Да с' огледа на пољу заслуга

И још већу краљевства ми милост
Ка' уздарје на видик изнесе.

(Ови га љубе у руку.)

Ви остали Србије синови,
Које до сад не могох познати,
Претрпте се у тој тврдој нади,
Да се оку брижљивога краља
Не ће сакрит' ничија врлина,
Пак да ће се сваки огрејати,
Који жељно тражио је сунца.
Све што имам, што освојит' мислим.—
Све је ваша својина, баштина,
А мени ће у накнаду свега
Остат' ваша заложена љубав.
А ти, Марко, буди за пут спреман.
Твојој чети придружиће с' друге
На наш позив под заповест твоју.
Тебе војска већ познаје добро
Као мудра, на гласу јунака,
А познајеш путе и врлети.
Таком увек победа предњачи.

(Марко се клања)

Подунавље од нас помоћ иште,
Што се Угри тамо прикупљују.
Там' потеци, победе донеси.

Марко

Где ће краља улаци ми наћи?

Душан

То ћеш чути кад се растанемо.
Ја Грцима идем у походе,
Али где ћу прекорачит' међу,
Још се не зна до других прилика
Облак *прети*, ал' га *ветар* носи. —
Ти, Пауне, што пре иди војсци,
Пред полазак примићеш повељу,
Да захумска прикупљена војска
Твојој војсци придружи се одмах
И од тебе прима заповести.

(На пољу чује се граја *Марко* одлази брзо с Николом.)

Паун

Заповести извршићу верно;
Ал' војвода ако с' успротиви?

Душан

Заточи га у краљево име. —
Друго чини по разуму своме
Док те књига у бој не позове.

ПОЈАВА 14.

Марко и пређашњи.

Марко казује нешто *Душану* на страни.

Душан

Нечувена дрскост и лудило,
Ал' нек' дођу, да од мене чују.

(Марко одлази).

Ми се за рат спремамо озбиљно,
А на пољу подиже се буна,
Војска иште од краља рачуна,
Властелу јој за што заточио?

(Сви се згледају.)

Могу л' бити кад прилике лепше
Освајању, него што су ове?

ПОЈАВА 15.

Неколико војника с *Марком*. *Пређашњи.*

Душан

С каквом молбом дођосте пред краља?

1. војник

Говори се, да су заточени
Наш Нићифор, Милан и Раденко —

Душан

Истина је, јер су много криви.

1 војник

Ми смо ради да знамо кривицу.

Душан

Кад ваш отац на згради поправља,
Прозоре јој и врата премешћа,
Ил' сам темељ с кровом јој попавља —
Да л' ви, деца, тог оца питате:
За шт' то чини? За што *вас* не пита?

1. војник

Јест, истина, не питамо, краљу.

Душан

Држава је наша општа кућа,
У тој кући што сам наредио,
Нека деца вољно послушају,
У мој пос'о не дâм да се мêша
Нико живи за живота мога,
То поздравље однес'те дружини!

(На краљев знак одлазе с Марком).

Ето плода од клетог устанка

На Дечанског! — Поцепаност свуда,
Зазирање свуд, неповерење,
Свуд себичност и крајње растројство.

(На пољу чује се граја).

Марко (утрчи)

На пољу се побунила војска,
Хоће силом у двор да пробије,
Те да спасе худе заточнике, —
Хоћу л' силу силом да одбијем?

Душан (љутито)

Пусти *мене* међу бунтовнике,
Те да видим, шта пустоћа може!

(Продужује се граја. Сви одлазе.)

ДЕО III.

Стан српске војске пред Солуном. У дубљини краљев шатор, а око њега виде се други шатори.

ПОЈАВА 1.

Гвилба

Још никако гласоноше жељна
С бојног поља, призора ужасна, —
Од како се с Грци заратисмо
Победа се на њих не осмену;
Смрт им носу траг ужасом самим,
Те се народ свуд предаје вољно,
Градови нам отворише врата,
На глас сами, што потресом грома,
Предњачио смртоносном мачу —
И опет ме црна слутња мòри,
Да издаја срећу не победи,
Пружив руку крваву на краља,
Властела се ратовањем стиша,
Звек оружја и страхоте рата
Надвикаше буру у прсима.
На мйг краљев покреће се бујно,
Те осваја земљу и градове;
Ал' Марија несрећна не дрêма,
Зупко клети смрт избеже вешто
И изнесе живот из тамнице,
Така душа никад не мирује,
Те ће краља подло и подмукло
У сред славе уклонит' са свêта.
(Виче) Боривоје!

ПОЈАВА 2.

Боривој. Гвилба.

Гвилба

Што се оно стража ужурбала?

Боривој

Дође Плакид од краљице наше.

Гвилба

Прихватите како ваља госта,
Па га под мој шатор одведите,
Ето мене рад' поздрава братска.

(Боривој одлази).

Гвилба (сам).

Да л' краљица од туге болује,
Кад речита послала Плакида? —
Невоља је нека свакојако.
Како не ће јадна боловати,
Кад са краљем, после светле свадбе,
Мораде се брзо опростити.
Краља с војском труба одазвала
Те сатире коње и јунаке. —
О, Јелено! огрешисмо душу,
Што те тако младу жртвовасмо,
Рачунима рода и оташтва.
Мислио сам! савиће се Душан,
Згрејан жаром твоје топле душе,
Ка' железо од жестока огња;
Мислио сам: на вâлима ратним,
Дизан, спȗштан и потресен силно,
Зажелеће тиха пристаништа
За тренутак испод трепавица,
Где из душе дйше поветарац,
Те у снове заноси јунака —
Али сам се љȗто преварио,
Душан, студен ветар са севера,
Следио би и *огњену* душу,
То ли меку од љубави више, —
Неспокојан, гњеван и уцвељен,
Тражи лека у звêку оружја,
У заносу славе вртоглаве.

Састао се с Плакидом и после дужег разговора за чују се трубе.

ПОЈАВА 4.

Душан с војводама у оклопима. За њима гомила заробљеника. У дубљини види се један део војске, *Гвилба, Плакид, Марко, Паун* и друге војводе.

Душан (Пауну).

Заробљене предајем ти бризи
И очинском неговању твоме,
Нек помисле, да су у родбини.

(Заробљеницима).

Сутра ћу вас одморене пустит'
Завичају и родбини својој,
Ако дате свечану присегу,
Да оружје не ћете никада

Дићи на ме вашег пријатеља.
Ја се само с *Византијом* борим,
Која вас је тужне оковала,
Те да рȍба избавим од гроба, —
Казаћете друговима вашим,
Како Стеван робље прихватио.

(На знак његов *Паун* одводи робље.)

(Окренув се војсци.)

Е, јунаци! тако с' бојак бије! —
Охоласти злотвор је сатрвен;
Бојно поље трупином посуо,
Под сломљеним стегом и оружјем,
И да не би зидина Солунских,
Које су га слаба заклониле,
Цар би ноћас опојао војску. —
Краљ је мали да вас све обдари.
Шта је благо краља Немањића,
Да би могло исплатит' јунаштво,
Да би могло накнадити крвцу,
Проливѐну вољно на бојишту?
Ал' ко би се мог'о уздржати
Да с' бар срцем не одзове данас,
Победној вам громовитој песми?
Вукашине на десноме крилу,
Сјајна звездо узорних јунака!
Ходи амо, нек те војска види.

(*Вукашин* приступа и љуби краља у скут и у руку. *Душан* га хвата за руку и показује га војсци.)

Оваки се хиљадили момци
На страх нашим злотворима свуда! —
Ко га виде данас у средини
Где се крше копља убојита,
Тај јунака мора поштовати.

(Вукашину.)

Имам коња — сва га војска знаде —
Кога волим ка' зенице своје.
На њему ми слава завидела.
Узми, јаши, поноси се њиме
И узлети слави под облаке!

Вукашин (љубећи га у руку.)

Стетли краљу —

Душан

Кад потпуно Грку се одужим,
Захвална ћеш боље познат' краља.

(Даје Вукашину знак и овај одлази).

С левог крила Лазар Гребљановић
Нека дође крило соколово!

(*Лазар* се показује онако исто као Вукашин.)

Душан

И *ти* си ми војску заличио
Ка' Вукашин десницом јуначком.
Моја сабља много блага вреди,
Ал' ти вредиш, колик' слава вреди.

(Отпасује себи сабљу и припаше Лазару.)

О бедрима оваког јунака
Злотворе ћеш оковат' у ланце.

Лазар (пада пред ноге краљу.)

Господару! —

Душан

Доста, доста, Лазо! (Диже га.)
Милост краља свагда прати љубав,
А љубав се не да исплатити.

(На знак краљев *Лазар* се поклони и одлази.)

Уза ме се један јунак био,
Нова дика, свој војсци челенка.
Дружина га Зећанином зове.
Ходи *Мӣле*, Милорадов сӣне!

(Пошто му Мӣле по обичају приступи, скине Душан свој шлем, и меће га ономе на главу.)

На част теби мој шлем са челенком!
Носио га свакад са поносом,
А на углед дружини јуначкој.
Краљ ће нову заслужит' челенку.

Миле (љубећи краља у руку)

Господару! само једно имам,
Што је моје — и то теби дајем,
К'о захвалан на лепоме дару —
То је срце, што за тобом куца.

Душан

Таке, Миле, краљева ће милост
Увек пратит' раздраганим срцем.

(Даје му знак. *Миле* одлази.)

(Окренув се војводама.)

Ви јунаке боље познајете,
Који данас осветлаше образ.
Прибележ'те сваког по именце.
Ја ћу сваког даривати братски,
Њина слава и моја је слава,
Моје благо и њино је благо. (Чује се: живио!)

(Окренут војсци.)

Кад с венцима с победе крваве,
Вратимо се своме завичају,
У наруча жуђене родбине,
Овај ћемо данак прославити,
Да га памте и наши потомци.

(Чује се: живио!)

Сад на одмор до потребе нове.

(Војска се разилази.)

Плакид је изишао пред краља и после кратког разговора предао му писмо од краљице. Краљ се одваја од своје пратње, одлази мало на страну, отвара писмо и чита:

„Господару, моја жива жељо!
Ох, да знадеш моје веље јаде! —
Страховањем, туговањем бледим
У срцу ми живот усануо,
Тебе венац са дружином ќити,
А ја морам и уздахе крити
Кад ти паднеш, на што мени венци,
Што их сплете на бојноме пољу? —
Та свет ће ми онда помрчати!“ —
Верујем ти и без тужне књиге,
Ал' ти јадан не могу помоћи.
(Чита) „У двору ти чедо заплакало,
Прво чедо, нечувене сласти,
За очинско, материнско срце,
А ти с' крвиш на бојноме пољу! —
Првим зраком Урош погледао,
Угледао осамљену мајку,
Остављену оцем на далеко. —
Сад баш плаче — тако тужно плаче,
И ја плачем, и зидови плачу, —
Ка' облаци што на пољу плачу. —
Плачи, чедо, ох! ти оца немаш,
А мајка ти тужна изнемогла.“ —
Тисућама од горкијех суза
Могао сам осушит' образе,
А не могу, о Јелено, теби! —
Бог нека им у свом гњеву суди,
Што сломише два честита срца. — (хода).
Кад се море диже у небеса,
Кад се земља од ужаса стрêса,
Кад се огањ небом укрштава,
И свêт дрма у тврдоме склопу,
Онда човек дркће и претрне,
Што му снага к'о прах у вихору;
А кад вечне сâм законе гази,
Што за срце привезују срце,
Што звездице и сунашца светла
У љубавном колу загревају,
Што мушице у сунчаном зраку,
Оживљују милином и сласћу —
О, онда је од камена тврђи,
Сатана је, што од греха живи!
То л' је круна божијега створа?
Крокодили и наказе створа! —
Ти би свáком рај створила земски
И лепотом и добротом скромном,
А у мени тек освету палиш
На злотворе и моје и твоје.
Каквим грехом не нађе се срце,
Које би се твоме одазвало? —
Ти још не знаш, какву муку мучим,
Па још дуго не ћеш сазнат' моћи,
Тајну срца, што га тишти, мори,
Да те никад заволети не ће,
Како би те дивну уцвелио?....
Ништаван сам у толикој слави! —
Све преда ме пада на колена
Куд год с војском узоритом прођем,
А себи сам машта и обмана!
О, Јелено, јагње жртвовано!
Бледа чежња и љубавна мôра
Привлаче те у стâн опасности,
А ја стварам себи опасности,
Тек да нисам у близини твојој. —
(чита) „Гром са громом на пољу се грува,
Плахе сузе из облака тужних,
Сјајне звезде погасиће с неба —
Ал' ако ће! — нек се *свêт* угаси!
И моја је свећа дотрајала —
При себи сам, а сишла сам с ума“ —
И ја живим код таква прекора!
(Одлази).

ЈЕДАН ПОРЕМЕЋЕН ПЛАН

ЛИСТАК ИЗ СТАРОГ ДРУШТВЕНОГ ЖИВОТА

од

Милорада П. Шапчанина

I

УДОВ СВЕШТЕНИК

Седи свештеник Марко туробан на клупици пред кућом, а укућани страхују и да га упитају: што ли је тако невесео? Погнуо главу, а дуга оштра коса покрила му лице. Црквењак стао близу њега и чека да му опанке изује. Стара мајка погле́да из куће, хоће ли се попо скоро дићи, и прићи ватри да с њоме вечера. Одавна је готова цицвара на кајмаку и плетени сирац разгрејан на жару, те га дивно погледати, како се румени из постављеној софри. Али снуждени попо главе не диже, дубока су осећања која тутње по њему, озбиљне су мисли, које се, наизменице, рађају и умиру у његовој младој, црнпурастој глави.

А што ли је млади отац Марко тако клонуо?

Поп Марко је млад, а младост је цвет; не дајте цвету росе а младости радости, па је свакоме даљем животу крај. Има отац Марко и кућу и задругу, и њиве и шуме, и воденице и ракиџинице, и цркву и парохију, и части и славе, дао му Бог и добра коња и пуне бисаге, али је немилостива судбина угасила сунце на том његовим светом, угасила га можда за навек: још прве године његова поповања умрла му драга попадица.

Од како спустише покојницу у вечити дом, сиротом поп Марку преокрену се свет. Дом му се учини пуст, а на село к'о да паде мрак, тичја песма из суседна луга вређаше му ухо, а поток, који жубораше доле пред кућом, подсећаше га на шапате драге покојнице, кад му је о вечери, кад се враћаше од цркве или нурије, тепала и причала много што шта мило и драго, нешто до душе тако малено и детињасто, али њему тако угодно као најлепши божићни стихири.

Стара мајка разговара сина, али разговор мајчин није као онај из љубиних уста; браћа му седлају и опремају коња, испраћају га тамо до вратница, пожеле му срећан пут, али све то ни из дале́ка није тако нежно и слатко, као она два граораста ока његове „блаженопочивше", кад га стрељаху испред вратница све док за луг не замакне. Па ове дуге јесење ноћи, како су негда мирисале расцветаним босиљем у баштици пред кућом, како су пријале неком неисказано слатком пуноћом и ситошћу. И сад попци цифрају из траве, ено и месеца изнад оних горостасних букава, мирна месечина пала на село, на попову кућу, на попа Марка, те му се коса прелива као да је од челичних праменова; тиха, осветљена ноћ упије се у душу, покрије те као какво провидљиво заслађено море из царства духова, и растужи и развесели, и та два удружена осећања, туга и радо́ст, разлију по теби таку милину, да не би одвајао ока од неба, од звезда, од оних големих сенака по путу, да би готов био до зоре слушати и слушати ромон потока, једноличну песму зрикаваца, фрулу из далека, и тајанствено-јасне гласе меденица са стоке, која пасе по околним травницима. Шта је пута отац Марко, док беше „она" жива, по читаве сате седео с њоме у баштици, говорио и шаптао сваку причицу и шалу, па богме кад што и по коју несташну враголију — на месечини, као што знате, брада баш тако јако не упада у очи. А сад?.... Један попов уздах довољан је да каже како су те јесење вечери доиста драге, али како су оном и тужне и горке, ко их, као данас он, мора уживати сам, без друга, који нам је био тако разговоран, а сад, као ишчупана биљка, труне у гробу, безгласан, као леден кам.

Слатки су били дани што их је с покојницом провео, слатки али кратки. Кратак век не оставља у души тако дубоке трагове. Прошлост, кад је заслађена, брзо ишчезава, заборавља се; један дан борбе, искушења, несреће, зарива се у најдаље дубине душине, дуже у нама живи и тишти, него читави низови срећно проведених година. Кад би радост толико далеко бацала своје зраке у будућност као туга своје хладне сенке, онда би нам дани самовања куд камо били и блажи и дражи, као оно лепо вече, кад под долинама лежи мрак, а по височинама и по небесним окрајцима још трепти црвена светлост сунчева. И отац Марко у данашњој својој самоћи не мо-

гаше се поутешити, чари задовољства у прошлости, која није баш тако давна, и коју је тако слатко провео. Задњи зраци минулога сунца радости не могаху колико толико разгалити његову узмућену душу. Он тражаше нова живота, ново сунце које би га огрејало, под којим би живахнуо. И он га је, хотимично или нехотимично, нашао.

Да је среће, поп Марко би тек сад био први момак у селу, тек сад би одлазио на седељке и у коло. Али је његов отац, покојни прота таковски, похитао да га што пре ожени и у чин уведе. Отац, као отац, жељаше што скорије да преда сину нурију, па да спокојније дочека смрт; ни сањао није да ће лепа снаха одмах за свекром, да га и на оном свету двори и послужује. Поп Марко, самохран и млад, опслуживаше своју нурију, ал' не онако живахно и орно, и, с тугом у срцу, оварисао је врло добро својим гаравим оком: да се женска чељад склањају, да га гостопримљиви домаћини не призивљу тако радо и тако често као што негда беше. Слушао је он од старих свештеника, да нема уђе судбине од млада удова свештеника и да се због тог удови свештеници махом склањају у манастир; тако попови Радосав и Јован из Прислонице, тако познати попа Пластоња из Првјељине. Све ово врло добро знађаше наш млади отац Марко и баш за то онако тужан седи на клупици пред кућом. Тужан, јер је његово бујно срце потегло другом путањом, а не оном која води у манастир. Да му се хоће савити главу под камилавку, лако би се он одлучио, манастир је манастир, звао се *Обровин*, или *Враћевшница*, или *Вољавча*, али се њему остаје на свом старом оџаку, у свом питомом месту, у свом славном селу Такову.

Ко није чуо за историјско село *Таково*, које лежи на лепом висоравну, до некадашње *Бруснице*, пошав западу? По том вису пуше се димњаци од сеоских кућа, а њиве и ливаде пружају се доле по питомој равници, кроз коју вијуга жива река *Дичина*. У сред овог лепог поља, на узвишенијем хуму, међу неколицином грмова, мирише мала стара црквица која је сва од дрвета, а само оздо мало подзидана, а ниже цркве, пошав Дичини, величанствено раширује гране велики таковски грм, око којега је била густа лужине онда, кад се под њим наши велики претци заклињаху. Ето ту, баш под тим чувеним грмом, догодило се попу Марку нешто, што је чудновато усколебало његову потиштену душу, што је његово младо срце још јаче приљубило селу, што је заждило у њему огањ нових нада, стремљења, тежења, једном речју: обновило његов притајали живот.

Кад је покојни прото довео сина из *Благовештења*, где се учаше књизи и богословији, млади манастирски питомац једва је познао своје негдашње другове: што су била деца, јако први момци у селу, а негдашње мале недораслице, данас развијени цветови, моме на удају; да премишљаш цео дан, не би могао одлучити, у које је више дражи, више лепоте. Али најлепша беше Тодора, и ликом и стасом, а највише оним умиљатим очима. Нетакнуто срце младог манастирца беше чисто огледало, у које се дотле огледаху само анђели и светитељи; први женски лик, који сину међу тим светим образима, беше благо и чедно лице Тодорино. И већ се појави прва клица најчистије младачке љубави, кад је једно јутро стари прото, можда у незнању, ишчупа. Одавна беше наменио своме сину попадију, а себи драгу снаху, а та срећна не беше Тодора. Поп Марко је плакао, ал' то стари прото није видео; а после женидбе ове сузе засушаше, попадија беше милокрвна, а сирота Тодора, да ли од љубави, или онако од божје воље — леже боловати. Дуга болест готова смрт; оцепи те до друштва, од уживања; домаћима будеш досадан, а село те, мало по мало, са свим заборави. Две године како болује, а већ више нико не разбира за сироту Тодору. Али небо беше вољно да је погледа, Господ је се сетио, дотаче је својом невидљивом десницом, и она се — предиже. Пролетњи је дани прихватише, охрабрише, оснажише, окитише оном некадашњом вилинском лепотом. Дође Ђурђев дан, и она, с мајком, сиђе доле цркви: лепо чело као летње јутро, образи светлост у прозорје, коса црна као бујни луг. Зачуди се народ Тодориној лепоти. Кад је млади отац Марко, после литургије, пројахао поред таковског грма, опазио је под њим лепу Тодору. Ђогат зазре и наже у страну, у мало се млади попа одржао у турскоме седлу. Расрђен удари га оштром бакрачлијом по ребрима, потеже највећим касом горе у село, и, за чудо, чињаше му се да непрестано види пред собом оно лепо и благо лице Тодорино.

Дуги су летњи дани, али најдужи попу, који занемари пољски рад, него живи само о кот-

љећу. Како заређи свети Мрата, целе зиме славе и велики гадови, па вазда из цркве у пурију, из пурије у цркву. Али како проује заветине, требник, увијен у епитрахиљ, понајвише дрема тамо горе за гредицом. Отац Марко, прототип сељачкога попа, и на ливади је, и у вршају, и у винограду и у планини, и у кованлуку. Али је ове године слаба узданица дому; од како наступише летњи дани, два пута је јахао у Брусницу, два пут у Крагујевац. А што ли се беше тако ужурбао.

Састао се неколико пута с лепом Тодором исповедила му јаде с којима се забављала у њезиној дугој болести; чуо из њезиних уста да јој је јоште драг, да не уме да га заборави; у њему плану притајали жар некадашње љубави, пробуди се, раздрага се. Зажеле повратити Господу чин, а лепу Тодору довести у свој дом. Та још је у првој младости, грехота је, преко срца, сахранити се тамо у хладне манастирске зидове. Шта су цигло три године проведене у чину; та пред њим је још толики век! Живеће »непорочно«, љубиће Тодору; ако га небо благослови породом, првога мушкарца посветиће цркви. Преклиње господара Јована у Брусници да се за њих заузме, молио је кнегињу Љубицу, своју рођаку, молио се и у Господара Милоша, ишао је свуд, молио је све, али узалуд. Честити митрополит Мелентије не хте ни да чује. Отац Марко моли да га распопе. „Ко ће рашчинити свештеника без кривице?“ говораше митрополит Мелентије Господару Милошу.

Све су наде попа Маркове сатрвене. Тодора га љуби и чека, а он, остављен од неба и људи, као очајник, седи на клупици пред кућом, скаменио се, па и не чује глас брижне матере, која га већ више пута позиваше на вечеру.

II
НИКОЛА ЛУЊЕВИЦА

У селу Луњевици, под *Вујном*, седи Никола Милићевић по истом селу и сам назван Луњевица. Приповетка наша иште да га походимо тамо доле у његовим конацима.

У оно време и сељачке, и трговачке, и војводске куће беху брвнаре, али су Николини конаци још и онда били светли и виђени. Кад уђете у пространо двориште, с једне вам стране стари велики дворац на два боја, покривен шиндром, горе собе, доле подруми. Тамо ниже мања кућица, у равничици крај потока, који тече с Вујна, и зове се *Бистри Поток*. Засе се диже и један „Стари вајат“, обична кућа, у којој су негда, за прве младости проводили по који весео час господар Никола и тадашњи војвода ужички, доцније кнез српски, Господар Милош.

Али Никола Луњевица најрадије бораваше у једној малој кућици одмах до великог конака. У њој беше само једна соба с отвореним оџаком, камином, у ком непрестано ватра пуцкараше. У овој „оџаклији“ седео би и пушио по читаве сате, размишљао о својој великој, на много страна разгранатој трговини, или би, уморан или из севдаха, гледао кроз прозор преко кровова у брдо, у небо, па се успављивао тихим жубором чесме испод оџаклије, оне чесме, у којој су се хладили велики трешњеви чибуци, вино и ракија. Врло ретко излажаше у ону равницу иза куће, где су пашњаци и вотњаци, одакле је отворен поглед на Вујан. Никола је волео разматрати, али не природу око себе, него оно што ницаше и живљаше у њему. Био је више рачунџија, мисленик.

Седи у овој својој оџаклији замишљенији него обично. Док он тако мисли, хајде да га, још овако с врата, узмемо мало боље на око. Седи, али кад би се усправио, видели бисмо да је осредњега раста; пун, здрав, плав, бела лика, али образа црвених, носа маленога, а бркова танких на ниже повијених. Одевен је господски, или, говорећ' оновременим језиком — „господарски“. На глави велик фес, на прсима јелек од пругасте свиле, на јелеку копоран, преко копорана краће мора̂сто ћурче „дикишли“ (извезено гајтанима). Јесење је време, али да је зимње, видели бисте на његовим широким плећима дугачак ћурак од зелене чохе богато оперважен жутом лисичином. О пасу му велик појас од најскупље свиле — трамболос.

Седи Никола и пуши, по свом обичају замишљен, па овда онда мрко погледује кроз прозор у пространо двориште, по ком се мало необичније, устумарале слуге, чибукџија, сеизи, кухари, колари, покућари, понајвише Бошњаци отуд од Шапца или по који залутали Маџар, који силом жели да се посрби, говори изопачено, па му се чељад смеју а кад што и са̂м Никола једва уздржа смех. Гледећи кроз прозор и из хладнога чибука увлачећи димове, виде како чељад притрчаше вратницама, па, радознао, задржа онај последњи дим

мало подуже у устима. Вратнице се широм отворише и на чилу хату ујаха личан, средовечан калуђер, главом отац Јосиф из манастира Вујна. Сеизи прихватише хата, а калуђер оде оџаклији, где га је Никола, оставивши чибук на страну, стојећки дочекао

— Благослови оче! Рече Никола својим крупним гласом.

Али му калуђер само назва бога, а благослова не даде.

— Нешто си ми покисао, духовниче; да није пукао свод на цркви, или те, можда, браћа не слушају .... Покушава Никола да поведе говор, по што су обојица подуже седели и ћутали.

— И црква је здрава и „братија“ слушају, али ће скоро манастири опустети, братија се разбећи. Проговориће срдит игуман.

— Манастири опустети? понови мало значајније зачуђени Никола. Да нису сељаци опет кидисали на шуму манастирску?

— Биће и шуме и сељака, али не ће бити образа и благочестија, наставља још љуће расрђени калуђер.

— „Благочестија!“ понови опет Никола, такнуга, не би му право, па се мало замисли.

— Народ слуша и Господара и војводе, и црквене старешине, али — великаши! Ову је реч оштро изговорио ражљућени игуман.

— Духовниче! Викну и ђипи разјарени Никола.

— Шта ли ће сељаци, шта ли сиротиња, кад ти, господару, чиниш безаконије? Уклонио си жену из конака, а ниси питао ни цркву, ни господара. Грехота је. . . . .

— Грехота негрехота, упаде му у реч Никола; ја сам човек трговац, богме оштар и пољут, често мало самовољан — осион, хоћу да ме чељад дворе и слушају. А она, знаш.... чујеш, духовниче, поче Никола мало попустљивије, да не говорим више о оном што је прошло.... Шта би би! Чујеш ли ме, драги духовниче: пре ће овај Бистри Поток уз Вујан него што ћу пристати да је опет к мени доведу. Што Никола једном прекине, више не надовезује ... Мрска ми је, одвратна.... Нека јој је од мене Богом просто, не ћу је никад ни до века.... Разумеш ли, мој добри игумане — никад!

Ту Никола Луњевица ућута и лати се чибука. Пљесну у длапове, а на то уђе чибукџија и принесе игуману расхлађен чибук са великим црним ћилибаром. Игуман одби понуду, поклони се домаћину, па не рекав ни збогом, изиђе у двориште, седе на хата и одјаха уз реку горе манастиру.

А за што ли је Никола Луњевица отпустио своју трећу жену? То је што не зна ни приповедач сам, а и кад би знао, са свим је изван оквира ове наше приповетке. Та зар је само то било за живота загонетка, а после смрти ишчезло мукло и незнано?

Раздражени Никола оставио чибук — не пуши му се! Хода оџаклијом горе доле, метнуо руке назад, оборио главу, па нешто дубоко премишља. На прозор пала црвена вечерња светлост, па је позлатила зидове, а још лепше преливаше се на окићеним сребрњацима, који висаху о зиду десно према месту, на ком се, на меканом шиљтету, обично одмараше Никола, кад се враћаше с већих путовања. У целом двору свечана вечерња тишина, само се на махове чујаше жубор воде на чесми испод оџаклије.

Док Никола овако хода и премишља оставимо га за часак; нека, неузнемирен, боље похвата крајеве размршеним мислима и око једне их капуре обмотава. А дотле, до његове одлуке, завиримо мало у његове велике тефтере. Он је по превасходству трговац, највећи капиталиста онога времена; није чудо што су листови пуни баснословних сума, које кад се сведу заједно, премашају шесдесет хиљада дуката. Оволика свота у ово безновчано време, зар није басна, којој се и данас ваља чудити? Али су ти тефтери у исто време били и његова дворска хроника. На првим странама опширно је побележено све, што је важније из ранијег живота његовог. Бележио је сам, али понајвише отац Јосиф, који, као ово данас, врло често долажаше с Вујна. Па како је отац Јосиф сву науку „почерпао“ из црквених књига, то, ма да је у говору био разговетан и лепоречит, у писању беше свезан као и сви црковњаци онога времена. Почетак хронике, на црквено-словенском језику, гласио је у изводу овако:

„Љета Господња 1768. би рожден Николај од простих родителеј, ва весје Луњевица, ва подкрилии горе Вујна“. Па, таким истим језиком, писаше даље: Као најмлађи брат, највише беше у планини код стоке. Имађаше брата од тетке, који се зваше Ковачић, на гласу хајдук оног времена. Досади се Николи и стока и лов, па се одметну у хајдуке, где је, поред Ковачића, провео две три године. —

На једној страни вели даље Никола својеручним писмом ово: Као хајдук чувах стражу у горовитој клисури, којом вођаше путања из Чачка у Брусницу. Ковачић сишао у село Семедраж да донесе хлеб. Спазих Турчина на лепом белом коњу где слазаше отуд низа страну. Имађаше лепу пушку, а још лепши јатаган, али мени очи замакоше за његове красне пиштоље. Опалих с брда и убијем га. Ово беше код извора у страни према Семедражи. Ту сам доцније подигао чесму. Код Ваљева нас Турци похватају и пошљу на Рудник муселиму. Ту Ковачића обесе, мене баце у кладе, а доцније пусте на откопи — моји рођаци избројаше пет стотина гроша, — и одведоше ме кући....

Даље писаше у хроници руком Јосифовом:

Дошав кући „Николај, бист бракосочетан са женом Јованом из Остре". Скине њезин накит и почне трговати. Лучно је стоку за трговца Џамбу из Мутња у Качеру под Рудником. По „смерти же реченога" Џамбе прими га господар Милан Обреновић из Бурснице; прво беше калауз, посл трговаху ортачки све до смрти Миланове у Влашкој, а после трговаше сам.

Иза овога долазе родослови деце, рођене у тим годинама, а за тим руком Николином забележено ово:

Година 1815. Пролеће сухо, голомразица. Одосмо господару Милошу у Црнућу: ја, отац Мелентије из Враћевшнице, војвода Мутап из Мораве, црногорски војвода Дринчић војвода Ломо из Качера и гружански Јован Добрача. Донео сам и предао новаца колико је речено, а Добрача положи цео данак, што га оте од турских порежџија у Гружи. Уговорисмо да одем по барут у Варадин. Пренео сам га преко села Купинова у Палеж, где ме дочека господар Милош с комором. Барут у фучијама сместисмо које у Црнућу, које у Враћевшницу..... Лицем на Цвети извикасмо за „вожда" војводу ужичког Милоша.... Побисмо се на Чачку.... Бранио сам шанац на трбушачком вису.... Кад разбисмо Ћаја пашу, латим се опет своје трговине....

После овога настају поступно све саме белешке чисто пордичне, тачни датуми кад коју од својих трију жена довео, кад је које дете рођено и крштено, кад је који конак подигнут и освећен, кад је засађен вотњак, кад ли намештен први камен на великом млину, и томе подобно.

Завривши, овако крадом, у домаћу хронику, вратимо се, са свим невешто, опет у оџаклију замишљеноме и раздраженоме домаћину. Али гле, господара Николе нема више у соби; отишао у горњу одају великога конака. Те вечери није више излазио, нико га није видео. Кад би рано у прозорје, чељад се искупала око ватре тамо у доњем коначићу, а из коњушнице чу се песма сеиза, који тимараху хатове. Пред господаровим вратима дремају већ обучени ћирица и чибукџија. Тргоше се.. Чуше где се господар мало накашљао.. И опет пренуше — врата се отворише, и господар Никола, још необучан, повика — Коње!

За неколико часака изведоше два оседлана хата и једног мањег коња за ствари, тако звану „сексану." Никола, попив с ногу каву из филџана, сиђе из конака и с каменог бињекташа баци се на хата. Студено јесење јутро — огрнуо велик зелен ћурак, за пасом кићени пиштољи, а о бедрима крива источна сабља о свиленим, срмом уплетеним гајтанима. Узјаха и један од сеиза једног чионог коњичка, па поведе за господаром оног другог хата — једек. Чибукџија утврди сексану, намести алеваст пиротски ћилим с једним вуненим јастучићем, папуче и пешкир, хлеб и сир, ибрик с филџанима за каву, и, разуме се, неколико лула и чибука и велику кожну кесу с мирисавом бошчом. Тако спремивши сексану, чибугџија уседе своју стару кљусину, па је бакрачлијом муну у ребра. Један од сеиза ошину натоварена коња, који својим одмереним али многоиздржљивим ходом пође напред, незауздан и неуправљан. Као и многи људи, зна он врло добро своју неподмитљиву судбину, па је примернопослушно сноси без роптања, без отпора, без — опозиције! А ко је онда, у оно гвоздено и ватрено доба, баш и смео тако шале терати опозицију?

Никола, не свраћајући се данас у Брусницу, јер господара Јована не беше дома, оде право Господару Милошу у Крагујевац.

(Продужиће се.)

ПОЛУДЕЛА

ПРИПОВЕТКА

ЛАВЕ КОМАРЧИЋА

I

Спасов дан је. Велики је то годет. Тога се дана иде на сабор Белој Цркви. Од куд ти ту не буде света — из Подриња, Поцерине, Подгорине и других још даљих крајева.

А што је опет освануло красно јутро — као-но-ти у пролеће!... Небо — као да је изаткано од чисте зелено-плавкасте свиле. Шуме, џбуње, шипрази, пропланци — све се то растапа у модрикастом зеленилу, што је умивено свежом јутарњом росом а позлаћено меким сунчаним зраком. . . Ветрић текем лахори — те разноси бајан мијомир пролећне руже и другог мирисног цвећа; а што је опет птичија узаврела — те се из тог мора од песама извија таласасти глас славље и косова — е би рекао, цела је васиона устала, да одслужи свету литурђију великом Христовом празнику!

Је ли когод пролазио у ово доба године оном чаробном дољом, што се кроз њу несташно провлачи као очи брза а као кристал бистра баставска река, те узгред милостиво грли своје вечите другаре — огумастим шумарцима обрасле брежуљке — пиркајући им зелена подножја њихова; је ли когод видео оне сиве и камене клисуре, с високим и голим литицама, што као верни стражари чувају ову мирисну дољу и броје вечити цакот васионине шеталице — броје дане и ноћи, месеце и године, броје векове, ове мајушне тренутке нама непојамне вечности?!...

Е у тој је дољи Бела Црква.

Кроз Белу Цркву иду многи путови — и онај што води од Завлаке на Бастав, Пецку, Прослоп и Љубовију, и онај што излази у Осечину а отлен окреће на Каменицу и преко злосрећне Радије силази Ваљеву. Трећи иде Крупњу па преко кршног Костајника прима се плаховитог Јадра, те се после спушта на Птичарско Поље питомог Подриња. — —

Још из далека се чује бруја — као у praванлуку, кад серојеви пуштају. Овога се пута код Беле Цркве стекло света што никад није. Колика је црквена порта, колико је школско двориште, колика је лука што се *низ реку дала* — све је то свет прекрилио — *да камен из неба полети, не би на земљу* пао.... Свирале, лауте, даира, бубњеви ударају — ваздух се пролама. Куд се год окренеш коло игра... Младеж је младеж: чим заjечи строљанка, поцерка, зајам ил' ма која друга игра — а она је већ сва у колу; игра се то, бого вољени, да зној с чела поцури.

Па и јест лепо видети коло сеоско — ову живу гронтуљу од момака и од девојака, накићену смиљем и босиљем — како се у стотину разноликих вијуга слива и прелива; а још је лепше слушати заносни звекет грозданих ђердана, што ђаволасто призвецкују уз лака подскакивања играча и играчица. Коло — то је жива справа од човечијег меса и крви.... коло — то је мађионик — ко га се дотакне — постаје ни онај човек ни дај боже. Ако је млад, учини му се е добија крила па лети — земљу не додира; а ако је стар, њему крв узаври, мишићи оживе.... старост се подмлади па — и он игра!

На вратима порте у два реда беху поседали кљасти и богаљасти, слепи и невољни. Кроз ону брују од сабора пробијали су тужни као с онога света гласови:

„Стани роде — не пролази,
Мога дара не проноси!....
А сети се жића свога,
А и дана суђенога!...
Ето видиш данас јеси,
А кад сутра — а ти шта си?..,
Пра и пеп'о ти си!...“

Па и стари слепи Вујан није изостао. Ено га где је сео на ону грдну још из римског доба надгробну плочу, те уз потмулу јеку гусала пева своје тајанствене песме. Око њега се начетило много света. Слепчев је глас овога пута необично дрктао, а свака реч што му се преко бледих усана скотрљала, беше као с неба грешноме свету послана потоња опомена:

„Покај се!...“

Овога је слепца свак живи поштовао — и људи и жене, и момчад и девојке, па и сами старци. Деца су га љубила у руку као каквог старог, смиреног попу, и тада би се његово чело разведрило — нестало би с његова бледа и савела лица оне тамне сенке, што представљаше ткиво давнашње али и непреболиме туге, а на место

свега тога преко старчева лица прелетила би божанска зрака благог задовољења и тад би му се на бледим уснама залепршао мек осмејак што је хтео рећи:

„Живи и сретни били моји мали анђелчићи?“

Вујан је био осредњег стаса. Његова као снег бела, у перчин оплетена и низ леђа пуштена коса, чудо му је лепо доликовала. Обрве су му биле велике и густе, а брада и бркови у једно смешани допирали су до преко појаса. — Његове очи беху са свим усахле, не оставивши ружна трага, чињаше се, као да је прст свевишњега угасио очни луч овога смиренога старца — да не би гледајући овај — огрешио се о онај свет!....

Вујан је обично ишао по саборима те је гудио и певао. Нико живи није знао ни ко је ни одакле је. О њему се много којешта причало. Он се у овој околини појавио још пре 18 година. Нико живи није могао докучити где је пре тога био, кад је ослепио и да ли кога од свога има. Причало се, да је стари Вујан дошао чак од Косова; други су опет мислили, да је чак од Јерусалима; трећи су чули, да је дошао из Светих Дечана; четврти би рекли, да је старац из под Дурмитора; а било их је, који су тврдили, да се Вујан доселио из Дубровника.... Покојна тета Јана није могла свему томе да верује. Она је о овом чудноватом слепцу са свим друкчије мислила. Она би се увек прекрстила, кад би се год с њим ма где сусрела, и том би приликом једнако нешто у себи шаптала. Она је једном причала, да јој је њен рођени девер, стари чича Симо Гавран, казивао, да је својим очима видео слепог Вујана где води — бог с нама био — облаке. То је било баш оног страшног дана, кад оно ударив она нечестива халуција од Дрине на право преко Рађевине, Подгорине, и где год стиже све диже и однесе до саме црне земље; а ко опет не зна да је и сȃм чича Симо био „видовит“ — могао је, кажу, да види у пȏ ноћи кад се прст пред оком не види — као у пȏ бела дана.

Кад би ко упитао старог Вујана — ко је и одакле је, — онда би се на бледо слепчево лице навукла тавна и тужна сенка, његова би се уста грчевито стегла, а усахнуле очи чисто би заиграле — баш као да би хтеле на зор да прогледају, и тада би старца подузео неки дрхат; његова седа глава клонула би и пала на груди; а из дубине његове душе зачуло би се потмуло јецање.... Тога дана нити би што говорио, ни гудио ни певао. Ето како је слепи Вујан одговарао — ко је и одклен је!....

Он није као други обични слепци и богаљи просио и богорадио, па и опет су, чим би коју песму одпевао, као киша падали подарци у његову од црног јагњета шубару што је обично, кад би где на сабору гудио и певао, пред њим стајала, те напомињала, да треба и слепоме Вујану, ако и не иште, бацити коју пару. И док би ови малени подарци, падајући, један о други звецкали, — слепи би се Вујан наслонио левом руком на гусле, а десном би тржкао своје гудало, подигао би своју седу главу, а лице окренуо небу — баш као да би слушао песме анђела божи̂х, па би тако потонуо у неке дубоке мисли. И само би му се кад и кад залепршао по који тужан осмејак — баш као да је хтео рећи: „Хвала вам добре душе!.... Нека вам бог плати!!..“

Тако је и данас било.

Тужно је јечала струна на гуслама; а још је тужније дрктао глас Вујанов. Песма је била пуна ваја.... Све што је застало и слушало — беше занемило.... Срце — што га је отровна стрела људске пакости самртно ранила, прокинула, добијало је благи мелем што је као мед текао с бледих усана слепчевих; а оно, што су га тешки јади притисли, скаменили, следили — обасијавано је топлим зраком небеског нада, што га као пророшки глас наговешћаваше песма слепчева, — те се тако и оно кравило и у нов живот повраћало.... А срца окорелих грешника — шта су она радила, осећала? — Она су дрктала и дрктала....

Јест — много је срце потресла, многу је сузу измамила песма Вујанова; али никог тако као Стојну и Љубицу — дивне сеје Рајка Мирјаниног.

А зна ли ко год Рајка Мирјаниног; зна ли ко год Стојну и Љубицу? — Ко би знао јадне сиротане!... Мајка им је давно умрла; а оца су једва упамтили.... Боже мој, ала беше тешко материном срцу, кад са самртне постеље последњи пут погледа нејаку децу своју. Мирјана беше изгубила говор, али кад њене велике и тешком бољом помућене очи почеше да траже по соби оно што им је најдраже у животу било, — могло се познати да је сирота још при себи била. Њене се очи зауставише на Стојни, па онда на Љубици. Две крупне сузе скотрљаше јој се низ бледо са-

мртво лице. Она зажмури Мало поћута, па опет отвори очи, само сад још већма по први пут... Погледа у Стојну, па у Љубицу; па опет у Стојну па у Љубицу — за тим баци поглед по соби — свуд у наоколо.... као да још неког тражи. Кога? — Свог сина Рајка — мајчино прво миловање... Њега ту не беше — весела му мајка!.... Кад је дома дошао и донео мало дрваца — мајка му је била издахнула; а његова сеја Стојна запеваше као каква маторка а Љубица, шта је она радила? вриштала је као и свако друго дете кад се у кући стане запевати.

Мирјана је умрла. Њен последњи уздах беше дубок, предубок.... Он је хтео рећи:

„Што га нема..., да га мајка још једном види... да га благослови.... да му преда у аманет своје двије сиротице — Стојну и Љубицу!..“

Сирота Мирјана — бог да јој душу опрости!.... То беше најчеститија жена у целом Баставу.

Од то доба живило је ово троје сирочади — као три нејака пилета, кад им јастреб уграби мајку и однесе. Рајко је био старешина у кући — старешина од 12 година. Стојна је била најстарија редуша — редуша од 10 година... А Љубица? — Шта је она била? — Она је била мезимче мајчино, па је постала мезимче кућевно... Стојна је волела Љубицу — као зеницу у глави, исто као и сам живот свој. Љубица је волела Стојну.... Стојна је њој и сеја и мајка. И Рајко је волео Стојну — Стојна брату беше душа у недрима, а Љубица? — очњи вид, што га води по беломе свету... Али што су сестре брата миловале?...

Дан се сунцем није поносио, као Стојна братом рођенијем.

Зора сунце није миловала, ко Љубица брата јединога!...

*

Од то доба прошло је осам година.

На сабор беше дошао и Рајко са својим сестрама. Било им је близу — ено где је Бастав. Истина они су слабо куд ишли, сем о цветима цркви — да се причесте, а и коме би — кад никога свог нису имали.

У очи Спасова дне — и Стојна и Љубица обесише се брату око врата, па га стадоше молити:

„Хоћеш да нас водиш сутра цркви — на сабор?“ упита Стојна, а преко лица јој се пресу нека блага девојачка румен....

„Да се видимо с Нером поповом“, додаде Љубица, а из очију јој сину зрака сестрине милоште.

Рајко се осмену, а преко лица му прелети пламен неког неразговетног узбуђења.

„Поћи ћемо, пошто помуземо краве и пошто све послове по кући свршимо,“ још једнако наваљиваше Стојна...

„Вратићемо се пре заранака,“ додаде Љубица.... „Нера ће нас допратити чак до Мариног моста — видећеш!... Да одемо брато!“

„Па да одемо....“ одговори Рајко и погледа у земљу; а мисли му одоше, одлетише — далеко, далеко!....

*

У свој Рађевини нису се тако другарице пазиле као што се пазише Стојна и Љубица с Нером поповом — да л' за то, што и Нера није имала своје мајке?.... Ко би то знао. По кад-што се душе сљубе и замилују а ни саме не знају за што.

*

„Зар ви не ћете да играте?“ шапуће Нера попова на ухо Љубици.

„Ми нисмо никад играле“, одговори полако Љубица. Брата не игра, па ни ми нећемо.

Од то доба још нико није видео Неру попову да се у коло ухвати, и ако је пре тога била прва играчица у Белој цркви — — —

И Стојна и Љубица и Нера попова узеле би се за руке, па би шетале и разгледале онај силан свет. За њима је ишао Рајко — сетан и озбиљан.

Није било на сабору момка те се не би дивио витоме стасу Стојнину, ватреном погледу Љубичину и живој и веселој нарави Нериној, али тако исто није било ни једне цуре која не би бацила свој жудан поглед на мушку стаситост Рајкову, на његов понос момачки, па урес руха његова, што су му га за благе дане спремиле чисте девојачке руке; — али међу свима овим девојкама, било је и једно срце девојачко.... Оно је од сваког погледа Рајкова уздрхтало, као лагачки листак у танке јасике кад га ветри затресу....

*

„Хе, људи,“ рећи ће један округељаст у турским хаљинама „чаршинлија“, — да сам јуче умр'о, не би ово данас чуо!.... Ово се зове гудити и певати. Један слепац — па да тако све ражали и расплаче Сад видим, да све хоће свој занат. Ни слепци нису сви једна-

ки. Овоме је за цело „севап“ бацити који марјаш.... Сви му баш дају!... Нећу, бојим се, имати ситно, а и ја би му што „уделио.“

То рече па полако — као да сâм од себе краде, — тури руку у недра, дубоко, — чак до подпазухо.... Он мало застаде. Баци поглед по свима што су слушали песму Вујанову, и ти се погледи зауставише, не већ скаменише на лепом лицу Стојнину, преко кога се тек беху скотрљале две крупне сузе и оставиле две бајне бразде, те представљаше анђела што рони сузе пред престолом божим, не би л' га умолио да се смилује на овај грешни свет... Стојна је гледала у бледо лице старога Вујана, што беше посуто неком благом сетом, сетом што је између вељих јада и неке неразговетне, густом тамом обмотане наде, што јој се старост по кад-кад радује, као мало дете, кад из далека угледа своју милу мајку. .. Љубица беше грчевито стегла руку Нерину.... Чинило се — као да јој мисли не беху доле на земљи.... Јест — мисли се Љубичине беху високо уздигле горе под азурно плаво небо. Оне су тамо нашле своју милу мајку па се с њоме грлиле и миловале.

А Нера — шта је она радила? — Она је погледала час у Стојну, а час у Љубицу. Она је видила сузе Стојнине; она се дивила сетној дражи што се беше изваjала на лицу Љубичину; и њој паде нешто тешко на срце, и она се растужи, и њени се образи оросише врелим девојачким сузама.

Рајко је само стајао као студена стена, па је гледао свој понос, свој живот — своју Стојну; гледао је своје смиље, милошту срца свога — своју Љубицу.... Његови би се погледи кад и кад отели и пали на оно лице, од кога су његове очи и нехотице бежале. Онда би га обузела нека тајанствена ватра, а преко лица би му прелетео врео пламен, и тад би се и нехотице тргао и оборио очи преда се, а његове би мисли отишле — далеко далеко. — — — — — — — — — — — —

Нико није живи опазио, кад је наш дебељко извукао из недара грдну кесурину пуну пунциту белине — орлаша, крсташа, диреклија, крсташица, здравих и бушених цванцика, половница, старих сребрних марјашева, и сваке у бога друге белине. Ово беше једна од оних великих кеса што се о врату носе; а била је начињена од дуплог памук ат-лаза, ком се боја беше давно и давно изгубила; али то је све ништа. Ми морамо поменути и ону другу кесу, што је у смотуљак увијена, гајтаном привезана за врх од старе кесе ,па после метута доле међ белину.... А шта ли је, боже мој, било у овој кеси? — Не питајте!... Зна се шта се обично носи у кесама, што су у жути восак у топљене, те се после, сигурности ради носе у другим кесама.

„Ево стари, нá!.... Нек је за здравље живим а за душу мртвим!“ рече „чаршинлија“ и полако опет гурну своју кесу чак до под пазухо....

„Сирома наш дебељко“! — камо му лепа срећа да је ногу сломио, боље би му било, но што је на Спасов-дан дошао Белој Цркви на сабор.

II

Овога се дана поче свет разилазити са сабора много раније но обично. То је било сигурно зато, што се далеко на западу указаше мутни и тамни облаци. Ко је из далека, већ се бринуо, где би се склонио, ако би какво̂г времена било; а које из ближе, он је грабио, да се час пре своје куће дочепа.

„Бога ми, ово треба да се иде.... Нас ће ухватити време“, рећи ће Рајко, и погледа западу од куд се беху почели гомилати облаци.

„Куку мени јадници.... а наше хаљине?!.. Хајдемо брже!... да нам је бар што пре реку прећи. Она се помами од најмањег пљуска,“ рече Стојна забринуто.

Љубица је ћутала и гледала у Неру.

Нера се беше замислила, па у тим мислима замотаваше и одмотаваше, крај свилене мараме око своје леве руке.

„Зар не ћеш да нас испратиш, Неро?“ упитаће Љубица и удари је по руци.

„Боже, зар већ да идете?“ упита Нера збуњено. Она није ни опазила, да јој је марама пала на земљу.

„Морамо, јабуко моја.... Погледај тамо како се облаци бију!“ рече јој Стојна и осмехну се.

Нера погледа.

„Јест.... Хоће киша.... Како су црни облаци. Не знам — где је бабо? — И наша је кућа по далеко.... Хајдемо школи! Баба је, мислим, код учитеља. Ако нас ухвати време.... Наша је кућа — ближе.... А после — кад прође.... још је рано – отићи ћете....“

Нера погледа Стојну, па Љубицу — да види шта оне веле. Она погледа и Рајка. Њи-

хови се погледи сусретоше. Нера осети како јој срце бије. То је и Рајко осетио....

„Хајдемо да тражимо твога бабу — па да се кући бежи.... зар не видите да ће нас киша још овде ухватити.... Узми ову мараму — лудо моја!“ рече јој Љубица и опет је ошину по руци.

Љубицу је слушао Рајко, слушала Стојна; Љубицу је морала слушати и Нера.

Оне се све три узеше за руке, па одоше право школи. Рајко је ишао поред њих. Он је уздахнуо:

„Љубице — смиље моје!... Ти си паметнија од брата твога.... Оно што би ко и помислио — ти већ знаш. Ти знаш и оно што до сад ником казао нисам. Ти видиш срце, ти видиш душу моју — — — — “ Љубица је имала право. Олујина је јурила као на бесним крилима....

„Ја боже мој, све ли је непостојано на овом белом свету. Погледај само ону тиху реку, погледај оно зелено џбуње што се наднело на плаво огледало њено — погледај, како се грле и милују!... Кад јес — само тих ветрић пухне, а она је чаробна слика збрисана, умрљана .. Сад опет погледај заносну драж, што нам га пролеће даје! — све цвета, све зелени, све миром мирише, све живи – све говори!... А кад студена зима дође, кад хладни ветри пухну — шта онда видиш? — Видиш како нестаје зеленила, цвета, мириса — нестаје живота, чара; а на место тога долази страшна пустош — долази смрт!... Не веруј дану, не веруј ноћи; не веруј светлости, сјају; не веруј тами, мраку, не веруј сунцу, месецу; не веруј звездама — не веруј небу.... не веруј љубави, мрзости; не веруј очајању, тузи; не веруј срећи, не веруј нади — не веруј своме оћњем виду!.. Та то су све гола варљива привиђења, што их мала варљив, луд сан, што се животом зове!...

Ето, од онаког бајног Спасовог дана — па шта би? — Тамо од хладне воде Дрине — од далеког запада повукоше се две три тамне пруге, те стадоше мрљати зеленкасто огледало азурног неба; за тим се почеше дизати као из мрачног понора грдне, неизгра̄пне облачне прилике, а из далека се зачу тешко, потмуло мумлање, реко би, е демони пир пирују, да још већма разгњеве, да пркосе ономе, што држи у рукама муње и громове.

Пред запаљеним облацима вила су се грдна јата грдних орлушина. То беху немили весници. Свак је живи био прегрнуо. Летина је тамам била како ваља понела, а сад — шта је чека?.. град, туча.... а људе? — тешка беда, вељи јади — црна глад!...

Жене што се код куће десиле, излетале су с тигањима, котловима — па су лупале и викале: „Станте „непомењеници“ — није вам овуда пут, већ преко невиђена и нечувена гумна!“... И стари чича Симо Гавран изгабеља на стара перила, па отле стаде довикивати све удављенике од девет година, стаде их кумити и преклињати свима вировима где се који удавио — да одведу од села градоносне облаке — далеко — преко високих гора, преко дубоких мора....

Ал' све узаман би̂.

И стиже сила божија. Тама покри небо и земљу. Сила је та тргла огњену камџију, па с њоме стаде шибати по црној смеси дроба пакленог....

И онда — небо задркта..
Онда се — земља затресе....
Онда је око слаба човека
Видело силу гњева божијег.

Сила је та к'о сухе травчице, из земље чупала грмове — од триста година, па их је к'о лака пера с брда у брдо бацала; а куће, амбари, качаре и друге зграде — летиле су по ваздуху к'о празне шуђуре — к'о лаке сламке кад их вихар у вис завитла....

А свет?

Он је дрктао – сећ'о се бога и суда божија....

* * *

Овога дана учитељ Совра беше добио прилично гостију — више но што се управ и надао. То беху сама некаква господа — изузимајући газда Вељка, кмета баставског, што је код учитеља свратио сигурно што је ту дошао и г. Ловрић срески писар; а већ да се и не помиње г. Станојица срески „званичник“ — како би се са̂м на позивима потписивао, кад би вако кога по каквом „званичном послу“ канцеларији позивао. Да боме — кад је г. Ловрић остао на ручку код учитеља Совре, онда се већ није могао ни г. Станојица одвајати од свог „предпостављеног“ — како би имао са̂м обичај да каже, кад би се повела реч о г. Ловрићу, а нарочито од кад је умр'о стари капетан Прелић од ког доба г.

Ловрић врши и капетанску дужност у Рађевини.

Још у очи Спасова-дне — тако око заранака дођоше у Белу цркву два млада господина. Једном је могло имати највише од 24—26 година, онај други једва ако је имао 20—22 године. Оба беху обучена к'о и свака друга господа. Они уђоше у механу и седоше на клупу за једно омање асталче. Механџија их је уочио чим су ушли и одма им је донео послужење; али како се зачуди кад чу, да говоре неким другим језиком. Е то га је сад почело још већма да копка, да сазна ко су и оклен су и шта ће они у Белој цркви и то баш у очи Спасова-дне?!... „Да су швабе — нису", мислио је. Њему се чинило, да је слушао кад „швабе" говоре, па све би рекао — није овако. И бог зна шта би му још на ум пало да о овим људима помишља, да онај млађи не уста и не упита га:

„Молим вас, ко је овде учитељ?"

Механџији чисто свану.

„А — тице моје — ту ли смо?!.... Како ли то они одма — мр, мр, мр! само да се пред овим простим светом покажу како су „учевни", мишљаше механџија у себи и поче мерити странце од пете до главе.

„Наш је учитељ неки Совра" одговори он и осмехну се.

„Он је сад сигурно у школи?"....

„Да где би био на другом месту?!... Нашег ће учитеља наћи човек у школи и у подне и у по поћи; а сем тога сутра је Спасов дан — сабор је.... Ја не памтим кад је и код мене био.... То није учитељ Јово, не бој се. Оног нисам могао из механе да истерам. Ваког учитеља није скоро имала Бела црква", одговори механџија не скидајући очију с оног старијег путника што није хтео ни речи да проговори.

„Би ли учинили добро, да кога пошљете до г. учитеља, те да му се каже, да су два странца рада, да га посете и том приликом да виде каква је школа и црква у овом селу?"....

Механџија се к'о мало замисли.

„Море ко ће ово бити?" мишљаше он. „Што ли баш учитеља траже? — Ту мора да има нешто!"

Механџији оде ум, да ни Петров-дан није бог зна колико далеко.

„Да ово од не куд не ће бити директор?.... Бога ми баш — нико други; али што ће њих два? — то досле није било. Бога ми, учо — држ' се!.... Јес, јес — они увек затурају траг, ама се наш Совро не боји — то сам сигуран. Није ово, човече, она беврија што беше више у механи и по селу но у школи..." Тако је мудровао у себи механџија и мерио час једног час другог странца. Његови се погледи зауставише на оном старијем што је мирно седео за столом и до сад није хтео ни речи да прозбори. „Ово је — и нико други!... Тако Милинко — буди паметан", прављаше механџија закључак — који је од она два странца прави „директор".

„Хоћу, господине, бог с вама био, како не би јавио. Он ће одма доћи — чим чује... Ја би за вашу љубав отишао до на врх Бастава, а некмоли до наше школе.... Ми једва чекамо, да нам така господа дођу — да видите како и ми овде у овом калу живимо!....

Механџија је одржао своју реч.

Мало за тим дође једно ђаче, скиде капу и рече:

„Рекао је господин учитељ да пођете са мном. Он би сам дошао ал' има још гостију." —

Учитељ Совра је дочекао ове младе странце на вратима школским. Сама појава ова два младића учинила је необичан утисак на г. учитеља. Он их прими са свим љубазно. Одведе их у своју собу па им рече:

„Добро сте ми дошли млади пријатељи — ви сте вечерас, сутра и док год хоћете моји мили и добродошли гости!"

Онај му млађи учтиво заблагодари, па се онда окрете свом другару:

„Voilà mon cher, c' est mon maitre; n' est-ce pas qu' il est la bonté même?.... Mon brave maitre! — Il ne me remet plus!...." а за тим се окрене опет учитељу Соври, па му рече:

„Мој је пријатељ Француз. Он не зна ни речи српски; одавно жели да види и позна наш народ и његове обичаје.... За то је и дошао са мном да видимо сутрашњи сабор."

Док је ово говорио онај млађи странац, дотле је Совра стајао као громом ударен. Он је неколико тренутака забезекнуто гледао у овог младог човека. За тим хтеде да отвори уста да нешто рекне, али његове усне задркташе. Он погледа преда се — замисли се, па се наједаред исправи и рече:

„Па кажите вашем другу — добро нам дошао! Нама је мио гост из тако далеке земље мио нам је син велике француске — син оног племенитог и славног народа; мио нам је ваш

друг — као и ви што сте — кажите му то! Кажите господину да седне — се'те и ви!.... И овде застаде Совра. Његов је глас необично дрктао, а све би се рекло, да су му се и очи напуниле суза, а на лицу као да се беше извајала нека чудна смеса осећаја, осећаја што се не да ни описати ни исказати.... То беше смеса живе срдачне радости, али у коју беху уткане неке из далеког доба пробуђене тужне успомене....

* * *

Учитељ Совра био је омиљен не само у Белој цркви већ и у целој околини. Његову су доброту и уљудност до неба узносили где год би се о њему повео разговор. Говорило се да није из Србије: да је дошао бог те пита из које земље; али да је опет пазио децу као своје очи и да никад ни једно није хтео ни зврчком да зврчи; а опет су га се деца бојала да се могла муха да чује, кад он у школу уђе. Сељаци су држали да је врло учеван; а за што су тако мислили — то ни сами нису умели да кажу. Они би текем рекли:

„Прој се брате — то више нема кō је овај наш учитељ! Не гледај ти што се он онако просто држи — ја ти опет вēлим оно нигде нема, а некмо ли у нашој Рађевини“.

Други би додали:

Ама јес бога ми — ето док уста отвори, знај, да ће паметну и мудру реч рећи... Ено, онај у Осечини ка' и оно ми је учитељ.... Шта велите? — Бога ми, боже опрости, ја би рекао да је према нашем учитељу све'дно — ка' и друго говече!....

Неки су опет причали да нема језика којим учитељ Совра не зна да говори, ама до душе нико га није чуо да другчије беседи већ онако к'о и остали свет. Управо се и данас не зна које то изнео на учитеља Совру. Може бити да је о томе коју рекао поп Радосав, отац Нерин, па су после од тог људиваздан којешта испрели. Истина попа је једном претурао по књигама Совриним — требао му је нешто вечити календар па је извесно држао да ће га у учитељевим књигама наћи, кад јес врага претурај, претурај, тражи а ја — све некакве књижурине буди бог с нама: ни једну није могао да прочита. Ето то је попа Радосав морао неком зуцнути, па, после, свет је свет — он ће ти од најмање ствари начинити читавог баука. Од то доба попа је Радосав истина к'о помишљао, а бога ми к'о и прибојавао се да учитељ Совра није од куд каква „швабска“ губа — што се из белог света доскитијала чак Белој цркви, али мало по мало ове је попине бојазни са свим нестало. Учитељ је Совра постио и причешћивао се к'о и други људи; а што је најглавније ложио је на бадњи дан бадњаке, стерао о божићу сламу по кући, имао је свог полажајника, мирбожио се — а то све не би било да је Совра каке друге вере.

На Спасов дан је била црква дупком пуна. Службу је служио поп Радосав Нерин отац с још два свештеника. За десном певницом певао је учитељ Совра, а с леве му је одговарао Миле терзија, што је знао осмогласник да се није бојао никаквог богослова. До Мила стајаху она два странца, а до ових у једном кутићу стајао је слепи Вујан, што никад није хтео ни да дирне у своје гудало, док не уђе у цркву и не одстоји свету службу божију. Соврин је глас овога пута необично дрктао и одјекао по црквеном своду, баш као да би хтео да се дочепа плавог поднебља, да припе горе високо — престолу свевишњега.... А после би се његови погледи зауставили на оном младом странцу, и тад би му се по лицу просула неисказана радост, радост што му душу до заноса опија; а кад и кад Совра би погледао и слепог Вујана — гледао би му оно велико и бледо чело, она два угашена очња луча, оне две тамне боре, што казују да је у слабим грудима Вујановим срце пробијено, душа рањена, тело измучено, обрхвано, и онда би у Совриним очима заблистале две крупне сузе, а на срцу би му се згрчило клупко давнашњих јада; и тад би се из његових груди отео дубок уздах:

„Велија дела твоја јесу господи!....“

Учитељ Совра беше овог дана спремио својим гостима изредан ручак, али њему је и било ласно спремити добар ручак. Он је имао две краве музаре. Једна је била озимача, а друга би се отелила ја на недељу дана пред ја на недељу дана по светом Ђурђу. И тако Совра није био без млека, млада сира и скорупа — ни лети ни зими. Па није то све. Где си год смотрио у околини Беле цркве, ону чувену пасму свиња — кратких и дебелих ногу, дугих и преседластих леђа, округластих сапи а отобољена пупка, кратке њушке, пунана гројнића а клемпавих ушију, говрџасте а мрко жућкасте чекиње — дакле сумесу смедеревских и бућеновачких свиња, — онда знај да је ту пасму набавио учитељ Совра. Сеља-

ци су се чудили и Совриним кравама и свињама па чак и кокошима. Кад би се о том повела реч, они би обично рекли:

„Море људи тај Совра мора да неког ђавола зна. Ето, он нити сије ни жње, нити коси ни пласти па му је све боље но у најбољег газде у селу. Његове се краве теле кад он хоће, крмаче прасе у најзгодније време, па му је крава кравом, а теле телетом; његово прасе више вреди но наш вепар трогодац, ни његове кокоши нису ко наше: оне му носе у сред зиме — наше још и не мисле да пронесу, а његове већ и пилиће изводе! Зар то није, људи, за приповед? Па кад човек рекне да нема врачбина!....“

Учитељ Совра беше спремио за ручак лепу киселу чорбу од младих пилића, зачињену јемужом и жуманцетом од јајета; за тим кувано пилеће месо, озго поливено младом навлаком. И док се год ово јело, млад сир и кајмак није дизат са стола. За овим је донето јагњеће печење, што га је сам Раде фамилијаз на ражњу испекао; а већ кад Раде уреди јагње и сам испече — онда се то прича. Оно пусто порумени као да је према сунцу печено; а опет му мош, сваку кошчицу извадити — тако га Раде лепо истишти... У место „салате“ Совра је изнео красно баставско вино, што пре миром замирише но што се пити почне. У место пите Совра беше спремио гибаницу; а кад гибаницу умеси учитељка Петра, хе, ту ваља само прсте чувати, у место колача Савра беше изнео уштипака и — рутаваца.... Зар то није био господски ручак? —

Соври је само једно било криво. Он је хтео оним младим странцима да укаже толико толико почасти, да их бар посади у горње чело, а највише је помишљао на оног старијег што не знађаше ни речи српски; али док су ови одали по сабору и дивили се живописној слици што је даваше она разнолика мешавина света, — дотле је г Ловрић срески писар већ био засео у горње чело. Њему с десна беше сео г. Станојица, а с лева газда Вељко кмет баставски.

„Дед', г. учитељу, шта чекаш.... дај шта има да се руча!“ повика г. Ловрић тоном којим је хтео рећи: шта чекаш — ни пречи ни већи гост данас ти не може доћи.... „Пази бога ти, г. учитељу, немој овде у ову собу пуштати сваку халу!... Ти знаш да ја не марим ни за какву галаму....“

Сирома учитељ Совра — он се мораде да угриза за успе, али шта је друго и могао да чини, кад је и сам знао да су ова ситна господа у туђој кући већи господари но у својој, а г. Ловрић је у том од некуд био „превосходан....“

„Сад, сад господине,“ рече благим тоном, „Очекујемо само још два госта. Један је од њих Француз — не зна ни речи српски. Мислим ђаци су, хоће да виде наш народ и његове обичаје. Имају шта видити аа нашем сабору. Послао сам Рада да их потражи. Не знам што их не би?!...“

„Море де ти сипај 'вамо да ми ручамо!... Ја не ћу ни ког да чекам.... Ти увек имаш неког ђавола с којекаквим пробисветима. Добро би било да се ти њих мало попричуваш!... Још ти не знаш, мој г. учитељу, какве се тице облаче у перје тих странаца што се ка' гује провлаче кроз овај луди народ. Па кад нас после какви јади задесе, а ми се и сами чудимо од куд нас белај снађе... И — после ко је крив већ опет власти, што нису пазиле на којекакве светске протуве, што се по народу луњају а све као бајаги, да виде наш народ и да му проуче обичаје!.... Питам ја тебе г. учитељу, што ми не идемо да видимо њихов народ и њихове обичаје?....“

„Бога ми тако је — к'о да сам анђео из тебе говори, г. Ловрићу, што ми не идемо њима већ они увек к нама дођу.... Бог зна г. учитељу, какве су то скитније. На те људе ваља мало припазити,“ додаде газда Вељко кмет баставски.

Учитељу Соври букну пламен уз образе. Он јетко повика:

„Дед' сипајте децо!.... Изволите господо, služ'те се — к'о у својој кући; а за моје госте.... ја стојим добар! Ако су они хрђави људи, онда и учитељ Совра није поштен човек!....“

„Хе, хе, г. учитељу, немој ни ти баш толико далеко терати!.. Ти гледај твој посао — твоје ђаке — твоју школу; а нама остави да ми поприпазимо ко иде и шта тражи по „подручном нам“ срезу.... То је наша дужност. Другчије се не би знало ни ко пије ни ко плаћа у овој земљи!....“

„Тако је, тако, г. учитељу!“ прихвати г. Станојица; „ти се не разумеш у нашим „званичним пословима“. Мучна је то ствар, ја ти велим. Власт мора на свет да пази, а нарочито на оне што беспослени тумарају по народу — бог би их знао кршто и за што....

Ето нама стижу с дана у дан расписи, и свакад нам се „строго налаже," да пазимо на сумњиве људе... Упамти, г. учитељу, г Ловрић никад не ће у ветар да говори!"

Учитељ Совра не хтеде више ни речи да проговори. Он је само погледао кроз прозор да види е да ли ће иду Раде фамилијаз и она два странца, а опет га поче обузимати нека унутрашња зебња.

„Бојим се", мишљаше у себи, „ова ће ме злоудна господа обрукати пред оним странцем.... Какви су — могу свашта учинити — Боже, али би то било брука.... Не, не — то ја нећу никад дозволити."

У том се врата отворише и Раде се фамилијаз указа.

„Еда их?" упита Совра учитељ нестрпљиво.

„Ено их где слушају слепог Вујана. Ја их звах и звах, а они ни хабера. Онај млађи рече: „Сад ћемо," онај постари неког врага мрмоће — кокоши га разумеле.... Жали боже овакав ручак!"

На ове се речи згледаше господа Ловрић погледа у Станојицу; а Станојица у г. Ловрића Вељко је само макљао ону дивну киселу чорбу.

„Ха, дакле, овај је ручак г. учитељ спремио за странце, а не за нас," мишљаше г. Ловрић.

„Шта, зар су г. учитељу рече којекакве светске скитнице, но његова претпостављена власт?! „питао је очима Станојица г. Ловрића.

Учитељ Совра ништа ово спазио није. Он се беше задубио у неке неразговетне мисли... Речи Рада фамилијаза: „Ено их где слушају слепог Вујана" — изазваше у Соври учитељу тавне слике из још тавније прошлости. Совра опет дубоко уздахну: „Велија дјела твоја јесу Господи!...."

(продужиће се.)

ОЈ ЛЕЛЕ, ЛЕЛЕ!

Шано, душо Шано,
Отвори ми врата,
Јас ти носим, џан'м Шано,
Ђердан од дуката.
Ој леле, леле,
Погибох за тебе,
Изгоре ми срце моје,
Шано, за тебе!*)

Това лице бело
Снег је са планина,
Гиди Шано твоје чело
Kaко месечина!
Ој леле, леле,
Погибох за тебе,
Изгоре ми срце моје,
Шано, за тебе!

Она уста твоја
Како рујне зоре,
Оно око, душо моја,
Не ке ме изгоре
Ој леле, леле,
Погибох за тебе,
Изгоре ми срце моје,
Шано, за тебе!

Ноч ли ходи тамна
Јас си туга вијем,
Убавиња твоја Шано
Неда ми да спијем!
Ој леле, леле,
Погибох за тебе,
Изгоре ми срце моје,
Шано, за тебе!

Шано, душо Шано,
Отвори ми врата
Ће ти давам, џан'м Шано,
Ђердан од дуката!
Ој леле, леле,
Погибох за тебе,
Изгоре ми срце моје
Шано, за тебе!

Ће ти давам, Шано,
Око врат да носиш,
А ја с' да те гледам само —
Ти да се поносиш!
Ој леле, леле,
Погибох за тебе —
Изгоре ми срце моје,
Шано, за тебе! —

Врање

Драгутин Илић

*) Припев у овој песми узет је из једне врањске песме.

ЗОЛТАН КАРПАТИЈА

РОМАН

Мавра Јокаије

XI

Патник у Ценку*)

Три дана и три ноћи трајало је божје посећење над Пештом; три дана и три ноћи чуо се плач и јаук у престоници; трећи дан отече са улица поводња и тада све умукну.

Ах! Какво је то било јутро, какав поглед, каква тужна слика! Две трећине од вароши биле су у развалинама; где бејаху читаве многољудне улице, ту је само по која инокосна кућа; улице с краја на крај изроване и глибом покривене; у гадном црном блату до полак затрпане лешине, које подругљиви живаљ има обичај лицем горе окренути. Овде коњаник, тамо коњ; мати и одојче једно другоме лежећи на грудима, а руке су им тако тесно, ледено једно око другога обмотане, да их не могу раставити, него их међу у исти сандук. Хучни трг покривен рушевином; искривљене, распаднуте оне куће, које су још пре мало дана биле тако красне; а које су остале читаве, као да су премишљале не ће ли и оне стропоштати се за осталима.

Ко до сада није плакао, тај је сада могао плакати.

Хајдемо кући!

Али куда? Нема више куће. Ко је некад у кући становао, тај је једва познаје у развалинама. Што је у кући имао, то боље да и не тражи. Једна судбина постиже велелепоту богаташку и сиромаштину сиромашку, у кући је остала још само невоља.

Сада тек плакао је онај, који дотле није плакао.

Нису прошла три дана — читав је век *прошао*. Време се назад поврнуло и што је живело, то све на ново би рођено.

Целом домовином прође јаук: Нема више Пеште!

Она дивна, она мила варош, камо је свако тако одлазио, као да иде кући, на коју је сласт била помислити, с којим је сваки домородац везао наде најсрећније будућности, коју је у уображењу знао још лепшу замислити у будућности, него ли што је била до сада, од које је народ очекивао своју душевну величину и материјало благостање — средиште домовине, срца народнога нема више, нема га — нема, нема!

Уништене, порушене лепе наде, горди сни и труд од толико година; вали су исто тако муљем засули сањарије, као и производе радиности, који се руком могу опипати.

Толике недеље, толике месеце дана иђаху бескућници по свим крајевима домовине, који су некада били пештански становници, и после дана од пропасти напустише своја разорена огњишта, да просе уточишта у другим меЂамо. И живи народ сели се из престонице земаљске, јер нема тамо шта да тражи; коме може бити, иде до далеких рођака; у кога нема рода, он иде у просјаке; часна поштена лица иду од куће до куће, а из ока им капље суза, када морају да просе за милостињу, а успе им још нису вичне да узусте оно горко: бог нека вам наплати!

Ох, као оно грозница шири се та болест по свим жилама домовине. Свако осећа, свако оплакује ову горку невољу. Нема за Мађара више радости.

Тих дана болан је лежао у своме дворцу у Ценку онај муж, за кога повесница кадгод нека не каже ништа друго до ли: »Нико није домовину љубио већма од њега« — пак ће одмах свако знати, ко је то био.

Већ тада, када се ово догађало, давно и давно борио се он за благостање свога народа, другим начином, другим средствима, него ли што су их великаши дотле употребљавали, а баш за то удвојеним напором, јер није имао да се бори само са противницима, него и са својим једномисленицима.

Он је камен по камен носио за оно големо здање, које и замислити огромно је, јер му сводови покривају читав један народ, а име му је душевно и материјално благостање маџарскога народа. Код овога оријашкога посла он је у једноме лицу био неимар и аргатин.

Колико ли пута морао се при том уморити! Колико пута морао је осетити, да су људском радном телу подељене само на муке божанске тежње! Колико ли се пута сукобио

*) То је велики мађарски патриота, гроф Стеван Сечењија. Прев.

с оним баснословним црним духом, који обноћ руши, што су добри дуси прекодан саградили!

Уморан, без воље за живот, равнодушан према исцељењу и смрти лежаше тај племенити муж у болничкој постељи, када дође глас, који је потресао домовином, да је Пешта у развалинама.

Ако је икоме била драга помисао на престоницу, њему је десет пута била дражија. Други су у њој жалили само за лепом вароши, али њему је то био основни камен за грађевине целога живота његовог. Ко је тај ударац тако осећао као он?

И гле! На ужасни глас, на који се разболе цела домовина, овај болесник исцељен устаде са постеље. Кад му је такав глас дошао, није му више било слободно боловати, не! Да је и издахнуо, у самом гробу не би смео лежати, него би оданде био устао, да загрми стварајућом речју: „Пешта није пропала, Пешта ће процветати новим благостањем, новом радошћу!“

И та реч одјекну у свачијем срцу. За клонулошћу и тугом дође жртвовање и енерђија; милијони се скупише из жртава великих и малих; ако је пропало, што је било мило, нека ускрсне још милије, те кићена млада варош би још лепша и богатија, него што је пре била, становништво јој се на ново умножи, благостање и благослов покрише успомене невоље и губитка, као што су палате, што су из земље ницале, покривале гробне хумке, и на срећној земљи видна је била божја десница.

У свету још се није чуло тако чудесно ускрснуће, као што је било са престоницом Мађарске.

Нека би времена дала, да Пешта својим добротворима поврати оно, што је некада од њих примила: величину своју и благостање! Велику мисао већ нам је дала својим процветањем:

„Ко је кадар себе на ново створити, тај је бесамртан.“

Дивећи се, замишљени идемо по улицама и обалама из праха свога ускрснуле вароши, па нам се можда чини, као да са врхова каменитих исполина, са прочеља ових палата, у хладу ових шумица — да свуда на нас гледа тужно и суморно лице једнога духа, са мрачним осењеним очима, који је био свагде, где је ваљало стварати, оснивати, усрећавати; само он једини није срећан, он једини распао се у своме великом послу. Хоће ли доћи бог, који ће икада опет у једно склопити комаде овога распалога света?

XII

Септемвирова писма

Годину дана није Сентирмајија долазио са свога добра у Пешту. И онако је његовој породици много загонетно остало, што Золтан оде онако без свакога припремања; а још би их загонетка била већма поплашила, да су били у Пешту дошли и искусили, да их мили и љубљени младић не ће ни да походи. То је Рудолф морао избећи. Ни то није његова породица смела знати, да Золтан не пише писма у Сентирму.

За то је он знао и пак одговорити на свако њихово питање. Он је знао за сваки корак Золтанов. Он је добијао из Пеште сваке седмице по једно писмо, у коме га је у њему по све непозната рука извешћавала и о здрављу, напредовање и битним бригама некадашњега његовог штићеника, напред споменувши, да та писма он пише по налогу свога велеможнога старешине септемвира, а он сам није нико други био, него један обични juratus tabulae regiae notarius, којега зову Ковачем.

Рудолфа је збиља каткад изненадио онај топли, пуни учешћа начин, којим су поверљиви извештаји јуратови били писани; а и много је писао, увек по четири ситне стране. То је за једнога јурата била заиста ретка ревност, која би и са четири ретка скинуо с врата оваку комисију, која никакве акциденције не доносаше; али није требало да се толико и чуди учешћу тога младога човека, колико овој ванредној пажњи велеможнога господина Тарнаварије, на којој није ни пропустио који пут захвалити се топлим мушким речма, а то кад је господин септемвир читао у писму, није знао, шта да мисли о Рудолфову грубијанству, да ли то, да му се памет бистри, или да хоће с њим да се препире. Јер он богме никоме ни једном речју није наручио, да Рудолфу пише сваке седмице по једно писмо. Мислио је да је то тек само Рудолфова досетка, јер му он *ни један пут* није ништа писао.

После тужних дана пештанских Сентирмајија је добио још једно писмо од Ковача, у коме је овај описивао понашање Золтаново у данима опасности. Ово писмо прочита Сентирмајија својој жени и кћери и са топлим чуством писано писмо младога човека имало

је ту срећу, да су па њ капале сузе из најлепших очију. Ох! да је нешто у тај пар међу њима био Золтан!

После овога писма прођоше недеље и месеци, а Рудолф не доби даља извештаја. С почетка само чекаше, после постаде нестрпељив, најзад написа писмо Тарнаварији; да као што му је до сада показивао своју велику пажњу, нека је продужи и у будуће, те ако јурат Ковач, који је до сада писао кореспонденције, не би доспевао на продужавање дописа, нека има доброту тај терет поверити коме другоме од његових беспослених људи.

Е, на ово је већ био приморан септемвир да савлада своју стару лењост, пак усиливши се, својеручно писа Рудолфу. Кад би му писмо доспело у руке каква археолога, овај би рекао, да су то калдејске руне, или скандинавске криптографије, тако су му писмена била бачона и фрљена са необузданошћу, која није знала ни за какве границе, нашарана дебелим љутитим пером, које на све стране штрчало мастилом, правећи на све стране у около мале и дебеле тачке и удивителне, пак и тамо, где то није требало; гдегде цели редак изгледаше као да је у њему све само „М,“ тек ту и тамо пружио се каквом дужем писмену крајичак; нигде ни запете, но тим више et caetera. А да би читаоци имали појма о томе, какве су биле те безбожне црте, што су биле у писму, само ћу овде ставити прве ретке од писма, који су овако гласили:

„Ли птљу! отљи г. гр.

„Имао с чт т. г. прти вшое твх штх пм, услед кх рзм см, д ти и мој *ј. т. р. н. пр. дил.* шље рље о гдћу.“

Читај:

„Љубазни пријатељу! пресветли господине грофе!

„Имао сам част текуће године примити више твојих штованих писама, услед којих разумео сам, да ти један мој juratus tabulae regiae notarius propria diligentia шаље релације о господичићу.“

Види се да се тим начином даје веома много писмена заштедити, те такав облик писања не може се довољно препоручити великој господи, која не исписују писмена за књижаре издаваче.

Велеможни јероглифи овако су даље настављали:

„Ја о томе ништа не знам, јер ја му нисам поверио кореспонденције. Што је Ковач чинио, то је чинио од своје добре воље. Ја богме за тај посао не могу држати нарочиту канцеларију. А што је споменута кореспонденција престала, узрок јо ово: Ковач је положио цензуру — са praeclarorum — и тим начином престао је бити мој јурат; а господичић је одлучио да путује у иноземство, где ће провести коју годину! Она парница у осталом за тебе веома добро стоји; када ти само не би пропустио да се мало изложиш, ти би је могао eclatanter добити: Кечерепија живо кује гвожђе; већ сам му ушао у траг, откуда се он толико заузима: од оне будале добио је цесију. Приликом поводње Золтан му је избавио од смрти јединицу ћерку. Ветрењасто штене. И сам тада у мало што нисам отегнуо папке, од то доба не пијем ростопчина. Богме брате, то ти је била страхота, али могао си читити о томе у новинама. Три дана нисам видео Золтана, увек је био са Николом, и сам је постао ветрењак и будала, као и онај; нема ништа од њега. У осталом остајем твој искрени пријатељ и слуга понизни.

Тарнаварија.“

„П. п. Мал' не заборавих, да је Ковач, по што је цензуру положио, најпре отишао кући до својих родитеља, одайде га је господичић позвао, да га прати у иноземство, он ће те по свој прилици извештавати.

„Н. Б. Твоја писма што си ми их слао, спалио сам; могло би бити неприлике, када би их твоји противници добили у своје шаке, а и ја сам окружен њиховим аускултантима — очи тога Кечерепије свугде су.“

Честити господин, почео је још један postscriptum, али је овога већ избрисао, јер је мислио, да је и ово довољно за доказ, у колико му је досадно најпре да промисли оно, што хоће да пише.

У осталом свако своје писмо имао је обичај тиме завршити, да већ више не може да пише, јер је ето дошао на крај хартије, или да пошта полази или да за другу прилику више остане, и другим подобним мајсторијама лењих писмописаца.

Отуда је Рудолф толико дознао, да Золтан путује по свету, у пратњи једнога младића, кога он ни мало не познаје. Он потражи Ковачева писма, трудећи се, да из њихова духа и потеза дозна карактер пишчев. Ови потези бачени на папир с помњом, но и с мушком поузданошћу, показују поштену душу; про-

стота зачелних писмена показују на слободоумље; мекше употребљавање пера онде где Золтаново име долази, доказује љубав, коју има спрам свог младога питомца; а по некићеном потпису види му се скромност, која себе не прецењује, види се озбиљан човек, који се не одаје сањаријама.

Све то може човека и да превари, али глава, која мисли, зна видети и у најситнијим стварима дубоке тајне. Много пута враћао се Рудолф на ту мисао и увек се при њој умирио. На будућност млада човека има голема утицаја прва симпатија и прва љубав. Овде разумем здраве душе; кретени нити имају симпатија нити љубави.

Рудолф је био уверен да ће по писму што га је Тарнаварија писао с муком и у зноју, моћи опет читаву вечност чекати, докле буде добио од њега једно писмо. Како ли се морао задивити, када не прође ни месец два дана, а ево опет дођоше ненадни јероглифи, из којих пештанска пошта, истина, није умела да прочита наслов, али толико је ипак дознала, да је писмо упућено у Септирму, те га је дакле тамо послала, мислећи да ће већ онај погодити који тамо станује.

Стрепећи истресе Рудолф песак, који прво испаде из писма, а септемвир је песак употребљавао тако обилато, да Сечењија, када би добио од њега писмо, најпре би га дао слузи, да га очетка у предњој соби. Рукопис велеможног господина требало је исто тако из песка ископати, као и штовање вредне старине мисирске.

Писмо је било тако често исписано, да је и по крају преко и уз дуж доспело писања, тако да је требало тражити, где му је реп, где ли глава, баш као оно што је било са десет заповеди и са вјерују, што су написали били на плашту Јована Калвина.

Нашав кључ криптографији, Рудолф ово из ње проучи, ако и не без муке.

„Ли. птљу, претли г. г.

„У по мојих небројених посала, којима сам претоварен (а могао је и ту додати под парентезом: и које никада не ћу свршити), хоћу да се потрудим, да ти ово писмо напишем. А можеш знати, да ми писање писама није прави хлебац, те бих кадар био радије отићи пешице онамо, где имам шта да поручим, него ли да седнем и да ставим то на папир.

Фратер Золтан находи се у Немачкој; добио сам од њега два, а од Ковача три писма. Што је он писао, то нисам разумео, јер је сувише књежено, али из Ковачева писма оволико сам дознао:

„То штене — што ли ће кошуља псу, што ли не, то не могу да схватим — записало се у Берлину у философијски течај и ових дана положио је докторат, пак је послао и читав ковчег печатане своје дисертације, ја га нисам ни отворио, шаљем ти га онако, као што сам га примио, да га даш ставити у породичну архиву. Залуду! тек сваки Карпатија мора да има какву мушицу у глави. Господин Јанош у тим годинама већ је отимао девојке, Абелино је одседио у затвору за троструки дуг, а овај заврзлан постао је доктором — ма до врага! шта ће то човеку, који има сваке године да троши по милиона? Један од његових дедова увртио је себи у главу, да у Карпатвалви зида колегију, кад да је унапред слутио да ће му један потомак бити професор — бар ће моћи прелекције давати врбовим и мочарским музама.

„Кад би то дознао стари набоб, преврнуо би се у гробу. Он није свршио ни синтаксе, па му је мрско било, што се год доктором назвало, пак и сам коњски доктор.

„Дерану је сад једва четрнаест година, сада би требало да се још игра лопте. Ја када сам имао четрнаест година, хеј! Колико су ме пута жестоко испрескакали, што нисам хтео да научим своју лекцију, а сад имам corpus juris у своме малом прсту. Не вреди то рано сазревање ништа, што рано сазре то пре и опада. Богме моји неваљалци не знају ни то, на каквом дрвету роди књига; а једноме шмокљану већ је једанаест година; ипак да се окладимо, да ће од њих временом изаћи такви државници, да им не ће бити равних. Па сам и писао оном господичићу, да мене са таким лудоријама поштеди, нека се он чисти из те учене Немачке ма куда; нека иде у Париз, па тамо нека му је прво, да потражи какву лепу гризету или тако што; та ће га већ увести у свет, само нека пази на једно, да се тамо међу оним француским будалама не уплете у какви двобој, него ако би га ко изазвао, нека му одговори, да ће му драге воље на песнице изићи на мегдан, јер су му песнице прилично добре, ван ако га није покварио докторат и пруска храна.

„Али већ ми је папира нестало, за то завршујући писмо остајем и т. д.

П. П. (на крају писма) Тај Кечерепија врашки је човек, добро је објашио Маслацкога,

адвоката твога противника, као што бих рекао, вели му, да ће му дати своју кћер. Као да је мало сврнуо памећу. А овај опет толико је будала да мисли, да ће земљу и небо дигнути на тебе и Золтана. Само се томе чудим, да кад је гром ударио по толика места, за што да не уме да погоди баш у овога једнога човека?

„Твој слуга понизни
„Т“.

Рудолф се насмеши на ово у бесној ћуди писано септемврово писмо, јер септемвир, по обичају суровых искрених људи, само на први свој појав улевао је страх, а ко га је дуже познавао, тај му је могао видети на дно његове чисте старинске душе. Упитна парница није више задавала Рудолфу бриге; у колико је Кечерепија имао утицаја у толико је Тарнзварија био јогуница. Није више могло бити ни речи да Абелино Карпатија овом парницом штогод нашкоди Золтану, а што се тицало непријатности, које су њега самога могле постићи, њима се Рудолф већ и привикао.

Одмах одговори септемвиру, захваливши му на пажњи према њему.

Не прође ни неколико месеца, кад од њега опет доби писмо. Као да се господину септемвиру и самоме почиње допадати писање писама, што је за њега према необичном предмету било све занимљивије.

„Дги птљу итд.!

„Никако да ме се чудеса оставе. Из једне лудости пада Золтан у другу. Једва сам га избацио из докторске катедре, а он шта сада чини? У место да је послушао моје мудре савете и да је одмах отишао у Париз, он се дигао у Ђенову, онде сео на брод, пак оданде са палубе бродске пише ми запошљиве тираде о мору, како је оно лепо, како је бура величанствена, колика је забава уз хуку оркана ухватити се за ужета од једара итд. — мени то пише, који мрзим на море и на све ма како назване воде и који никад нисам преко воде иначе прелазио, него само преко сталнa моста и који не бих сео на пароброд, па ако ће му и сам Сечењија бити крманош, и да ми је свака влас сигурна код три завода за обезбеђење од ватре! Онда ме моли за допуштење, да може походити приморске градове, те да би у неколико добио појма о морнарству, па развео вазда мудровати, како је потребно Мађару, да се привикне мору, како би то красно било, када би се млади Мађари обучили као морнари, те како он има велику вољу, да у том предњачи другима примером! Ама ходи ти само кући! Зар смо ми тебе за то одгајили за поштена и паметна човека да те кит риба прогута? Зар ти за то имаш седамдесет и две хиљаде јутара земље у најблагословенијем крају, да одеш у Опеченције.*) да не чуну мреш? Тако сам се био помамио, да ми старији син и данас памти, како сам њега случајно ћушнуо место Золтана. Одма сам штафету послао томе штепету, да из оних стопа излази из оне дрвене тамнице, јер ћу га у гвожђу дати дотерати кући, јер ја одговарам за његов живот пред целом вармеђом, па да случајно гдегод пропадне у мору, никако море не спрала мене љагу, да сам га ја убио за љубав његовим непријатељима!

„Али да богме да ми писмо није никада у његове руке стигло. На мору нити има штације, нити крчме, те је од то доба пуна два месеца дана, ама да сам од њега видео и једну запету. Можеш себи представити ону бригу, што сам у то време морао поднети! Куда ли је, што ли се могло с њим догодити? Да се није с њим брод потопио? Да га није ветар однео на какво пусто острво, као оно Робинзона? Пак ако су на мору залутали, па им нестало хране, те сада варе своје чизме и једу их, а кад им чизама нестане, онда ће јести један другога! Или што, ако га је какав тунетански гусар ухватио и продао каквим црном цару арапским! То би још понајпре био и заслужио.

„У таким самртним мукама морадох провести пуна два месеца, а онда добих писмо из Калеа. Ко би га знао како је тамо доспео!

„Само када се нашло и то погано штене! Бога ми већ сам се бојао, хоћу место њега морати које од мојих дати, ако би се он изгубио. Него сам га поштено испсовао у једном писму, мислим, да га неће заденути за икону. Није море за Мађара! Ни Енглез не би ишао на море, да му није тесна суха земља, усео човек на човека, као оно лист на смокви; а ми ни са торња не можемо један

*) Опеченција и Бергенгоција две су фабулозне земље мађарске, којима Мађари хоће да означе далеку незнану земљу. За Опеченцију домишљају се, да ће бити постала од »ob der Enns«, те је какав бака донео у Мађарску; али за Бергенгоцију још не знадоше коментатори да се досете.

другога да догледамо, тако смо на раздалеко, кога ћемо онда врага још да тражимо на води?

»Е, најзад ево му писма из Париза. Но рекох, ту ће се ваља, опам тити; нека преметне и десети део свега онога, што је лепо и добро и што га је његов стриц Абелино претурио, па ће му бити довољно, те ће тиме проћи кроз године „стеклишке," које мора сваки млад човек да преметне; што раније тим боље. Писмо сам му и отпечатио у тој мисли, да за цело иште новаца; јер забава у коцкарници много стаје у тој скупој вароши, а пристоји се, кад је већ мађарски магнат, да се одликује; нека виде они силни беспосленици, да ни ми овде не живимо од једине проје. Али ни речи о новцу. У место да се дао одвести у клубове, који су за њега, мој Золтан на врат на нос познао се са бог те пита каквим гладним научењацима, са комендијашима, отрцаним поетама и са другим подобним скитницима; међу њима проводи време, с њима проводи вечери, код њих трати своје лепе дарове. Написао ми тамо гомилу имена која се не даду изговорити, пак хоће тим да ме поткупи, што је код свакога додао да је то тај славни муж, а онај опет онај славни муж. Да је само мени доспети тамо међу вас, знам, да би још већма изишли на глас! Ови људи Золтана по све залудише. Написао је и неки театар, за који је Виктор Хиго (да ми је сада само знати, које му је крштено име?) казао да је по све дело романтичке школе. Сувише, једном дотле га одведоше, да је у друштву којекаквих пискарала и људи, који за новце плачу (разуми ту: глумце) словословио на више језика, које они нису знали, и међу тим језицима сви су нашли, да мађарски језик најлепше звони. Добро, верујем да им се мађарски језик најбоље допао, али тек је то ужасно да потомак мађарских магната у Паризу за јавним вечерама пред више људи устаје и перорира другима на забаву, као оно у пештанским каванама тиролски сенгери! Само да нико не дозна за то код нас, јер ћу од стида и срамоте пропасти у земљу. Како сам био љутит, хтео сам му писати, ако се не буде тамо на пољу владао како треба, да му не ћу више новаца слати; али на крају писма претекао ме је, јер ми пише, да се не трудим шиљући му новце, јер што је понео собом при поласку, с тим ће моћи изићи на крај и за две године дана. Ех сада! Зар је такво тврдовање за мађарског магната? Пак истом у туђем свету! Још ће рећи да нема од куда! Но не бих марио, када бих се ових писама могао дочепати амиције Маслацки, јер би њима целоме свету могао доказати, да Золтан није син свога оца.

»У последњем писму свом нешто ми заповета, да би хтео оставити Париз и отићи у Енглеску. Сада сам рад да знам, какво ће тамо чудо на мој јед пронаћи; јер ће од тога већ бити нешто. У Немачкој је до рамена доспео у науку, у Ђенови пао до грла у море, у Паризу је утонуо до ушију у поезију, сада остаје још у Енглеској катран и сируп, из тога неће му се ни перчин видети.

»С првим брзовозом добићеш онај театар. Ако има тамо комендијаша, моћи ћеш га дати приказивати у позоришту у Карпатфалви. Што нема више старога господина Јаноша; да га може видети!

»Скупа са театром добићеш и гомилу стихова, што их је млади господичић Золтан превео са францускога од некаква Беренгара (ваљада Беранжера?), који никако не ће бити какав отмен човек, јер пише за њега Золтан да је био у затвору. Боље би било да га ни спомињао није.

»Скорим се можеш надати новоме писму од мене, а дотле остајем итд.

„Тарнаваријa.«

Слатко се насмеја Рудолф читајући ово писмо. Је ли се смејао, са каква особита гледишта узима ствар овај честити јогунасти доморадац, кога никаквом просветом још нису угладили? или се је смејао од радости, што види Золтана како напредује племенитим узвишеним правцем? Што год чини, што год осећа, све је појава препуне, богате чуством млађане душе. Жеђ за науком, частољубље, тежња да буде од користи, храброст у опасности и песничка наклоност која заноси за сањаријом — све су то најлепши украси за племенита младића, који је позван, да од свога детињства буде узор мушкога савршенства. Заиста, он га је тако хтео одгајити, он би се преварио кад би га другачијега видео, и то му је од судбине биле прво задовољење, да је младић и самохран бачен у свет остао онакав, како га је он одгајио.

Што је септембар обећао то је на скоро и извршио.

Писмо, што га је сада писао било је дуже од свију дотадањих.

„Драги пријатељу ит.д.

„Моје последње писмо завршио сам с катраном и сирупом, ово писмо почињем катраном и сирупом. Некако ми се тако чини, као да ја у будуће не ћу више бити септемвир него ћу варити шећер, а ти опет не ћеш бити велики жупан, него ћеш ткати сукно. Чим Золтан кући дође одмах ће за једног начинити шећерну фабрику, па ће у њу турити мене, а уз њу сукнену фабрику и у њу ће турити тебе, себи пак подићи ће ужасно велику ковачницу, тамо ће правити страхота велике лопате, козе, ножице за пера и парне машине. Од сада ће богме то бити посао за Маџара. Они силни прокатори и таблабирови, па они силни осиромашени кицоши и високи пресветли редови — сви ће учити, који ткати, који прести, који опет правити клинце за потковице, а узорити сталежи и родови ништа друго неће ни чинити, него вртети свилу од једног села до другога. По школама не ће се више учити синтакса и граматика нити метафизика и митологија, него она силна сакупљена штепад учиће да праве порцулан и варе чивит, па ће онда очев гуњац да омасте плаветно и зелено Такав ће ти овде бити свет чим Золтан дође.

„Што је до сада било са тим дераном, то све бејаше само шала. До сада је луд био само у стиховима, а сад је полудео и у прози. Тако се напунио у Енглеској реформама, да када би до њега стајало, све би нас од главе до пете преобукао, пак и нашим воловима ипако би скројио рогове. Како је тамо свет срећан, те како је народ богат, те колики је кредит, те како огромна радиност, те колики нови изуми, колики промет, колико брзо дизање! (Управо и не знам, за што ми овде седимо и не идемо тамо?). Тиме нас плаши, докле само кући дође, хоће већ показати, како се може народно богаство удесетостручити радиношћу и науком. Хо хо, брајко, немој тако нагло! Дај нам мира са твојом Енглеском. Ми, душа ваља, овде не размењемо се милијонима, пак и онога добро погледамо, који говори у конвенционом новцу; али за то код нас не умиру људи од глади на стотине и хиљаде, те ако немамо кредита, немамо ни дуга, као твоја Енглеска коју би човек три пута могао опасати оним талирима што их није кадра да исплати“.

Четврто писмо господина септемвира.

„Драги пријатељу

„Ако господ бог дозволи моме скрбљенику да буде зрео човек, хоћемо од њега чудо дочекати. До сада сам ствар узимао за шалу, али сада видим да је опасност заиста ту.

„Последње му је писмо дошло из Лондона; ја бих ти га послао, али хоћу да га задржим као куриозум са мојим коментаром.

„Овако почиње:

„„По речима светога писма много је лакше проћи дебелом једеку кроз уши од игле, него ли што ће богат човек доћи у рај““.

„(Овде у парентези примећује, да у старим преводима погрешно стоји из јеврејскога преведено: камила место једек. Где ли је врага овај деран научио жидовски?“)

„„То је жалостан суд по богате!““

„„Лоћика тих речи та је, да богати имају много више срестава да греше, него ли други човек. Њихова страст упознаје народну врлину са поквареношћу, њихов новац зове врлину на пазар; на оном тргу, где се невиност продаје, они су једини купци; њихова безразложна раскошност лишава животних сокова човечанско савршенство и тежњу за народним подизањем; њихова ладноћа стоји као ледена гора, као ледени облак између неба и земље, у очајању бацајући топлија срца, која без њих залуду теже за оним, што је узвишено и лепо; њихово частољубље, њихове расправе доносе пропаст и невољу на човечанство, а за све оно, што су чинили, они овога света најмање пате. За то не могу они у рај доћи““.

„(Ово дотле по прилици жестока је придика. Али одмах долази утеха.)“

„„Онај велики дух, који је овај строги суд изрекао богаташима, много се морао радовати тамо горе на небу, када је за последњих година погледао доле на малену земљу и на тој маленој земљу на нашу малену отаџбину, како је већина наших великаша прошла као танка свила кроз ушице од игле, како су они гледали, да ону рану, коју је божја рука задала нашој отаџбини и друштву јој, покрију својим жртвама, како ли су у један пут удостојили се двострука раја, једнога као људи, другога као домородци““.

„„Ох! тек сада осећам, колике је слатке обвезе дао бог ономе, коме је дао богаство. Он за један дан може онолико добра учинити, колико други целога века свога. О чему

су читава покољења радила, он само ваља да промисли, да хоће, па је и остварио. Свој народ може да учини срећним, великим, изображеним; он може да гради за потоња колена, па ни у рај не иде сам; и тамо може са собом повести тисуће"".

„Ох! како је велики и племенит позив, бити богат, силан! Ако се будем вратио у моју добру домовину, ево се кунем живим богом, да не ћу бити задњи, који ћу се трудити, да тај позив испуним. Истом сада видим, колико смо ми тамо дома сиромашни, а како бисмо могли бити богати".

„„Други народи имају велике духове који их осветљавају; и ми их доста имамо, али су они сахрањени у мраку; ми ћемо их потражити, подићи, како бисмо од њих добили нова сјаја, нове величине и с њима уздигли се. Други народи имају величанствене споменике; и ми имадемо, који би их били заслужили; наша је дужност, да их спасемо од заборава. У других је народа науке, радиности, богаства, моћи; а зар у нашега нема природна разума, марљивости, обилатости и снаге, да све то постигне? Само нека има ко да га води"".

„„Некада се нисам радовао што ми је судбина дала да сам богат и великаш; сада се томе радујем"".

„„Енглеска је добра школа за онога, који хоће да учи и знаде радити"".

„„Пошто сам цели дан ишао по лондонским улицама, почевши јутром у стовариштима радиности и завршивши у вече у позоришту Друриленском и у седницама поћнога парламента, када се вратим дома, угасим лампаду и заклопим очи: ја онда пред собом видим Пешту.""

„„Кад сам је оставио, била је она пуста рушевина без народа. Нека на њој градимо без одмора само двадесет година, боже благи! што ли ће бити од ње?""

„„Како гледам пред собом оне редове од палата, како поносито гледају у Дунав са својим сјајним редовима прозора! Сваки мађарски великаш саградио је за се по једну кућу у народној престоници, да тамо сврне са својом радости и уживањем, које је до сада на другу страну носио. Тамо у високе тремове на стубовима, који су подигнути за велике народне заводе, хити народ. Странчеве очи застају на нашем народном музеју, у чијим тремовима биће скупљене драге светиње наше прошлости, он ће са признавањем њих испод ведрих сводова наших базара, где богати избор наше радиности и производа земаљских доказује наше напредовање; он ће моћи загледати у наше, јавне заводе, наша свеучилишта, позоришта јавне зграде не ће се плашити његова сравњујућега суда, и све што буде видео, усхитити ће га, тако да кад остави Пешту са њезиним хладовитим шумарцима, срце ће га за њом болети и он ће стати да се на њу и онда осврне, кад је оку буде сумрак крио и само тисуће запаљених фењера показују, гда се је спустио комад звезданог неба.""

»(Нота бена: синоћ у десет сати изврнуо ме је кочијаш у балванској улици, јер су се фењери већ били погасили, а на сред улице наишли смо на гомилу рушевине. Волео бих да је фратер Золтан седио тамо уза ме, када је све ове чудноваће ствари измишљао *заклопљених очију*).«

„»А да између обе вароши не буде више зида, који ће их растављати, тамо ће бити, што га данас може човек само у нацрту видети, осмо чудо овога света, ланчаник, вежући једну обалу за другу, кано да су га оријаши начинили за свој свет!«“

»(Овде да станемо на једну реч. О том чуду већ сам чуо да говори и Сеченија, и за то не могу пропустити без примедбе, и то, прво, за то јер то не разумем; друго, јер не верујем, а треће, и тисућу пута, за то, јер мени не треба! Не! Када би 'и могло што од тога бити, да се икада такво чудо начини, нека ми се ноге поломе, ако будем икада тамо ступио, да мене тамо, кано старога племића, којекакви малтари хватају за скут од капута, а ја тамо да тражим по џепу једну крајцару, попут каквог вандрокаша, а на другом крају до од мене ишту цедуљу, као и од каквог незграпног масленог парасника. Пре ћу се дати превести на чуну! А од воде јежи ми се кожа, нити сам икада био на лађи, али ћу на чун сести и на њему ћу се превести, јер ми ни Дунав, ни море није тако немило, као та помисао, да мене или моје кочије задрже на сред Мађарске ради једне или две крајцаре!)«

(продужиће се).

ЗИМА

На високом своду небеснога шара
Нестало је оног дивотнога чара,
Плаветнило дивно у недоглед скрива
Мутни вео зиме, — маглуштина сива.

Нестало је давно мириса у цвету,
Што се разлеваше по беломе свету,
Нестало је цвећа — јер настају студи,
Да с' пролећа опет, снова се пробуди.

Нема више баја у зеленој гори,
Нит' се лака песма у шумици ори,
Све се миру дало, — очекујућ' дане,
Да пролетње сунце наново огране.

Не чују се више из горице гласи,
Којима нам славуј премалеће краси,
Сва је гора пуста без вернога друга,
Без певача свога — славуја из луга.

На све стране чама, — нигде живе јава,
У дубоком санку васиона спава, —
Ал' кад санак мине — процватиће цвеће,
Засијаће сјајем цветно премалеће.

Ориће се песма — гора ће да бруји,
У зеленом гају певаће славуји, —
Да поздраве гласом, што се небу креће,
Први залог миља — цветно премалеће.

Петар Петровић

РОДОСЛОВ ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША

од

Милорада Медаковића

Ова породица има велике заслуге не само за Црну Гору него и за све Српство У другој половини XV-га вијека доселила су се два брата, Ерак и Рајић, испод планине Његоша у Ерцеговини и населили се на Његушима у Црној Гори. Они заузму најљепше земље на Његушима кано ти јунаци, кано племићи, а нијесу били ни празни. За њихове веће врлине била су оба брата уважена од Иван-бега, господара Црне Горе. У јунаштву, у поштењу, у правичности и у свакој људској врлини, одликоваше се вазда ова породица, па је за то она била уважена од господара земље а поштована и љубљена од сваког Црногорца. Ерак је изабрао лијепо мјесто и поставио основ на тврдом и чистом камену, од куд може он и његови потомци бити од велике користи Црногорцима и осталоме Српству. И Ерак и Рајић синови су старе српске властеле, у којима се није прекидала она јуначка крв косовскијех јунака. Еракови потомци сачуваше и дохранише до нашијех времена „фамилијарни“ (породични) грб, чиме се остале знатније црногорске породице не могу похвалити

У доба Иван-бега у дому Ерака и Рајића бијеше сердарство, које се није никако прекидало до друге половине XVIII-ог вијека, а тад Радонићи (од Рајића), тражећи веће господство, назриште са Вукотићима губернадурство, али сердарство оста у кући Ераковића онда па и данас.

Рајићевићи, од ког су данашњи Радонићи или управо Жутковићи, били су вазда незгодни, тражећи непрестано већег господства и већег богаства, чега им нигда доста није било. Они бјеху и опори у свему и вазда мржаху Ераковиће. Рајићевићи радо се обзираху на обилатије колаче, па су се непрестано удварали западноме сусједу, од којег они примаху то јавно то тајно новчане колаче, а не престајаху поткопавати и Ераковиће

Ераковићи су били скромни, поштени и обзираху се на користи свог народа. Они полагаху једнако »над на Бога« и тијем уздањем напредоваху и Бог им помагаше.

По предањима речена два брата Ерак и Рајић постали су родоначелницима, те се и њихови потомци прозваше по њима Ераковићи и Рајићевићи. Њихов се пород јако умножио

али Ераковићи посташе знатнији од Рајићевића и вазда их више уважаваше народ. Од Ераковића су данашњи Петровићи Његоши, а прозваше се по својему претку Петру, ђеду Шћепца, а Шћепца су била три. Потоњи Шћепац имађаше четири сина: Дамјана, Рада, Ника и Петра. Нико се покалуђери и у монаштву прими име Даниле, те 1696, на општем збору буде изабрат за господара Црне Горе и посвећен за архијереја од патријарха Арсенија Црногорца (прозваног Чарној вића) у Сечују (1700). Овај владика, оснивач владалачке породице Петровића Његоша у Црној Гори, владаше разумно 30 година. Он први отвори свезу Црне Горе с Русијом и то би најтврђи основ за слободу и постојану независност Црне Горе. Раде, његов брат, имађаше два сина: Ђура и Василија — и овај потоњи прими монашки чин и буде посвећен за архијереја у пећској патријаршији од српског патријарха Атанасија Гавриловића (1750 г.). Овај патријарх Атанасије учини Василија митрополитом и егзархом трона српског.

Од реченог Ђура сина Радова имају још два потомка: Гаврило и Ђуро; а од Петра има један праунукИво Дамјанов. Дамјан имађаше два сина: Марка и Милоша — овај потоњи, Милош, умрије без порода, а Марко имађаше четири сина: Стијепа, Петра, Сава и Тома. Петар се покалуђери, којег владика Василије назначи својијем нашљедником, али и у монаштву задржи своје име Петар, а био је посвећен за архијереја у Карловцима од српског митрополита Мојсија Путника (1784 г.) И ово је онај знаменити црногорски митрополит, који је проглашен светијем. Он владаше Црном Гором 46 година. Стијепо имађаше три сина: Станка, Јока и Митра; Саво опет три сина: Ђура, Марка и Вука; а исто тако и Томо, најмлађи брат имађаше три сина: Петра, Рада и Јока. Најмлађи син Стијепов, Митар, прими монашки чин, у намјери да буде владика али он умрије у млађим годинама. И Станко Стијепов имаше три сина: Стевана, Михаила (Мирко) и Данила; а Јоко Стијепов опет три сина: Драга, Пера и Николу (Крцо).

Најстаријег сина Саве Маркова наименује свети Петар својијем нашљедником, зађакони га и пошље у Русију да се учи, али те овај одрече тога, налазећи да није могуће обје дужности добро и савјесно извршивати, те тако пријеђе нашљедство господара Црне Горе на средњег сина Тома Маркова, Рада, који у монаштву прими име свог прослављеног стрица Петра. Ово је потоњи црногорски владика владалац и он владаше 20 година. Други син Сава Маркова, Марко, имађаше једног сина Крста. Мирко имађаше исто једног сина Ника.

Најмлађег сина Станка Стјепова, Данила, наименује владика својијем нашљедником. Овај не хоћаше бити владиком већ књазом и својим владањем бјеше претекао своје старе; али по несрећи мало владаше: девет година, а иза њега не оста мушка нашљедника. Он погибе на туђој земљи а туђим замкама. Још за живота свога за случај да не би имао мушке ђеце наименује својијем нашљедником својега рођеног синовца Николу, којег погрешно пишу њемачке новине Никита. Његови родитељи од милости звали су га „Никица“ и „Ниле“, али никад „Никита.“ Драго Јоков има четири сина.

До 1856 г. бјеше ожењенијех: два сина Сава Маркова и један унук; од Стјепа Маркова четири унука. Од Тома Маркова нема никога. Овај Томо, као што је речено, имађаше три сина: Пера, бившег предсједника сената, Рада, пошљедњег владику владаоца из дома Петровића Његоша, и Јока, који погибе на Грахову 11 августа 1836 г. Томо имађаше пет унука; али му сви помријеше. Сав свој пород мушки, Томо је за својег живота сарањио; а тад му бјеше стотину година — па опет, кад је чуо, да ће се смртни остаци његовог сина, владике Рада, преносити са Цетиња на Ловћен, тај је старац дојашио са Његуша на Цетиње, те пољубио мртву руку своме сину Раду, бившем господару Црне Горе. Перо Томов бјеше грабљив, па за то и говораху Црногорци, да му Бог није дао да остане иза њега мушка порода. Перо се развео са својом првом женом Гордaном, са којом имађаше једног сина, којег владика Раде посла у Русију да се учи и да буде нашљедником — али умрије. Перо се ожени с другом у намјери да с овом добије мушке ђеце; али узалуд, јер и оно свако мушко, које би се родило, умирало би, а женско остало би.

Племе Његушко дијели се на више братстава, међу којијема су први Ераковићи и они су насељени на најљепшој земљи; за тијем се Рајићевићи, па онда долазе Дугодољани, Мирчани, Залањани, Жањедољани и др. али они на Врби, нијесу са овијема сродни — Врбице су се доселиле са југа из Арбаније.

Потомци Еракови основаше династију, они створише политични државни живот Црне Горе и задржаше неко веће право и у цркви, те се називаху митрополитима Црне Горе, Приморја и Скендерије (Арбаније), а Василије и „Егзарх трона сербскаго,“ које му даде српски патријарх Атанасије. И после патријарха Арсенија, који пресели многе Србе у Угарску, били су други патријарси у Пећи. И данас је Пећ патријаршија српска, а као нашљедници те патријаршије државу се црногорске поглавице цркве; али оне то не упражњаваху за то, што је Пећ под турском влашћу, а они, независни поглавари како у цркви тако и у народу, знајући, да ће доћи време у којем ће се остварити њихово право.

ЦРНОГОРАЦ

Имао је четир' сина,
Али љути бојак плану,
И двојица, једног дана,
Покликоше на мегдану.
Један барјак први поби
Сред душманска тврда шанца;
Други мегдан славно доби
На угледу бојног ланца; —
Ал' кад им се име диже,
Крвава их смрт сустиже.

Осташе му још два сина,
Ал' освета браћу крѐте,
Па и они у бој јурну,
Да братинску крв освете.
Један десет сабљом свали,
И напи се крви њине;
Други турски прах потпали,
Да слобода час пре сине; —
Ал' кад мету достигоше,
Обојица погибоше.

Када зачу старац седи
Шта му зелен-децу деси, —
Место суза зуби шкрину,
А око му гњев зареси.
У десницу ханџар прими,
А левицом диљку лати,
Па се диже, срцем гоњен,
Да синовљу крв наплати.

Пред турску је војску стиг'о,
Глас освете диљком дао,
А ханџаром, осветником,
Пут је себи отварао.
Пролио је тол'ко крви,
Колико му мишце вреде:
Осветио синке миле,
Па и своје власи седе;
Није глед'о крвне млазе,
Што бризгаше грдне ране,
Крчио је само стазе,
Да на дечӣ гроб пре стане —
Ал' кад на гроба њихов стаде,
И он крај њих мртав паде.*)

Влад. М. Јовановић

НАТПИС

Хоћеш ли зависти? Ти наследи.
Хоћеш ли опита? Ти повреди.
Хоћеш ли славе? Ти Богу греди —
Док си на земљи, ништа ти не вреди!

Ш.

*) Године 1875 ово је на Дрини био истинит случај. Једном Црногорцу су два сина погинула у херцеговачком устанку, друга их два брата светила у српском устанку, па погинула, а бабо их све осветио. Кад је рањен стигао на место, где су му, по казивању, последња два сина пала, пао је и он, и последње су му речи биле: »проста ви храна, ђецо!« Звали су га чича Јовица.

ПРИЧЕ МУДРИХ ЉУДИ

ЗА СРПСКУ ОМЛАДИНУ

УДЕСИО

Атанасије Николић

V

Извешти се, како ћеш да умножиш зараду своју

Кад је Бог створио човека, прва му је реч била: „*ради* и у зноју лица својега једи хлеб свој".

И по томе је *рад* нашем створу закон, и то је она чињеница, која гони људе живо у напред.

Дакле да *људи раде*, то им је *опредељење*, а за већину је *нужда* да раде рукама својим, или главом, како би заслужили себи свакидашњи хлеб.

Рад је част и слава ономе, који ради честито и разумно с рачуном.

И ми видимо да вредан и радин човек напредује и да обогаћава, а немаран и лењив да осиромашава, да иде у ритама, па да опада и пропада.

Видимо да онај има, који разумно и поштено ради и збира у лето, а онај, што тражи хлада и у лењости проводи време, да је жељан хлеба.

Видимо да упропашћује поједине породице лењост, немарљивост и незнање, па ти пороци да потиру множину народа, али ипак мало их видимо, који су се отргли од ових порока и постали честитима, да их не обузима лењост.

О, кад би било среће, српски би газда презирао лењост као највећега злотвора.

Наћи ћеш у Србији људи нерадиних и у највеће доба рада, који седе у механи, пију и картају се, па и не мисле на породицу своју, да им је дужност да за њих зараде потребе домаће, да им је дужност да зараде и потребе државне и општинске.

И ово су злотвори породица својих, отаџбине своје и народа својега.

А да велико би добротворство било за ове несрећнике, кад би законодавство определило лека, којим би се ови злотвори излечили од лењости и пијанства и приморали на рад.

Србине! употреби способности своје и снагу своју разумно и корисно, па онда ето ти *начина како ћеш да радиш и зараду да умножиш*.

Што год радиш, ради смишљено, разумно и с рачуном.

Али пре но што би предузео да радиш што, испитај и размисли свестрано, како ћеш то да радиш; како ћеш израдити са штедњом снаге своје, са штедњом времена и на највећу корист своју, па ћеш тако да умножиш корисно зараду.

Ако узрадиш земљу своју разумно, бићеш сит хлеба, а ако идеш за беспослицама, гладан ћеш бити и ходићеш у одирцима.

И то је плата свакоме, који не ради и не заради бар онолико, колико му је нужно за породицу његову.

Познаћеш разумна човека по раду његовоме, па ћеш и моћи оценити, да ли ће способан бити да умножи зараду своју.

Ко ради, зарадиће, јер ће му рад донети добити, а ко не ради, нека зна да нерад доноси сиромаштво.

Радом унапређује се народ, а нерадом опада и пропада.

Ко немарљиво ради, сам себе квари јер ће му слабе користи бити од такова рада.

Мора осиромашити сваки, који љуби сан, а ко отвара очи пре изласка сунца, па га зора затече у раду, умножиће зараду своју и не ће бити жељан хлеба.

Не ради зло, не сеј безакоње, јер ћеш пожњети муку.

Ради разумно и марљиво, па ћеш унапредити кућу своју и напунити ју потребним.

Ти, што тражиш хлеба да се одмориш, а ниси се уморио, и ти, што одгађаш рад док мало проспаваш, не надај се добру, сиромаштво и оскудица доћи ће на тебе.

Не чини зла, па не ћеш знати шта је зло.

Србине! правда и истина, љубав и разум, рад и постојанство *унапређује народ*.

Не пита се ко си и какав си; чим живиш у држави, мораш имати то осећање да ти је дужност, да радом својим принесеш по могућству на узвишење општега благостања.

Кад ти живиш у држави, а не би зарадио толико, колико је пало пореза на тебе, те да принесеш на одржање државе, по могућ-

ству стања својега, зар не би то било срамно и непоштено за тебе?

Љубав к раду прибавиће ти вештине и искуства да умножиш зараду своју.

Љубав к раду најбоља је ограда противу порочних наклоности.

Живот ти се мери по важности рада твојега; дакле по ономе што урадиш и како урадиш у животу.

Ако би зарадио толико тек, колико ти је нужно да покријеш домаћу потребу, а не би умножио зараду и преко потребе, да ти се нађе за сваки случај, ниси се оградио од невоље, која те може снаћи.

С тога иште *живота мудрост* да се извештиш у раду своjему, како би у стању био да зарадиш толико, колико да имаш не само да покријеш домаћу потребу своју, но да имаш од зараде у резерви, па да можеш помирити и ову потребу, која би ти се појадвила изванредно и неочекивано, а да не мораш њи зеленашу и тражити зајма, који ће те бацити у назад.

Али како ћеш ти, драги мој земљоградниче, да се извештиш у раду своме и при најбољој вољи када ти немаш прилике да видиш бољи рад и успешнији од својега?

Како ћеш да се обавестиш у практичнијем и разумнијем раду, када те нико не учи и не упућује у твојој многоструччој радњи?

Тако бива да остајеш у незнању, да остајеш чисто при навици прастарој, па да заостајеш од унапређенога света, који иде даље и даље, док ти међу тим занемарен стењеш у сиротињи непомичан.

Тако бива да ти немаш ни тежње за каквоћом израде своје, како би оно, што израдиш, испало изредно и ваљано.

Па тако каквоћа израде твоје не даје ти радости; не приноси ти да ти се узвиси способност и практичност у струци твојој.

Може неки и умети у неку руку да ради стручан рад свој, али ако га не ради разумно и пажљиво неким начином добро смишљеним, не ће му испасти рад на похвалу струке његове.

Практичан начин добија се пажљивим радом и брижљивом употребом искуства.

Ако си добио убеђења да ти је кукуруз боље родио у оној баштини, коју си прошле јесени поугарио, па то искуство ниси и ове јесени употребио, онда припиши немарљивости својој што ниси практично поступио у раду своjему, па да умножиш зараду.

С тога ти вoља прикупљати знања и вештина, па се овима користити у свакој прилици.

Ако занемариш пролеће, млади Србине, би ће ти лето некорисно и за презирање.

А неплодна јесен шта може донети друго, до плеве?

Па црна зима кад ти дође, доћи ће ти празна у старости, а без саучешћа људи

И ко те види у старости у сиромаштву, веруј ми, не ће те нико сажалити.

Знај, да и онај рад, који би се показао да је неуспешан, опет је бољи од беспосличења.

И већ и по томе, што си радио, узвишава ти се способност у раду, па те припрема за други рад, који ће ти да донесе више користи.

И кад радиш, употребљујеш време корисно, дакле радећи не даш да ти пролази време у залуд.

Тако *навиком извештиш се* како ти ваља испунити живот корисним радом, па ћеш онда умети да употребиш на рад сваки тренутак.

И када тако узрадаш, доћи ћеш до убеђења да ће ти пријати такав рад удвојено, и да ће ти умножити зараду.

А јеси ли рад да развијеш каквоће рада и овима да умножиш зараду своју, то ћеш постићи, ако настанеш да дођеш у додир с људима, које си познао да и они раде исти рад, али корисније од тебе.

И онда пази, како ови људи раде тај исти рад, па свој рад и своју количину зараде сравни са њиховом.

Па нађеш ли да су они разборитији и вештији од тебе, и да је њихов рад угледнији од твојега, па и њихова зарада да је већа од твоје,

Онда се држи ових људи, па настани да дотераш пажљивим радом да буде и твој рад оне каквоће, као и њихов, и твоја множина зараде да буде онолика, као и њихова, ако не већа.

И кад си ти човек као и они, зар не би било стидно за тебе, да се рече, да је њихов рад бољи од твојега, и да је рад твој немарљив или још неупотребљив?

Зар не би било стидно за тебе, када би се рекло да је орање твојега суседа боље од твојега?

Ако си рад да те свет оцени достојно по раду твоме, настани да ти испадне рад одличне каквоће.

Дакле да те натера тежња за каквоћом рада и за количином таке зараде.

Нека ти је тежња да ти оно испадне изредно и угледно, што радиш, и што израдиш да буде не само довољно за домаћу потребу, но и да ти што претече, па да ти се нађе за сваки непредвиђени случај.

Тако ће ти каквоћа рада да узвиси способност твоју и практичност живота твога.

И тако ће ти умножена зарада да оснажи стање твоје, па ће те да очува да не дођеш у оскудицу.

Вешти и трудољубиви људи доносе благослова раду, када се налазе на управи домаћинства.

И ти, српски домаћине што си се одао на земљорадњу, ти добро знаш, шта те чека на пролеће, па немој да проводиш зиму у беспослици, и не дај да седе и задругари твоји залудни.

Размишљај о потребама својим за рад, па сада наређуј да се ове прегледе и што би неисправно било, да се доведе у ред:

Прегледај плуг, прегледај брану, мотике, косе, српове, косишта и сапишта, па све дотерај у ред, да ти је готово и на своједу месту, те да нађеш приправљено, кад ти затреба,

И онда, када ти дође време раду, не ће ти рад застати ни за чим, нити ћеш дангубити с тога, што ти ваља ово или оно поправити и дотеривати.

Најбоље пролази онај, који уме да се држи праве мере рада.

Права мера рада она је, кад човек удеси рад свој тако, де не ради одвише, а да не ради ни одвећ мало; а то је угодно и за душу и за тело.

Унапредићеш стање своје, ако приберещ све мисли своје на рад, па ни о чему другом не мислиш, до на своје опредељење, на што си се одао; дакле на свој рад и на зараду своју.

И тако радећи, Србине, бићеш одличан радом својим и количином зараде задовољан.

Радин човек не може бити никад тако опасан друштву, као што се може очекивати од лењштине.

Ради оно, што можеш да урадиш, па ћеш да урадиш што треба да је урађено.

Кад би ти радио, што радиш, разумно и по убеђењу, не би никада дошао у неприлику да осиромашиш и да пропаднеш.

Радом и надањем сатире се свака невоља; а ти, што опадаш и пропадаш, кажи ми како си могао доћи до пропасти код здравих руку?

Разборитост је практична мудрост и долази из образованог расуђења.

Разборитост прорачуни средства, рад, време и начин рада.

Разуман живот с рачуном, а разуман и добро удешен рад са штедњом, то да ти је *мудрост живота.*

Тешко ћеш обрађивати земљу корисно, ако се ниси извештио да ју радиш разумно, па разумним радом да умножиш зараду.

Не ћеш бити у стању да умножиш зараду, ако се ниси добро известио шта ти је пробитачније радити од баштинских производа: које ти усеве ваља гајити и како да дођеш до веће користи; или би ти пробитачније било држати се сточарства или воћарства и виноградарства.

Увери се, Србине, шта је томе узрок, што ти добијеш четири до пет стотина ока пшенице, кад посејеш сто ока семена.

Кад се увериш да вешт земљорадник добије од сто ока посејане пшенице хиљаду ока па и дванаест и петнаест товара, онда ћеш увидети да овако радећи, као што ти радиш, не ћеш никада дотерати да умножиш зараду свој,.

Извешти се, Србине, пре свега у гајењу баштина својих, па ће ти то допринети да умножиш зараду своју.

Што боље гајиш земљу своју, бољем се плоду надај.

Вештак док ти погледи баштину или орање, већ ће умети да те оцени какав си ратар и какву зараду можеш очекивати од такога ратарства.

Ти ореш тек само онда, кад хоћеш да сејеш, па и онда не ореш израђену и снажну њиву, него мораш да ухватиш по три и четири јарма волова, док с тешком муком једва узореш земљу стоком утапкану и посну љуту смољњачу.

А не знаш да љуту смољњачу ваља више пута угарити па и гнојити, па ју тек тако припремити за усев добро гајену.

Већ тако твоје орање погрешан је рад, јер је скуп и непробитачан;

А непробитачан је с тога, што други вешт земљорадник узоре на два коња или на два вола два пута и три пута више од тебе за дан.

Тако бива да вештак добија двојином и тројином више рода од тебе са своје њиве истога простора, а не стаје га орање тако скупо, као тебе.

Па онда овај вештак у стању је продати јевтиније од тебе храну своју, јер је добио двојином и тројином више рода од тебе.

Кад он од једнога товара посејане пшенице добије 10 до 15 товара, а ти једва пет,

И кад би се товар продавао по 100 гроша, он би добио 10 до 15 стотина гроша, а ти једва пет стотина, расуди како стоји твој рад спроћу његовога?

Па овако радећи баштину своју, каквога изгледа имаш да ћеш моћи унапредити икада стање своје?

Кад не умеш и не мислиш о томе како ћеш да умножиш зараду своју, каквом се унапређењу надаш.

Ти немаш ни појма шта иште љута смољњача, а како ју ваља обрађивати па да добро роди.

О уредном ђубришту, о прикупљању ђубрета, о поступању с њим, и на послетку о употреби његовој, ти ни појма немаш, па онда није чудо, што ти баштине слабо роде, кад их никако не снажиш.

Ђубре је снага, па када ти никада не додајеш снаге баштинама својим, како можеш изгледати да ти оне изнурене и исплâкане онај плодород дају, што га онај сабира са своје оснажене и добро гајене баштине.

С тога бива да *остајеш у назатку*, што не умеш или што не ћеш боље да се потрудиш да умножиш зараду своју, неразумно и невешто радећи.

Теби не роди жито, као ономе, што не радиш као он, што не гајиш баштине своје као он;

Нису ти *ливаде* као у њега, па немаш ни онака чиста и снажна сена као он.

Али он гаји ливаде своје и ђубри, па и добија двојином и тројином сена више од тебе, па и боље каквоће од твојега.

Он *ђубри и шљивак свој*, па му шљива роди и онда, када теби збрише слана род још у цвету.

Он шири шљивак свој, јер му шљива доноси леп приход, а ти затиреш шљивак свој, па затиреш изворе заради својој.

Он *суши шљиве*, али је у њега друга пушница, па у тој осушене шљиве не ударају на дим, а мање горива треба.

Али он бира само крупне, меснате шљиве, које су модре, и ове одваја за сушење, а ситне и румене баца у кацу и од њих пече ракију.

Тако његове суве шљиве буду угледније и слађе, па их он прода много скупље од тебе.

И ето тако он умножава зараду своју, а ти се са незнања и немарљивости и не помичеш из сиромаштва својега, па тако мораш да опадаш и да пропадаш.

Разуман земљорадник дође до искуства, да му *дуван* бољи приход доноси од стрмних усева, па он сади дуван, и гаји га вешто где год нађе да је земља лака, песковита у баштини; а таке су каквоће обично баштине у долинама.

Разуман земљорадник сеје и *ланено семе* и *кудељно*, и производи лан и кудељу, па му имају чељад шта да преду преко зиме.

И у његовој кући видећеш и танка и дебела платна;

То је човек, који ствара домаћу индустрију, па му домаћица преко домаће потребе има да прода и танка и дебела платна.

А ти гледаш, где жене купују готову преобуку и памучно платно.

Па тако бива да ти трошиш и на оно, што би ти се могло да изради у кући.

Расуди, Србине, е да ли се овако радећи, као ти, даје што стећи?

Да ли се тако тече или растиче?

Сад су вештаци измислили машину, у коју се метну јајца кокошија, пачија, гушчија и ћурчија, па се ту излегу пилићи.

А другу машину имају, под којом се пилићи одгаје; те тако кокоши, патке, гуске и ћурке служе често као машине ди носе јајца.

Овако се множином изводе пилићи и продају, па тако се заслужи лепа зарада.

Док буде и у нас железнице, она ће да отвори конкуренцију у свачему, па ће онда бити прилике да се извозе јајца, пилићи, сир, масло и воће, ако се извеште наши земљорадници и њихове жене да умноже вештином производе ове;

Но ако се не извеште и не похитају да умноже производе ове, онда ће нам железница да доноси на пијацу, и ми ћемо место својих производа да трошимо туђе и место извозом да се користимо, ми ћемо да трпимо штету увозом.

А на жалост и сада бива да смо *трошачи* место произвођачи; јер на београдској пијаци видећеш пиљарице из Земуна, које нам доносе зелен, поврће, кајмак, масло, јајца, пилића, пачића и гушчића чак с новосадске пијаце. А да шта ће бити још док буде железнице?

Кад би Бог дао више промишљености Србима, они не би увозили шећер и давали паре из земље за њега, но би у долинама, где је земља блага и јака, садили *шећер-репу*, и лиферовали фабриканту репу, те би овим производом не само удвојили зараду своју, но очували отачбину своју да не издаје новац из земље за овај производ, који би се могао и у Србији да производи.

А сада је доказано у ратарству, да шећер-репа најбоље награђује труд ратарски од свију познатих усева.

Када би било увиђавности, чељад би српска повише хранила свилене бубе, и производила свилу, па би и том производњом умножили зараду своју.

Ово је било добро пошло неке године, па брзо застаде; а зар не би било вредно испитати за што се та зарада не продужује?

За цело биће томе узрок, што нико не потстиче на овај рад!

И меда и воска бејаше у Србији за извоз, а сада се у нас тако затре пчеларство, да већ скоро ишчезава; а за што?

За то, што пчеле не налазе паше, нема им цвета, па им нема ни напратка!

А како ће да напредују у овако стоком потлаченој царини и истребљеној шуми?

И док други народи око нас напредују новим начином пчеларства, којим се дивно множи мед, ми међу тим немарљиво гледамо како се у нас затире.

Али ми, да признамо своју ману, да нема начина да умножимо зараду, кад избегавамо рад, кад избегавамо зној; бегамо од рала и мотике, па тражимо како ћемо доћи до зараде без зноја.

С тога бива да тражимо мало воденице, мало механице, мало дућанца, где се може заслужити новац без зноја.

Али и то бива без вештине и способности, па са незнатном добити.

Ми добро видимо *у колубарским селима угледан сој говеди*, где се продаје пар волова по 50 и 60 дуката ћесарских, али ми смо тако немарљиви да не настајавамо да и ми онака говеда одгајамо, па да их и ми по ону цену продајемо.

Наша немарљивост задовољава се да продамо пар волова по 15 до 20 дуката.

Па зар ћемо овако да умножимо зараду?

И какав си ти произвођач и земљорадник кад идеш на пијацу и тражиш мајстора баштована Бугарина, да купиш од њега лука, паприке, краставаца и роткве, дакле да издајеш новац и за оно, што би кадар био и сам да произведеш?

Зар овим не показујеш јасно немарљивост своју, незнање и у ономе, што би могао знати. А то ће рећи да и не хајеш за умножењем зараде своје.

Србине! *цео живот свој сматрај за школу искуства.*

Прикупљај свако знање, о којему се увериш да је пробитачно за тебе и за домаћинство твоје; а све оно избегавај, о чему си докучио да ти ствара назадак домаћинству твојему.

Кад си се једном уверио да слабиш унапређење своје, када издајеш новац неразумно и за оно, што си био у стању да произведеш и сам у домаћинству своjему, па када не би настао да се за то више не издају паре, но да се то мора да изради у задрузи, ти би био сам творац пропасти своје.

Имај на уму свакад, да ће време тражити од тебе рачуна, како си га провео: да ли на добро или на зло, да ли у добру или у злу.

Имај истинита *одушевљења* у раду своjему, у струци својој, па ћеш онда и више и боље урадити, што радиш.

Ко нема одушевљења, он нема моћи, која би га ободравала на оно напрезање, које би нужно било ради извршења или ради продужења рада некојега.

Буди одушевљен, па настани да се негује одушевљење и у задрузи твојој, па ће ти то бити снага, којом ћеш да умножиш зараду своју и да узвисиш своје благостање, па и опште.

Ако немаш одушевљења за рад, није ти вајде ни предузимати какав озбиљан рад, јер би брзо изгубио вољу, чим би наишао на тешкоће.

Али ако си поткрепљен одушевљењем, ти ћеш се осећати јаким, па ћеш успети да савладаш све препоне, које би ти на путу биле, убеђен будући да се од тебе не може ништа отети, никакво предузеће.

И тако одважан и одушевљен за рад свој, ти ћеш у стању бити да умножиш зараду своју, па ћеш корачати смело као победилац, те ћеш тако постићи цел, којој си пошао тако поуздано.

Тако, брате Србине, ако би Бог дао да савладаш немарљивост па да се одважиш са

одушевљењем на унапређење земљорадње, могао би се надати да ћеш умножити зараду своју и да ћеш поправити стање своје и извући се из глиба, у који си неразумно запао задужењем.

Све од тога *зависи*, како се извештиш у животу своjему да употребиш прибављену науку и искуства, као што треба; дакле све зависи од *мудрости живота.*

Искуство не добија се лако, већином долази се до искуства искушењем више пута и горким борбама и мукама.

Али у школи искуства научи се човек да буде трпељив, одважан и јак.

Без невоље не би умео човек да уважава срећу, муку и непознаши.

Разуман човек налази свакад посла, налази дужности, и ове врши свакад честито и на време, па онда му долази време да се радује, јер му савест даје утјехе да му се отвара срећа будућности. (Продужиће се.)

ИЗ НАУКЕ О ЈЕЗИКУ

од

Јована Бошковића

191. Ваља разликовати: те *Кривошије*, тих Кривошија, на Кривошијама, — то је *земља* („више Рисна на планини као мала кнежиница,“ каже Вук у речнику); а *Кривошијанин*, Кривошијани, — то су *људи* из те земље.

192. Неки и у источном говору пишу „прађедовска вера,“ „зађевица.“ „гњев“, али то је неупутно. По источном ваља само *прадедовска* вера, *задевица, гнёв, гнёван..*

193. Није добро „дивији,“ „рибији.“ Наставак је *j-и*, а кад се глас *j* састане са усненим *в, б, п, м*, онда између њих долази благогласно *л*: див-ј-и, дивлј-и, *дивљи*; тако *рибљи, сомљи*, и тако даље.

194. Наставком *j-и* постали су придеви: Ивањ дан, Михољ дан, Бања Лука, ђавољи, јагњећи (јагњет-ј-и), говеђи (говед-ј-и), голубињи, змијиња, шарањи. Наставком *j* и *ев* постали су: Јаковљев (Јаков-л-ј-ев), бировљев. Наставком *ов* и ј (или *ев* и *j*) постадоше: синовљи, мужевљи, косовљи, пужевљи. То је већ исто двоструко речено, јер *ов* и *j* чине једно значење, на пример: Иванов и Ивањ, Банова и Бања, ђаволов и ђавољи, Јаковов и Јаковљи. Па по што се једном каже *синовљи*, *мужевљи* (дакле и *ов* или *ев*, и *j*), онда није потребно утростручавати наставке за присвојне придеве, те писати „синовљев,“ (које би било син-*ов-j-ев*) или „мужевљев.“

195. Довољно је да напоменем, да је „самосталисати“ сакато скована реч, место *самостално радити*, *живети*, и тако даље.

196. Многе именице мушкога рода, особито од једнога слога, у множини у свим падежима до основе имају *ов* или *ев*. Којима је основа така, да у шестом падежу једнине имају наставак *ем* (место *ом*), оне у множини имају *ев*, на пример, крајем: крајеви, краљем: краљеви, ножем: ножеви, мачем: мачеви, царем: цареви, дакле и *оцем*: *оцеви* (а не „очеви“). За црквене учитеље каже се: свети *оци, отаца, оцима.*

Од тога се правила изузима једина реч *стриц*, која има *стрицем*: *стричеви*. А реч *зец* има и по правилу *зецом*: *зецови*, и по изузетку *зечеви*; тако и од речи *кнез* говори се: *кнезови* и *кнежеви*. Изузеци пак утврђују правило.

197. Не ваља „метути: метем,“ него *метнути, метнем, метнух* и *мет-ох, метнуо, метнут.*

198. Неки се књижевници муче, преводећи немачку реч hausieren са „кућарити,“ „стокућарити“, и тако даље. То се у Србији каже *торбарити, торбарење.*

199. Не ваља ни »дољни,« а још мање »дојњи«, него треба *доњи*. Глас *л*, кад стоји на крају слога, прелази у *о*, а два *о* стегну се у једно: долњи, дооњи, доњи.

200. Не каже се »то језгро«, него *га језгра.*

201. Шта ће нам скована реч »смотка,« кад у Црној Гори имамо народну: *увијач*

202. Од глагола *трти*, трпни је придев: *трвен*; од тога наставком *је* постаје глаголска (девербативна) именица *трвење*, (и *трвенйк*). Али

се говори и *трён* (као *бјен*, *швен*); отуда је *трèница*, *утреник*, па и обласно *трéње*.

203. Од глагола *умети*: *умем*, треће је лице множине *ȳмеју*, тако и *разȳмеју*; а заповедно *разумејте*! — Од *знати*: *знам*, треће је множине *знȁјӯ* (знајући), а од *знáдēм*, *знáдӯ*, сложено *познати*: *познам*, *пòзнајӯ*, а учестано *познáвати*: *пòзнāјēм*, *пòзнāјӯ*, *познȁјӯћи* (и *дáвати*: *дȁјēм* и *дȃјēм*, *дȁјӯћи*). Просто *дати* има *дам*: *дáдӯ*.

204. Може се рећи, да у српском језику нема старога наставка **тѣль**, **тѣли**, као: **гыб-тѣль**, **кжп-тѣль**, **обит-тѣль**, **пѣу-аль**. Истина имамо реч **обитѣль**, али јој је неправилан завршетак: *обитељ*, *обитељи* место *обител*, *обители*, а и значење јој је промењено (значи *породицу*, а не *стан*, *пребивалиште*) Њега замењују други наставци, као *погиб-ао*: *погиб-ли*, *погибија*, *куп-ало*, *куп-алиште*, *куд-еља*, *свир-ала*.

Према томе не ваља писати »погибељ, погибељан« (»опасност, опасан«), него *пòгибао*, *погибан*, *погибност*; *погибија*.

205. Немачка реч ring значи прстен, али кад означава савијен пут или улицу, онда се каже *венац*, *савитак*.

206. Море између три дела света: Јевропе, Азије и Африке, зове се српски *средоземно* (а не »средиземно«). Од именице *земља*, придев је *земаљски*, али и *земски* и *земни* у сложеним речима, као: *горњоземски*, *доњоземски*, *нашоземски*, *туђоземски* — *подземни* А уметак је, за спајање саставних делова, *о*, а не *и*.

207. У сложеним речима: *наимати*, *заимати*, *поимати*, не укида се зев између два самогласна гласом *ј*, и по томе не ваља писати »најимати,« и тако даље. Али, код именица укида се зев тиме, што *и* слаби у *ј*: *наим*, *најм*, па се онда између два сугласна на крају речи умеће благогласно *а*: *најам*, *зајам*, *појам*.

208. »Сунцобран«, »кишобран« по немачком су сковане речи (sonnenschirm, regenschirm), а при том, не показују оно што треба. »Сунцобран« значио би заклон што *брани сунце*, а не *од сунца*; »кишобран« заклон што *брани кишу*, а не *од кише*, као *грудобран* (што брани груди), *Србобран*, и тако даље. Народ наш зове ту справу *штит*, *штита*, па онда разликује *од сунца*, *од кише*, као:

Од сунца се *штитом* заштитила,
Да јој сунце на сапали лице. —
О Каица, моје чедо драго!
Мој пернати *од сунашца штите*! —

Из историје те справе зна се, да је она одавно постала најпре у Азији, и то *противу жеге сунчане* (дакле *штит од сунца*); отуда је позната и нашему народу. И латинска реч umbrella, откуда је »амбрел,« показује да прво беше *заклон од сунца* (umbra, *сенка*). А *штит од кише* постао је у новије време, на западу јевропском.

209. Немци веле etwas unternehmen (подузети што); ми кажемо *пред-узети што*, *предузетак*, то јест *узети* посао *преда се*; а латински народи говоре imprendere, intraprendere, impresa — entreprendre, entreprise, а то је »у-узети,« »међу-узети.«

210. Очевидна је афектација, кад се пише »Парис« место *Париз*. Ко би одобравао да се пише »Францус,« »Енглес,« »угурсус?« То је као „параф", „лаф", „физита", или оно из народне приче: „По што, влаше, кикош?" Који тако раде, оним и није стало до тога, да се што пре *утврди начин писања*, него да протуре своју какву играчку, па ма се не одмакли никад од првина.

211. Од *Гацко*, други је падеж *Гацка*, придев *Гатачки*, човек *Гачанин*. Тако исто *Броћно*, *Броћна*. На против од *Равно*, други је падеж *Равнога*. — Даље, ваља разликовати *Трèбиње* (варош) и *Требѝња* (село).

212. Код глагола *моћи*, у садашњем времену, акцентом се разликују *прво* лице једнине од *трећега* множине. Каже се: (ја) не *мòгу*, а (они) *нè могӯ*.

213. Не треба нам ни италијанска »пијаца« ни турска »пазар«, кад имамо српску: *трг*. У старије време зваху се многе варошице *трговишта* (marktflecken), које имаху право на *трг*; тако не само у Србији и Бугарској, него и у Румунији. Место старога *Трговишта*, основаше Нови *Пазар*. — Тако место грчкога »панађура« и мађарскога »вашара«, имамо своју реч *сајам*, а за место где бива: *сајмиште*.

214. *Ледèњāк*, *ледењака*, зове се нека гвоздена гужва, што се носи на нози, да се по *леду* не клиза, eisschuh. Даље, горње ципеле (навлаке) од гута-перче (гуме) или од коже, überschuhe, galoscie, galoche, galosh или clog, galloschen и „kaloschen" зову гдекоји „каљаче", по „народној етимологији", као да им је српски корен *кал*, блато, *каљати*, *каљаче*. Према том, schlittschuhe могле би се назвати *ледењаци* или *тоцињаче*, (*конёкъ*, pattino, patin, skate); — *тоцињати се на ледењацима*, *на клискама*.

215. Немачке речи widersprechen и widerspruch не могу се у нас просто само превести: „противоречити, противоречим, противоречје, противоречност“ па крај. Та се значења у различним језицима различно казују, па тако и код нас.

Класичне речи *ἀντιλογία* и contradictio гласе у старом словенском: **прѣкословесние**, **прѣкословие**, **протисловие**, **прѣрѣкание**; — **прѣрѣкати**, **прѣрекокати**, **прѣрѣцати**, **прѣкословити**; — **прѣкословьнъ**, **прѣкословьць**; **прѣроучьнъ**, contradictionis; **прѣкорѣчникъ**, *ἀντίλογος* contra dicens. У старом српском има још **соупротивлреченик**, **противити се**, **отьпирати**. — Руси пишу: *противорѣчить*, *противорѣчіе*. Чеси веле: odpor, na odpor se stavěti, sobě na odporu býti, bez odporu (без противне), na odpor mluviti (против чега говорити), na odpor (на против), odporovati, odporovani. — Пољаци говоре: przeczyć, zaprzeczać (прријечати), odpierać, odeprzéć (одапрети се), sprzeciwić się (супротити се), przeciwny, sprzeczny (противни, спречни); odpór, sprzeciwienie się.

Новији језици имају: (Италијани) contraddire, replicare, opporsi, contradirsi; — contraddicente, contradditorio; contradditoriamente; — contradditore, contraddicente, — contraddizione, contrarietà, implicar contraddizione. — (Французи) contredire, contrarier; — contradiction, réplique — (Енглези) to contradict, gainsay; — contradiction, reply.

У нас нема прост глагол *речити: речим*, али има *речати се: речам се* с киме, или међу собом, и именицу *речање*. Имамо именице: *рек* (штоно *ријек* — штоно *ријеч*) и *изрек*: *ѝзрѐком*. Имамо придев *рѐчан* (*рѝјечан* = *рјечит*). Место старога **противовѣтрние**, ventus contrarius, говоримо *противни ветар*. Имамо старински глагол *прерицати* (као *порицати*, *пресецати*), предвојити говор, одвојити мишљењем, говором.

Према свем том, имамо, или би могли гласити у нас:

а) Глаголи: *прерицати*, *противити се*, *супротити се*, *одапрети се*, *отпирати*, *приговарати*, *противу рѐћи*: *противу рѐчём* (као *противу стати*), *противно говорити*, *против чега говорити*; ich widerspreche, *није тако*! *на против*! *стати на супрот*, *стајати* или *бити противан*, *учинити* или *дати отпор*, *противоречити*, *противоречати*.

б) Придеви: *противоречан*, *прекоречив*, *противан*, *супротни*, *преречан*, *отпорни*.

в) Именице: *противоречац* (као *скòчац*, *у̏чац*), *отпорник*, *пререкач*. — *Противљење*, *супроћење*, *приговор*, *отпор*, *прека реч*, *противна реч*, (без *преке* или без *противне*), *одговор*, *обрана*, *противност*, *супротѝвштина*, *супротни рек*, (*изрек*, *кàжа*), *противоречање*, *противоречност*, *прѐрѐком*.

ПАМЕТАР(*)

МЕСЕЦ ЈАНУАР

1. јан. 1100. Жупан Драгослав даје дарове цркви светога Вида на острву Крку. Ово је најстарија глагољска листина хрватска.

2. (12) јан. 1664. Срби Коморанци дочекају 23 кола са прћијом и 26 Турака коњаника, који су пратили невесту будимском везиру Хусејин паши, који се тада бавио у Новом Граду (Érsekujvár, Neuhäusel). Пратњу посеку, а невесту поведу. Везир полети за њима у потеру, стигне их, неколико Срба погине у окршају, али везир не поврати невесту. Том приликом погибе од Турака један алајбег.

3. (14. јан. 1743.) умре у Паризу Анселмо Бандури, бенедиктин, врло учен човек, члан француске академије. Написао је славно дело о цариградским старинама, превео је на латински многе византинске писце. Родио се у нашем Дубровнику 1671 године.

4. јан. 1485. повељом издатом на Ријеци, а услед завета свога госпи лоретској, оснива зетски господар Иван Црнојевић на Цетињу цркву и манастир Малу Госпођу.

5. јан. 1524. умре Марко Марулић, учен човек, које би се у неком смислу могао назвати оцем народне књижевности. Писао је

(*) Под овом рубриком доносиће́мо календар за историју српскога народа и српских земаља, при чему ћемо се обзирати и на главне моменте из историје суседних нам народа и земаља, нарочито Хрвата, Бугара и Словенаца, у колико би ти моменти имали односа са Србима.

латински и српски: песме, историјске и философијске расправе. Родио се у Сплету 18. августа 1450.

6. јан. 1488. у поноћи умре у Бечу Стеван Јакшић, славан јунак српски, један од првих војвода мађарскога краља Матије.

7. (18). јан. 1794. рођен у Горњој Буковици у ваљевској нахији Димитрије Ђурић, симиција у Карловцима, који је карловачкој гимназији оставио своје имање од 20 -25.000 фор. а. в. Отац му је био абација.

8. (18). јан. 1690. печујски бискуп Матија Игњатије Радањија превео је у римску веру православне Србе у крају између Драве и Дунава. Последњи српски православни печујски владика био је Јеврем Јанковић. У 16-ом и 17-ом веку било је у крају међу Дунавом, Дравом и Гавановим језером (Балатон) толико Србаља, да су онај крај звали Рацком (Rätzenland, Raitzenland). Данас има тамо једва 12—15.000 православних и око 50,000 Србаља римске вере. Све остало помађарило се што је напустило православље.

9. јан. 1323. славни путник Марко Поло начини тестаменту и наскоро за тим умре у Млецима. Он је пореклом био из Далмације.

10. (20). јан. 1597. побије се са Турцима на Гацком пољу оногошки и никшићки војвода Грдан, који је устао на Турке за слободу хришћанства. Турци надбију Грдана, а предводио их је паша босански Ахмет Хадум. Грдан мораде уступити и начини са Турцима мир, који као да су тек тада своју заставу поболи на оногошком граду. Грдан је и после удешавао народно ослобођење помоћу бечког ћесара; али већ његов син потурчио се.

11. и 12. (23. и 24.) јан. 1815. погубили су Турци на београдским капијама 96 главних Срба, а у исто време донели су у Београд само из крагујевачке нахије 50 глава од првих људи у народу. Тада су у Београду погубили 173 Србина, многе су живе натицали на коље. У Крагујевцу су посекли Турци у то доба 86, у Чачку 78, у Драгачеву 163 боља Србина; осим тога било је у Србији у затвору до 800 људи.

12. (23). јан. 1769. татаран Крим - Гирај дигне се из Крима са 100.000 коњаника и на 70—80 сати надалеко ужасно поороби Нову Србију, који су истом населили били Срби потиски и поморишки, који су се у јужну Русију населили били од папиштанског и мађарског беса. Месец дана трајало је татарско пустошење по новом отачаству несрећних Србаља. До 10.000 душа погибе, око 7000 душа одведоше Татари у робље, а преко 100 села опустише.

13. јан. 809. пренесу Которани у Котор мошти св. Трипуна, које су за 200 римских солида купили од млетачких трговаца. Они узеше св. Трипуна за патрона которскога и његову слику метнуше на градској застави и на новцима которскога града.

14. (26) јан. 1815. Сулејман паша наби 36 Србаља на коље и постави их на београдском бедему од Дунава. Међу овима мученицима био је и каленички игуман Нићифор, који је моловао иконе и лепо писао.

15. (25). јан. 1688. ћесар Леополд I. потврди закон XXIII. од 1687, којим се потврђују права и повластице краљевина Далмације, Хрватске и Славоније, као и поименце то, да „ради одржавања једнодушности“ јавнога покоја краљевине, који се садржава највише у јединству вере,“ у Далмацији, Хрватској и Славонији једини римокатолици могу имати непокретних добара. Ово је после потврђено законским чланцима XXX и CXXV од 1715, LXXX. од 1723. и XLVI. од 1741. године, с тим додатком, да ко није римски католик, тај не може бити чиновник ни у спахилуцима, а православни митрополит карловачки да у Далмацији, Хрватској и Славонији никакве јурисдикције нема над својим свештенством и народом.

16 (26) јан. 1699 у 11 сати 55 минута пре подне би у Карловцима потписан мир међу Аустријом, Пољском и Млетачком с једне и Турском с друге стране. Аустрија доби Ердељ и границу уз Мориш и Тису и од ушћа Тисе линијом на ушће Босута и одатле Савом и Уном. Млечићи добише у Далмацији Книн, Сињ, Чиклут и Габелу и поље на један сат од њих, а у Боци Ерцегнови и Рисан.

17 јан. 1467 умре у Љешу Ђурђе Кастриотић Скендербег, господар од Арбаније. Било му је 63 године. По његовој смрти иселише се из Арбаније небројене породице арнаутске и српске у јужну Италију, где им остатака и данас имаде.

18 јан. 1528 отму Турци од Мађара Бању-Луку.

19 (31) јан. 1808. француски врховни ђенерал Мармон обнародује пред дубровачким старовећем, да је крај дубровачкој самосталној републици.

20 јан. 1549. удари по Далмацији јака зима и потраја три дана; смокве и остало воће озебе из корена, маслине се осушише као опаљене, исто тако наранче и јавори; људма отпадаше од зиме уши, нос и прсти на рукама и ногама; а вино се смрзавало у бачвама и у путирима у црквама.

21 (31) јан. 1587 умре у Бечу кардинал Ђурђе Драшковић, рођен 5 фебр. 1525. у Билине код Задра. Био је најпре бискуп печујски и краљевски канцелар и духовник а у тридентинском црквеном сабору био је легат ћесара Фердинанда; за тим је био бискуп у Загребу. Г. 1564 постане хрватским баном и као такав у крви је угушио сељачку буну Матије Губеца. Г. 1585 постао је кардиналом.

22 јан. 1333 краљ Стеван Урош III Дечански даје Дубровнику Рат, Стон Превлаку и приморје од Превлаке до Дубровника и оток Посређницу, а за то да му Дубровчани дају годишње по 500 препера; али да у тим местима и даље остане по старом и службу божју да служи српски православни поп, а у рату да људи тамошњи не иду на краља.

23 јан. (3 фебр). и 2 (13) дек 1781 ћесар Јосиф II нареди Мојсеју Путнику, темишварском владици и администратору карловачке митрополије, да се место азбуке и старога словенског језика уведу у православне српске школе „славонска" писмена (латиница) и народни језик. Срби се јако томе противише и од свега не би ништа.

24 јан 850 кнез Прибина посвети богородичину цркву у граду Блатном (Салавару). Спомен овога Прибине живи у српском православном манастиру Прибиној Глави у Срему.

25 јан. (4 фебр) 1619 постави султан за молдавског кнеза Гашпара Грађана (Гратијана) родом Хрвата.

26 јан. (7 фебр.) 1801 београдски паша удави београдскога владику Методија.

27 јан. (7 фебр.) 1777 родио се у Темерину у Бачкој Лука Мушицки, славни песник српски, потоњи владика плашчански Лукијан. Умрьо је 15 (27) марта 1837. Отац му је био Ђорђе, тежак, мати Наста. Старином је био из ваљевске нахије.

28 јан (9 фебр.) 1857 (дакле пре 25 година) умре у Н. Саду адвокат Лука Миланковић, пошто је 21 јан. потписао своје завештање, којим је оставио 312 и по јутара земље, да се приход одатле даје на стипендије тројици Србаља ђака, који уче реалне и техничке науке или инжинерску академију, а остатак да се даје православним српским црквама у Н. Саду и тамошњој српској болници.

29 јан. (10 фебр) 1857 (дакле пре 25 година) умре у Варадину адвокат Павле Шеровић, рођен 1801 год у Карловцима. Славан правник. Писао је критику на грађански законик, који је Јован Хаџић за Србију написао. Своје имање оставио је карловачкој гимназији.

30 јан. 969. умре бугарски цар Петар Симеоновић, кога Бугари поштују као народна светитеља.

31 јан. (12 фебр.) 1870 умре у Орану у Алгерији Никола Чупић, српски артиљериски капетан. Рођен у Шапцу 1836 године. По оцу звао се Куртовић, али се после прозове Чупић по матерњем оцу, славном јунаку Стојану. Имање своје, око 6000 дуката, оставио је на издавање научних и моралних дела.

У јануару 1186 присуствовао је Немањин сатник већу града Котора, кад је ово закључивало пеке дације на римску цркву. За слободу, коју је Немања оставио Которанима, кад су му се дали под покровитељство, морали су они у Котору уништити сваки спомен грчке власти.

У јануару 1524 Ахмед паша, српска потурица из Далмације, везир султана Сулејмана I, прогласи се султаном од Мисира, камо га је Сулејман послао био као свога управника, Ахмеда издаде његов везир Мохамед бег, погуби га, а главу му посла султану Сулејману.

У јануару 1832 (дакле пре 50 година), кнез Милош уреди са цариградском патријаршијом одношај српске цркве на основу автономије. Ова погодба допуњена је 17 (29) јула 1835 кад су Србији придружени били још 6 округа.

ЛИСТАК

(**Београдско певачко друштво**). Пре године 1853 није било у нашем народу певачких друштава са уређењем. Најстарија така дружина код прекосавских Срба појављује се тек 1860, у *Панчеву*. Истина, покојни *Александар Морфидис* беше још 1844 учитељ свирања и певања у *Новом Саду*, али то беше хор српске гимназијске омладине за појање у цркви, коме се тек 1848 придружише, у истоме смеру, неки од тамошњих трговаца, пријатеља армонијског појања. Тако исто 1847 и 48 *Н. Ђурковић* беше диковођа црквеног појања (и неких позоришних песама) у Панчеву и Београду. Ну то не беше организована певачка дружина у данашњем смислу и са задатком новијега времена. И по томе је „Београдско певачко друштво," најстарија уређена певачка дружина у Срба.

Друштво то би основано 2 јануара 1853. Оснивачи му беху *Милан Миловук* са друговима: Костом Цукићем, Ђорђем Станишићем, Емил. Јосимовићем, Димитријем Нешићем, Карлом Келишем, Ант. Шулцем, Авг Цермановом и др. Овако састављена дружина није имала свога нарочитог стана, него састанци беху на различним местима, код појединих чланова Пошто тада на српском језику није било никаквих хорова, то дружина певаше понајвише немачке хорове, на немачком језику, а по нешто и на француском. Доцније почеше преводити са страног текста на српски; у превођењу песама одликоваху се много Емил. Јосимовић и Јово Илић. Избор песама беше у главноме добар, са музичкога гледишта. Како је у друштву било повише музикалних чланова, певане су доста тешке песме, као: Здравица (Studenten Gruss), La retraite (војничко повратиште), и тако даље.

У друштвеној архиви налази се статут од године 1855, писан и ишаран орнаментима и фигурама, по потпису, од Е. Јосимовића. По том статуту задатак и смер друштва беше забава и међусобно уживање, и поучавање у музици. Ширење те уметности у слојеве самога народа, по програму статута, није било истакнуто, а на народне напеве није се ни помишљало, нити се водила брига о оном, што већ има у српском народу, и ако — а оно врло овлаш и ретко. Са гледишта општег, по ком музика нема народности, рађено је све до 1857. Истом те године протурено је неколико народних песмица, од Корнилија Станковића, али не у самоме друштву, него у кругу неколицине чланова, којих је број поступно растао. Ти огледи имађаху приличног утицаја на публику. Друштву самоме оваки се почеци нису могли допасти, јер то беху просте песмице, које је обично почетник у армонију стављао.

Први радови Станковићеви побудише неке његове поштоваоце, да раде на увођењу народне песме. Биле оне како му драго сићушне у музичном погледу, ипак имађаху то добро својство, што су придобивале српски свет за музику, што су му отворале вољу к тој уметности, а најважније је, што показиваху имовину народну у том погледу и што је изношаху на углед.

Године 1857, јула месеца, скочило је друштво у Панчево, да у заједници са тамошњим немачким друштвом (код „Анђела") певају више песама. Тада имађаше наше друштво доста музикалних људи и лепих гласова. Особито се одликовао Ђорђе Станишић са својим пријатним и звучним тенором.

После године дана стаде друшто у члановима опадати. Певало се и даље, али не као дотле. Разни чиниоци деловаху на малаксавање „Београдског певачког друштва:" драговољно позоришно друштво, дружина млађих певача са народним програмом и тако даље. Козмополитски правац Друштва није пријањао за српску публику, особито кад се узме на ум, да се тада у престоници нашој једва налазило неколико лица, која музику у опште познаваху, а тако звану класичну немачку музику тек два три лица осећаху и разумеваху. И по томе, не треба се чудити, што оваки правац Друштва није могао да загреје и побуди у публици вољу за неговањем и потпомагањем те лепе уметности Ваљало је дакле променити правац и колико је могуће узети за основу народне песме, а осим тога српској публици приступити са лакшом, ближом и приступачнијом музиком. Али ту беше чвор; већина не хтеде, што но веле, са Олимпа спустити се на земљу. Необрађене народне песме не имађаху ни мало привлачне силе за људе музикалне, те с тога у самоме Друштву оста непомичан стари правац Одвојено од њега пак радила је друга дружина, која је по упутству Корн. Станковића и његових поштовалаца чинила покушаје са народним песмама и њима сродним композицијама. И заиста одмах се опазило, да тај правац више пријања за осећање публике. У тој тежњи ова су се лица прибрала око *Стевана Тодоровића*: Јован Максимовић, Милош Милојевић, Милан Кујунџић, Михаило Недељковић, Манојло Марић, Јеврем А. Андоновић, Гргур Миловановић, Иван Вукићевић, Ђорђе Петровић, Марко Вуковић, Михаило Илић, Пера Марковић, Пера Пантелић, и други.

Живот и рад „Београдскога певачког друштва" може се поделити на три одсека. I. Време *оснивања и борбе* око светског или народног правца (1853 до 1863) II Време *цветања и напредовања* у народном духу (1863 до 1870) или до отворања Народнога Позоришта). III. Последњих дванаест година. Најпре је народно позориште било све у себе упило, те с тога и певачко друштво беше мало охронуло; али на скоро се прибра, опорави, ојача,ројило се а не разасуло, речју *после лелујања наста редовно, стамено стање.*

Представник првог периода је *Милан Миловук*, другога *Корн. Станковић* и *Дав. Јенко*, трећега *Д. Јенко, Стеван Шрам* и *Јосиф Маринковић*, а у свима, као нека стална кончा јавља се *Стеван Тодоровић*.

И заиста, у првом периоду, са музичког гледишта, има највећу заслугу, без распре, *Милан Миловук*, јер осим што је био хоровођа дружине, он је основао и школу музике. Из те школе имамо и данас неколицину ваљаних свирача на виолини. Ко зна, како тада беше у Београду, гледајући на музику и уметности у опште, лако ће разумети, да су таки покушаји наилазили на највеће тешкоће, али их је Миловук јуначки савлађивао.

Правац Вука Стеф. Караџића у књижевности и језику утицаше јако на све мислилачке главе. Појавом Бранка Радичевића и уметнички радови узеше други правац. Рад пак Корн. Станковића чисто је отпечатак времена и

струје, која тада свим духовима беше овладала. С тога није чудо, што је, поред свег коликог вредног заузимања Миловукова око подизања музике у нас, ипак искрсла друга струја, са напред наведеним програмом, који искаше, да се на основу народнога блага, то јест народних песама, отпочне крчити поље музици. Отуда је, што се од 1857, доласком Стевана Тодоровића, до 1863 борише ;два правца у певању: први се ослањао на општу светску музику, са гледишта чисто музичког; а други на народне песме и њима сродне композиције. И ма да су оснивачи „Београдског певачког друштва", са музичкога гледишта, заслужили свако поштовање, ипак су сарадници на правцу народном, који желеше да присаде или одомаће музику на основи народних песама, добивали све више и више присталица у публици.

Та доста убитачна борба по Друштво свршила се 1863, доласком Корн. Становића. Његова личност била је кадра обе стране, ма за кратко време, да споји у једно јако друштво.

У другом периоду најпре беше хоровођа Корн. Станковић, све до септембра 1864, док није пао у болест; за тим, привремено М. Миловук; на послетку Јенко, којега сам Станковић беше пређе препоручио Панчевцима, од 1 септембра 1865 до краја године 1869. — Управитељи или председници Друштва овога времена беху: Милан А. Петронијевић (1863 до 65), Стеван Тодоровић (од маја 1865 до септ. 67), Милан А. Симић (од септ. 1867 до септ. 68), Јован Бошковић (од септ. 1868 до краја 69). А потпредседници беху: Е. Јосимовић, Ђ. Павловић, Јован Бошковић, Милан Кујунџић, др. Милан Јовановић. Од секретара помињемо Кузмана Кузмановића, а од благајника Атанасија Вујића. У почетку овога периода Друштво имађаше и своје заштитнике: то беху: најпре Коста Цукић, па онда Милан А. Петронијевић.

Друштво је за то време, осим својих редовних „Беседа са игранком", више пута појало у цркви на служби божјој, на парастосу или опелу, приређивало је забаве у корист родољубивих или добротворних смерова (за Крићане, Народно Позориште, Личке крајишнике, итд.) Године 1866 послало је два своја члана, Ј. Бошковића и Д. Рајовића, на омладинску скупштину у Нови Сад. Њима је предан венац, који су новосадске Српкиње дале Уједињеној Омладини, да га друштво ово чува и преда идуће године, кад се омладина опет скупи, у Београду. Године 1867 дочекало је омладинску скупштину у Београду и удесило своја Правила према одлукама њезиним. С концем фебруара 1868 фотографисало се цело Друштво, које онда беше многобројно и веома напредно. Октобра исте године приредило је овацију (бакљаду) хрватскоме владици Штросмајеру, ценећи његове заслуге за народ, о којима не може бити распре, и што тада беху гоњени српски и хрватски прваци Том приликом поздравио је тадашњи председник Друштва гоњенога заслужног владику. Вредно је да споменемо два места из тога поздрава. Говорник видећи Штросмајера и митрополита Михаила на једном прозору (у митрополији), рече: *Ево примера, да цркве не морају раздвајати синове једнога народа.* А с обзиром на Угарску изговори: *Ако тамошња влада буде и даље гонила вође српске и хрватске, онда може бити пријатељства између владе и владе, али никад између народа и народа.* (Те је речи тадашња цензура при штампању избрисала.) Каква разлика између Штросмајера од године 1868, 76, и онога од лане!

У то време Друштво беше достигло врх свога техничкога савршенства. Оно 9 јуна 1869, приликом освећивања заставе певачкога друштва у Вршцу, однесе победну палму, између многих певачких дружина српских, које се тамо беху стекле. И само панчевачко друштво признало му је првенство, а било је при том наших чланова само 10. Певано је: „Оштре су наше собље", и „На мору", обоје од Јенка.

Овога периода беше у Србији већ 13 певачких дружина, које већином постадоше од београдске, а Срби испреко Саве и Дунава бројише тада 7 до 10 својих друштава.

Трећи период почиње са годином 1870 или управо од Митрова 1869. Народно је позориште отворено, јагма око њега велика: ложе све до једне и већина партера плаћена у напред за годину дана; представљачко друштво најбоље, какво игда имасмо; комади већином нови, као и позоришно одело и музика; позоришни певачки хор; заједнички, јак утисак свих уметности у позоришту; локал најпространији и најлепши у Београду, осветљење дивно, публика — све по избор бољи од бољега; речју, драж новости чинио је своје тако, да се никаква установа не могаше надметати с позориштем. Осим тога, председник певачкога друштва беше уједно потпредседник позоришнога одбора од 17 чланова, за оснивање народног позоришта, где имађаше пуно посла, а хоровођа Д. Јенко даде оставку, у намери да иде у Беч. У том рашчињљивом стању беше Кузман Кузмановић, многогодишњи секретар друштвени, станац камен, који не даде друштву да дође до расула. Као привремени председник он нађе хоровођу у г. Цимбрићу. Друштво, да би се мало поткрепило изабра на скоро, с концем априла 1870, М. А. Петронијевића са председника, С. Тодоровића за заменика председникова, М. Миловука за привременог, умољеног хоровођу, а К. Кузмановића за секретара. Новембра 9 исте године врати се и Д. Јенко. Али већ 2 окт. 1872 поднесе оставку, а од половине нов. 1872 до половине јуна 1873, дакле за седам месеца, четири пута мењао се председник: Ст. Тодоровић, Д. Рајовић (заменик Ј. Радуловић), М. Миловук и опет С. Тодоровић; секретари

беху Драг. Брзак, М. Кујунџић. С почетком септембра исте године (1873) вратио се опет Јенко у друштво, и био му је на ново хоровођа све до марта 1878, кад га је заменио Стеван Шрам. Јенко је за време својега 12-годишњег хороводства извео многу лепу композицију, те тиме постао не само омиљен у друштву и публици, него и чувен, далеко преко граница српскога народа. Нов. 15, 1875 би изабран за председника М. Кујунџић, а 30 марта 1876 опет С. Тодоровић, који од то доба није ни престајао бити на челу друштва. Потпредседници у том времену беху: Н. Каралић (1878) и С. Шрам (1880), а од секретара помињемо Жив. Богдановића.

Друштво је овога периода, поред својега редовног рада, задавало себи и друге послове од опште вредности. Оно даваше концерте и сéла: за оснивање велике школе за музику („Корнелијума"), у корист друштва за приватну помоћ рањеницима и болесницима у време рата (1875); у корист породицама ратних страдалника и парастос у светом рату погинулима (1877); у корист породице Ђ. Јакшића (нов. 1878). Августа 1878 шћаху да славе 25-годишњу друштвену, али одгодише ту светковину за друге прилике, (1883 навршиће се друштву 30 година од постања.) Сваке недеље и празника Друштво сад поје у цркви свете Наталије.

Много је којешта тиштало друштво: 1) Непрестано таласање; чланови долазе и одлазе из друштва, према свом главном позиву, јер су то понајвише млађи чиновници и ђаци, који се премештају, а не трговачка и занатлијска омладина, која је више везана за Београд. 2) Што немају своје куће, која би била удесна и за стан друштву и за публику довољна, приликом дружинских забава, а уједно и најјаче јемство друштвене сталности. 3) Утакмица са новим певачким дружинама није много бриге задавала друштву; њему његов правац ујемчаваше одређен број учесника. Него 4), највећу важност даваху томе (1877), да пошљу на страну млађу какву снагу, ради изучавања више музичке школе („конзерваторије)", да тако добају правог последника Станковићева, који ће српску музику напред покренути. Станковић мишљаше за Кранчевића, да ће му бити последник, али се преварио. Друштво је успело да пошље у Липиску, као питомца за музику, *Стевана Мокрањца*, а лане је у хоровођи *J. Маринковићу* добило музичара, који идући стопама Корнилијевим, сва је прилика да ће наставити његов рад, па и одмаћи далеко у њему.

Данас у самом Београду има 5 певачких дружина: Београдско певачко друштво, Корнелије, црквено, међународно и јеврејско, осим ђачких (у војној академији, богословији, учитељској школи, гимназији, реалци и вишој женској школи). Осим тога имају певачке дружине: у Крагујевцу, Шапцу, Вел. Градишту, Пожаревцу, Смедереву, Књажевцу, Ужицу, Врању, Лозници, Неготину, Зајечару, Свилајинцу и Трстенику, свега у Србији 18 дружина, осим ђачких, а изван Србије у Земуну, Митровици, Панчеву, Вршцу, Белој Цркви, Темишвару, Новом Саду, Котору и на Цетињу.

Каква разлика у томе између некад и сад! Још 1863 толико владаше предрасуда, да су се за питомцима музичке школе у Београду остали ђаци бацали камењем и називали их Циганима, а после? Сетимо се цркве и беседа; сетимо се наших родољубивих песама; опоменимо се да српске певачке дружине, у највећем јеку своме (1866 до 76), беху чланови уједињене омладине српске, те да су и оне по нешто допринеле великоме народном задатку, бар што се тиче свести и одушевљења; имајмо на уму, да се тај задатак није још са свим навршио; сетимо се учинка „Марсељанке", војничких певача у Руса, чешких и пољских патриотских хорова: па ћемо нашим певачким друштвима, као и гимнастичарским, пожелети дуг век и напредовање, да у музичким делима прикупљају песништво и извођење, које мелодијом, благогласношћу и лепом складношћу повољно делује на нас, те изазива и друга благотворна осећања; и да посредно, колико могу, допринесу и она ка остварењу *српске државне мисли.*

(Друштво за гимнастику и борење) засновано је у Београду на широкој основи, и у недељу 17 ов. мес. почеће свој рад у кући Црвенога Крста. Председник је друштву г. Тихомиљ Николић. Било са срећом!

(Још једна Српкиња сликарка.) Живописни радови *Катарине Ивановића*, прве српске уметнице у живопису, која је и члан нашег Ученог Друштва, (15 комада) познати су из нашега народног музеја. Сад је опет друга сликарка, г-ђа *Полексија Тодоровићка*, подигла себи одсек музеја у цркви свете Наталије, овде. Сву је цркву насликала она сама, а међу сликама налазе се и три њезина изворна дела. Обраћамо пажњу стручним људима и публици на овај знаменити рад нове српске уметнице у живопису.

(Позориште.) „*Љубавно писмо*", од Косте Трифковића, представљано је 10 и 12 јануара ов. год. у *мађарском народном позоришту у Будим-Пешти*, и још ће се представљати. — *У Дубровнику*, старој Атини српско-хрватској, оснива се *позориште на народном језику* и нарочита школа за то. Ово је врло добро и важно. Готово сви далматински градови имају лепе позоришне зграде, али се у њима представљало италијански. Ну ево сада Дубровник, који још 17 века имађаше своје народно позориште, предњачи у народном правцу. Народно позориште у Дубровнику биће не само за град и околину, него и за сву Далмацију, и много ће допринети к ојачању народне свести и воље. Срећно, да бог да!

Одговорни уредник: Стеван Ћурчић

Власник и издавач: Петар Ћурчић

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ У БЕОГРАДУ.

ГОДИНА ДРУГА — 1882 — СВЕСКА ДРУГА

ЛЕПА ЈЕЛЕНА

ИСТОРИЈСКА ПРИПОВЕТКА

ОД

ЖЕГЉИГОВЦА

* * *

Нека је благословен спомен мог оца Драгора, — и његовог оца Прељуба, — и његовог оца Звездодрага!

Ја сам њихов гроб побусао, и засејао ситним троскотом. Ја сам га обележио дубом злетовским и јавором велешким. Ја сам га покрио плочом мрамора осоговског, и запечатио печатом нерасковним. Ја сам га окадио миром борова благушких, и прелио вином лозе вардарске.

Млад месец од сва четири годишта, са зорњачом, са вечерњачом, са преходницом и даницом звездом, боље ће га чувати, него икоја рука човечија. Златни двоглавник орао са звездом на грудма боље ће га бранити, него тешки оклопници кнеза Балдовина. А гласне гусле од јавора виситорског, и мека струна од Маркова шарина, боље ће га славити, него небесна трска старца Хиродота! —

Завичај мој расуће се у пепео и прах, и опет ће се подићи славно.

И опет ће се расути у пепео и прах!

Па ће се по том и опет заогрнути порфиром сјајном, и замахнути мачем пламеним преко ових кршних и питомих земаља, — од поноћних брегова зеленог Дунава, све до подневих таласа мора брујнога, чије дно среброкоси месец засева бисером млечним и смарагдима зеленим, а жарко сунце обасипа рубином зрачним и коралима крвавим! —

И опет ће се завичај мој расути у пепео и прах, — пре, него што ће рука човекова раскинути трогуби печат на гробу мојих отаца! —

* * *

Давно је то било — врло давно!

И праунуков праунук има већ унука седог и бледог, који бршљаном суморним кити гробове својих десет колена! — и не лаком цевљу са тајанственог Нила, нити витим пером подоблачног орла крсташа, па ни крилцем од некадашњих капитолских стражара, већ челичном, ал' опет двојезичном љуском захрђавном, сетно и унило шара по листовима невиним и белим од гиздавих крпа, које можда некад покриваше узбуђене груди за љубав дорасле моме, или тврда прса многожељног срца момачког.

Ал' је то и далеко било.

Кад би с оног чувеног мезева, где-но мутна Сава губи имена свога у зеленом Дунаву, — кад би с тог поносног брега кренули на југ према топлијем сунцу о пуноме месецу, ви би онамо стигли тек о младини првој, која је тамо много тајанственија, него на обалама ове хитре невестице Саве и озбиљног јој женика Дунава.

А баш и беше младина лицем на дан Кирила и Методија године 1398.

На стрмој обали брзе а бистре реке Струмице подиже се нагло у вис стрмено и високо брдо, које се благим прѐслом везује за блиску много вишу планину Благушу, што се измеђ Струмице и Вардара кршно укљештила. На том високом брду, које се као орао над питому долину надпело, поређане су редом високе куле лепога града Струмице, те се једва може из долине зелене попети до белих и богатих дворова тога високога града.(1) А међ свима високима кулама има једна од свију највиша, и од свију најлепша, и над њом се лепрша свилени стег од боје, као небо што је. Под њом се види пространа капија, кроз коју се једину улази у дворове. Над капијом је у тврдом камену урезан грб: црвени штит са златним орлом двоглавником, (2) а око штита два опрезна лава, (3) који га чувају. Изнад штита, а на златном пољу, икона светог Димитрија: (4) убојит војак на враноме коњу. На обе стране од овога светле се два голема прозора, с којих се може видети све до Малеша планине, одакле се Струмици сунце рађа. Унутра иза куле, која је на стражи и двору и граду, има дивно и пространо придворје, а до њега зелена градина, засађена свакојаким цвећем левантинским. Око градине величанствени трем, — стуб до стуба, све од мрамора светлог, — из кога се улази у многе одељке двора господског.

Види се, да овде борави господар од Струмице, властелин ове питоме жупе.

То су двори деспота Драгаша.

Сунце је било село; па и млађани месец, који се мало пре тек и угледао био, спремаше се, да се иза врхова планинских спусти на таласе брзога Вардара.

Слаби месец, у облику благоносног жетелачког оружја, осветлио је тек по коју ивицу од градских кула, које се са високога брда крећу у вис к небу као оно мрки, неразговетни ступови земски, на којима стоји тамно, и ако звездама осуто небо. А испод града и брда затрепери по кад што сребрна бразда извијугане реке Струмице, која омивајући подножину градскога постоља, журно и жуборно тегли на исток у валовиту Струму.

Ноћ бејаше тиха, и необично тиха; јер ни песма пастирска, ни блѐка оваца, ни свирала овчарова, ништа не прекидаше ову нему тишину, која бејаше тајанствена, јер не беше обична.

Ваљда и природа знаде, па хтеде околини да каже, да јој наступају прилике необичне. —

А на прозору од високе куле чини се да стоји нека божанска слика, истина нема, као и вече што бејаше немо, ал' из ближе могли би се чути дубоки уздисаји.

Да у наручју своме имађаше младенца нежног, многи би пастир свилоруног стада помислио да је то прилика пресвете дјеве Богородице, која у овим тешким данима бди над питомом Струмицом. А можда који себар(5) ове богате жупе и мисли, да је то вила Самовила, која, са уздахом гледећ на Марицу, где погибе витешки цар Вукашин, силом свога тајанства чува ове дворе вардарскога господара.

Црна и густа коса, која се у таласавим витицама на ниже спушташе, пала бејаше на округла рамена, — две грудве велешкога снега; а једра прса, која тек меканом и провидном свилом покривена бејаху, подизаху се истина тихо, али високо, као оно тешки таласи на затуљаноме мору. Очи јој бејаху онај кристал планински; и истина влажне, али без суза.

То је Јелена, кћи Драгашева.

Беше јој тада 16 година, и била је лепа као на планини вйла. Многи витез српски, многи властелин некада славне царевине и српске и грчке, беше уздахнуо за њом. Али је судбина њу за веће што одредила.

(1) Nicephorus Gregoras, pag. 40. vers. у: Corpus historiae byzantinae Francofurti 1568.

(2) Ово бејаше грб породице, о којој приповедамо. Види Гласник XII, 451.

(3) Као грб целе Македоније.

(4) То беше крсно име (слава) нашем властелину, јер се само тако могу разумети речи деспота Оливера (који беше стриц нашем властелину) — »и господина ми светог Димитрија:« Гласник XIII, 267.

(5) Себар значи простог човека, који немађаше права у држави и општини, какva имађаху свештеници и племићи, а име му долази од народа, који се зваше Sabiri, Σαβειροι, а који је још са Готима, и касније Славинима (Σλαβινοι) амо дошао преко доњег Дунава.

*

Као оно по смрти Александра Великог, тако и по смрти Душана Силног, пространа се царевина распала била на више независних држава.

Држава српска била се испела под Душаном на врхунац своје величине. Српски цар бејаше врховни господар Бугарској, заштитник Дубровачкој, и поглавица Србији, Босни, Далмацији, Зети, Арбанији, Епиру, Тесалији, Македонији, Акарнанији. Три мора, и дебели Дунав, стајаше на стражи његовој пространој владавини.

Али велики цар умре пре, него што је дорасла моћ, која би кадра била, да толику царевину на своја леђа прими.

Млади цар Урош не имађаше снаге, да у послушности одржи оне силне и јаке властелине, међу које је Душан царевину поделио био. Али млади цар Урош не имађаше ни наклоности да се користи искуством и памећу тих земаљских великаша, који му оцу помогоше, да владу своју рашири до Пирове престонице и до цркве Хиландарске, — а исти тај млади цар имађаше воље, да у беспослицама и небриги растиче скупо Душаново благо.

Прикупив око себе све саме неискусне ил' удворне људе, којима би положајем импонирати могао, — јер духовном снагом не бејаше кадар ни да се изједначи, с њиме, — Урош је старе државнике од свога двора одбио, одани му народ презрео и све време трошио у лову, — ма да су на граници српској Турци већ разапели шаторове своје. Његова жена, место отеране Влахиње Ане, нова царица Јелисавета, кћи Војислава, жупана од Ужица, а синовица Николе Алтоманића, господара Трике и Костура (6) брзо се поведе за њим; а мајка му, истина мудра, ал' и властољубива царица Јелена, ширила је на штету његову утицај свој у Серезу, зимској престоници великог јој мужа.

А Турци пођу на Србију.

Урош, не умејући да оцени земаљску снагу, и не хтејући да уважава заслуге и способност земаљских синова, бацио је одмах очи далеко на север, да у туђину тражи одбране за себе, и да ван земље своје нађе помоћи за своје одржање.

И угарски краљ Лудвиг I, зет босанског Бана Стевана, дође му с неколико раскалашних витезова у помоћ.

(6) Gebhardi VII, 215.

И Урош скупи нешто војске(7), и пође на сусрет Турцима. Ал' он нити је умео, нити је хтео, нити смео, да ту војску поведе и у бој, него команду над њом преда бесном и несвесном туђину Лудвику, — он, цар император, једном краљу!

Хаџи-Илбек, заповедник турске предводнице, брзо је увидео, како Лудвик води Урошеву војску, и једне тамне ноћи, кад је хришћанска војска у најтврђем сну била, нападне је са највећим хуком, — јер Лудвик, у раскалашним забавама својим, није водио потребне бриге о војсци, која му је била поверена. И сеча бејаше грозна. Пијане Мађаре отрезнила је тек сабља турска, хришћанске лешине загушише мутну Марицу, раскалашни Лудвик потражи спасења у срамноме бегу, а — Уроша ни у резерви не бејаше.

Марица је потекла црвеном крвљу, и некадашњи понос народа српског утонио се у тим кравим таласима брзе Марице.(8)

Код места Чрномена близу Марице, а два дана хода више града Дренопоља, Турци и сада показују место, од тада прозвано Срб — синдиги, што ће рећи српски пораз.(9)

Онда се освести народ; и тражећи освете за своју увређену част, осећаше потребу за вреднијег и енергичнијег вођа.(10) Гњили Урош побегне к властелима у северне крајеве, а народ прими за господара одлучног Вукашина, коме Душан и оставио беше управу над царевином, док Урош до памети дође.

И Вукашин се одмах почне спремати, да опере љагу, српском оружју нанесену, и да спречи даље напредовање турско.

Али сва северна Србија беше већ отпала од заједнице државне, и онај преважни и одсудни поход Вукашинов против Турака не сматраше као ствар заједничку, народну,

(7) Много ће бити 60.000, колико Хаир-улах Ефендија пише, а мало 10.000, колико Стајарска традиција каже, него ће бити 20.000, колико европски хисторици узимљу.

(8) С пролећа 1364.

Hammer, Joh. v. Geschichte des osmanischen Reiches. 2. Ausgabe. Pesth 1834. I. 150.

Zinkeisen. Joh. Wilh. Geschichte des osmanichen Reiches in Europa. Hamburg 1840. I. 224.

Th. d'Okcza Histoire de l'empire ottoman. Constantinople 18[illegible]1. I, 182.

(9) Тамо.

(10) Oksz. I, 196.

Gebhardi, Ludv. Albr. Geschichte von Ungarn und den dazu gehörigen Ländern. Wien 1792. VII, 217.

државну, него само као личну Вукашинову, — толико беше заслепљена северна Србија, од Вардара до Дунава!

Вукашинова војска не беше довољно јака, да се бори против прибране, а скорашњим успехом још охрабрене турске војске, коју је водио одважни беглербег Лала-Шахин.

Нови цар показа и изванредне вештине војничке, и непоречне храбрости личне, и потиште јуначки турску силу са крвавог поља Чамурлије испод Самокова све до обала брзе Марице; ал' ту стигне Лала-Шахину јака помоћ и од Пловдина и од Дренопоља, и српска уморна и малаксала војска у овој ненадној а очајној сечи буде сатрвена. Већина српске властеле, и сви витезови јужне Србије витешки пожреже своју племениту крв своме отачаству. Па и Вукашин, — не као Лудвиг и Урош — није преживео ову погибију; и он је оставио витешке кости своје на крвавом бојишту, на пољу части српског несложног оружја!([11])

Сви властелини јужне Србије мораше да приклоне главу овим крвавим турским победама, и сви посташе васали срећноме но и мудроме Мурату. И Момчило, властелин у каменитом Перитору,([12]) и Богдан, господар доњој Струми и Серезу,([13]) и Драгаш, деспот старој Пеонији,([14]) и многе још поглавице несрећних крајева вазда славне Македоније, — послаше сребро и злато цару османлијском.

Ал' се турско оружје не заустави ни овде.

Са питомих маричких поља крене Мурат војску и у северну Србију. Пређашњи заштитник Урошев, а супарник Вукашинов, Лазар, кога је северна Србија по смрти Вукашиновој за цара изабрала, истина пође му у коб, и утабори се на Чамурлији, равном пољу ниже Самокова;([15]) али слаб, да би Турке зауставити могао, без боја обрне натраг, и упути се у дубину земље, у тврди и за одбрану спремљени Ниш.

Ал' за њим и Мурат пође. Око нишких зидова пролије се и српска и турска крв, и у крви тој утопи се независност и северне Србије.([16])

И Лазар опреми цару Мурату сребро и злато, па опремаше у редове турске војске и витезове српске, исто онако као и Богдан и Драгаш, и као и други властелини јужне Србије.

Витезови северне Србије осећаше се пониженим. Њихово витешко срце не могаше да подноси овај морални јарам турски, да за Турке по Леванти([17]) своју крв пролевају, и — на Косовом пољу сударе се још једном српска прса са османлијскима, — али сада још на већу своју несрећу, него и пре. Већина српске властеле, и сви витезови северне Србије изгибоше на овом пољу крвавом, и на њему оста и цар Лазар, и цар Мурат.([18])

Оба цара заложише на Косову живот свој за народ свој, али сваки бејаше по другојача жртва. Мурат паде као курбан за нову царевину османлијску, а Лазар паде као подушје српској величини!

Над северном, по сад још више смањеном Србијом, оста да влада Лазарев син Стеван, а над Турцима срчани Бајазит.

Нови султан налазаше за потребно, да види на окупу своје васале хришћанске, и да им изјави своју милост азијску. —

Доња Струма, држава некад вештог војводе, а сада седог старине Богдана, — то је долина и равница, 15 сати дугачка, а 3 широка, како питоме ваљда нигде више у Европи нема. И с југа и са севера обухватају је високе и стрме планине, на којима се снег и онда бели, кад у подножју њихову гумаста мирта освежава своје мрко зеленило, и жута неранџа испуњава ваздух дивним мирисом свог племенитог цвета.

Доњу половину ове дивне равнице запрема таласаво језеро, истина не стрмо и бистро, као охридско и костурско, него безбрежно и изливно као скадарско, ал' опет мило и богато, а које долева брза и мутна Струма, што са međe северне Србије силази с Урвине планине.

Према средини ове дивне, и питоме, и богате равнице, а под огранком велебне и ако удаљене планине Порима, на пригревку оног жарког сунца, које маслину уљем налева, и смокву медом пуни, — на тој чаровној подини китњастих и свежих брда, простр'о се ве-

([11]) Петак, 26 септембра 1371.

([12]) На исток од реке Месте, близу вароши Ксантије.

([13]) Године 1364, — одмах по битци на Марици под Урошем, — Серез, но не и Богдан.

([14]) Године 1374, — предео, у коме је: Струмица, Штип, Куманово (место ондашњег Жегљигова), Костендил (место ондашњег Велбужда). Онда се зваше »Пијанац«, а сад »Пијанци«. Тада и Богдан.

([15]) На реци Искри, јужно од Софије.

([16]) Године 1375.

([17]) Године 1386 под Иконијом, — Hammer I. 169. Zinkeisen I, 247.

([18]) На Видов дан 1389

лики град Серез, глава од доње Струме, и некад боравиште удовице Душанове, царице Јелене, потоње калуђерице Евгеније.(19)

Богат је то град, и увек бејаше и велико и славно место.

Он није на морскоме брегу; њега незапљускавају запенушени таласи морски; уз њега се не прибирају вите катарке бродова једрилских, што плове морем измеђ брегова од три света. Али је Серез и опет дивно и врло живо место, прислоњено уз падину брегова зелених и разноликих, пред собом имајући море од ширинца.

Његови становници не бродише морем неверним, да у далекој туђини траже скупога блага; али они бејаху господари свега онога богатства и обиља, што га питома Струма, вредном ратару даваше.

Сережани бејаху богати, и живеше раскошно.

У Серезу је о Божићу, као у Београду о Митрову дану, а о Благовестима много лепше, нег' у Београду о Ђурђеву дану. Пролеће је рано, и изванредно лепо. Лето јесте потеже, и брђани не би га могли издржати; али и Сережани оставе тада ту препеку загушљиву своме пиринџу и маслинама, па се разиђу по благим и свежим долинама око манастира светог Јована, што је близу Сереза, по својима летњиковцима, у закриљу шумског зеленила, и брђанске свежине.

С јесени и с пролећа у Серезу је особито живо.

Ал' у пролеће године 1392 бејаше необична живост. Тада бејаше ту на окупу толико много госпоштине, колико можда никада пре тога.

У Серезу, у српскоме Сјеру, старој Фери, — бејаше тада старина Богдан властелин Струме и Родопе, господар Југа српскога. Но у Серезу бејаше тада и синовац му Драгаш, господар Струмице и Вардара; и бејаше Деспот Стеван, господар северне Србије, Па бејаше и Тодор (I) Палеолог, деспот од Спарте, и још брат му Мануило II, цар византијски. Ал' ту бејаше и Бајазит I, нови султан нове државе турске, која је поникла у средини некадашње царевине српске и грчке, — а с њиме и Павле Мамаз (Мамона), поглавица града Монемвасије у Пелопонису.(20)

Сва та кита највеће госпоштине беше размештена по богати дворови вазда живог ал' сада јако забринутог Сереза.

Узрок овом ретком сабору сјерском могао је бити врло прост. Бајазит је хтео да види своје европске васале, да прими од њих богате дарове изнуђене наклоности, и да им покаже своју моћ.

И све је то и било.

Злосрди Павле Мамона, који је становнике града му Монемвасије гњавио и цедио, те на жалбу њихову Тодор му беше одузео ту његову властелинску имаовину,(21) па је поклонио Млечанину Петру Гриману,(22) — изиђе на овом злослутном сабору сјерском пред Бајазита с тужбом на Тодора.

Тодор не беше подложан Бајазиту. Јер ма да су поједине чете као разбојници кроз Морију пролетеле, опет Пелопонис Турци још нису били завојштили и победили. Ал' да то избегне, и од себе отклони, Тодор је налазио за паметно, да на позив Бајазитов у Сјер дође.

И Мануило није се још рачунао као потпун васал Бајазитов, ма да је заједно с оцем борио се за Бајазита (а против свога властитога града) у Леванти. Али, пошто је тек мало пре сео на престо цара Јустинијана, и то на њега дошао као побегли талац Бајазитов, — то је и он морао да прими позив новога султана, и још у толико пре мишљаше да треба у Сјер да дође, што се надаше, да ће са владаоцима српским, који ће на сваки начин на тај сабор доћи, моћи штогод ура-

(19) Умрла у очи св. Аранђела 1371, на скоро после Вукашинове пропасти.

(20) Hammer I 203, Zinkeisen I, 281, Hopf у Ершовој Енцикл. Dr. C, Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis auf unsere Zeit (1821) in Ersh. u Gruber Encyklopaedie der Wissenschaften u. Künste Erste Section Lpzg. Brockhaus 1870, VII, 61. Но година, кад је овај сјерски сабор био, чини ми се да није ни у једног од њих најбоље одређена. Хамер је не напомиње изреком; ал' и Цинкајзен и Хопф узимају је касније него ја. Они је узимљу пред сам поход на Никопољ, дакле 1396. Но Франца, наводећи, да је сабор тај био пре похода Бајазитовог на Дунав, спомиње нарочито, да је на њему био и Драгаш, док Халкокондил само Константинаименује. Ал' ми знамо из наше кронике, да су оба ова брата погинула на Ровинама против Мирче, а то је било 1394. Још Франца каже, да је на том сабору Мануило запросио Јелену; а зна се поуздано, да се она 1392 удала. Свакојако је дакле сабор био пре 1393. Но Хамер вели, да је сабор био одмах по ступању Мануиловом на престо; а пошто је Мануило царство примио 1391 у Фебруару; то је највероватније да је овај сабор био исте године, — како ја и узимам.

(21) Hammer I, 202, Zinkeisen I, 281.

(22) Hopf у Ерш. Енцик. VII, 13.

дити и за заједничку слогу против овог опасног азијског дошљака. —

Павле Мамона изиђе с тужбом против Тодора, и Бајазит је к срцу прими.

Но чему се могу надати невешти јагањци, кад се за своје задевице и увреде вуку туже?

Пресуда је тада веома проста: криво је оно масније јагње!

И Бајазит се оспе на Тодора јарошћу и бесом тако дивљим, и за питоме васале његове необичним и песвикнутим, да Тодор мал' не изгуби главе на овом господском збору.

„Зар вам није доста, што у миру можете живети, него се још усуђујете у моје поданике да дирате? Ја ти се кунем Богом, да ја имам довољно силе, да кaштигујем сваког оног, који тако што поуми."(23)

Некад румена лица витезова хришћанских побледеше као исцеђена. Она нада, која им, и ако са зебњом, улеваше неке привидне снаге у срца стегнута, на мах се угаси у овом грозном за њих призору, и они се спремаше на најгрознију резигнацију.

„Понижени царе од Цариграда," — рећи ће племенити Драгаш са населом крвљу у очима, узбезекнутоме Мануилу, — „хоћемо ли ми и даље трпети, да се овај дивљак у нашој кући размеће, и над нама овако натреса; хоћемо ли и даље допуштати и примати, да нам овај крвожедни вук и овако правду дели?"

Мануило бејаше слаб, да се овим приговором на отпор одлучи. Његова столица још не беше чврста. Јован Андроников, „лоше ослепљени син лоше ослепљеног оца" (24) синовац му, садањи господар од Селимврије, кога Бајазит једнако нукаше на раздор са царем стрицем, није напустио тежњу за престолом оца свога. А народ, — становници старе Византије, истина га је вољно и одушевљено као цара примио и поздравио; ал' тај народ бејаше одвећ слаб и немоћан. Па и Бајазит, тек је преко срца гледао, да његов талац заузима господство цариградско.

Али је Мануило са болом у души слушао ову пресуду судије силног, са уцвељеним срцем гледао понижење брата свога, и свију њих овде сакупљених; па, оно што сад једино могаше да учини, — завери се племенитом Драгашу, да се сложно држе један другога, да братски један другога чувају, и да никад више неће ићи на порту зловерном султану.

И Драгаш се завери.

И заклеше се један другом, да овај завет, који им је у овом скоро очајном тренутку у души поникао, одрже чврсто и непоколебно; и утврдише га још везом сродства и пријатељства.

Драгаш има јединицу кћер, лепу Јелену. И ако је била веома млада, — доброта њена и памет њена беше чувена на далеко. Јелена бејаше рођена, да царски престо краси.

А Мануило још не беше жењен.

Чаровна Евдоксија, лепа кћи трапезунтског цара Комнена, млада удовица Иконијског султана Аседина,(25) која беше Мануилу намењена, — давно је очарала старца Палеолога, и ено је сад у кући оца његовога, као удовица царица, маћија Мануилова.(26)

Мануило запроси руку лепе Јелене, и Драгаш му је свесрдно даде.

Али је Јелена Драгашу још млада. Нежни отац не да своје јединице по обичајима и законима какви у свету важе, и с тога свадбу одложе за две године.(27)

И сјерски се сабор разиђе.

Бајазит се на запад крене, и стигне у Бер (Верију), да одатле Тесалију походи; весео, што је под погама својима видео господство хришћанско.(28)

Тодор похита свој Пелопонис; но не, да тамо у некада славној Спарти господује, него да тврди хексамилијон зида, — градски зид на превлаци коринтској, да државу своју са сува обезбеди.(29)

Мануило оде Цариграду своме; и сетан, јер му тешко падаше ово понижење; и радостан, јер му мисли облеташе око лепе Јелене.

(23) Zinkeisen I, 282. по Франци.

(24) Hammer I, 202, Zinkeisen I, 282.

(25) — но који, по Франци, бејаше »од хришћанских родитеља«.

(26) Hammer I, 202, Andlaw die byzantischen Kaiser, 362.

(27) По законима средњевековним девојка се сматрала за дораслу у Инглеској, Француској и Италији од 12 година. Године 1370 Берпета, кћи Балдовина од Штајнфурта, удата је од 12 година за Бернхарда грофа од Бентхајма. Године 1408 Катарина, кћи Карла Лотринског, удата је од 12 година за Бернхарда Баденског.

А у Шпанији и Грчкој силазило се и до 10 година. Тако је Симонида цара Андроника обручена била за краља Милутина онако млада.

У Аустрији до 1850 девојка се сматрала за дораслу од 15 година, и то је унесено и у српске законе; ал' се тамо сад рачуна тек од 18, — што је преко физиолошких закона за адолесценту.

(28) Hopf у Ерш: Енциклоп. VII, 61.

(29) Тамо.

И Драгаш оде у дворове своје, да — љубимици ћерки заручника каже.

*

Ноћ 11 маја 1393, била је тиха ал' и тамна.

Млади месец, који је с вечера засветлио био, он се тек свету јавиуо, па на брзо за планину зашао. Тице су шумске пале на легало своје, и боравиле санак, лаган и опазан; па и онај мили гост славуј, који нам из преко мора дође, да нам вечери песмом оживи, и он се нешто беше ућутао.

Ваљда се све то тако утишало тога рад, да чује лепу Јелену, кад своме завичају каже збогом!

Али лепа Јелена није ништа казала. Њен глас, који је лепши од славујевог, милији од анђелског, није прешао преко румених усана. Она је само уздахнула; ал' тај уздах можда је чула цела Струмица, цео њен завичај! —

Истицао је био рок, уречени за свадбу њену.

Кћи Деспота Драгаша, господара од Струмице и Вардара, унука „царице Евдокије,“(30) — врло је добро знала, шта је то царски престо.

.... Царицом бити, то је сановна жеља многе мо́ме, која тек излази из ко̂ла детињства, — нарочито оне, која не зна, шта је то, што жели. То је можда прави душевни знак, који нам казује, да је мо́ма мо́ма, а не више дете....

И човек је као биљка.

Пупољак од руже и леп је, и мио је; али док се не развије, ми не знамо, какву ће ружу дати. Све оно, чиме нас ружа очарава: и крој, и боја, и мирис, све је то у пупољку још тајна.

Кад воћни цвет појми, ми видимо — јабучицу, нежну и милу, ал' без симпатије духовне. Ми је негујемо, али старатељски; ми је и волимо, али родитељски. Јер је она за свакога јоште тајна. Ми јој не знамо још ни облик, ни лице, ни укус. Сва наша пријатељска осећања према њој другаче су врсте, него кад јабука постигне своје потпуно развиће.

И са човеком бива тако.

Но код човека има нешто, што код биљке нема.

Ружа бу̂ди знана и незнана осећања у спољашњег света; она сама осећања нема. И јабука нема својих осећања.

А код човека није тако.

На оној тајанственој међи, — на граници безазленог детињства, човек осети неку снагу, коју до сада није имао, но коју и не појима. На његово срце навале свакојаке жеље, — ни једна позната, ни једна постојана. Те разне жеље срца бу̂де у души разна осећања, а ова разна осећања у души изазивљу нове жеље у срцу.

И опет, ни једно осећање појмљиво, ни једна жеља разговетна.

Досадања забава изгуби своју цену. И лопту и лутку попадне прашина. Она пређашња вичност преметне се у неку неспретност, и човек, осећајући нову неку снагу, у исто време осећа и да му све нешто не достаје.

Тада човек жели све, и ничег се не хвата.

Тада мо́ма жели царски престо, и не знајући шта је то. Ал' тај престо, који она жели, не тиче се земље ни народа, то царство тиче се срца човековог....

Но кад прохуји олуј ових шарених жеља, кад се осећања почну прибирати у појамност, кад жеље почну постајати разговетне, и ако не још извесне, онда настаје у младом срцу реакција, која обично уроди чудноватом жељом за усамљеношћу, за манастирским животом, за смрћу. Онда су му облаци, што по небу плове, онда су звезде, што на небу сјају, — најмилија забава, и оно би у неком самодошлом запосу хтело тамо на те облаке, тамо у сјајне звезде.

Па и та жеља није чиста, и није постојана. Она је само израз оне борбе, коју је и не знајући и не хтејући отпочела душа са срцем; израз непојамне и несавладне унутарње немоћи, у коју се строшише оне шарене жеље....

Ал' Јелена није имала тих шарених жеља. Њена се душа бавила природом и љубављу родитељском. Она је волела цвеће, које се к њој окреташе; она је волела тице, које је облеташе; она је волела поља, шуме, планине.

Њено је срце било нежељиви цветак, коме сунце годи, али га он не тражи. Она је гледала лептира, како мило лети са цвета на цвет, и није га пожелела у својој руци; она је слушала славуја, како своју заносну песму извија, и није га поумила ухватити. Она је осећала без чежње, и радовала се без жеље; срце јој било увек пуно.

И сви је волеше као врло добру, и као врло паметну. Тако је била Јелена анђелска!

*

У дворовима Драгашевима све је било тихо и мирно, јер — у њима бораве санак уморни гости из далека.

На свадбу своје јединице ћерке, Драгаш је позвао све своје сроднике и пријатеље. И они су дошли, да још једном виде лепу Јелену,

(30) На повељи, датој манастиру Лесновском, тако је потписана мајка браће Драгаша и Константина.

да јој пожеле среће у новој домовини, и да свечано испрате царицу грчку. Ту су и гости из Цариграда, који дођоше да воде невесту цареву.

На планини Малешу указиваше се зора, бела, па румена. Сјајност сићаних звезда све је више малаксавала, и угасила се у црвенилу на врховима планине Велеша. Пастири су већ изјавили своја стада, и росна долина ври новим животом. А сунце се спремаше, да својим благим зрацима позлати куле високога града.

И освану ~~света недеља.~~

Звоно на црквеној кули давно је већ скупило свете богомољце у цркву светог Димитрија. Певање славујево у зеленом гају, већ се мешало са појањем свећеничким у светом олтару, кад је први златни зрак сунчев кроз окно олтарско у богомољу пробио, и потражио смерну Јелену, која је с оцем уранила на свето јутрење, да прими свето причешће, последњи пут у богомољи свога детињства. Уранила зором и пре сунца у домаћу цркву деде свога, да благодари вишњему творцу на досадањој милости његовој, и да се помоли благоме Богу и светом Димитрију за њихову заштиту у будућности њеној. Уранила она и отац јој, да смерном молитвом и духом светим укрепе срце и душу своју, и да Јелена каже сакрушено збогом светоме храму, у коме је и прво причешће примила.

И није човек видео лепшега створа на овоме свету!

Није то било само лице, којим су богиње јелинске овлађивале људма, нити је то био само стас, којим је Дијана зверове препитомљавала, него је ту била и она непојамна милота, којом је Ефросина свет очаравала. Свећеници је звали чаробном Бетсевом, која је овладала душом цара Давида, а витезови је зваше дивотном Аспазијом, која је генија Перикловог запела. Народ је звао само лепом Јеленом, и без помисла на Јелену Менелајеву; и људин ([31]) јој се клањаше као истинској царици, а себар је поштоваше као праву Богородицу. Јер осим свега онога, што је чињаше невиђено лепом, она имађаше и нешто што у свакога уливаше поштовање; и да је Рафаило у ово време живео, прослављена Форнарина не би оставила била свога лика у Мадони сикстинској.

Тако је лепа, и тако обожавна била кћи деспота Драгаша, заручница цара Манурла. —

На дверима светог олтара укаже се свећеник у одежди златној са путиром златним. Пред олтаром, а на месту обележеног амвона, Јелена је била клечала на студеном мрамору са лицем к земљи обореним. Сад устане и приђе к дверима. За обема певницама захори се величанствени причастен, и скупљене богомољце обузме тајанствена језа. Јелена се прекрсти и подигне очи горе.

Дивни, но и тајанствени призор!

Или је то била добра слутња питоме Струмице, или крилата жеља оданог народа, — нека сила отвори прозор од олтара, кроз који улазише зраци јутарњег сунца, и кристално окно обасја свети храм најдивотнијом дугом. Сви богомољци попадаше на колена при овом величанственом појаву богојавном, а свећенику задрхта путир — свети суд светиње хришћанске.

Но то бејаше призор спољашњи, појава за око. Ал' у души свећениковој заталасала је непојамна бура цело море тајне и божанства.

Седе власи освећеног старца заиграше по златној одежди свете му службе. Он је причешћивао понос Вардарски витешкога Жарка и племениту госпођу Евдокију: он је причешћивао и брата Жарковог, силног Оливера, брата царице Јелене; он је причешћивао Душана Силног, краља и цара великог и славног, — али његова душа никада не беше овако узбуђена.

Кад је претеча Јован у реци Јордану крштевном водом поливао Христа Спаситеља, како ли стојаше та два божанства једно према другом, у тој тајанственој служби једнога према другом?

И седи свећеник са светим путиром у слабачкој руци осећаше у успренутој својој души божанствени занос, и ненадни и непојамни; јер — он причешћиваше, последњи пут у животу свом, последњи пут у храму овом, најмилију врлину Вардарску, а први пут на српској земљи, први пут у задужбини српској пресветлу царицу византијску! —

У двору је Драгашевом била већ највећа живост, кад је лепа Јелена изишла из светога храма.

(Наставиће се)

([31]) Људин бејаше човек (више нешто него Себар) који је радио земљу властелинову, ал' није имао своје·

ПОЗДРАВ НИШАВИ

Јека твоја на далеко чу се:
Весели ти, хучни таласи ти
Белу гриву тресу, играју се, —
Ти лабуди лаки, поносити.

Вековима они ће се лити,
Од окова више не боје се,
Нити ће се у дубине крити —
Поуздани тако вазда у се.

Здраво! здраво! таласаста реко. —
Тешки ланац скр'а се и паде:
У слободи ја сам те затек'о.

Слатку жељу, што ми срце знаде,
Испуњену ево сам дочек'о,
Здраво, здраво, кад сам теби рек'о.

Скоро беше, када си гледала
Поред себе српског душманина,
Скоро беше, када си слушала
С мунарета вику мујезина.

Са брегова оних, са висина
Много пут' се суза скотрљала
Из очију гаженог Србина,
И у твоје таласе падала.

Онда су ти вали занемили,
Жуберкање своје уставили,
Душманина српскога проклели. —

Много суза беше, много јада,
Ал' је вечна и божија правда.
Душмани су за сузе платили.

А када је крвца проливена
Обојила твоје бистре вале,
Бела ти се заледила пена,
Да не пије крвцу са обале.

Капљице су у току застале,
Да не носе душманскога плена,
У дубине леш су затрпале
Кад на земљи њему гроба нема;

Па су онда плаховити вали
Заучали, земљу задрмали
И на север журно похитали.

Шта су знали тамо су причали,
Крв и сузе тамо су излили,
Док су за бој маче наоштрили.

Никола Ђорић

ЈЕДАН ПОРЕМЕЋЕН ПЛАН

ЛИСТАК ИЗ СТАРОГ ДРУШТВЕНОГ ЖИВОТА

ОД

Милорада П. Шапчанина

III

Кнез Милош и кнегиња Љубица

Другог дана, а не оног кад је Луњевица стигао у Крагујевац, беше Господар необично весео. У оваким часима његов доглавник, Амиџа, дозвољавао би себи мало више слободе. И по подне, кад су јахали до воде Трмбаса, одобровољио је Господара вешто смишљеним досеткама, те је опростио затвора неке немирне сељаке од некуд из Левча. Сунце залажаше, а Господар сеђаше на доксату свога новог конака, а до њега његов велики ћата, Давидовић, читаше и превођаше странске новине. Господар би само овда онда, познатом његовом терминологијом, почастио час Турке, а час Швабове. А кад би се читале вести из Русије, махнуо би чибук, накренуо главу, једним би оком жмирнуо, једним ухом с највећим интересом слушао; а кад би Давидовић завршио, повукао би из готово угасле луле један врло снажан дим и шикнуо на оне големе и оштре ноздрве једно разнозначајно: „хм!« Баш кад ће се завршити читање, поведоше сеизи ха-

тове из коњушнице да их напоје на Лепеници. Господар се наже, па са неким витезима само познатим уживањем разматраше чистоту и лепоту сјајне длаке својих, са највећом пажњом негованих, пастуха.

У тим се и Амица вратио из Палилуле, куда јутром и вечером одскочи да опипа била ерлијама, и да му не измакне нико од сељака, који у оно време врло често, па још у многобројним буљуцима падаху у Крагујевац, да се моле, или да им суди главом Господар. И Господар им је обично судио; мало га се, одлучнога, тицало: је ли то кривични или какав други спор, је ли ствар грађанска или црквена. Шта је пута овога ради било сукоба између њега и „попа“. — обично је тако, од милости, звао доброг митрополита Мелентија. Па као добри и поштени деспоти: попуштали су узајамно, кад Мелентије Господару, кад Господар Мелентију.

— Шта је, Амица? виче кнез Милош с доксата.

— Да си здраво, Господару! Све добро како Бог хоће, само нас двоје као да смо мало ексик.

— Ходи да ти видим чарку; нашали се Господар, лотичући се чибука.

— А, Бога ми, Господару, није ми зло ни подаље од тебе.

— А шта говоре тамо по ановима и ћепенцима?

— Свак о своме послу, а зачина ради малко и о нама. А да о коме ће, ако не ће о теби. Да си кметом у Црнућу а ја гољо у Грошници, не би нико главе обртао. Најбоље је пустит' народ да се изговори; — бере бригу Јевропа што се дроби по крагујевачким „талпарама“. Збиља, Господару, ту је отац Марко из Такова.

— Зар? Оте се Господару, па се замисли.

— Чујеш, Господару, поче Амица, што не кидаш с овим дететом? Курталиши га поповске капе, па нек доведе ону младу, да му се кућа не затре. Млад је, здрав је, грехота је. Мајка, протиница, с божје те моли. Та за љубав оном гробу у Такову — та прота те је, Бог да му душу прости, први благословио с Мелентијем. Чудна ли посла распопити....

— Јами, јами, Амица, говори Господар, као вољан да се склони на блажију.... А, шта ти велиш, Давидовићу?

— Велим Господару, да је то дело црквено; не можеш му бити судија. Ено му црквенога суда, митрополита.

— Остави ти, ћато, с миром деспота, доста му је брига и осим попа Марка из Такова. Шта ту цепидлачити. И поп много нека не кантари....

— Чујеш, Амица, не смем да љутим митрополита.... Ето чуо си шта вели Давидовић, који то зна боље и од мене и од тебе.

— Ваљада што му је онај будимски деспот Дионисије пришио неколико....

Ту ућута Амица и погледну само чибук у руци господаревој.

Давидовић се намршти, Господар се чини чуо и не чуо, а Амица:

— Да сиђем до Госпође, тамо су обоје: и поп Марко и његова мати, стара протиница.

— Добро им је вечерас и код Љубице, прихвати ће кнез, него баш да кидам и тај ђавољи конопац. Доста сам се огрешио Богу — за свако зрно на овим бројаницама привезао сам по једно кајање.

— Ко је чист од греха? Бог је на истини...

— И ја ћу сâм, пресећи ће Господар Амицу, а и ви ми помозите да не бркам прстом по попову котлићу. А овде ћу забагљивати прсте још мање — женина је својта као своја рођена....

— Па за то што је госпођина својта да двоје млади и зелени пропадну? Бога ми, Господару, баш и ти по каткад....

— Владалац пре свега треба да је праведан, учтиво ће у реч упасти Давидовић.

— Ћато, држ' се калема! Осеца се љутит велики коморник Амица.

— А ти твога барјака! Кресну богме и Давидовић.

Господар се смешка, а Амица стреља очима натмухренога кнежевог великог канцелара. Господар побрже одваја не зрна на бројаницама, и по јеку зрнаца, што падаху, знало се да смишља неку одлуку. И коморник и канцелар ћутаху као слике од воска, Давидовић зауставио погледе на новинама, а Амица, преко доксата, гледа тамо преко пута у „Шарени конак.“

У Шареном конаку живи кнегиња Љубица с „беговима“ — тако су онда звали мушку децу њихову. Љубица је била добра мајка, а вазда добра Српкиња; осим своје, разбирала је и за остале чувеније породице онога времена. Особито се заузимала за удовице и чељад из кућа војводских. И тако, у неку руку, вођаше и она народну политику, политику, која док је била у пажљиво одмереним гра-

ницама, доносила је благодети за потребите и остављене, а кад је прешла с оне стране тога Рубикона, знамо како се је завршила: одласком Господара, њезинога мужа, из своје сопствене земље. ... Као што рекосмо, Љубица је била заштитница историјских и других одличних породица из народа. Тако се у данима, о којима ми причамо, налазила у њезину конаку лична удовица Ђурђија, синовица Васе Чарапића из Бела Потока, а кћи Танасија Чарапића, кога послаше у помоћ Вељку, и тамо погибе јуначки на Прахову, а тело му сахранише у горечкој цркви, где и сад почива. Ђурђија је с првим мужем више година провела у Београду, и врло вешта беше тако названоме „чаршијскоме реду.“ Кнегиња је вољна била удомити је у какву већу кућу да тамо заведе тај мало виђенији ред; била је вољна, али ћудљив усуд никако да доведе човека, погодна њезиним намерама.

Усуд јесте ћудљив као уседелица, ал' покаткад се и он одобровољи. Па тако и сад, доведе у конак главом Николу Луњевицу. Кори га кнегиња, а он јој се правда.

— Па шта ћеш јако без домаћице? Пита кнегиња, а већ јој нешто лети по памети.

— А шта да ти речем, снахо? Овако се више не може. Ни ко подворити, ни с ким проговорити.

— Као што видим, ти би, брат-Никола....

— А шта да ти околишим, снахо, пресећ' ће јој реч; рад сам према себи друга. Грехота је да седим под Вујном као пустињик.

— Али, брат-Никола, помучна је работа. Шта је ту сомуна до разводног писмена. А знаш, Богу хвала, владику.

— Ласно ћемо, снахо, и са владиком, само ме немој оставити ти. Док си ми ти сестра и помотњица, не бојим се, Бога ми, ни Милоша ни Мелентија.

— Не бојиш се да те не чују? Одујмидер мало, Никола, одујми. Али, можда ће се... да, брат-Никола, како ти се допада ова моја Ђурђија? Дед, онако вешта ради, ухвати је мало на око. Чарапића сој, па газдарица, па цео чаршијски ред у малом јој прсту. Шта ти се чини, драги брат-Никола?

А брат-Николи се чини како се најбоље причињати може. Унесе Ђурђија филџане, служи кавом, а он за њом очима, гледа, мери, мисли и премишља, па кад са̂м оста с кнегињом, он се диже с миндерлука, и запроси Ђурђију. Кнегиња је готова, а што она сврши, Милош „не макари.“ Још је у то доба била међу њима и конвенција, по готову равноправна по обе стране. И Ђурђија је придружила своју вољу вољи госпођиној. „Све је у твојим рукама, снахо,“ рече Луњевица и пунонадеждан удали се из одаје.

А тад уђоше у одају млади свештеник Марко из Такова и његова мајка, стара протиница. Свештеник је стидан, стоји снужден и ћути, а мајка, као свака мајка, учиниће што год хоћете за своју децу. Моли, плаче и преклиње да јој ослободе дете од „поповског ропства;“ млад, зелен да јој не пропадне. Помиње лепу Тодору, то добро чељаде. А поп Марко блед, пробио га зној, дрхћу ноге да га једва држе, а срце му лупа под антеријом, чисто би га хтео ућуткати. Он је о литургијама учинио своје, помињао лепу Тодору и о проскомидији, и о свима молитвама, па и — шта ту крити, — и на самој светој тајни шапнуо је њезино име тако тихо и тако крадом да му се учинило да и он сам ништа није приметио. Теши их и храбри њихова велика рођака, кнегиња Љубица: „Пођите у Таково, молите се Богу за Господара и за бегове, а ја ћу се за вас бринути од сада као и до сада.“ И мајка и син приђоше јој руци и одоше. Легоше још за вида, да би сутра освануди који сахат тамо испред Крагујевца.

Госпођа се опреми, сиђе низ степене, па преко зелена дворишта право у Милошев конак. Кад је била на доксату, Амиџа је поздрави, а Давидовић јој се поклони, па се оба удалише у приземне одаје. Љубица приђе руци Милошу, ал' је Милош вешто извије. Морао ју је више пута понудити док је села на крајичак од миндерлука, разуме се, што је могла даље од њега.

— Господару....

— Рођаци из Такова, прихвати Милош, помажући кнегињи да дође до речи, јер је видео да се устеже.

Љубица га само погледа, па опет очи обори.

— Па да га распопим — је ли? Кад је нужда, аман Господару! а кад се дигне оздо алаук, онда истуруј плећа Милошу... Не да се Мелентије ни осолити. Разуми ме Љубице: „чин се не да померити без кривице, вели „поп“!

— Без кривице? Понови Љубица па се замисли. Па онда, после подужег ћутања, додаће, онако као мимогред ту је и Никола.

— Који Никола?

— Луњевица.

— Па и тај, прихватиће Милош љутито; кад се разобада, тесан му је Вујан, а кад дође у подгрлац, аман Лепеницо! Кад је жене терао, није мене питао; сад нек туца главом; јача му је лубања од моје и твоје.

— Господару, он се моли....

— Нека ми не долази! осече се Господар.

— Ја те молим...

— Ти ме молиш, Љубице? поче Господар мало питомије, али се ипак виђаше да му није право.

— Због Ђурђије.

— Аха! омаче се Господару, пљесну у длanове, да му воду донесу.

— Ти, господару, имаш своје бриге, а ја опет своје невоље. Ко ће, ако не ћу ја? Да женимо и да удајемо, то је Бог оставио нама женама.

— А да развенчава и да распопљава, то је оставио попу.

— Оставио митрополиту и теби.

По малој починци рећи ће Господар:

— Ето, ја кабулим, али зваћу сутра митрополита. И ти се нађи овде, па ћемо попа напасти с очију. Можда ће се тај окорели манастирац и приволети?

Љубица опет хтеде руци, али је Господар (не што хтеде мало „јевропејски,“ него више нехотице) прихвати за руку и отпрати до степеница. Вративши се на своје обично место, викну преко доксата:

— Давидовићу!

IV

Тајни савет

Сутра дан је дозван митрополит Мелентије; говорило се и дуго и много, али: шта је говорио Милош Мелентију, шта ли Мелентије Милошу, то се ни до данас нигде није могло наћи прибележено. Толико стоји, да се „поп“ није дао поколебати, а Господар опет не хте у овој прилици бити и сувише одлучан. Вољa му се приклањаше да се склопе обе женидбе, али му чешће долажаше на памет: што је онај жену терао, што ли опет овај мора да се жени, ја га богме нисам терао у попове.

Кад оде Мелентије, Господар не хте ништа казивати Љубици. Ходао је по оцаклији, ходао дуго и замишљено. Никако да му сине каква така мисао, која би помогла и да се вук превезе и да коза на обали не поједе купус. Није вајде, да се пође мало у позајмицу. Викну с доксата:

— Дијете, вабни ми Паштрмца?

Ето Амиџе као из пушке. Господар му приповеди све.

— Па, Амиџа, како ћемо са овога пруда?

Мисли, мисли оштроумни слуга, па, не нашавши у оном тренутку баш никаква излаза, предложиће Господару:

— Да зовнемо Јоксу. До душе је чича по спор на језику, али често исповрти по коју мудру.

Ето ти Јоксе Милосављевића, капетана поречког. Он је вазда уз господара, а његовим Поречом, у име његово, други суди, а у своје време уредно му шиље и огрев и пешкеше и све остало што пада „на мутвак.“

Саветују се њих тројица — читава мешћема. Не боје се стари арслани, зар су једном у дубине газили, ама никако да им се подa опо, што се данашњим језиком каже „титула.“ Архимеду је требала тачка, њима каква таква „фирмица,“ па да одма грну у посао.

— Господару! узвикнуће изненада Јокса капетан.

— Нуто, нуто, Јоксо! соколи га Амиџа.

— Смислио сам, господару.

— Да те пољубим, славо наша поречка, ћеретну расположен Амиџа.

— Нека Луњевица води Ђурђију, поче Јокса разлагати план; овде их, ваистину, не смемо венчати. Не говоримо ником, ни самоме Николи, да нас како не омете владика. А кад буду иза Дивостина, а ти татарина у Вујан, у Драчу, у Враћевшницу: да се нису усудили калуђери да га венчају. Попови га и онако не ће без протина печата — са те стране стоји поцигурно. А један од најпоузданијих кабадахија нек' се ноћас искраде, правце у Таково попу Марку, да одмах нагне за Луњевицом, где га стигне да га може венчати. Ето тако и венчања Николи и велике кривице попу Марку.

— А кад се разгоропади владика?

— А ми сва тројица, овако како смо, заклонићемо леђ'ма Николу, а на попа Марка оборити кривицу, и послати безаконика преко реке у цркву да га одмах распопи. После — простран му је Рудник, вољ' му Тодору, вољ' му удовицу.

Насмехну се Господар, план му погодан, а кад му је замисао по вољи, одлука му одмах на прагу. Доглавници одоше Љубици, да по његовој заповести испричају цео ратни план.

Сутра зором оде Луњевица с Ђурђијом, весео да би попевао, али, ма да је много тумарао светом, ишао чак и до Варадина, ипак му се грло стегне, момачка га сапне срамежљивост, кад год погледа лепу удовицу на коњу, поред којега упоредо тераше он својега разигралог хата. Није био ни до Дивостина, онда старе црквене развале, а татарин, скривеним, али њему врло знаним пречицама, као вихор, одјури манастирским игуманима.

То по подне беше студено. С уштило се са свију крајева, облаци и мутни и влажни, па пред мрак, око „акшама," поче прво измаглица, па ситнија кишица, па мало по мало укрупнише капљице, облаци се ујединише, налегоше на целу Лепеницу; цури без почивке дажда, колико се види неба до Сабанте, до Грнчарице, до Рудника. Права јесења киша, која се упија до коже, мокра и влажна, да и најсувљи конаци заударају неком тешком, непријатном влагом.

Момци се збили по коњушницама и по кухињама, а у оној највећој одаји. на доњему спрату, у самом господарском конаку, седе и разговарају се чувени кнежеви телохранитељи — кабадахије.

Слушали сте за кабадахије. Боже здравља, причаћу вам о њима. То је била енергична, сасма живописна гарда. Одело: шалови, тарамболи, џемадани, токе на прсима, сребрне копче — чапрази на листовима, на ногама црвене чизме татарске, а о плећима ћурче од самура и од карпус—чохе. Пушке — како у којега: један милује латинку, други арнаутку, трећи крџалинку — ни тачне униформе, ни један крој оружја.

Сви ношаху чакшире, источне, с туровима поужим; само Шаренгаћа, к'о царски ајани, ношаше оне широке, златом ишаране, с најдужим на свету туровима, тако зване — потуре. Стара слабост његова, навика још из млађих година, кад се оно о Ипсилантијевој буни прибијао тамо по Влашкој.

Седе кабадахије, по гдекоји дрема, а већина развезла диване о старим бојевима и хајдуклуцима. На једној страни чујеш зев, а на другој овда онда смех, особито кад слаткоглагољиви Шаренгаћа отпочне да ређа своје старе трофеје, све освојена нежна срца лепих влахињица. Једни му верују више, други верују мање, а ђутуре узевши, сви му не верују. Он се и не куне, верова ли или не, он се причом забавља; што су осталима луле, то је нему, старом севдалији, беседа.

На пољу киша, из неба из земље, у одаји мрак, једва по који пут блесну јачи пламенови са оне ватре у оџаклији.

Боже, боже мој, рећи ће Шаренгаћа изувајући својих гломазних чизама; како ли је сада у лугу и на каљавом путу. Не д'о Бог вам јако бити, јаој! под ведрим небом. Ништа ти лепше од лепе влахињице и ове господареве сувоте. Сад ћу се испружити по овој мојој кабаници, па, у име Бога, до зоре. Охо! како је лепо овако пружити се.... ако има на земљи раја, ово је, браћо, рај....

Ту се зачу Амиџин јасан глас:

— Шаренгаћа!

Шаренгаћу текну у срце; на врат на нос навлачи чизама и привезује потуре, па збогом рају, збогом сувото. Још ни праве јације, а он већ седи на свом поузданом дорату, огрнуо дугу црвену кабаницу, натакао исто тако црвену кукуљицу, па ћа — у Таково, правце кући попа Марковој. Бије га и киша и мрак, клизају ноге дорату, остароковио, а сиромах Шаренгаћа, неочекивано лишен уживања свога скромног раја, свога сувог одра у оџаклији, размишља на дубоко и на широко: како је све на овом свету кратко-трајно и варљиво.

Путуј, добри Шаренгаћа, путуј, па се до Такова теши утехом: да и после тебе, кад нестане и оно последње влакно од твојих потура, овај живот на земљи не ће бити ни дужи ни истинитији од тог твога, данас до голе коже покислога живота. Док ти стигнеш до Такова, можда ће се дотле суморно небо и разведрити. Ко зна, можда ћеш се још по најлепшем путу вратити твојој топлој оџаклији, у Крагујевац. Тако то бива на овој прљавој и каљавој, па опет тако слаткој и драгоценој земљици. Макар како било, опет је мој добри Шаренгаћа, боље на земљи, него — под земљом.

(Свршиће се)

МОЛБА

Приклони главу на моје груди,
И бежи са мном, љуба ми буди!

Далеко тамо, где злобе нема,
Лепшу нам срећу судбина спрема;

У тихој дољи колиба једна
Примиће радо два срца бедна,

Поточић бистри, што тече туда,
О нашој срећи причаће свуда,

Зелена шума препуна хлада
Тешиће наша срдашца млада;

Веселе тице певаће нама,
А зађе л' сунце за брда плава

И мрак се сведе из даље сиве,
Те скрије оку злаћене њиве,

Сан ће ти слатки блажити груди
К'о мирис што се разлева туди!

У таквом миру слатко л' се снива,
Хајд' са мном, хајде, девојко мила!

О ман' се људи, о ман' се света,
Тамо нам лепша судбина цвета!

Ја ћу ти веран до гроба бити,
За тебе само песме ћу вити:

Приклони главу на моје груди,
Па бежи са мном, љуба ми буди!

Драгутин Илић

ЗОЛТАН КАРПАТИЈА

РОМАН

Мавра Јокајије

XIII
Мученик овога живота

Две године дана прошло је између датума ових писама, а те две године, било напред, било назад, тек свакако веома далеко однеле су свет овде у Мађарској са старога му места.

Не осећам у себи ни најмањега позива, да донесем суд о борбама оних времена, када су се два страначка мњења борила међу собом за будућност, него ћу следити примеру летописца нашега Ђуре Лисњајује, који за добро нађе да *краткоћи за љубав* ни речи не спомене о оном што се догодило после краља Матије.

Сви ћемо се још сећати онога времена пунога покрета, кад је народни племићки сталеж, испуњен похвалном тежњом за управом, у жупанијским скупштинама и ван оних са страсним начелним борбама огорчавао себи живот, те кад је сваким именом називана странка неуморном ревношћу и лукавством хватала себи вође и просте борце. Како је то био велики успех кад је пошло за руком, да се задобије за странку овај или онај гласовити коловођа од противне странке! Колико је жртава требало за такав успех, те колико ли је напора, новчанога губитка и муке требало, докле се упражњено место опет попунило, изгубљена битка наново започела, задржана жупанија опет задобила! О свему томе само стари људи имају појма. Према модерним идеама ове идеје тако су незграпне, као оне из времена витезова и трубадура скупа са осталим оним стварима повесничке прошлости, које граниче са песништвом.

Тада се нико томе није чудио, што су у једној са своје слободоумности чувеној жупанији прогласили пунолетним једнога шеснаестовековнога потомка једне одличне богате породице.

Овај младић коме је једва било шеснаест година, био је Золтан Карпатија. На његову жељу први целебритети онога краја бацише на вагу свој утицај, да младића пунога наде

опросте старатељскога надзора и да га учине господарем његове судбине. Уз њих били су многи разлози. Младић је пропутовао две части света; резултат његова искуства био је тамо на столу јавнога мњења, путнички дневник у две свеске, у чијим ретцима могаше се познати ново схватање предмета, народни правац и душа са великим тежњама. Тако може писати само здрав ум, ко је кадар тако мислити тај заиста заслужује да се назове мужем. Али главни разлог ревности, коју су за њ развили, било је то, што је напредна странка мислила, да ће у њему моћи одгојити за се моћна борца, а она је тада у оној жупанији имала узде у својој руци, па потајном радошћу већ је напред видела, где се на леву страну метну она велика столица за великим зеленим столом, на којој је сêди набоб толике године седео на десној страни.

Старци махаху главом, када би извојевано за ову пунолетност, а младеж је тим жешће викала: живео.

Али то „живео" (управо рећи, vivat) нико није тако гласно викнуо, као угледни господин Маслацки.

— Vivat! vivat! victoria! орио се на уским степеницама једне уске двокатнице у уличици поред капије светог Михаила познати танки глас, за кога ми већ знамо да је глас господина Маслацког.

Капија светога Михаила у Пожуну је, за то нико ту двокатницу нека не тражи у Пешти, у којој би господин Маслацки и на степеницама викао. Обучен је са свим путнички, како је баш онај пар дошао са пароброда, па као онај који ту добро знаде путе и богазе, дохватио торбу под пазухо, па се јуначки пење.

Речена кућа није била грађена да буде стан каквим кнезовима; нити је имала ложу вратарску, нити предњи трем нити високе степенице, него ако се тамо какав мађарски магнат настанио, његов момак може антишамбрисати на пољу, на ходнику, као у тај мах и Абелинов Виљем, који се управо и није звао Виљем него Ферко, те коме би било милије, када би му исплатили дужну плаћу, него ли што су му енглески говорили.

— Викторија, брат Виљеме, викторија! викну на њ фишкал, када га опази, па confidenter махну на њ руком, што овај тиме хтеде повратити, да и он пружи своју руку према фишкалу, но овај узе за зло ово неспоразумљење Је ли дома велеможни господин?

— Дома је, одговори момак гласно, који је показивао неисказано сажаљење и презирање, па слежући раменима показа господину Маслацкоме нека уђе, ако му је воља.

Није ствар вредна, да човек и за њу пријављује.

С веселим лицем уђе господин Маслацки у собу и први му посао бејаше, да заклони очи, јер су прозори били застрти црвеним завесама, те кад у њих упре сунце, паметан човек морао би ослепити у соби, у којој је све обојадисано ружичастом бојом.

Кад фишкал од велика црвенила себи дође, на своје велико чудо опази, да никог у соби не види, док иза шаренога некога слепога зида као из пањеге не зачу, како неки слаб, уморан глас стење.

— Ко је? Ко је ту?

Господин Маслацки плашљиво приђе шпањолскоме зиду, као да се бојао, да когод за то тамо слабим гласом збори, како би га домамио, а онда за гушу дочепао и добро га се намлатио. Али сав се пренерази кад уклони једно крило папирне шумице и на постељи, која ни мало није била раскошна, опази костур, кога није могао познати.

И заиста, ту се изискивала не мала мера добре воље, да би ко у тој бледој и мршавој прилици, с упалим образима, познао Абелина. Како су му власи биле опале, чело му је било несаразмерно порасло, а лице му се тако утањило, па се ту и тамо видело, а другде сбрасло у небријаним чекињама.

Дуго гледаше та прилика у Маслацког укоченим, непомичним очима, које су као окамењене изгледале, рекао би у слонову кост метнути су пшчилели зеленкасти тиркизи. Чињаше се, да га донде није познао, докле му овај није прозборио.

— За име божје, велеможни бароне, изволевате ли боловати?

А он по говору познаде Маслацкога, па с телеграфском готовошћу пружи му дугу, суху руку, којој кроз жуту кожу могаху се избројати модрикасте жиле.

— Та нисам ни болестан, драги господине фишкале́, рече пратећи речи осмехом, ма овај му измршавелом лицу до зла бога никако не доликоваше. Ако овде будете по дуже остали моћи ћете видети, да ни на који начин нисам болестан. Au contraire. На против.

— На против? то не разумем.

— На против, збирам ново здравље. Нову крв, ново здравље.

— Нову крв, ново здравље? понови махинално адвокат, коме у тај мах ништа паметније не паде на ум, него она баба у приповетци, која је из својих жила пуштала седамдесетогодишњу крв, а онда пунила их на ново сисајући крв младих девојака.

Поред Абелинове постеље био је сто, на овоме на тањиру полак земичке, као што се видело, врло тврде, онда шака прекрупљене соли.

Абелино пружи тамо свога дугачкога, мршавога кажу.

— Видите ли то тамо, господине фишкале?

— Хм! А шта ће то бити?

— Помислите само! Сада сам нашао на вешта лекара, који ће од мене створити са свим нова човека. Нову крв, нову вољу, ново здравље, бог би га знао са колико дугим животом.

— Но, но!

— Питате, којим начином он то чудо чини? По све просто, господине! Пола земичке и шака соли.

— Беса!

— Сваки дан морам да узмем порцију соли, с почетка само малко, а сада већ више, све до по фунте на дан.

— Бре триста му! ту може човек да ожедни.

— Ужасно да ожедни! Језик ми се од жеђи лепи за небо у устима, а није ми слободно попити ни кап воде.

— Него?

— Ни јести не смем што друго, до ли тврде земичке, сухе земичке од три дана — гле, те само, како лупа — само сваки пет дана допуштено ми је, да суху земичку умочим у воду и тако поједем.

Господин Маслацки неко време само га гледаше, би ли све то веровао што му се сада говори. Абелино га увери о истини својих речи, прогутавши на његове очи неколико грумичака соли, при чему је бедан грозно кривио лице, оно јадно лице које се утањило, рекао би, изабрали су из какве нумизматске збирке најизлизанији новац, а свака црта искриви му се с изразом најстрашнијега гнушања и гађења, пошто је пак прогутао грумичке, на горућим његовим очима и на таким помодреним уснама, које зевајући дуваху, виђаше му се најстрашнији од свију животињских нагона, *жеђ*, која би море испила.

— Али зар ви, драги велеможни госпо
у тај пар не ожедните? запита сажалевај
језиком фишкал, у коме се на тај погле
тле пробуди човекољубље да би готов
дати му чашу воде.

— О, те како! на то ће му својев
мученик, једва крећући сухи, горући ј
Мучи ме паклена жеђ. У тај пар чини
да бих могао попити читав Дунав. Дуна
Тису, па све реке у Мађарској. Само
ми се сврши један пут ово лечење, а
ћу отићи у планину, наместићу се крај
нога извора — да — да!

Барон тако тешаше себе, као што је
чај тешити болесну децу.

— Али, драги господине бароне, на
ово самоубијство? питаше фишкал страх
јер он се највише био поплашио, да када
случајно Абелино умр'о пре него што би
черепија добио у своје руке добра Карпат
парница би остала много мучнија. На
молим, то мучење као у инквизиције?

— На што, питате, драги пријатељу?
гледајте овамо.

С тим пружи фишкалу своју као смрт
руку.

— Видите ли овде ове жиле? Је л' те
дите? Једне су тако модре, друге тако
мене. Ове модре односе стару рђаву крв, с
рђаву материју, покварени животни сок;
румене доносе натраг нову свежу крв. Ви
ли како полако бију ове модре жиле, у
једва се види, да бију; а то је веома д
оне ваља по све да се изгубе, а за то
румене жиле све боље и боље пунити.

Види се да је господин барон морао у
анатомију у каква шарлатана.

— О, ја ћу бити са свим нов човек
ме доктор уверава. Већ сам издржао три
мице, још је остало три седмице. А онда
да видите Абелина Карпатију! Коње ћу
жати, јахаћу. Но, зар не могу то чини
доходак од двадесет и четири хиљаде ф
ти сребра? Опет ћу добити моје момачк
це, угојити се. Не, нећу се овако угоји
будем дебео, као чика Јанчи, с онаким тр
не бих хтео живот проводити, него ћу
снажан, жилав, моћи ћу већ идућих мес
танцати. Па ћу се и оженити. За цело
оженити. Имам на то са свим озбиљну
ру. Узећу поштену девојку из породице,
ће бити према мени, девојку, коју ћу ј
волети, а она ће опет мене љубити. Ви

еђ како ћу лепо живети. Мој лечник вели ии, да ћу поживети још двадесет година. Је л' ге, дакако, драги мој Маслацки, то може бити, у томе није ништа ванредно, да је у сесији записано, да тих двадесет и четири тисуће форинти неђу само ја примати, *но и моји потомци?* Узимам случај да се оженим. То нека је тамо записано. На сваки начин оженићу се младом девојком.

— Оженићеш се ти маторим косачем! помисли адвокат у себи, а главом климну као да му речи одобрава.

Тако се томе радовао Абелино! Колико се ту иште самољубља, да когод из сујетне привржености спрам радости живота толике муке подноси! Инђијски факир бар ради рајских радости хоће себе тако бездушно да мучи, а овај то подноси за то, да за који час продужи дане, што их је опазио у огледалу света духова.

— Драги велеможни господине, али знате ли ви са свим поуздано, да ће ово мучење имати жељена успеха? запита Маслацки бојећи се за стање свога клијента.

— Успех је поуздан! Зар не видите по моме гласу, како звони, како се оснажио? Но, видећете већ. Ја са̂м осећам да ми је боље већ сада. Тако се лак осећам у грудима, као ми се шири сваки пор, тако ми зуји свака ганглија, а јетра и слезина на очиглед спласњавају ми. Почиње ми се и слух враћати. Чујем и најмањи звук. Само покушајте. Прислоните тамо овај репетирски сат на моме уголу, па ћу ја избројити колико је куцнуло. Један, два, три, четири. Је ли, ударило је четири?

Сат, истина, није ни један пут куцнуо, јер није био навијен, али му адвокат потврди, да је толико куцнуло.

— Па тек какве су ми очи! Не могу се моје садање очи ни сравнити са ранијима. Сада сам вас одмах познао, чим сте у собу ступили, а кад год не бих на двадесет корака могао казати, ко сте, да ли сте мој момак, или какав жидовски старудар.

— Хм! помисли господин Маслацки. Фантазија му се није особито поправила у овом великом лечењу.

— Тек и коса ми на ново расте. Гледајте само овде на моје теме, видите ли ове ту многе ситне длачице као пахуљице? Све ће то бити коса, лепа, црна, кудрава коса, као што ми је б ла у млађим годинама. Имао сам врло лепу косу, сав свет био је у њу заљубљен.

Код ове тужне успомене уздахну болесник и његово галванизовано лице опет у часку клону и постаде оно самртничко јадно лице, рекао би у себи чује где му веле, да што је год дотле говорио, све је била гола лаж, да је оно опала страћара, у којој он станује, и да никаква стварајућа моћ не ће хтети њу изнова подићи.

Овај часак ћутања похита адвокат да употреби.

— Драги велеможни господине, ја сам сада дошао из Пеште с веселим гласом. А и томе се врло радујем, душаваља, што вас видим на путу оправљења, хвала ономе не толико угодном, колико економном начину лечења — међу тим....

— О, није економски! прекиде Абелино реч адвокату, богме ме баш много стоји. Само доктору морам сваки дан да плаћам по дукат, што на мене пази.

— То је богме баш много.

— Него за лекове његова је брига.

— Е, то је што друго. — Него још више морам се томе радовати, да нам ствар стоји на прагу радосна решења.

— Како рекосте? запита Абелино, трудећи се, да се дигне на лактове, да би могао боље чути.

— Упитна наша парница имала је ових дана да дође пред суд. Имали смо што мање наде да ћемо је добити.

— Тако вам имена божијег, молим вас, да ме сад не узбуђујете, него кажите одмах крај од посла.

— Али то можемо тако постићи, ако Сентирмајију пред светом потамнимо.

- Даље, даље, све то већ знам.

— А знате ли и то, драги пресветли господине, да је Золтан Карпатија ових дана искао допуштење за пунолетство па га је и добио?

— То не знам, али ме се и не тиче.

— Драги велеможни господине, рече господи Маслацки, да сам ја знао да ви једете соли не бих се амо трудио, него би ствар писмено свршио, јер то добро знам, да кад човек једе соли, онда је нестрпљив. Када мени даду у гостионици пресољено јело, кадар сам вам на људе скочити, као оно хрчак. Већ пре толико година казао сам ја вама, да за постизавање наших цељи ништа није тако згодно, као племенито срце у братића вашег

Золтана, за то ваља нарочито ово да пратимо помњиво. Младић се дигао да путује, вратио се, био је и у Америци, постао је врло изображен младић, не чује се ни за какво ексцедовање од његове стране, здрав и телом и душом, а по својој души заношљив је и чезне за великим делима. Ја знам да бисте ви много радије место овога описа хтели чути за свога синовца, како је то лупача и беспосличар који није ни за што, који само мисли на бадавадисање, коме карактер не вреди ни новчића, који никога не љуби. То би вам се веома допало. Али од туда не би за вашу парницу било никакве користи. Кад би он био тако неваљао дечко, као што бисте ви себи радо хтели да га замислите, он би онда казао за целу парницу, што се тера против Сентирмајије, да је враг носи, камо га воља, да са грофом чине, што му драго, а он за то да се не ће ни новчића одрећи, да би грофа спасао из ове неприлике. Шта више, он сам спрдњу би терао с тим, казао би да му тако и треба, за што се удварао око његове матере, а у највероватнијем случају узео би ствар у лаку руку, добро знајући, да се ради пообних послова нико још није убио. Сентирмајија би се већ изговорио код своје жене, па би се с њом помирио, а на лепу малу Катинку он би одавно био заборавио, успомена њезина давно би била избрисана из његова срца новим и новим лепотицама, које не тврдују врло са својом милошћу према богатим младићима. Међу тим ствар по све иначе стоји, по све онако, како за нас треба да стоји. Изволите ме пажљиво слушати.

За време ове опомене уђе неопажен на врата, која је господин фишкал био за собом отворена оставио, човек нама до сада непознат. Бејаше то господин човек пуна обријана лица, у изношену фраку, који му се на трбуху не хоћаше да затвори. Два образа његова тако су била дебела, да се галени прчасти нос међу њима чисто изгубио, те се са ноздрвама дигао у напред, рекао би помаже гледати очима, које и саме страдају од исте судбине, јер од велике гојазности једва им је толико остало места, да се могу кретати. Само уста не дадоше се померити с места; истина с једне и друге стране дебели образи дигли се попут насипа, преко којега не да се прелазити, али горе и доле тим више остављено им је маха, те су и набубрила била, као оно кобасица.

Споменути овај индивидум, већ од неколико минута стајаше ту поред слепога зида с издигнутим обрвама, то јест, не баш обрвама, јер ових није имао, него с оним нечим што је место обрва имао, па подупрвши нос јабуком од палице, слушаше речи господина Маслацкога, при чему оне његове две ноздрве тако изгледаху, као да су имале обичај не само гледати, него и слушати.

Таман фишкал дошао до најзанимљивијега дела своје беседе, а дебели господин ступи напред и јабуком од палице дирну говорника.

Овај као галванисан у један пут се осврну и поплашен стаде гледати у дошавшега, а своја оба у напредак зашиљена брка као да ради обране беше окомио против оних двеју на њ гледајућих ноздрва.

— Шта изволевате, господине? Шта ћете?

— Ја вам забрањујем да говорите, рече дошавши и ту се показа, да му се и језик тако грозно био угојио, да га је једва могао да окреће по чељустима, те за то сваки језични звук двоструко изговараше и где је само могао, врсташе.

— Ко сте ви, господине? испречи се на њ Маслацки, пошто је к себи дошао био од првога страха.

— Ја сам доктор Мауз, кућни лекар пресветлога господина грофа.

— А ја сам Маслацки, породични адвокат велеможнога господина, па вас питам, с којим правом забрањујете ви мени говорити, на којем законском чланку оснивате ви то?

— Господине, рече доктор Мауз, наместивши свој врат у оковратнику: пра́ва докторска не оснивају се на човечанским, него на божијим законима. Ја вам забрањујем да говорите, јер сам моме болеснику забранио да се узбуђује, а на то имао сам пра́во, јер је доктор неограничени господар над својим болесником и болесник је безусловни роб своме доктору, нити ћу ја дозволити, да ми овде когод својим којекаквим правдањем прекида моје лечење.

— Којекаквим правдањем?! запита господин Маслацки и сада већ устаде са столице.

— Којекаквим правдањем! понови доктор Мауз.

— А ја опет не допуштам, викну господин Маслацки у једну ноту вишим гласом, да ми које ко квари мој процес којекаквим чарлатанством.

Доктору стаде крв врети на ово осетљиво одвраћање, те како се ова узбуђеност од ње-

гове стране није могла изразити севањем очију, то морадоше ноздрве узети на се, да необичним ширењем изразе ту појаву.

— Пресветли господине! рече окренувши се пацијенту. Ја иштем од ваше пресветлости, да овога човека одмах од себе отпустите, иначе одлазим ја, да се никада више не вратим.

Господин Маслацки испе се на врхове од прстију па одврати:

— Драги велеможни господине, ја захтевам, да овога амицију избаците одавде, или ћу ја кроз прозор бацити цели процес!

— Ако ја господина напустим у по лечења, дихаше доктор, онда ћете моћи отићи у рај да га лечите!

— А ако ја махнем парницу пре левате, онда ће те моћи отићи у Оперенцију да просите!

Абелино склопио руке па моли своје завађене придворнике, да се бога ради утишају, но тим их само још жешће завади.

— Таман ми је брига, да на коцку мећем овако дивно лечење за љубав вашим отрцаним ексцептивама!

— А ја опет таман да на коцку мећем за љубав вашим смрдљивим декоктима парницу, којој има дванаест година!

— Која ће, је ли, трајати још један пут дванаест година?

— Којој ће крај мој клијенат дочекати кроз седам недеља, ако га међу тим не убије ваша глупост!

— Господине, да ми нисте то казали! Ја сам дипломисан лекар, а ви сте zimplex парбогубац!

— Ви сте један чарлатан — ви сте варалица — ви и нисте доктор, него тек само берберин!

— А ви сте кокошији прокатор!

Оба дипломата дотле су већ дотерала, да у славу факултета хоће један другога да изгура на врата. Абелино не може ни речи да им каже за утишање него им само пружио своје дуге мршаве руке.

— Шта? шта сам ја? питаше Маслацки, као да није добро чуо па се попримаче ближе противничком трбуху, који је од њега још један пут више масе имао.

— Кокошији прокатор!

— А ви сте отровник!

— Виљем, Виљем! јаукаше Абелино.

На то уђе момак, који да би ратоборне стране раставио, домисли се, па прво пришапне Маслацкоме:

— Та шта сте узели толико с њим викати, милостиви госодине? Зар не знате да је пијан сваки дан? А пијаноме човеку сврће с пута и воз сена!

— А тако! рече господин Маслацки, е онда ћу ћутати.

Онда пришапну Виљем доктору:

— Манете га се за бога, господине докторе, добар је човек, само се сад насукао ракије!

— А, то је што друго, попусти доктор и са презирањем окрену се од свога противника.

Овом простом војничком хитрином пође за руком утишати рат.

— Ја дакле идем, рече фишкал ругајући се и узе шкрљак. Таковим људима сврће с пута и воз сена.

— Тако ми је жао, што сам толике речи залуду просуо, рече лечник, па метну руке на леђа и шетну до прозора. У такову стању заслужује човек пре сажаљење и лечење.

Господин Маслацки већ је стајао на вратима а господин Мауз код прозора. Фишкал не могаше издржати, а да му још једном, као на растанку, не каже:

— Чарлатан!

— Парбогубац! викну у исти мах доктор, окренувши назад главу и само на један крај од уста испустивши реч.

Маслацки залупи за собом врата, па силазећи низ степенице, доста гласно продуживаше остале респектуозне наслове, јер њих није хтео ни један од њих ући да однесе.

— Отровниче — шкрофулиста — берберски калфа!....

Ово кад чу доктор, полети за њим, па отворивши врата повика за њим:

— Адвокат из буџака — кокошији прокатор — парбогубац — лажа за новце!

Адвоката нестаде под капијом. Сада појури господин Мауз на прозор, па се наже на поље и повикну за њим:

— Губипарба!

Маслацки од улице одговараше:

— Отровниче!

А када Маслацки већ тако далеко оде, да нису могли чути један другога, и онда се још једном окрену, кажом стружући образ, као да би тиме да каже господину Маузу, да је он само берберски калфа, на што господан Мауз узе под пазухо свитак хартије и пусти га оданде на улицу, тим начином оштроумно изразивши смисао губипарбе.

На разбојишту остаде сам Абелино полумртав. Највећа је беда била то, што није могао да дозна за што је дошао Маслацки и шта му је хтео казати о Золтану.

Сутра дан нађоше се оба завађена дипломата на промевади, коју су већ тада у тежњи за просташтвом почели звати шеталиштем, чиме учинише сумњивим, да ли је још convenant, да fashionable друштва одлазе на оно место. Доктор долазаше од једне, а фишкал од друге стране алеје — што би варварски дотеривачи језика просто хтели да назову дрворедом — а када опазише један другога, у место, као што би други поштен чевек чинио, да одмах један другоме окрену леђа и да се врате одакле су и дошли, обојица ведрим лицем пођоше си у сусрећу, доктор Мауз већ је из далека пружао руку, а Маслацки похита да је ухвати и продрма, што је боље могао. те из дна душе увераваше господина доктора, да му је особито жао ради јучерашњега призора и да се нада, да ће господин доктор његову необичну жестину приписати необичним околностима; на што и доктор
Мауз усуди се надати се, да ће господин ф
кал имати обзира на његову сангвиничку т
пераменту, којој није он крив. И онда н
грлећи се, учинише њих двојица мир и с
за отпор и обрану, свечано уверавајући,
им млађано пријатељство не ће у будуће
рушавати ни облачак најмањега неспоразу
љења; а за тим узеше се под руку, пак од
улицама, које су биле сведоци њихове п
свађе, све до Абелинова стана.

Обноћ ова два господина поштењака п
мислише се, да би била велика глупост, к
би наставили међу собом рат. Они су је
другоме од велике користи. Јер господ
адвокату веома је потребно, да такав ш
кљан, као што је Абелино, што даље про
жује овај земаљски живот, а господину д
тору, да му сталии болесник има и ста
новца, та код овога двојакога интереса не
имало смисла, када би они један другоме с
тали у послу, дакле у будуће не ће то
чинити.

Оставимо их, да иду испод руке сво
путем.

(Наставиће се)

СРБИНОВА ЉУБА

Српкињу само Србин да љуби,
Обичај свети рода је мог;
Српкиња дична, алемска зрака,
Да понос буде Србина свог.

У горкој тузи, очају, јаду
Да са њим дели судбине моћ,
Па да му роди поносно чедо,
Што ће са бабом у војну поћ'.

Да нежно гаји и да га учи,
Па да му прича прошлости вај,
Да му у души пробуди љубав
За српски народ, за његов сјај.

Да му изнесе пред очи слику:
Какви смо били, какви смо сад —
И да му рече: сами смо криви
За овај терет, за овај јад.

Па да га поји заносним миљем,
Да живи вечно за народ свој,
Да љуби Српство, тај олтар свети —
Да смело хита у крвав бој.

Српкињу само Србин да љуби,
Обичај свети рода је мог;
Српкиња дична, алемска зрака,
Да понос буде Србина свог.

Петар Петровић

ПОЛУДЕЛА

ПРИПОВЕТКА

ЛАЗЕ КОМАРЧИЋА

III

Од прилике мало пре онога кад оно Љубица, сестра Рајкова, рече Нери поповој, ударивши је по руци, — „хајдемо да тражимо бабу твога, па да се кући бежи!“ – беше се пред школом начетило света — к'о на какво чудо. Због тога се и коло пустило што је играло под великим брестом, због тога беху престали да свирају Маринко и Васа лаутари и пришли оној гомили те се пропињу на прсте да виде шта је. Писар Ловрић је изишао као власт да увиди ствар, а г. Станојица и газда Вељко кмет баставски већ и онако нису остављали г. Ловрића. Малко даље стајаху — учитељ Совра и она два странца. Странци су се нешто живо разговарали. На лицу оног старијег беше изваjана необична радозналост. Онај му је млађи једнако нешто говорио; а овај је климао главом — као да већ разуме шта је. Пред г. Ловрићем стајаше некакво окрутељасто, у турским хаљинама, разбарушено и распасано створење. Једва су му се држале чакшире о куковима; пешеви од копорана беху му извучени, а кошуља сва раздрљена. Сав је свет гледао у овог ојађеника; а он је опет престрављено бленуо по свету и с часа би на час обема рукама грчевито шчепао себе по слабинама, па би стао, колико га грло доноси, да запева:

„Ајој мени несрећнику, ајој мени сињем кукавцу — шта да радим?!.. куку мени — мој живот оде!... Браћо моја... ја немам куд кући својој! Ето овде је била!... Ево гајтана — одсекао га је.... проклет био!... Господине — оде свет!... да си ми по богу брат, не дај — док се „не визитира“!.. — Ух, часу проклети!..“

„Шта си забалио ту кукавицо једна?!“ осече се г. Ловрић званичним тоном. „Какви си ти човек да ти лопови, на теби живу, у по бела дана, пред оволиким светом — просеку хаљине и кесу извуку?!.. Па сад ја да ти помогнем и да за твој хатар заустављам овај народ да га визитирам је ли?!.. — Епе памети!... Ено ти Крупња. Дођи тамо, па ћемо видити.“

„Бог те живио господине!“ повика један од постаријих људи што ту стајаше. Ево моје главе, овде сам најтањи, ако то буде ико од наших људи учинио. То у нас, хвала богу, још нема.... Е јес ово брука људи! На живу, будну човеку, у сред сабора просећи хаљине, осећи кесу — па да нико живи не опази!....“

„Е мој чича Бранко, шта још у свету нема!.. Има их, ја сам слушао, а ето г. Ловрић ће боље знати, он је прош'о много света, кажу, ето, док се о те очешу, већ су ти што из џепа, ја из недара, ја иза појаса извукли. Они, веле, могу човеку изути опанак, а да не осети.“ рећи ће једно вижљасто и доста отрешено момче.

Једна старица, што ту стајаше само се крстила, не верујући својим ушима, да то море бити, шта људи казују.

У том приђе г. Станојица г. Ловрићу те му нешто шану на ухо. Ловрић се живо окрете и погледа школским вратницама. Отуд су ишле право школи три девојке к'о три златне јабуке. За њима је полако ишао један стасит момак, мушка стаса а сетна погледа. Сад приђе и газда Вељко, кмет баставски, те и он нешто полако рече г. Ловрићу. Ловрић није скидао очију с девојака. На његову лицу плану чудан неки пламен. Његови се погледи зауставише на оној девојци с десна — с великим црним очима, дугим сенастим трепавицама, лепим овалним и свежим лицем а с погледом што стреља срце у јунаку.

Кад ове цуре смотрише ону гомилу света, оне стадоше све три као укопане. Она се с десна окрете и нешто рече оном момку. Он се одвоји од њих и приђе учитељу Соври па га упита:

„Је ли отац Радосав у школи?....“

„Сад га баш одазваше нешто цркви. Ја мислим само што није дошао. Кажи Нери нек иде учитељци у собу. Нек иду и твоје сестре — куд ћете сад? Само што није грунуло време. Нека нас бог сачува од града. Оно су страшни облаци, чујеш како мумла и како се кува — као у казану. Мораће га бити — колико толико...“

„Ух мени до бога милога! људи не дајте!.. моја кеса, моје паре, мој живот!... куку мени ојађенику!»

Рајко се трже.

„Шта је овом човеку?“

„Неко му одсекао кесу и однео. Несрећник — само што није полудео.“

У том приђе Љубица Рајку. Она беше бледа као крпа. Дрктала је као прут.

„Хајдемо, брато, кући!“ рече полако своме брату. И Рајко се чисто узјазби кад је оваку виде. Он се окрете и погледа на Стојну. По целом телу прођоше га хладни мравци. Тамо стајаху два млада човека. Онај млађи запиткиваше нешто час Стојну, а час Неру попову, а онај старији не скидаше очију с Нере. Нера се беше сва зајапурила. Она је гледала преда се. Стојна је нешто говорила. И она се беше збунила. Ни сама не знаде за што. И само би кад и кад погледала овамо у брата, баш као да је и она хтела рећи: „Дођи брате вамо; да видиш шта нас ово ови туђи људи питају?!...“

Учитељ Совра се осмехну.

Он рече Рајку: „Оно су добри људи. Они су из далека, врло из далека. Они само мотре какво је рухо у наших девојака.“

Учитељ Савра је био паметан човек. Он је знао за што је ово казао. Он је познавао срца у људи. Он је знао да чита на лицу као из какве књиге; а лице је, зна се већ, тумач срца човекова; оно је језик душин, оно је издајник наших мисли.

Ама се Рајко не може отрести од неке слутње, што га сад баш спопаде. Има момената у животу човекову што у напред отварају књигу судбеницу. Они покажу само један празан листић. И тај листић прошапће. Шапат је тај страшан. Он каже нешто што смртни не знају да протумаче.

Такав је шапат чуо Рајко Мирјанин, такав је листић видела Љубица сеја Рајкова!...

У тај исти мах сину муња по врху висова, што су се наднели над Белом Црквом, а мало за тим проломи се страхотан тресак. Први је хитац грома бачен на земљу, да каже грешноме свету, да је господ бог близу. Са свију страна стадоше се вихари играти своје не сташне игре, стадоше упредати горостасна ужа од праха и суха шушња да њима земљу за облаке вежу; а врхови се дрва почеше повијати тамо амо пред бесним улацима долазеће олујине. Па и вратнице на школском дворишту на једаред се широм отворише и на њих улети као бесомучна некаква женска прилика. У једној руци носаше зелену јошикову грану, шта на њој беше навешкано некаквих стризица и дроњака; у другој је руци држала велики сунцокрет, онако баш, како га је из какве баштице ишчупала; а на глави оплетен грдан венац од авте и беле слезовине. Оно мало дроњака, што на њој беше, једва је овде онде покривало наготу њену. На лицу овог бедног створења беше извајана нека луда радост, а из очију је сипала дивља ватра сумануте душе. А оно мало косе, што се испод автовог венца видело, више је личило на блатав смрсак од тежине, но на женски оплетен перчин.

„Уклањајте се људи с пута!... Децу ту водите кући! Ето иду сватови,“ повика она храпавим и готово промуклим гласом...., Бежите, да вас коњи не погазе!... чувајте се крилатих коња!!.. Зар не видите сина мог? — Ено га на белом коњу.... Слушајте силан топот!... То су они. Ја данас женим сина. С мора му водим девојку.... Бежите — да сватови прођу.... ха, ха, ха!!!..“

То беше потмуо, храпав, то беше страшан кикот једног разрушеног ума.

Учитељ Совра беше блед — као смрт. Он се први уклони до самог школског зида, уклони се с неким страхопоштовањем — да отвори пут овој сени с онога света. То исто и други учинише; а свакомe се на лицу указа она потајна језа што нас обузима, кад пред собом угледамо какав сумануг људски створ, што бесвесно по свету лута као блудећа светлост по непроходној пустињи какве незнана света. Она два странца почеше жив разговор. Стојна и Љубица дочепаше Неру попову за руке, па се по неком неодољивом нагону прикупише уз Рајка, и само што Љубица прошапта потресеним гласом:

„Од куд сад овде луда Мара?!..“

У тај исти мах као бесомучан дрекну онај разбарушени несрећник:

„Моја кеса, моја кеса!“ и јурну као помаман на оно лудо женско створење, дочепа као смушен јошикову грану и с ње откиде некакав предмет, па га диже у вис и очајнички повика:

„Људи, моја кеса, моја кеса!“ и онда колико је дуг љосну о ледину; а она чудна прилика стаде као укопана више њега, погледа га својим блесастим и укоченим погледима, за тим прсну у смех, лупи ногом о земљу и повика:

„Ха, тако!... Зар ти уби мог сина?!.. Он је мртав,... сараните га!“ рече готово шапћу-

ћи, па онда јурну као ветар, прескочи као срна преко ограде, па одлети право „марином мосту," не престано вичући:

„Чувај се сине!... душмани су наши још живи... Бежите с пута да сватови проћу!" и тако замаче у густо ивово и ракатово шибље.

И у том стиже сила божја. Тама покри небо и земљу. Сила је та к'о сухе травчице чупала грмове од триста година; а куће, амбари и друге зградице летиле су по ваздуху к'о лака пера кад их вихар у вис завитла.

А свет? —

Он је дрктао — сећ'о се бога и суда божја!..

* * *

Ноћ је. Нигде ватре, ја каквог било пламичка; нигде јава од кавог било створа божјег. Самртни тајац пао је на земљу — да боме — ноћ је!... А шта је то ноћ? Ноћ је тајна творчева. На њеном је челу ударен печат бога љубави, васкрснућа. У њеном се недру одгаје велике мисли.... Али је ноћ и још нешто друго. Она је слика онога света. Ноћ и гроб — то су брат и сестра. Њихово рухо — то је мрак; а мрак је чудесна књига тајана људских. Ноћ је за себе читав један свет: Она има своје људе, своје житеље — свој народ; а народ тај има своју историју, своја дела. Дела су та мрачна и крвава. — —

Кад путник пође из Крупња у Лозницу, он мора прећи преко кршног и ломног Костајника. Туда је „главна џада." Овуда се ишло и у доба наше приче; али онда није било оваквог пута. Не зна се или се било теже успети до на „Столице" — на врх Костајника — или спустити у кото костајнички и сићи до „швабине механе." Овим врлетним странама тешко је ићи и дању а то ли ноћу — кад се прст пред оком не види. —

Које је доба ноћи било, то нико не зна, кад четири људске прилике изађоше до на врх „Столица."

„Вамо су на лево Столице, хајте за мном!" рећи ће један од другова. Ту ћемо се одморити. Сад смо тек к'о у својој кући.... Је ли био ко од вас до сад на Костајнику?"

„Мени је сад први пут," одговори један глас.

„И мени," одговори други.

„Станите људи мало; ја даље не могу!— Хоће лепо душа на нос да ми изађе," рече трећи.

„Још, мало, још мало," прихати онај први, „па ће бити одмора и задоста... ха, ево... пст!... Назад!... пст! ..."

И ова се дружиница ућута. Онај први даде знак да пођу за њим. Они пођоше, и не знајући за што — не Столицама, већ мало у страну.

Кад одмакоше, онда ће упитати један: „Шта је?"

„Пст! лакше! Ево неког где лежи на Столицама. Чуо сам како дише. Човек је — нема сумње.... Овде нам одмора нема. Одахнимо мало!... па ћемо после низ брдо. Овде нас нико опазити не сме.... Ко ли оно може бити, да ми је знати?!... Хајд' да идемо! за мном само, па се не бојте!"

Костајник је по својој фигури налик на писме Н. Два прва крака окренута су југу а два северу. Она пречага у среди — зову се „Столице." Столице су права вододелница. Оне речице што извиру из јужног подножја „Столица," теку југу; а оне са северне стране теку северу. „Швабина" је механа прилепљена као ластино гнездо за источно платно — крак — Костајника и то на северном подножју Столица. О овој се механи много којешта прича. Њу је саградио некакви учитељ „Сремац," кога су у Костајнику прозвали „Шваба," а његову механу „швабина" механа. Сремац је давно и давно умр'о; али његово име није. Сачувала га је механа под Костајником. Швабина је механа врло згодно одмориште на путу између Крупња и Лознице; али од кад су постале у нас механе по плану, она је изгубила много од своје пређашње важности. Прво и прво њен газда је у неку руку врло консервативан. Он је у начелу против механа по плану, с тога је био вечита опозиција закону о механама, што се плеће у права приватних, те их нагони да морају своје старе механе рушити и нове по плану градити. Он је веровао, — да ће тај закон најпосле пасти, и да ће његова механа остати онаква каква је. С тога му рок за грађење нове механе по плану протече, и његова стара механа изгуби са свим право да и даље остане друмска механа. Али ништа за то, он ни за ово марио није. Он је опет механисао. Али власти га шчепају и узму на одговор. Он призна и рече, да му то нико забранити не сме. „Какви је то закон," рече он једном на испиту, „у место да брани моје имање, а он ми га руши, и отима?!.." Само за ову реч, умал' што не оде на робију. „Роптао је против закона;" „нападао је на закон;" „противио се закону;" „бунио се против закона"....

Све је то било наведено у тужби, кад је спроведен суду. Али он потписа цео Костајник, удари печате свију кметова, па оде с неколико људи у Београд. И, бога ми, то му је доста помогло. Некако се та ствар стиша — нити њему казаше да је ослобођен, нити га опет више зваше да за ово одговара. Од то доба „швабина“ механа, истина је радила, али више кришом. Газда механе имао је своју кућу горе у страни — готово за два пушкомета. Он би обично, кад би се надао да ће бити путника, седио у механи; а кад би држао да никог бити неће, он би онда механу затворио и отишао кући. У овој се механи могло добити ракије, слатког, кафе и по кад-кад вина. А кад би ко потражио шта за јело, никад не би добио а ма ни залогаја проје. Сем тога, чим би прошао сахат ноћи, онда би се механа затворила, и нико се више не би пустио; али како су неки злоћудни путници, дошавши доцкан ноћу, неколико пута разлупали врата и улазили те се склањали од зла времена, од то доба газда је није хтео ни да затвара. А и што би, кад у механи није било ништа што би могло да се однесе. Газда је обично доносио јутром по коју оку ракије и мало кафе и шећера; а нешто срчади и филџана држао је негде где их ни сам ђаво не би нашао. Ко би дакле био намерник ноћу у овој механи под Столицама у Костајнику, могао се растрбуљити к'о у својој кући — нико му не би имао рећи ни — „по тамо се.“

Тако је било и са нашим ноћницима, што онако доцкан у ноћ пређоше преко Столица и окретоше право у кото костајнички — старој швабиној механчини. — — — — — —

„Ево нас већ једном — хвала богу!“ рече онај што је изгледао као вођ осталим. „Сад нам ваља најпре разгледати да кога у механи нема. Ви останите ту. Не смете се ама ни накашљати, док се ја не вратим.“ То рече па га не стаде у густом поноћном мраку. — Није га дуго било. Куд је ишао, шта је проматрао, то нико знао није. У зло тек доба букну ватра у старој „швабиној“ механи, и црвен дрктави пламен од суха букова грања баци далеко своју слабачку светлост по кршевитој долини дивљег Костајника; а црне незграпне сенке од старих букава, оборених кладурина с окренутим у вис крацима, налик на горостасне џиновске руке; па онда оне небројене, велике и мале, сагнуте и исправљене аветињске прилике од грдног, онде онде разбацаног стења, — као да се мађиском силом изазваше из мрачног подземног света, па се и оне, рекао би, сташе мицати и кретати, да у глухо доба држе своја тајанствена пантомимска већа.

„Јесте ту?“ упита „арамбаша“ кад се својим друговима врати.

„Ту смо.“

„Нема баш ни живе душе.... Ја сам то могао знати; али опет сигурније је овако...“

„Па што не идемо сад у механу?“ упитаће један; „да ми је само да се дочепам сувоте, одма би лег'о. Једва се баш на ногама држим. Није шала, где је Бела Црква. Ово се псећи ишло; а после, она нас олујина умал' не помлати.... Хајдемо!...“

„Е, хајдемо; чекај мало! Ја сам за то и наложио ватру и отворио од механе врата — нек се светлост види. Ако кога год у околини буде, сад ће они вамо к'о лептири на свећу; а ако никог не буде, онда тек смемо отићи и разазурити се.... Побро — ко се чува и бог га чува!....“

„Е јес овај наш „арамбаша“ прави лисац. Не удара тај шале на запета гвожђа; па кад су и одапета, он око њих подаље обиђе.... Ја се тога, људи, никад сетио не би; а, са свим је тако. Видите ли ви моји жутокљунци како на све ваља пазити, ако хоћемо да нам кожа остане читава и да час пре на пазар не дође,“ рећи ће један оној другој двојици.

„Е, а зар се ја нисам данас показао како ваља, а?“ примети ће други.

„Пст!... шта се оно чује?“ упита онај први.

Сви се ућуташе. Гробна тишина владала је целим Костајником, а само кроз њу продираше потмуло хучање планинске реке и тихо чокорење једног кладенца што се мало више њих низ једну стену сливаше.... Глас људи и животиња беше умукао, и само вечити елементи нешто измеђ себе величанствено шаптаху!...

„Ја не чух ништа,“ рече један.

„Ни ја,“ додаде други.

„Ама мени још не силази с ума — ко је оно могао бити ноћас горе на брду?“ приметиће онај трећи.

„Ко би био? — какав путник што је пошао или из Крупња у Лозницу, или из Лозницe у Крупањ, па дошао донде, сео уморан да се одмори, па тако и заспао.“ рећи ће онај, што га „арамбашом“ зову.... „Али мени се отонч заиста учини, као да чух де неко одозго викну.... Најпосле хајдемо у механу, па ћемо један од нас чувати стражу!...“

„И то није ружно,“ приметиће онај, што пазва ону двојицу жутокљунима.

* * *

„Е сад по што смо се овако огрејали, да нам је коју да попијемо и да се прихватимо, ваљало би свег нашег данашњег ћара!“ рећи ће један

„Вала и ја бих волео једну чашу ракије по жут дукат!“

Арамбаша је ћутао и смешио се.

„Море о'те који од вас, те мало и ви постојте на стражи! мене већ поче да хвата дрхат од зиме,“ повика онај, што је на стражи

„Иди ти Ђуро!“

„А што к'о ти не би отишао? Ти знаш да ме боли нога.“

„Кад те није болела да дођеш чак из Ваљева Белој Цркви на сабор, и са сабора довде, што к'о не би могао мало и простражарити? Ти си млађи од мене и по годинама а и по „занату.“

Арамбаша се опет осмехну; али у овом осмеху беше нечега пакосног. Он погледа оба своја друга, па онда рече:

„Кад до сад нико не удари, онда сигурно нико више и не ће. Мислим да је пола ноћи већ ту.... Улази Симо 'вамо!“

У гласу овога човека беше нечег што влада, што заповеда. То беше човек већ у годинама. Ни једну мање није могао имати од 50. На њему беху добре турске хаљине, а на глави некаква стара качкета, испод које севаху два жива и ватрена ока, што су кадра још да завире до на дно човечије душе. Био је мало пријос, а у лицу жољав и бледуњав — што би каквом препреденом полицајцу дало места да помисли: — „да ово не ће бити ка кав одбегли робијаш?“ —

„Седи овде до мене.... огреј се!“ рече арамбаше с неком симпатијом ономе што с поља уђе.

Он седе.

То беше момак од својих 24—26 година. Био је лепши од сваке девојке. На њему беше дугачка од кише и кала излопана антерија, од фине вишњикасте ћитабије; ново новцито ћурче дикишлија, с везеном јаком и пешевима; мали — јалаг — јелечић од зелене кадифе, с узачким сmали везом, што је вирио испод отворене антерије; мале, узачке, од исте кадифе нарквице, с пуњеним срмали-везом; па онда право, шамско траболошче, са згодно везаним чвором на среди; а испод антерије једва се од блата могле распознати тозлуке, с великим пачалуцима и везеним ћесметима; а босе ноге већ саме беху сведок, да су им плитке ципеле бог зна где у блату остале. На глави је имао фини тунис-фес с великом ибришим-кићанком, што се није хтео од оноликог пљуска ни за длаку покупити. Рухо је ово казивало читаву провалу између прошлости и садашњости овог младог човека: оно је казивало, да није кројено да чува стражу пред опалом механчином на стрмом подножју каменитог Костајника. А оно слабо бледило, што се беше просуло по његовом лепом лицу, као да је хтело причати необичне ствари што се у души његовој кувају; бледило то — као да беше очит траг душевне борбе, што је издржата, док се преломио да пође на једну страну, куда га ни душа ни срце вукли нису, већ нешто, што је јаче и од срца и од душе и од све моћи, којом млади људи могу да располажу; — бледило то — беше ехо онога моћног унутрашњег гласа, што нам по кадкад громовито викне:

„Натраг! куд си пошао злосрећниче?! још ваљада за те касно бити не ће!...“

А она двојица, што један другог нуђаху ко ће од њих изаћи да стражу чува, беху на први поглед нека врста контраста и своме вођи и своме другу у антерији. Очевидно је било, да су оба производ најнижег друштвеног талога Онај старији могао је имати око тридесет година. По оделу гледајући, рекло би се, да је мало пре оставио какву мезулану трећег реда; а по подбулости његова лица — опкладио би се, да се мало пре дигао испод клупе какве бекријске механчине, под коју је пао још синоћ — кад му је друштво добило најбољу ору де се весели. На глави је имао плетену шубару, што је, док је нова била, морала бити црне боје, а после је постепено прелазила у зеленкасто модру, док је дошла до садање жуто вугасте боје. Одело му је било некаква стара господска униформа, и гледајући на оне две у пола одшивене закрпе на коленима, рекло би се, да је давно и давно оставила свој високи положај и допала среће оног мисирског хата, што је прошао кроз све друштвене фазе, док је најпосле дочекао да окреће баштованџијске долапе.

Његов друг беше једино по годинама још деран, али по свему другом рекло би се, да је већ окусио од свију грехова што их у себи има речник друштвеног кварежа. Остала тро-

јица могла су доћи у садањи положај силом околности, што је над њиховим житотом случајно преовладала; али овај се деран осећаше, да се искључиво родио да буде господар ситуације овога реда. Опа су се тројица могла кад и кад стрести кад погледају у мрачну перспективу што се пред њима отвара; али овај је тек онда чупао своје косе, кад би видео каквог свога мрачног друга да га надмашује у делима, што им ми овде не смемо ни име да поменемо.

Ето ко беху ове мрачне ноћи намерни гости у пустој „швабиној“ механчини што је на самом подножју врлетног Костајника.

* * *

Мало после арамбаша устаде, изађе на поље, стаде у један присенак, па окрете прислушкивати; сиђе и на друм, прилеже земљи, ослушну — еда ли се од куд год не чује ја топот коња, ја какав било јав живога створа; за тим се врати, обиђе свуд око механе, успужа се уз једну доста окомиту стену, али тако лако и сигурно, к'о да му то није први пут. Кад се врати, неког је ђавола носио; али то не хте однети друговима, већ полако спусти кроз прозор у механску собицу, па онда уђе у механу.

„Ама баш ни певац да запева, ни псето да залаје!... опкладио бих се да је сад баш глухо доба ноћи.... Дедер, Стеване, дај то вамо.... време је већ.“

Оном дерану засветлише очи к'о у гладне мачке, кад осети што мрсно. Он је морао знати о чему је реч.

Стеван скиде најпре и најпре с главе шубару, изврте је, извади из једног краја две велике „чиоде,“ одвоји поставу од лица и извуче један замотуљак, па га даде арамбаши. За овим извади из недара један пешкирић — мастан, као да су њим судови прати, па га простре по земљи. После овога откопча капут па стаде иза леђа нешто дрешити — дуго се мучи да одреши, и онда отпаса неког ђавола налик на силав од платна, извади нож из цагрија, па на среди расече и стаде истресати на онај пешкирић — стадоше сипати талири, цванцике, крсташице, бели марјашеви, половнице и многа друга белина. После овога завуче руку у чизму и извади још један завезак, одреши га и изручи на ону гомилу. Ово беху некакви ђерданићи, на којим се видило да има и дуката и рубија, а нарочито су пала у очи два велика дуката и једна ћошајлија. Кад су све једно од другог издвојили, нашли су да има: 38 талира диреклија, 19 орлаша, 9 крсташа; 17 крсташица, 69 бушених цванцика, 26 здравих, 41 половница, 28 белих марјашева, и осам сребрних комада, што им се није ни име ни вредност знала. Сву ову белину раздели арамбаша на пет равних делова, па сваком даде по део а себи узе два и рече:

„Је ли тако?“ —

„Тако,“ одговори Стеван.

Ђуро је завезивао свој део и није ништа одговорио. Симо је гледао у ватру и нешто мислио. Он још не беше узео свој део, што је пред њим стајао.

Велике дукате, ћошајлију и рубије арамбаша не хте делити, већ их остави на страну. Кад се ова прва деоба сврши, онда настаде друга. Арамбаша разви онај смотуљак што га је Стеван извадио из шубаре, па и њега изасу на пешкирић. То беху сами, нови новцити дукати — 158 комада. Арамбаша подели и овај новац на пет равних делове, где уђоше и велики дукати и ћошајлија и рубије, па даде сваком другу по део, а себи узе два и — рече:

„Је ли тако?“

Стеван одговори: „Тако је,“ истина нешто хладним тоном, али опет одговори.

Што се Ђуре тиче — он је и сад метуо свој део у недра, али кад виде колику гомилу новаца узе арамбаша сâм, на његово се чело полако навуче тамна бора унутрашње срџбе.

„Вала, ако ја будем жив,“ помислио је у себи, „ни година проћи не ће, бићу ја теби арамбаша, а не ти мени!“

„Е, сад ћемо да попијемо по једну по две, па ћемо после мало и промезетити — кад се ово овако срећно сврши,“ рећи ће арамбаша и осмехну се задовољно.

И Ђура и Стеван зинуше од чуда, кад чуше шта арамбаша рече. Они су знали да немају ни капи ракије, ни залогаја хлеба.

„Газда ове механчине по каткад крије јестиво и од својих укућана а некмоли од оваквих гостију, као што смо ми; али му вечерас није баш како треба испало за руком.“ То рече и оде у собу; кад се вратио носио је у једној руци бардак, у другој по јагњета, а под пазухом текем начету проју.

„Ово сам нашао мало пре, горе у једној стени. Кад сутра домаћин дође, знам да ће му теже бити но газда Тривуну, што смо му данас просекли копоран и извукли кесу...“

»Нисмо му просекли копоран и извукли кесу, већ сам му просекао копоран и извукао кесу,« рећи ће Ђура јетко, све једнако мислећи о оном петом дѐлу, што га арамбаша за се као вишак узе.

»Е, бога ти, зар баш ти сâм?« погледа га арамбаша таквим погледом, да се Ђура покуњи к'о пашче кад на њ газда штапом замахне.... »Простири ту да вечерамо, бâло, један, ти ћеш и липсати у апсу а не ћеш ни видети оноликo кеса, колико сам их ја сâм од људи повадио и свом старешини давао на пола а ми сви добијали половину, па никад ни бела зуба нисам хтео да помолим!.... Шта је то Симо?!... што не узимаш те паре?... да од куд није и теби крива деоба; или ти је жао твог мајстор' Тривуна, што ти је код начелника израдио да ти удари 25 батина?.... Не жали ти њега слободно. Од њега је севап узети. Ове би паре код њега и 'нако џабе лежале. Од њих не би видео ни сâм ђаво а то ли ко други. Он би на њима лепо издахнуо, а после би их развукле којекакве иђидије,« — окрете се арамбаша Сими, који још једнако гледаше у ватру, а мисли му бог зна куд блудише, али се на ове речи чисто trже, погледа у арамбашу, па онда у свој део пара.

»Узми их ти!... Мени не требају. Ако ми што устреба, ти ћеш ми дати,“ рече он дркћућим гласом; али у тај исти мах погледа нешто на механска врата. Његово се лице од тог погледа развуче у страшно самртно бледило; његове усне задркташе, а дах се у грудима заустави. Он хтеде да викне, да дрекне — аја, не може ни писнути. У тај исти мах погледа на врата и Стеван. Он се сав стресе па дрекну као дивља зверка, кад је што на легалу штена; а арамбаша зграби један уграк па суљну два три корака у страну и инстиктивно се стави у »одбранбени« положај, и само је Ђура остао хладан као непомична стена. Он је са свим мирно гледао у оно чудовиште од ког се његови другови опако престравише. То чудовиште не беше нико други до полу нага женска прилика, из царства подземних духова. У једној руци држаше каљаву грану, на којој висаше неколико привезаних дроњака; у другој некакав патрљак, на коме је озго на врху стајало нешто налик на преполовљен колач; на глави је имала нешто у место венца, налик на грдну укаљану гужву од ситне павити. Испод овог венца штрчили су овде онде разбарушени прамичци косе, што су на све друго пре могли да личе а само не на косу у иксана; лице ове поноћне авети беше модро-зелено, а његове се црте разливаху у недомашне границе већ заморене суманитости; а оне дугачке крваве маснице и огреботине — као да причаху да се ова необична појава — бог зна где била с дрвљем и камењем .. Најстрашније изгледаху она два светла ока, што личаше на два већ са свим догорела жишка. Из ових очију провириваше некаква дивља бесомучна радост, од које морају човеку, хоће не ће. да прођу кроз све тело хладни мравци, што косу дижу у вис.

„А, ха, ха, ту ли сте?!.. Нашла сам вас!“ повика она гласом што долази с онога света.... „Ви убисте сина мога!... Сад бежите?... Не ћете побећи — не дâ бог.... Данас је и он сишао на земљу.... Јесте га вид'ли?... Оно је он био!... ха, ха, ха!!!“ и ове необичне појаве неста с врата, као да ту ни била није; и само се још по дубоким гудурама и провалијама разлегаше тајанствено ехо од онога — „ха, ха, ха!!!«

То беше попоћни кикот једног разрушеног ума! — — — — — — — — — —

„Сирота луда Мара!“ рећи ће арамбаша, по што мало дође себи, „где ли није омркла, а где ли освануги не ће?!.. Сад знам; оно је она била на Столицама!...“

„И ви се поплашисте од једне луде?!.. Кецељу припашите! — боље је, но што сте се латили туђег заната,« рече Ђура с пуно заједљиве пакости и руге, окренув се као бајаги Сими и Стевану.

»Коме то ти рече, смрдљиво багане?“ рикну арамбаша к'о рањен вук, а замахну оним угарком да га једним ударцем укапи.

Дерану зазвекташе зуби — к'о кад га трољетница ухвати. Он диже очи разјареном арамбаши. Очи су саме прошаптале:

„Опрости!!“

Арамбаша спусти угарак, па онда презриво пљуну:

„Пих! гаде један!!.. Зар још и о те да поганим руке!...“ (*)

(*) Ове три главе доносимо као *одломак* из *Полуделе*, повеће приповетке Лазе Комарчића. Ур.

ФИЛОСОФИЈА ЉУБАВИ

(по Шелију)

Извори се у потоке стеку,
Потоци се стапају у реку,
А реке се са морем удруже,
Па по земљи удружени круже.

Дах се с дахом у ветрић претвара,
Ветар с ветром бесни вихар ствара,
Вихар с громом кроз селену хуји,
Муња с громом сија у олуји,
Кап са капком у кишу се слива,
Киша цвеће са неба залива,
Цвет од ноћи себи росу мами –
А зар да ми самујемо сами?

Брег се диже да небо пољуби,
Месец шета па звездице љуби,
Сунце земљу зракама целива,
А земља их прима па ужива,
Месечина сједињава жуди,

Зора славка на певање буди,
Лист са листком несташно се дира,
Грана грани никад не да мира,
Око с оком ашикује немо —
Па што да се ми отуђујемо?

Чежња с тугом у уздах се стапа,
Рука с руком у молбу се склапа,
Смех са смехом у кикот се слива —
Све се дружи, састаје, ужива.

Мис'о с мишљу у књизи се дружи,
Па умове удаљене здружи,
Реч са речју у говор се слаже,
Срце збором осећање каже,
Цвет са цветком у киту се мeће,
Тица тици у сусрет полеће,
Па што и ми другачије мнимо? —
Хајде, душо, да се пољубимо!

Влад М. Јовановић

ПРИЧЕ МУДРИХ ЉУДИ

ЗА СРПСКУ ОМЛАДИНУ

удесио

Атанасије Николић

VI

Извешти се како ћеш трошити зараду своју разумно

Има међу нама људи, који се извеште да зараде и зараду да умноже, али нису још дошли до *вештине, како ће да троше зараду своју разумно,* па отуда бива да долазе у оскудицу, па из ове у пропаст.

У залуд им је била мука, коју су имали око зараде, па им је у залуд и множина зараде, кад нису умели штедљиво и разумно да употребе зараду своју.

Ма колико зарадио, ако трошиш зараду своју без разлога и несмислено, потрошићеш ју брзо, па ћеш доћи у оскудицу.

Ако узумеш располагати разумно са средствима својим, па их употребиш тако да будеш с њима задовољан, те да ти иста трају док не зарадиш нова, не ћеш знати шта је нужда.

Има многих међу нама, који раде земљу своју и крвавим знојем сраде летину и приправе зимницу и смока изобилно; али ако се деси у кући свадба, све се то потроши; или много их има неограничених кад се развеселе, па о слави с гостима потроше све, што се у кући нађе за јело и пиће.

Из тога бива да неразборит домаћин остане као опљачкан; остане да копа и да сради летину своју о сувој пројн.

ина умети трошити зараду своју, то
ност, коју ваља да прибави себи сва-
би желео да унапреди стање своје.
ина у трошењу зараде своје, то је чи-
која ти потпомаже унапређење стања.
је! ево ти *кратке поуке* за разумно
е зараде:
на све, што се троши у кући, да се
умерено, с разлогом, разумно;
ј ништа трошити преко мере, јер би
ило расипати.
ти је сваки задругар задовољан, али
ст у свачему нека им је главни за-

у речи, које изражавају у кратко тај-
тка, а *поредак је богатство.*
употребљаваш зараду своју уредно и
, готово удвојаваш изворе своје.
едни људи ретко су богати, а уредни
сиромаси.
будеш вредан имаћеш свачега у кући,
удеш чуваран не ћеш бити жељан ни-

ти се да угодиш зарадом својом тако,
ћеш доћи у оскудицу да трпиш нуж-
ко не ћеш живети од зноја туђега, као
чине многи правећи дугове по оби-
овамо извесно знају да не могу пла-
г тај.
пази да те не заплету околности у
ком животу, јер има отровних приме-
те могу навући па рђаву навику, да
ошиш неразумно зараду своју. *Отров-
римери* предрасуде, обичаји и дух вре-
модом.
бе самога зависи да поживиш пријатно
трпиш нужду, јер ти је у власти да
живот свој разумно, да уживаш свет
зумно; зависи дакле од тебе, како узу-
отребити вештину и искуства, која си
за живот у животу.
се да се *срећа не састоји* у јачини,
гаству, ни у власти, ни у свему ово-
а;
се да је *срећа у теби самоме*, у над-
у развратних, раскошних, неплемени-
ља, и у задовољству с оним, што ти
дао, уживајући то разумно и умерено
ом.
да ћеш зло проћи, ако не слушаш
азума при употребљењу зараде своје.
престанеш уважавати гласа савести и
правдољубља и поштења, истине и
честитости, па ако уживиш без рачуна, уга-ђајући жељи својој, не заслужујеш да живиш.

Желео бих ти да имаш стрпљења са собом и над собом самим, па ћеш имати моћи да поравниш путове живота својега.

Љуто греше они, који терају моду само с тога, да заварају свет, па да их овај држи за богатије но што су, и тако неразумним трошењем зараде своје сами себе упропасте.

Искуство је велико благо овога света, и ти, ако се користиш искуством, бићеш вештији у трошењу зараде своје.

Јеси ли видео да пропадне човек богат, образован, умешан, онда ћеш ти у толико лакше да пропаднеш, што си необразован и неморалан.

Знај да такав какав си, стојиш на обалама провалије, па можеш изгледати сваки час да се сурваш у пропаст.

Као што се можеш да навикнеш на свашта, тако се може навикнути и на уредност, па да се оканеш неуредног живота и неразумнога трошења зараде своје.

Држи се умерености у свачему, а клони се раскошности, јер ће те ова да осиромаши.

Навика је велика чињеница, јер се навиком упути воља право, па било то десно или лево; на добро, или на зло.

Данас је луксуз врло велики, да се мучно дају подмирити трошкови поштеном зарадом; али навика нас гони да идемо за модом, па онда за љубав моде усвајамо самољубље и непоштење.

И онда убија се морално осећање', јер тежећи за луксузом одвучени бивамо на стазу непоштења и преваре, па се ту униште све врлине домаће и грађанске.

Пошао си за батом, па се угледаш нь другога, како се он понаша у животу своме по моди, па и ти китиш жену своју, као и он; послушај ме, шта ћу да ти кажем: чим опазиш да си учинио ову погрешку, употреби разум, па у муци, коју си задао сам себи, настапи живо да се довијаш, тражећи начина како би се извукао из мучна положаја, те да би се сачувао од пропасти.

Мери добро трошак свој и измери да ти зарада не оде неразумно у тартањ.

Свршићеш живот свој мирно, ако се постараш да се извештиш у разумној употреби зараде своје, онда ћеш одржати стање своје, и још ћеш га унапредити.

Створићеш сам себи великих тешкоћа, ако се не умериш у трошењу зараде своје.

Зар ниси имао прилике да видиш, како пропадају они, који троше без разлога зараду своју; зар ниси видео, како они прибегавају зеленашима да се задуже, те да би потрошили и туђе, кад су своје већ спирили.

Држи се ти умерености и рачуна у свачему, па се не брини за будућност.

Човек опада и пропада, који није вредан да живи; а тако бива и с народом.

Начин је душа свакога рада, па је начин од стварнога значаја у домаћем поретку и у трошењу зараде.

Не криви другога, кад не умеш да живиш: кад не умеш да располажеш са зарадом својом разумно, па сам себе бацаш у неприлику.

Како ћеш ти да се одржиш, кад немаш врлине морала; кад не умеш да надвладаш страсти своје; дакле кад ниси добио оно, што ти је требало добити и научити у постојбини својој?

Не надај се унапређењу, кад дотераш до тога, да ти је већи издатак од дохотка.

Кад се извештиш да не попушташ ни најмањем непоштењу, ни најмањој неуредности, ни најмањој слабости, но да господари над тобом здрави разум, онда си *на правоме путу*, који ће те очувати од пропасти.

Зар не видиш ти пропаст своју, кад задужујеш баштине своје? Чим си их заложио, одоше оне у канџе зеленашке.

Не уздај се у људе, мало ћеш их наћи, који би ти помогли, а сви ће ти радије одмоћи

Онај је мудар, који прави најмање погрешака, па и кад их направи, он изводи правила из њих за будући живот свој, како би мање грешио.

И ти си, брате, могао погрешити једне године, кад си проарчио неразумно зараду своју, па та грешка требала је да те је научила, како ћеш у будуће разумније трошити оно, што си у зноју зарадио.

Пази да се не кајеш за прошлост, што ниси поступио разумније са зарадом својом, да те садашњост не мучи, што трошиш зараду своју без рачуна; да не дође време, да те упита куда ти прође лето живота, а још се ниси извештио, како ћеш трошити зараду своју разумно?

Остаћеш *поштен човек*, ако се уздржиш да се не издајеш за богатијега, но што си, и ако проводиш онакав живот, као што ти допуштају средства: а то ће рећи да се не упушташ у веће трошкове од доходака својих.

Чим отпочнеш лакоумно и без рачуна трошити зараду своју, оставио си прави пут и изашао си на странпутицу, која ће те одвући даље и даље, па те незадржано сурвати стрмоглав.

Јеси ли познао да си пошао неразумним путем, предузми поправку, отргни се од тога правца окај се рђаве навике, па позови разум у помоћ, а знај да то не ће бити никад доцкан.

Има доста *рђавих навика у народу* српском, које су заостале од Турака, а ти презири свакога, који не би потрчао верно да се очисти стари турски квасац челичном метлом из благословене источне Европе.

Када ти пређе у навику раскошан живот, или бар неразуман живот без рачуна, знај да је то такав тиран, који веже људе за пороке, па ће и тебе да окује у вериге своје, те ћеш да проклињеш ту навику, кад те појуре зле последице њене.

Разумно живи, разумно и с рачуном троши зараду своју, како би био јак и имућан у друштву, јер слаб и сиромах човек није од користи ни себи ни своме.

Старај се да одржиш имање своје у добром стању, јер си опредељен да вршиш корисне послове овде на земљи, не само за самога себе, но и за друге, па и за опште рода благо миле отаџбине своје.

Тако да сија честитост твоја пред људима, како да виде уредност твоју и разборитост твоју, па да се имају научити чему од тебе, како ваља управљати домаћинством.

Кад разумно и с рачуном употребљујеш зараду своју, бићеш од користи онима, који те окружују, па ћеш тако и умножити ограничена средства своја.

Данас у изопаченом свету овом треба много практичне мудрости, па да се човек одржи на добром путу у снази, а ти, који неразумно трошиш зараду своју, у шта се уздаш?

Чим опази свет да ти породица трпи нужду, осудиће газдинство твоје.

Србине! Ако не настајаваш да савладаш жеље своје, па да се извештиш у умерености с трошковима, каквом се добру надаш?

Човек је ништаво створење без верозакона, без морала, без начела, без поретка, без савесне управе.

Што разумније располажеш са зарадом својом, дуже ће ти трајати.

Помисли, какав би одговор дао савести својој, када би те запитала: шта си учинио по-

хвале достојно, а скоро си провео век? Какве си врлине прибрао? Шта си учинио за сопствено своје, шта ли за опште благо? Шта си зарадио за породицу своју?

Да ти не буде управљена тежња једино на то, да стечеш, како би наситио страсти своје, јер ако пођеш тим путем, знај да ће ти поћи натрашке газдинство твоје.

Богатство ћеш стећи честитим радом, а очуваћеш га разумном употребом зараде своје.

Брижљивост сачува, што заради труд.

Онај, који је марљив и трудољубив у послу своме, али не чува брижљиво зараду своју, баца једном руком што је другом скупио.

Желиш ли да *поправиш стање своје*, ево ти правила: мораш се постарати да зарадиш толико, колико ти је могуће; да трошиш што мање, колико ти је могуће, и тако да угађаш, да оно, што потрошиш, служи на право уживање породице своје, колико ти је могуће.

Добра воља и трудољубље поставља људе у стање да заслуже себи хлеб и да зараде што им је потребно, па ако си и ти с трудом што зарадио, извешти се како ћеш то и да употребиш разумно, те да ти не будне мука узалудна.

Кад би било памети, требало би да се штедимо међу нама узајамно, па да један другога исправљамо, кад видимо кога да се одао раскошности и неуредном животу; а не да шкодимо један другоме из злобе и зависти као што обично чинимо.

Кад би испитивали живот свој, морали би признати да ни мало не живимо по православном закону хришћанском.

Тако употребљуј зараду своју, како ћеш да плаћаш дугове своје на време, па да олакшаш леђа своја од тешкога бремена, и да ослободиш личност своју од нечега, што личи на ропство, те ћеш наћи задовољства у срцу својему.

Извешти се да не мораш шиљати новац у апотеку узалудно; а то ћеш постићи, ако познаш природу своју, и поучиш се шта ти је пробитачно и што ти прија телу и шта ти не прија, па кад по томе искуству удесиш строго живот свој, не ћеш долазити у непријатно стање да трошиш у залуд на лекове ради одржања здравља својега.

Чувај се штете, пре него си штетовао, тако ћеш се очувати од штете.

Сигурност трговине и сваког домаћинства зависи од тачности плаћања и поверења; то знајући настој да дођеш на глас да држиш строго ред у радњи својој, да држиш реч и да плаћаш на време, тако ће те људи поштовати више но другога много богатијега од тебе.

Сноси ти све смерно, што би те снашло, и стрпљиво чекај изгледајући бољу будућност; али *постајано ради, умерено троши*, па се не плаши зле среће.

Јеси ли се уверио да нам ствара много неприлика ово сиромаштво, па не можемо да станемо на отпор природном наравственом злу? Па ако си дошао до тога убеђења, *реши се* свима средствима врлим *да не будеш сиромах.*

А не ћеш бити сиромах, ако настанеш да мање трошиш од зараде своје, но што си до сад трошио; дакле да се умериш с трошковима.

Умереност није само основ мира, него и добротворства.

Не можеш ти чинити другима добро, када сам требаш помоћи туђе; мораш дакле да имаш доста, па да имаш залишности, из које би у стању био да и другима помогнеш.

Бог помаже онима, који помажу сами себи.

Помози ти сам себи разумом, разумним радом, разумном употребом зараде, а не тражи забаве ни раскошне моде, па ћеш унапредити стање своје.

Ако си усталац и радин, та ће те врлина научити, како ваља зарадити, па како ваља и трошити штедљиво.

Коме се превали са стране, па дође до имања и троши га раскошно, није чудо, није га с муком стекао, па ће га лако и без муке расути; али је чудо како можеш ти лакоумно трошити зараду своју, коју си тешком муком зарадио?

Желиш да унапредиш стање своје, унапредићеш га самопоштовањем и пажљивошћу над самим собом.

Газдинство с рачуном то ти је најбољи *извор богатства.*

Можеш се преварити један пут, али ако би се преварио и други пут у истоме раду, сам би дао доказа да си неразуман, неразборит, лакоуман.

К унапређењу стања свога иште се вештина у употребљењу разумног начина при оцени сила својих и при оцени времена, када их ваља употребити.

Веле, *здравље је богатство.* И доиста не вреди ништа богатство без здравља.

И када ти живиш од рада, било то телесног, или душевног, здравље ти је најдрагоценије благо, јер не би могао радити без здравља.

Нека ти је *начело живота* умереност, јер онај, који те види да расипаш, хоће да тражи прилику, како ће да се користи од раскоштва твојега, показујући ти искрено лице, али под образином сакривену тежњу своју.

И ако жене не заслужују и не доносе у кућу издржање породици, опет морају узети на себе разумно употребљење зараде, коју муж донесе; то ти даје разумети, да ваља поучити женскиње у томе, а то се баш у нас са свим занемарило.

Ако жене, које управљају кућом, не разуму сабирање и множење, како је могуће да буду у помоћи мужу своме у разумном газдовању с рачуном?

Ако не уме жена и домаћица да води рачуна о трошку зараде, она ствара пропаст и себи и својима.

А колико ћеш наћи у нас жена на селу, које би знале рачуна водити о трошку кућевном, па како ће да се одржи домаћинство без рачуна.

Колико се иште од домаћина, још се више иште од домаћице да разуме водити домаће трошкове штедљиво.

Данас мода мења одећу своју, па мода мења и имена врлина и порока.

По моди узевши наименовања, скоро не ћемо имати порока: раскошно трошење или расипање зове се данас издашност;

Тврдоглавство зове се постојанство;

Тврдичење зове се данас штедљивост;

Брбљивост имађаше свој значај у старих, а данас се то зове говорљивост;

Улагивање у данашњој изопачености добило је име скромност;

Величање помодари називљу храброст;

На кратко, данас ћеш наћи нове наките порока, које доноси собом покривеност.

Настани да ти у домаћинству влада ред и умереност у свачему, па и у трошењу зараде, па ће ти нестати у кући забуне и немарљивости.

Како се радосно и удвојено срећно враћа муж с рада кући својој, када он зна, да се брижљиво и штедљиво поступа са зарадом његовом, и да са овима брижљива и штедљива жена рукује.

Могли би се надати добру и унапређењу народа тек онда, када би се обратило више пажње на васпитање женскиња.

Из девојачкога сталежа долазе девојке на један пут у домаћинство, да буду домаћице и мајке, а за то нису ни мало припремљене. Отуда долазе недотупавни обичаји и неуредна домаћинства.

Је ли чудо, када се догоди да се из тако неуреднога домаћинства често извлачи уморан муж, да потражи прибежишта у најближој механи и да разбије муку своју.

Нема нам напретка док се не поврати морал у масу народа; док се не уведе обновљење земљорадничкога газдинства, те да би се народ с једне стране оснажио морално и материјално, а с друге да би се у задовољству припремио с одушевљењем за велике и достојне цели, те да би за те имао и средства на одушевљења да употреби.

Што се појављује у домаћинству срећа или несрећа, може се рећи, да *много зависи* и од жене домаћице.

Није никаква срамота бити сиромахом, али је срамота када хришћанин човек учини непоштено дело.

А срамота је за сиромаха, кад не ће, или када не уме да ради и да заради потребе за себе и за своје домаће.

Не можеш ти унапредити стање своје, док не поправиш домаћинство, газдинство своје; а ово се учинити даје само ако ти је бог дао разумну и вредну жену.

Улазити у кућу своју тужно је, када знаш да се уселила у собу оскудица, а овамо те још и брига прати.

Велике нужде већином узрок је раскоштво, а доста пута и неуредно и неразумно домаћинство.

Много би се избегло пропасти, кад би сваки умео и хтео водити књигу газдинства својега;

Када би сваки имао одважности да погледа у очи својим делима, завпривши у рачуне о појединим предметима газдинства својега, па била та листа ма колико дугачка и црна.

Уредан човек, да би могао погледати мирно у очи свету, мора знати из дана у дан, какво му је стање.

Ако ти је жена разумна, она ће ти бити у помоћи да уредиш трокшове своје и да их ограничиш у штедљивом духу;

Разумна жена помоћиће ти да се извештиш трошити зараду своју разумно;

Разумна жена створиће ти стање да поштено и справедљиво продужиш живот свој.

Никаква добра и разумна жена не ће пристати да носи хаљине, које нису плаћене.

Вештина у трошењу зараде своје састоји се у ограничењу потреба.

Када се поправимо у моралу, па предузмемо својски да се сродимо с врлином, која ће нас упутити да помажемо један другога, онда ће нам и Бог помоћи, па онда не ћемо опадати и пропадати.

VII

Извешти се, како ћеш од зараде своје ма колико да заштедиш, па да имаш белих новаца за црне дане.

Милина је видети човека, који познаје себе; који познаје околности, у којима живи, и познаје људе, с којима долази у додир; милина је видети човека поштена, који је паметно живети; милина је видети човека, који се извештио у струци својој, па се приближује савршенству; милина је видети човека, који се извештио, како му ваља умножити зараду своју и како му је ваља трошити разумно.

Али је *највећа врлина* умети ма колико заштедити од зараде своје, да се нађе домаћину у кући неки резервни фонд па сваки случај, или као што наши веле да му се нађе белих новаца за црне дане.

Разумно трошити извештиће се онај који има образовања, и по томе штедња започиње са образовањем.

Из овога даје се разумети да онај нема образовања, који троши неразумно зараду своју, па тако да се тај не може ни извештити у штедљивом трошењу зараде своје.

Онај живи у ветар, који се не стара и за сутрашњи дан, као и за данашњи, па онда често бива да је у такога домаћина хладно огњиште.

Само кад се људи оразуме, и када отпочну мислити, бивају умерени и скромни у жељама својим.

Штедљивост је пород искуства и разума и последица васпитања и образовања разума.

И ова околност могла би нам дати разумети, за што наши сељаци нису штедљиви.

Човек, који све потроши, што заради, а не мисли да му траје зарада до друге производње, он не мисли на будућност, но само гледа садашњост, па с тога тај никада ништа нема.

Који не штеди, бива роб штедљивца и тај не може доћи никада до унапређења.

Ти, што не настојаваш да се извештиш у штедњи, не реци да не знаш штедити и да не можеш, јер што год зарадиш, све ти то треба да подмириш трошкове кућевне.

Та баш да си надничар, могао би оставити на страну по двадесет пара дневно од своје наднице, па да имаш двеста надница на годину, заштедио би 4.000 пара, или 40 динара; те би за 10 година имао капитал од 400 динара.

Штедљивости није нужно особите одважности и изванреднога разума: штедљивост иште само здравога разума и моћ да савладаш излишне жеље своје.

Што се више вежбаш у штедљивости, више ћеш се извештити, па ти не ће бити тешко да што уштедиш и од уста својих.

Људи, који све потроше што зараде, стоје свакад на обали оскудице.

Али ти, који се бринеш за будућност, ти се оружаш уштедом својом за онај црни дан, који би ти могао доћи и теби и породици твојој, па те не ће наћи изненађена, те да принуђен будеш тражити помоћи туђе.

Извешти се штедљиво живети, па не ћеш знати за оскудицу и сиротињу.

Кад видиш несрећника расипикућу, који упропашћује себе и своје, што ћутиш?

Што не саветујеш блудна сина по праву старешинства и сродства?

Теби, као сроднику најбоље приличи да покажеш несрећнику урвину, којој је појурио, а још ако си га видео, кад се родио, онда ти даје права седа глава, да говориш отворено с њиме и да га изведеш на прави пут штедљивости.

Ти, који си се извештио да очуваш уштеду, која би ти претекла преко подмирења домаћих потреба, показујеш *практичну мудрост своју*.

Ти видиш да је *данас у моди правити дугове*,

И видиш да дугове правити спада у уљудност данашњег изопаченог света;

Али мудрост твоја не допушта ти, да и ти пођеш за овом модом, јер ти знаш да ће те одвући у пропаст.

Зар не видиш, слободан Србине, ти, који си се задужио, да изгледаш као роб у веригама.

Где видиш да се народ задужује, знај да је то знак опадања.

Сећај се свакад оне пословице наше: „дуг је зао друг," па да не би пао у дуг, удешавај како ћеш трошити зараду своју штедљиво, па ће те штедња сачувати од дуга.

Ако се уздржиш разумне штедње, не ћеш никада доћи у неприлику да се задужујеш:

али и када би те натерале околности да се задужиш, буди разуман, умери се, па се упуштај у дуг толико, колико ти допушта стање, да ћеш моћи исплатити лако тај дуг.

Ако се уздржиш штедљивости, не ћеш куповати у кућу, што ти не треба, па онда не ћеш се бојати да ти може доћи време, када ћеш продавати из куће баш и оно, што ти је нужно.

Ниси хтео да се вежбаш у штедљивости, па си допао дуга, не чуди се што ти се намеће лаж да ју узмеш за штаку, кад излазиш из куће.

Избећи ћеш туђу помоћ, ако умалиш потребе своје, ако будеш умерен и скроман у жељама својим, штедљиво трошећи зараду своју. И када овако поживиш, не ћеш никоме пасти на терет.

А како ћеш да имаш и како да не пропаднеш кад не радиш разумно, као други, или кад не ћеш или не умеш да радиш, као други, а не умеш да штедиш, као други?

Ти, што презиреш парицу, не ћеш доћи до динара.

У залуд ти је, што умеш да радиш и да зарадиш лепе заслуге, кад не умеш да штедиш, нити умеш да располажеш разумно са зарадом, па ти изгледа рад, као ономе што лије воду у решето.

А што је преовладало данас *својељубље?*

Са велика луксуса, јер се мучно дају подмирити трошкови поштеном зарадом!

Држи се умерености и штедљивости у свачему, па се не брини за будућност своју.

Опада и пропада народ, који неразумно, неумерено и раскошно живи, који се одао лењости и немарљивости, па још у деморализацији тражи увесељења.

Ниси хтео да се вежбаш, како ћеш од зараде своје што да уштедиш, па си се задужио несмислено и без рачуна, ето си сам себи отворио врата пропасти.

Нехатање наше, немарљивост и поводљивост, неумереност и незнање, укорењена зла навика и сујеверство то су нам злотвори, који нам стварају пропаст.

Чим си се подао да преовлада тобом страст раскошна живота или неумерености, ниси више господар над собом, па тако се не надај унапређењу.

А ти, што си дигао главу у небо, па не ћеш да штедиш, зар не мислиш да може доћи време да те запита: у шта проведе време, кад ниси ништа заштедио?

У шта се уздаш, човече, кад не настајаваш да што заштедиш од зараде своје и за оне дане, када не ћеш бити у стању да што зарадиш због слабости здравља својега?

Не множи потребе кућевне, но множи рад и зараду, како би повећао доходак свој, па од овога усили се како ћеш да заштедиш што, и, кад видиш лепу заштеду, веселиће ти се срце твоје, јер ћеш имати убеђења да ће бежати од тебе сиромаштво.

Ако су ти родитељи настајавали да ти буде срце племенито, оно ће ти помоћи да ти се образује и разум, па да водиш домаћинство своје разумно и штедљиво.

Погледај озбиљно и расмотри овај изопачен свет, па ћеш се уверити да један другога увлачи у луксус и надметање, а ретко ћеш наћи кога, који би имао одважности да живи с рачуном, па да умерава трошкове своје; али ти не огледај се на ове, но удешавај употребом зараде своје разумно, како ћеш свакад имати у кући неки залишан новац од уштеде, те да би могао покрити овим нужду своју, која би ти се изненадно показала.

Ти, који управљаш домаћинством, тако живи, како ће ти рад управљен бити на корист задруге своје, и како ћеш тога ради, мудро управљајући, уштедом умножити ограничена средства своја.

Наћи ћеш међу нама много несмислених, који троше више, но што им допушта зарада; дакле да не троше своје, но туђе, а то показује непоштење духа, које се изравњује с крађом.

И ако би трошио приход свој унапред, зар то не показује, неуредност? А неуредност не унапређује но упропашћује свакога, па ће и тебе.

Чврсто држи узде нагону своjему и страстима својим, па ћеш се одржати у уредности, умерености и штедљивости, те ћеш тако одржати и врлину моралну.

Разумним и вештим радом умножићеш зараду своју, а брижљивошћу и штедљивошћу унапредићеш домаћу срећу своју, па ћеш оставити ову овако унапређену и унуцима својим;

А не гледај на оне, који расипају имање своје и не држе се штедње, њима прети судбина да остану без огњишта.

Зар си толико неразуман, да се не можеш да уздржиш да не правиш дугове?

Зар си ти тако слабоуман да ниси у стању да избегаваш морално понижење, које је пратња дуга?

Ако си рад да поживиш у задовољству на овоме свету, *нашао сам за тебе ову поуку:*

Твоје је опредељење на земљи да радиш, па то знајући, знај да је време злато, па не губи ни један тренутак, да ти прође у лудост.

Што год можеш да урадиш данас, не одлажи на сутра, јер не знаш шта ће ти донери сутрашњи дан, да ли ћеш моћи сутра радити.

Не дај никада радити другоме, што би могао сам да урадиш.

Не издаји новац из руку, док се не би добро уверио да ће ти бити од користи тај издатак.

Не троши туђе, но троши своју производњу, па ма ова и лошија била од туђе.

Дела живота својега и радње своје држи у највећем поретку, старајући се да имаш потпору у заштеди својој, а да не мораш никада потражити туђу помоћ.

Тако живи у поштовања достојној простоти, неукраћујући ништа себи и својима за удобност живота, а не допуштајући раскошност, да преовлада задругом твојом.

Упућуј децу своју на добар пут, па да те не снађе срамота у старости својој. —

Што ћеш учинити коме пеко добротворство од зараде твоје, то те не ће упропастити; али неумереност, раскошност сатрла је множину људи, па може и тебе, ако не послушаш савете разума својега.

Несрећна је и неплеменита *судбина бадаваџија*, који проводе живот свој у залудно; а зар је боље судбина оних, који раде и зараде а не уму да употребе разумно и са штедњом зараду своју?

Уштеде појединих људи, то су што сачињавају богатство или благостање народа.

С друге стране раскошност и неумереност појединих доноси осиромашење народа и државе.

По овоме може се сматрати сваки умерен и штедљив човек, као јавни добротвор, а сваки раскошник и неразуман трошаџија, који не ће да штеди, као *јавни непријатељ отаџбине своје.*

Богатство је нужно ради унапређења народа, али напредовање у врлинама ствара честитост и овим се долази до унапређења.

У сиромаштво могу доћи само они, који нису у стању да раде са слабости здравља. И по справедљивости овај број сиромаха спадао би на терет онима, који уживају благослова здравља.

Шта је имућан или богат човек?

То је човек који уме да ради и да заради, па оно, што је зарадио својим знојем разумно, не растурује у залуд, но штеди и уштеду прикупља, како би био снажан грађанин отаџбине своје.

Разумна и осетљива човека јасно зове природа да ужива, и уживањем да придобије снаге за делање, па да га ове чине достојним да се образује за средњег члана међу овим и вишим светом. Погледај се, Србине, и исповеди ми, да ли осећаш ти што од овога позива природе?

Домаћине! ма колико да си радио, па [illegible] зарадио, ако не употребиш штедљиво зараду своју, па од ове и да оставиш на страну, [illegible] ти се нађе уштеде на расположење, кад [illegible] те снашао неки изванредни догађај, ти си [illegible] рђавом путу, па се добру не надај.

Закључак

Драги мој Србине! ако си познао самога се[illegible]е;

Ако си познао околности у којима живи[illegible],

па ако си познао и људе, с којима долази[illegible] у додир;

Ако си научио живети;

Ако си настајавао да будеш вешт и [illegible] савршенији у струци својој;

Ако си се извештио, како ћеш трошити разумно зараду своју;

Ако си се извештио, како ћеш да умножиш зараду своју;

Ако си се још извештио, како ћеш од зараде своје заштедити ма колико то било, па да имаш белих новаца за црне дане,

Онда ће ти ове *горе наведене врлине донети унапређење* да задовољно поживиш на земљи.

Дакле, драги мој, тежи и усили се да прибавиш себи ове врлине, па тежи да испуниш дужност своју, јер то иште од тебе цел живота

Веруј ми, да ћеш онда уживати праву срећу, јер ће ти се срце радовати, што си испунио дужност своју.

А од те среће нема истинитије.

Српски сељаче, зар би могло бити за тебе веће среће, но када ти у баштини својој радећи, тако угодиш да на време узореш и посејеш, и на време срадиш и приберешл летину своју,

Па када погледиш у амбарове и кошеве, а они пуни жита; када погледиш у подрум, па и ту видиш пуну бурад вина и ракије, а у вајату смока свакојака, зар ти не ће за-

играти срце од радости што ниси жељан ничега.

А још кад расмотриш стање своје и видиш да ниси никоме дужан, куда ће ти већега задовољства?

Видиш како прати благослов Божіи богобојажљива, трудољубива и поштена радника!

То је *права срећа*, која савршено задовољава човека када у чистоти, правди и истини живи и нигде не налази оскудице.

И ако си задовољан домаћинством својим, ипак ћеш наићи у течају живота на бриге, на искушења и муке, али ти као разуман човек и опитан, сматрај да ти је то опредељење од Бога, како би се што научио из тих случајева.

Ако ти јаком душом и чистим срцем пођеш одважно на сусрет свакој тешкоћи, па прођеш кроз свака искушења, која ти се појаве и кад видиш да стојиш круто и исправно и под најтежим теретом, бићеш достојан да те људи величају.

И ако ти Бог дâ да се видиш у благословеном положају домаћинства, не горди се, но у скромности настани да употребиш сва она искуства, која си прибрао у животу; јер све од тога зависи да ти се утврди срећа.

Не заборави да нема благослова, који се не би могао да преокрене у несрећу, па ово знајући смотрен буди при уживању благослова па се не ћеш преварити.

И ако си срећан да у задовољству проводиш живот свој, промишљај, којим си путем дошао до тога, па се држи и даље истога пута, тако ћеш добити неки дух богатије мудрости баш ако си продр'о и кроз саму тугу.

Бива и кад се замути небо, па наиђу црни облаци, који нам сакрију лице сунца, да нас тамнина мучи, али нас то учини да будемо способнији уважавати благодетно светило сунца.

Тако не би умео уважавати човек у срећи живот свој, кад не би било по некад муке и незадовољства у животу.

Имај стрпљења кад те снађе непријатан догађај, знај да ће ти слађе пријати радости после муке и невоље.

И кад би дошао у неприлику да што изгубиш, знај да ћеш после тога пријатније уживати радости добитка.

И ти, драги Србине, када ти је Бог дао да си дошао до тога благословенога стања, тежи и даље да одржиш то стање правичним средствима, па буди спремљен и на неприлику, ако би ти се појавила на путу живота.

Врши ти дужности своје праведним путем, па се надај благослову божјем.

У повољним околностима живећи, буди благ према задругарима својим и чељадима својим, па и према свима људима, давајући им угледа да и они буду благи, трпљиви и попустљиви.

Мудрим управљањем газдинства својега, бићеш на углед суседима својим, па као снажан и имућан грађанин припознат и уважен.

Унапређујући стање своје унапређујеш и опште, јер си способан да принесеш на жртву општини и отаџбини својој, што год би се поискало од тебе на узвишење славе српске.

ИЗ НАУКЕ О ЈЕЗИКУ

од

Јована Бошковића

216. Град на граници Херцеговине и Босне зове се (тај) *Коњиц, Коњица*: Ивко од *Коњица;* — а не (та) „Коњица,-це," женскога рода.

Даље, каже се (то) *Горажде*, (то) *Чајниче*, средњег рода, — а не (та) „Горажда" или „Горазда," (та) „Чајница," у женском облику.

На против, не ваља (то) „Пљевље," средњега рода, него женскога у множини (те) *Пљевље*: *Пљеваља*. Одакле си? — Из *Пљеваља*. А чује се и у једнини, опет женскога рода, (та) *Пљевља*. Придев *Пљеваљски*. Турски се то место зове *Таслиџа*.

Будва је градић на мору; становници одатле зову се: *Будљанин* (место Будв-љ-анин), *Будљанка*, *Будљански*, испало је дакле *в*; — а не каже се „Будвани," јер је наставак *јанин*, па се између *в* и *ј* умеће благогласно *л*. — Тако се исто становници на реци *Неретви* зову: *Неретљани* (место Неретв-љ-ани).

Странци обично наша места називају: или по другом падежу једнине, из *Панчева*, од *Панчева*, до *Панчева*, дакле *Pantschewa* и *Pantschowa*, место *Pančevo*; или по четвртом падежу множине: у *Винковце*, на *Винковце*, под *Винковце*, дакле *Vinkovze*, место *Vinkovci*; или по првом множине: *Karlowitz*, место *Karlovci*; или по старини *Belgrad*, *Semlin* (**бѣлъградъ**, **землынь**, то јест *земљан* град), место по данашњем изговору *Beograd*, *Zemun*.

Према томе, називи наших места по туђинским земљописним картама, новинама и књигама веома су *неиоуздани*, и врло често потребују *исиравку*.

217. Сви културни народи, кад броје од двадесет па на више, кажу најпре већи број, па онда мањи; само *Немци* мањем броју додају већи: *двадесет и један*, *ein und zwanzig*, и тако даље.

Тако и кад броје часове, сви кажу најпре већи број, целе часове, па онда делове, разломке; а Немци и ту говоре противно, на прилику: у *седам часова и ио*, или у *седам и ио* (часова), *um halb acht*, то јест у „пола осам," а *иола од осам*, то је *четири*, а не *седам и ио*. Даље, каже се у *један и четврт* *um ein viertel auf zwei* (у „четврт на два"); — У *један без четврти*, *um drei viertel auf eins* (у „три четврти на један"): — *у иодне*, *um zwölf uhr*, у *ионоћи*, *um mitternacht*. Колико је часова? — *Четврт ио иодне*, *es ist ein viertel auf eins* („четврт на један"). Може се рећи: *иет и три четврти*, или *шест без четврти*, или *иетнаест минута до шест*, само не „три четврти на шест," јер то би у нашем језику значило *ареко шест* још *три четврти*.

218. Пише се *развијање*, *развитак*, *развиће*, *развој*. Питање је: имају ли све те речи једно значење, или се како год између себе разликују?

Од глагола *вити*, трпни је придев *ви-ј-ен* или *ви-т*, а од тога *вит* наставком (а)к постаје *вит-ак*, а наставком *је*: *вит-је* = *виће*. Томе истом глаголу (*ви-ти*), корен *ви* може да ојача, уметањем гласа *о*, у *вои* = *вој*, (као: *би-ти*: *бој*, *гни-ти*: *гној*, *ли-ти*: *лој*, *ии-ти*: *иој*, *ри-нути*: *рој*, *ио-чи-нути*: *иокој*); и по томе може бити и *развој*.

А што се тиче значења: 1. *завитак*, значи нешто *завито*, *завијену ствар*, (*res involuta*, *etwas eingewickeltes*); 2. *навитак*, значи пређу навијену на вратило (der aufzug, bei den webern); 3. *иовитак*, дете у *иовитку* (*fasciae*, *die windeln zusammengewickelt*); 4. *савитак*, има два значења: а) нешто *савито*, *савијено* (*volumen*, *das gerollte*, *gewundene*), б) где је *иут савијен*, (*flexio krümmung*); 5. *свитак*, уредба, по којој се поповима плаћа, (*stola-taxe*); 6. *увитак*, значи *увито*, *увијено* (*volumen*, *das eingewickelte*).

На против: 1. *завој*, има два значења: а) на рани (*der verband*), б) у сврдла (*spira*, *schneckenlinie*); отуда *завојит*, *завојица*: отуда *завојак* = *иодвојак*, *увојак* или *увојка*, витице (*die locken*); 2. *иовој* (*fascia*, *die binde*); 3. *свој*, *свђја*, (*савој*), где се вода, која стоји, удара с брзином, те се вртлог прави (*conversio*, *wendung*).

Према свем томе: *развијање*, значи радњу (*творење*); — *развитак*, значи развито, развијену ствар, дело, (*га ревину*); а развој, значио би начин, направу, облик, (*творило*).

Развиће пак значи исто што и *развитак*; само су у нас ретке именице, које постају наставком *је*, од трпног глаголског придева са завршетком на *т*, као: *иит-је* — *ииће*, *ирегнуће*, *свануће*, *тренуће*, *рукодаће*.

Крајњи *развитак* (обрт, катастрофа) у драми, могао би се назвати *расилет* (*le dénouement*), према *заилету* после увода позоришне игре.

219. Од прилога *уну̏тра*, који значи *drinnen* и *hinein* (*intus* и *intro*), придев је *ȕнутрашњи*, а од *сиоља*, придев је *сиољашњи*. Тако пишу и Вук и Даничић. Неки афектују — „унутарњи," „вањски."

У речнику има и облик *уну̏тар*, али се одмах додаје, гледај *унутра*; а придев „унутарњи" нема никако. У старом српско имају речи: **кьноутрь и кьноутрь**, **кьноутрьнь и кьноутрьшьнь**, — а од **кьнѣ**, данас *вани*, (*на иољу*, *на двору*, *с иоља*) само **кь нѣ-шьнь**. Не треба дакле бежати од наставка *шњи*, а, е, који и иначе долази у нашем језику, а особито *сложен* с *ирилозима*, као: вечерашњи, данашњи, јесенашњи, јутрошњи, летошњи, ноћашњи; *јакошњи*, дојакошњи, малопрешњи, тамошњи; давнашњи, јучерашњи, негдашњи, овдашњи, овогодашњи, ономадашњи, првашњи, садашњи, досадашњи, свагдашњи, сутрашњи, прекјутрашњи, скорашњи, тадашњи; годишњи, овогодишњи. — А на *ањи* има само: јучерањи, прекјучерањи, садањи. — Може бити и *сиољни*, према *ириворни*, (од *с иоља*, *ири двору*).

220. „Обранбени" закон, не ваља. Кад се не каже „обранба," него *обрана* или *одбрана*, онда се не може рећи ни „обранбени." Од *бра-*

нидба могао би бити придев *бранидбени.* У осталом, та се ствар и *не* каже српски *придевом и именицом*; него овако: *закон о војсци, закон о земаљској обрани*; као што се, на пример, и *friedensvertrag* не каже „мирни уговор," него *уговор о миру.*

221. У нашем језику *вид*, значи: 1. виђење, очни *вид*, (*visus, das augenlicht, das sehen*), 2. светлост: дошао за *вида*, (*lux, das tageslicht*). Отуда *видан, видик, видовит.*

У староме словенском пак **видъ** значи: 1, врсту, према грчкоме *εἶδος, genus*, 2. трен, тренуће ока, (претегу, пагиб да́на у животу), *ῥοπή, momentum.* — У старом српском **видь** значи *очни вид*, а значи и *врсту, облик.*

Ово друго значење замењује се данас речима: *врста, облик, лик, као*, на пример: **въ видѣ голѫбинѣ**, каже се; *у облику голуба, као голуб.*

222. Туђе речи *burg, bourg, burg* или *borough, borgo*, значе *затворено утврђено место*, особито: *утврђено пребивалиште*, отуда: *ritterburg*, витешки *замак*; али обично те речи значе *варош* или *трговиште*, отуда је: *bürger, варошанин*; па онда сваки члан грађанског друштва, дакле: државни грађанин, *држављанин*; (*грађанка; грађанство; грађански; градски начелник*).

Die stadt, изнајпре истога значења са *statt* (*stätte*), значи *место, пребивалиште*; неким *правима и слободама обдарено место*, напрема *селу* или *тргу*, од којих се разликује и већим бројем становника. А *vorstadt*, заграђе или подграђе (*suburbium*), то су куће, које леже изван градских или варошких врата.

У староме словенском реч **градъ** има два значења: 1, варош, (*πόλις urbs*), 2, врт, башча (*κῆπος, hortus*); у овом последњем значењу употребљава се и **градина**, а **градарь** значи: вртар, башчован. На против **градиште** зове се: место са посадом, кастел, тврђава, (*φρούριον, castrum*); **тврьдыня** означава: утврђено место, град, (*ὀχύρωμα, munimentum*). Даље има: **градьць**, варошица, (*πολίδιον oppidulum*); **градьскъ**, варошки, *πόλεως, urbis*); **граждáнинъ**, грађанин, варошанин, (*πολίτης, civis*); **гражданьство**, (*πολιτεία, civitas*).

У старом српском **градь** значи: 1. утврђено место, варош, (*locus munitus, urbs*), 2. утврђење, тврђаву (*munimentum*). Даље има: **градьнь** или **градъскыи**, варошки, (*urbis*); **градьць, градьчьскыи**; **граждaнинъ** и **граѓанинь**, (*civis*). На против, **тврьѓа** значи: кастел, тврђаву, о̀ко̑ или табор, (*castrum*).

Из тога се види, да је *град* значио: *затворено место*, па било оно утврђено или не, напрема *селу* (и *тргу* или *трговишту*), које је свагда *отворено*, било село *растркано* или *уврстано.* У том значењу долази *град* и у народним песмама, на пример у оној о Маргити девојци. „Стани мало, да ти кажем право — све војводе и *градове* редом," па се онда набрајају ове земље и места: Дмитровица, Поцерје, Биоград, Смедерево, Ресава, Сталаћ, Крушевац, Прокупље, Куршумлија, Топлица, Косајница, Ниш, Тимок, Видин, Каравлашка, Букреш, Срем, Вучитрн, Загорје, Пазар, Сјеница, Босна, Травник, Херцеговина, Пирлитор, Цетиње, Шекулар, Скадар, Призрен, Дукађин, Косово, Стара Планина, Софија, Кратово, Куманово, Солун, Прилип. Ту има више места, која јамачно нису тврђаве, а народни их певач изреком зове *градом.*

Данас *град* значи: 1. тврђаву, 2. играти се града, (то јест *лопте*, која се умеси од говеђе длаке). *Гра́дац* или *градић*, показују: мали град. Тако: *градски, градиште*, зидине од каквога града. — На против, *градина*, значи: 1. ограду, 2. врт, 3. велики град. *Градиница* је: мала градина. — *Градити*, значи у нашем језику: правити, *machen, verfertigen*, на пример: гради опанке, кућу, цркву, мост, гусле, гајде, седло, и тако даље; *гради се* да је учен; није лепа, него *се гради*, (бели се и румени); *грађење.* Отуда је: *градљика*; *грађа* (материјал, ограда, састав телесни, шара, опута); *грађевина*, (зграда, вунена пређа); *заград, ограда, градина*; *зграда*; — *вино-град* (иначе трсје), *виногра́да̄р, виногра́дац, виноградски.*— Од речи *град*, у смислу варош, каже се и данас: *грађанин*, варошанин и државлјанин, *грађански, грађанство*; *заграђе* (као заселак) или *подграђе*, (*vorstadt, fau-bourg, suburb, outparts, sobborgo*).

Иначе, утврђено место зовемо данас: *тврђава* или *град*; — а неутврђено, или својом речју: *место*, или туђом: *варош.* У Херцеговини, у српској Тоскани, „варош" (а и *град*) зове се *мјесто.* Према томе, *мјештанин* значи: 1. човек из каквога места, 2. варошанин; — а *мјештански* значи само: варошки. У Скадру се: човек из каквог места, зове *мје̏сни̑к.* А „варош, варошица, варошанин, варошки, варошчад, вармеђа," то су речи *мађарске.*

У мађарском језику *vár* значи: тврђаву, град, замак; *város* (читај *варош*) значи: неутврђено *место*; а *vármegye*, значи: жупанију,

управо: градски околиш, округ. (Иначе *грађанина* зову Мађари *polgár*, од немачке речи *bürger*.) *Варош* говоре и Турци, у истом смислу као и Мађари; у Шкипетара „варрош" значи *подграђе*; Румуни кажу *ormeçie*; *варош* говоре не само Срби, него и Бугари, Хрвати, Словенци и Рушњаци у северној Угарској, само што је у неких мушкога рода, а у нас женског. Турци су ту реч примили, по свој прилици, 16 и 17 века у Аустро-Угарској, а ми или онда, или за време аустро-угарског сизеренства у Босни, Мачви са Београдом и Браничеву, потоњих ратова и дваестогодишњег заузећа целе Србије, у прошлом веку (1718 до 1739), а и од Турака.

У нас се из појма *градити*, правити, развио појам: *оградити*, *озидати*, — а из тога: *утврдити*, *опкопати*, — и најпосле: *обезбедити*, *очувати*, *заштитити*, *бранити*. Од *грађевине*, дошло се, по сродству појмова, до *утврђења*, (опкоп, бедем), *обране*; од *града*=*вароши*, постао је *град* = *тврђава*. Зна се из историје, да Турци по освојењу српских земаља утврђиваху сва затворена места („градове" = вароши): зидовима или платнима (¹), опкопима, палисадима, а особито кулама. Наши стари, пре Турака, нису имали згодну реч за *кулу*, (*turris*, *thurm*), него је називаху или грчки пиргъ или по старом соуна, стлъпъ; а данас се у Херцеговини за сваку *кућу од камена* каже — *кула*, а у песмама и она, која није од камена, зове се *кула* или *двор*. У оно време, Турци живљаху по градовима и „паланкама" („варошицама"), а српски народ највише по селима, збеговима и горама; отуда у варошима више туђих назива, него у сељана, све до скора, док није књижевност почела чистити језик. Варошани, по невољи први покварише, али ће мало по мало и да исправе.

(¹) *Платно*, у овом смислу, зове се: зид око вароши, тврђаве или манастира. Испореди: оплатити врата, оплата око прозора и врата.

Од других Словена: *Словенци* кажу: *gra*... burg, schloss, eine feste stadt, (*gradec*, *grade*... *gradič*), *gradina*, ruinen einer alten burg, gradiš... schloszstätte; *gradar*, („диздар"), burgwächte... *gradnik*, burgvogt: *gradčan gradčanstvo*: *gradilnica*, *gradivo*, *gradski*; — *tverdnjava*, festung... *varmedja*, *varoš*. *Руси*: *градъ* (городъ), варош; твердыня, тврђава. — *Пољаци*: *gród*, *grodowy*; *miasto*, *miasteczko*; *miejski*, *mieszczanin* (мештанин, грађанин, а *obywatel*: држављанин); — twierdza, warownia, forteca. — *Чеси*: *hrad*, burg, schloss; *hradby* pl. f. festungswerke; *hradni*... *hradnik*, *hradský hradisko*, *hradiště*, *hradek*, *hradecký*; *hradčan*: — *misto*, *mistečko*, *mistovni*; *měšťan*, *měštěnin*, *měšťanký*, *měšťanstvo*; *měšťaček*, *kleinstädler*.

Остали народи веле: 1. *la ville*, *die stadt*, *a town* или *city*, *città*, (*abitante d' una città*). 2. *la forteresse*, *le fort*, — *die festung*, *feste*; — *a fortress*, *fort*; — *fortezza*, *piazza forte*, *rocca*. — Ако је *замак* утврђен, Италијанци кажу: *castello*, *cittadella*, а иначе зову *двор*, *palazzo del principe*, грађанина зову: *borghese* и *cittadino*; грађанство, *la cittadinanza*, *il corpo de' borghesi*; а грађански, *civile*, *cittadinesco*, *civica*.

Да завршим. „Варош" је *непотребна туђа реч*. Народ наш у овим крајевима пре ће рећи „паланка," него „варошица." — Кад од речи *град* имамо изведене: *грађанин*, *грађански*, *грађанство*, *градина*, *виноградар*, *виноградац*, повратимо и родитељку у њезино право, у старо, право значење. а то је: *веће место са грађанским начином живота*, па било „затворено" (ограђено) или не. (Испореди: о градѣ семь — у цркви.) А да би нам то лакше пошло за руком, навикавајмо се само, да *права утврђења* (фортификације) зовемо: *тврђава*, *тврђа*, *тврдиња*; *тврђавица*, *тврдињица*. Остала ће употреба речи: *град*, *градац* или *градић*, *градски*, *заграђе* или *подграђе*, *грађанин* и тако даље, — доћи неприметно, као што нас беше и одбегла.

* * *

ПАМЕТАР

МЕСЕЦ ФЕБРУАР

1. (12) фебр. 1790. ударе 600 турских коњаника на Параћин, где их капетан Стојковић са 450 врајкораца добро дочека и са штетом одбије.

2. (13) фебр. 1787. умре у Милану као сума сишао Јосип Руђеро Бошковић, језуит, први математик онога времена, славан астроном члан лондонске, париске, берлинске и петробуршке академије. Родио се у српском Дубровнику 7. (18.) маја 1711.

3. фебр. 1160. капетан которски Петар Болица и ћефалија пераштански Милош Шестокрилић заваде се у Котору око тога, ко је од њих веће јунаштво показао у боју (код Требиња?) са босанским баном Борићем, кад су против њега у помоћ ишли Дубровнику, који није хтео Немањи и брату му Мирославу да изда которскога кмета Радослава, бившега краља српскога. Због те заваде дуго се гложише Которани и Пераштани и једва се помире после неколико година.

4. фебр. 1234. српски краљ Стеван Радослав обећава, да ће дубровачке трговце ослободити од дација у својој краљевини.

5. (17) фебр. 1827. кнез Милош Обреновић нареди, да и Бугари, Грци и Цинцари у Београду имају у будуће светковати св. Саву, заштитника српских школа.

6. фебр. 1521. погине паша од Шама, Цанбердија Газалија, српска потурица. На глас да је умр'о султан Селим I. хтеде он да посве отргне Шам (Сирију) од султана, пак отме Берут, Триполье, приморје шамско, а пре тога већ је био присвојио тврдињу у Дамаску. Месец и по дана опседавао је Халеб (Алепо), али на глас, да на њега иде султанова војска, уступи у Дамаск, где погуби 5000 јаничара, који су тамо заостали били као турска посада. Код Дамаска побије се са султановом војском и изгуби мегдан. Прерушен као дервиш утекне, али га у бегству убије његов хазнадар, који његову главу однесе султановом војводи, везиру Ферхад-паши, такође потурици српској из Далмације. Пре тога био је Газалија емир над мисирским мамелуцима и кад је турски султан Селим I. ударао на Мисир, изда Газалија мисирскога султана Кансу Гаврију, за што у награду постао је пашом од Шама.

7. фебр. 1430. умре Никола Перов Пуцић, дубровачки кнез, одличан државник и дипломат и витез на мору.

8. фебр. 1314. умре у Брњацима у дубокој старости краљица Јелена, удова српскога краља Уроша Великог, мати краљева Драгутина и Милутина.

9. (20.) фебр. 1763. изиђе ћесарова наредба, да се суши вршачки мочар, где за тим населише Немце, а прудове засадише шумом.

10. (22) фебр. 1838. дође за рускога консула у Београду Вашченко, дотле руски вицеконсул у Оршави. То је био први руски консул у Србији.

11. фебр. 1515. у недељу месопустну спале Турци у Средцу (Софији) жива Ђурђа Кратовца, што се није хтео потурчити. Био је младић од 18 година и врло леп. Хришћани га погребу сутра дан у цркви св. мученице Марије. Народ је уврстио мученика Ђурђа у светитеље.

12. фебр. 1369. пошто бугарски цар Шишман уз помоћ влашкога војводе Владимира протера Мађаре из Видина, ухватише Видинци пет фрањцишкана, који нису могли утећи, и уморе их на мукама.

13. (25) фебр. 1801. умре у Риму прелат дома папина Бенедикт Стојковић (Stay), славан философ; латински је класично писао. Био је родом Далматинац.

14. (25) фебр. 1763. изиђе ћесарски патент за насељавање Немаца у Мађарској. Насељеницима давала се кућа и земља са фундом инструктом (оруђе пољоделско и потребна теглећа стока), више година слобода од пореза, бесплатна дрва за огрев и грађу, врло погодни поданички одношаји на крунским и коморским добрима; побринуло се и за цркву, школу, болнице и лекаре; војничким инвалидима давале су се башка награде за насељавање, као и трошак на сеобу. Тим начином насели се од 1763—1771. у Бачкој преко 20.000 протестаната Немаца, а у Банату опет толико католика Немаца и подигне се до 100 нових села.

15. (27) фебр. 1832. (дакле пре 50 година) основана је у Београду народна библиотека, којој је покровитељ био господар Јеврем Обреновић, дед Његовог Височанства Кнеза Милана.

16. (28) фебр. 1801. удаве јаничари београдскога везира Мустај-пашу и узму у своје руке Београд и власт над Србијом. Јаничари су употребили згоду, кад је Мустај паша имао у Београду мало војске, јер је сина с војском послао био на Пасваноглију. Тада поче власт дахијска над Србијом, а главне су дахије биле у Београду: Мехмед ага Фочић, Кучук Алија, Аганлија, Мула Јусуф.

17. фебр. 1591. умре српски патријарх Јеротеј.

18. фебр. 1358. начини се у Задру мир међу мађарским краљем Лаушем I. и Млецима. Млеци се одрекну свега, што су имали у Хрватској и Далмацији и остављају се титуле „господара Далмације и Хрватске". Лауш поврати Млецима све, што је држао у тревизанској области.

19. фебр. (3. марта) 1834. херцеговачке и босанске потурице, незадовољне са новом

границом од Србије, ударе ноћу на Мокру Гору и Заовину у Староме Влаху, попале куће и опљачкају, више становника убију и ране. Њих су предводили алајбези и ајани: Шећо Мулић и Ариф из Вишеграда, Ченгић са Загорја, Сирејчић из Горажде, Сали бег из Рудога, Тодоровић из Чајнице, Мустај бег и Дауд бег из Прибоја. После 5 дана претерају их Срби преко границе.

20. фебр. (2. марта) 1788. 500 потурица из босанске Крајине ударе на чардак Пауновац, у коме се 54 граничара Бановчана дуго браниште, али најпосле уступише, по што изгубише 28 друга.

21. фебр. (5. марта) 1815. Турци посекоше српскога војводу Арсенија Лому и главу му донеше у Београд.

22. фебр. 1439. мађарски краљ Алиберта даје српском деспоту Ђурђу Бранковићу град Вилагош са варошима Широм и Галшом и са селима и селиштима што су тамо спадала.

23. фебр. (7. марта) 1857. (дакле пре 25 година) умре у Новоме Саду Марија удова Петровићка, која по примеру свога брата Луке Миланковића остави 156½ катастралних јутара земље на 2 стипендије за православне Србе, а новосадској српској православној ђимназији остави своју кућу, која је вредила 8000 фор.

24. фебр. (8. марта) 1849. умре Фрања Прешерн, најбољи словеначки песник.

25. фебр. (7. марта) 1686. граничарски пуковник Оршић удари са Хрваћанима на Тудорово у босанској Крајини, посече турскога заповедника Мехмед агу са многим Турцима, агиног сина са 16 Турака зароби, а Тудорово опљачка и спали.

26. фебр. 1395. умре босански краљ Стеван Дабиша. Удова краљица Јелена оде у дувне у православан манастир.

27. фебр. 1238. римски папа Григорије IX. позове мађарскога краља Белу IV на крстоносни рат против бугарског цара Јована Асена II. што није хтео да прими латинску веру. Бела IV. оружао се, но до рата не дође.

28. фебр. (11. марта) 1794. ударе 200 француских коњаника зором на 30 граничарских катана Личана код Рајнгенхајма и опколе их. Поручник катански Крпан јуриши на Французе изгуби 3 момка, али се пробије. Он својом руком посече француског каманданта, каплар Тодор Вига посече другог официра; још се одликовао у овом окршају каплар Илија Марковић, који је допао ране, а из боја изнео је сабљу скоро до пола засечену.

У фебруару 1083. Нормани под Робертом Гвискаром и сином му Бојемундом разбију Византинце под Драчем и освоје Драч.

У фебруару 1458. после смрти српскога деспота Лазара Бранковића узеше Босанци Сребрницу.

Крајем фебруара 1632. угуше босанску потурицу Хозрев пашу у Токату у Анадолу, где је од костобоље лежао. Хозрев је одрастао у султанском сарају, постао је царевим силихдаром (штитоношом), пак агом јаничарским, везиром у Дијарбекиру, а 2. марта (6. апр.) 1628 постане велики везир Био је султанов шурак. Хозрев је био строг и крвожедан. Он је покорио страшнога бунтовника Абазу у Анадолу, за то је у Цариграду дочекан био са тријумфом. Абази је одржао дату реч и начинио га је везиром у Босни, што је свакоме за чудо било, јер велики везири никад не држе реч бунтовнику. Као велики везир имао је Хозрев султанску власт. Није подносио никакво противусловље, него га је у крви угушио. Постојан и храбар, дивљи и грозан, тврдоглав и среброљубив — сваки га се бојаше и мрзијаше га; само војници љубише храброга војводу. Од Персијанаца освојио је Хамадан (Екватану) и разори га са свим, за то га у свој Персији спомињу као немилосрднога Хозрев хана (*Хозрев хан би аман*). Иначе мудар државник и његове наредбе за закупе и порезе осале су као кануни и додате су великом законику (*канун наме*) султана Сулејмана. 6. (16.) окт. 1631. противничке сплетке збацише га са великог везирства, на што се у Азији и у Цариграду побуни војска, нарочито Бошњаци (под Салих ефендијом) и Арнаути (под Сака Махомедом). Када главу Хозрев паше у Цариград донесоше, побуни се војска и дућани се 3 дана не отвараше, а буна се угуши тек по многој крви.

Почетком фебруара 1738. појави се куга у Темишвару и престаде марта 1739, а у Банату нестало је са свим тек декембра 1740. Од ове куге умре тада у Банату до 3000 душа. Куга је морила у Темишвару, Липову, Вилагошу, Суботици, Комлошу, Елемиру, В. Жаму, Семиклушу, Фачету, Модошу, Хомољици, Сенпетеру, Кечији, Пањеву, Малом Бечкереку, Новом Араду, Фаркаждану, Сиги, Фенлаку, Коморишту, Чакову, Жидовину, Оравици, Сенђурђу и Сиригу.

У фебруару 1782. (дакле пре сто година) умре црногорски владика Сава Петровић и би погребен у манастиру Стањевићима, који је сад у аустријској Боци Которској.

ЛИСТАК

ти Сава), први архиепископ самосталне
цркве, родом од владалачке лозе слав-
эмањића, оснивач и најбољи писац старе
књижевности, прослављен је и ове
свечано на све стране по нашем
. Црква помиње српске просветитеље
теље: *Саву*, његова ученика *Арсени-*
дом Сремца, и *Максима*, то јест пре-
та деспота Ђурђа II, од Бранковићеве
ладаоца петог. (не узимајући у рачун
оначелника Вука). Али има близу по
како су Саву, као свога свеца, почеле
и и *школе* и остали *просветни заводи*
Српскога Саву славе и браћа Руси,
што они светкују 12 јануар, као дан
његове у бугарској престоници Трнову,
к 14 јануар, а то је кад се у Србији
ла и огласила његова смрт.

Београду започе светковина 13 јануара.
ословској школи бесеђаше професор *Је-*
Илић разложито о развитку српске цркве,
оме благотворном деловању, и о сада-
приликама њезиним у Београду, на Це-
у Карловцима, Задру, Сарајеву и Старој
. — Истога дана, пре и после подне, да-
у у *народном позоришту* две бесплатне
таве за децу основних школа: *Слике из*
историје. Вредно је видети дечицу при
им приказима. Тако је светковање у
у од 1878 — Сутра дан светковаху
школа и основне. У великој школи
ше ректор, *Димитрије Нешић*, разложив
занимљивим начином задатак и потребу
атичких наука. За тим су објављена
оних ђака велике школе, који за своје
израде заданих темата, по одлуци ака-
ког савета, добише мање или веће на-
Његово Височанство одређује на то
године 120 дуката. — Особито је за-
иво, како основне школе славе; гдекоје
свога старалца и своју заштитницу,
приправе све што треба, као за обичну
у славу, а учитељи говоре или деца де-
ју по штогод удесно. — Некада је и
друштво држало свој свечани скуп на
н, али сад то бива у јесен. — Пређе је
светковини у великој школи читан и
тај о стању школског фонда, који је на
а Саву основан, на тај дан најпре при-
а а сад прирезом и приплодом умножа-
нарастао толики, да подмирује знатан
росветнога буџета, и још претиче. Сад
ки извештаји саопштавају у службеним
ама.

Новом Саду, пре подне славила је *срп-*
гимназија, а после подне *Матица Српска*; седницу је отворио потпредседник, д-р Ђ. *Дера* лепом беседом, а за тим је Е. *Чакра* говорио *у спомен д-ру Данилу Медаковићу*. У вече беше *беседа с игранком*, коју даваше гимназијска омладина у корист својих сиромашних другова, једна од најлепших и најпријатнијих забава, јер на њу долазе и прве породице, а и род сиромашнијих ђака. — И *у Карловцима* је пре подне славила *богословија* и *гимназија*, а 31 јан. беше *беседа с игранком* гимназијске омладине, са истом наменом као и у Новом Саду. Ко хоће да чује и природно лепе, управо славујске гласове, и брижљиво неговане, тај треба да отиде у карловачку саборну цркву или на ђачку „беседу". Ове године певаху, између осталога, и познату ђачку песму *Gaudeamus*, на латинском језику.

У *Сарајеву* беше ове године *прва српска бесједа*, коју је приредила тамошња православна општина, у позоришној дворани, у корист своје сиромашне школске деце. Дворана беше дупком пуна, а распоред изврстан. После *светосавске песме*, мала Даринка Симићева декламоваше: *Дижимо школе*; г-ђа Софија Пелешка приказиваше: *Милу*, од К. Трифковића; мешовити збор певаше: *На мору*, од Јенка; Ђ. Пелеш декламоваше: *Луду*, од З. Ј. Јовановића; за тим, мешовити збор уз пратњу оркестра отпева: *Смиљ Смиљана брала* од Корн. Станковића; и најпосле, *Школски надзорник*, што га добровољци помоћу Ђ. Пелеша одиграше, заврши дивно ту прву беседу. Чиста дохотка је било — 1000 фор:ната. Диковођа беше професор *Вујковић*. На тој светковини беху и: поглавица земаљски, митрополит Сава, и мухамедовски и јеврејски прваци. „Такијем удруживањем и таком забавом, вели *„Требевић"*, упознаћемо боље један другога, поучићемо се међусобно и оплеменићемо душу своју. Јер славећи *првог српског просветитеља* засвједочићемо, да љубимо просвјету!"

Свети Сава прослављен је и у *Бањој Луци* врло лепим *„сијелом"*.

(Пера Сегединац.) У Новом Саду, 4 јануара ове године, даван је у позоришној дворани *бал у костиму*, којега чист доходак беше намењен на набавку гардеробе за поменуту трагедију, коју је написао познати наш песник д-р *Лаза Костић*. То је дело Матица Српска наградила из фонда Накина са 500 фор. Чиста дохотка од игранке пало је 200 фор; осим тога, позориште је добило неколико лепих и скупоцених костима (одела), који су ношени на игранци, и сваки се дивио њиховом сјају, красоти накиту и скупоценом

везу. Те костиме поклонила су позоришту ова господа: Никола Петровић из Старог Пазува, А. Хаџић, Јован Грчић и Коста Рајић, по једно целокупно одело за народне капетане негдашње поморишке „милиције“ (народне војске), свако то одело с прибором вреди 80 фор.; Коста Стефановић из Футога поклонио је своју богату официрску гардеробу у вредности 200 фор.; а Никола Димитријевић свилену одећу митрополитску, која вреди више од 100 фор. Још је било неких мањих поклона и прилога у новцу, тако да се све може рачунати на више од 1000 фор. На поменутој игранци беше још особа у веома лепим и богатим костимима, особито женским, као: у српском, малоруском, турском, маџарском, черкеском, немачком, француском, и тако даље. Игранку су походили и по неки гости из околних места. Весеље је текло живо, и забава трајаше готово до зоре.

За тим је „Пера Сегединац“ представљен двапут једно за другим (26 и 27 јануара). Дворана беше препуна гледалаца. Прва представа донела је највећи дојакошњи доходак, више од 500 форината.

Сад је представљање „Пере Сегединца“ забрањено у ужој Угарској. Не зна се још шта министар наводи као разлог за ту своју забрану. Песник је написао прва два чина још 1874, (који су штампани у Јавору за 1875, број 1, 2, 5, 6, 9, 16 и 23,) а засновао је драму још много раније. А ако се прилике српскога народа из доба митрополита *Викентија (Јовановића)*, који Србе шћаше да преведе у унијатску веру, у неку руку подударају са данашњим неприликама, ко је томе крив? Ово је први случај такве забране, од како су Маџари повратили уставност и слободу. Позоришна управа поднела је жалбу против тога.

Перино презиме беше управо *Јовановић*, а *Сегединац* се звао, што беше капетан српских крајишника у *Сегедину*, а доцније у *Араду*. Он беше један од оних Срба, који с патријархом *Арсенијем* III. пређоше у Аустро-Угарску, па још и као старац од 80 година спремаше се да устане за слободу. Погубљен би у Будиму, после године дана истражнога затвора и суђења. Доба: 1735-а година. Трећи чин драме догађа се у Београду, на сабору.

Чујемо, да ћемо на скоро видети тај историјски комад и на овдашњем глумишту.

(Овогодишњи јубилеји.) Ове године навршују се 50 година од постања овим нашим заводима и установама: 1. *Народној библиотеци*, која је основана 15 фебруара 1832. 2. *Гимназији*, ако се за годину постања узме 1832 на 33, а узме ли се да је основана још 1830, онда јој је сад 52-а година. 3. *Државн[illegible] штампарији*. 4. *Српским Новинама*.

Богословија броји сад 46 година (основан[illegible] 1836); *Велика школа* 44 (1838); *Српско Учен[illegible] Друштво* 40, (основано је управо 7 новембр[illegible] 1841).

Београдско певачко друштво славиће месе[illegible] маја ове године свечаним начином своју 30-го[illegible]дишњицу. — А већ 23 фебруара (7 март[illegible]) славиће *Адам Мандровић*, управитељ драм[illegible] у Загребу, негдашњи омиљени члан позори[illegible]шног друштва и народнога позоришта у Бе[illegible]граду (1863 до 65, 1869 до 1873), 25 годи[illegible] свога позоришног рада.

(Наше забаве.) И ако прошле месојеђ[illegible] беху кратке, опет је у Београду било дост[illegible] јавних забава. У народном позоришту беху: *игранке* стрељачког друштва и општинска, *беседа* гимназијске омладине и *концерат* великошколаца. У великој пивари две *беседе* певачкога друштва. *Села са концертом* Грађанске касине. Даље, *игранка* женског друштва; *игранка* у корист фонда сиромашних ученика и ученица основних школа, *палилулских* школа, *јеврејска игранка*, и тако даље, понајвише са добротворним смеровима. Нека од тих друштава трудише се да унесу у те забаве уметничку и народносну црту, те тим да увећају дражест њихову, бринући се не само за чуствено уживање, него и за духовну насладу. Најсјајнија беше *беседа* гимназијске омладине, помоћу одбора од госпођа, а под окриљем Његове Светлости престонога наследника. Чистог дохотка пало је 580 дуката или 6960 динара, у корист сиромашних ученика. Нека је хвала свима, који су утрли сузу будућим представницима знања и науке. Оваке су *беседе* у нас у обичају од 1878. Али највећа складност између духа и срца влада на *Сéлима* с певањем и играњем, која приређује наше *певачко друштво*. Искупи се извесни круг породица са лепим играчицама и многим добрим играчима, а забаву зачињава први део програма, у коме се под управом хоровође J. Маринковића *српска музика* негује и гаји. Зборови су добри, Маринковићево свирање на армониуму изврсно, особито зна верно подражавати гајдама, а тим и дира у срце и омиљава домаћу музику, јер слушаоци чују *своје у облагорођеном облику*. Његов *венац српских песама*, с једне стране је веран снимак и отисак народних напева, а с друге опет армонисане су дивно, уметнички тешко и на различне начине; обраћамо пажњу нарочито на севдалинке. Речју Маринковић замењује и наставља потпуно рад Корн. Станковића. Вредно је било чути збор: *Ја сам Словенин*, а *Убојна песма*, од Маринковића, иде међу најбоље и најтеже наше композиције у народном духу.

Одговорни уредник: Стеван Ћурчић Власник и издавач: Петар Ћурчић

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ У БЕОГРАДУ

ГОДИНА ДРУГА 1882 СВЕСКА ТРЕЋА

ХИМНА

од

Јована Ђорђевића

Боже правде, ти што спасе
Од пропасти до сад нас!
Чуј и од сад наше гласе,
И од сад нам буди спас!
Моћном руком води, брани
Будућности српске брод;
Боже спаси, Боже храни
Српског Краља, српски род!

Сложи српску браћу драгу
На свак дичан, славан рад:
Слога биће пораз врагу,
А најјачи Српству град!
Нек на српској блиста грани
Братске слоге златан плод;
Боже спаси, Боже храни
Српског Краља, српски род!

Нек на српско верно чело
Твог не падне гњева гром:
Благослови Србу село,
Поље, њиву, град и дом!
Кад наступе борбе дани,
К победи му води ход;
Боже спаси, Боже храни
Српског Краља, српски род!

Из мрачнога сину гроба
Српске круне нови сјај;
Настало је ново доба —
Нову срећу Боже дај!
Краљевину српску брани,
Петвековне борбе плод;
Краљ-Милана Боже храни,
Моли Ти се српски род!

СРПСКА ХИМНА

сложио

Даворин Јенко

речи од **Јована Ђорђевића**

Allegro maestoso.

ff — *f*

Боже правде,

Ти што спасе од про-пасти до сад нас! Чуј и од сад

на - ше гла - се, и од сад нам буди спас! Моћном руком

mf

КРУНА

од

Манојла Ђорђевића Призренца

„Били сте велики и силни бесте,
„Велмођи вашој не знасте крај;
„Били сте снажни — далеко сместе,
„Орао ваш је постао змај. . . .

*

„Били сте јаки, — сложне вам руке
„Држаху чврсто охране штит; —
„Док бесте браћа — не знасте муке,
„Слободе када потамни свит."

*

„Док бесте Срби, док бесте људи,
„Док вам је била светиња праг
„Огњишта вашег, — док бесте свугди
„Својима своји, — не приђе враг.

*

„Туђински хордам био је бедем
„Најчвршћи вашег братинства низ,
„У круни вашој најдражи камен:
„Отаџба беше љубави вис!

*

„Били сте моћни. . .
„Ал' када моћ вас занесе пуста,
„Када и завист отпоче пир,
„С небратства када братинства уста
„Вргаху љубав у злобе вир...

*

„Народни понос када вам лако
„Замени гордост себичног „ја"
„Кад' дође време да од вас свако
„Величју своме првенство да.

*

„Тада сте опали. . . .
„На туђу милост да вам се дели
„Жебрачки дар. Те драги камен
„У круни вашој потамни смели
„Заборав отаџбе — изгубљен срам

*

„На што вам онда такова круна?
„Нека је нема — хтедосте ови!
„Господства младог, к'о чеда бујна
„Прегосте сложно, а уз вас ми. . .

*

Рекоше туђинци —
„Нека је нема!“
Косовом Пољем потече крв,
И што нам пакост и злоба спрема
Туђински хати згазише к'о црв.

*

Од круне српске осташе парчад,
Слободе српске згажена част,
Потомству даде аманет: ма кад
Срести са бедра туђинску власт.

*

А вихар бесни душманске силе
Растури парчад од круне те
Од краја на крај отаџбе миле, —
И овако паде на српско тле.

*

Једно је пало на кршно стење
Крај сињег мора, алем то кам,
Да буде звезда кад Српство прене
Туђинског ропства да спере срам.

*

А друго паде у горске кланце,
Где туђа сила немаше стан',
Шумадија да не сноси ланце —
На Такову с' диже слободе јој храм.

*

И народ стаде кајати грехе
Отаца својих, подиже глас
И име своје, презируђ' сметње,
Јуначки спреми отаџби спас.

*

И диже у вис знамење старо,
С остатком круне обнови сјај,
По целом Српству да буде знано:
Србија да ће учинити крај

*

Невољи толкој родне јој браће
И да ће сложно ускорит' дан
Слободе српске, — а Србин биће
У сјају круне чувен и знан!

ДОМОВИНИ

од

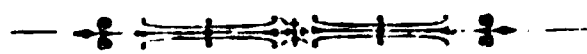
Влад. М. Јовановића

Remember thee?
Th. Moore. Irish Melodies.

Зар да теби песму не отпевам?
Зар о твојој срећи да не сневам?
Зар за тебе, моја земљо мила,
Да не желим слободина крила?
Докле срце у мени се креће,
За другога боље куцат' не ће!
У сред јада, у сред туге твоје,
Гинуло је за те срце моје,
У сред мука ништа му не смета
Да те воли више целог света,
Да са тобом твоју судбу дели,
Да се нада и да боље жели:
Да си славна, да сијаш у свету,
Да постигнеш ужељену мету,
Да си алем просвете и знања,
Да си урнек братског миловања,
Да си цветак најлепши у свету,
Да си прва у напредном лету,
Да ми будеш као што си била —
И још више, моја земљо мила!

Твоји јади, твоје робовање,
Твоји ланци, твоје туговање,
Твоје муке, твоја судба сужна,
Цепали су српска срца тужна;
Ал' сад земљо, ускрснути рају,
Сад се срца миљем састављају.
С твојих јада, што их и ми знамо,
Деци својој милија си само.
Вол'о сам те кад си вајна била,
Вол'о сам те кад си сузе лила,
Вол'о сам те, вол'о изнад свега,
Испод студи петовечног снега;
Вол'о сам те под оковним ледом,
Глед'о сам те синовљим погледом.
Вол'о сам те у сред твоје зиме,
Гријало ми срце твоје име.
А сад земљо, а сад мила мати,
Кад ти среће премалеће цвати,
Сад не морам да ти ускрс снивам —
Сад у твоме ускрсу уживам.

Ускрсла си моја земљо мила, —
Ропског си се ланца опростила;
Ускрсла си, моја земљо мила, —
Враћа ти се што си изгубила;
Ускрсла си, моја земљо мила. —
Накнадићеш, што си дангубила;
Али слоге, моја мила мати, —.
Слоге, слоге, кад ћеш дочекати?

ЖИВЕО КРАЉ

ОД

ПЕТРА ПЕТРОВИЋА

Да живи краљ!
ір миље зраком левајућ'
ід цео срећом певајућ'
раганом часу, што нам га
пьи Творац сјајним учини —
у миљу, срећи налази!
ћу благом оца небесна
ди чистих шаље поздравље,
се жићем да ће вечито
рсти бедем понос бранити,
іе вазда снажном мишицом
і пута нашој светлости,
у ходу — коме циљамо,
га краља, врлог Србина,
ром царском огрнемо груд. —
ја л' крви —
) први;
ли пасти —
ьник части
ће радо жртвовати век.
епти спомен давнепрошлости,
ја зрачак српске светлости,
са круна дичних краљева,
роз толико прошлих векова,
і беше — сад нам опет сја
шћу сјајном зрака дивотног,
ћ пута — циља жељаног,
даљини трепти, блиста се..
і том месту, где је жеља крај,
ог зрака где је блистав сјај,

Ту лежи скиптар цара Душана,
Па сложно само сви у загрљај,
Те једним дахом, нек нам дише груд,
Слога и љубав побеђује свуд!...
А сада Творче, оче небесни,
Чуј, жеље смерне, што но' потичу
Са чиста врела, срца искрена.
Чуј жеље, што их створила
Преблага милост величја твог,
Чуј боже благи — жеље срца мог,
Ој, вечни Творче, чуј слабачак глас,
Што мален мравак светске пучине
Искрене жеље подиже у зрак:

Нек нас свуда слога прати,
Нек се вес'о ори пој,
Љубав братска нек нас веже
За дом мили — народ свој.
Па буде ли само слоге,
Призрену нам ваља поћ',
Јер над њим се јоште вије,
Врашка сила — црна ноћ. —
Пута ће нам осветлити
Сјајне круне алем кам;
Патње горке браће наше
Распириће огњен плам.
Ој, свевишњи, благи Боже,
Милост своју Српству дај!
Живео нам дичан народ,
Живео нам Милан Краљ!

КРАЉЕВСКА КРУНА

од

ЉУБИНКА

У крви плива Босна! . . . .
И Херцеговина, земља поносна,
Кроз врео пламен огња жестоког
Слободу тражи робља згаженог!
У крви сад је све! .

И опет, гле! .

Из бујне крви врела руменог,
Што је на бојном пољу пролише
Соколи дични земље Србињске,
Прскајућ' њоме старе зидине
Поносног *Ниша*, *Врање*, *Пирота*,
Заблиста опет. . . алема пуна —

Краљевска круна!

У часу тешком, борбе жестоке,
Кад су кроз олуј вреле танади
Јуначка деца, небо парајућ',
Кршевâ својих земљу бранили,
Српска је круна дивно засјала!

Ој, Боже, мој! .

Да ли је јава ил' занос пусти?
Ил' несвест лака помркла умље,
Те слика слику у магли сивој,
У машти живој?

Да л' је санак то?

Ох, није! није! . грмљава љута
И усклик буран народа српског
Весник је живи епохе нове —
Славе Србинове!

Еј, зоро нова! .

Од Косова,
Од оног кобног жалосног дана
Не беше лепша, — зорице ранâ!
Румено лице, сјајани зраци,
Па они меки, плави облаци
Што се на твоме обзору вију

Као да крију

Весеља бујног најдраже миље,
— Очију живих мелемно биље —
То дивно миље, — то чедо драго,
То наше благо,
Што се на твоме лицу огледа,
К'о трошан спомен живота бледа
Српског је жића препуна чаша —
Суза је наша!

Ох, зоро бела!

Из топле крви бујнога врела,
Што груди наше за бедем спраља,
Синула ј' круна **Милана Краља!**

Лазар је пао, —

На олтар свети живот је дао,
А с њим и круну, грехова пуну!
Па сада после петстотин' лета,
После несреће, пораза клета,
После очаја – мукâ и јадâ
Поздравља Србин свог **Краља** млад
Поздравља круну лепшега сјаја,
Бољег нараштаја!

ЈЕДАН ПОРЕМЕЋЕН ПЛАН

ЛИСТАК ИЗ СТАРОГ ДРУШТВЕНОГ ЖИВОТА

ОД

МИЛОРАДА П. ШАПЧАНИНА

(СВРШЕТАК)

V

У манастиру Вујну

Ко не зна планину Вујан? Кад се отуд од Мораве, пошав на Пријељину и Бресницу, почнете поступно пењати, можете је на коњу пресећи за неколико сахата. Пут, коњички, овде онде дотиче се неколиких пастирских колиба, бачија, где се музу стада, разлива млеко и приправља сир. Сад гоните кљусе преко читавих равница, на којима се сочна трава модро-зелени, а сад забасате у шипраге, у читаву гору. Путања вас води и до камена мајдана, где се ваде плоче и тешу надгробни белези, крстови, који су обличјем са свим друкчији, него они које сте виђали поред путева и по гробљима. У нас, у Србији, сваки заокруженији предео реже и друкчије споменике: друкчији су у ужичком, друкчији у Шумадији, а са свим по другом кроју они што их у Поцерју и Мачви реже и молује вредни газда Сима Ширгић, бивши члан „светоандрејске" народне скупштине. Кад већ почнете слазити са венца, кад вам се гора проређи, преко све нижих и нижих горских повијараца и хумова опазите нову панораму: високу равницу, на којој се, чисто бисте рекли на средини, бели мала али лепа варош Горњи Милановац. Мати Брусница, некадашња столица војводâ рудничких, родивши место Милановац, умрла је на порођају. Од ње се још само виде мртви и многотрошни костури — развале. Кад се већ сиђете с Вујна, готово на самом подножју, близу реке Деспотовице, десно се види село Луњевица и у њему бели велики, нама врло добро познати конаци господара Николе. А од Луњевице, пошав западу, све уз онај познати Бистри Поток, стићи ћете и пре једног сата у осамљени манастир Вујан.

Да устану наши стари преци из оних крајева, мислили би да је Вујан нова богомоља њихових потомака, а кад би смо их одвели до под сами манастир, они би нам рекли: па то је Обровин. И они би имали право, јер ово је старо, много лепше име манастира Вујна. А што га је заменио овим новим, то је или што већи обично сатире мањега, или да се има доказа, да се стара имена местâ могу убијати и без указа. Како му драго, тек се накадашњи Обровин данас зове Вујан. Ко нам не верује, ено му старог манастирског печата.

Хајдемо те мало до манастира Вујна. То је стара српска задужбина из доба краљева и царева, из доба Немањића. Лежао је у развалама све до пред устанак, а тада га обновише војвода Милан Обреновић а за тим Никола Луњевица. Дозваше оданде удова попа Радосава, те он, после толиких пустих и немих година, отпоје прву литургију. Овај је Радосав „родоначелник" потоњих старешина манастирских; по смрти његовој закалуђери се његов млађи брат, свештеник Јован из Прислонице, који раније беше обудовио, и у калуђерству добије име Јосиф. Од овога прими управу опет један од унука Радисављевих, јеромонах Мелентије, који је и данас архимандрит у Вујну.

Није Вујан „царска" задужбина; ни на њему манасијских кубета, ни студеничких портала, ни каленићских камених рецкарија. Црквица је мала, с ниским, врло скромним кубетом; лежи, пошав од села Луњевице западно, у дубокој, уској долиници између две повисоке планине. Имају ћелије старе, имају ћелије нове; старе оздо каменом подзидане а горе полудрвене, а нове ту скора сазидане од самога камена. На горњем боју старога конака дрвени су доксати, а до конака чесма, над којом је простран чардак покојнога Луњевице, где је одседао кад год би долазио манастиру о великим годовима.

Недеља; јутро истом освиће; са жутолисних грана још падају капљице од јесењих киша, које уминуше тек прошлога вечера; небо се очистило, око манастира свечана тишина, а кроз тај јутрењи, росни мир разлежу се звуци

манастирског звона, које оглашаваше јутрењу, па на наскоро за тим и литургију, која се, као што знамо, и данас ретко одваја у нашим манастирима.

Кад се на отворена западна врата чуло: »Спаси Христе« већ је у велике било свануло. И први зраци сунчани ено затрепташе на свима врховима од околних брда. Црква умуче. На вратима се указаше игуман, хаџи-Јосиф, па за њим млади отац Партеније, а за овим опет стари духовник Софроније.

Јосиф је, као што знамо, млађи брат блаженоупокојеног Радисава. Ишао је у Јерусалим те се, по обичају ондашњих манастирских старешина, поклонио гробу Спаситељеву За то се и звао и потписивао *Хаџи* Јосиф. Беше у оно време чувен са своје мудрости и речитости, ношаше се чисто и уљудно, а вазда јахаше високога хата; господар Милош звао би га „Гудо,“ јер знађаше уз гусле лепо и гудити и певати. Ово је онај исти игуман Јосиф, што смо га већ једном видели у оџаклији Николиној, у селу Луњевици.

Партеније је рођени млађи брат Хаџи-Јосифов. Док је живео онде у селу Прислоници звао се Павле. Млад, — до скора искушеник, а живот је младог човека тако једноличан, непластичан, и без сенке, и без перспективе.

Већ отац Софроније беше већа делија, чувенији члан оновременог вујанскорудничкога друштва. Ваљало би доста доколице па да вам се хронолошким редом испричају само збитија, која спадају у епоху пре закалуђерења, кад је поповао у Пријељини на Чемерници близу Мораве. Софроније је из велике куће Пластонића, за то су га обично и звали: „отац Пластоња.“

Отац Пластоња — чисто не знам да вам кажем, — беше онако човек својега рода, своје главе, самокован, самосаздан, самозванац! Шишкав, коснат, торокљив; па досетљив, па шаљив, па дружеван. Имађаше и некакве старе књиге; његове молитве никад не омаштаху. Народ листом долажаше 'и тражаше његове помоћи. Али је отац Пластоња врло често силазио и тражио помоћи народне. Волели га кнезови и великаши, а и он је знао и умео, па сербез зађе у све околне нахије у писанију. Од куд год иђаше доношаше пуне руке, пуне бисаге. Наспорио је више Вујну него сва ѕстала чељад манастирска, а за се је тако мало требао. Вређало га кад му заповедаш, тугаљив на изразу: „старији,“ за то му отац Јосиф, као добром другу и привреднику, није много испипавао његове и сувише укрштене стазе и богазе. Али му се једном беше прикачио за мантију господар Васа, чачански. Завадише се, изузеше се један на другога. Али у Васе јаче мишице, тврђи зидови, те притешњен отац Пластоња зажди у Босну. Тамо се огласи владиком; лаковеран народ нагрну за њим, као за светитељем. На заузимање господара Николе, Пластоња се опет врати у свој постриг, у манастир Вујан.

У добу наше приповетке беше средовечан, имађаше четрдесет, до педесет година, а босанско владичанство већ је било на листовима његове прошлости.

Поседаше оци на дрвене столице на доксату. Ђаци донеше ракију и каву. Хаџи-Јосиф, поћутавши неколико подужих тренутака, извади из антерије комад хартије:

— Ево шта нам пише господар Јован из Бруснице: Заповест од великог Господара из Крагујевца да се нико од вујанских калуђера не усуди венчати господара Луњевицу. .... Овака иста порука отишла је у Враћевшницу и у Драчу.

— Слушаћемо, рећи ће на то млади Партеније.

— Није се играти са оним из Крагујевца; добро те је Вујан овако у страни, подаље од врзиног...

Али ту се присети нечега отац Софроније па кроз зубе, неразумљиво, истоврља и оно остало.

— Ја и Партеније сигурна смо работа, али ти, оче Софроније, ти.

— Дабогме ја: кад сахраните Пластоњу, тамо иза цркве, не ће више бити ни криваца ни грешника у овом ђавољем вилајету; све Пластоња брвно у оку — не било ни њега!

— Оче Софрније, не чини нам на жао. Ти си добар, ти си поводљив, људи налепници, заводници, па онда... али ти си мудар,...

— Да сам мудар био бих вам војвода, упаде му у реч Софроније; к'о да пође за овом бујном памећу што вре под овом косматом лубањом? Не бој се, оче Јосифе, колико мислиш да сам пуст, и у сну се прибојавам оног' одоздо са Лепенице. Богме га је Вишња у добри час родила....

Отац Јосиф окреће се да случајно ђачад не слушају; зна из искуства да је језик оца Софронија неуставан, неограничен, апсолутан. Отрже му се поглед преко доксата, у порту.

Виде коњаника где уђе на манастирску капију; главом чибугџија господара Николе из Луњевице. Пришав руци игумановој, пружи му хартију. Игуман је прочита и намршти се, па позва оба брата у своју ћелију.

— Ето шта иште господар Никола.

Прочита писмо на глас отац Партеније.

— Шта мислите? Упита их игуман.

Партеније ћути, а Пластоња?

— Ја перем руке, изговориће игуман одлучно.

— И ја, дода Партеније.

— А шта — и ти! Осече се Софроније, ти ћеш, мој жутокљунићу, онако како заповеди игуман.

— А ти, оче Софроније? Упита га игуман

— Ја.... па ја.... ја ћу се промислити тамо у моме ћилерку. Док станем код прозорчића па погледам у брдо, у небо, а мени се одмах низа страну докотрља мисао, па одмах знам што ћу и како ћу.

Чини како те Бог учи, рече игуман, па га погледа некако двосмислено. Устадоше и разиђоше се.

Пластоња, пошав у своју ћелију, зовне чибугџију. Говорише и уговорише. Али шта, не рекоше ни Хаџи Јосифу, ни оцу Партенију, који међу тим уседе на коњичка и оде у нурију. Игуман је заповедио Пластоњи да се није макао из манастира без његова знања, а он оде до кошница; врати ће се тамо око подне.

— Разумем те, разумем, мој Хаџи Јосо; переш руке, а луди Софроније нек' чини шта зна. Ако загрми онај с Лепенице, онда ћемо, као шарампов, Пластоњу преда се... Разумем те, знам шта мислиш мој добри, мој лукави чича игумане. Али ти тако мораш, старешина си, не иде у свету друкчије, а ја? Ко обрће главе за будалама као што сам ја; мени се прашта све; мало изрезиле па одмахну рукама. Да ме епитимишу, куд ћеш горе епитимије од ове у Вујну... Па нека ме и притворе. шта ће ућарити на овој упташслој бради? А седео овде, а не седео — Пластоња остаје Пластоња.

Кад се игуман врати са ковандука, већ није застао у манастиру оца Софронија. Знао је он то врло добро, па и не распитиваше за њ. А мучан је положај и био: ваљало је угодити и ближем, мањем, и даљем, вишем Господару. Пластоња је млађи, нека угоди овом; он је старешина, већи, он ће остати у манастиру и слушати заповест већега, оног великог Господина из Крагујевца, с којим се није шалити. Вешта политика, која у исти мах задовољава и једну и другу страну. Та Хаџи Јосифа није бадава Господар Милош, истина у шали, али ипак називао: дипломатом.

VI

Отац Пластоња

И господар Никола Милићевић Луњевица би „бракосочетан". Бадава канони, бадава Господари, бадава татари и кабадахије, кад је Господу угодно било створити и оца Пластоњу. Удесили све, навили су сат, а заборавили да затворе прозор, те олуј Пластоња дуну озго с Вујна и устави шеталицу. Тако то у свету бива, како у малим тако и у великим делима. После два дана стигао је у Луњевицу млади отац Милан из Такова. Он је, узгред буди речено, јахао гором певајући и непрестано благосиљајући радосног гласника, нашег до голе душе покислога Шаренгаћу. А кад је чуо да је закаснио, да је отац Пластоња сврши венчање, које би њему донело кривицу и срећу с Тодором, у мало јадник не свиште. Једва се, после неколико сахата, разабрао, усео на коња, и као осуђен на смрт одјури у Таково.

После неколико дана ето Татарина пред Вујан. Сутра дан, пред подне, већ је неустрашљиви Пластоња стајао на господарском доксату. Виче Господар, а Пластоња, са свим мирно, као пред игуманом, разлаже своју спремљену обрану:

»Дође хабер од Господар—брже у Луњевицу. Игуман ми казива твоју заповест; чибугџија вели да је занемогло некоје од чељади. Шта му знаш, молитва је, молитва. Потрчах, ка у своју нурију, пењи се горе уз проклете стубе — а Бога ми се није лако пењати од како се, господару, врнух са оне проклете епархије босанске. Уђох горе у одају.... Ваистину, господару, позгодно чељаде, па још, знаш, у свиленим и златним рубинама. Знаш, људи смо и ми под мантијом. Привикну газда Никола: читај рођаче!... можда и не знаш, господару, да смо ми својаци од старина, обојица славимо Лучин-дан. А знаш га какав је крвник; бешњи од мене и тебе. Да си се увукао у Вујан к'о по Богу ја, и ти би га венчао Ти си ти, свима нама мио господар, али на Вујну — Бог па он. Он нас и брани и храни — владика и патрика. Реци: шта би било да сам му се, не дај Боже, одупр'о какав

је горопадник, ко зна би ли ти сад гледао пред собом свога неваљалог Пластоњу....

Господар се насмеја. Пластоња му пред ноге:

— Прости Господару, лашње је опростити него обесити. Док рекнеш једну, а ја већ на мом лисастом халату певам кроз гору. Боље да се у манастиру молим за твоје и госпођино здравље, него да мучиш твоје кабадахије, да мене ради троше фишеке џабе.

Шта је на то знао Господар? Извика се мало на Пластоњу, припретио му, Амица му намигну, а он још једном за скут и за руку па низ степене на халата. До смрти је Пластоња чешће приповедао у трапезарији, како се само с Богом и Господаром није шалити. Нисте били у Крагујевцу, ништа и не знате. А и не дао вам Бог знати како је стајати на доксату пред господаром, па стиснути срце које као топовско ђуле бије о прси. Овде је лако, црни синови, али де намештај кад он сече очима. Не знате шта је страх. Да ми још једном дође татарин.... макар и у сну...

Али ту би обично отац Пластоња од стра умукнуо и ради охрабрења испразнио чашу, коју имађаше обичај држати у руци довле год не изговори започету беседу.

А сирома млади отац Милан из Такова, па сирота лепа Тодора — шта ли је с њима? Да ли се распопио, или отишао у манастир, или је до смрти опслуживао своју парохију као удов свештеник? А ко ће знати све? Ако сам и приповедач, нисам — свезналица. А није ни по вас лепо, слушаоци моји, да сте и сувише радознали.

ЈАКВИНТА

ДРАМА У ПЕТ ЧИНОВА

ОД

Драгутина Илића

(чин први)

ЧИН ПРВИ

(Пред замком краља Владимира. ноћу. Један витез на капији лупа.)

Глас (из нутра)

До беса, ко је! ? —

Витез

Отварај!

Глас

Говори, ко си?

Витез

Гласник из борбе.

(Капија се отвара и излази начелник страже са стражом).

Начелник

Ти хоћеш краљу?

Витез

Носим хитну вест,
Води ме њему!

Начелник

Је ли срећан глас
Што га доносиш ноћас, гласниче?!

Витез

Победили смо!
На развалама њиних олтара,
У многобожачкој крви пролитој
Камените се даве богови;
Више им не ће жртве требати
До ове што им ноћас дадосмо,
А место звеке оштрих мачева
И бесне вике борбе крваве
Угледаће нас прва зорица
К'о победнике мирне, веселе!

Начелник

За такову вест
Краљ ће ти лепу дати награду.
Хајдемо дакле! — (оду)

ПОЈАВА II

(Војвода Стеван и Мирко долазе)

Стеван

Ни тренут више не ћу трпети!
Ово је подло, нечувено још!
Тако ми мача, заклињем ти се
За таког краља, таког владара
Ја не ћу своју верност чувати!

Мирко

ı се!
ги се мржња просула,
, да л' је ту Владимир крив,
ı тебе војску узео
ірослав њоме прослављa,
ења нема никаквог.
рата да подигне свог
више!

Стеван

у је чвор!—
ам њему верно служио,
рамно предам војводство —
тидно, и за кога још? —
лава краља збаченог,
у није мог'о чувати,
ом да га само опере
а војском отпрати у бој.

(чује се труба)

њихов победнички глас —
м војском вођа Доброслав,
ник се повратио већ!
а трњу? — Реци, шта би ти
месту сада чинио,
но право подигнеш!?

Мирко

удеш дотле терао,
брзо крвца пролити —
ова је чудновата ћуд!

Стеван

ћуди да сам жртва ја?

Мирко

истина!
у теби до сад варао.
нај Стеван негдашњи
ирно, мудрим саветом
стелом увек светлио!
нај Стеван пређашњи
што је живот жртвов'о,
а крвцу левајућ' —
само пакост опака
ју оног Стевана;
теби, земљо сирота, —
м својим недрима
е си одгајила ти!

Стеван

ужно друга разумеш.
ги когод тако зборио

Приликовало би, али теби не! —
Да, теби, теби, који цели век
Проведе са мном земљу бранећи,
Не доликују речи такове.
Стеван је исти к'о и пређе што ј'.
Изменио се није до сада!

Мирко

С тим горе по нас, које занесе
Притворства твога стална личина!

Стеван

Зар и ти Мирко можеш сумњати? —

Мирко

Другачије сам негда веров'о
Одбијајући сумњу властеле,
Која су те друкче ценили,
А сада, сада, видео сам сâм
Да су властела право имали
Када су цвету твога поноса
У саможивости корен гледали!

Стеван

Зар ја саможив, ко то рећи сме?
Имену моме такву нагрду
Нанео није нико до сада!
И тешко томе ко се усуди
Да саможивцем мене назове;
Деснице ове другар челични —
Кроз живот што је мене бранио,
С животом ће му прекратити реч.

Мирко

То онда удри прво овамо,
Јер ја сам онај што ти говорим:
Ти ниси више Стеван пређашњи!
И да ми гласа громки одјеци
Полетит' могу целом државом,
Подвикнуо бих нека чује свет,
Чувајућ' спомен старом Стевану,
Чију је слику овај украо,
Да прерушеним светим изгледом,
У саможивљу душе паклене,
Разруши слогу крвљу стечену —
Окаљав' име друга мојега —
Ти ниси Стеван, саможивче, чуј!

Стеван

Стани, не збори, речма леденим,
Угасит' можеш пламен љубави!
Ви'ш, ја̄ те волим, као брата свог!

То нек ти тврди, за тим говором
Очима твојим што још гледаш свет! —
Ал' не ид' даље, ја те преклињем! —

Мирко

Док не пробудим старог Стевана
Ућутати не ћу, вере ми!

Стеван

Тражиш да будем жртва њихова?

Мирко

За љубав среће, за рад државе
Такву би жртву Стеван примио.

Стеван

Да знаш шта си ми одузео сад,
Ал' ево речи с мојом десницом
Послушаћу те! —

Мирко

Је ли истина? —
Ја опет имам старог Стевана,
Таког те увек желим, друже мој! —
Заборав' мојих речи клевету
Којима нисам ни сâм веров'о,
Па сад на груди, пријатељу мој,
На срцу моме да те поздравим!
(Загрле се, чује се труба гласничка)

Стеван

Дао сам ти реч,
Праведну срчбу, бесног коњица
Уздама воље да ћу држати.
Ал' ако што год краља подбоде
Да ме из тога мира отргне,
То онда натраг клетву помичем!

Мирко

До тога не ће доћи веруј ми! —

Глас (с поља)

Хеј, ко је тамо, замак отварај! —
(Долази гласник; замак се отвара и излази начелник).

Начелник (гласнику)

Од славног краља носи поруку,
На капијама замка његова
Победника ће дочекати он!
(гласник оде)

(Трубе с обе стране; из замка излази краљ са свитом — њему на сусрет Доброслав са заробљеницима.).

Доброслав

Мој поздрав, краљу!

Краљ

Поздрав брату мом —
Ал' други беше много хитрији
Те те у боју први поздрави;
Победа, слава, они беху то,
Па када први бити не могах
Заиста трећи не ћу бити ја,
Кој' ће ти братску стегнут' десницу.
(рукују се)

Доброслав

Победник ти си, светли краљу мој,
Милости твоје животворни зрак
Начинио је мене оваквим,
А лавор твоме челу приличи —
И ти га носи, теби припада,
Заједно с' славом, господару мој!

Краљ

Јесу ли ово бунтовници ти?

Доброслав

Заробљене их теби доводим.

Краљ
(пред једним свештеником)

Који је ово?

Доброслав

Идолопоклоник,
Што у завери с бунтовницима
На олтару Бога каменог
Победи њиној жртву принесе.
Владимир их је, рече, гонио,
А они за то траже освете.

Краљ

Одрешите га! —
Говори, старче, за шта се буниш? —

Идолопоклоник

За моју веру!

Краљ

За веру твога немог идола!

Идолопоклоник

Он ћути, ал' му дела говоре;
Каменом руком свезнајући Бог
Одредио је сваком судбину!
У страшном лéту страсти крваве,

ак'о људе прождире,
љом показ'о је пут!
нем!
лу кад кад прозбори
ме ко се противи.
клетве, љуте громове,
коро искусити ти!

Краљ

?

Идолопоклоник

онај горе
уста прича судбину,

Краљ

је, је л' ти познат крај?

Идолопоклоник

на, престо пропада,
аве главе толике
есто што се дигоше,
мо, неверниче, ти.
ге силна занети;
ржи, обала је ту,
лепши проживео век!

Краљ

оричеш?

Идолопоклоник

онај горе!

Краљ

дан! —
како клетву презирем
твоја ништа не треба
штам!

Идолопоклоник

рун силни помогне!
(оде)

Доброслав

шта си судио?

Краљ

бница веру очува
ану друга царује;
ћи нека погину! —
аље! —
(стража их одводи)

Војвода Стеван (прилази).

По заповести твојој долазим
У срећном часу славне победе.

Краљ

Да ли и срце речма помаже
Ил' навикнути хладно збори ум?

Војвода Стеван

До данас ме је разумео краљ,
Па су ми чудне речи такове
Што собом носе сумњу некакву!

Краљ

Ти си оптужен! —
Противу краља, својом издајом,
Бунтовнике си понудио ти.
На одговор те за то позивам,
Је л' то истина? —

Стеван

О краљу, ти се умеш титрати,
Верности мојој тражећ' границе! —

Краљ

Не желим да то буде истина,
Ал' против тебе доказ говори,
Сведоци живи твога неверства!

Ненад властелин

Ја сам сведок тај! —

Стеван

Ха, сад разумем
Од које стране ветар почиње!
То ли је сведок што ме клевета
За издајништво према краљу мом? —
Па чиме, реци, доказујеш то? —

Ненад

Светли краљу мој!
У планинама славних Шкутара
Диже се олтар Богу каменом,
Огњиште ту је страшној завери;
И томе месту скоро сваку ноћ
На плећи свога бесног парипа
У брзом трку муње хитлене
Очима својим ја сам гледао
Како се жури Стеван војвода. —
С почетка нисам мог'о сумњати;
Ал' сваке ноћи тако журан пут,
У мени неку сумњу пробуди;
Зачуђен мишљах шта ће рећи то.

И једне ноћи — светли краљу мој! —
(За доказ овом клетву помичем,
Буде ли она само требала
Сведока имам Ратка властела,
Моје ће речи потврдити он!)
Те кобне ноћи ја сам слушао
Договор њихов против жића твог! —
Прикривен телом старих грмова,
Очима својим ја сам гледао,
Ка жртвенику Бога каменог
Са страшном клетвом како приступа
Паклену силу призивајућ' тад! —
А у том часу небо сустегнуто
Грмљавом страшном клетву ј' пратило
Заверничке грдне гомиле,
На челу које Стеван стајаше! —
Хоћеш ли краљу за то доказа
Сведока имам Ратка властела
На ово са мном заклеће се он!

Стеван

Господару мој,
Ја не знам узрок овој клевети,
Коју ми с Ратком Ненад подмеће;
Ал' да је ово само пука лаж,
То нек ти моја верност сведочи!
Што Ненад вели ноћи толике
Очима својим да је гледао
Из замка мога како измичем,
За то му није сведок требао
Јер и сâм тврдим: истина је то!
Обичај то је још из младости
На који сам се краљу свикао,
Јашећи мога брза парипа
У подножје наших планина,
Да рујне зоре дочекујем зрак.
Ал' да сам им'о какве намере
С бунтовницима против жића твог —
То је клевета, господару мој!

Ратко властелин

Само једну реч!
Нек овде каже Стеван војвода
У очи наше борбе крваве
На коњу своме где је ходио.

Стеван

Из замка нигде нисам ишао.

Краљ

Имаш ли кога, ко би јемчио,
Да си у замку пров'о цели дан?!

Стеван

Сем тојих људи немам никога.

Мирко властелин

Светли краљу мој!
Ја добро знадем, верност његова
Уз твој је престо вечно стајала;
Он никад не ће бити издаја! —
А тврдњу њину да је пука лаж
Заклетвом својом доказаћу ја.

Доброслав

Не, ти се не ћеш на то заклети,
Јер клетву збори само истина,
И ја је тражим, буде л' потребе
Да Ненадову тврдњу докажем!

Мирко

Сад ми је јасно. — Друже! Стеване!
Ти ћутиш, где је твоја одбрана?

Стеван

Све сам рекао,
Сад нека моја прошлост говори,
Јер краљ не прима моје доказе.

Мргуд властелин

Господару мој!
К'о веран слуга твога престола
За Стевана ћу и ја јемчити.

Стеван

„Сведоци живи!“ Та је л' могуће
Да се и таквим подлим лажама
Срамоти име једног војводе!?
Тако ми части, краљу, то је лаж,
Па ма ко био тако тврдио
К'о подлог ћу га лажом назвати.

Краљ

Док овој ствари не пронађем траг
Одуз'о сам ти права војводска
И земљу што ти уза њ припада;
А опереш ли се од те клевете,
Милошћу мојом све ћу вратити!
Ја не знам ко ј' у праву а ко не —
Тек док се добро не докаже све,
У твоме замку мораш чекати
Ил' моју милост или осуду!...
Сад у двор, господо! Победиоца
Под кровом својим желим видети!

(Оду сви, осим Мргуда, Мирка и Стевана, који погружен).

Мргуд

бине!
)ца нема границе!
:раља славом китити,
иржњу појит' љубављу! —
ав је победилац сад! —

Мирко

који подлим начином
ско права војводска.

Мргуд

верује. Доброслављев миг
срцем чврсто управља;
це, краљ је личина
краља, која прикрива.

Мирко

друже!

Мргуд

ишљен.

Мирко

убав све си чинио,
ч си одржао ти.
хвала, хвала, Стеване!

Мргуд

треб'о тако наглити,
он ће поправити све.
о је с таквом осудом —
речи поверова сад;
ума чуће разлоге
ће ти повратити све;
лава, . . .

Стеван

с њоме!
о је славољубље све,
калпак у прах бачени,
имир гази ногама!
и буде калпак требао
ћеш га дотле носити —
купиш — ти под ноге с њим!
а ј' моја као калпак тај,
владар дотле чувао
бољи себи купио.
м доле! Је ли, Мргуде,
ала лоша играчка?
мем само смејати,
и се разлегало све,

Али овако трпи, Стеване,
Док ти издајства љагу не скину!
Јест, трпи, трпи, ако узмогнеш!

(оде)

Мирко

Он је потресен; за њим хајдемо
Блажити ваља срџбу праведну! —

Мргуд

Ти пођи за њим, ја ћу за краљем,
Да неправедној такој осуди
Подсече крила својом милошћу! —

Мирко

Нека ти срећно пос'о испадне! —

(оде)

Витез (долази)

Да л' овде беше Стеван војвода?

Мргуд

Овога часа оде овуда
Свом замку право, — а шта ће ти он?

Витез

Заповест ми је да га затворим!

Мргуд

Та је л' могуће! Шта говориш ти?

Витез

Оно што и краљ,
Да тог војводу с места затворим.

Мргуд

Још једну само; кад ти рече то?

Витез

Кад Доброслављев савет саслуша.
Сад збогом, хвала! — Ја већ знадем пут
Који најбрже води Стевану.

(оде)

Мргуд

Красно, вере ми!
Тај богме дели дивне награде
Онима, што му славу дадоше.
Докле л' ће такву песму певати? —

(из замка излази Ненад и Ратко)

Све док му буду такви свирали
К'о ови што су! —

(оде)

Ненад

Без муке нам је ово испало.
Почетак добар, трудом маленим
Доброслава смо присвојили ми.

Ратко

Та то си мог'о ласно видети.
Доброслав је лàком на ту понуду,
Он мрзи Стевана — ето ту је ствар;
А властољубљу душе његове
Војводство ј' сада врело обилно,
За којим гине жедни Доброслав.
Ну да се тога врела докопа
Би ли друкчије мог'о радити,
Него да прву сатре препреку!

Ненад

А Стеван не ће ово трпети
Да из тамнице милост изгледа!
Размирица је начињена већ;
Замутили смо бистро језеро —
Сад нек по њему лови Јаквинта!

Ратко

Шта мислиш Бога ти, зна ли њезин син
Да му овамо престо спремамо?
Је л' му Јаквинта о том јавила
И хоће ли нам довест' помоћи?

Ненад

Богме ту је чвор!
Од неког доба светла госпођа
О своме сину хладно говори,
И као да ће брзо престати
Да своје старо право подиже,
Ако је силом не нагнамо ми.
Синовљев гласник од кад отиде
Сваку је наду изгубила та,
Па сада хладно на све погледа.

Ратко

Па зар никаквог нема начина,
Да је иза сна пробудимо ми?

Ненад

Можда и има, али ко би знао.

Ратко

Само паметно!
Пред очима ми лебди једнако
Да смо прерано крила развили,
Полетели смо врло високо.

Ненад

О, за то ми се немој бринути,
Јер ће Владимир добро пазити.
Посао ако не пожуриш свој
Да сувише не одлетиш ти,
Па ипак да си на некој висини!

Ратко

Не мислишваљда поред престола?

Ненад

О много више — на вешалима!

Ратко

Сувише високо!
Ал' ипак ти ћеш предњачити већ
У стопу, друже, идем за тобом.
Ну ти су часи врло далеко,
А сад је много ближа Јаквинта —
Хајдемо њојзи! —

(Оду).

ЗОЛТАН КАРПАТИЈА

РОМАН

Мавра Јокајије

XIV

Тајна

Године 1840 била је пожунска варош врло жива. Био је земаљски сабор, који је ову некадању престоницу Угарску обилно галванисао за које време. Мимо сабор богме честита ова варош веома је тиха. Њену пусту тврдињу чувају само зидови, који су се стрпали у гету; око краљевске хумке са њезиним повесничким успоменама расте трава, у њезиним лепим лузима ако и засвира по какав бедни веркли једва да се нађе какав secundanus ђак, да се њим занесе; а да вечером велика словачка кола не лупају по калдрмисаним улицама, могао би човек у осам сати ићи у постељу, ван ако не би хтео да столетње комаде гледа у јадном позоришту, где осиромашени путнички глумци приказују пред ретким слушаоцима, а празне ложе окренуле се према позорници попут вечита зева, тако да од њих зевање прелази силом и на глумце. Пулђери имају само недељу, тежатником не доспевају на забаве, а великаши у тој престоници врло су ретки. Једна и друга госпа разбијене душе, коју свет почиње не интересовати, пропали другорођенац, који под своју старост мора да штеди, па је дошао у свој опали дворац, да седи, како би уштедио кирију у Бечу; онда још по који изветрели политички целебрититет, који би хтео и да је близу и да је у једно далеко од онога места, одакле га је понос отерао и опет га тамо привлачи.

Најсјајније су зграде празне, без становника. У огромној саборници може се посетилац забунити, докле у звучним ходницима на кога наиђе, кога може запитати, на коју ће страну да се враћа. На двору Грашалковићева дворца са златним штитом могла би се косити трава, по којој нико не иде, до ли један надзорник са добром скрамицом у желудцу; а на палати кнеза примата закључана су сва врата и капци, и то је врло добро, јер ђаци, који се на двору лоптају, могли би лоптом полупати прозоре. А кад по празним улицама кадгод иду гломазна кола, и у њима су така мирољубива кљусад упрегнута, рекао би само опкладе ради иду још по свету, да виде, ко ће кога пре постом да уклони из овога света: да ли они, или сањиви кочијаш, или оне безубе дуење и некаки каваљери што су тамо у интову са капцима.

Како је тамо хучао по све други живот, други свет, када су ту бивали земаљски сабори! Као да су млади људи другде негде били далеко, па су се тек сад вратили са многим друговима. Затворена бивша врата на палатама широм су отворена, кроз њих грме ван и унутра сјајни интови са хусарима у златним гајтанима. На прозорима мирних грађанских кућа провирују брадата лица домородаца. У лугу зуји егзотична циганска музика. Испред посластичарница седи омладина под калпацима и у атилама, у пуном позоришту ишту да свирају чардаш!

У позориште људи нису баш за то ишли, да се диве уметности поштених скитача и да знање своје умноже, колико управо за то, да се тамо нађу са знанцима, а после представе да се по вољи избрбљају. Ту су се могли наћи најзнаменитији људи домовине, најдражесније лепотице, те ко није имао прилике, да у сабору чује Вешелењију, могао га је овде слушати много удобније, јер када би овај врли муж почео у партеру шапутати, могли су га чути свуда сви у свима ложама.

Једно вече била је тишина у градском позоришту већа но иначе. Удесили су за некакву добротворну сврху концерт, па ради те цељи хтела је да учествује и грофица О. у вишим круговима пожунским позната лепотица.

Племенита цељ многе доведе у позориште, који иначе у онај крај града ни завирили нису, а још их више привуче суделовање познате грофице. Наравно, да људи мисле, да је ствар и по себи занимљива, када виде на

позорници једну грофицу; али она је заиста и лепо певала И остали делови концерта били су вешто изабрани. Сви без разлике веома су лепо певали, у гласовир ударали, у флауту дували, или већ што је коме у посао било запало.

Ми велика господа за то нарочито љубимо опере и друге музичне представе, јер човек не мора пазити, може међу тим да се разговара са суседом, може да намигује на суседкињу, може да проматра ложе, може по вољи да се наћерета; а за то чује и бубањ и кларинет, те ако узгред каже коме какву пикантну анегдоту, или баш из дворане оде, да би посркао шољицу сладоледа, може се опет вратити, а није изгубио свршетак од представе.

Присутне лепотице не доведе у тако необичну узбуњеност за цело ни увертира „Виљема Тела“, нити каватине, што су следиле, нити симфоније свечане „Eja mater“, колико их узбуди лице једнога младића, који је тамо седио одмах до ложе дворске у ложи септемвира Тарнаварије, преко од септемвирке.

Никад не видеше интересантнијега мушког лица. Са младости своје био је скоро леп као девојка, а у великим очима севаше му огањ мушке храбрости, те када би њима повео по дворани, заборавиле би лепотице на Моцарта и Бетофена скупа са грофицом, која је на позорници певала.

Сви погледи били су на њ наперени, лице у младића морало је да букти под сунчаним зрацима лепих очију, које су га ода свуда на нишан узеле, бар му је лице било тако румено, као да су га грејали с поља и изнутра, ако се он и трудио да се тако намести, као да се није збунио. Трудио се, да са Тарнаваријницом настави неусиљен разговор о неком по све равнодушном предмету, а лепа госпођа примаше то с таквим изразом на лицу, као да држи то за најинтересантнију и најзабавнију ствар. Који је из далека гледаху, могаху јој пуно завидети, како се добро забавља с овим дивним младићем. Ма од куда га нађе септемвирка? можда јој је у роду? Нико, ма баш нико не знађаше, ко је. Ко би се још и на то сетио, да га је пре више година видео гдегод као дете, као дечака? Како се то мења лице у младих људи за неколико година! А Тарнаваријници допало се да све присутне лепотице тако љубопитно гледају у интересантнога странца, који се с њом разговара.

— Због вас још ће лепотице запалити ову ложу, рече Тарнаваријница несташно. Сви догледи у позоришту наперени су амо. Молим вас, браните се мало!

— Како? запита младић с непоузданим погледом неискусности.

— Пак узмите свој доглед и погледајте и ви на оне, који вас гледају. Ако не будете смели на њих гледати, видећете, хоће вас очарати.

Младић послуша па стаде на доглед проматрати опћинство. На једном месту застаде и дуго гледаше тамо. Тамо су седели Кечерепијини. Леђа позорници, а бледо лице њему је окренула Вилма. Дрхћућом руком спусти непознати младић свој доглед.

— Но, шта вам је? како сте у један пут пребледили! рече весела септемвирка смешећи се.

— Ја? о, да како! изговараше се младић и на ново узе доглед, па по све смело гледаше на ложе преко.

Али сада се заиста трже.

Баш преко пута од њих сеђаше по све непозната му породица: са две стране две старе госпође, а међу њима на среди лепо, младо, здраво девојче, весело, румено и смешећи се, тако познато и опет тако непознато, које кад опази, да младић на њу гледа, у један пут поверљиво климајући главом поздрави га, као позната осмехну се на њ, а онда обојим госпама шапућући нешто рече.

— Али шта вам је сад опет, драги мој? смејаше се септемвирка; сада сте опет тако поцрвенили, да вам се једва око бели. Вас као да се чарање веома прима.

— Ја не знам, промуца младић, поздравила ме је знаница, коју ја не познајем.

— Где седи? запита Тарнаваријница, готова да му то разјасни.

— Управо овде спрам нас. Немојте сада тамо гледати, јер све три гледају овамо. Између две старије госпође седи лепа млада девојчица, која као да ме је и по други пут поздравила, а ја не знам ко то може бити.

Тарнаваријница управи поглед на позорницу, што је ради тога било, да би мимо стакло могла гледати у означену јој ложу.

— То су грофови Сенције, стара грофица и сестра јој уседелица; него девојче заиста не познајем ни ја. Нисам је још никад видела. По све ми је непозната. За цело ће бити каква унука грофичина, коју су до сада где у каквом самостану одгајили.

— Сенције? премишљаше младић; не сећам се да сам их познавао.

— А, идите само, што кријете? срдила се на њ септемвирка; ма она мала гаравуша кад год амо на вас погледа, увек се насмеши.

— Али ја њу не познајем.

— Ма ипак негде сте морали бити с њом. Сећајте се добро.

— Не сећам се. Као рекао бих..... Али тек не може бити. Не могу да се домислим ко је.

Младога човека као да мучаше та мисао, јер једва дочека, да когод дође у ложу, одмах употреби згоду да утече, оставивши ђенијалном барону Берзому ту кавалерску дужност, да забавља септемвирку.

Сишавши у предњи трем, помеша се у гомиле младих људи, који су поседи крајеве од степеница, па чекаху на госпође, када кући пођу, да блену за маленим ножицама, које би се тада указивале.

Један од њих погледа непознатога младића, остали не узимаху га на ум. С тога лако му бејаше међу њих помешати се.

Унутра већ су давали последње комаде. Један део опћинства у ложама не чекаше на крај преставе, него гледаше, како ће умакнути, пре него што настуци тишма.

На скоро стаде силазити низ степене једно јато вила за другима. О, мора им се допустити да су веома лепе. Све су врло лепе. Много пута премишљао сам за што та велеможна и пресветла господа муче себе, чепајући око сиромашних девојака средњега реда, када су њихове лепотице пуне дражи.

Сад опет силазаше низ степене пар интересантних женских. То је Кечерепијница са својом кћери. Мати је и сада тако горда лепотица, кћи је и сада тако бледа. Сам већник иде за њима, преко руке пребацио жении шал, који ни за сав свет не би другоме уступио, па тако благо разговараше са својом женом и кћерју, као да је то каква страна госпођа и страна госпођица, којој ваља да се удвара.

Цела породица прође са свим мимо нашега младића, који са сваком пристојношћу скиде шешир и тихо их поздрави.

Господин већник с највећом благошћу прими му поздрав, па лактом чисто одгурну другу двојицу, који су заборавили били да га поздраве, а могао би се човек окладити да ни он не зна тога младића. Милостива госпођа хладно климну главом, нити држаше за вредно да погледа, ко ју је поздравио. А Вилма упре на њ своје велике црне очи, онда погледа у оца, за тим у матер, па ни да би поздрав вратила и једним мицањем усана, похита у напред у интов, који прилазаше пред врата.

Са чудним чуством погледа младић за њом. Тако му нешто паде на ум, као да му је ње жао.

Док је он био тако забезекнут, све више и више гомила пролазаше тремом. Он сам није знао како је то било, али када се једном осврнуо, нађе се сироћу оне лепе незнане му госпођице, која га је мало час била онако збунила својим поверљивим осмехом. Имала је испод руке једну од оних времешних госпођа.

Девојче се сада још веселије смешило, када га је опазило, па са милом детињом брзином проговори му:

— Золтане! Добро вече, Золтане!....

Младићу би као да му се цео рај отворио. Тај глас, он му је казао ко је та незнанка. Та то је благо срца његовога, то му је души вечито блаженство, то му је нада, вера, жудња — то је његова мала Катинка Сентирмајијна.

Његова мала! Ама колика је нарасла, па пролепшала се, од када је последњи пут видео! Тада је још била лудо дете, сада је већ красна девица. А он је не би познао, ма да је на њу сваки дан мислио; он би био мимо њу прошао и дивљење, што би га при погледу лепотице осећао с прекором би у себи назвао, да је неверство спрам старога узора.

А девојче је њега познало! Ето му сви на лице заборавили, који су га видели пре више година, а она је познала под зрелим цртама свога некадашњега друга у игри, свога милога брацу....

И коме би пало на ум, да у такву тренутку паметно мисли? Ко би се у такав час сетио на хладне, мудријашке мисли? Годинама пролазити светом, нигде не моћи уклонити се милој дивној успомени, па онда опет изненада наћи лепи идеал слатке успомене, па тада да најпре премишљаш, да ли да се радујеш или не новоме састанку? — то тешко да би био задатак за човека.

Али Золтан на то ни мислио није. Јурну тамо, на брзу руку престави се — али су га већ по чувењу знали; па ту заборави на сва обећања, дата некада Сентирмајији, крај заношљиво лепих очију његове ћерке.

Колико је лепша постала мила ова мала, од како је није видео, лепша но што је могао

и замислити! Сада већ не би смео ни звати је својом малом, јер од то доба постала ја тако вита, тако узорита девица. А онда можда то не би ни смео чинити — ко зна! много је времена од то доба прошло. Да ли се девица још сећа оних блажених часова детињских сањарија, који тек дођу кано сан, кад их се човек кашње сети, па би се тако могао на њих смешити, када би му суморност допуштала? Да ли се још девојче сећа, што су једно другоме зборили, када су седели тамо испод самохрана јавора, како никад не ће једно на друго заборавити, па колико је још бескрајна времена, што им га ваља проживети, докле одрасту, исто тако са бескрајном радошћу мислиће они једно на друго? Ох, слатке, чисте радости младих лета! Како ли будемо рђави, како несрећни, како јадни, када престанемо бити млади!

У првим тренутцима Золтанова радост једва нађе речи. Не могаше да се насити слатка гледања, скоро да заборави на тешке дужности учтивости, које је дуговао оним непознатим госпођама, што су Катинку пратиле. Ове су се искрено радовале, што су могле Золтана познати, којега дотле још нису виделе. Изразише наду, да ће их он често походити, док траје сабор. Оне заједно са Сентирмајинима имају стан. Проклету препону међу Золтаном и Рудолфом ни оне нису могле знати.

Золтан похита да усвоји ову наду. О! често, врло често ићи ће он к Сенцијима, а Катинка занесена од радости рече на то, да ће то врло лепо бити.

Али на вратима од трема ваљало би им се за овај пут растати, када случај не би заљубљеним срцима на руку ишао, који се не устручава често појављивати се и посредством најмањих људи. Интов Сенција није дошао на време. Кочијаш се за цело задржао у каквом њему равном друштву, па је на своје госпође заборавио, нити први нити последњи пут.

— О, тај неваљалац! За цело се опет опио, вајкаше се једна од старијих госпођа, коју су још називали госпођицом.

Али госпођица доброћудно увераваше, да могу кући и пешице отићи, јер је време лепо, месечина, а уз то биће Золтан тако добар, да их отпрати, премда им је стан мало даље.

Како да не би био тако добар! Барем да им је стан на крај вароши, да би с њима и донде могао ићи!

Он понуди руку старој госпођи.

— Хвала, Золтане, рече она смешећи се; не ћете се срдити, ако вас тако зовем. Ја само са Јудитом идем испод руке, она је мој кавалер а ја њезин. Знате она је госпођица, а ја сам удовица. Какав је свет, би нас макар коју оговарао, када би нас видели, да идемо испод руке са неожењеним младим човеком. Останите ви само са Катинком.

Обе старице слатко се насмејаше на ту шалу, па ухвативши се испод руке, иђаху за младима, само једно молећи их, да не трче тако јако, јер њихове ноге нису им већ тако хитре, кано што су биле у време Наполеоново.

Момче и девојче с почетка иђаху једно поред другога у лепу пристојну растојању, докле могоше изићи из струје опћинства позоришног; али касније, када стадоше долазити у мрачније улице, било је по све наравно, да се Катинка морала Золтану примаћи, онда сиротица посрну на неком ружном камену; ту је Золтан заиста био дужан, да својој штићеници понуди руку, а када је онда та позната њежна ручица била тамо на своме староме месту, тамо између његова срца и његове руке, тако му бејаше, као да се никад од ње ни растајао није, као да ће и он управо тамо дома, куда ову девојчицу води.

Колико су имали да кажу, колико су имали до слушају! Ох, ту би мало био месец дана, година дана, цео век....

И сада и једно и друго бејаху она безазлена деца, која немају тајне једно од другога, не скривају ни радост, ни туге, ни наклоности своје, јер знају да се све то дели. Катинка рече, колико је спомињала Золтана и она и сва мала дечица. Како ли су га чекали, да се врати! Управо, требало би да јој је жао, што Золтан није похитао, да их потражи, али то јој ни на ум не паде, ако би кадгод и помислила на ту замерку, нашла би она за то и стотину извињавања, којима би га опрала, да је чист као кристал; јер права љубав има то својство, да свога љубљенога знаде бранити и против себе саме.

Уживајући слушаше Золтан разговорно девојче. Колико је блаженство само слушати реч са тих усана, а колика је сласт тек на уснама самим! Када би га у онај пар каква вила запитала, шта да му даде од целога света — како би јој брзо знао одговорити!

Ала је штета што се сусретоше са кочијама, а Сенцијине познадоше свога пијаницу кочијаша.

Овај се клео небом и земљом, да је он само стајао испред позоришта, али га нису зели на ум и тако боље је било примити њего ли терати мах на конац.

Обе старице добро описаше Золтану, где станују, а Катинка му на ново то каза, као да је мислила, да ће тако боље утубити, и онда се с њим растадоше.

Золтану ваљаде још вратити се у позориште, да Тарнаваријницу отпрати кући, јер она је обично до крајњега краја чекала, тек одатле оде у свој привремени стан.

Како је блажене часове имао оне ноћи! Без бриге предаде им своју душу. Сва будућност стајаше му пред њим у једном осмејку, према коме заборави на све што је прошло.

И у сну је свуда њу видео, с њом је ишао по богатим цветним пољима, слушајући јој слатке речи, уживајући у њезином чаробном детињском осмеху, топећи се душом у њезином безазленом чистом погледу.

Из слаткога сна пробуди га звук прозапчнога звона. Момак његов уђе му у спаваћу собу и пружи му писмо, које му је предао слуга Сенција.

Золтан познаде на завоју Сентирмајину руку и ти потези у један пут му истрезнише душу. Знао је шта пише у том писму, па ако ће да га и не отвори.

„Драги Золтане!

„Ви као да сте заборавили,шта сте ми обећали. Ако не ћете, да ја одем из Пожуна, онда треба ви одавде да идете.

„Рудолф С.“

Ове ледене речи растераше му сан из очију, из срца. Оне сетише Золтана на тужну појаву карпатфалванску с оним тајанственим дочеком. Како га је далеко отерала ова тајна!

Сав се тресао кад устаде, рекао би, грозница га је спопала. Осећаше се понижен, поломљен......

У један пут примети, да дрхће. Он дрхће који је мислио о себи, да је храбар, да је срчан — дрхће од незнане помисли, као плашљиво дете од ноћна гласа. Он који када га на мору спопаде морска болест, могаше да рекне, да не ће да буде болестан, па је устао и није био болестан — који ако је био уморан, ако се лишавао чега, могао је себи да каже: забрањујем ти да се одмараш! забрањујем ти, да си гладан! — зар не би он могао сада својој души рећи: забрањујем ти, да се плашиш!

Он скамени срце своје, не даде му више дрхтати, али он мора дознати, каква је то тајна, која стоји међу њим и породицом Сентирмајија; хоће да у око погледа хидри и да јој стане за врат, па била она ма колика.

Где да почне? Ни из далека није могао ништа да слути. Толико је само знао, да му ваља одмах поћи из Пожуна. Куда? Свакако до Пеште. Одавде можда даље.

Спреми се на брзу руку. Момка свога остави да сутра дође за њим са пртљагом. А међу тим нека врата забрави и никоме не каже, да је он отпутовао.

Докле је хитао на пароброд паде му нешто на ум. То је у тај мах била само нејасна неопредељена мисао, али до довече могао је у себи скувати. Посади се пред паробродске точкове, по читаве сате гледајући, како лопата с лупом разбија вале у бели прах, милијуне бела бисера терајући под воду; онда опет дуго би гледао, како црни дим из круновидна вршка високога димњака сукља, правећи густе котуре на јасном плавом небу, који су један другога вијали; онда би по дуже застао поред парнога строја, који своју чудовишну главу диже и спушта, гвозденим својим лактовима крећући небројене удове који су један у другога хватали. Међу путницима било је и лепих госпођа, које не могу да разумеју, шта има тако леп елегантан младић да гледа по читаве сате у досадну једноликост валова, у оне безобличне облаке дима и у вечито трвење парне справе, која не трпи промену.

А он је међу тим много гледао и мислио.

Чим лађа пристаде у Пешти, он се баци у први фијакер и заповеди да га вози у Ковачев стан.

Ковач је тада већ годину дана седео у Пешти као адвокат породице Карпатија. Давнашњега старога адвоката, који је господина Јаноша нслужио, позваше пре годину дана пред онога небескога судију, од којега нема више апелате. Он је већ intra dominium, држећи оно добро, које већ сигурно да га од власника не ће путем авицитета испарничити — а то је гроб.

На ово важно место са добрим дохотком, по све је природно, да су веома многи од веома штованога адвокатскога реда рефлектовали и сва је прилика била, да ће законити тутор, пресветли господин септемвир попунити то место каквим веома уваженим, искусним и припознатим фишкалом, јер и онако

је имао особиту антипатију спрам свакога младога човека, као да свакоме на носу чита да је и то некакав опасан реформатор, који би да тумбе окрене стари добри ред, који би да се вози по гвоздену путу и да плаћа порез.

Тим жешће морадоше се изненадити, када дознадоше да је човек, кога је септемвир на то место поставио, млад адвокат, који је сада положио цензуру и који још нема никакве практике — некакав Ковач или тако што.

Површни посматрачи хтели су у томе да виде неку осебујност, те чин тај урачунаваху у остале необичности Тарнаваријна карактера. А то се врло добро дало појмити. Горопадност и глупост била је у Тарнаварије само начин, а за то је он имао праву склоност за штовање поштена, искрена карактера, те ако му је и мила била улога тирана, с њом је ипак спајао улогу покровитеља. Они млади људи, који су код њега провели године правне практике, ако су од њега и понели многу забавну успомену, тек кашње у животу у свакој прилици могли су искусити, да тај тврди жестоки човек има спрам њих особиту симпатију. Ова симпатија нигде није могла бити тако разложна, као у овој прилици. Тарнаварија се бојао, ако ову ванредну парницу што је заподенута против Золтана, повери ком од својих познатих адвоката, ови не ће бити по све читави од онога страха, који би их с погледом на остале њихове парнице према Кечерепији као већнику испуњавао; а овај разборити научни млади човек, коме ће то бити прва парница, не само из адвокатске амбиције, него и са своје личне наклоности према клијенту своме, хоће је терати са целиц срцем, целим уверењем.

Још пре него што се Золтан вратио, позвао је он Ковача кући; а Золтан је тек после два месеца дана дошао.

Чим је Золтан дошао у Пешту, управо похита Ковачу и затече га у послу и касно у вече.

Млади адвокат с искреном радошћу виде, да му дође млади клијенат, кога је још за границом био оставио. Золтан му рече да ће остати код њега на стану ако му буде право. Ковача не би већма могао ни обрадовати.

Млади Карпатија већ је боме недељу дана у стану свога адвоката, а ни чим не показиваше, да ће куда на другу страну да иде. Ковач му неколико пута спомену, да би можда боље било, кад би за младога барона најмили сталан стан, али овај би увек избегавајући одговорио, да је њему овде добро, а и онако да не мисли дуго остати у Пешти.

Обдан би чешће сврнуо у Ковачеву писарницу и често би ухватио свога адвоката, како овај чујући га да долази, скрива брзо своје папире и увек би му се као збуњен чинио.

Золтан би се увек градио као да то не узима на ум. Он би почео разговор са адвокатом и као из дуга времена завирио би му у акта. Али је Ковач од њега тако опрезно све уклањао, да Золтан никада ништа није могао опазити.

Али једи пут тако изненада затече адвоката, да овај у хитрости не имаде када сва акта добро спремити, те како их је на брзу руку гурнуо у претин својега стола, испаде доле на земљу танак замотуљак.

Великом услужношћу похита Золтан да га подигне и врло збуњеном адвокату дода, али случајно погледа на наслов од замотка.

»Bela Karpathy contra Zoltanum Karpathy et Rudolfum Lzentirmay«.

— А, ту је дакле чвор! помисли у себи. — А какву парбу имам ја са мојим чиком Абелином? запита адвоката са привидном равнодушношћу.

Ковач се упињаше, да прикупи свеколико своје адвокатско спокојство. То му тим горе за руком полазаше, што се већма усиљаваше. Прво поцрвени до ушију, онда мало што није бризнуо плакати. Само да му је ко био рекао, да плаче, одмах би заплакао.

— Ама, за бога, немојте ми преметати списе! викну, хотећи срџбом да ствар савлада.

— Па зар ја премећем? Ово је пало на земљу и ја сам га подигао, рече Золтан смешећи се.

Али у том смеху тако му је куцало срце.

— Но дакле, дајте, молим вас, амо.

— Одмах, добри пријатељу, само да мало завирим.

— Али молим вас, немојте да дрешите, све је тако лепо уређено, по абецеди; нека одатле један и други комад преметнете, могу онда опет целу аркиву претурити докле га нађем.

— Али не ћу ја ништа испреметати. Е гле ти, како чува од мене рођену моју парницу! Ваља да ће ми бити слободно знати, шта има у мојој парници?

— Али шта имате да видите у немилој парници око наследства? То је само детињасто љубопитство.

— Мене се тиче! на то ће Золтан и стаде отварати замотак са аката.

Ствар је дотле ишла као у шали; али када Золтан одреши канап са парнице, адвокат сав дирнут приступи му, склопи пред њим руке и од чуства дршћућим гласом замоли га:

— Ох, драги Золтане! Не гледајте у те проклете списе!

Ђу младић с устрављеним погледом диже очи на свога адвоката и као да му се стара авет са свом силом свалила на груди, тако загушљивим гласом запита га:

— Шта је у овим актима?

— Не дај боже, да ви икада добијете одговора на то питање. Ја вам ево на моје поштење кажем, по мом уверењу, да ако би кад год наишли на човека, који би вам световао, да од ових аката и један редак прочитате, тај човек биће ваш највећи самртни непријатељ.

Док је адвокат говорио, Золтан све јаче стискиваше у руци акта, да се чисто згужваше под његовим прстима. Лепо лице његово пребледи као дувар.

— Пријатељу мој, добри и прави пријатељу! рече Ковачу дршћућим гласом. Ви знате, да мене непозната судбина од толико година немилосрдно гони; да ми на моје очи неки невидљиви узрок, нека непојамна клетва згази најлепше наде, којих сам се држао; да морам да бежим од оних, које милујем, а не знам за што. Да ли је ова парница у свези са проклетством, што ми је у срцу ужљебљено?

— Ја вам не могу одговорити.

— Дакле ту је стан авети! викну Золтан и лупи руком по парници, а очи му севаху неисказаним чуством.

Ковач узе младића за руку.

— Господине, слатки, добри господине мој! Мислите ли да у свету има човека, који вас већма љуби од мене — изузимајући једнога!

— Само тога јединога до сада нисте споменули!

— Око ми сузи и срце ми дршће, када вас овде молим, а да је ту онај други, и он би вас исто тако сузе лијући и дршћући молио, да баците из руке та писма, јер у сваком ретку њиховом проклетство је и грех; јер од онога часа када бисте их познали, престали бисте бити млад и били бисте стар, престар човек, престали бисте знати љубити и научили бисте мрзити, гнушавати се, гадити се. Ох! дајте ми натраг та писма и не истражујте од мене тајну, какву нека би милосрдни бог на век скривену држао испред сваке младе душе. Ви сте још дете, тако сте безазлен као дете, ако и јесте зрео. као муж. Нека у вас буде толико мушке снаге, да се одржите против те проклете љубопитности, па идите да уживате живот, који је пун сласти отворен пред вама!

Созбиљним, спокојним лицем стајаше Золтан пред Ковачем и хладним погледом гледаше му у очи.

— Слатки и добри мој пријатељу! Ми смо годинама заједно ишли и научили смо један другога познавати. Ви сте ме видели у многим опасностима; ви ми можете посведочити, да ли сам стрепио и уступио испред које. Да ми ви и не кажете ја бих осећао, гроза ми у срцу каже, да ни на горућем броду, ни у лузима дивљачким, ни на кратеру огњедуха нисам био у чељустима такве опасности, као испред какве сада стојим. Али ја хоћу да је познам, па нека је смрт у томе спису, хоћу да га прочитам, и нека је сотона у њему, хоћу да га оданде позовем. Има три године дана како бежим испред незнане авети. Већ ми је додијало уступање. Хоћу да се окренем да питам авет: како се зове и за што ме гони? Хоћу да знам ту парницу и кунем се да се не ћу поплашити, ма што нашао у њој.

— За своју клетву љуто бисте били кажњени, када бисте то учинили.

— Али ћу учинити.

Са мојим знањем не, рече сада Ковач одсудно. Човеку, којега ви у истој мери љубите, у којој га ја штујем, дао сам ја поштену реч, да вам никада не ћу казати садржину те парнице, да не ћу допустити, да то буде. На то сам дао поштену реч. Сада изволите отворити акта.

На те речи свеза Золтан замотак са списима и ћутећи опет га стави на сто.

Топло стиште Ковач руку своме младом клијенту и једва чујно про: упа:

— Хвала! хвала!....

Младић гледаше с таквом, рекао би електричном јарошћу на свезану парницу, као на какво мрско звере, па свеколиком притуљеном жестином детињске узбуђености метну на њу своју дршћућу руку.

— Али за то ова авет нека не мисли, да с њом не ћу говорити.

С тим оде, и Ковач за три недеље дана не чу ништа о своме клијенту, који се сада већ у своју кућу преселио, што је некад стари набоб саградио у тој радости, јер му је жена желела да у Пешти живи, али у кући нити је он могао становати, нити његова жена.

Золтан као да је послушао пријатељев савет: потражио је највеселија друштва, хитао је из једне забаве у другу, а кад би се тако добро забављао, свагда би на то пазио, да ли ће што од онога чути, што би хтео да зна.

Најзад једном уђе у траг, да је Маслацки адвокат његовог противника. Може бити, да би преко њега лакше могао доћи до парнице.

Један пут се нађе с њим и представи му ствар.

Адвокат се знаде на фин начин извући испод Золтанових питања, уверавајући га да је то само адвокатски посао, а клијент, докле год не дође до пунолетности, нема уплива на такве послове.

Али још онај дан похита господин Маслацки, да пише писмо господину Кечерепији, и то само ове три речи:

„Већ се хвата!“

Истина, он би то могао учинити, да младићу на његову молбу покаже парницу, али то се могло прочути, па би његовом адвокатском гласу могло много нашкодити, а и тако је добро знао, да се Золтан не да одбити кад је један пут куда потегао.

Шећући једном по варошкој шумици опази Золтан брката патриота, како се наслонио леђима на јаблан па са великим презирањем овога света trebљаше из џепова своје олизане атиле тамо стрпано семе од лубенице, које би лепо очистио и онда са тихим удовољством јео.

Золтан познаде маторога Богозију, с којим се у доба поводње познао, па прихитавши староме Скиту, ослови га:

— Добар дан, Богозија! Шта радите ту?

Стара ордушина погледа на страну, па и не давши на „добар дан“ „да бог да!“ одговори равнодушно:

— Ручам, као што изволевате видети.

— Можда конфект?

— Богме није то конфект, јер ово је ручак. Лубеницу сам појео о вечери, а семе сам јој оставио за ручак. Тако мора да живи сиромах човек у богатој вароши.

— Давле још сте увек у старом стању? запита Золтан с учешћем.

— Та то и јесте враг, што нисам.

— Ваљда вам опет није цензура за руком пошла?

— То и јесте оно велико зло што је за руком пошло.

— Како то?

— Ето како: докле сам још био јурат, десила се по која ексмисијца, акциденција; али од како сам се заклео, изгубио сам то добро и сада само од онога животарим, што од пискарања добијем.

— А зар не можете тражити парнице?

— Ама ко би мени и поверио парницу?

— А за што не?

— Јер би се могао бојати, да ћу тужиоца дати ексеквирати, или да ћу парницу пропити, или да ћу шуровати са противном страном. Знате, сиромах човек готов ђаво.

Золтан се веома ожалости на ове циничке речи.

— Дакле чим се занимате данас?

— Ма рекох, да пискарам.

— И то увек код господина Маслацкога?

— И код њега и другде — ко ми плати. За десет крајцара написаћу један табак. Ако, господине, знате кога, упутите ме, ја ћу га већ потражити.

Золтану паде нешто на ум.

— А бога ми сада ми паде нешто на ум, и сам бих имао нешто да ми се препише.

— Бог вас благословио, велеможни господине, немојте коме другоме то да дате; преписаћу вам да ни једне погрешке нема, тако лепо као да је штампано. Има ли много?

— Читава парница. Али се за то иште мало тумарања.

— Наћи ћу је ја. Где је? Ако заповедате идем по њу и у Ердељ.

— Није тако далеко. Хтео бих дати да се препише парница Karpathy contra Karpathy et Szentirmay.

— Па то је најлакше; ваш фишкал Ковач може је кад год хоће извадити.

— То је тако, пријатељу; али баш то не бих хтео, да он за то зна, јер намеравам преписану парницу послати у Лондон једном славном правнику, да ми да савета у том погледу, па видите, не бих хтео Ковача тим вређати, да дозна, како и другде тражим савета мимо њега.

Золтан тако лагаше као да су га томе учили.

— Тако! Разумем, рече Богозија. Са свим разумем. Дакле за то не сме нико да зна. Не бојте се, господине, би ће опет за то готово. Ја ћу већ вребати, када парница буде дошла Маслацкоме у руке. Нећу спавати једну ноћ, па докле он буде спавао, дотле ћу цело којекако преписати, а одатле ћу онда преписати на чисто.

Золтан једва могаше да сакрије своју узбуђеност. Као кад је ко добро пазарио, пожури се, да Богозији даде капару. Захвати руком десет дуката, те тисну у руку матороме делији.

— Узмите ово напред; када буде готово даћу вам још десет пута толико.

Богозија по осећању у шаци мишљаше, сребрни су новци од 5 крајцара и тек онда се препрерази, кад опази, да се жуте.

— Ваљда није полудео? гунђаше у себи.

— Не могу вам дати кусур. Господине, изволели сте ми дати жућаке место сребрника.

— Нека само остане. Када парницу препишете, даћу вам за њу сто дуката.

С тим журно оде. Залуду викаше Богозија за њим, нека барем девет код себе задржи, нека му не остави свих десет, јер ће их још данас све потрошити, а онако би их мало по мало измолио. Золтан скочи на коња и остави честитога Богозију, који је поред свега тога појео семе од лубенице до последње мрве.

Колико се ја могу сећати, у овом крају света где ми живимо, није било врло у обичају, да се плаћа златом, те ако је ко дукатом платио, тај је то увек чинио као стидећи се, јер због тога врло би га свако погледао и сигурно је свако помислио о њему: ама како му није жао да га троши? А сиромаха човека још би питали, откуда му? те се је морао због дуката правдати, да је на поштен начин до њега дошао; ако ли је пак уредан човек издао дукат, тим је пао у сумњу, да је све остале новце потрошио, па сада мора дукате да троши. Многи људи нису ни знали, колики прид треба да на дукат издаду.

Фратер Богозија гледаше у највећој тајности, како ће се опростити дуката, што их је добио од Золтана; коцкао се код кучебера, мењао их је код познатих конобара испод руке; али код једнога ипак га уловише и пуче глас, да Богозија дукате мења. Кога ли је то морао убити?

За то дознадоше његови другови, који су с њим у истој писарници радили, те дошапнуше господину Маслацкоме. А господину Маслацкоме паде ствар у очи.

На Богозији није се ни за длаку видело, да има новаца, није закрпио ни лакта где му је атила била пукла, а богме и другде му се атила парала.

— Еј, еј, амице! нападе га једном принципал, као да је то опазио сада први пут, па као ради тумачења тури прст у деру на Богозијној атили еј, еј, амице, а зар не бисте могли један пут закрпити ову деру на вашој атили?

— Не знам, од куд? одговори Богозија као из пушке, а са папира и не диже главе.

— Па од оних многих дуката што их ту и тамо бацате.

На ту реч погледа га Богозија замерајући.

— Е сад ко вам је и за то већ казао?

— Хе, имам ја једну тичицу, која мени све каже. Од куд вам толики дукати?

Богозија промишљаше, што ли ће да каже. Свака добра мисао била је далеко од њега.

— Украо сам, рече најзад с интересантном флегмом.

На ту реч господин Маслацки диже нос.

— Драги мој господине пријатељу, како можете то да кажете: украо сам! Зар је таква реч да је изусти човек, који има диплому? Како бих се ја усудио да тако ниско мислим? Пиха! Ни у шали! Један пут сам на столу моме заборавио неколико дуката, пак их после нисам тамо нашао, али ни за све благо овога света не бих ја изрекао реч, да их је ко украо. Око мене су све сами људи са чистим карактером и мени би око изгорело, када би ми ко из ока могао читати, да ја мислим, да је он крао! Око би ми изгорело!

Како се био расрдио, Богозија је имао вољу да господина Маслацкога лупи пуном мастионицом међу очи, да му не би изгореле; али се промисли да на другом месту не ће добити парницу, коју му ваља преписати, ако би се овде посвадио, за то само са сутрусним спокојством рече:

— Да не бисте баш помислили, угледни господине, да сам дукате украо, јер ако вам је воља знати, велеможни млади господин Карпатија дао ми је ту скоро дукат два, извол'те га запитати, ако имате баш вољу да истражујете ту ствар.

— Какав млади господин Карпатија? Који млади господин Карпатија? питаше фишкал нагло.

— Ја ваљда не ћу онога маторога инвалиднога кавалера звати младим господином!

— Дакле Золтан? Каква посла имате ви са Золтаном? За што вам је дао он дукате?

— Па јер сам искао од њега — јер нисам имао што да једем. А он ме знаде још од оне велике поводње, дакле ми је дао неколико дуката. То је њему толико колико другоме два гроша.

— Драги мој пријатаљу, рече господин Маслацки и стави се у позитуру. Ја то у опће не марим, да адјункти или јурати, који су око мене, стоје у свези са таквим парничним странама, против којих ја имам какву парбу. Ја од мојих јурата и адјункта не могу закључавати све тајне, па тим каналом може много што шта да се дозна, што иначе не би требало други ко да зна. Сада ми је баш под руком парница Карпатија и ту на моје велико чудо дознајем да један од мојих помоћника прима поклоне од противне стране,ˀ а овамо баш вашим рукама поверавао сам обично највеће моје парнице.

Али би Богозија драге воље дохватио за ухо баш онај највећи процес, што му је баш у тај мах био под руком па да га око себе завитла да сваки акт на деведесет и девет страна одлети; али помисли на оних стотину дуката, пак отрпи и то, а од муке све тако шара пишући, да ће момак требати, да то прочита.

— Ја сам тако непромишљен човек, праскаше годподин Маслацки и даље, да никада ништа не затварам; пун сам поверења према свакоме те лако могу још платити за то моје поверење.

Па са свим срдито оде адвокат у собу, залупи врата за собом и још се дуго одавде из собе чујаше, како гунђа; али ко би могао видети кроз зид, како би се жестоко зачудио, када би опазио како је у адвоката на ово љуто гунђање по све весело лице, како се смеши, како криви уста, како ли жмир ка очима, а непрестано трља руке, те када би год прошао мимо парницу Карпатија, увек би очевидном радошћу погледао онамо, чисто би се грохотом насмејао — тако му игра око, уста, лице.

Најзад дође к себи од многог трљања руку, али га је радост тако била обладала, да стаде полако звиждукати, но опази то и лупи се по устима — могу га чути на пољу.

Напуњени чибук поврати му спокој
Таква једна лула веома је згодна, да чо
лиши лице свакога израза.

— Богозија! викну благим, пријатним гла

Ословљени пусти, да га још који пут в
и тек онда уђе.

— Срдите ли с: још? запита Масла
поверљивом благошћу набуреногa Бисена,
што овај држаше за сувишно да одговара.
немојте да се срдите! настави Маслацки;
дите, ја сам жестȩк човек. Кратка сам вр
брзо ми јурне крв у главу. Није ми била
мера да вас увредим. А нисам на вас ни
шанио. Та ја одавна знадем мога др
пријатеља — знаде вас цели свет. Ваша
ност, мушка сталност, савесна мучаљи
ушла је већ у пословицу. То вам нико не
одрећи.

Богозија нађе за добро, да коју и он в

— Та само ми је то криво, што сте
изгрдили пред оним голушанима. У че
ока, не браним, кажите ми што хоћете.

— И то ћемо поправити. Видећете. Д
вам сјајно задовољење. Морам сада да
из Пеште на неколико дана. За то време
веравам вам целу писарницу. Ви пазите
све. Спавајте овде у мојој соби. Пове
вам све кључеве: од архиве, од новаца
бених, све. Ви исплаћујте фратре и све ш
туле и експензе, што би се појавиле.
новаца буде дошло, то примите и из
признаницу. На то вам дајем пуномоћ. У
ној мојој парници ваља да компарујем,
ћете већ ви отићи место мене и прим
левату. А што се тиче осталога, што б
пријавило, с свему ћете водити тачан дне
и пазите добро на јурате шта раде. Но д
јесте ли сада са мном задовољни? вер
ли једном да нисам имао намере вређати
да имам у вама пуно поверења? Но?

А Богозија само мисли у себи, да би
волео господина принципала једном и д
ногом лупити у ребра, па да буде по св
довољан, те на ту велику пошту са
чешаше по врату.

— Дакле дајте ми руку, рече господин
лацки и узе Богозију за руку, који пус
му је стискује, као комад дрвета, а ка
принципал пусти, одмах се извуче из с
у чуству надмоћности почасти својом
љивом зукваром лубању младога јурат
кога је сумњао, да је проказао дукате.

е два сата био је господин Маслацки и готов за пут. Матори хусар носио је је торбу и огртач. У писарници даде ње персоналу, да у његову одсуству и- е покоравати Богозији, кога као свога јо остав.ъа, из чега је то следило, да изишао на врата, сви фратри оставише оставивши Богозији, нека он сврши, и не могу. На то амице Богозија да би ажност одржао, повађа све господи- д првога до последњега по земљи, је- баци под кревет, другога под сто, а а избаци из собе. Једном речи, поштено жао ред све до подне. А после подне ребало јер фратри држаху за сувишно у.

је Богозија и волео. Остао је на миру ме стану. Први му посао беше, да нађе у Карпатија. Узе две књиге хартије, у Будиму купио да ни папир није ај, што је у њиховој писарници. А и- етну право преда се, чиме слова до- олегнута на другу страну и тако му с изиђе по све различан од обичнога. и се кадгод дознало лакше ће моћи ти.

сподин Маслацки код свих ових по- човек је без мане и поштен. А зар он знати, шта се међу тим, докле је он , у његовој писарници догађа? Зар је кан осетити, намирисати, да докле он верења иде за послом, глупак један ује целу парницу Карпатија, те је пре- оме, коме то не би слободно било ви- нож у срце забада безазлену младићу, и на какво зло не слути, па ни из да- ема појма о оним мислима, које су у рници? Зар није он у овој ствари по- као поштен озбиљан човек? Зар није пред више људи и сведока укорио ону т свога помоћника, што се упусти у ање са Золтаном Карпатијом? Зар се н оградио против те могућности, да његовом противнику проказже оне тајне у његовој архиви сахрањене? Може ту што, ако когод његово поверење на начин злоупотреби? Може ли ко њега овор повући, ако буде баш онај, коме ерио, да пази на његове списе, најопас- змеђу свију издао? О, не? За цело је ин Маслацки најсавеснији човек, који омишља на оно, што се све може дома ти, докле је он у важну послу одсу- тан, и он ће подићи највећу вику, када Золтан Карпатија буде дознао за сакривена акта и то се у свету буде прочуло, пак у том случају он ће свакако дати пред светом сјајно задовољење: немилосрдно ће од себе отерати Богозију.

На то може у напред бити спреман.

— — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

— Сутра на вече бићу готов са парницом.

Тако пришапну једнога дана Богозија Золтану, када се с њим нађе на улици.

Да је честити Печењег и најмање био психолог, морао би опазити оно необично бледило, које на те речи пређе преко младићева лица.

— Ја ћу вас чекати, рече му и стиште му жуљајиву руку.

Сутра дан цело после подне не макну се младић из своје собе; чељади заповеди, да када буде такав и такав господин за њега питао, нека га доведу горе к њему; ни за кога другога не ће бити код куће.

Како му је споро пузило време, докле није вече наступило! По сто пута гледаше у свој сат и на сваки јачи корак похитао би на врата да слуша Неисказано тешко било му је дочекати вече.

Тако је био узбуђен, да би се тргнуо на најмањи шум. Узео би књиге да чита, а није могао даље да оде од првога ретка; што је прочитао, на то се није сећао; свако куцање сата збунило би га при читању.

Узе преда се своје најзанимљивије студије, које је скупа с Ковачем учио, те преврћући им листове, стаде се мало по мало сећати паметнога лица свога младога доброга пријатеља, како му даје племените савете, како му благо вели: Ако вам је моја реч драга и још пречија, који вас још већма љуби, не тачите у те проклете списе, које хоћете силом да дознате; пустите их, као да их нема, нека вам остану незнани, тамо где су, мени за љубав и још некоме, који вас тако јако љуби!

А онда му дође успомена на онога другога, кад је по зазиданим собама карпатфалванскога дворца заједно с њим ишао онако тужан, онако жалостан, кад га је плачући пригрлио и тако дирнутим речима молио га, да се за увек остави тражити узрок овој тузи и овим сузама, нека га остави и никад не дозна, за што се морао од њега растати.

Код ове мисли застаде и замисли се.

У један пут изненадно куцање на вратима трже га из сањарија. Ћипи, као да куцаше непозвана сабласт. А овамо чекао је на њу.

— Ко је?

Најпонизнији његов слуга, Богозија, уђе на врата клањајући се и молећи га за опроштење што тако касно узнемирује велеможнога господина.

Под пазухом бејаше му парница.

Золтан осети, како му сва крв појури у главу; једва гледаше, једва могаше прословити, једва устати са столице.

Господин Богозија метну на сто преписану парницу, којој на умотку не пожали шареним лапидарним писменима исписати троструки наслов.

Золтану се чињаше, као да га је метнуо не на сто, него на његово срце и да је сваки појединн листак центу тежак.

Хтеде захвалити се али му језик ускрати службу. Чуство му одрече израз захвалности за таку проклету услугу.

Богозија мишљаше, да ће добро бити, ако буде сео, пошто се потрудио уз толике степене и лепо се забављао гледајући редом оне слике, што су на зиду висиле.

Укочен гледаше младић у наслов парнице, као да гледа василиску у око.

— Богме је преписано до последњега слова, уверавање Богозија, који стаде примећавати чудан поглед младићев. Нема у њој ни једнога брисања, нити и једнога погрешнога писмена. Изволите само отворити.

Он сам хтеде младића уверити о истинитости свога тврђења.

Золтан махну на њ, да се остави Нека је не дира. Нека остане, где је сео.

Онда из шкрабице извуче замотак, у ком је било сто дуката. Ћутећи пружи га Богозији.

— Ej, ej! дакле се велеможни господин није шалио? А тако ми бога, то је много. Није обичај толико давати. Еј, ej! бар када би могао заслужити толику доброту. Ако заповедате, преписаћу вам уз то ма колику парницу бесплатно.

Добри Кутургур никада не знађаше шта је у оној парници, коју је за Золтана преписао. Он нема обичаја распитивати за садржај аката, само је писао писме по писме, као што га је пред собом видео, па када је с тим био готов, могао га је човек уверити, да је *сам* своју смртну пресуду писао.

— Бар да ми нисте, велеможни господине, дали толике дукате, поче Богозија опет вајкати се; милије би ми било, да су банке, цедуље.

Али када виде, да Золтан ништа не одговара, него само гледа у умотак свезане парнице, пође препоручивати се и натрашке изиђе на врата, а Золтан ни да је осетио, кад је и на коју страну отишао.

Један од детињских осећаја, који нас ни у најпознијој старости не оставља, страх је од непознатога.

Закључан, срушен подрум, који нико није отворена видео — како са страхом пролази мимо њега човек! Ко зна какав је тамо живи створ? Јаук из далека када путујемо ноћу кроз шуму, по пусту мочарну месту — ко зна, шта је тамо могло јаукнути?

Какве авети, какве страхоте извићи ће, кад отвориш то гробље, што је у хартију умотано! Зар већ у напред не осећаш онај мртвачки задах, кад један по један скидаш те многе шуштајуће покрове? Зар ти очи у тим црним словима не виде гмизаве, трзаве гробне црве, који тако гмижу по покрову самртничком пошто су лешину изели? Зар се не ћеш препасти, када поноћ буде избијала, а ти видиш, како на десно и на лево седе уза те бледе слике, које си продрзљивом руком изазвао из гроба, које тебе знају а и ти њих знадеш, па тужне наслањају своје руке на твоја рамена и гледају ти у очи? када пред тобом на твом писаћем столу тамо буде чучао паклен фантом са својим церекавим лицем и ушиљеним ушима, па дугачке своје прсте на ногама стане вући по ретцима аката, да их само даље читаш? када ти глава и срце стане зујати, као да су пуни мучних појава прошлих времена? када ти груди буде нешто тиштало попут тешка сна, оно још теже знање, из којега се не пробуђује? Гнусне проклете прилике наизменце ће ти долазити пред очи, о каквим приликама ниси никад ни помишљати могао, којима је уједац смртоносан, задах кужан, поглед одвратан, а међу њима видећеш слике оних, које највећма љубиш, како се муче, бесне и залуд труде, да се опросте додира тих гадних необичних прилика, како би да збришу са себе љаге од њихових прљавих руку, како би да уклоне онај густи, лепки отров, што су им га на лица пљунули. А ти ћеш једини тамо међу њима седети, као једини непомични живи

створ између толиких живих сабласти, на који са пакленим режењем гледају прилике мржње, са пакленом муком прилике гоњених!

Ах! ако ће! Ма што да је у овом трулом гробу — нека се отвори! Нека излазе на среду који су у њему!

Золтан одреши парницу.

С њом се повуче у собу од врата, двоја врата од трема испред ње закључа за собом, нико га не ће узнемиравати, никакав шум не ће га бунити.

Пре него што ће загледати у акта, падоше му на ум речи доброга пријатеља његова:

Сад си још младо дете, а када будеш ову парницу прочитао, бићеш стар, престар човек!...

Да видимо дакле, одашта људи тако старе.

Прво писмено била је тужба против Золтана Карпатије.

Датум је показивао, да је Золтан тада имао истом годину дана, кад је тужба против њега написана.

Шта ли је он могао скривити, кад му је било годину дана?

Тако му лупаше срце, као да тамо унутра хучи неки жив, гњеван дух — тако му срце лупаше, а за тим опет стаде, као оно ненавијен сат.

Дакле он је за то тужен, што му није требало ни родити се, јер му је тада отац већ био стар човек.

Дакле му је отац био стар човек и он се није требао родити.

Још није разумео загонетку. Заиста Золтану је било шеснаест година, а та помисао још је била њему као тајна. Та свакоме је слободно љубити!

Само читај даље!

За тебе је сваки редак недеља дана, месец дана, година дана.

Долажаху докази. Ох! да гнусних ствари, што су то биле. Лице у младића горијаше, тело му у свима жилицама дрхташе, што је даље читао ове проклете мисли, којима се човек није могао домислити. Ни на дну најсмрадљивијега срца не могу поникнути овакве мисли саме по себи ако нису тамо бачене.

Низ лице, низ чело цурио му је врео огњен зној. Хтео је бацити та грозна, та убиствена писма, хтео је скочити одавде, па утећи далеко, далеко! Хтео је да се пробуди из овога ужаснога сна; али није могао, није могао — није више могао назад послати у њихове раке оне аветиње, које је једном позвао; морао их је до краја гледати, колико ће их још изнићи из тог отворенога гроба; морао је прочитати све до последњега словца, јер ово није био сан, него тешка, тешка, као олово тешка јава.

Ова обожавана лица, којима спомен из мрачне карпатфалванске собе тако га је далеко на путу пратио, како су му се показала упрљана и оскрнављена! Измазано од гадних исказа другарских, лице његовога оца изишло је као најстрашније страшило. Како су ружне црте блатом уваљане! Пак она бедна жена, на чије благо, озбиљно, тужно материнско лице тако му је годило сећати се, коју ако живу и није никада видео, али с којом је у сновима много разговарао се — како му је грозно било на њу помишљати у тој пониžености! Тако без завесе и живо изречене против ње најстрашније клевете, тако изгажена, у таким дроњцима! Ако је кадгод већ сањао, да је своју милу мајку видео као просјакињу на улици, како ли му се срце стегло у сну: мила мајко како си дошла до те невоље! Али ово је горе од тога. Чути изречену какву грешну клевету против те чисте жене анђелскога лица, која се и из гроба диже, да своје дете походи, какву клевету пре тога није чуо ни спеменути, какву није знао, о којој ни појма није имао!

У срцу му застаде живот. Ове страхотне прилике угушише му дисање. Залуд се он против њих борио; оне му се на груди посадиле, церекају му се у очи пакленим смехом, гоне га да се с њима забавља, гоне га да их позна, па му пружају своје упрљане образе, да их пољуби, вијају га загрљајем својих преисподњих руку, задишу му лице својим отровним дахом. Ох, страхоте!

Он клону наузнако и заклопи очи. Тако стењаше, као кад кога тешка самртна болетица мучи, и у сред тих мука лежећи тамо на софи заспа.

А када заспа, ево опет на ново види карпатфалвански дворац, као да опет иде тамо по закључаним собама, камо не допире сунчани зрак, а оне две слике као да се опет на њ онако смеше као тада, са тако чистим, тако благим лицем, те као да излазе из својих оквира, као да од њих постадоше прилике, које говоре, а међу њих као да дође и трећа прилика, и ова је тако блага, али моћнија, јача, мушка прилика, па сви троје

као да му зборе врло лепе речи, од којих у души само то остане, да су врло утешне. Све три прилике саме себе осветљавају јер сунчано видело не допире у собу.

Па му онда казаше многе лепе, многе миле ствари. На њих не може да се сети, али све су то биле тако благе, тако пуне чувства речи, да се душа крај њих чисто утиша, грчевито стезање срца попусти, а сузе груну и цуре низ лице.

Золтан се на то пробуди, јер у сну је жестоко плакао. Узглавница, на коју је био главу наслонио, била је сва мокра.

Осећаше да му је срце по све лакше, укрепљено. Сат је управо куцао један. Прошла је дакле поноћ, час аветиња. Њу је преспавао. Зна бог, али и то га је нешто утешило.

Многа страшљива, многа грозна мисао изгуби свој јаки отров после првога сна. Золтан осећаше, како му се сада не чине тако страхотна она писмена на столу, као пре неколико сати.

Па ово су само клевете једне стране. Још је остала обрана друге стране. Окривљеници, истина,одавна леже у гробу, они се не могу бранити; тамо леже они обоје једно крај другога. Али у успомени сна бејаху три сјајне прилике. Моћна аранђелска прилика још је жива од њих, она ће већ одговорити за све троје. Ох, за цело ће она са блеђаних црта његовог оца и мајке спрати ону проклештину, коју су на њих натоварили други гадни људи.

Ова помисао даде Золтану толико спокојства да кад узе у руку прву писмену одбрану Сентирмајијну, пре него што ће почети да је чита, устаде и по оној глувој ноћној тишини прође кроз своје тихе собе. Његов слуга, његов ловац спаваху на својим постељама. Золтан прође мимо њих, не хте никога пробудити, него у трпезарији потражи чашу, начини пенушећу воду, попи је и сав истрезнут врати се у своју собу према врту.

Тако поносито, чисто пркосећи приђе сад отвореним актима, као да им вели: ако имате још незнаних аветиња, на среду с њима, да их видим!

А било их је јоште.

Дођоше обране.

По сваком ретку озбиљне, племените обране могаше јој се писац познати. Као да га самога тамо гледа, како живи, како збори, са натчовечанским спокојством на лицу, са муњом гњева у оку.

Како му годијаше читајући ове ретке! После пакосних клевета, које су душу сагоревале, ово храбро, презорно одбијање; сведоџбе поштених старих људи, прости, неизвијани искази старога слуге старога управитеља добара, које небеским саватом поштовања дахнуше на погрђене прилике!

Сентирмајине одбране утпамтише слеђену душу младићеву. Противницима својим знао је одговорити с таквом страшћу, као да је одговор читао из његовог огорченог срца. Како ли је знао описати клеветнике од главе до пете, онако, како су били, у свој гнусној стварности; он их изгази, порази до земље, пребаци им нештедимице њихово непоштење. Ох, како је добро било то читати!

А када му је о матери говорио, с каквим чистим пијететом, с каквим штовањем споменуо је! Он је чисту као сунце издиже по врх сваке лаге, коју је сплетка против њене успомене спремила, па када је описивао, како је живела, шта је подносила, како је умрла, није можно, да није засузило око и у најпакоснијега судије. Ох! како му је слатко било на то плакати!

Сваку мисао у обрани казивала је дубока, топла љубав, али љубав анђела хранитеља, која је чиста, несебична, без награде.

Колику је захвалност морао Золтан осећати према Рудолфу за толику љубав! И он сам опазио је, да обрана није само обично парбено писмо, које се позива на мртва слова; то је жива реч, која дира човека у срце, да на њу мора судија рећи: овај није дошао са сведоцима, актима, лукавством, извртањем, па ипак он има право.

Тако је и било.

Први суд прекиде конац парници. Мајерку на коју су се позвали као на сведока, којој име Золтан до овога часа никада ни чуо није и само је дознао из страшне парнице, да му је то баба, ту гадну трговкињу са човечијим месом, не хте суд пустити, да се закуне, као што је хтела, против чистоте своје кћери.

Дакле ипак има правде у свету.

Необични душевни потреси толико су измучили Золтанову душу, да на неколико тренутака мораде оставити се читања парбених списа и предати се реци својих мисли.

Колика се љубав види из Рудолфове обране! Може ли за име његове матере бити већега тријумфа, него што је овако надахнути човек брани? Може ли женска врлина сјајније бити

доказана, него ли када најврлији човек каже: ја сам је штовао!

Али ако ипак? Ако би се нашло гадно срце, које би штовање криво тумачило; ако би се нашао сотона, који би из аранђелске руке истргнуо мач и на њ повикао: види се да је љубиш; ти сам с њом си грешио!

Ах! Ко би пао на таку мисао? Ко би могао бити толики проклетник? То је само уображено страшило. Избаци себи то из главе. Заборави га као да га није било.

Да би се опростио ове страшне мисли, пође наставити читање парнице тамо, где је ова прекинута била због судског решења и на ново почета. И гле! Тамо, одмах на првом листу виде написану ту мисао, ту слутњу, коју је из срца хтео изагнати, написану јасним, разговетним словима, изражену сухим отвореним речима, изустену, прстом показану.

„Ти сам био си сакривац у злочину твоје штићенице. Ти сам грешни си отац твојега штићеника!“

А! дакле то је оно проклество, које га је раставило са Рудолфом! Ту је онај разлог, за што њему никада више није слободно видети Рудолфову кућу, за што он мора за увек да избегава Рудолфову породицу! И зар за увек?

Он сравни предају позивнога новога писма са даном, када се Рудолф нашао с њим у карпатфалванском дворцу. Време се слагало.

Није сумње. Ту је чвор, који чека на решење.

Ни речи више није читао од парнице. Није хтео да знаде, како окривљују Рудолфа, како ли се он брани. Он је пред њим био чист као светац.

Није га више занимао ток парнице, да ли ће пасти на десно или на лево, ко ће ту добити, ко ли може изгубити.

Само је на то мислио, ако таку саблазну пусте у свет, па била она истинита или лажна, колики ће се вечити јаз отворити међу њим и целом породицом Сентирмајија, какве неизлечиве ране забадаће срцу оних добрих благословених људи, који морају за то да пате јер су њега љубили!

Па када би помислио на оно мило чедо, коме је двојаку слику већ у срцу носио, стару и нову: како му се тужна привиђала и једна и друга!

Још није знао шта да чини, али је толико осећао, да је свему томе он крив и да је сада на њему света велика дужност, да све то исправи.

Нека тамна идеја већ му се рађала у срцу, али још није знала себи облика дати.

Устаде, обуче се, свеза парницу и закључа је у шкрињу.

Зора се таман почела руменити иза мрких слика од кућа на противној страни; даљи кровови од кућа и димњаци чисто су се сјајили спрам рађајућега се сунца. Золтана је нешто гонило од куће.

На лупу његовог жестоког ходања пробудише се млађи, а кад изађе из собе са свим обучен, запита га ловац, да ли да му оседла коњица?

— Не треба, рече Золтан; хоћу пешице да се прођем.

— Али јахање је здравије, примети ловац с обичним поверењем.

— Хоћу да се одучим од њега, рече Золтан као узгред.

А онда као да се још нечему домислио, окрену се своме давнашњем верном слузи, погледа га чудним погледом, па са неописаним гласом рече му:

— Јадни човече!

С тим оде од куће. Слуге се згледаше. Пре би они могли њему казати: јадно момче! Тако му је растројено било лице.

Када сиђе на улицу, усхода се горе доле пролазећи најдужим улицама. Од једнога до другога краја прође по вароши, која се оживљавала од јутрење вреве. Овде ће се градити творнице, тамо школе, паде му једном на ум; стара Пешта свуда се већ подизала. Ницале су по све нове улице, а старе се улепшавале. Колико би благослова могло излити на ову земљу богат човек добрим примером и одушевљењем! Али која вајда кад је душа у једнога, а благо у другога, а заједно не могу њих обоје да се нађу.

Већ је минуо и крај кућâ. На пољу око вароши пружала су се песковита, мочарна поља. Колико би живота могли и овде изазвати они људи, којима једна изуштена воља више може учинити, него ли труд стотине тисућа! Каква би то била племенита мисао, када би се за неколико десетина година постигло, што се пропустило у вековима прошлости!

Све даље и даље корачаше по прашну, глибовиту, неуредну путу. Најпосле и сам опази, да се већ врло далеко удалио од вароши.

Ту се окрену да се врати.

У један пут виде пред собом обе вароши, како им из лаке јутарње магле дижуће се палате обасипаше рано сунце чаробном светлошћу.

Како је лепа и како би још велика могла бити!

Колико би посла, колико жртава, ко[…] домољубља требало још за то!

И из Золтанових очију кану суза при помисли.

— У свему овоме ја не ћу моћи више у[…]ствовати.

Тада је тећ сазрела у души његовој мис[…] шта му треба чинити, што ли ће он учини[…]

(Наставиће се)

НА РАСТАНКУ

Погледај, душо, мирисно цвеће,
Како се љупким осмехом смије;
Гле, како лака пчелица слеће,
Да слатки мирис са њега пије —
А твоја жеља куда те креће,
Ни цвеће тако мирисно није!
Ах, стегни жеље срдашца свога,
Остани, душо, код дома твога!

На благом крилу тишине наше
Љубазна скромност љубављу жуди,
А тамо странци и љубав даше
За грешне страсти леденах груди;
Та где се чисте помисли плаше,
Зар има среће код оних људи?
Ах, стегни жеље срдашца свога,
Остани, душо, код дома твога!

Не пружај чисте уснице твоје,
Јер смртним пићем заблуда поји —
Бог ће да лице одврати своје
Од срца, што га пакао своји;
И тешко сваком на месту које
Заблуда само у небо броји!
Ах, стегни жеље срдашца свога,
Па звездом сијај код дома твога!

Војислав

ИЗ КЊИГЕ КЊИГА *)

од

Атанасија Николића

Жена, мати, домаћица.

(Одломак)

Адамс бејаше искрен човек, признавши мане своје овако: „Ако сам несавршен и ако нисам онакав, као што би требало да сам, исповедићу праву истину у спомен мајке своје, кад кажем, да су ми све слабости, које се указаше у току живота мога, као и све, *што се не би слагало с науком материном*, чисто *мане* властите *моје*, а никако њене.“

*

Деци својој остави *аманет*, мајко, да п[…] клињу неслогу сваку, која би се родил[…] народу заблудом, да изгоне злобу и зав[…] из срца својега.

*

Ако ти је у део пала *жена*, *која тра[…]* без обзира *да се угађа само ћуди њеној*, о[…] буди паметан, па гледај, како ћеш да дос[…] чиш таком створењу. По гдекад попусти […] док ју видиш напраситу, а после кад се […]

*) Из прве књиге, у којој нису бележени аут[…] ових изрека.

очни удешавати благим начином, како ју наведеш на удес онај, који ти иде *Ово је начин, који употребљују о-е жене*, па што не би поступао тако ко се тиме постизава цел.

*

и слабог стања, па *хоћеш да се же-дајући се у женино благо*, које ће донети, веруј ми, да улазиш у неприложај, који ће да огорчи живот.

*

ања *закона природе* често *бива да ајка* што из незнања противу пригако пресече живот детету своjему.

*

мајци, која рећи може ћеркама сво- сте задовољни с оним, што имате; жалите и не ропћете на стање своје, идите никоме; ви радите све послове ; ви помажете слушкињи нашој, и олико, колико и она; ви саме себи шијете хаљине; ви саме перете своју; *ви сте дика моја у дома-*

*

мајци, која може рећи, погледавши ју: ја уживам овога света сваку рама.

*

номе, који се радује долазећи с пута јој, па једва чека да дође под кров је уверен да долази у својину, где екати *благодушна жена својски*, па ублажити сваку муку.

*

хови здравља, и тела и душе, могу се и само тиме, ако *мајка* у сагласју ним законима уме да поступа с децом тога иште се да *жена познаје за-роде*.

*

ов прати ону постојбину, у којој припремљена за опредељење своје, стара е с породицом својом да проводи слози и љубави.

*

и је живети усамљен у пустињи, ном цандрљивом и оштроконђом у

*

уди, да су *људи јачи род од жен-*налазише опет људи, да су жене даље отишле досетљивошћу, даровитошћу, умешношћу. врлином, па да превазилазе људе лепотом, дражју, осећањем, добротворством, шта више и одлучношћу, па и постојанством. И камо тога човека, који би био вољан да ради или да трпи, што може да учини и да отрпи *жена*?

*

Вероватној слози надај се у браку ако си добио таку жену, која се слаже и подудара с наклоностима твојим.

*

Веруј жено, да је дужност мужа да ти разјасни положај твој јасно и чисто, ако би увидео да ниси спремљена од мајке своје за опредељење, у које си дошла; да, дужан ти је муж да објасни, шта он очекује од тебе, као од друга својега, од жене своје, јер је везана судбина твоја за његову.

*

Где мајка живи у деци својој, и где деца не одвраћају очи своје од разумне *мајке*, *ту је добро*. Ту се образују деца по начину и језику мајчицом, по мајчином опхођењу, па тако бива *васпитање честито*.

*

Где видиш *домаћицу и мајку лењу*, неуредну, порочну, и где опазиш грају, неслогу, свађу и незадовољство у задрузи, знај, да је ту постојбина муке и невоље.

*

Знај, да се онде *понижава карактер народа*, где се *жена* не уважава, но понижава.

*

Ако се уздржиш *правила*, да гледаш ти *посао твој*, а *жена и домаћица да гледа свој*, знај, да ће се тако да врши уредно и твој посао и њен.

*

Чуј *шта се иште од жене*:

Да уме држати кућу уредно и да уме владати свима пословима домаћим;

Да уме гајити, неговати и васпитати децу своју честито;

Па ово знајући ти, као отац, да се стараш за телесно и душевно образовање ћерке своје, те да би одговорила достојно опредељењу своjему.

*

Жене, *неразумне мајке* и дојиље, па и дадиље, *стварају грдну количину моралних и*

телесних зала, а та зла усвоје деца, и та их прате до гроба.

*

Греше мајке при васпитању деце своје, кад не умеју да зауздају љубав своју, па што год би дете рекло при проговарању, ма то било и неумесно, мајка би похвалила и изјавила да је мудро и љубазно; кад би ваљало укорити дете за тврдоглавство, упорство, за ћудљивост и изопаченост казнити га, мајка би му ласкала и назвала би га анђелом; кад би дете мењало ћуд своју у једном часу више пута, па би час једно, час друго захтевало, а мајка би му се дивила живости и назвала би га да јој је дете даровито. Тако све, што би захтевало дете, то би му се учинило по вољи, само да не плаче. Шта можеш очекивати од таке мајке? *Мајка сама изопачава карактер детета својега.*

*

Много греше људи што држе жене своје у потчињености ропској, а не знају да је претерана потчињеност извор многе домаће распре.

*

Да је Бог одредио *жену* да буде господар човеку, он би је узео из главе човека, а да ју је одредио да буде робиња човеку, узео би му је из ногу; али по што ју је одредио за *друга човеку* и равна њему, узео ју је из ребра његова.

*

Жена добродушна и добросрдачна остаје до века лепа добрим срцем својим и благом душом својом.

*

Девојка је богата; али како да ју узмеш за *жену*? Рећи ће, да те је усрећила она, па ће мислити да има право, да ти да осетити то, а ја не бих се могао склонити у таке одношаје никада, па не би био добар муж, ма како да ју волим.

*

Девојко! спремаш дарове и мислиш на удају? А јеси ли добила *појма о опредељењу својему*? Јеси ли размислила, какво је то велико и свето поље, које ти се отвара, као жени, као мајци, као домаћици?

*

Детиње тврдоглавство и својевољство *припиши мајци* у погрешку, која није умела да плеви и да истреби коровину, док се није укоренила.

*

Деца уаиру очи своје у мајку своју, само раде оно и онако, као што виде од [illegible]

*

Деци својој уливај од колевке слогу, љуб[illegible] и пожртвовање за драгу народност своју[illegible] отаџбину своју.

*

Дичи се жено, ако можеш рећи: све оде[illegible] које носим ја и муж мој и деца моја то[illegible] руком мојом, а односно надзором мојим опр[illegible]дено, откано; па већином и сашивено.

*

Доброта је вечита ружица, најлепши цв[illegible] у венцу женскога рода; доброта је богин[illegible] коју сви обожавају.

*

Доиста *не би се много рекло*, када би тврдило, да срећа или несрећа, образова[illegible] или глупост, цивилизација или варварст[illegible] света *зависи* у врло великом ступњу *од вр[illegible]ња дужности жене и мајке* у њеноме ц[illegible]ству домаћем.

*

Домаћа срећа пропада где жена не нала[illegible] места у срцу мужа својега.

*

Доста примера има, да *уме честита ж[illegible] да одржи домаћинство своје*; да уме да од[illegible] децу своју и да их упути добро и онда, [illegible] би обудовила.

*

Ево ти *женине каквоће*, на име жене [illegible] сапутнице и помоћнице мужа својега, а то

Да има вештине, како ће да ублажи [illegible]вот сапутнику своjему, као *жена*, као *м[illegible]* као *домаћица* и *пријатељица*;

Да има *знања* и *вештине* за опредељ[illegible] своје, све што треба за *мајку* и *домаћи[illegible]*

Да има способности не само управљ[illegible] домом и домаћим радом, но и децу гајит[illegible] васпитати их.

И *жена, кад сједини све каквоће ове* врлинама женским, она усрећава мужа [illegible]јега и задругу своју

Једном речи, *иште се* да жена буде с[illegible] собна за жену, а уједно да буде способн[illegible] за мајку и за домаћицу.

*

Ево у чему *греше* многе *српске мајке*: мазе децу своју, и што не обраћају па[illegible]

ı то, да им не чине све по вољи; што ојавају да им исправљају нескладности из малена.

*

ги *среће и блаженства* на овоме свету, подари Бог таког друга, који ће да тобом истинито и верно и зло и добро.

*

васпитана и образована *уредније мисли* азмишља, па је у стању да се довија неповољним појавима живота;

васпитана у уредном домаћинству, да поправи начин газдинства, и тако је *потпора домаћем животу*;

васпитана код честите мајке, *уме* *они свако неповољство*, које би се по задрузи, па ту да одржи слогу, мир и

васпитана чуварна је; јер она зна одредила природа за домаћицу;

васпитана у задрузи је *дух благодестварa* љупкост и задовољство.

*

високоучена не ће те *усрећити*; али срећити и опоравити саучешћем, ако су агорођена осећања честитим васпи-

*

вредна венац је мужу своједу; а срамоти, она му је као трулеж у кос-

*

утиче природно на каквоћу мужа Тако ћеш се уверити да се и муж нати поред жене лажљиве.

*

добрих и разумних, образованих и испитаних *можеш наћи*, али ти трати је жена још и богата, а те *све не налазе се* лако у једној особи.

*

или *мајка* природна је хранитељка својега, па му је тако и учитељка.

*

има *право да говори о свачему*, па била од шеснаест, седамнаест годидевојка једва сме слушати све што и.

*

је друг, и по определењу потчињен, реба да се упореди с мужем, а још мање да се стави над њим, него је њено да подиже у вис очи своје на мужа својега у смерности женској, и да се ослања на њега, као на потпору своју.

*

Жена је дух, који унапређује образованост.

*

Жена је придодата човеку, и по томе је њено определење да она не постоји само себе ради, но и за друге; а да би могла испунити дужности своје у животу, *иште се од ње образованост разума и облагорођење срца*, па да је ово пуно љубави, благости и пожртвовања.

*

Жена је у разним одношајима својим, -- као мати, сестра, друг, — спроводиља, сапутница.

*

Жена, која заслужује хлеб свој радом својим, чува достојанство своје и обезбеђује независан положај свој.

*

Жена, која брани срећу своју, јача је од човека.

*

Жена може бити разумна и поштовања достојна, па опет не разумевати како јој ваља васпитати децу своју.

*

Жена може бити кад ступа у брак, да и не зна да јој је определење да живи с мужем својим тако, како ће да *развије високи ступањ добре наравности* у друштву њиховом.

*

Жена мудра зида кућу своју, а безумна раскопава рукама својим.

*

Жена невaспитана не може дати васпитања деци својој; не може им дати оно, што сама нема.

*

Жена не може бити женом, док није познала љубав, тако ни муж не бива мужем без љубави.

*

Жена образована готова је да помогне слабоме, да подигне палога, да утеши страдалоца, да нахрани гладнога, да напоји жеднога, да заодене нагога.

*

Жена образована и врлинама украшена овако вели: судбина мужа мојега и моја је, па кад га сви оставе у невољи, ја ћу да стојим поред њега верно, и ја ћу да делим с њим сваку срамоту и ругу, и сваки трнован венац живота његова.

*

Жена образована дочекује мужа својега раширеним рукама и онда, када би јој долазио невољан кући, гоњен тужним околностима живота, па га љупким гласом поздравља, како би заборавио сву тугу на срцу своједу.

*

Жена образована чита тугу мужа својега из очију његових, па га теши без оклевања говорећи: ја сам штит твој, ја ћу ти да извучем стрелу туге из прсију твојих, па ћу да полијем крваве ране твоје уљем љубави.

*

Жена образована пуна је љубави, пуна је надања и вере, па простире зраке своје из очију на све стране. А овај поглед тако је моћан, да кад падне на студен, преобраћа га у топлоту; кад падне на страдаоце, теши их; кад падне на брижљив, разведрава их.

*

Жена образована уме да сажалева, уме бити блага, стрпљива, уме да се жртвује за живот своје деце самопрегоревањем.

*

Жена племенита она је, која уме да укаже пријатно и весело лице и онда, кад је обузимају немиле околности домаће, да странац, домав у кућу њену, није у стању да примети невољу њену.

*

Жена племенита и најгорим у околностима не може да мрзи оца детета својега.

*

Жена сујетна занесена је и наклоњена да пружи руку пороку, па скоро и да се сједини с њим.

*

Жена, украшена моралним и верозаконским образовањем, кадра је да пронађе изворе утицаја, па да створи себи уважења и љубави у задрузи својој.

*

Жене имају више присуства духа и лажи, десет пута више од људи.

*

Жене, кад су биле лепе у младости својој, неправо им је кад постану ружне у старости, па онда траже да се освете језиком.

Жене, које упропашћују кућу своју за
бав моде, па навлаче невољу и себи и н
дици својој, мора да су сврнуле с пута, па
ишле на странпутицу неразума.

*

Жене су лепше од људи, па су и јаче
људи, кад им се пода човек да узму ма

*

Жене су лукаве, кад су људи тирани.

*

Жене у вечитој радозналости *радо слуш*
новости, па ако си рад да им се допадн
доноси им новости, па си их задобио.

*

Женине каквоће врлинске доиста су сва
није и оне више вреде од лепоте, јер д
трају.

*

Женина је највиша потреба да прибави с
више стварних знања за опредељење своје

*

Жени развити душевну моћ и срце обла
родити, значи на томе радити да се разв
душевна моћ у друштву и да се облагоро
срце друштва.

*

Женске каквоће најбоље не тражи у разу
њеном, но у осећању њеном.

Жено! бићеш достојна љубави мужа сво
га, достојна уважења сграђана својих,
васпиташ децу своју, као што изгледа
тебе отаџбина.

*

Жену добродушну ако си добио, т. ј.
те је послужила срећа у избору брачне св
онда ћеш наћи у жени друга, најбољу са
ницу и најискренију саветницу. И онда ће
бити домаћинство дом мира, задовољст
среће и блаженства и спокојства душев

*

Жену добру кад видиш у кући, знај да
сија свакад сунце, јер се не види сумо
и натуштено небо од њенога љупког смеше

*

Жену је створио Бог да прати мужа сво
до двери живота вечног, олакшавајући
теретно путовање његово љубављу и не

*

Зависи сва срећа брака од доброга *изб*
жене, и највише блаженство наћи ћеш,

іао добру и верну жену. Али *није ›знати каквоће девојачке*; јер је пода-ʼвојкама *лукавство*, па износе на видмо оне стране, које ће ти се допасти, ıвају мудро тамне каквоће своје тако, ıе можеш ни спазити.

*

Ђи могао захтевати да буду људи чераћани, д\ буду душевни и морални, нису мајке таке?

*

жена које као да су од челика, јер ı им нашкоде ни године, ни туге, ни ı, ни страдања; оне остају непромен-ıо стари споменици, који остају свакад ги на ветру и на мећави.

*

ромашно домаћинство бива пријатно ıо, кад се налази под управом врле, убиве, разумне, љубазне и чисте до-

,

ı *домаћица* ствара у задрузи одношаје ıије, па *така бива изредна помоћница своједу*;

ı *жена задовољава срце мужа својега*, прибежишта из буре живота, даје му место одмора после уморнога рада, утеху у несрећи, понос у срећи и у свако доба.

*

: *се попуштање*, па се не пита: је ли зборитији од жене, или га је жена ила мудрошћу.

*

ı *истинита, озбиљна и верна осећања* која ће да те прати кроз цео живот. ıх *рекао* по убеђењу, које имам, да ıод човека, па ни код брата не налази ıа оног, саучешћа усрдног и помоћи ју ће наћи код жене своје, код мајке код сестре своје

*

ı *је изглед човечанства онде*, где видиш ıеца гаје без сваког начела, па остају спитања и поуке, као што су им и порасле и множина из масе народа; се снуждио, кад погледаш оваког чоако је понижен, још се више мораш и, као видиш жену занемарену од росвакоме обзиру.

*

Једини истинити пријатељ остаје ти добра жена.

*

Је ли мајка злочеста, у залуд ти је да употребиш све силе своје на то, да би добро упутио децу своју.

*

Кад позна мајка светле и тамне стране деце своје, она ће бити у стању да их упућује како да се поправе, па да јој буду на утеху и радост њену.

*

Лакоумље и сујета изопачи често и најбоље жене.

*

Мајка из љубави према детету својему *лебди* над њим и ужива радост и задовољство, *кад га види* здрава и *добро упућена*.

Мајка, која има ћерку, да не заборави на дужност своју, да јој *мора бити оштро мајчино око*.

Мајчина је љубав природе дар.

Мајчин обичај бива и дечин.

*

Може ли бити морала у народу, где нису мајке толико образоване, да су у стању дати честита васпитања деци својој.

*

Начин добар за жену и за домаћицу много више вреди но за човека. За жену је добар начин мир, угодност и срећа домаћа.

*

Начин је душа свакога рада, па је начин од стварнога значаја и за домаћицу у управи њезиној у животу домаћем.

*

Неуредна и нетачна жена и домаћица ствара незадовољство у задрузи својој, јер неуредним и лењивим радом својим тлачи се много времена; а то не може остати да се не примети у задрузи.

*

Од *како изађе из моде преслица, вретено и разбој*, од оно доба зна Српкиња шта је нужда и невоља.

*

Од *мужа зависи* много да се дотера и женина каквоћа; али за то се иште искуства, стрпљења и практична разума.

*

Од опхођења жене с мужем зависи образовање и васпитање деце, зависи благослов друштва *Разумна мајка* ствара ваздух чист и моралан у задрузи својој, и настајава да јој живи породица у таком ваздуху.

*

Оно је назови мати, која не врши сама дужности своје мајчине истинито и верно, но ове поверава другима.

*

Оно је права мати, која непрестано мисли за будућност детета својега, па се свакад труди да га окружи свачим, што би га могло учинити јаким и племенитим, а да удали с пута његова све, што би било неплеменито и недостојно.

*

Ону бирај себи за жену, у којој опазиш да има душицу, а у овој да цвета цветак скромности.

*

Отац може и да заборави на децу своју налазећи се у озбиљном послу, али срце мајчино бди свакад и не заборавља пород свој никада.

*

Поштуј жену племениту, која је обећала пред светим олтаром да ће бити верна и послушна мужу својему, па се држи верно обећања својега.

*

Практична је и племенита жена, која уме да сноси бољу своју трпљиво, и не да познати странцу у каквим се мукама она налази с домаћим невољама.

*

Практично правило признаје да је домаћинство царевина домаћичина; то је њена област, где она влада љубављу и пријатношћу, али силом благости.

*

Разумна жена уздржава се да осуђује мане мужа својега.

Разумна мајка захтева, да јој се дете покорава безусловно свакад и у свима стварима.

*

Ретка је срећа да наиђеш на сапутницу живота, која би те разумевала савршено.

*

Реч своју задао си пред светим јављењем и пред сведоцима, да узимаш себи за жену ону, која је стајала поред тебе, и да ћеш с њоме живети и делити добро и зло до гроба, па зар ти није срамно и испод достојанства честита човека, да погазиш реч своју?

*

Србине! што ниси у стању да поправиш, бар не квари. Остави мајци да се она стара за васпитање деце своје, а ти, као отац, буди пример честитости и тек на то пази, да се одржи мајка у уважењу код деце своје.

Тако веле: да ти нема већега пријатеља од мајке; а ја бих рекао, да ти нема већега пријатеља од Бога.

*

Тако је стање жена да оно дејствује на морал у свима сталежима и на карактер народа.

*

Тешко теби, ако једеш хлеб жене своје.

Тешко теби, домаћине, који долазиш с пута, или с тешка рада, па већ из далека чујеш како ти се разлеже праска, цика и вика из куће твоје.

*

То је извесно да може отац и да застрани у зло; може постати пијаницом, скитницом, варалицом и крадљивцем, па може и пропасти с ових порока, али ако би била паметна мајка — домаћица — и ако би била на својему месту, она ће одржати кућу своју, и децу своју, па ће ову умети и да изведе на добар пут.

То ћеш моћи приметити да се огледа у детету каквоћа мајчина.

*

У дому и у задрузи треба домаћица да је мати магнет свију срца, и она да је звезда даница, у коју управљају очи свеколике задруге њене.

*

У постојбини, у домаћем кругу задруге отвара се срце детиње, стварају се обичаји, навике, пробуђује се разум, и ту се код добре мајке стварају добре наклоности; као што се код неразумне образује зла наклоност.

*

Честита жена и образована, коју околина уважава и поштује, та узвишава морал друштва.

Честита жена треба да стане поред честита мужа, па да за њих обоје важи моралан карактер до гроба.

*

Чим дарнеш жену у срце, очекуј освету.

*

Чисте и добре мисли, које би улила мајка деци својој у душу њихову, шире се и бујно напредују и после смрти њене, као добра дела.

*

Чисто од мајке зависи да она упућује природу деце своје и наклоности њихове на добро још из малена.

*

Човек да је мудар, а *жена* да је љупка.

*

Човек, који воли жену своју, не ће јој ништа закратити, ако ова уме да употреби вештину своју.

*

Чувај се да не увредиш мајку своју, јер ће те пратити суза њена и проклињати до гроба.

*

Чудновата је и неприродна она *мајка*, која је у стању да одбаци дете своје драговољно.

*

Чујеш ли, жено, гласа дужности; разуми, разуми, шта ти вели: испуни дружности своје, као жена, као мати, као домаћица, па се онда дичи.

ИЗ НАУКЕ О ЈЕЗИКУ

од

Јована Бошковића

223. Стручни људи не одобраваху одавно реч „књаз“, у томе облику, (место *кнез*), јер није органска, не одговара законима у језику, противи се науци о гласовима *српскога језика*. Они то потврдише не само данашњим народним говором и свима бољим писцима, него и историјом српскога језика, кореном, и поређеном науком о језику, па све узалуд: предрасуда и „обичај тиранин“ (*usus tyrannus*) чињаху своје. Али дође 22 фебруар ове године, те моћни изрек народни промени достојанство на веће, а тим уједно и погрешно изговарану реч замени бољом и правилном. Народни дух, који ствара језик и догађаје, поправи од један пут сву ту ометњу.

Овом приликом ваљало би поправити и туђински *ред речи* у насловима, као што је: „краљевско — српски“, по немачком *königlich serbischer*. — За унутрашњу потребу довољно је рећи, на прилику, *краљевски официр*, *краљевска пошта*, а за међународни саобраћај ваља ставити напред *српски*, као: *српска краљевска пошта*(¹), а кад се на *српски* удара гласом, онда се тај придев ставља натраг као: *краљевска пошта — српска*. — И наши суседи Мађари веле: *Magyar királyi posta*.

(1) Овим се редом каже и: српске народне песме, српско учено друштво, и тако даље.

И некадашњем *Гургусовцу* није требало преденути име „Књажевац“ (*Кнежевац*), него *Милошевац*.

224. Не ваља рећи: „против *увађања* новога закона“, него: против *увођења*. Ми по трајању радње, имамо три врсте глагола: 1. *тренутне* (свршене), којима се радња од један пут сврши; 2 *трајне* (несвршене), којима радња траје; 3. *учестане*, којима радња више пута (често) бива, као: *увести, уводити, увађати*. Други народи, на пример Немци, морају то да описују, као: 1, einmal einführen, 2, einführen, 3. mehrmals oder öfters einführen. Што се непрестано „увађа“, то још није *уведено*; за то је боље просто: *увођење*. Тако и: *преношење, затворање*, и тако даље.

225. Немачка реч *ordnung*, не преводи се у нас свагда са *ред, успрема*, него и са *уредба, судски поступак, правила, правилник*, на пример, *advokaten-ordnung, bau-ordnung, уредба о адвокатима, о грађевинама*; *prozess-ordnung, судски поступак, правилник; geschäfts-ordnung, пословник, пословни ред*. Иначе се каже: *in ordnung*, оправан, удесан; *in ordnung bringen*, оправити, удесити, расправити.

226: Реч „правоваљан“, преведена је с немачкога *rechtsgiltig*. То се српски каже *пуноважан*: Та одлука не може имати законску

и уставну *пуноважну* снагу. А немачко *rechtskräftig*, кажемо просто само: *снажан*, као: пресуда је *снажна* и извршна; виши је суд *оснажио* пресуду првога суда.

227. Глагол *узаконити*, значи: (увести у закон,) поставити закон; законом наредити: заповедити; — а *озаконити*, значи: опточити, опасати какав предлог законом снагом, *zum gesetz erheben*.

228. С немачкога је преведено: „*проведба* овога закона,“ *die durchführung*. То се српски каже *извршење*, (од глагола *извршити*, а не од „изврћи, извријећи“).

229. Не ваља *под-учавати*, *unter-richten*. То се каже: *поучавати*, *настављати*.

230. У немачком језику између глаголскога придева радног и трпног нема разлике по облику, на пример: ја сам *видео* и ја сам *виђен*, то је код њих: *ich habe* **gesehen**, *ich wurde* **gesehen**. Тако: *читао* и *читан*, **gelesen**. Тако и **belesen**, које значи човека, који је много *читао* (дакле *активно*), неки преводе (пасивно) „начитан,“ или „ишчитан,“ „начитаност“, а то би значило: *којега су*, или чије су књиге, *други много читали*. — Други народи то кажу: *versato ne' libri*, *istruito*; *erudizione*, *consumata lettura*; — *qui a de la lecture*; *la lecture*, *instruction*; *-read*, *versed*; *reading*. — Срби веле: *књижеван* (човек), *који се начитао*, *вичан књизи*, *учеван*; *много читање*, *образованост*, *ученост*, *(многочативост)*.

231. Кад се два предлога слажу са две једнаке именице или заменице, онда се у нас така именица или заменица мора два пут казати, на пример: аманети *са вредношћу* и *без вредности*, а не: „са и без вредности.“ Стан *са намештајем и без намештаја*, а не: „са и без намештаја.“ — Немци, на против, могу рећи: *an und für sich*, (по себи и за се); *aus und über Serbien*, (из Србије — о Србији); *über und für das volk*, (о народу и за народ).

232. Код *сложених речи* у нашем језику, саставни се делови тако споје у једно, да чине једноставну целину. По томе, кад је у две сложене речи други елеменат: какав у једној такав и у другој, он се не може (по немачки) из прве речи изоставити, него се мора у обе поновити, на пример, не може се рећи: славо-и частољубље, власто-и среброљубље, „перо-и четовођа“, *schrift-und truppenführer*; нити: „једно-и многокопитњаци,“ *ein und vielhufer*; него: перовођа и четовођа, једнокопитњаци и многокопитњаци.

233. Али „многокопитњаци“, по немачком *vielhufer*, не ваља никако; јер се у нас за ситну стоку не каже, да има „копита,“ него *папке*. То су дакле *животиње с папцима*.

234. Грчка реч *πτερόν* значи: перо, крило, лишће, ступ, и тако даље. Према томе, придеви: *шестопер* и *шестокрили*, били би *ἑξάπτερος*:

„Ти си посејала
„*Шестопер* калопер“ —

шестокрили анђео (серафим). Тако *сложени* придеви постају наставком ъ, које отпада, као и последњи глас од основе, на пример: крил-о-ъ: крил. пер-о-ъ: пер. Од тих сложених речи могу *извођењем* постати: 1. *Сложени па изведени* придеви, као: *шестопер-ни* буздован; *двокрил-на* врата. 2. *Сложене па изведене* именице: *шестопер-ац* буздован; *шестокрил-ка* змија; *шесторед-ица* пшеница. По томе, грчко *ὀρθόπτερος*, могло би се рећи: *ортоптер*, а, о, или *ортоптер-ни*, на, но, или *ортоптерац* или *ортоптерка*; а српски: *правокрил-и*, а, о, или *правокрил-ни*, на, но, или *правокрилац* или *правокрилка*.

235. Ми кажемо *изузетак*, *по изузетку*, *изузетно*, па нам онда не требају речи: „изнимак“, и „изнимно“, (*ausnahme*, *ausnahmsweise*), које звоне по немачки.

236. „Опетовати“, са свим је по мађарском начињена реч: *ismét*, опет; *ismételni*, опетовати. То се српски каже: *понављати*, као: И кад је лисица озо једнако *понављала*. (Српске народне приповијетке, I издање, стр. 227). На *поновљену* молбу. — У свим словенским језицима, глаголи са основом на *ова* постају или *од имена* или *од глагола*; али нема примера, да могу постати и од *прилога* (*адверба*), као што је *опет*. — У осталом, *опет* значи у нас *wieder*, *iterum*, то јест *noch einmal*, *nochmal*, *von neuem*, или *zurück*. У старом словенском **опять** значи *retro*, а у старом српском *retro* и *rursus*. Значење: *натраг*, није у смислу: остраг за нама, него: *на супрот*, *укопце*, *на сусрет*; а из тога појма лако се развило значење *натраг*, као што се види из *одјекнути*, натраг јекнути.

237. Значење предлога *уз*. С овим предлогом *реч у четвртом падежу* показује, *да је на* (лицу или) *ствари место*, по којој се што миче или је управљено, *с доњега краја на горњи*, као: Јунак иде *уз брдо*. Везаћу га

уз то бојно копље. Пламен му се *уз образ* запали. — И положке ствар може имати горњу и доњу страну, на прилику: Да ударе оздо *уз поље.* Санак иде *уз улицу. Уз пут. Уз воду.* Где се прибио *уз један крај.* Гледајући *уза ме* и низа ме

Друго значење: *бављење поред чега и заједница.* Простирање таким правцем прелази у бављење поред чега, а што је поред чега, може бити заједно с њим, као: Док нисам стала *уз милог кума* (поред-кума). Девер *уз девојку. Уза се* носила. Невјера ти сједи *уз кољено.* Иду *уз плуг.* Игуман сједи *уз огањ.* — Што с' спремио руха *уз ђевојку. Уз крива човека* (поред крива човека или са кривим човеком) пропадне кадшто и прав. — Тако је и ово: *Уз тамбуру* танко попијева. *Уз гадље* се игра, а *уз гусле* се пјевају јуначке пјесме. Што се пева *уз чаше.* Припеви *уза здравице.* Да се гдекоји *уз ове речи* и насмеје у себи. Тако се сад *уз реч* говори. — У примеру што иде, хоће се *да буде оно, уза што* каже *да се чини*: Једи му *уз пркос,* (*уз инат,* дале: да буде пркос или инат).

Треће значење: *пренесено на време.* На време кад се пренесе то значење, показује за што бива, док време траје, као: *Уз бербу,* (за време бербе). *Уз онај рат.* Песме, које се певају *уз часни пост.* Јер се *уз белу недељу* поједе масло. У Срему је обичај, да се *уз месојеђе* свако вече скупе девојке и младе на сред села.

По томе, немачко *gegen,* не може се у нас свуда просто заменити са *уз,* према: дар *die gabe, уз*-дарје *die* **gegen**-*gabe*; јер је ту значење: *повратни* дар. Иначе се говори: **gegen** *quittung, на* признаницу; **gegen** *bare bezahlung,* за готов новац; **gegen** *rückstellung,* да *вратите,* (вративши), *са* повраћајем. — Обично *gegen* значи: *супрот, против;* — *пут* (Беча, то јест у Беч), *до* (сто динара), *под* (старост, *под* ноћ).

238. Француско *arrière-pensée* може се рећи или једном речју: *примисао,* сли, — или: *скривена, затајана, потајна, задња мисао,* (*geheimer vorbehalt, hinter-gedanke*; *mental reservation; riserba, ritegno).*

239. Кад који језик нема довољно простих, правих *облика,* он употребљава *реченице, описе,* као „сложене облике". Прави су облици, на пример: *видех, виђах,* а сложени: *видео сам, бејах видео, хоћу видети* или *видећу,* а на примерима: *видео бих,* (ако) *будем видео, биће видео,* јасније се види, да су реченице.

Наш *ред речи* нити је испреметан и разбачен као *латински,* нити под стегом као *енглески,* нити вештачки начињен као *немачки.* Он је слободан, али опет има своје природне границе.

Тако, на пример, саставне делове (речи) у напред поменутим сложеним временима и начинима можемо оставити једне поред других, а можемо и раставити; али опет не тако, да глаголски придев (партицип): *видео,* и неодређени начин: *видети,* дођу са свим на крају, на завршетку реченице. Не ваља рећи: **Ја сам** тога човека и његова сина данас после подне у дућану мога брата „**видео**". Али не мора се баш казати ни: *Ја сам видео* тога човека и т. д.; него може бити и овако: *Ја сам* тога човека и његова сина *видео*....... или још даље: ..... и његова сина данас после подне *видео*...... или: *Видео сам* тога човека...... или: Тога *сам* човека *видео* данас после подне... и тако даље. — Треба: *Она је* за кратко време *увукла* готово сав народ у своју пропаст, (а не: у — пропаст „увукла"). Да *ће се* така размена *вршити* само на главној каси, (а не: на — каси „вршити"). Што **ће бити** назначено и у самом тексту, (а не: што **ће** и у — тексту назначено „бити"). **Не би** више оснивачи с њиме **имали** посла, (а не: посла „имали").

240. *Неодређени начин* показује просто само радњу, не гледајући ни ко, ни кад, ни како ради. Њега у нас замењује кадшто (а у Бугара свагда) *садашње време* са речцом *да.* У том случају не ваља много раставити речцу *да* од садашњег времена, као: **Да** се и **ми придружимо** тим срећнијим народима, (а не: народима „придружимо"). — Речца *да* најрадије стоји пред својим глаголом, као: Морају врло **да пазе** (а не: „*да* врло *пазе*").

241. Кад се реченица почиње речима: *који, што, кад,* онда глагол не долази на крају, на пример: **које** нам **могу** бити као прегледалице (почеци) за такe послове, (а не: за — послове бити „могу"). **Што** одборницима **може** служити на част, (а не: на част служити „може"). **Кад** поред све своје потпуне сигурности **није могла** испунити својих обвеза, (а не: обвеза испунити „није могла").

ПАМЕТАР

МЕСЕЦ МАРТ

1. (12) марта 1791. Ћесар и краљ Леополд I. потврди XXVII. члан мађарскога сабора од 179$^0/_1$, којим се православнима у Мађарској даје право грађанства.

2 (14) марта 1861. ударише темељ православној српској цркви у Трсту, која је стала 500,000 фор. а. в.

3 (15) марта 1857. (дакле пре 25 година) умре у Београду Петар Радовановић, главни управитељ основних школа у Србији. Родио се у Новом Саду 1808. г. Уређивао је 1848. г. Новине Читалишта Београдског; издао је: Кратку антропологију; Општа знања; Војне Срба са Турцима.

4 (16) марта 1857. (дакле пре 25 година) постављен је Мерони за пруског конзула у Србији. Ово је први пруски конзул у Београду.

5 (15) марта 1690. Ћесар Леополд I. даје повластицу српском терзијском еснафу у Будиму. Ово је у опште био најстарији српски еснаф у Мађарској. Исте године добио је своје привилегије и српски месарски еснаф у Будиму.

6 (18) марта 1804. на беле покладе узме Карађорђе Рудник и спали га. Исти дан прота Матија Ненадовић освоји и спали Ваљево. Исти дан Јаков Ненадовић, Никола Грбовић, Јовица Милутиновић и Милић Кедић борише се на два места срећно са Турцима, тако да на Свилеуви погибе 270 Турака.

7 (19) марта 1857, (пре 25 година) умре у Горици подмаршал барон Јован Живковић. Било му је 78 година. Родио се у Клокочу у слуњској граничарској регименти. Постао је официром у рату са француском републиком.

8 марта 1403. умре у ропству код татарскога хана Тимура од капље турски султан Бајазит I. Илдирим, зет српске царице Милице, удовице цара Лазара.

9 (21) марта 1835. Кењо Станков са 12 Црногораца уђе по ноћи у горњи град у Жабљаку и отму га. Цели сутрашњи дан ударашe Турци на њих ма им све би залуду. 10 (22) марта стигну из Подгорице, Груде и т. д. 3000 Турака; али и Црногорцима стиже у помоћ сердар Ђурашковић и кнез Лопичић са ријечком нахијом и сердар Мартиновић са Цетињани. 11 (23) марта поче тродневна борба око Жабљака; најзад Црногорци отеше Жабљак, пошто провалише врата на њему. Они сад оплене град, поруше га, на Цетиње одвуку 2 гвоздене лубарде што су у граду биле, али напусте град, не имајући редовне војске за посаду. Турци се на то врате у Жабљак и оправе га.

10 (21) марта 1799. био је крвав бој код Остраха и Јеткофна (у горњој Швапској), у коме Аустријанци под арцидуком Карлом сузбише Французе до Штокаха. У том боју 600 банатских, сремских и славонских граничарских катана уз славонске граничаре и врајкорце (Србијанце) отму село Раперсвајлер, заробе 500 Француза и добију 2 топа. Капетан Тодор Милутиновић растерао је са врајкорцима по ноћи све француске страже и отео 1 топ. Четири дивизије граничарских катана разбише испред вароши Остраха француске коњанике и претераше их преко воде Остраха. У Раперсвајлеру Варадинци и Брођани задржаше француског ђенерала Сенсира, а кад добише потпору, сузбише га. Код села Хохентенгена граничарске катане заробише 80 Француза с 1 пуковником и са 2 топа. На левом крилу граничарске катане, уз 700 Вараждинаца под мајором Петром Стојчевићем побише многе Французе и претераше их преко воде Остраха. При јуришању на Јеткофен мало што Варадинци под мајором Обућином не ухватише рањенога француског ђенерала Лефебра. Ту погибе при јуришу храбри јунак потпоручник Јефто Грбић из Мартинаца. Што су Французи у овој битци изгубили топова, све су их Срби отели.

11. марта 1575. умре у Франкфурту на Мену Матија Франковић, иначе Матија Флак Илирик или Албонац (Mattheus Flaccus Illyricus sive Albonensis sive Rauseus). Родио се 1520. г. у селу Бјелом (Albona) у долини Шумети код Дубровника. Прво се учио у бенедиктина, онда у Млецима, одатле оде 1539. г. пешке у Базилеју (Базел), пак у Тубингију своме земљаку Дубровчанину Матији Грабићу (Grabitius), професору грчког језика. Г. 1541 слушао је у Витембергу предавања Лутера и Меланхтона и учио се грчки и јеврејски. Г. 1544. добио је на универзитету катедру као мађистар. Г. 1546. бранио је у Тубингији јавно Лутера и његову науку. Г. 1547. подигне у Дјевану (Магдебургу) печатњу. Г. 1557 би позван у Јену и одатле у Регеншпург. Г. 1568 и 1569. учествовао је у препирци мишанских (Meissen) и турингијских богослова и разлагао је своју науку о супстанцијализму прворođнога греха. Он је створио партију rigidiorum Lutheransorum против попустљивога Меланхтона. Његови последоватељи у науци о прворођном греху звали су се у Немачкој Flacciani, Illyriciani, substantialistae. Писао је више богословских дела, нарочито против папина примата.

12 марта 1495. доврши се у Млецима код Дамјана из Милана печатање еванђеља и апостола, које је на српски превео фрањевкан Бернардин. Сплећанин. Ово је прва српска књига, која је печатана латиницом (готским словима).

13 (24) марта 1794. ударе Французи на ћесаревце и Пијемонтезе на брду Сени. Пијемонтези

0 Слуњана у два маха одбише их, у
гоше у помоћ 1000 Огулинаца и кад
узи по трећи пут јурише, погине им
л Сарет од граничарске пушке, они
леђа, многи изгину, многи допадну
а и изгубе 4 топа.

25) марта 1788. Ибрахим бег Бешировић
рајишницима опусти село Клокоч на
у слуњској регименти и на чардаку
ници посече 31 граничара.

25) марта 1690. Капетан Себигоса са
ба јунака продре чак у Пловдин, зароби
њега кадију са више главних Турака и
их у Далмацију

27) марта 1769. Љуто беснише јаничари
Србима у Призрену; седам дана тра-
е ово јаничарско беснило.

28) марта 1765. умре Дубровкиња Ма-
ара Бетера, удова Криста Димитрија,
а списатељка. Имала је 94 године.

30) марта 1857. (пре 25 година) умре у
вару Димитрије П. Тирол, учитељ срп-
езика на тамошњој гимназији, члан
ва Српске Словесности, Одескога друш-
историју. Родио се у Чакову 31. маја
ија) 1793. Био је васпитач деце Јеврема
овића, инспектор државне печатње у
. Издао је преко 20 разних дела (Ба-
Алманах 3 године, Уранија 2 године,
ање старих Требјешана, Српска грама-
а Немце, Немачка граматика за Србе,
.); у рукопису остало је после њега 11

31) марта 1876 бежећи од Турака хте-
50 хришћанских породица више Новога
еђу у Хрватску, али их не пусти преко
јска војска, која је чувала границу. У
гну 500 турских редифа и на очиглед
јској војсци ужасно исеку бегунце; осим
деце убише Турци том приликом 70

31) марта 1790. би наименован за хрват-
бана гроф Јован Ердедија, жесток про-
германизаторским реформама Јосипа
Мађарској.

марта (2. апр.) 1811. умре у Београду
ије Обрадовић, члан савета државнога
истар просвете, отац новије књижев-
српске. Родио се у Чакову у Банату
г.

марта (2. апр.) 1776. закључен трговачки
р међу Дубровником и Француском.

марта (3 апр.) 1762. умре у Риму језу-
ернардо Зузерић, српски списатељ. Ро-
у Дубровнику 23. дек. 1682 (2 јан.

марта (3 апр.) 1596. у среду умре на
Синан паша, потурица српска из Дука-
Рођен око 1490. У своме завичају био
момак свињар, онда се потурчио и по-
до највишега звања у турској царевини.
за султана освојио арапски Јемен,
кавкаску Георгију и афрички Тунис (Голету). Био је тврдоглав и суров. Никад није боловао. Велики везир био је пет пута: 1580, 1589, 1593, јулија и новембра 1595. г. Непријатељ свакој култури, диндушманин хришћанима, мрзак песницима и ученима јер је и он њих мрзио. Он је на Врачару код Београда спалио тело св. Саве, да би Србе поплашио, да се не дижу на Турке. Оставио је након себе силно благо: 600000 дуката, 2,900,000 аспри, 20 сандучића са кризолитом, 15 бројаница од бисера, 30 ружа алемових, 20 мискала златна песка, 20 леђена осутих драгим камењем, 7 кожних простирача осутих драгим камењем, 600 ћуркова од самура, 600 ћуркова од рисовине, 30 ћуркова од црне лисице, 1065 комада златотканице, 61 рупњак бисера, 2 ђердана од алема, 2 покровца искићена драгим каменом, 30 седала осутих бисером, итд.

25 марта (5 апр.) 1734. српски оборкапетан Станиша Млатишума удари темељ манастиру Драчи у крагујевачком округу и доврши грађевину исте године 5 (16) октобра.

26 марта (6 апр). 1790. пуковник Михаљевић са врајкорцима удари зором на Турке код Алексинца, којима је из Бање дошло у помоћ 300 Турака. У окршају погибе 50 Турака, нашто остали окренуше плећа. Вучитрнски Али паша тако нагло утече, да у Алексинцу остави своја писма. Овим успехом предупредио је Михаљевић, те се не уједининше Турци из Алексинца, Шиљеговца, Бање, Чачка и Ужице (свега 6000), који су онда сложно хтели на врајкорце да нападну.

27. *марта (6 апр.) 1660.* умре у Палерму на Сицилији арципоп Јован Батиста Одијерна, рођен у Дубровнику 1597. г. Славан астроном и учењак. Он је усавршио телескоп, одредио пут сателита Јупитерових, анализовао мугино око, први је посматрао квакасте зубе у гуја, први је знао употребити стаклени призмат. Писао је многа учена дела талијанским и латинским језиком.

28. марта (7. апр). 1685. босански паша с Херцеговцима и Крбавцима разбије млетачку војску под Валијером, који је са 600 Млечића и 7000 Далматинаца опсео био Сињ. Турци добише ту 3 авантопа.

29. марта 1430. на цветну недељу узе Мурат II Солун, којом приликом Турци починише свака чуда. Од Солуњана остаде само 7000 у животу, па и те одвукоше Турци у робље. Мурат је отео Солун од Млечића, који су га купили од грчкога цара за 50,000 дуката.

30. марта (10. апр.) 1715. ћесар Карло VI (као мађарски краљ III) изда Србима протекциону привилегију, која да важи донде, докле они остану непоколебани у верности и послушности спрам ћесара и ћесарскога дома.

31. марта (11. апр.) 1722. протерају Млечићи из Далмације православнога владику

Стевана Љубибратића, бојећи се ревности његове за православље. Митрополит Карловачки постави Љубибратића за епископа костајничкога и црнопољскога. Љубибратић умре 1740. г.

Марта 1382. (пре 500 година) за владе цара Лазара сазида калуђер Доротеј манастир Дреначу у данашњем крушевачком округу у Србији.

Марта 1518. умре близу Халеба (Алепа) у Шаму (Сирији) стари Херсек Ахмед паша, син херцега Степана Косаче, крштен као Степан. Служио је 50 година турској царевини; четири пута био је велики везир. Био је одличан државник и политик. Код Никомидије у Малој Азији саградио је велику џамију, која и данас постоји.

ЛИСТАК

(Краљевина Србија.) Од како српске државе у 15-оме веку поиспропадаше, Срби се на различне начине упињаху да обнове своју народну државу: Црногорци својим вековним славним ратовима за слободу, а остали Срби помесним или већим устанцима, хајдуковањем, буђењем свести народне у цркви и преко гуслара. Вечити протести против туђинскога господарства беху и Ускоци и Исељеници, у десетак већих сеоба, који и са стране, као крајишници или добровољци, војеваху за српско ослобођење, за српску државну мисао, а 18-ога века спремаху јој земљиште и на просветноме пољу. Али сви ти нараштаји *умреше у жељи*, да виде остварену ту мисао. Та је мисао одушевљавала и борце за слободу у првим десетинама овога века, кад се српски народ, растворен тако рећи на друштене елементе, дизао у два маха, да створи себи државу, па ју је и створио. Сетимо се само, шта је данашњи нараштај, старији и млађи, дочекао за последњих 25 година. Проглашење народних права на свето-андрејској скупштини; повратак народне династије; уређену народну скупштину, која се повремено састаје; оснивање народне војске; најпре два судства у престоници: српско и турско, турске страже на капији савској, варошкој, стамболској, видинској и по улицама, и бомбардање Београда, па онда — предају градова, претварање пола јевропског а пола азијског Београда у чисто српско место у Јевропи; српски устав; два рата за ослобођење и независност, и последицу њихову: увећање земљишта, независност, краљевину. Не зове ли се то дочекати, да вековни снови постану *јава*! Године 1459 пропаде српска држава, *деспотовина Србија*, која је онда излазила на јадранско море, а 1859 поврати се у Србију родоначелник данашње краљевске лозе, оснивач нове српске државе и живи програм Српства. Од то доба брзо се навршивало оно, што је српски народ одавно заслужио. Данашња краљевина има 63.855 кв. километара и 1,859,000 становника. Простором је дакле већа од краљевине Белгије, Холандске, Данске и Виртембершке, али је по броју становника најмања у Јевропи, која се може мерити само са независном краљевином Грчком и са краљевином Хрватско-Славонском, придруженом Угарској. Светковина после проглашења, 22, 23, и 24 фебруара, гледала је да свечано расположење ојача и прикупи. Као грухање топова и звека звона на Ускрс, тако се сад озбиљно-пријатно проносио и узлетао ваздухом духовни дах српскога генија. Новине свих народа и сад још доносе сваки дан потоње одјеке те по српство, словенство и југо-источну Јевропу знамените чињенице. — Желимо садашњем нараштају да дочека и удружбу свих Срба на балканском полуострву у једну велику краљевину, у једноставну државу српску, слободну с поља и изнутра, напредну и срећну! Живео први српски краљ и његов светли дом!

Приликом овог радосног догађаја доносимо и *Краљевску химну*, речи и ноте; али са потребном променом. Није довољно само, место речи *кнёза*, ставити свуда *кра́ља*, јер је та *химна* спевана за нарочиту прилику, за „Маркову сабљу" 1872, па је после *de facto* постала *народном*. Сада пак, по што је друга и четврта строфа врло лепо препевана према данашњим затевима околности, може се с правом назвати *краљевском*.

брика у Параћину) за свиту (чоху) и са повластицом, отворена је 23 про- месеца свечано. Још мало, па ће и про- њезини стићи у Београд, а новине ће ти, где им је стовариште. Тада ће на има престонице српске бити, да покажу *м*, колико им је стало до подизања *е индустрије*. Ми смо већ имали једну *фабрику*, у Ужицу, али та сад изра- ише *ћебета*, и добро пролази. Већи пак обрт не може чинати, што су јој сред- дмерена и преносни трошкови велики, даљености места и незгодног саобраћаја. *ин* пак лежи на Морави, на друму ца- ском и солунском, и на предложеноме ном путу источном и светском. У ту рику, како чујемо уложено око 600.000 ; предузимачи су људи врло вешти, из Брна у Моравској, који су и тамо сличну радњу, те су од више година и снабдевали српску војску ткањима за *Наша вуна* може се мерити ма с којом , ткања ће бити *фино израђена*, а цена *ија*. И по томе, наши производи моћи такмичити са иностранима. Само би о још, да *наши кројачи* онда кад буду много посла, добаве и добре раднике, стављају „за руке" утврђене *умерене* Тако ће се једном моћи сузбити кри- ење *лоше робе* из Земуна, а особито, састави и *друштво за потпомагање е индустрије*. У то име срећна нам срп- ита и сукно!

ам Мандровић), управитељ и члан хр- г земаљског позоришта, славио је 23 ара ове године 25 годишњицу свога глу- а. У Загребу је приређена нарочита ост и банкет за ту прославу. Поклона је са више страна и врло скупоцених: рватски подарио му је прстен с дија- ма (у вредности од 100 дуката), а Ма- Хрватска прстен с брилијантима (још ении); његово родно место Нова Гра- (у Славонији) послало му је такођер ио леп дар, а београдско позориште во прекрасну сребрну мастионицу, коју дао г. М. Цветић, и тако даље. Са свих из хрватске краљевине стизала су му ања, у писмима и по телеграфу. Али и с обе стране Саве и Дунава, које је он ер задужио, одазваше му се срдачно, на Нови Сад, Сентомаш, Шид, Рума, а особито Београд и нека места по Србији, где има доста својих поштовалаца и личних пријатеља. Из Београда, осим телеграма од краљевског секретара, г. Јоксића, и народног позоришта, управе и друштва, добио је један велики телеграм са 40 потписа, од саоснивача наших народних позоришта, професора велике школе, грађевинара, сликара, музичара, драматских писаца, виших официра, професора реалке, богословије, учитељске школе, гимназија, уредника, пријатеља личних и позоришне уметности, речју, од представника науке, књижевности, уметности и у опште интелигенције. Телеграм тај учинио је велику сензацију и поново је на банкету читан; он гласи овако: „Честита вам слава! У свим нашим храмовима умјетности служисте службу: У Загребу сте управитељ, у Београду бијасте саоснивач, у Новом Саду мили гост, у Дубровнику гост и подстрекач. Гајите умјетност као и до сада и у другој четвртини стољећа. Што већа просвјета, тим су јасније заслуге и усрдније признање цјелокупнога народа". Мандровић је штампом веома скромно захвалио свима, који су му честитали. Слава му!

(Сима Игуманов) умрьо је у Призрену 26 фебруара ове године, у 75-ој години свога века. Сима је и за живота свога био један од оних ретких родољуба српских, који су највише учинили за просвету у Старој Србији, нарочито у староме царском граду Призрену, а у последњој вољи оставио је све своје имање на васпитавање младих Српчића. Лака му црна земљица, а у народу вечан светао спомен! Последње време беше живео у Београду. Лик његов налази се у нашем народном музеју.

(Прва црногорска лађа.) Из Спљета јављају, да је у половини јануара улегао у тамошње пристаниште први црногорски брод. Света се беше доста искупило, особито Црногораца, да виде своју прву, а после толико векова и прву српску лађу у опште, на којој се поносно лепршала застава са круном и са почетним словима владаоца Црне Горе.

(Српско народно позориште у Новом Саду) имало је своју скупштину 9 новембра прошле године. Начелник друштва, д-р Ст. Павловић, поздрави скуп овим речима: „Срећан сам, што могу изаћи пред вас са радосним гласом и светлим образом. За то вам са пуним срцем износим овај извештај, јер вам

могу показати не само да се управа овог друштва и глумачка дружина трудила око напретка друштвеног, него је тај напредак и постигла, колико су им силе и прилике допустиле. То ће вам показати појединн извештаји и сами бројеви."

Управни одбор имао је седам, економски одсек седам, а позоришни одсек пет састанака својих, на којима су свршивани редовни послови.

Заклада пок. Стевана Бадрљице, коју је оставио позоришту, изнеће 10 до 12.000 фор. На то наследство имаће позориште да плати наследне таксе 818 фор. 13 нов.

„Словенско драматско друштво" у Љубљани ступило је с овим друштвом у књижевну узајмицу и послало је своју збирку позоришних игара под натписом: „Словенска Талија" (41 комад) у замену за „Зборник позоришних дела", колико их је до сад изашло. Истом словенском друштву одобрено је, да се у поменутом „Зборнику" штампане српске позоришне игре могу превести на словенски језик и да их могу бесплатно приказивати сва словенска дилетантска позоришта. Према томе одобрењу превели су браћа Словенци шаљиву игру „Избирачица" од К. Трифковића и штампали је у „Словенској Талији." То је први плод наше књижевне узајмице с њима.

Друштво је добило два легата: један од 50 фор. (Ђ. Гавела), а други од 400 фор. (Ана Загорица)., и девет нових чланова по 50 фор.—450 фор. чини свега 900 фор.

За ову годину обишла је позоришна дружина ова места: Меленце, Тител, Вуковар, Митровицу, Винковце, Сомбор, Суботицу, Сенту и Аду.

Месеца декембра прошле године премину у Сомбору један од најврснијих глумаца наше позоришне дружине, *Сава Рајковић*. А истога месеца и године преминуо је и друштвени благајник, *Ђорђе Шевић*, који је више година и као члан и као благајник послужио ово друштво.

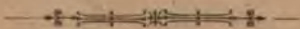
За ове три године, не само не имадосмо дефицита у своме имању, него имадосмо и сувишка преко 1600 фор., покрај свега тога, што дадосмо глумачкој дружини један месец дана одмора и што је дружина дангубила, ради напрасне смрти врснога јој члана С. Рајковића и других неприлика. За тај сувишак имамо поглавито да захвалимо глумачкој дружини, а особито њеном врлом управитељу, г. Д. Ружићу, који показаше, да им није стало само до своје користи, него и до општег народног добра, тако да својим родољубљем и самопрегоревањем могу послужити за дичан углед и већих и богатијих народа.

Приновак репертоара је овај: „Бертрам морнар" драма у 5 чинова, „Окаљано поштење," драма у 3 чина, „Крвави престо," трагедија у 5 чинова, „Марсељ," позоришна игра у 1 чину, „Путници," шаљива игра у 3 чина, „Очина маза", позоришна игра у 3 чина, „Несташни ђаци," шаљива игра у 1 чину, „Мати се мора удати," шаљива игра у 1 чину, „Лаворика и просјачки штап." драма у 4 чина, „Марија и Магдалина," драма у 4 чина, „Шумска ружа" шаљива игра у 1 чину, „Језуита и његов питомац," шаљива игра у 4 чина, „Библиотекар," шаљива игра у 4 чина „Црни Јован", трагедија у 5 чинова.

У спреми су: „Сеоска лола", „Наш Ђура", „Пљусак", „Урило Акоста", и „Јавни послови".

На послетку, г. Ружић моли скупштину, да га, ако је икако могуће, разреши од управитељске дужности, која му „заиста тешко пада".

Друштво је то основано 1861. Фонд друштвени износи сада око 40,000 фор., у што је урачуњена и позоришна зграда у Новом Саду.

Одговорни уредник: Стеван Ћурчић Власник и издавач: Петар Ћурчић

КРАЉЕВСКО-СРПСКА ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

јер обавести нема стоци тој.
Мислите л' то, ја радо пристајем.

Цинцендорф.

Воћкова свога има стока та
к'о свака друга; митрополит њин, —

Баћањија.

Зар мислите, да митрополита —

Цинцендорф.

Зажели л' сам од њега светли цар,
на пречац, мислим, не ће одбити;
известио сам Величанство му,
а митрополит мора скоро доћ'.

Баћањија.

Но ако ипак поп не пристане —?

Цинцендорф.

Онда су ваши, бог а душа вам.
Ал' ево нам и митрополита.

(Улази митрополит београдски *Виђентије*, за њим *Јанаћ Моско* у паради)

Виђентије.

Клањам се вама, светла господо,
и клања вам се са мном заједно
господин Јанаћ Моско, што је сад
мајором наше рацке коњице.

Баћањија.

Је л' Москва легло вашим дедовом?

Моско.

Москву је Моско мислим основао.

Баћањија.

Па лепо, лепо, нови Ромулус!

Виђентије.

Романско-грчка диче њега крв.

Баћањија

Романска крв? Е то је друга ствар,
у њих је *„муска"* *„муха"*; јамачно
по коњаника згода велика:
Златокрил, брз к'о муха, или бар —

Цинцендорф.

Добро нам дошли свакад обоје.
Добисте л' јутрос, екселенцијо,
уз папагаја рајског детлића?
Шта ради наша драга перјанчад?

Виђентије.

У свом се златном шире кавезу,
непрестано вам славу цвркућућ',
високоме дароваоцу свом.

Цинцендорф.

Даровалац је само светли цар.

Виђентије.

Ћесарска рука, ваша порука.

Цинцендорф.

Тако је, светли оче, тако је.
Досетљивост је ваша велика;
заслужујете, да вам слава та
у породици вашој остане.

Виђентије.

У породици?! Како, светлости?

Цинцендорф.

Да митру носи навек ваша крв.

Виђентије.

Ал' народ бира.

Цинцендорф.

Народ бира зар?
У нашој цркви намешта га цар.

Виђентије.

У нашој? да — у вашој. Простите,
од умиљења сметох с ума ја
да благочести једна ј' основа.

Баћањија.

(себи)

Тај поп би се и потурчио још

(Вићентију)

а како ћете ви пред народ ваш?

Вићентије.

ред народ? Како? За што? —Светли цар—

Цинцендорф.

Іред народ како? Како! Боже мој
а што се носи светли царев дар?
іто птичице у златном кавезу?
іто нити саде, нит' сеју нит' жњу
пак их храни отац небески; —
ако ће верни народ хранит' цар.

Вићентије.

(себи)

кавезу, до душе, држи га,
Іа од све муке, да је златан бар! —
Іо да ли храни све те птице он,
л' оне њега, то се пита још.

Цинцендорф.

ıр није предмет, свети оче, то,
јеванђелску какву проповед?

(Удари Вићентија по рамену)

Вићентије.

(збуњен)

а јеванђелско царство? јесте, да:
ит' жњу, нит' сеју, па их храни цар.

(себи)

ı шта ћеш, врагу, чиниш се и луд,
ı једно писмо, један листак худ.

Цинцендорф.

(смејући се)

а бар да дају какву порезу.

Вићентије.

л' ваша светлост није забила
а обећано царско писмено?

Цинцендорф.

ɔ сабора ће бити готова,
окаже л' народ, да је вредан тог,
те пристану л' главари његови
на превисоке царске услове.
Иначе царска милост престаје
и особина ваших нестаје;
но можда би приклонили се већ
и до сада том вашем захтеву,
покорности се вашој надајућ', —
ал' тужбе на вас неке стигоше
са разних страна вашег народа.

Вићентије.

На мене? тужбе? — Какав несрећник?

Цинцендорф.

Показаћу вам после, — ево цар!

(Улази *Карло VI* с пратњом)

Карло.

(посадив се на престо)

По саслушању дворског већа нам —
изволесмо одобрит' састанак
свег верног нашег рацког народа
под нашим рацким арцибискупом,
желећ' да буде већању му плод —
јединство целе вере Христове.
Но пре ће им слобода бити још,
јуначки се с Французом огледат'
и вративши се славном победом
изабрат' себи врсног војводу,
у заједници с војском осталом
да сруше врага вере Христове. —
У знак милости наше ћесарске
нек светог оца овде одене
пресветли ред круне нам гвоздене.

(Митрополит метанише, ћесар му обеси ленту, Цинцендорф изводи Вићентија)

Баћањија.

Пресветла круно!

Карло.

(пошав, осврне се)

Канцелару мој!

Баћањија.

У веће то не бејах позват ја.

Карло.

Ваш друг нам рече, да сте пристали.

Баћањија.

То не знам, али друго добро знам,
а ваљда зна и Величанство вам,
да с' Угарска већ начекала дост'
да јој оживи краљева јој реч,
једаред буде збиља санкција,
те да се преда рацки народ већ
у клетвенике наше властеле.

Карло.

Ал' за Бога! Док прође само рат:
Треба нам људи на Француза још!

Баћањија.

Зар мисли збиља Величанство вам
приволет' Раце на далек и рат?

Карло.

Приволети? Заповеђено је.

Баћањија.

Цар Леополд је писмено им дао
на Турчина да само војују!

Карло.

Цар Леополд, мој отац, рекосте?
Па Цинцендорф ми ништа не рече. —

Баћањија.

Господин тај се нада, али да!

Карло.

Па шта ћемо? Треба нам војске још;
магнати, веле, дадоше нам све.

Баћањија.

Ал' ако Раци хтели не буду?

Карло.

Е, онда —

Баћањија.

Онда ништ' не остаје
до решити по уговору ствар,
магнатима све Раце предати:
што не хтедоше слуге цареве,
учин'ће наши клетвеници то,
јер ми ћемо их знати послати
куд год узахте милостиви краљ.

Карло.

Не марим, грофе, добро, пристајем:
Ви удесите с Цинцендорфом то!

(Оде)

Баћањија.

Са Цинцендорфом? Знао сам, то је крај.

(Хода замишљен горе доле)

Да, то ће бити добар помишљај:
Побунит Раце да не војују,
побунити их на ћесара баш.
Ха! ха! Да видиш онда попа твог,
кад варницу у војску бацим ја!
Ти калуђере шаљеш на мегдан?
Да видиш шта ће — Пера капетан! —
Но више свега, корист ми је ту;
кад моју земљу рацки топне зној,
удвостручиће плод и доходак,
јер Мађар је на послу спор и лењ,
Мађар је створен да господује.
Но љуто ће се отимати Рац. —
Па нека буде трка, траканац! —
Ја радо ловим раздражену звер.
Владари стари ћуди годише
зверова с људма гледајући бој,
Инглези гледе љуте петлове;
што не бих ја, господар Угарске,
угађао својој вољној забави,
арену рацку удешавајућ'? —
Сад само згодног дражившку још,
И ловачка је спремна музика
Па, хоп на Раце! терај, пуци га!

(одлази)

ДРУГА ПОЈАВА

Митролитова писарница у Бечу. *Јаков Јамбрек* и *Јован Матула* седе сваки за својим столом пишу.

Матула.

Дивота, слава, пријатељу мој,
господин ће се осилити наш.

еви ће завидети му!
остивој царској повељи,
исаће је ћесар који дан, —
зу ће нашем припасти
на од сваке поповске
ичанске заоставине.
и, добро, једно на друго,
рачуну, сваке године
десет тисући дуката.
ља ће, ваљда, толика
ас који зрачак да засја.

Јамбрековић.

! Ал' није пећки, на што зја.

Матула.

е, није, већ што јој се да,
тим ћу бити задовољан ја.

Јамбрековић.

ислите л', драги Матула,
од скупо плаћа таки дар?

(себи)

пећки има силан гар!

(Матули)

ланик сте ви бар народа?

Матула.

ародни ме сабор пoсладе
дином да браним нашу ствар.

Јамбрековић.

ите, да квара не буде! —
е се права народу,
шње крваве муке плод,
ту милост плаћа народ још,
би крв туд још и троши зној;
то за што може, мора бит'?
е један митрополит сит.

Матула.

(себи)

ме лола препредена та
кај се, да видиш ко сам ја!

(гласно)

је народ, секретару мој,
ће бити, ако нисмо ми?

Без наше среће нема народне;
те за то тражи сваки своју сам,
а нађе л' је, има је народ цео.
Простота пука сав је народ наш;
господе нема, то му треба, то,
а то ће дати царско писмено.

Јамбрековић.

Господством нас је тров'о Цариград,
господством сад зар да нас трује Беч?
И од вас морам таку чути реч?
И у вас народ свој полаже над?

Матула.

У народноме стаду великом
и умиљатих јагањаца је.

Јамбрековић.

Те умиљато сиса овце две?
Но једној млеко, другој сиса крв.
Ал' ако овца тај осети стрв,
те ујeдена викне у помоћ
по свога доброг, верног чобана?

Матула.

Ма драги брате, то је ома'на,
нит' хоће чобан томе стаду доћ', —
и кад се овца досетила још?

Јамбрековић.

Не дође л' чобан, који треба, мож',
наоштрило је чобанче већ нож.

(показује писмо)

Разумеће му стадо овај глас,
разумеће га, то ће бити спас,
а издајнику сваком страшни суд

Матула.

(себи)

Охо! тај мисли збиља? Он је луд!

Вићентије улази љутито; за њим *Јанаћ Моеко*, ова нестаје кроз лебрња врата.

Вићентије.

Је л' овде хуља, сплеткаш, импостор,

супостата црквени, безбожник,
мој издајица, крвник, клеветник?

Матула.

Упрепашћен вас не разумем ја:
Зар клевета и на вас има ма'а?
Па одкуд злоба, одкуд клевета?

Вићентије

Још питаш, од куд? а од куд си ти?
Шта радиш ту? и ко те посла, је л'?
Да буниш народ против посла мог,
те да ме туже цару општине?
Показ'о ми је сад баш Цинцендорф
из народа сплеткарења ти плод.
Па ко је мог'о људе наврткат',
већ онај што ми тајни знаде рад?
Претваралицо ти драгокупи! —
Понизан, сладак, сав се покупи.
Далеко си се, лијо, домак'о,
ал' то те сад не прође олако!

Јамбрековић.

(себи)

Но, хвала Богу, запаљен је луч,
да српској свести буде потпала;
сад овај листак може под мој кључ,
јер нужда му је за сад отпала.

Матула.

Ал', за Бога, та од куд сумња та?
Господине, зар на вас, на вас, ја?

Вићентије.

Да ко је то будимској општини
Оцрнио ме, ако ниси ти?

Матула.

Ја с општинама не дописујем,
секретар ваш ће боље знати то.
Показа сад баш неко писмено.

Јамбрековић.

(себи)

И издаде ме, подли ниткове!
Сад не затајах више никоме! —

Па нек ме зна, кад и ја њега знам,
по мене дика, по њега је срам.

(Вићентију)

Е, народни кад слуга служи вам,
ја морам служит' народ, узајам.

Вићентије.

Зар ти, синовче, ти зар, Јакове?
Из твојих уста речи такове?

Јамбрековић.

Из мојих уста таке речи, да!
И ово писмо писао сам ја.

(пружи Вићентију писмо)

Вићентије

(чита)

Капетану Петру Јовановићу — Сегединцу и ос... лим капетанима Поморишке Крајине.

Као што писах Будимцем, ево и вама. Митр... полит је добар пастир, он и музе и стри... своје стадо. Ви му дајете новаца, а он пр... даје ваша крваво стечена права. Ако в... је додијало благо, ви му пошљите, коли... год буде захтевао: бечкој господи тре... много. Будите мудри и свесни „мудри к... змије, чисти к'о голубови". Остајте због... вашем пријатељу

Јакову Јамбрековићу.

То не мож' бити, не мож' бити, не!
Мој Јаша то да може, то да сме!?

(Матули)

Ма пријатељу, погледајте лист:
Ил' моје очи нешто не виде,
ил' ово није Јашин рукопис?

(Јамбрековићу)

Је л' ово збиља? — ха, та он је то -

(отвара средња врата)

Нек уђе стража!

(улазе три оружана војника)

Хватајте га но!

(Војници ухвате Јамбрековића)

тамницу ћеш, у најдубљи кут,
овај лист ће пред ћесарски суд.

Јамбрековић.

(себи)

ıд видим увек шта нас убија:
ез гујског ума свест голубија.

(гласно)

тамницу? Не марим, бих и сам,
а царском суду кажем све што знам.

(поведу га)

Вићентије.

.еј, станте мало! — Јашо, ниси луд,
ı знаш да тебе не ће видет' суд;
ı часа бићеш слободан и чист
удимцем ако нов напишеш лист,
то ти о мени до сад клепета
ı ј' опадање, да је клевета.

Јамбрековић.

.ек буде судби, што јој припада,
а' народ ја да лажем? — Никада.

(полази)

Вићентије.

.а куд си наг'о? Имаш море кад.
удала једна! Ја бих силом рад
простити га невидовна зла,
ı он још прети! — Чекај, знаш ли шта?
Кад не ћеш баш да своју газиш реч,
\ ти бар немој —

(лази *Љубица*, за њом *Моско Јанаћ* удварајући се)

Љубица.

Несносна муха! детлић досадни!
гле! Шта раде ови људи ту?

Вићентије.

Јамбрековићу ту су у почаст,
крвника нашег воде у пропаст.

Љубица.

Крвника? Њега? Твога, можда, да,
ал' онда сам ти крвница и ја.
Ил' пуштај њега, ил' ћу и ја с њим.

Вићентије.

Шта, јадницо, шта чујем? С ким ћеш, с ким?

Љубица.

(загрли Јамбрековића)

Зар мога Јашу? мога сокола,
ублажиоца твога покора? —
У тамницу ћу пре са њиме, знај,
нег' теби даље грешни спремат' рај.

Вићентије.

Шта видим ја? — Је л' овом свету крај?
Зар не пуца из ведра неба гром,
да грешницу на месту спали том?
Ал' шта је гром? Та гром је премален,
тако сам љуто њоме преварен!

Јамбрековић.

(отисне Љубицу)

Ти преварен? Зар ти? ха—ха, ха—ха!
Та преварен сам, преварен сам ја.
Зар ово није рођака ти, кћи?
И ти још кажеш, преварен си ти?
Војаци напред: у мој тамни стан!
Досадио ми живот, свет и дан.

Љубица.

И мене с њим! и мене вод'те, хеј!
У тамници да тешки кајем греј!

(Ухвати се за *Јамбрековића*, он је отисне и одлази с војницима. Завес пада)

(Наставиће се)

ЛЕПА ЈЕЛЕНА

ИСТОРИСКА ПРИПОВЕТКА

ОД

ЖЕГЉИГОВЦА

(НАСТАВАК)

* * *

Господски су то гости били у Драгашевом двору!

Што је још било светле госпоштине српске у распалој царевини српској, што није оставило кости витешке на крвавим бојиштима брзе Марице и мутне Ситнице, што се није од азијскога бѣса с прага свога уклонило с оне стране сињих таласа мора јадранскога, — све је то дошло било на високу и тврду Струмицу, у господске дворове деспота Драгаша, а у сватове новој царици византинској.

Можда је многи ко од њих још осећао ону вазда шњу тежњу мудрих Немањића([32]), да подижу дворове господству своме на чаровним обалама Струме и Вардара; можда је многи ко од њих и сад имао чежње, да га расхлађује онај питоми, неранџиним цветом напојени поветарац са Белога мора; а можда је ког од њих овамо повукла и она црна злослутница, да се приближи задају самумском оркана малоазијскога, који је спржио и сагорео полетна крила српским соколовима на Марици и Ситници! —

Јутро је било дивно.

Тек су загревни зраци јутарњег сунца са планине Малеша гранули на тврду Струмицу, и позлатили високе куле лепога града, а оне бисерне капље на мирисном цвећу, којима је бела зора земљу покропила, заблисташе чаровним блеском, као оно камење драго на богатој одећи госпођа царских. А ситна роса, којом је застудно прозорје као сребрном пеном посуло земљу и траву, трептала је дивотно бојама преливним, као оно свилени па златом преткивани вео кад покрива узбуђено лице невесте стидљиве.

Благуша планина заогрнула се рујним плаштом осветљеног јутра, а дубока долина брзе Струмице, пад коју се као орао паднеле високе сад позлаћене куле, огрезла у густу белу маглу, што је покриваше као какво млечно море, а у које је са веселим жубором јурила хитра Бјела у коб животворном сунцу.

Милогласни славуј давно је отпојао своју заносну химну указаном цару видела, који је својим топлим зраком осушио студену росу са крила шарених лептира. И тице остале, велике и мале, весело улагаше своје благодарне песме у хвалу пролетноме сунцу, које својим топлим лучама подизаше лаку маглу са врхова планинских у плаве висине небесне.

Бели крин и румена ружа испуњаваше уцветану градину својим блаженим мирисом, у натеч миризмама([33]) руха господскога; а вредне пчеле већ зујаше и журно и брижно по шарени цветови јоште росног цвећа.

Све је било прѐнуло новим животом, и све је било љупко и мило.

И гости су Драгашеви ишетали били из господског двора.

И у мирисној градини поред шареног цвећа и у пространом придворју по зеленој трави, и под дугачким тремом између стубова мраморних, — свуда туда светла госпоштина, одевена у рухо дивно и богато, млетачко и византинско.

А отац је водио милу кћер из божјега храма.

Јелена се одвоји од оца и приђе једној госпођи, која јој у сусрет пошла, и пољуби је у руку, а она њу у образ и чело.

Драгаш приступи једном о средњем човеку, коме одећа пурпуром украшена бејаше, и поздраве се са добро јутро.

И пошто се Јелена овако поздравила и са осталим госпођама, што их бејаше ту, и пољубила руку многоме човеку, који бејаше у томе друштву, она се удали у двор.

И Драгаш се поздравио са свима, који бејаху овде, па и он оде унутра.

(32) Обраћам пажњу на ортографију овога имена: **Несман**, *Νέμαν*.

(33) Овако су Срби звали parfum пре 137 година.

средње сестре[58] мужа јој Ђорђа, а која беше удата за Костантина Кастриоту, тадањег господара од Кроје. Јелена бејаше одвећ пуна, по и одвећ хитра и весела. Могло јој бити тридесет и три године, управ кад настаје, што-но веле, друга младост. Мање бринући се о оном, што ће бити, могла је својима досеткама да забавља најбрижније друштво. С тога је и била драга у свакоме друштву. Но опет за то не беше лакомислена или нехатна, него на против и брижљива домаћица и нежна мајка.

Ова дивна кита племенитих госпођа разговараше се једна с другом на пространоме дворишту испред дугачког трема од двора, а под рапатим орахом, који их заклањаше од јутарњих зракова овог мајског сунца, и коме оне у разговору кидаше крупно мирисно лишће.

И у шареној градини поред уцветане руже забављаше се друга кита господских гостију, две Јелене, снаха и заова, обе младе и пуне живота, које својим веселим разговором често ућуткаше говор осталих гостију.

Једно беше Јелена, кћи Лазара Хребељановића, последњег цара српског, а жена Ђурђа II Балшића, витешког господара питоме Зете[59] Није јој могло бити више од двадесет три-четири године, ма да је као удовица молдавскога кнеза[60] преудата за јуначког Ђурђа. Ал' је и она јунак била. Као мало дете није могла запамтити бојеве оца свога, које је он био на Самокову и Нишу са крвавим Турцима; али је још као недорасла слушала уздахе пониженог витештва јуначких мужева њених сестара, и слушала младачке завере до пламеног мача дорасле јој браће Стевана и Вука, и осветом напојила срце у сузама за проливеном крвљу на несрећноме Косову, и у погибији цара српског, драгог оца њеног.

Друго беше Јелена Кантакузинова,[61] жена Стевана Лазаровог, тада деспота српског, доведена још косовске године[46] од Етолије из Патраса.[47] Једва ако јој беше осамнаест година. Велико црно њено око могаше да простреле и кроз оклоп груди, а смаглабоја лица јој казиваше плаховитост срца њеног. Не беше висока, а ни доста пуна, и поред мужа, Стевана, високог изгледаше још млађа него што је.

Тек оне што се за мирисну ружу машише, а поустајаше гости испод сенатог трема.

Обе се Јелене обазреше тамо, и пођоше и саме к трему (наставиће се)

——

СИРЕНЕ

Ноћ се тамна вије, тихана и нема
У зеленом жбуну препелица дрема,
Само Дунав плави, што се тихо чује,
Из далека вали када му забрује.
Бледи месец сија по тиханој ноћи,

Ма и он ће скоро своме крају поћи,
Већ последње зраке одозгора своди
На обале куда млађан путник ходи.
Далеко је село, где уморан жуди,
А обала цветна криоце му нуди;

[58] Hopf узима и вели, да је Јелена жена Константинова, била *кћи* Ђорђа Топије, а у Misti del Senato у Гласнику XII на страни 197. где је говорено узгред о Гојиславу, изречно стоји domina Helena *soror* domini Georgii (Thopiae), uxor domini Constantini. И Хопф узима да је Ђорђе имао *сестру* Јелену, само што он њу даје Марку Барбадићу, који је као млетачки племић управљао Кројом, по после се одметне, задржи Кроју за себе, па је потом уступи Константину. Ово је Хопф узео овако с тога, што у Misti del Senato (Гласник XII, 151) сенат млетачки одобрава знатну суму новаца да се ухвати и сенату преда исти Барбадић et etiam domina Jelena; ал' ова Јелена не мора по томе бити uxor Barbadici, кад се тамо то не каже, него може значити и Јелену uxor Constantini, коме је Барбадић и уступио био Кроју, и кога је Константина сенат кашње и погубио (1402) баш због његових претензија на Кроју и остале земље без мушког наследника умрлог Ђорђа Топије.

[59] Du Cange 131. — Летопис Гласник IX.

[60] Du Cange 66. По нашем летописцу (Гласник IX и Památky бејаше удата *друга* за Балшу, а *друга* за Шишмана (**цара бльгарскаго**).

[61] (**Кь лѣто** 1389) **приведена бысть госпожда оть града галата, дьщи катакоухина (палеωлога !)именемь елена**. (по Хопфу Марија).

[62] Овако *према* летописцу; а Рајић III, 108, вели, не знам по ком извору, да је било тек 1403.

[63] Naupactum (данас Патрас) Aetoliae, Galatam vocant. Phranzae Chronicon 215.

Он се тихо спусти на травицу меку,
Бистар поглед крену низ широку реку.
Па таласе гледа како зажуборе
Као да му они о нечему зборе;
Ну што ли се прену зачуђено сада,
Од чег ли је душа задрхтала млада!
Јесу л' снови оно, што их тамо гледа?
Хеј, посијај јоште месечино бледа!

И кроз поноћ црну
Песмица се вину,
Препелица прну
У нему даљину,
Ту уморни путник
Зачу гласе ове,
Уз певање лепо
Њега неко зове!
И гле по сред лаких вала
Ручица се диже мала
За њом сину лице бело —
Девојака јато цело,
Изнад вала сад се дижу
И све ближе њему стижу!

Па у слатком смеју све га маме више,
Час се дижу, сад их лаки вали скрише;
Час престане песма, ал' још вали брује
К'о славуја гласак, када прижељкује.

Зачуђени путник слуша, само слуша,
Милинама чудним поји му се душа,
А несташне моме све га више маме,
Разлежу се гласи сред поноћи тамне:

„У сестрице
Бело лице,
Црне гајтан обрвице;
Дуга коса, танка свила,
Низ бела се плећа свила;
Рука мека
Тебе чека
Да загрли мили стас,
Ходи, ходи,
Поноћ броди —
Љубави је кратак час!"

Али теби сета у оку се крије,
Из срдашца младог уздисај се вије,
О не бој се мили, љубав нам је чиста,
Ко капљица росе, што на ружи блиста
Ил' к'о поноћ тија што се сада креће
Ширећ, лака крила да у небо леће.

Знаш ли шта су тешки ваји,
Што их љубав собом носи? —
Небројени уздисаји
Сваки један живот коси!
Без росице ружа шта је?
Цветак што ће малаксати!
Тако исто срце наше
За љубављу твојом пати!
Хоћеш живот? Хоћеш блага?
Даћемо ти листом ево,
Само твоја рука драга
Нека наше грли тело!

Ој, ал' твоје очи погледају, доле
Ти не видиш уста што те тако моле
Или срце твоје о другојзи снива,
Зар блаженство твоје код друге се скрива?
Где је вила она што тебе очара —
Ти оваквог нигде не угледа чара!
Не окрећи лица, ох не иди, стани!
Скривајте се звезде за облаци тамни!
О поноћи мила, прекрили му пута
Са каменим срцем нек вечито лута!
Он украде срце из наших недара
А његово сад се код друге одмара.
Заорте се ветри, олујине страшне
Из облака муње заблистајте јасне,
Он презире сред чари, његових груди,
Бог зна срце лудо за чиме ли жуди!

Гле, на лаки крили
Поветарца тија,
За тобом се, мили,
Песмица извија!
Са жбунова, по сред мрака
Весело се лисје креће
Око цвета руже мајске
И славујак већ облеће;
Па док нам се песма лака
У висине тамне губи,
Са месецом бледог зрака
Поноћи се тамна љуби!

О погледај само, љубав нам је чиста
Одбачени бисер и у мраку блиста,
Ходи драги, ходи, испод ових вала
Још се много срца земаљских одмара,
Ал' к'о твога нема ни једнога тамо
Бићеш вечно нама најмилији амо.
Све милости рајске ми ћемо ти дати,
На крилу ће ти нашем живот одспавати,
Таласићи лаки љуљкаће те мило,
Чуј уздахе само што се дижу чило!

„Чуј песмицу, лепи,
Она теби жуди,
Да ти срце крепи
Сред млађаних груди:
У сестрице
Бело лице,
Црне гајтан обрвице;
Дуга коса, танка свила,
Низ бела се плећа свила;
Рука мека
Тебе чека
Да загрли мили стас,
Ходи, ходи,
Поноћ броди —
Љубави је кратак час!“

На далеком путу живовања мила
Сусрешће те можда јоште која вила,
Ал' овака нигде, нигде ових груди
За љубављу твојом што умируһ' жуди!
Махни уске путе што те тамо воде,
Невоље и беде по тој стази броде;
Тек овамо звезда задовољства сјаје,
Уживање, љубав, теби срећа даје.

Чуј, и петли зори поје,
Дај нам, дај нам, срце твоје,
Сред недара наших мили
Гњезданце смо њему свили;
Мани данак
Нек се бели,
Тихи санак
Тебе жели,
Међ таласи
Љубав часи
Пролетају као сан!
Ходи, ходи,
Поноћ броди! . . .
. . . .
Петли поје зору, дан!

Драгутин Илић

ЗОЛТАН КАРПАТИЈА

РОМАН

Мавра Јокајије

XV

Мушка реч

Још је било рано кад се Золтан из шетње кући вратио. Слугу посла до свога адвоката, молећи Ковача да му дође чим доспе.

Тако му је глава била пуна мисли о далекој будућности, да када је пролазио кроз предњи трем и тамо себе у великом огледалу целокупна видео, у чуду застаде и мало што сам себе не запита: ко је онај млади човек? Да је гледајући у оно огледало видео каква зрела човека у годинама, не би се томе ни најмање зачудио. Душа тако лако стари! Чисто није могао да верује, да је од синоћ само дванаест сати прошло: њему се чинило да је прошло дванаест година.

Ковач није дао на се дуго чекати. Золтан је још непрестано у мисли удубљен ишао горе доле по својој соби, када зачу познати глас његова пријатеља, који је у предњем трему питао за њега. Ваљало му је прво прикупити се, да се пред њим не покаже збуњен.

Ваљало му је смешити се пред њим, да му не би до дна срца видео.

Он га дочека са пријатељским руковањем и принуди га да седне. Он сам остаде на ногама, да би могао ходати; у овом часу не би могао остати на једном месту.

— Драги пријатељу, рече правећи се весео, пала ми је чудно себична мисао на ум, али ја велим, да је себичност људска ствар, је ли?

Ковач само климну главом не знајући шта хоће тим да каже.

— Видите, поче Золтан на ново, свакојако окрећући једно перо, које је негде нашао; признајем своју слабост, да сам себе држао за неког особито ваљаног човека. То је будалаштина, али ћу је пред вама исповедити.

Адвокат га пусти да говори, чекајући, шта ће то бити.

али оно на шта сам се у себи одважио учинио бих и онда, када бих знао, да бих скапао на ђубрету, као некористан члан овога света, који је само донде нешто вредио, докле је имао новаца. Ви ми морате израдити да добијем дозволу за пунолетство. Ако ми овој намери станете на пут из криво схваћене брижљивости било ви, било Сентирмајија, онда не знам, што ће да буде. Ја само то знам, да ће ова гнусна парница изићи на свет, а ја ћу морати чекати, докле ме буду њом пуних седам година кињили, а за тих седам година ја ћу померити памећу, али ће ми се окрепити мишице, па да ли ћу онда онога убити, који ми буде на путу, то знаде сам бог!

— Ви ћете противницима својим прибавити победу.

— Већу победу стећи ћу себи, ако будем доказао, да и без богаства могу бити у свету. Ја сам готов на сваки посао. Ја знам компрачити, научио сам радити. Доста зло, кад у Мађарској две вредне руке не би биле кадре свога господара хранити. А најзад, ако попуцају сви конци, ако се буде најпосле показало, да ништа не вредим, те ако у оној земљи у којој тече мед и млеко, у којој за свакога роди хлеб, само за мене не би било цветка: тада ћу отићи на море, па никоме не ћу бити на терету, ни пријатељима својим нити непријатељима.

— Драги Золтане! Оставимо сад за часак ово патетичко поље па да говоримо о ствари као паметни људи. А напред вам кажем, да и не мислим одговарати вас од намере да уништите парницу Карпатија.

— Хвала вам за то, рече младић и топло стиште руку свом адвокату.

— О томе сам био уверен, то сам напред знао, да ћете ви то учинити, чим будете дознали садржину те парнице.

— Ја се радујем томе добром мнењу.

— На жалост, ја се тому не могу радовати. Овакав исход парнице могао се предупредити. Није се могло добити и успеха пожњети на оном основу, на који су ваши противници ставили своју тужбу. Поред све оне веома сумњиве пристрасности, којом је један човек од велика уплива тежио за тим, да правицу сведе са правога пута, наши судци толико имају савесности, да не ће примити тако слабе разлоге за доказе тешких клевета.

— А који је тај човек од велика уплива?

— Зар ви нисте посумњали? Зар нисте још видели већника Кечерепију, кад се смеши?

— Кад год сам се с њим састао.

— Е дакле ваља вам знати, да је он овоме, на кога се осмејкује, највећи душманин.

— Али му ја нисам ништа скривио.

— Шта више, ви сте му избавили јединицу ћерку. А није вам он непријатељ, што се на вас срди, нег за то, јер му је Бела Карпатија дао цесију на добро Карпатија.

— Како може то бити?

— Добри пријатељ већников, Маслацки, нагаворио је тога слабоумнога човека, да за двадесет и четири тисуће форинти годишњега доходка за увек преда већнику своја права на та добра.

— А парница није била ни добивена!

— Није била ни почета. О, ова господа играју на сигурно. Знали су, да парница са таким садржајем никада не ће доћи до пресуде; за то су се они постарали да у своје време вас позладу с њоме.

— Опростите, ваља ми их извинити. Ја сам тражио сам, да познам ту парницу. У то доба Маслацки није био ни код куће.

— Никада не ради Маслацки својим рукама, он има многе руке на расположење. Ја ћу то дознати пре или после.

— Молим вас, немојте то чинити. Може бити и да би због тога тако невин човек страдао, који се само мени за љубав, на мој молбу трудио, који је мислио да ће ти мени учинити услугу.

— Добро. Маслацки се постарао, да му ја не могу кадгод пребацити, да је баш он помогао да се изда ствар, која је њему на оставу била поверена; али је опет за то тако. Ова подла ствар од њега је потекла, али ја ћу је на се узети.

— Како?

— За цело ће се питати, ко је од нас двојице упознао вас са парницом. Нека будем то ја. Мени ће казати, да је то било лакоумље младости. Али нека, та ствар овамо не спада. Овде сада стојим пред вама, прво, као адвокат, друго, као добар пријатељ; ово што ћу вам рећи, узмите овако, како ми то налаже ово двоструко својство.

Золтан узе адвоката испод руке и пажљиво слушаше му речи, докле су међу тим заједно горе и доле шетали.

— Целу ствар осветљује то, што је Ке- ререпија обећао Абелину извесну годишњу зоту. То би, истина, била дубока тајна да Абелино није изнео ту ствар на јавност за утеху својим безбројним нестрпљивим веровницима, препоручивши им, да никоме а то не казују. Тако сам и ја дознао. Гро- фу Рудолфу нисам о томе ни говорио, јер тако је он жесток човек, те како је веома угаљива ствар, када би дознао, какву улогу игра Кечерепија у тој парници, био је кадар с њим чудо учинити, а то, када се узме, да се веђник према своме положају не да тако ла- ко увредити, дало би политичким противници- ма Рудолфовим веома добру згоду, да га потис- ну са попришта на коме тако успешно делује.

— А би ли могло тако бити са мојим ту- тором?

— Зар ви мислите када би Сентирмајија и из далека могао надати се, да би у овој гнусној парници наишао на човека који би барем стао преда њ, да он тај чвор не би већ одавно сабљом пресекао? А то би по њега било још горе, много горе. Корисније е, да он за сада о Кечерепији ништа не зна. Абелина не може ни позвати на мушки са- станак, јер то је богаљ, ћорав, немоћан, из- урен. А Маслацки је хелота, који има оби- чај разметати се својом кукавношћу. И то врло добро, да Сентирмајија има такве отивнике. Да су другчији људи, давно би морао из ове земље ићи.

— И све то мене ради! Не ћу остати ду- жн, не ћу дуговати за толике патње! уздахну -лтан и убриса своје бледо лице рупцем.

— Што се тиче нас, то јест мене као адво- та, то ми је дужност да корист Кечерепије делим од Абелинове, пак само овога после- њега да увучем у питање.

Золтан поче не пазити на оно, што је адвокат ворио. Ноћноме бдијењу и страшној олуји збуђености, коју је издржао, приписивао је Ко- ч растресеност свога младога клијента, за прекине своју реч.

— Можда ће боље бити, ако будемо после дне даље о том говорили; а сада лезите и чините мало.

Золтан га погледа великим сузним очима, гласом, који се тресао од узбуђености, че му:

— Мени је све једно, ма што ви чинили, ћу спорно имање уступити ма коме; мени све једно, ко ће му бити господар. Мени не треба ништа одавде. Само једно иштем. У карпатфалванском дворцу има зазидан ходник, и поред села има ограђено место; онај ходник води у собе моје матере, у том ограђеном простору њезин је гроб. На то двоје нико да нема права. . . .

Младић не могаше довршити своје речи. Окрену се, паде на колена пред столицом, па ћутећи сакри лице своје у руке; није се могло знати, плаче ли, или је умр'о.

Пун учешћа гледаше га Ковач, не смета- јући штовања достојном болу младићеву, док- ле се овај сам опет не подиже.

— Ох, мајко моја, мила, добра мајко!

Руке диже к небесима, као да би је тамо хтео загрлити.

— Како ти је поружено твоје слатко, слатко лице! шапуташе сам собом говорећи, оно твоје благо лице, које ме свуда прати — ох, добра моја мајко, благи мој анђеле!

Онда метну руку Ковачу на раме.

— Чините место мене, што вам се свиди. Ја не ћу у то да се мешам. Нека бог чува оне, који су тако са мном поступали, да се икада где не нађемо! Свршите тако, да се ја с њима никада не нађем. На све вас овлашћујем. Али свршујте парницу по што по то! Тако сам огорчен, сад истом почињем осећати, да бих могао кога убити, можда себе. Пожурите ту ствар; не буде ли јој што пре краја, од мене ће изићи врло рђав човек. Сам себе бојим се.

— Умирите се. Ја знам, да је племенито срце највеће благо; нека остало и изгубите, ово не дам да вам икад отму. Свет ће ми се, као адвокату, смејати — али ви ћете ме по- штовати, као пријатеља свога.

Оба се младића загрлише. Ковач савето- ваше Золтану, да се разведри; пред другима нека своју муку не показује, а сада нека легне и одмори се.

На све Золтан само махаше главом; обећа да ће лећи. И требало му је то, јер је сав горео као у ватри.

Када га Ковач остави, заповеди у предњем трему слуги, да до подне нико не сме уз- немиривати Золтана јер је легао.

— Да није болестан? запита поплашен вер- ни слуга.

— Није опасно, само ноћас није дуго легао.

Добри овај човек погледа га сумњивим ли- цем, као да би хтео још штогод да дозна.

— Сиромах, ти си добар момак! рече ад- вокат одлазећи.

— Сад опет сиромах! помисли слуга у себи. Шта имају да ме толико жале? Најпре господин, сада опет адвокат.

То те жале, сиромаше, да такав добар веран слуга мора скорим да мења господара, јер Золтан не ће више бити богат. Сам милостиви бог знаде, ко ће се за њега старати.

XVI

Погодба око изгубљене душе

Стара је прича и налази се у легендама скоро свију вера, да онај чудновати дух, који у свету преставља зло начело, па звао се он Сотона, Демон, Азмоди или Мефистофелес, будући овај преисподњи пустолов, којега су свуда по свету вијали, ма га никада нису могли уловити, многа имена има, дакле да тај худи дух одабере себи по коју пропалу душу, коју онда, да не би пропала, други један идеални дух којега обично само просто анђелом зову, узме у своје окриље, па се мучи око тога, да тога злосрећника не снађе та беда, да сам од своје воље udари носом у брљу; а то је заиста само анђелска забава, јер би човечије стрпљење давно махнуло таква невољника и пустило га, да или њега враг носи, или он врага, већ како су се међу собом погодили, нити би се више око њих бавили.

Оваква задатка, који није био за људске живце, латио се наш пријатељ адвокат, кад је отишао у Пожун, да Абелина душевним средствима изведе на пут правде и разума, који њему никада није био познат.

За неколико месеца пошло му је за руком добити жељну дозволу за свога клијента. Он је имао у том мало препона да савлада. Уз моћни уплив странaчке борбе свако је радо видео, да самосталан постане такав човек, као што је Золтан, тим пре, што је и сам тутор Тарнаварија одобравао, да се Золтан узме испод његова старања; за цело се је радовао, што се опростио одговорности за овога господичића, који се и тако од њега отео.

Онај дан кад је Золтан добио дозволу, већ сутра дан био је Ковач у Пожуну, па дознавши где је Абелинов стан, похита да га нађе.

Као што знамо, баш тада био је ту горе и Маслацки.

Она мала епизода са лечником стала му је на пут, да Абелину оно каже, што је он

јако сумњао, да је Золтан само за то
дозволу за пунолетство, што је хтео с
стално расположити парницу. Лако м
то било погодити, јер је знао да је мл
дознао за садржај парнице и одмах за
искао речену дозволу.

Адвокат ваља да је психолог!

Сутра дан ево га са доктором испод
до болнога несрећника, који се веома
ви када виде, да још нису један др
прострелили. За то сувише су обојица
паметна; адвокати и лечници немају об
нћи на двобоје. Они први веома добро з
да је то акт противан закону, а ови д
опет знају физичне последице, које од
могу доћи. Уз то адвокат, који је исп
духом свога знања, увек ваља да има
очима, да је управо на то одређен, да се п
љене распре доведу на закониту исправк
то опет лекар који трезно мисли, лако си
замислити, да он није за то добио дип
да ране прави, него управо да ове зале
за то двобој нема места у ова два факу
Нека тај начин заодвољења остане за лак
грофове, бароне и подобне људе, којима је
да рукују оружјем.

— Драги велеможни господине, како в
од јуче? Много ми се боље видите. Д
доктор заиста је чудо учинио, заиста ј
себе надмашио.

Тако је говорио господин Маслацки.

Господин доктор похита да поврати
вост.

— Пресветли господин устаће са по
за две недеље дана раније, докле б
чули оне добре гласе, којима ће вас п
жити мој господин пријатељ. Господин
слацки заиста је одличан човек. Једва
да ми се појави каква парница, коју би
гао њему поверити.

— А ја тешко чекам, да се разболим,
бих се са господином доктором могао п
састати.

— Ама шта радите ви? искревељи
белино жалећим се, афектованим глас
оба дипломата, који један другоме ла

— Па што радимо?

— Немојте да се толико обасипате
плиментима преда мном! али одмах д
да не би оба господина увредио: у при
једнога болеснога човека!

— А, тако!

— Није истина, да ми је боље. Пре је то истина, да сам по све малаксао, стењаше Абелино, једва склапајући уста. Због ваше ружне свађе лежао сам целу драгу ноћ у грозници.

Абелино говораше тако стењући, отежући, као да сада учи срицање из буквара. Оба дипломата допустише да им чита буквицу.

— То није лепо тако се посвађати пред болесним човеком. Ма знате како сам нервозан. Сада сам заостао у лечењу за три недеље дана.

С мачијом понизношћу на то ће Маслацки:

— Бићете, драги велеможни господине, за шест недеља у напретку, докле чујете, какве сам вам добре гласе донео.

Другдаш био је тако чангризало, а сада је сав сладак. Имао је и разлога.

— А што? Кажите, усиљаваше се Абелино. Мука бејаше слушати га, како говори.

Оба господина приђоше му столу с осмехом.

— Золтанов адвокат дошао је у Пожун, па ће походити драгога велеможнога господина.

— Пак онда? запита болесник, у кога су се по теже окретала кола умља и кад је био здрав.

— По свој прилици жели да вам понуди поравнање.

— А што се труди око тога? Мене ће и овако ђаво однети до који дан. Зар не може дотле причекати? А онда га не ће нико више узнемиривати.

— За бога! на то ће узети реч доктор; како може ваша пресветлост тако да збори! Ваша пресветлост баш сада налази се у тој стадији, да вам се обнавља сваки животни орган; још две недеље дана лечења, онда малена весела екскурзија у Маријине Варе, онда у Ишлу да проведете лето па ће се ваша пресветлост тако вратити, као какав Антиној. Погледајте, пресветли господине, само мене, никога другога; ја сам сам на себи издржао то лечење, тако сам се био осушио, као кесега, а какав сам сада! Изволите ме погледати. Био сам болешљив, јадан, жалостан, начинио сам тестаменат, имао сам младу жену, мислила је да ће се већ моћи по други пут удати; али се преварила: ја сам за то њу преживео, па сам се ја по други пут оженио.

Абелино се насмеши. Да ли за то, што је помислио, како се лекар добро досетио, што је преживео своју младу жену, која се после њега хтела да уда? или можда за то, што се у њему једнака нада пробудила?

— Ваша пресветлост нема никакве органичке мане и по све ће се опоравати, чим је не буде тиштала брига за живот, чим буде могла потражити на ново своје господске забаве; моћи ће путовати, забављати се, ловити, удобно живети итд.; а у том погледу са поштовањем ваља ми уступити место моме пријатељу фишкалу, који је једини кадар допунити овај остатак мог лекарског системата.

На ово уверавање које му је машту дражило, поче у Абелинову костуру лице оживљавати. С великом муком подиже се на лактове и не опажаше, да једва држи главу.

— Заиста! Зар ће заиста тако бити, господине докторе? Ако је то збиља тако, израдићу на сабору да вам даду племство! Ја сам положићу индигенатску таксу.

Господин доктор нађе да је ово уверавање веома ласкаво; но имао му је ипак да каже: да би боље било, када би му на руку дао ону, не знам колику таксу, па ако ће се и парасником назвати.

На вратима закуцаше.

— Слободно! повикаше сва тројица.

Добро су нагађали. Долазећи био је Золтанов адвокат.

Ковач је био човек благе, мирне ћуди, али то му се није на лицу видело. Мало и преко мере био је црномањаст, ниска чела, густе као угљен црне косе, а широке обрве скоро да му се састављају, тако да ко га није из ближе знао, лако би могао помислити да не би саветно било сусрести се с овим човеком на какву усамљену месту. Може бити, да у овој прилици ни толико није имао на уму као иначе, да му се ваља благим показати.

У кратко рече, ко је и што је, те да би желио неколико минута разговарати се са велеможним господином у оној извесној парници; а уз то је неколико пута узгред погледао у она присутна два господина, доста јасно дајући им тиме на знање, да му не би било криво, када би они у тај мах гдегод шетали се. Већега зла није им желео.

Господин Маслацки опази поглед и похита да га одбије.

— Ми смо људи, који уживају поверење пресветлога господина барона; ја сам његов адвокат, који сам дужан пазити на његово право.

— А ја сам кућевни и породични лекар, који му надгледам скупоцено здравље.

— Ми ни часа не можемо од њега отићи.

— Тако је, притврди Абелино глупим претеривањем; ова господа ту код мене станују, па ту и спавају увек.

Штета, што Ковач не запита: где спавају, да ли под креветом?

— Мени би било милије, када бисмо могли у четири ока говорити, но и тако ми ваља примити.

— Изволите сести, драги господине друже, нуђаше га господин Маслацки с великом готовошћу, те би свакога посадио око Абелинове постеље, што је овога веома једило, јер би му мило било, када би сва тројица пуни штовања остала стојећки.

— Ја ћу одмах говорити о ствари самој. Не бих хтео ни да велеможнога господина умарам. Ви имате парницу против мога клијента и ја сам од њега опуномоћен, да ту парницу, ако је можно, са велеможним господином поравнам.

— Будући је велеможни господин Золтан Карпатија добио дозволу за пунолетство — то сте требали напред споменути, примети господин Маслацки. Но то сам само за то казао, драги господине колега, јер у информацијама увек ваља одржати лођички ред. Адвокат ваља да има и лођике.

Ковач му и не захвали на овој пријатељској поуци, него настави по све лапидарним стилом.

— У име мојега клијента слободан сам учинити вам понуду за поравнање. Имање породице Карпатија састоји се из два једнака добра, једно је карпатфалванско, друго мадарашко. Данас су ова добра у веома добром стању, те уз сходну управу доносе годишњега прихода две до три стотине хиљада форината. Мој брањеник нуди вам породични део. Изволите изабрати ма које од добара, он ће вам га оставити, уз услов да упитној парници буде крај.

На ову понуду Абелину застаде дисање; већ је пружио био руку за понудом, када господин Маслацки ђипи са столице и жестоко упаде у реч.

— Нема поравнања! Или све, или ништа, драги господине колего. Један Абелино Карпатија не допушта, да му се таква понуда прави, када му се парница крају примиче. За што нисте понуду учинили, када се парница почињала, него сте сад дошли, када ће се парница скорим одлучити? Јер видите да ћете све изгубити!

Ковач је могао доста што шта одговорити на ова питања, али у присуству четвртога ваљало му је прећутати тајну свога брањеника. Маслацки је врло добро знао, да Ковач ову не може изустити, али није слутио, да ће он изговорити посве другу тајну.

— Господине, ви мало час поучисте ме доброј ствари, да адвокат ваља да има лођике. Част ми је у име уздарја послужити вас другом науком. Адвокат треба да има верности према своме клијенту. Ја не велим да у вас тога није, али толико поуздано знадем, да сте ви од свога брањеника измамили цесију на страну једнога трећега човека у погледу добара Карпатија, те сте му обезбедили неку просјачку милостињу из огромнога имања, које сте другоме прибавили. А сада, кад ја његовој велеможности обећавам у место ваше обећане двадесет и четири хиљаде, две стотине хиљада форинти, ви се ту мешате да томе на пут станете, јер добро знате, да ако се ми погодимо, престаје сваки основ даној цесији, будући је она била издата у таквим околностима, које се нису испуниле, те сте ви онда изгубили за рачун трећега ову парницу, из које сте самога свога клијента хтели да изиграте. То је, господине такав чин, ради којега ваш брањеник, ако му је воља, може вам прибавити, докле сте жив трајуће ћутање (*silentium*), ради кога ви можете изгубити адвокатску диплому. Ја сам слободан велеможнога господина Белу Карпатију просто позвати, да ли он држи да је већи прави и поштени годишњи доходак од две стотине хиљада форинти, који му ми нудимо, од погрдне милостиње од двадесет и четири хиљаде форината, коју му је његов адвокат наметнуо?

На ове речи скочи Абелино са постеље, као какав костур, који је ускрснуо из гроба. Зуби му цвокотаху, а обе руке дрхтаху.

— Виљеме! Виљеме! цикну. Ходи унутра! Обуци ме! Идем! Одмах идем. То је ужасно, то је срамно, што се са мном чини! Виљеме, капут, чизме!

Маслацки у мало што се није обезнанио. Он се окрену доктору за помоћ, али и овај мало шта га не поједе.

— Господине адвокате, онај други господин адвокат има посве право! Ја бих вам дао *silentium*! Тако што још нисам чуо. Немојте

не прилазити! Ја се вас бојим! То је *stellionatus*.
...один Маслацки осећаше, да свога века ...када није тако насео. Абелино се за... ...очео облачити, ма да га је свака кош... ...вукла на постељу.
...Добро, врло добро! гунђаше у себи гос... ...фишкал, пак и он стаде облачити горњу ...у. Нека изволева само ваша пресветлост ...инити што јој непријатељи саветују. ...ите мене избубњати као највећу вара... ...изволите против мене искати *silentium*, ...те компромитовати ону господу вели... ...плива, којима можете благодарити што ...твар поспешно стоји! Ја сам то заслу... ...што сам се шеснаест година трудио у ... вашој, без сваке награде — сада сам ... у један пут награђен на начин, који ...чи племићу! О, само изволите!
...ле је то говорио, господин Маслацки ...ао је био све до горе своју горњу ха... ...па се онда дао у посао, да некакав ...срдно велики шал обавије око свога ... Међу тим Абелино није помоћу Виљема ...нико снаге имао да навуче чизме. Није ...моћи да ходи. Мораде дакле узети ци... ...Ове од толико недеља нису биле чиш... ...па су за то време лепо позелениле.
...Ох, Виљеме, ала си ти неуредан човек! ...один Маслацки навлачи већ и рука...
...Драги велеможни господине, је одлазим ...к. Доћи ће време, када ће те ви радо ...распитивати, али ја ћу бити далеко. Иди... ...оставите господине, куда вас зову. Вратите ...ме драгоме синовцу, пољубите му ру... ...о ћете и образ. Веома је налик на ...матер. Шта више и на свога оца. За ... бити веома пријатна успомена с њим ...а се. И гроф Сентирмајија веома је ...човек, ваљан муж. Биће му мило ви... ...ас. Штета је била што сте и до сад ... у распри живели. Но све то ваше ...ости један другоме заборавити. Ви ће... ...помирити, поделити, изравнати. Све то ...е ништа не тиче. Вама нико не може ...ити бескарактерност — за што да вам ...ди? Ви сте добар хришћанин који му... ...шеснаест година драговољно прашта сво... ...ртноме непријатељу за неколико хи... ...форинти. Ја морам рећи, што се мене ...исам тако благ Самарићанин. Мене нису ... непријатељи ваши, мени господин Ја...нош Карпатија није испред носа украо моју љубазницу, мене није погрдио, није ме осрамотио, ја нисам пуних шеснаест година ишао да просим за свакидашњи хлеб у кућу мојих прадедова, мене нису начинили позором светским: али када би мени пружили руке своје, па да ми нуде цели свет — ја сам сирома човек, хвалим се главом својом — али ја бих одбио и пре бих скапао у блату на улици, али са поносом. Ја, Габор Маслацки, који нити сам гроф, нити барон, нити џентлмен, али за то моја рука не би стиснула ону руку, која ме је један пут по лицу ударила!

Докле је то говорио, господин Маслацки опет је одвио шал са свога врата, а баш нико га није за то молио.

Докле је ова беседа трајала, несрећни барон с муком клону на своју постељу, тешку своју главу метнуо у дланове, а мршаве лактове наслонио на мршава колена, очајно опустивши своје цеванице са краја кревета на коме је седео.

Виљем му донесе очишћене ципеле, барон му их завитла у главу, јер су биле свака од другог пара!

Онда опет паде на узнако на постељу, навуче на се покривач и мутне очи укочене упре горе у строп.

Са скрштеним рукама гледаше Ковач у помамнога адвоката, чије подругљиве речи приписиваше изливу немоћности, па ни једном речју непрекидаше га.

Господин Маслацки полако на ново откопча свој горњи капут, ако га и није на то нико позвао.

— Нека иду само глупи људи и сами у клопку. Када ко хоће сам своју срећу да баци кроз прозор, ко ће да му у том на пут стане? Са таквим стварима не ћу да се трудим. Доста сам био луд с овом ствари. Али не за љубав ваше велеможности, немојте то да мислите. Да ме на то није нагонио један анђео, мислите ли да бих у том послу и један корак учинио? Никада! Да, анђео један, који је рекао: ево овај бедни судбином гоњени човек у колико би био достојнији боже среће, помозимо му да се подигне, повратимо му опет достојање, усрећимо га, учинимо га блаженим. Да, блаженим! Знате ли ви шта сте у овом часу изгубили? Љубав чисте, безазлене душе чија би рука вас увела у потпуни посед свију добара ваших дедова, те која би вас учинила не само најбогатијим, него и најсрећни-

јим човеком под небом. Нека је фала свемогућему што вам то нисам раније рекао. Барем ће се тако излечити једно невино дете од тога уображења да вас учини срећним.

Овај честити психолог кадар је био мамити свога брањеника на руку своје веренице, само да би га задобио. Мислио је, да и тако не ће донде живети.

— Ех, али шта се то вас тиче? Шта да се ви бринете за породичне радости? Тихо огњиште, дружесна млада жена, весела, разговорна породица, ваљани потомци — што је вас брига за њих?

Ох! а то су Абелинову срцу биле најмилије мисли, као што је обично у оматорелих грешника.

— На што да ви водите бригу за породицу? продужи господин Маслацки оштрим, љутим подругивањем. Та можете да се помирите са грофом Сентирмајијом, а онда не треба да се бојите за породичну срећу. . . . .

— Господине! викну Ковач и ђипи са столице; ја вам забрањујем говорити о овој ствари!

Ова ограда била је учињена таквим гласом и таквим покретом, да сва тројица од страха занемише и честити лечник што се поплашио тако стаде штуцати, да се могло бојати, хоће сам себе наопако изврнути.

Очи у Ковача тако су севале, усне су му тако дрхтале, да се могло збиља бојати, хоће све укућане у кући крај капије светога Михаила побацати кроз онај један прозор.

Абелино навуче на се покривач до носа, господин Маслацки скочи натраг за два корака. Тек после паде му на ум, да не треба да се боји, него шта више, да би то за њ баш добро било, када би га његов противник бар ударио; тиме би учинио *actum majoris potentiae*, и то у присуству сведока — за то опет приђе ближе.

— А шта имате ви мени да забрањујете? рече, пак отвори на обе стране свој капут. То, да не допуштам, да противници мога клијента преваре? То, што се мешам у ствар која се и мене тиче? Или што ли?

— То, да о грофу Сентирмајији говорите са непоштовањем! рече Ковач с одважном искреношћу.

— Ја то не чиним ни за сав свет. Јесам ли то кадгод учинио? Ван оно, што ми је дужност заповедала. Али богме то не допуштам грофу Сентирмајији, или вама, или барону Золтану Карпатији, да при крају парнице, коју сам ја водио, мога клијента добијете на своју страну. Ако му ви обећавате половину добара Карпатија, то му и ја јамчим; обећавате ли ту ви две трећине, ја му обећавам три четвртине; ако му ви обећавате сва добра, ја ћу му још као додатак обећати руку једнога дражесног анђела. Е сад изволите мунтати!

С овим речима господин Маслацки изазивно седе код Абелинова кревета.

— Изволите мунтати!

— Изволите, хтеде рећи и господин лекар, који опет приђе на страну Маслацкову, али му штуцање прекиде реч и мало што му глас није пробио на теме.

Ћутећи гледаше Ковач у Абелина, коме на лицу као да у мучној запетости бејаше изражена помисао: да је лако њему сад обећавати стотине тисућа, милијоне, земаљске анђеле — кад је он с једном ногом у гробу! . . . .

С дубоким сажаљењем и презирањем гледаше Ковач на немоћнога јадника, кога свака нова реч довођаше на нову мисао, те који сада код толиких противних уплива не могаше ни телу ни души наћи станка.

— Дајте ми, господо, мира! кревељаше се нестрпљиво ударајући ногама по крају постеље. Шта ме узнемирујете беднога болеснога човека? Идите одатле, свршујте међу собом, како хоћете, само немојте мене ни за што питати; ја не ћу ништа да потписујем, ја нећу ни на што одговарати.

С тим се окрене дувару и стане плакати, како су немилосрдни људи, што му не даду излечити се.

Ковач виде, да је парницу изгубио; онај злосрећник нема своје воље ни за један часак.

— До сутра у јутру саопштићу вам на писмено нашу коначну одлуку, рече окренувши се Маслацкоме, и с тим узе шешир и оде.

На Абелина и не погледа, као да тамо пред њим лежи цепаница, покривена попланом. А заиста је и лежао тамо као једна цепаница.

Господин Маслацки од радости трљаше руке и ликоваше, имао је воље пуцати језиком и стати на врх столице, па тако да се радује.

Цепаница се макну у постељи. Опази ону двојицу, што су тамо остала.

А што не идете и ви? Идите! Тако вам пустите ме сама! Нека ми нико не доће ћу да видим никога.

один Маслацки весело намешташе око свој велики шал, па пригнувши се главиковој, са срдачном нежношћу шапну:

Љубазни, драги велеможни господине, ћемо бити на мети!

Скорим ћемо бити на мети! шапуташе цепаница, помишљајући на мету свију на дно црнога гроба.

один Маслацки мало што не превали столице од силнога комплиментисања му је у руци била и квака од врата. доктор, који је дотле код прозора ста- на поље гледао, окрену се и озбиљним рече:

Још га нисам видео да је изишао на

Кога? запита господин Маслацки пре- ђен.

Тога човека што је мало час отишао. у не каже никакво добро. Не би хтео сусрести се на улици. Чини ми се, и уза се палицу са штилетом. Тако је погледао, господине пријатељу, кад је о, као да је неко зло смишљао. А ту мрачним степеницама може човек да такву ћушку, да не зна, ни ко га је ро.

Господине докторе, рече Маслацки, хо- заједно!

Не могу, изговараше се опај. Ваља да султујем с болесником: то ће ме задр- дуго, један сат, можда и два.

Господине, рече Маслацки продрзљивим највећега страха, ви сте бездушан чо- ако да ме самохрана оставите, да идем сти у чељуст! Ви бисте били кадри, ете, како ко виче да су га убијце на- а ви не бисте похитали у помоћ.

Ја, господине? Ни овако не бих вас мо- бранити, није ми то посао. Ја сам миро- човек, ја не могу бити никоме *salvus tus*.

одина Маслацкога проби зној. Радост већ напред вукла, да с победним гласом у наручје Кечерепији, али знајући да рила, опет паде на ту помисао, да би бити боље било ту остати. Најзад се . Тамо на пољу испред врата презјаваше ; њега лепо загрли.

— Драги мој добри Виљеме, бићеш сад ваља да доколан? Ево ти један десетак, отпрати ме до куће, само до фијакера, а одапде можеш се вратити; хоћеш ли ми учинити ту љубав?

За један десетак учини Виљем, да отпрати господина Маслацкога, који га на мрачним степеницама пусти напред као предводницу, а када изиђоше на капију, остави га за собом као заштиту.

Када мирољубиви лекар виде кроз прозор, да је Маслацки повео са собом Виљема, наравно, да је морао почети страховати и сам за свој драги живот.

— Одведе једнога човека у кући! Онај човек могао би се вратити, па нас све поклати. На целом спрату нико други не живи него једна баба са својом куварицом. Богме ја никоме за љубав не дам да ми се сече врат! Слуга сам понизан!

Дохвати шешир, пак утече. Палицу заборави у соби, за то се још један пут врати. Није уиутно ићи кући без палице, па докле није сишао низ мрачне степенице непрестано говораше за леђа, рекао би тамо за њим има пет или шест, који га намеравају пратити, који светле за њим. Мољаше их, да се не труде и тек кад изиђе на капију, могаше дахнути, осећајући, да је ту ипак под окриљем јавности и закона.

А она цепаница тамо горе лежаше мирно, укочено, на месту свога мучења. Да су њему онога часа обећавали сандуке пуне блага — да су га уверавали, да ће још дуго и дуго живети — да су му пред очи изпели нове шарене радости, весели живот, љубазнице, жену, уживање, породично спокојство — да му је тамо до пред руке дошло давно жељено богатство и с овим заједно освета, за којом је жеднео — а да баш у тај пар нема никога, ама баш никога, који би се за њ бринуо — да је он сам остављен у тој јадној соби, у којој све казује преку сиротињу — да нигде под небом нема од њега беднијега и самохранијега човека: о свему томе он није ни толико свести, ни толико чуства имао, колико једна цепаница, једна трула, бачена, трошна, црвоточна цепаница. . . . .

XVII

Одрицање

За званичне послове није требало више од недеље дана. Господин Маслацки стараше

се, да све иде што брже да не би Абелино случајно пре времена умрьо.

Међу тим оде Золтан у Карпатфалву. Ваљало му је одржати последње искушење — опростити се са старим мислима.

Није му души било најтеже, што је изгубио то богаство, толико имање, ту моћ, него оне мисли, које су с тим биле скопчане.

Колико добра, колико великих дела знао би он учинити, да је само остао у поседу свега тога!

Колика зачета мисао пропашће за то, што ће он постати обичан сиромашан син домовине, који ће већ бити ту и тамо око тога у послу да се бори сам за своју судбину, а у јавним пословима нека више не рачунају на њ.

Осим његове судбине, одрицање његово довело је у забуну и многе друге ствари, за које је одговорност на њега падала. Пре неколико месеца уверавао је своје поданике да ће они први остварити велику мисао вечитога откупа од поданства, он је већ дао свој пристанак на то, малена откупна свота била је одређена и скупљена, те с духом времена напредујућа странка чекала је као на свој тријумф на тај дан, када ће доћи онај чин који ће нам народ препородити.

Од тога сада није ништа било. Морао је са сузним очима казати пред изасланицима тих поштених људи, да своје откупне новце оставе за срећније дане, јер он престаје располагати својим добром, он их не може ослободити, а бог зна какав ће им бити господар после њега.

Када се поштени седи старци последњи пут с њим руковаше, а не могоше му ни једну реч изустити, тада му у један пут паде на ум да је можда ипак већу жртву принео но што му је слободно било жртвовати, да дужност детињског чуства можда не би претегнула на теразијама, на којима су на другој страни стављене обвезности домородца. Један час помишљаше на то, да ли није та помисао која се тицала среће новога нараштаја, достојна, да за њу три човека до смрти своје проводе век у горчини? да ли не би он и Сентирмајија лакше поднели срамоту, коју би један за другога подносили, него ли онај бедни народ који без своје кривице подноси наслеђене терете?

Мисао та била је узвишена, али Золтан је тада већ имао толико јаку вољу, да се са пута којим је једном ударио, није могао повратити. Дао је име „великога домородца“ за име „поштенога човека“, преузношење потоњега нараштаја за спокојство својега срца.

Шта ће бити од овога честитога раденога народа, који се за петнаест година уз бригу Сентирмајије подигао до благостања и до душевне среће? куда ли ће опет да пропадне под управом бездушна господара, распикуће и пропалице, који знаде само добијати и кињити, па са својим сјајем сиса животну крв општега благостања?

Како ће у по развитка да престану započeti јавни заводи, школе, чувалишта за децу, житни јавни кошеви! Како ће да се преокрену у служитељске станове, у којима ће нови властелин отворити дућане, да преко њих сиса народу још где заосталу срч! Како ће се распрострти јатаци, разбојници и лопови у нерадном крају, који и када би хтео, не би нови властелин знао подигнути, јер је научио само готово упропашћивати, те у место напретка, доноси са собом читав потоп од дуга, који се онда множи брже него гад, те ни један век човечији неће проћи, а цело огромно имање распашће се и по све туђа имена делиће на све стране поједине комаде.

Горко му падаше па то помишљати, до краја пратити целу мисао, а нигде не наћи места где би се задржао.

Пре неколико месеца, на позив великих домородаца, потписао је знамените своте на опћекорисна подузећа, која ако се буду остварила, биће велик тријумф за напредну странку, а не пођу ли за руком, тим већи пораз биће према противнику, који се противи свакој поправци. Сада не ће више моћи испуњавати ове обвезе, људи ће га исмевати, презираће га, као неваљало дериште, које је потписало велике своте, а није ни знало колике су управо.

Ова помисао највећма га је мучила. С каквим ће лицем доћи међу оне озбиљне мужеве, који су му ту част указали, да су његов потпис примили тако, као да је потпун човек, а нису га питали, колико му је година. И то понижење очекивало га је, и на то му је ваљало бити спреман.

Мучна је била чаша искушења, коју му је ваљало испразнити, али је он испио до последње капљице.

Цео један дан праштао се са оним милим споменицима, који као да су из сваког кутка у Карпатфалви њему беседили; пролазио је

кроз празне тремове, походио је празно гробље, говорио је са празним ваздухом ту и тамо, али је све то за њега било пуно живих прилика. Пред вече даде дозвати некадашњега управитеља добара његовога оца, поштеногаВаргу, и предаде му документе из архиве, да их однесе својој кући, на ону пустару, коју је Јанош Карпатија тестаментално оставио своме верном слузи па тамо нека их чува.

Доброме старцу грчевито су се тресле усне, када прими древне успомене породичне и даде их на кола товарити Толико могаше промуцати своме младом господину, да за то не оставља овај крај за увек, него нека бар њега кад и кад походи на простој пустари, коју поседује по доброти његовог оца блажене успомене.

— Хвала вам, добри стари стриче, рече с усиљеном добром вољом; може бити када кадгод не будем у свету имао где склонити главу, да ћу онда доћи пред ваша врата, па рећи: дошао сам амо да живим, треба ли вам какав слуга?

Господину Варги не учини се ова шала особито оштроумна, за то му одмах и одговори.

— Драги мој млади господине, ја бих се на то за цело веома ожалостио, да не знам, да ствар дотле неће доћи. Ако се ви будете и одрекли својих добара, али за то не ћете сиротовати, јер покојни ваш родитељ у свом тестаменту оставио је своту од више стотина хиљада форинти на располагање грофу Сентирмајији с тим опћим упутством, да се одатле потпомажу патриотска подузећа. Пресветли гроф ову је своту већином уложио у такве деонице, које се у своје време кад тад могу у готов новац преобратити, те једна штета накнађује другу. Ове своте још ће увек бити довољне да вашу велеможност сачувају од невоље и понижења.

На ове речи пробуди се Золтан из страшна сна. Остало му је јоште неколико стотина хиљади форинти, којима може располагати! Та помисао била је за њ спас. Дакле ће моћи одговорити оним великим обвезама од части, које му срце јаче притискиваху од свих добара Карпатија, од целе карпатске планине. Моћи ће одржати реч, коју је давао као дете, али коју су тако сматрали као мушку реч. Ово га из нова подиже, то му очеличи срце. Може бити, да ће кад се испуне ове обвезе, заиста бити сиромах, али шта ће то рећи, кад му остане част, света чистота мушке речи, а ова је скупоцена, где на њој ваља градити будућност. . . . .

Золтан даде годишњу плату издати свим чиновницима и чељади на његовим добрима — ко зна да ли ће их нови властелин и даље задржати?

О свему начини инвентаре и рачуне, како би нови власник у реду нашао цело добро те да не каже да је он оданде што однео. У инвентару даде уписати и коње, с којима је амо дошао, јер и то је спадало у добро властелинства Карпатија, нека се на њима у здрављу вози нови власник. Он сам вратиће се на оним најмљеним колима на којима ће његов адвокат из Пеште доћи, а он га чека сваки час.

Ковач је тачан човек; баш је онда стигао на двор од кастела, када су свеће палили.

Сва чељад, сви беспослени поданици гледаху га са тужним лицем. Већ су знали да ће добро Карпатија из руке доброга младога господина Золтана прећи у руке страна, јоште непозната господара, а ни из далека нису могли слутити разлог тој промени, те свако бејаше тако клонуо, као да осећа промену сам своје судбине.

Из седишта у кочијама извади Ковач увезан замотуљак писама, узе га под пазухо, па запита за младога барона. Познати слуга одведе га до врата; тамо му рече адвокат, да више никога не пушта унутра, па за тим уђе у трем од архиве, где су претци Карпатија вршили *jus gladii* и држали властелински суд, те су га за то и снабдели били пространим комином.

Стари Варга побринуо се, да се тај комин наложи, јер су падале јесенске кише, па је топла соба подносила. У наслоњачи седаше Золтан, више уморан душевном него ли телесном борбом. Стари Варга помагаше му ћутати.

Долазак адвокатов оживи их обојицу. Золтан пође преда њ, а он му већ из далека пружаше замотуљак писама, што га је у руци држао:

— Ево га! . . . . .

Она проклета акта, оне срамотне, гнусне, прљаве мисли, које је паклени рачун знао онако прикупити, ту су једном, предане оном у руке, коме су отровали душу и живот, он може с њима чинити шта му је воља, не мора их се бојати, о њима јоште сањати.

— Јесу ли ту сва писма? запита Золтан, кад узе парницу у дршћуће руке.

— Ја сам се сам уверио; предали су оригинале. Парница је проглашена као престала, тужилац је узео тужбу натраг, уплив Кечерепије учинио је, те се ова парница из архиве избрисала

Золтану лупаше срце, кад узе замотуљак, па онако како је био свезан, баци га у комин у ватру.

Ћутећи стајаху њих тројица око комина и не скидаху ока са буктећих парбених списа који мало по мало сагореваху. Поједини отпали запаљени лист тако буктијаше у врелој промаси у комину, рекао би паклена нека рука бацаше га у вис, да би још једном проучила оне огњене ретке, те крпа од свакога спрженога листа одлетела би у вис у пламен који тако пуцкаше, тако пишташе у олуцима ускога димњака, рекао би нешто се тамо унутра радује или срди. Од целога замотуљка парбенога не остаде тамо ни пепела; свега нестаде, само тврде корице свијаху се још спржене по жеравици, а по њиховој црној површини лизаху у несталним језицима кобни огњени црви, као да траже своје мртваце.

Како сва тројица с олакшаним срцем уздахнуше!

— Нема је више!

С лицем радошћу озареним окрену се Золтан старом управнику властелинских добара.

— Можете писати грофу Сентирмајији, да сте видели ова акта како су у пепео сагорела.

— Још би њему лепше звонило, када би то чуо из ваших уста, рече старац. Сада вам већ више ништа не смета да га походите; они ће се за цело веома радовати, ако могу Золтана Карпатију опет примити као члана своје породице.

— Знам, добри мој пријатељу. Али за сада би то још било рано. До сада ми они забрањиваху, а сада забрањујем ја сам себи. У овај мах ја нисам ништа А ја нисам рад никоме пасти на терет, најмање пак онима, који ме милују.

Ковач климну главом одобравајући. Оваква знао је он Золтана увек. Промена у срећи не мења карактер.

— Имамо још један поздрав, рече непромењеним лицем, пак из шпага извади запечаћено писмо, које је гласило на Золтана.

Писмо је писао Маслацки, који му уз пуно цветних нагомиланих речи јавља, како му је пошло за руком израдити код добросрдачнога већника Кечерепије, да од *своје воље* (ово бејаше два пут подвучено) одреди за Золтана дванаест хиљада форинти као *vitalitium*, докле је жив, која племенитост служи на велику част честитом пресветломе господину; друго, такође његовим племенитим упливом код друге племените душе, успело се до тога племенитог резултата, да господин адвокат Ковач остаје и даље у свом пређашњем звању, променивши заступање породице Карпатија са заступањем породице Кечерепија, будући да ће он (т. ј. господин Маслацки) и онако друго место заузети у породици пресветлога господина. Овај лист нека служи за безбедност истинитости обећани ствари; иначе обојици препоручује најсрдачније своје покровитељство и т д.

Золтан сав поцрвени кад до краја прочи овај лист. Толико се био раздражио, да га без икакве примедбе на четворо подера, па га хтеде у огањ бацити. Истом ту паде му на ум да се писмо то тиче и Ковача, те се стаде кајати што га ја подерао, стајући тиме на пут срећи свога пријатеља; а што ако он буде примио понуду?

Један поглед на ово свеудиљ озбиљно лице доведе га на друге мисли. Згужва лист и баци га у ватру.

Тек онда рече Ковачу, шта је било у листу.

Није сумњао, да би млади адвокат с истим презирањем завитлао у ватру учињену му понуду, као он своју, а млади правник већма се радовао томе делу свога брањеника, него на каквој награди, коју варалице људи имају, а према њеној рачунској вредности држе је и на цени.

И он би тако био учинио и добро му паде, да Золтан није противно ни изустио.

Сутра дан пре зоре оде Золтан са својим адвокатом из Карпатфалве. Варга остаде тамо, да новој госпоштини преда рачуне.

Са свим у тишини одоше из дворца, када су још сви спавали. Још у вече опростио се Золтан са својом чељади; и слуга његов дознаде, зашто су му рекли: сиромах момак! Золтан му даде на знање, да од сада нема од куда држати га.

Када дођоше до на крај карпатфалванскога зверињака, који се пружао с обе стране покрај пута окруженог високим јабланима, баш на тај мах грану сунце и оба путника ту опази-

:, да камо су год требали да пролазе, дуж лога пута бејаше пуно сељака; људи, жени деце стоје дуж јарка, те када на скромнајмљеним колима мимо њих пролазаше вши властелин, поздрављаху га ода свуда існим: живео!

Добри људи дознали су, када ће отићи, ако је и био пошао по све у тајности, ебаху га, да би га још једном могли ви-ги, да би му могли привикати: „Бог те њом пратио! донео те што пре опет наaг!"

Између дрвећа дојезди дванаест коњаника обе стране кочија. Вођаше их Марци, ловац којнога господина. Золтан их замоли да га прате.

– Богме би вас пратили и до на крај света! Све до Тисе јахаху поред кочија, тек на обаоставише га, али и тамо махајући шешиа викаху за њим:

– Дао бог да нам се што пре вратиш!

Золтан оде из Карпатфалве, а на своје изгубљено имање ни да се један пут осврнуо. Када би и ствари за њим тако свуда ишле као срца људска!

Ни ноћу се нигде не одмараху, са спремљеним коњима даље путоваху, те сутра на вече стигоше пред Ковачевим станом у Пешти.

Када хтедоше сићи, на велико своје чудо видеше слугу, кога су у Карпатфалви оставили били, где дође да отвори врата на кочијама.

Золтан не знаде, шта да му каже. Добро ово момче, седећи остраг на стојишту, дошло је с њима из Карпатфалве.

— Богме не дам се ја да мене млади господин Золтан отпусти; ако ме и не може више плаћати, е да ћу се како тако хранити.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

ПЕСМА КРАЉЕВИЋУ

Ој пупољче њежни
Лозе Обренове,
Српства узданицо,
Зраче нове славе!

Кад ти храбри отац
За род војеваше,
Ти сред славне борбе
На св'јет долажаше!

Осветничко чедо
Кобнога Косова,
Залога нам славе
Будућих в'јекова!

На леђа те вјерна
Народ узвисио,
Веледух ти његов
Чело образдио;

А виле те в'јенцем
Среће окитиле
Краљевићем Првим
Српства огласиле.

Расти сад под смјелим
Оца ти погледом,
Ступај мајке твоје
Просвјетним слиједом;

Па свете нам лозе
Крунисаћеш дјело,
На врхунац славе
Дићи Српство ц'јело!..

Матија Бан

ПЕВАЧКА ХИМНА

Песмом срцу, срцем роду,
А животом за слободу,
Нека тече река крви —
Чврста воља камен мрви

Песма нам је очувала
Свету веру прадедова;
Песма нам је опевала
Тешке јаде од Косова.

Мејданима, бојевима,
Где се крвца за род лије,
Јунацима, витезима
Нека песма спомен вије!

Песмом срцу, срцем роду,
А животом за слободу,
С песме слога нек с' осмене
На сву браћу, на Словене;

Па нек бесни душман клети,
Нека тутњи светска бура —
Србин за род знаде мрети,
С песмом, с браћом: ура, ура!

Драгомир Брзак

ИЗ КЊИГЕ КЊИГА

од

Атанасија Николића

О раду.*)

(одломак)

Ако ниси заслужио одмор радом и умором, како се можеш одмарати?

Ако ти је до одмарања, ваља ти се уморити радом.

Ако си рад да имаш што у кући, ваља ти радити.

Ако имаш срца, образа и поштења, морало би ти се *згрозити*, кад би сео за пуну трпезу да *заједнички једеш*, и кад се наједеш да се дигнеш и одеш, а овамо си убеђен да *ниси заслужио то јело радом својим.*

Ако ти је стало да *развијеш највише каквоће рада својега*, то ћеш постићи, ако настанеш да дођеш у додир с људима, који раде исти рад вештије од тебе, па се држи тих људи, паштећи се да дотераш пажљивим радом, да буде и твој рад онаке каквоће, као и њихов.

Ако ослањаш рад свој на другога, слабо се успеху надај без озбиљнога надзора својега.

Бар то бива по правди, да се поштују добри раденици а да се презиру лењштине.

Без снаге одушевљења није ти вајде ни предузимати какав рад, јер би брзо изгубио вољу, чим би наишао на тешкоће.

Благословен је рад земљораднички и троструко свет, јер се тиме служи Богу, обрађујући земљу, коју је он створио да нас храни хлебом.

Будале што раде, знај да је то рад без основа, без разума.

Будући нам је рад живот, кажи ми, шта си кадар урадити, па ћу казати шта си.

Влади припиши *велико добротворство*, кад она употребљује могућа средства да се васпитају земљорадници примерно; кад она не

*) Из прве свеске, где се налази збирка практичних изрека, а нису назначени аутори тих изрека.

штеди никаква трошка да се распростру проналасци и искуства нашега времена међу земљорадницима у великој мери; кад она до тога дотера *да уступи неразумна радња рационалној*; да се замене сиромаштво благостањем; да се не трпе да заостају занемарене и необделане баштине; кад не допушта да лутају оскудни и сиромашни беспослено, а тражећи да им се удели понижујући их давак; кад настајава да сваки ради, који је за рад, па да мора да заслужи себи свакидашњи хлеб; кад тражи начина да се поправи народ у моралу и да се поучи наставом; таква је влада добротворна народу своjему и човечанству, па је достојна да ју поштујем и уважавам.

Гаји боље и обрађуј боље баштину своју, па ће ти боље родити

Где год ти је могуће *аробуди неосетљиве, бодри лење*, утеши ожалошћене, поучи незналице, изведи заблуђене на прави пут, помози сиромаху, *похвали делателне и радине*, прослави послушне, тиме ћеш показати да си добар радин и патриота.

Глад стоји на прагу човека радина, али у не улази у кућу.

Горе је не радити, но претерати у раду.

Док је човек здрав, мора да ради, па да благодари Богу да то може.

Доћи ћеш до изванредних успеха и са незнатним даровима, *ако узрадиш добром вољом и усталачком вредноћом.*

Дужан си да радиш, како живиш у задрузи, у општини, у држави, у друштву људском.

Жалиш се: да си добар радин, трудољубив, неуморан, одважан на сваки добар рад, а не можеш да се обогатиш, као други? А знаш ли, шта је томе узрок? Узрок је томе, што се не умеш да нађеш у свачему, као они?

Желиш да унапредиш стање своје, ти који обрађујеш земљу? Ево ти добра савета: што год радиш, ради добро и разумно; штеди у свачему; разумно употребљуј време за рад, као и снагу радника својих; на кратко, имај пред очима свакад штедњу у раду, да те стане што јевтиније свака радња, свака производња, а производ да ти је изредан, те да би га могао продати што скупље.

Задруга опада и пропада са рђава рада и са рђаве управе.

Заповедати научићеш, кад научиш радити и природу слушати.

Знај да земља није област среће, него је област рада, па ту треба да нас крепи добра воља сваком успеху рада нашег.

И кад се латиш да урадиш неко дело без надања на успех, победићеш, ако продужиш рад свој разумно и постојано.

Имајући постојана одушевљења к раду предузетом, не дај се застрашити, ако би наишао на изненадне неугодне околности, и тако убеђен о снази својој, продужи рад свој смело, па ћеш га и довршити са успехом, имајући поуздања.

Истинито живићеш онда, кад настанеш радити одрешито, чистом савешћу.

Кад ти предузимаш рад свој са изгледом на успех, то ти отвара вољу и отвара ти врата среће и унапређења.

Како гајиш и радиш баштину своју, онако ће ти и да роди.

Који нема одушевљења, он нема моћи, која би га ободравала на оно напрезање, које се изискује ради извршења или довршења извесног рада.

Луксус је данас врло велики, да се мучно дају подмирити трошкови поштеним радом; с тога влада данас самољубље.

Људе не оцењуј по речима, него по раду њиховом.

Нема тога, што би се дало израдити без рада.

Несрећан кад си и невољан, мање ћеш осећати тугу, кад се забавиш одрешитим радом

Одушевљења ваља ти имати за сваки рад, јер то потпомаже стварно и снагу у раду; то улива надање и поверење; то ће да те спроведе кроз појединости рада и кроз појединости дужности своје ведра и весела.

Озбиљно је доба наше, па пази се да живиш у озбиљном раду.

Опредељење је наше на земљи да радимо за овај свет.

Пази да се не кајеш за прошлост, што ниси радио; да те не мучи садашњост што не радиш; да ти не дође време, које би те упитало, куд ти прође лето, а ниси ништа зарадио?

Познати самога себе, то да ти буде *поглави ти рад* у животу; а познати самога себе моћи ћеш тек онда, кад дођеш у додир са познатим и непознатим људима, врлим и порочним.

По каквоћама рада оцењују људи сваки *рад*, где се искрено ради.

По орању познаћеш каквоћу ратарова ра̑да.

Поштуј све савременике своје, који поштено мисле и поштено ра̑де.

Пријатношћу и благошћу најбоље ћеш управљати, ако би те послужила срећа да управљаш ра̑дом неким, или неким бројем људи.

Ра̑д је закон, који је оставио Бог за свака жива човека.

Ра̑д је част и слава ономе, који ради.

Ра̑д није проклетиња људи, него је проклетиња лењост и нерад.

Ра̑д није шкодљив здрављу, али претеран рад шкоди здрављу.

Ра̑д плаћа дуг, нерадиност и очајање удвојавају га.

Ра̑д разуман и добро смишљен с рачуном доноси благослова, а неразуман ра̑д прати штета.

Ра̑д сваки даје се савладати уредношћу известним начином.

Рада нема тога, који би те понижавао, а који би био и за друге користан и пробитачан.

Ра̑ди земљу своју, па ћеш бити сит хлеба, а ако пођеш за беспослицама наситићеш се сиротиње.

Ради извесним начином све што ра̑диш, па ће добар начин да потре сваку неуредност, сваку немарљивост. И где се ради добрим начином, ту не може бити забуне.

Ради као да ћеш живети вечито, а моли се Богу, као да ћеш сутра умрети.

Радин човек не може бити никада тако опасан, као што се може очекивати од лењштине.

Ра̑ди оно што можеш да урадиш, па ћеш урадити што треба да урадиш.

Ра̑ди, па се помоли и Богу, а не жали се на време, но врши дужност своју верно; време се не ће променути, док се не би променули ми сами.

Ра̑ди, па ћеш имати хлеба, а ако не урадиш, жељан ћеш бити хлеба у кући својој.

Ра̑ди ти само, па ма како незнатан био рад тај, свакад ће бити прилике да се прилепи за прсте и понеки новчић.

Ра̑ди, то ти је опредељење, а то ти је и слава, кад заслужиш свакидашњи хлеб радом својим.

Ра̑диш ли разумно земљу своју, не ћеш бити гладан.

Ра̑ди, што радиш *разумно*, по убеђењу своjему, па не ћеш никада пропасти.

Ра̑дом и надањем сатире се свака мука и невоља.

Сваки па и најнижи рад служи на унапређење државе, или на унапређење благостања друштвеног, па треба да се уважи.

Сиротиња и невоља онога прати, који неће да ради. Ра̑ди, па се не бој сиротиње и невоље.

Славу своју тражи и ра̑д за славу отаџбине своје.

Сматрај живот свој да ти је определе[illegible] да ту вршиш корисне ра̑дове не само за себ[illegible], него и за благо опште миле отаџбине свој[illegible]

Снага човечија троши се брже нерадом, [illegible] умереним радом.

Србин иде за модом, множи потребе свој[illegible] а не множи разуман ра̑д, којим би повећа[illegible] доходак свој.

Срећан је онај, који може рећи: ја сам испунио дужност своју, извршио користан ра[illegible] па ма колико овај незнатан био; некоме са[illegible] пружио руку помоћи, који беше сиромашниј[illegible] слабији од мене; нисам учинио никоме неправо, и свакоме сам опростио, који ми је зло учинио.

Тако бива на овоме свету: један ради подиже, и сагради други квари и обара.

Тако живи на овоме свету, да ти буд[illegible] највећа брига, како ћеш користан бити радом својим онима, који те окружују, и так[illegible] ћеш тога ради умножити и распространит[illegible] ограничена средства своја.

Тако је уређен овај свет, да ти је немогућ[illegible] постићи што без рада, без труда, напрезањ[illegible] и борбе ни у физичном, ни у моралном обзиру.

Тако тежи да радиш као отачаствољуба[illegible] да ти је пред очима све, што је нужно рад[illegible] унапређења народнога благостања, па онд[illegible] промишљај сваком приликом како би се постигла потреба ова.

Ти видиш како живе други у општини твојој, па и ти хоћеш да живиш тако исто? Да, погрешним назорима хоћеш и ти да трошиш онолико, као и суседи твоји имућни, а немаш моћи да се обазреш на зараду своју, на средства своја, па да расудиш да ли ти допуштају ова да толико трошиш, да трошиш више, но што зарадиш; али ти велиш, када сви око тебе блистају, што не би и ти?

оји си прикупио знања и искуства, і је главна цел да радиш на томе, і се распростирале идеје које би могле ити да се унапреди живот народа тво- да би се у напредак водио рачун о ом раду делом и говором, па и о пра- ду и обмани.

іто трудно радиш и обрађујеш земљу а својих, запамти ове речи: без добрих нема ти силовите стоке; без добре и е стоке нема ти добра ђубрета; а без ђубрета нема ти бујних усева, ни буј- іва по ливадама.

то избегаваш рад, па седиш у механи еп, велиш: та један полић не ће ме ішити и један жандар за каву или не ће ме убити; а ја велим, почесто и почесто кава и пиво хоће да буде Зар не знал да кап по кап напуни іетку и кацу?

іто седиш у механи и проводиш вре- іуд док овамо браћа твоја у пољу раде; ,наш, доброспрећниче, да је време новац; да . рошиш новац трошећи време?

: *рад свој тако* да не радиш одвише, : радиш ни одвећ мало; а то је угодно ' и за тело, а то нека ти је права мера

се у разуман и добро удешен рад свој, а њој се на судбину и на ако Бог да. *злу не говори*, када треба да се ради. *ч и усиљен рад* троши тело.

л да ти рађа земља? А како ће да ., кад ју не радиш и не обрађујеш : кад је никад и не снажиш?

рад, а код честитих људи мора имати а и признања.

Чим си се уверио да су ти путови уза- луднп, којима си тражио срећу своју до сада, тражи нове и успешније, па овима порађи озбиљно.

Човек не може радити више, но што му допушта снага, и било би лудо и свирепо мучити човека с тога, што он не ради више но што може.

Човек савестан ради само оно, што би му одобрила савест, и у томе он налази срећу своју, што ужива чисту и мирну савест.

Што више и разумније радиш, више ћеш зарадити и имати;

Што год радиш ради разумно и смислено, а не којекако без смисла механички;

Што год радиш, мисли шта радиш и како радиш;

Што год радиш, ради као поштен човек, па ће те уважавати свет као такова;

Што год радиш, ради право па ће добро бити и за тебе и за другога;

Што год радиш, ради по убеђењу начела својих, па ти се ништа не ће моћи отети;

Што год радиш, ради вештином и мудрошћу;

Што год радиш, ради честито, да ти са- вест нема шта да примети.

Што можеш да урадиш данас, не одлажи на сутра; јер не знаш шта ће сутра бити; А одлажући рад на сутра показао би неод- лучност своју, слабу и немарљиву душу своју.

Што зарадиш и стечеш у младости, то ћеш уживати у старости.

Шта ћеш да одговориш савести својој кад јој оптужиш сам себе, да си скоро провео век без икаквог похвале достојног рада; што си изгубио време, а ништа ниси зарадио ни своје властито ни за опште благо.

ИЗ НАУКЕ О ЈЕЗИКУ

од

Јована Бошковића

По језику се род човечји дели на з, а племена на *лозе* („фамилије" по Од сваке лозе има по неколико *језика*. : дакле рећи и: народи словенске *лозе*, ска *родбина*).

Главно је значење другога падежа: *іње, својина*. Осим тога има: други падеж *за предмет*, (са слабијим прелажењем глаголске радње, него кад је предмет у четвртом падежу), *за каквоћу, за материју, за време, за део*.

У другим језицима казује се припадање свагда другим падежем, а у нас: или имов- ним другим падежем или имовним придевом.

Другим падежем казује се припадање онда, кад уз реч стоји додатак, као: историја *српскога народа*; а придевом кад нема додатка, као: *српска* историја Тако се каже: капа *Мише Петровића*, — капа *Мишина*. — Према томе, не ваља „историја *Срба*,“ него: или *свих Срба* или *српска*.

Само се у песми може рећи: *Љуба Радојице* (место *Радојичина*), и код презимена: кула *Ћуришића* (место *Ћуришићева*, или *Николе Ћуришића*).

Придеви с наставком *ов (ев)*, *ин*, *ј*, *љев* (л-ј-ев) замењују други падеж *одређеним* именицама; а придеви с наставцима *ји (ији)*, *ски (ки,) ни*, *ени*, *њи*, *ињи*, *овљи (евљи)*, *овски (евски)*, *ински* замењују други падеж *неодређених* именица, а по томе и други падеж *множине*, јер се под именом једне ствари разумеју и све друге истога имена, које се у мисли ничим не разликују од оне једне. На пример: *краљев des königs*; а *краљевски* значи: *eines königs*, или *der könige*, или *königs*-у сложеним речима. Тако је: *Стојанов*, *мајчин*, *Ивањ* (дан), *Јаковљев* На против: *човечји*, *девојачки*, *житни*, *водени*, *вечерњи*, *голубињи*, *синовљи*, *топовски*, *агински*

Од тога правила има изузетака:

1° Што се *све ствари једнога имена* могу узети *као једна*, а да би се мислило да је једна, треба да се мисли као одређена, и за то често *вуков* стоји место *вучји*, *лавов* место *лавски*, *голубов* место *голубињи*.

2° Што је *ствар* собом *само једна*, те је не треба разликовати од других истога имена; за то се каже: *божји*. *београдски*, (а не „богов“, „београдов“).

3° Што се ствари истога имена тако *слабо разликују* једна од друге, да се на разлику и не гледа. Кад се говори *о којој* између њих, говори се као о свима њима, а да се баш о њој говори, оставља се да се разуме *из остале беседе*, на пример: *градска* (а не „градова“) врата, и онда, кад се мисли одређено, тога и тога града. Таки су сви придеви са наставком *ни* или *ени*.

4° Само *од обичаја* долази, да гдекоја именица има само један имовни придев, као: *детињи* (а не и „дететов“). За множину се каже: *дечин* и *дечији*.

У осталом, наставак *ов (ев)* додаје се именицама сва три рода. Кад се дода живим створовима, онда њиме постају **имовни** или *посвојни придеви*; иначе њиме постали *придеви* показују *материју*, од чега је што, или *сличност*, *припадак*, као: а) кметов, царев; његов, њихов. б) лим: лимов; слон: слонов; граница: граничев јела: јелов, липа: липов, буква: буков; вино: винов, вранило: вранилов, жутило: жутилов; в) јалов, суров, сиров: такови, такав и таки.

Наставком *ин* постају такођер *посвојни придеви* од различних основа, као, ага: агин; слуга: слугин; мајка: мајкин и мајчин; владика: владичин; Милица: Миличин; деца: дечин; кћер: кћерин; матер: материн; проха: прохин (а од просо: просен); оча (отац): очин; судија: судијин; чарапа: чарапин; њеза: њезин; једва: једвин.

Осим именица и заменица остала имена немају оваких придева: Ал' *драгога* (не: „драгови“) двори затворени. Песме *Мушићкога*, (не: „Мушићскове“).

244. Придев „задњи“, не значи у нас *последњи*, него само *стражњи*, *der*, *die das hintere*, *po-terior*, на пример: у чизме, предња и *задња* (стражња) *сара*. Према том, није добро „задњи пут“, место *последњи (пошљедњи) пут*.

245. „Поп-ђилкош“, то је увреда; *gyilkos* у мађарском језику значи *убица*, и то не нехотични, него *намерни*, *крвник*.

245. „Шљам“, то је немачка реч *schlamm* у руском облику; српски се каже *кал* или *као*, *блато*.

245. Немачки глагол *brechen* не може се у нас сваки пут превести са *ломити* или *кршити*. Каже се, на пример, *ломити* хлеб, дрво, сабљу; *скрхати* нож, кола, врат, ногу; *скршити*, *сломити*, *поломити* копља, грање, штапове; *пребити* ногу; *уломити* (сломити) врат, ногу; *опучити* (сломити, пребити) кост; *разбити* лонац, чашу, прозор, орах, главу; *(подерати, поцепати)*, *раскинути* уговор, игру, (нисам *с раскида)*; *nach einander brechen*, *поиспреламати*, *поиспрекидати*; учинити *прељубу*, учинити *неверу*, постати *неверан* или *неверна* у женидби; *трошити* (у смислу: мрвити, ломити): *троши* врата тешком топузином, — *трошан zerbrechlich*.

Пра-значење је глагола *brechen*, да се нешто *брзо измаља*, истиче, прониче, да је нешто *прсло* или пукло, да од некуда *продире светлост и звук*; за то се каже: *der tag bricht an*, *свиће* (у расвитак); *der krieg bricht aus*, *заратило се*, *закрајинило се*, *наста рат*, *завргла се крајина*; *die knospen brechen auf*, *пуце*.

Каже се: *den flachs brechen*, *трти* или *трлити* лан (трлица); *den stab über einen bre-*

chen, *изрећи* свечано *смртну пресуду*; *das herz bricht mir*, *пуца* ми *срце*, *das gebrochene herz*, *препукло срце*; *die bahn brechen*, *крчити пут*, *започети*; *tuch*, *papier brechen*, *сложити*, *савити*, *пресмотати*, *пресамитити*; *sich den kopf brechen*, *лупати главу*; *die ehe*, *die treue brechen*, *прекинути верност у женидби*, *учинити прељубу*, (прељубочинац, ица, ство, прељуботворни); *den frieden brechen*, *раскинути мир*, *учинити размирицу*; *sein wort brechen*, *не веровати*; *sich brechen (erbrechen)*, *бљувати*.

У осталом, за камен — каже се: *ломити*, *разбијати*, *вадити*; за руду *копати*; за цвеће *брати (узабрах* стручак*)*, *кидати (укинути)*; за ок воде *устављати*; за шију *заврнути*, *вратом*; за речи *испрекидане*; за глас *разбијен*; за број *разломак*; за зраке *преламају се*, *прекрећу*, *одбијају се*; за лед *пуца*, *креће се*; за болест *обрвала* ме, *ломи* ме; за вино *разбило се*, *превратило се*; за обрт *прекинут*; *mit einem brechen*, *прекинути* с ким; а *die farben brechen* могло би се рећи: *сликати* (цртати) *средње* или прелазне *тонове* (*far mezze tinte*).

И ако имамо дакле речи: лом, слом, полом, прелом, костолом, костоломљење, ломљава, пук, окршај, и глаголе: крхати, кршити (кршкати) ломити (ломкати), сломити се (слећи се), скрхати (све у лонац, у затвор); скрхати се (сви у једну собу); опет се каже: *кидајте* уговор! а не „преломите“ или „прекршите“, — *преступити*, *повредити* закон, а не „прекршити“. — Именице су: *прекид*, без прекида, (непрекидно, непрекидност = континуитет), *раскид* (мира, пријатељства); (продер, пресега); а придеви: *крт*, *ломљив*, *ломан*, *трошан*.

246. За државни закон, не каже се „докинути“, него *укинути*, *укидање*.

247. Као што се од *печем* каже: они *пеку* (а не „печу“), тако и од *стрижем* не ваља они „стрижу“, него *стригу*, *(могу)*, и од *вршем* не они „вршу“, него *врху*. (врхући, врхао, врхла).

248. Не ваља „растање“. Таке именице постају од глаголскога придева трпног, наставком *је*, као: *растен*, а, о, и *је* = растен-је, *растење*. А што се тиче значења, *растење* је *das wachsen*; а оно, што ти књижевници хоће да означе том речју, зове се: *ардрашће*, *das gewächs*, *planta*, или *биље*.

249. Погрешно је речено „мимо закона“, место *мимо закон*, јер тај предлог иште уза се четврти падеж, на пример: Кад је ишао *мимо цркву*. Па пролази покрај двора мога — као робље *мимо турско гробље*. *Мимо свет*. *Мимо старије*. *Мимо остале људе*. *Мимо реч своју*.

250. Примакнуте речи: *нико*, *ништа*, *ничији*, *никакав*, растављају предлози, на пример: *ни за што* (место за *ништа*), *ни у чем* (место *у ничем*), *ни у чије* (место *у ничије*). Тако се исто раставља и примаклица *којешта*, као: *које за што*, (за више различних ствари).

А не растављају се само *по изузетку*, кад таке заменице показују *више штогод самостално*, а не само порицање, као: *Од ништа* — ништа бити не може. *За којешта*, (за малу ствар).

Према томе не ваља: „не стоји *у никаквој* свези,“ него треба *ни у каквој*.

251. У нашем језику имају речи: *острво*, *ȍстр̑вце*, *ȍстрвљанин*, *ȍстрвљанка* *ȍстрвскӣ*, *ка ко*. Вода у котлу, кад хоће да узаври, најпре *струји*, па ври, па онда кључа. Од основе *стру-ја-(ти)* постала је реч *о-стрв-о*, и значи: земљиште, *око* којега *струји* вода. То су опште српске речи.

Осим тога, говори се по југо-западним крајевима и *ȍток*, мушкога рода, са истим значењем (около тећи). Првенство припада речи *острво*, јер је општа (а не обласна), има своје изводнице (острвљанин, острвце, острвски), и нема још каквог значења, као: *ȍто́к*, *ȍтока*, *die geschwulst*, кад што отече, кад се надме. Мимо то

Има још једна (општа) реч, женскога рода, која гласи *ȍтока*, а значи: а) грану какве реке, „рукав“, б) грану која из дебла израсте кроз друге гране сама управо, ȍдводу, ȍдводницу.

252. Немачку реч *bleistift* не треба преводити „оловка“, кад у њему нема олова, него је напуњен *графитом*, (писаћи камен, угаљ). Па за то је боље рећи *писаљка*, јер се ту, на народну реч *писаљка* (писаљица, справа за писање, за шарање ускршњих јаја), преноси и значење оваке справе за писање и цртање. Французи зову то *crayon (stift zum zeichnen)*, *crayonner* цртати, од *craie*, креда; Енглези веле *crayon*, *black crayon*, *lead pencil* (црни кредник, оловна кичица); Италијанци кажу *toccalapis*, *lapis piombino*, (црник, црни камен, оловни камен).

253. Који место *много већи*, по немачком *weit grösser*, пишу „далеко већи", ти иду тако „далеко", да пишу и „далеко ближе", које је права бесмислица.

254. Шта ће нам скована „перорез", (кад се њиме данас и не режу пера, јер су гвоздена), код наших речи: *ножић* и *бритва*. Латински народи веле: *le canif, il temperino* (без *пера*), а германски: *federmesser, pen-knife (са пером)*. Наша реч *бритва*, долази од истога корена, од кога и *бритка* сабља, *бријачица*; а што домаћа виноградска „кеба" није онако лепа, као *фини енглески ножић*, то још није разлог, да се овом нађене друго име. Стара реч *одар* (грчки *кревет*) значила је најпре *ногаре од огуљених младица*, (корен др. *дерати)*, па се тако зову и данашњи политирани или гвоздени кревети, (а *постеља*, то су „креветне хаљине"). Стара реч *врата*, долази од кръти затворити, застрти платном отвор на шатору, а не од кръттти; на против, данашња двокрилна врата, дрвена и стаклена, са енглеским бравама на завртње, окрећу се („врте се") на чеповима. Па се за таке ствари, које грађански живот усавршује, не измишљавају нова имена.

255. Збирна имена: у једнини значе множину, као: *браћа, господа, деца, чељад*. Она само имају *облик једнине*, мењају се као имe ице женскога рода у једнини, (реч *чељад* има још и неке облике множине), а показују *праву множину*. С тога и глаголи уз њих стоје у множини, а придеви радни — у особитом падежу на *а*, који опет није једнина. Према томе, не ваља овај пример: „Ако *господа* млетачка и не *признаваше* да се *каје*, што *заузе* Скадар, заиста *је имала* узрока за кајање", него треба: — и не *признавaху* да се *кају*, што *заузеше* Скадар, заиста *су имала* (а не: „је имао", или „је имала") узрока за кајање.

МЛАДИ КРИТИЧАР

Савремена сатира

Замочио трпно перо,
У мисли се збиљне дао,
Подупр'о чело прстом,
Па намере кројит' стао,

Отпоч'о би „што год веће" —
Али за то треба знања;
Отпоч'о би „што год теже" —
Али треба начитања.

Отпоч'о би „што год *своје*" —
Али за то треба грађе, —
Пак остави нека стоји —
Шат се кад год и то нађе.

Почео је да преводи,
Ал' о речцу запне каку —
А опета у речнику
Не мош, наћи ситнеж сваку!

Е и то му онда дође
Као пос'о ропски, трудан,
Као пос'о заповетан —
А он брже славе жудан.

(Њему треба славно име,
Да га сваки знаде, чује,
Њему треба славно име,
Да га сваки цени, штује.)

Хајде и то сад на страну.
Дајде да се песма ствара!
Али опет за то треба
Песничкога имат' дара!

Шта ће сада јадак, киван,
Зар да име залуд стоји,
Зар да њега никад нико
Баш ни у шта не уброји?

Зар да њега нико не зна,
Да га нико не поштује?
Мораш свете! — дај овамо
Да се штогод критикује!"

И извуче неку књигу
Што је скоро на свет дошла,
И што јоште дотле није
Ни „кроз чије руке прошла",

Па јој стаде изналазит'
Све њезине слабе стране,
Па јој стаде прећуткиват'
Све њезине добре стране.

И изађе читав табак
И некол'ко јоште страна
Све његових замерака,
Све књигиних тешких мана.

Е тако ти за тренутак
И критика већем поста,
Па је штампа (а то ј' лако —
Подлистака има доста).

И свет чита, па помишља:
„Ово мора да је *глава*
Кад већ друге критикује,
Кад већ другим замерава."

А критичар холо гледа
Како пос'о поче вешто,
Па се шири и копуњи —
И сам мисли да је нешто.

И сад како где год само
За новину какву чује —
А он таки брже боље
Тражи да је критикује.

Он се дује, критикује,
А читачи све се диве —
Та нека их обадвога —
У обмани нек проживе!

Вл. М. Јовановић

ПАМЕТАР

МЕСЕЦ АПРИЛ

1. апр. 1016. узму Дубровчани кастел св. Николе, који је усред Дубровника саградио био српски краљ. У томе им је помагао заповедник градића, Вук Градинић, који зато доби дубровачко племство. Краљ је тај градић подигао, да би подсео Дубровник. С овим освојењем добио је Дубровник могућност, да се могао ширити. У спомен том добитку ишла је у Дубровнику о ускрсу увек велика процесија у цркву св. Николе. После годину дана помире се Дубровчани са краљем и трговали су по његовој земљи са великом користи.

2 (14) апр. 1854 умре у Неготину Доситеј Новаковић, први владика неготински. Био је родом из Дабице код Прилипа.

3 апр. 1278. Хвар се покори Млечићима, да би имао одбране од омишких гусара.

4 (15) апр. 1741 славонски пандури отму Цотен у Слеској, побију многе Прусе, а варош спале. Пандуре је барон Тренк покупио у Славонији од Брестовца, Плетернице, Пакраца, Нуштра и од амнестованих хајдука. Било их је 1000, а сви су били најмање од хвата у висину и сви православни Срби. Славни Лаудон код њих је почео службу као капетан.

5 апр. 1445 на посредовање Ђурђ Смедеревца потврди порта Дубровнику раније повластице на трговину у Турској, али с условом, да место 500 дуката плаћа у будуће 1000 дуката годишњега данка султану, зато што је Дубровник учествовао у рату против Турака 1444. г. који се свршио погибијом маџарском код Варне.

6 апр. 1441. Ђурађ I. Бранковић даје Будви слобоштине, какве је Бар имао.

7 (17) апр. 1685. босански Ибрахим паша са 10,000 потурица дође у помоћ Сињу, који су Млечићи са Далматинцима опсели били. Прво удари на Далматинце, који устуне, пошто су изгубили 200 друга, а 150 допало их ропства; затим удари на Млечиће, којих погине 165 и многи падну у ропство и изгубе 4 топа и многу прћију. Далматинци нису изгубили ни један топ. Од Турака погибе један паша и сињски заповедник уз 400 Турака; други паша

допаде ране. Млечићи на то напустише опсаду. Далматинци (тако звани Морлаци, православни Срби) наскоро се осветише Ибрахиму: дочекаше га у кланцима и огњем из пушака и камењем побише му преко 3000 људи, многе ранише и заробише, задобише многе барјаке, оружја и друга плена.

8 (20) апр. 1820 умре у Дубровнику Бернардо Замања, рођен 29 окт (9. нов.) 1735. у Дубровнику. Славан говорник. Грчки и латински знао је савршено. Његове латинске елеђије међу у исти ред са Катуловим; 1770 г. увенчан је у Риму песничким ловором. Превео је на латински Одисију

9 апр. 1387. босански Краљ Стефан Твртко начини уговор са Дубровником, да ће бити пријатељи и он да ће бранити Дубровник.

10 апр. 1357 српски цар Урош даје острово Мљет својим кућним властелима и српским кнезовима Басету Барничелу Биволичићу и Трипету Миховићу Бућићу.

11 (23) апр. 1815 на Цвети војвода Милош Обреновић развије код цркве у Такову барјак, кликнувши народу: Ево мене, а ево вам рата с Турцима!

12 апр. 1425, умре Мара, удовица Вука Бранковића, кћи цара Лазара.

13 апр. 1411 војвода Сандаљ Хранић продаде Млечићима за 5000 дуката Скрадин и Островицу.

14 апр. 1396 начини се у Млецима уговор, да Ђурађ Срацимир Балшић даде од своје државе Дриваст и Скадар Млецима, а њему за то да Млеци дају 1000 дуката годишње и он да буде млетачки племић.

15 (27) апр. 1809. Хајдук Вељко удари код Мустафапашине паланке (Акпаланке, Беле Паланке) на карван Турака, који су из Ниша бегали, велик плен добије и многе Турке посече. Сутра дан отме од нишкога паше Емир аге 2000 оваца, а после два дана дође под Белограчик отме тврдињу и посече у њој 400 Турака.

16 (28) апр. 1804 на Лазареву суботу опколе Турци на Чокешини код Лешнице 400 Србаља с Јаковом Ненадовићем и по крваву боју изгину Срби једва се избави Јаков са неколико људи. Ту су изгинули многи славни српски хајдуци, међу њима неумрли јунаци браћа Дамјан и Григорије Недићи.

17 апр. 1322 начини се у Млецима уговор, којим се Шибеник и Трогир потчине Млецима.

18 (30) апр. 1815 сударе се Срби и Турци на Винцима у пожаревачком округу и Срби одрже мегдан.

19 (29) апр. 1687 Ћесар Леополд I. позове на оружје против Турака Рашковиће, кнезове у Староме Влаху. На овај позив кнезови Јован, Мојо, Илија и Михаило са многим оружаним народом пређу у Срем.

20. апр. 1087 на Петровом Пољу уз цркву св. Цецилије убише Хрвати свога краља Свињимира или Звонимира, који је за краљевску круну продао папи хрватску земљу и народ у робље. Повод убиству био је, што је хтео на позив папин да иде да отима од мусломана Христов гроб. Самртни ударац задао му је његов писар и један његов слуга по имену Тадија. Издишући прокуне Свињимир Хрвате, да никад неће имати свога краља, него да ће увек бити под туђином господарем. И ова клетва ево пуних осам стотина година стоји на Хрватима, који су увек били чорбине чорбе чорба, како онда тако и данас.

21 апр. (1 маја) 1694 Ћесар Леополд I. јавља одлуком Србима, који су на његов позив дошли из Старе Србије са патријархом Арсенијем III. Чарнојевићем, да ће бити насељени на земљи међу Тисом и Дунавом; па позива патријарха и вицевојводу Манастирлију, да се ради овог насељавања споразумеју са врховним ратним комисарем грофом Донатом Хајслером.

22 апр. 296 умре папа свети Кајо, родом Далматинац из Солина, од племена Аврелија Валерија, од кога је био и цар Дукљанин

23 апр. (5 маја) 1849 умре храбри капетан Јефта Барајић од ране добивене код Војводинаца близу Вршца, кад је са 12 момака ишао на извиђење. Тане мађарско удари га у трбух. Издахнуо је у Избишту, где је и погребен.

24 апр. (6. маја) 1813 умре војвода Стеван Катић, славан јунак у српском устанку.

25 апр. (7. маја) 1841 премештена је централна управа Србије коначно из Крагујевца у Београд.

26 апр. (7 маја) 1771 умре задарски архибискуп Матија Караман, рођен у Сплету. Он је бранио словенски језик у хрватској цркви и поправљао је глагољске књиге, те је тако и у њих увучено много русизама. Осим других дела, писао је: Informazione per rapporto

a' Serviani di rito greco esistenti nella Dalmazia, loro derivazione, dogmi, costumi etc.

27 апр. 1277 умре српски архијепископ Јаниќије; после њега дође на престо архијепископски Јевстатије I.

28 апр. 1466 велико веће дубровачко понови своју забрану трговине робљем, претећи преступницима највећим казнама. Први пут издата је ова забрана 1416 године. Српски Дубровник први у Европи устао је против трговине робљем.

29 апр. 1348 цар Стефан Душан Силни даје цркви св. Михаила и Гаврила у Јерусалиму, коју су Немањићи сазидали, цркву св. Николе на Врањини са селима и метохом итд., као и дубровачки данак од 500 перпера годишње.

30 апр. 1203 на Болином Пољу код реке Босне босански попови, заступници и бан Кулин обвезаше се поклисару папе Инођентија III. присегом, да ће се оставити богумилске јереси и да ће примити римску веру.

Апр. 1400. почела је у Дубровнику куга морити и престала је истом у августу, пошто су многи од ње поумирали.

Апр. 1503. морнари из Барлете у Пуљи донесоше кугу на острово Каламоту, од које умре неколико чељади и онда престаде, но зато провали у Конавље и за три месеца подави многи свет. Оно лето било је куге у Пуљи и у Турској; у Котору у јунију за 5 дана помори 400 душа. Исте године у јулију и августу био је у Дубровнику јак помор од неке грознице, за коју су забележили, да од ње није било лека за онога, кога су лекари лечили, а који су се сами лечили, ти су умирали 1 на 50.

Апр. 1642. погубљен је Мустафа паша, српска потурица, тровачки син из Босне. Био је леп, снажан, диван јунак и зато љубимац бившега султана Мурата IV. који је био најјачи Турчин. Мустафа паша био је човек плавих бркова. Био је прво силихдар паша, онда капудан паша, онда паша од Будима, али у Будим ни отишао није, него га одмах поставише за беглербега у Темишвару. Као капудан паша отимао је од Персијанаца Багдад.

Апр. крајем 1687 славни српски јунак сердар Стојан Јанковић удари са својим Србима на кулу и шанац Караман међу Книном и Шибеником, посече 50 Турака, 40 зароби, место спали и са великим шићаром врати се у Шибеник. Одмах затим са 4000 друга упадне у Босну и дотера 18,000 грла разне стоке.

ЛИСТАК

(Споменик Н. Томазеу.) Пишу из *Млетака* 10 (22) марта:

„Данас у 9 часова пре подне, на широком пољу св. Стевана би свечано откривен споменик Николи Томазеу. Лик, који је врло добро испао за руком, дело је миланскога вајара Барцага (Barzaghi), изрезан је од карарског мрамора. Часни старац стоји на ногама држећи у левој руци рукописе, код ногу му леже неколике књиге (Омир, Данте); подножје од сивог мрамора вајао је млечанин Дориго, са натписом:

A
Nicolò Tommaseo
I veneziani
2? Marzo MDCCCLXXXII

„На тој светковини беху грађанске и војничке власти, људи из године 1848-49 који су још у животу, политичка друштва и задруге за међусобно помагање са својим стеговима, врховни владика Јаков Бернарди заступаше децу Томазеову, а италијански консул витез Фонтано ди Валсалина, родом из Шибеника, отаџбину славнога научника.

„Говорише синдик Маурогонато и витез Фонтано. Тога вечера трг св. Стевана беше осветљен електричном светлошћу, а градска свирачка дружина даваше концерат и ту и на тргу св. Марка; Млеци светкују.“

Нашим читаоцима биће познато, да је Никола Томазео (од старине Томашић) *наше горе лист*. Родио се у Шибенику (у далматинском приморју) 1802, а умрьо је у Флоренцији 19 априла (1 маја) 1874. Науке је слушао у Шибенику и Сплету. Ту је научио потпуно италијански, од некога учитеља родом из Ви-

ченце, који је улио у њ љубав к Италији, која му је живот испуњала и загревала. Тамо је стекао великих заслуга за народну (италијанску) и светску књижевност. (Гледај опширнији опис његова живота у Јавору 1874, бр. 18 и 19.)

Бавећи се у Шибенику, дружио се са врлим родољубом *сраским*, честитим трговцем *Спиром Поповићем*. Последак тога дружења беше тај, да је Томазео од тада почео више мислити о културном и политичком стању и свога народа. У почетку 1844, изашао је пред своје сународнике са изјавом родољубивих мисли и осећања; то је прво издање његових „Iskrica“, штампаних не зна се где. Месеца маја 1847 писао је на Цетиње Ђорђу Срдићу оно писмо, што је изашло у 16 броју „Гласа Црногорца“ 1874. Друго издање својих *Искрица* најпре хтеде 1847 да штампа у Бечу или Будиму; али га је аустријска полиција у Млецима тужила главној бечкој, да се тим списом иде на преврат међу јужним Словенима (по сведочанству *N. F. Presse*, од маја 1874), те штампање Искрица забрани и бечка и будимска цензура.

Иза тога шћаше да их штампа у Београду, Вуковим правописом, и да име »илирско« замени *сраским*. Али ни у Београду не даде цензура, због забране од 1832, по којој се књиге у Србији нису смеле штампати новим правописом. Србија дакле тада, због једне сакате забране, није хтела да прими у своја наручја своју »изгубљену овцу«, једнога од првих италијанских писаца европскога гласа. Друго, поправљено издање Искрица, са предговором и одломцима из 5 писама Томазеових издавачу првога издања, изађе у Загребу 1848. Од његових издања, која се нас нарочито тичу, изашле су 4 књиге *народних песама, наших*, грчких, тосканских и корсичких.

Дотле је Томазео радио критички отпорно, али 1848 умеша се сам радно у политику. Беседа противу цензуре, коју је говорио у млетачком Атенеју, писмо владикама, у којем их позива да пораде у Бечу за автономију ломбардо-млетачку, обратише на њ пажњу и аустријских судова. Њега затворе заједно с са Манином јануара исте године. Наравно, да су после два месеца ослобођени били; народ их је ликујући пратио улицама млетачким и постави их за врховне управитеље републике св. Марка. Томазео поста најпре члан привремене владе, па онда министар просвете, а за тим заступник те републике у Паризу. Пошав тамо, од велике своје библиотеке понео је собом: Дантову »Комедију«, Српске Народне Пјесме и Нови Завјет, у Вуковом преводу. Као посланик млетачке републике живео је у Паризу, као што живљаше негда младим бегунцем, у једној собици на тавану. Шест месеци његова посланства стали су републику свега 700 динара!

По предаји Млетака отплови на острво Крф, где се и ожени Гркињом, која му роди сина и кћер. На Крфу га почеше болети очи, која се болест доцније изметнула у слепоћу.

После јединства Италије (у јесен 1859) настани се у Флоренцији, бавећи се једнако дѣлом свога живота, *речником италијанскога језика*, који оста недовршен.

Никола беше средње величине, више нежан него снажан, финих пријатних црта, смеђ, разговоран, више мислен него живахан, без и какве афектације. Није био јакога састава, али здравље му беше у опште добро, све до последњих година.

Немци германисте, мрзећи у њему италијанскога патриоту, Словенина, републиканца, признају му ипак: оштри разум, дивску учeност, чудесно памћење, стилистички дар, (Томазео је један од најбољих вештака у италијанској прози), неуморни труд, старинско поштење, жилав карактер и расположај. Толика многа и велика својства (која му и противници признају) човека у пуном смислу речи; угледни карактер, који је оставио не само Италијанима и јужним Словенима, него и свему свету, врѣде више него и сами његови одлични списи. Целокупној појави човека и писца остаће значење трајно, испред које ишчезава вредност појединих дела.

Али и Италијани, који имају да покажу велик број славних људи, знају и да цене дела и заслуге њихове за Италију, (не гледајући им на порекло), а преко отаџбине своје и за човечанство!

(Блајвајс и Вук.) У Љубљани се склопило друштво за подизање споменика J. Блајвајсу, оцу нове словенске књижевности. Словенци су народ од 1,200.000 душа, а живе поцепани под седам државних управа, као и ми, па су опет прегли да даду видљива доказа свога поштовања према ономе сународнику свом, који их је задахнуо новим умним

животом. А нас Срба има око 4 милијуна, у Србији, Црној Гори, Аустро-Угарској и Босни-Херцеговини, који живимо у уређеним државама, да оне у Старој Србији не помињем, па јесмо ли ми што чинили за споменик и издавање умотворина, народних и творца наше новије књижевности?

Јесмо. Али недовољно.

На подизање споменика скупљено је код Матице Српске свега само 1100 фор. (око 400 динара). А што се тиче издавања дела, тим овако стоји.

Одмах по смрти Вуковој (1864) шћаху Ј. Гавриловић, Ђ. Даничић, Ј. Бошковић и Ст. Новаковић да приреде прво издање свих дела Вукових, без и какве своје користи. План беше, да се почне са зборницима народних умотворина. Ј. Гавриловић и син Вуков, Димитрије, тада српски капетан, даваху главницу од 120 дуката на издавање прве књиге песама. Од дохотка најпре би се вратило главно, којим би се штампала друга књига, и тако даље. Али госпођа Вуковица није на то пристала.

За тим се месеца јануара 1865 у Бечу и у Загребу састави Одбор за издавање Вукових дела. Одборници беху: О. Утјешеновић, др. Ф. Миклошић и др. Ј. Суботић. Од себе се разуме, да и они радише драговољно. Учињен је прорачун на 15.000 фор. и издан позив на скупљање прилога. Скупљено беше 7450 фор. и толико издано. О трошку тих народних прилога изашле су ове књиге: 1. Приправа за историју свега света, 2. Пета књига песама, 3. Женске песме из Херцеговине, 4. Живот и обичаји, 5. Приповетке, 6. Немачки речник.

Тако су угледали света сви главнији неиздани рукописи Вукови. Остадоше још мањи списи, који ће се уврстити ваљада међу остале сродне, као: Одговор на критику владике Никанора (Грујића) о Вукову преводу Новога Завета; (Одговор је тај, истина, уломак, али је више од пола готов,) и други.

С временом биће прештампане и народне песме, али скупљање и уређење растрканих списа Вукових, који отворише нову *еру* у науци о српском језику и у разноврсном познавању нашега народа, ко зна кад ће се предати у руке млађем нараштају нашем, жељноме бистрога, свежег напитка из најбољег извора.

Мимо то, чланови одбора за издавање Вукових дела (од 1865 до 1871) беху само на врху управе; они не доспеваху од својих послова, да сами воде бригу око приређења и штампања напред поменутих књига, него то беше поверено млађим, за тај посао још недораслим силама. С тога у напред поменутих 6 књига има много погрешака противу језика. Народне умотворине и Вук, најчистији извори нашега знања о језику и — погрешке? (Гледај Миклошићев предговор к немачкоме речнику).

Па кад је под фирмом одборском тако ишло, како ће тек ићи код мање позваних издавача! Ту ће бити небројено погрешака. Доћи ће до тога, да ће после 20 година требати читави одбори за пречишћање Вукових дела од доцнијих изопачилаца, као што то треба сад за Доситијева дела; само што би то код Вука још горе било, јер је баш језик јака страна његова.

Године 1874 покренуо је ту ствар наново лист „Јавор“. Он у једној својој белешци вели: „Из Београда нам пишу, да је и *трећи пут* учињен покушај за издавање свих скупљених дела Вука Стеф. Караџића. Господин Ф. Христић, сазнавши летос у Бечу, како госпођа Вуковица натеже са издавањем Вукових књига, радио је да задобије за српску државну штампарију право, да она изда сва Вукова дела. Понуђено јој је од стране српске владе 1000 дуката. Смишљен беше и план, како да се сва дела скупе и уреде, па што је популарно (песме, приповетке, пословице и т. д.), да се штампа у много комада, као један део, а расправе и остали књижевни послови, као други део. Али све то остаде напразно, јер удовица покојникова није пристала на то, тако рећи *ни у начелу*, тражећи место погодбе, да настави своје дојакошње издавање и да се у томе потпомогне. На тај начин нема изгледа, да ћемо скоро доћи до скупљених дела главнога стожера, око којега се окреће сва наша новија књижевност.“

На то у 6 броју поменутог листа изађе оваки одзив из Београда:

„Белешка ваша *К издавању Вукових дела*, штампана у 4 броју ов. л. читала се овде с пажњом, јер има многих интереса наше народне књижевности и образованости, везаних за *онако* издање, о каквоме се у вашем листу јавља. Вукова збирка народних умотворина,

онако вешто пребрана, то класично благо народне поезије наше, које више нико онакога не уме да нађе ваљало би да се гомилама разноси и шири на све стране народа, јер су досадашња издања *скупа, луксусна*, и *малобројна* спрам потреба, или ретка, или веома мало и неједнако раширена. А до гдекојих дела Вукове прозе управо се муком долази. Влади би српској била дужност, да и потпомогне и организује ширење таких књига у крајеве, као што су прекоморавски у Србији, и да им олакша пут у српске крајеве под турском влашћу, где је књижевна образованост српска силно заостала. Ето још разлога, са којих тај посао не треба да дође у руке никаквом приватном издавачу, јер се за сад само државним средствима може постићи онако издање, какво се помиње у 4 броју *Јавора* и какво би доиста садашњим народним потребама доликовало. Желети би још било, да такво једно издање Вукових дела буде почетак издавању опширнога кола *Народне књижнице*, у коју би могла ући скупљена дела досадашњих врсних писаца наших. И за тај посао тешко да се за сад може наћи издавач тако удесан, као што је београдска државна штампарија".

Од то доба до данас, Вукови наследници чини ми се да су прештампали само једну књигу песама, али за то су више радили поједини штампари и књижари-издавачи, који обично неовлашћени издају поједине партије песама, као: о Краљевићу Марку, Косову, Милошу Обилићу, браћи Јакшићима, и тако даље. То показује с једне стране: велику потребу таких јевтиних издања за народ, а с друге стране опет: обилажење наследничког права и мало пијетета према много заслужноме покојнику, а српској књижевности ипак је тим слабо поможено.

Нама требају данас: 1о *Све умотворине народне* у једној књизи, у онако лепом и јевтином издању као што је Свето Писмо, да се штампају у 20,000 егземплара, а продају увезан комад по 3 динара. 2о У другу књигу да дођу *оба речника*: српски и немачки; 10,000 егземплара, увезан комад по 5 динара. 3е У трећу би књигу дошли *сви остали списи* Вукови: о језику, историји, земљопису, народопису и т. д., са описом живота; опет 10,000 егземплара, увезан комад по 5 динара. 4о Четврту књигу чинило би *Свето Писмо*, које има свога издавача.

А што се тиче унутрашњег распореда и уређења, *прво издање* ваљало би да приреде стручни књижевници; друга се после могу лако прештампавати по њему, а државна штампарија у Београду била би понајзгоднији издавач за тако велики предузетак. О откупној цени може бити разговора, а то би била ствар српске државе и Вукових наследника.

Али ће нам се рећи може бити: „нема с[illegible] средстава". Ако будемо чекали, да нам с[illegible] „средства" пресипају, не ћемо их никад н[illegible] имати; него ваља бити усталац. Али се овд[illegible]е и не иште *дар*, него само *позајмица* држа[illegible]ној штампарији и овлашћење, да може [illegible] наследницима ступити у преговоре, ради о[illegible]купа искључивог права на штампање, све [illegible] године 1894. По горњем рачуну било би [illegible] књиге по 60 табака, у формату Светог П[illegible]сма, које би донеле свега 160.000 динар[illegible]. Том сумом могли би се подмирити трошко[illegible] око издавања и понудити наследницима 24.0[illegible]0 динара, за прво издање, (а за свако дру[illegible] сразмерни део). Држава при првом изда[illegible]у не треба да иде на добит, (она врши св[illegible]ј просветни задатак и даје својој штампари[illegible] посла), него тек при осталима.

Са нашега нехата измаче нам се вели[illegible] академијски речник; Србин Даничић пише [illegible] Хрватској то монументално дело наше књ[illegible]жевности. Шта чекамо? Хоћемо ли зар [illegible] ову дужност да не испунимо? Треба ли н[illegible]помињати, да, што кнез Милош беше српск[illegible] држави овога века, да је то Вук српској књ[illegible]жевности (овога и свих пређашњих веков[illegible] то јест *главни основач*, јер се пређе писал[illegible] српско-словенски или српски *покњишки* [illegible] „вишу класу", а од Вука влада *чист српск[illegible] језик* са књижевношћу народном и за наро[illegible]. Треба ли подсећати, да је Вук рођен у С[illegible]бији, у Подрињу, на погледу двеју велики[illegible] српских земаља, Србије и Босне с Херцег[illegible]вином, и да свагда беше одушевљен за целокупно Српство! Треба ли истицати, да се основачи нове српске државе и основач новије српске књижевности слагаху! Вук у намени IV књиге народних песама каже кнезу Михаилу: „Од почетка године 1844, како сам имао срећу те си ме Ти познао, што сам год ја добра учинио у књижевности нашој, све је Твоја слава и дика; јер живећи ја с муком и с натегом, као што сам живио до онда, *без Твоје милостиве и родољубиве помоћи* тешко би се и што од онога могло учи-

і" — Шта би Бугари, Хрвати и Словен- чинили, да имају свога Вука? о године биће сто година првој Досити- ј штампаној књизи, у Липисци, (Живот и ђаји, 1783). Тада би ваљало Вукове кости ети из Беча у Београд, па их сахранити *западним вратима* наше велике цркве, а Доситијевим, а над гробовима и ога и другога просветника српског по- резане ликове њихове, до појаса, од ора. Тако би београдска саборна црква ала некако српски *Westminster*, сахрани- бар неких великих Срба новијега времена.

ридесетогодишњица.) Београдско Певач- руштво прослављиће на Тројичин дан ов. у месту своју 30-годишњицу, под заштн- Његова Височанства краљевића-наслед- Александра. Према одлуци скупа од јануара, позвани су на ту прославу сви снв, помоћни и некадашњи чланови, као а српска, хрватска и многа друга сло- ка друштва, од којих су се многа одазвала е доћи, и по томе светковина та обећава е бити лепа и сјајна. — Паробродско и зничко друштво возиће госте у пола цене. данашњем нашем листу доносимо: *Пе- Краљевићу*, од М. Вана, коју је у ноте кио г. Јосиф Маринковић, друштвени вођа, а певаће овдашње Певачко Дру- о при примању заставе и на банкету. о исто доносимо: *Певачку химну*, од гомира Брзака, коју је такођер у ноте кио г. Ј. Маринковић, а певаће је сва чка друштва заједнички, на концерту у одном Позоришту на Светога Духа трећи Том ће се песмом отворити концерат. вом приликом имамо да забележимо и у немилу појаву. На позив овдашњега штва, хрватско певачко друштво у За- у: »Коло«, одазвало се тим, што се се- , да и оно има нешто да слави, своју одишњицу, па је ту своју прославу ста- *такођер на Тројице*, јамачно, да не би тска и словеначка друштва морала ићи Београд. Је ли то *братски?* Рачунају ге *шовинисте* на то, да се српска инте- нција мора свагда владати својтљиво и шки, а да хрватски »младенци« могу о хоће? Мисли ли заиста једна странка ата, да ће српски народ до века трпети, у се у Двојној Краљевини вређају: име, к, источна православна црква (називајући грчко-источном«), да поред својих веро- исповедних школа издржава и помешане (»ко- муналне«), и да му једнако стешњавају ње- гова автономна и друга права? Зар српски прваци не могу доћи најзад на ту *прак- тичну* мисао, да тај *шовинизам* почну једном лечити *хомеопатски*, то јест: клин клином? »Нека пазе позвани, да се какогод зајед- ничким интересима не учини квар!«

(Једна београдска старина.) Од 1 маја ове године, почеће се у нас ширити и ис- прављати *дубровачка улица*, иначе »главна« или »стара чаршија«. Поћи ће се од саборне цркве к Дунаву. Ту између чесме и општин- ске куће у којој је Читаоница, има један вртић (баштица), који је ограђен деловима велике *гвоздене решетке*. То је старина, на коју желимо обратити пажњу.

За 65 година, докле су архиепископијом београдском управљале грчке владике (1765 до 1831), то јест од кад српску патријаршију беше закупила велика црква у Цариграду, па до првога митрополита Србина у обнов- љеној држави, Мелентија Павловића, — об- новљена би у Београду црква, у којој су жене, по источњачком начину, стајале на хору и биле заклоњене од мушкараца гвозденом решетком. По што је кнез Милош назидао садашњу саборну цркву, та решетка би упо- требљена као ограда на поменутом вртићу до чесме. Има још живих људи, који то памте. Штета би била не сачувати потом- цима таку старину!

Поменуте делове решетке, ваљало би сад приликом рушења предати на чување На- родном Музеју или Читаоници. А ако су баш за продају, боље да их ти заводи откупе, него какав ковни занатлија, или може бити и — »телал«!

(Љубавно писмо) од К. Трифковића, при- казано је јануара месеца ове године у ма- ђарском народном позоришту, као што смо већ јавили. Сви мађарски листови хвале ту шаљиву игру. Ми ћемо донети овде неколике изводе, да виде наши читаоци како суди туђа критика о том нашем позоришном делу.

„Pesti Napló“ пише овако:

„Предмет је тој шаљивој игри мала поро- дична размирица. Мелодија је, истина, позната, али је врло вешто, са ефектом и милозвучно стављена у ноте...... Осим неких ситница, које се лако дају поправити (као на пр. што док- тор Видић мора да обуче пред друштвом и то после подне *шлафрок*), комад се природно

развија, пун је лепих досетака, свежине духа и ванредно занима публику од почетка до краја. Свакако је то рад необично даровитог човека, који је многу лепу наду понео са собом у свој прерани гроб".

„Pesti Hirlap" пише:

„У народном позоришту данас смо имали прилику, да се упознамо први пут са производом српске драматске књижевности. Писац јој није више међу живима, а то је велики губитак за српску књижевност. „Љубавно писмо" оснива се на кривом разумевању. Садржина му је само досетка, која је израђена са француском бравуром. Публика се за време трајања целог комада непрекидно мора смејати, а друго што и не може бити смер такој малој блуети. Нарочито напомињемо расплет на крају, који је изведен на женијалан начин. „Матица Српска", која је ту шаљиву игру наградила са 100 дуката, могла би за пример служити нашој ученој академији, која за 100 дуката тражи саме Софоклесе и Јеврипиде."

„Fövarosi Lapok" доносе:

„У недељу смо гледали српску шаљиву игру, прву на даскама нашег позоришта. Тим је народно позориште дало грађанско право српкој позоришној књижевности на првој мађарској позорници, а уједно се одужило према српском позоришту, које у свом репертоару има доста мађарских шаљивих игара из народнога живота.

Али „Љубавно писмо" осим тога, већ само по себи заслужује, да се прикаже. Ако не чинимо никакве замерке почетку, где нас слуга упознаје са приликама у комаду, као и у неким нашим шаљивим играма, и ако не замерамо то, што у интересу заплета морамо веровати, да сестра не познаје рукописа своје сестре, с којом заједно живи: морамо признати, да је та шаљива игра пуна живота, свеже наивности, досетака и вештих обртаја. Комичне ситуације у њој дају се живо одиграти, а публика мора им се смејати. То смејање од срца, што је изражавало допадање многобројне публике, мутила је у многима тужна мисао, што је писац преминуо у својим веома младим годинама, а тиме је српску, књижевност велики губитак постигао. Да је бог писцу подарио живота, па да му се дар развијао, као што се томе од њега по овој шаљивој игри могло надати: српска књижевност добила би у њему таког писца шаљивих игара, кога би и страни свет са признањем спомињао . . . . На свршетку представе, сви глумци редом били су изазвани."

»Hon« пише:

»Главна мисао те шаљиве игре позната је у различним варијацијама, али је у изради показао писац велику уметност. У целини забавља те та шаљива игра доста добро, и недељној публици даје се прилика, да се по својој драгој вољи насмеје. Мана је тој шаљивој игри, што се с почетка полако развија и тек при свршетку постаје све занимљивија. Публика је лепо примила ту новину и бурним пљескањем одликовала је све представљаче."

»Ellenör« вели:

„У тој шаљивој игри има доста шале [illegible] врло комичних ситуација, међу које дола[illegible] нарочито и оно место, кад Видићка и Др[illegible]жићка не ће да верују Евици и њеној исп[illegible]вести. У то искуцава часовник: четири, п[illegible]шест, а Милан се појављује на вратима, и[illegible]говарајући се, да је дошао „са свим случајно[illegible]" Сви на глумишту ударе у смех, па то пр[illegible]хвата и публика те удара у бурно пљескан[illegible]е. Томе призору; па љубомори дражићкиној и видићкиној и самртном страховању драж[illegible]ћевом публика се од срца смејала, а од то[illegible]а се више не може ни тражити од скромне блуе[illegible]е, која не ће ништа више да буде, него што је[illegible]."

„Egyetertés" суди:

„То је шаљива игра „малих забуна". Доб[illegible]а воља из тог комада прелази и на саме глед[illegible]оце. На глумишту се много смеју, а смех [illegible]туда наводи на смех и гледаоце. То је ш[illegible]љива игра оне врсте, о којој Немци веле [illegible] је у њој све „gemüthlich" а израђена са х[illegible]мором Р. Бенедикса. Та шаљива игрица и[illegible]а и ту добру страну, да никако не допушт[illegible], да ти је и на часак само дуго време. Ш[illegible]о је тај комад тако лепо успео, може се пр[illegible]писати и изврсној игри наших глумаца, [illegible] скупу и посебице".

Најпосле „Függetlenség" овако умује

По тој шаљивој игрици не можемо још пр[illegible]судити, какве су књижевне прилике у Срб[illegible], али се по тој малој блуети може видети, [illegible] јој је писац имао дара, да је био веселе ћу[illegible] и да је досетљив. Са ванредном добром в[illegible]љом приказали су комад сви глумци... Ј[illegible] су узели дивне српске маске, те су и ти[illegible] помогли да комад буде тако добро примље[illegible]. Било је тапшања и смеха доста, и та ће ш[illegible]љива игра прибавити позоришној публици ј[illegible] доста забавних вечери. Само би ваљало [illegible] драматург дотера мало језик у тој шаљив[illegible] игри, јер су преводиоци местимице показал[illegible], да са мађарским језиком стоје на ратној ноз[illegible]. Ако Србин и не воли Мађара, а Мађар оп[illegible] Србина, али бар на пољу граматике не треб[illegible] да шкоде један другоме".

Одговорни уредник: Стеван Ћурчић   Власник и издавач: Петар Ћурчић

КРАЉЕВСКО-СРПСКА ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

ГОДИНА ДРУГА — 1882 — СВЕСКА ПЕТА И ШЕСТА

ПЕРА СЕГЕДИНАЦ

ТРАГЕДИЈА У ПЕТ ЧИНОВА

НАПИСАО

Лаза Костић

ДРУГИ ЧИН

ПРВА ПОЈАВА

(Дворана у Араду. — Улази *Вукић*, за њим Баћанијев *изасланик)*

Вукић.

кани ме се, узалуд ти труд!
пако ће за Пером војска сва,
камо л' на Французе! — Па још ја
а ударам на оца Јулина?!

Изасланик.

ар мислиш да би Пера дао ћер
сиротана као што си ти? —

Вукић.

иромах сам, ал' само кад би ме
волела —

Изасланик.

љуби л' кога већ?

Вукић.

Та о њу се сви момци отимљу,
ал' у колу је једнак сваки јој;
па зазирем од једног ипак ја.

Изасланик.

Па што да ниси први момак ти?

Вукић.

Од момаштва му не б' ми био страх,
ал' боље је одевен, него ја,
оружје му је позлаћеније,
од мене јаше бољег ђогата, —
а девојкама то заноси свест.
Ал' ево је, ево је с матером,
та погледај је само, човече!
Има ли сунце друге драгане,
до њеног ока, њене зенице,
што примајући зраковни му љуб
враћа му семе плодом тространим,
постићујући сјајом драгана?!

Па уста, побро, ох па гласак тај!
Анђелске песме ако ниси чуо,
притај' се са мном за тим побојем!

(Одвуче изасланика за један ступац. Улази *Мара Перина с Јулом*)

Мара.

Па кад је било? — Како? — Причај све!

Јула.

Је л' скоро, мајко, Ђурђев дан?

Мара.

А што?

Јула.

Је с' чула песму Ђурђев-данову?
Синоћ је пев'о Милан у колу.

Мара.

Да чујем, храно!

Јула.

Ево, мајко, чуј:
„Никла Јула из румена ђула,
„Сва ми чула миљем обасула
„Узабро б' је ђурђеву на подне
„Моја ружа ваљда нема бодље."

Мара.

Све лепо, али —

Јула.

Није лепо зар?

Мара.

Ал' то још није, ћерко, просидба.

Јула.

Ох, знам да није, мајко, добро знам;
но и то би ми среће било дост!
Ал после кола каз'о ми је још,
— упамтила сам сваку речицу —:
Јеси л' ме чула ружин пупољче?
Јеси 'л ме чула и разумела: —
О ђурђеву дну просио бих ја
у мајке руже лепи пупољак? —
Замоли је, умилостиви је,
да пупољак уз мене привије.

Мара.

У мајке руже? — Гле несташка ти,
удвар'о би се још и матери. —
Е Ђурђево је скоро, дао Бог —
поштена кућа, ћерко, газдачка,
а старij' брат је добар љуби муж:
Тукелија је за те прилика,
свом душом дајем благослов ти мој
а отац ти —

Јула.

Мој родитељ, зар он —

Мара.

Не бој се, ћери, он ће пристати,
ал' мислим, знаш —

Јула.

Зар мислиш, мајко, што?

Мара.

Замишљен ми је нешто, забринут,
за скупштину се спрема крупна ствар;
пре скупштине не дирајмо га још,
тренутак један може незгодан
помрачити нам свег живота дан;
не бунимо га, да нас не кара,
и' нако ће још данас бити збор.

Јула.

Ох, немој, мајко, дугачак је дан.

Мара.

Разумем те, но стрп' се, дијете,
пренаглићеш, из узде у Будим!

Јула.

Зар моје трпње није доста још?

Мара.

Да с' ниси већ обрекла Милану?

Јула.

Не, мајко, нисам. Годин' дана већ
неугодном се патим нагодом
нагађајућ удварања му смер;
па сад, кад рече жељну исповест,
ни погледати не смедох га ја,
већ утеках у стидном зазору
сакривајући слабог срца мах.

Мара.

То није било добро, дијете,
сиромах момак може мислит зло.

Јула.

Он зло да мисли? Ох, он добро зна
ја мислим већ да знаде цео свет.

Мара.

Будало једна! ни ја не знадох,
а она мисли, зна је читав свет.
Но стрпи се, колико довече,
док данашња прохуји скупштина,
разложит' морам баби целу ствар,
па сутра ћемо твоме Милану
поручити да спрема просни дар.
Ал' хајдмо сад, купе се људи већ,
уклонимо се мушком жагору!

Јула.

Ох хвала, мајко, хвала, рођена!

(љуби јој руку, одлазе)

Вукић.

(потрчи за њима)

Подмукла лијо, гујо присојко!

(изасланику)

Колико су ти дали златица?

Изасланик.

Не води бриге, овај мали цак!

Вукић.

Малена кеса, пришко, шпрљава,
почетку треба три пут толико.

Изасланик.

(показује другу кесу)

Још ево ти и моја рођена,
а трећу морам зајмом набавит'!
Не плати л' гроф мој, стаће ме лелек,
ал' за начело човек даје век.

Вукић.

Хајд' жури се, пожур' се, човече,
на рочишту се нађи довече,
заслужит' ја ћу донде плаћу ми.

(Изасланик оде)

Сад овај мисли, ја сам заљубљен!
Ха, ха, ха-ха! Будало глупава!
Да није тако, зар би тол'ко дао
да радим против оца Јулина?
Ја заљубљен? Ах, злато, моје, да,
и злато ми је злато, заиста!
Дуката требам, злата требам ја
да Јула буде моја невеста;
да моја буде, не рад милости,
већ ради мржње и рад освете;
та тисућ кеса оваких би дао,
за једно само, једно њено *јао*!
Јер ја је мрзим смртном омразом,
па мрзим и тог њеног Милана!
Ал' ево их, купе се у чопор,
у скупштину, да речем; — но тај скуп
ма по ког од вас може бити скуп.

(Улазе више млађих часника у разговору, пред њима *Милан Тукелија)*

Милан.

Да, на Турке бих пошао радије,
ал' ма на кога, само дајте рат!
ох, како ми је додијао мир!
шат погинем у тој погибији,
па доспем зар у праведнички рај,
по рају божјем анђеле бих клао!

Вукић.

(себи)

Тај не зна, шмокљан, да му ј' отворен
анђелском руком његов земни рај:
адамов син: „Загризи“! — „Прво ти“!

Милан.

Шта велиш, Вукићу?

Вукић.

Та велим, да —
кад Сегединац душе на сав мах
тад малакшу малени — Петрови:
капетан Пера кад науми што.
ма био рат на светог Николу,
бадава ће се сви одупират',
бадава свираш, мора бити рат!
Ал' већ од тебе нико не иште
да против Пере кад год прозбориш!

Милан.

Од мене, велиш, зашто? реци зашт'?

Вукић.

А ко би још захтев'о, за Бога,
да збориш ти прот' — оца јулиног?
опасност грдна, побратиме мој!

Милан.

Шта рече, један никоговићу?
зар мислиш, да бих. . .
(потеже мач)

I Заставник.
(Зауставља му руку. Вукићу.)

Шта којешта ти!
за љубав цуре да се јунак да
заводити у мушкој накани?
Па Милан још? којешта, — ћути ту.

Милан.
(себи)

Зајеадају ме, ругају ми се,
сав свет је мени подсмех, поруга,
и поглед сваки, камо л' свака реч!
Ох поглед, поглед! Да сам остао слеп,
од милокрвна прва гледа јој,
од опсене смејутка њезина,
бар ових не бих вид'о погледа,
ни помрчине осмејака тих! —
Ох! та да ме је погледала бар!
Бар један зрачак жарке зенице
несуђенке ми, неверенице!
Из отог зрачка градио бих мост
за среће своје рајску вечитост.
Ал' ни тог дарка, ни те понуде!
Па, поносита благом обилним,
ни примит' не хте проснa гледа мог,
већ утече, ох, мучки нестаде! —
Па сад још оцу да повлађујем,
па да ми кажу: „сује, сује труд
удварање бадава, не ће те!"
Па ма ме већа кобна одлука
осудила на додијали мир,
одмакла рат у пусти недоглед,
подносити срамоте не ћу те,
не-не, не-не, то не ће бити, не!

I Заставник.

Ал' ево нам и поглавара већ,
испред њих Пера поносито гре.

Вукић.

Страховито се Пера захукао,
та свакога би противника смео,
заступит пута ко би сад му смео?!
Шта велиш Миле? ко би?

I Заставник.

Ево их!

(Улази *Пера Сегединац*, за њим *Зака*, *Чорба*, *Ш...вић*, *Ранко Тукелија* и остали капетани. Сви пос... лају у колу. У среди Пера)

Пера.

Војничка браћо, српска господо,
ћесарске земље дична обрано,
на замашан се састадосмо рад:
Изабрат' вам је посланике сад
на српски сабор у Београду;
а ваља нам и пропис удесит'
да с њега буду посланици нам
на дичном збору светла образа.
Јамачна нам је синоћ стигла вест,
да митрополит носи поруку
да ћесар зове народ у помоћ
на француског противника свог
и за ту помоћ, шат и победу

бода му да бира војводу
повратку са славног разбоја.
мислим, браћо, друзи, господо,
рбадија ће листом нагнути
а крвљу својом царску свешта реч;
ту веру даће посланици нам
У руке светог митрополита,
православни му примив благослов.
А сад јунаци да нам живи цар
над народом што милостиво бди
и православну штити благочаст!
Приступимо јунаци избору!

(Устане, сви поустају. Неки вичу: жив био! Један улази, приђе Шевићу и пришапне му нешто)

Шевић.

(лагано Пери)

На трему чека један калуђер,
имао би с нама крупну коју реч.

Пера.

(момку)

Нек причека док прође скупштина.

(Момак оде. Међу заставницима жагор. Милан хоће да говори, остали га ућуткују)

Ко то зипара? Шта је? — Момци, мир!

Вукић.

Опрости мени, капетане, реч,
ал' сва се војска обрадова том,
Што чује да ће заратити се.
Ал' нико ваљда није жаром тим
успламтио на јуначки ти збор
к'о Ранков Милан, мој најбољи друг;
тренутка не мож' дочекати тог
да појури на љуту Францију,
Испитао нисам, је л' јуначки сој
Ил' за то можда, што је предлог твој?

Пера.

Жестину само ратоборну ту
похвалит' морам у омладине.
Утишаће се, има времена.
А моја брада ваљда, седа сва,
захтеват' може зазор од млађег.

(капетанима)

Кога ћемо изаслат', господо?

Милан.

Ја ипак питам, шта нам даје цар,
Што даје ћесар у замену нам,
кром војводе кад прође већем рат?

Пера.

Је л' у вас тамо који млађи брат?

Милан.

Ја опет питам, шта нам даје цар?
Јер народу се додијало већ
У лудо гинут мамљен обманом.

Пера.

Охо, синовче, где ти њега, где!
Зар војводу изабрат — обмана?
А знаш ли ти зар, што је војвода?
Где, где, јуче је с трске сјах'о тек,
Па гинут му се додијало већ!

Милан.

Ја мислим да сам у скупштину зват,
к'о српске војске царев заставник,
у скупштини ми приликује реч:
Ја добро знадем, шта је војвода,
ал' као да не зна Пера капетан.
Ја мислим, војна иде с војводом;
у мирно доба то је додола,
вертепски лутак отелејисан,
ил' златан мамак бечкој удици! —
Господин Пера да је војска сва,
ни да бих речи, нека војује;
ал' док још има српског племена,
што челом љуби турског хата траг,
на трг робињски што му носи ћер, —
да ово мало снажна народа
по непелу туђине изгине,
Да буде Пера Сегединац кнез,
ил' војвода, ил' што ли? —

Ранко Тукелија.

Милане!

Милан.

Окани ме се, кад не смете ви,
ја морам рећи, ја не пристајем.

Пера.

Да буде Пера Сегединац кнез,
ил' војвода ил што ли? — деране, —
усуђујеш се дићи на цара.

Милан.

Зар на цара? па шта? па какав цар?
А камо ти поштена царска реч,
да српска војска тек на Турке гре,
да брани земљу, цара, царску реч?
А речи нема? Зар је и то цар?

Пера.

(трза мач)

Безобразниче, у скупштини ту
Називат' лажом светлог ћесара!
Мач на поље! Па са мном на оглед!

(Капетани задржавају *Перу. Ранко* стишава *Милана*)

Зака.

Не суди му на пречац, пријане,
Је л' кривац, нек му прави буде суд!

Милан.

Сваки би други осетио већ,
у мача мога какав има мах,
на седу браду не трзам га ја.

Вукић.

На седу браду? А, да боме, да,
и стариј' човек дете имат' мож'
а дете може лепо бити још.

Пера.

Шта вели тај?

Милан.

Шта вели? вели то:
Кад ћесар чује, како Пера зна
за пусте речи народ свој да да,
на браниоца мачем кидисат',
колајна му је и онако ту
Па на што даље дизат вику ту?

Пера.

И на то пашче мач још трзам ја?
Колајну њему!

(ћуши Милана)

Ево ти је на!

Милан.

(тргне мач)

Будало стара! Ти зар хоћеш крв?
Па нек ти буде! Само још да знаш:
С вршњацима се борим десницом
А шуваком са лудим старцима.

Ранко Тукелија.

Не могу пречит боја крвавог,
ал' посред збора нема места му.

Пера.

Па на поље, да трема не каљам
Уза ме Зако!

(излази са Заком)

Милан.

Ранко, уза ме!

(излази са Ранком)

Вукић.

Ма господо, ма браћо, шта је то?
Зар нико не ће да их растави?!

Шевић.

Не лудуј ту! Сад Перу раставит'!
Зауставити Мориш пролетњи
бујицом горском да се раздраган
не баци плах у Тисин загрљај,
ил' не силави рибарске колебе?!

I Часник.

Да растављаш? А ко их наврка?

Вукић.

(гледа на прозор)

Гле! Већ је доцкан! Голи мачеви!

(Чује се звекет мачева. сви иду на прозор)

I Часник.

Е, није Милан мачиј' кашаљ, не,
дочекује тек противника свог.
оштрпкује тек Перин ударац.

Шевић.

горе за њ'; раздражиће га зло.
ображ момак да га штеди још,
Перу држи ни пода шта зар ?
презор му не прође олако !

I Часник.

, чекај само ! Гле будале, гле ! –
што не тучеш ? Немаш ока зар ?
не виде, да Пера промаши ?
гле га сад ! да мачем не трже,
нетан Пера набо би се сам
гином слепом нападаја свог.

Вукић.

' сад је крај. — Хо-хо ! то шикће крв !

Шевић.

ив и здрав Перо, добар ударац !
е му рука баш у подрамак !

I Часник.

ко ти треба ! За тебе је мач !
мачков реп за мачиј' кашаљ тај !
ко ти треба, тако зелен, млад,
ни за живот, ни за какав рад.

Вукић.

з једне руке живети се мож.'

I Часник.

може, болан, коленовић је,
' хоће л' поћи која цура за њ'
д остане на десној руци власт ?

Вукић.

тако красног момка, зашто не ?

I Часник.

красног му проводације !
навек си му иш'о на руку,
ако је и прош'о с' руком сад,
' гле овамо, шта ће ове ту ?

(*Улази живо Мара Сегединчева*, за њом *Јула*)

Мара.

ој муж ! Мој Пера ! Где је Пера, где ?
оручују нам, да се побио !
овор'те, где је ? с ким се бије ? с ким ?

(Улази с друге стране *Пера Сегединац* у руци му го мач)

Пера.

Показ'о сам ти, ко је Пера, знај
(смотри жене)
А шта ћеш ти ту, жено ? — Одлази !
У мушком послу немаш места ти.

Мара.

У мушком послу ? Дивни послови !
О твојој глави радило се ту,
а твоја глава сав је живот мој.
Па ко је крвник, што те нападе ?

Пера.

Мој крвник ? да, мој крвник ! -- дериште !
Ко дериште сам ошин'о га тек.
Да беше човек друкче бих му дао.
(Један часник улази)

Часник.

Ма помагајте, браћо, у помоћ !,
Је л' од вас који видач од ране ?
Не могосмо зауставит' му крв !

Пера.

Је л' истина ? — Толико нисам хтео. —
(Два војника уносе *Милана* на носилима, за њима *Ранко Тукелија*)

Ранко.

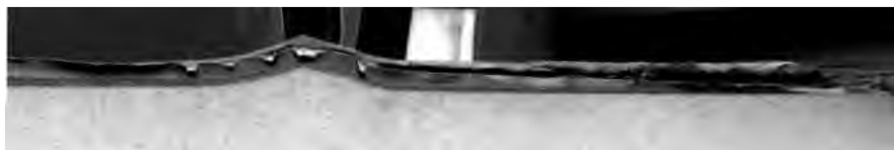
(Заповеди да спусте носила)
Видиш ли Перо овај облик блед,
тај не сме поћи сам на онај свет,
један нас мора њему у послед.

Мара.

Шта видим ? леле мене ! ко је то ?
(*Јула* цикне и падне на Милана)
Мој Милане, мој зете, сине мој
Ох куку мени, што не дођох пре ! ?

Пера.

Шта бунца та ? Ма, жено, шта ти је ?
Полудела је. Какав, бона, син ?

Милан.

Шта видим, Јуло, јеси л' збиља ти,
ил' анђели то слећу крилати,
да милосиво црну застру смрт
преносећи ме већ у божји врт?

Јула.

Та жив је, жив је, жив мој соко сив!
Ал' ко те рани, тићу, ко је крив?

Милан.

Још питаш, је л'? Та ко ће бити клет:
Испод тог луцња тај устрељив глед.
Те с другог луцња, уста румених,
ни не дочеках речи стреливе,
усне ми твоје нераздељиве
и немо рекош': умри, увени!

Јула.

Зар с ока мога, с уста мојих зло?
Та твоје беше што је моје сво!
Па дај да љуте стреле побијем,
да устма мојим рану повијем,
шат милу крв поврати мрски дир,
ил' крвцом твојом да се опијем,
да издахнем на грудма овијем.

Милан.

Не коби, душо, своме драгану!
Тек сада ће живота проврет' вир,
и срце ће потећи на рану.
Ал' ипак ми на тебе није кив:
Не имадох те, цуро моја жив,
Ал' сад си моја! — Перо — ниси крив!

(издахне)

Ранко.
(сагнув се над Миланом)

Издахнуо је! смрт га скосила,
Увез'мо жетву: диж' те носила!

(Подигну носила, обнесвешћену *Јулу* прихвати *Ранко*, излазе полагано. Остаје само *Пера*)

Пера.

Не дајте, људи, браћо, господо!
Зауставт'те, зауставите крв!
Заустави је стара врачаро!
Треба л' ти свилац, ево ти га, на!

(чупа косу)

И одоше, и одоше зар сви?
Па марим ја. Та ја бар нисам крив!
Та сам је рек'о: „Перо ниси крив!"
А моја Јула, шта ће моја кћи,
Јединица ми, моја зеница?
Шта рече само? Он је био њен,
њен заручник пред Богом, у срцу,
њен избраник, а мој, мој зет, мој син!
Мој син? не-не! не-не Вукашине!
Ти ниси сина свог погубио,
већ убио си божјег анђела.
А што? а за што? Ха—ха! Ха—ха!
Јер анђо уста против ћесара;
ћесар ће, рече, преварити нас,
и лаж је, рече, ћесарова реч:
А ко је пречи, ћесар или Бог?
Јер Бог ако је истина и свет,
ни посланик му не сме лагати.
Па збуде ли се анђелова реч,
те слаже л' ћесар, — да л' ћеш смети
анђелка божјег тад осветити?
Хоћеш ли смети, Перо, хоћеш ли
том истом руком, истим железом
одбранит' народ преварени свој,
те осветничким смером самртним
пробости смело лажи ћесарској
позлаћену, себезналу му груд? —
Хоћеш ли смети, кукавицо је л'? —
Јест, лако беше теби с анђелом,
та нико не зна како казни Бог,
из пакла нико још не дође жив,
да прича грозе мука вечитих;
ал' клеште, клинци, колац, точкови,
је л', кукавицо, тога те је страх!?

(Улазе *Зака, Чорба* и *Шевић* с једним *калуђером*)

Зака.

Зар, оче, тако? Збиља, тако зар?
та то је пако, то је издаја,
кривоклетници, лаже, невере!
Зар опапљени нама бискупи
да свештеника верног окују.

не хтеде да душу изгуби,
верује, што они нопују ?

Чорба.

амницу зар брата некад свог,
веран оста Богу, народу ?
другог љутом глађу морити
изнуреног, старог, немоћног
носила везиват' мртвачка,
зварена сеном кошеним
бож' опрости, кљусе пред јасле !
све то зашто ? зашто покор тај ?
исчестити што хтеде милостив
отом вечним један издисај.

Шевић.

задужбину српску, дедовску
и турски силом поганом,
онити монаха смерни збор,
свештани српски самостан
лит' српским одродима зар ?
то је турски ! Шта ? шта рекох ја ?
ост' ми добри царе стамболски,
никад ниси дотле дотерао. —
где је царство, где је суд и власт ?
на ли ћесар за ту срамну страст ?

Калуђер.

ћесар, мислиш ? Све је узалуд !
његови нас људи гоне свуд !
Ієпој Вини нашој скровитој
рски један уби најамник
іна нам на вратих црквених,
којим је издахн'о рукама ;
у груд и црквен довратак
кропила му мученичка крв.

Пера.

(ступајући напред)

г' оче ? је л'? И ти си вид'о, је л'?
оче, ниси добро смотрио :
беше то, не беше Милан то,
погину на вратих црвених
еше анђ'о, божји посланик.
би га ? Вукашин, мислиш, је л'?

Хе-хе, зар не знаш ? То не беше краљ :
Убица његов ја сам, ја сам, ја.

(показујући мач)

Зар не верујеш ? Ево погледај :
анђелска се још увек пуши крв.

Калуђер.

Не познајем те.

(осталима)

Ко је човек тај ?

Шевић.

Капетан Пера Сегединац.

Калуђер.

А ?
Разумео сам за твоју невољу.
За тебе само један има крај,
тек један пут у изгубљени рај.

Пера

(пружа му балчак свога мача а врх упире у раздрљење груди своје)

Гласниче неба, збори, је ли тај ?

Калуђер.

(уклањајући му мач)

Охо, синовче, лакше мало, стој !
Зар мислиш проћи тако јевтино ?
Благодет је грешнику рана смрт.
На теби, Перо, смртни лежи грех,
а смрћу смрт поправља само Бог ;
за човека је други пут утрт :
Животом само поправићеш смрт,
животом спрати грешног дела срам !

Пера.

Животом ? Да. Погађам, оче, знам :
У мени млад оживет мора див,
што мученички многе пропаде,
свом народу душевит бранилац
од нападаја роба ћесарског.
Разумем, оче, нека буде, де !
Очајном руком отиснућу смрт
раширени јој одбит' загрљај,
што жељен мир грешнику нуди њим,
да мрском жићу чело целујем

у свакој муци бранич народу.
Ал', оче свети, што ћу болан жив,
не усхте л' народ кадгод обране?

Калуђер.

Не лудуј, Перо! како не би хтео?
А хоће л' гладник нуђен залогај?
зажели л' слепац дана белога?

Пера.

Ал' залогај кад зубма држи звер,
кад слепац мора сунце скидати,
и унучад му да ужива свет? —
Сиромах народ не ће л' волети
још који час уживат глад и мрак,
нег' прегнути за борцем очајним
те часком беде купит' славе век?
А борац? Лети самац, остављен,
сажежен сунцем, или зверу плен!

Зака.

Не бој се, Перо, не ћеш бити сам;
ма каква на нас љута дошла звер,
ко реп увуче, то ће бити кер!

Пера.

Опрости Зако, Чорбо, Шевићу,
опростите ми браћо наглу реч!
Уза се с вама сав јуришим свет
све, Будим, Пешту, Цариград и Беч.

(С поља се чује хука, гласови: *где је Пера? камо Пера?*)

Калуђер.

Јунаци, браћо, живео вас Бог!

(благосиља)

Пера.

Но више свега народ нек је жив!
Ал' ко то виче? Неко зове, је л'?

(улазе војници међу њима *Вукић*)

I Војник.

Је л' истина, господо, да сте наумили, нас водите на Француза? Ви сте наше погл вице; ал' ко ће бранити нашу нејач, а навале Турци или друга каква поганиј

Пера.

Не бој се, синко, не крећемо вас;
рад сабора је српског био збор,
на сабору доконаће се ствар.
Ал' ко вас буни, ко вас наврка,
те навалом изнуђујете нас?

I Војник.

Та,—рекоше нам да си—да је погинуо
Милан Тукелија, што није хтео —
да војска иде на Французе.

Пера.

У јуначком је боју погинуо,
кривице није, удес беше зао.
Ал сад на посао, момци, на поље;
за српски сабор избор вам је чист:
господа нису доконала ништ!

(Пође)

Вукић.

Не реко' л' ја, да није Пера крив?

Пера.

Не бран' ме момче зла ми беше ћуд,
Ал Пери само Пера бива суд.

(Излази, сви за њим. — Завес пада)

(наставиће се)

РАДОСЛАВ

ИСТОРИЈСКА ТРАГЕДИЈА У ПЕТ ЧИНОВА

НАПИСАО

Војислав

Лица у првоме чину

Радослав II. Краљ Српски
Јулија, његова жена
Бранислав, њихов син
Просегој Донанек, велики челник
Сватоплук, кастелан града Которског
Богумил, заповедник краљеве војске
Орловић, жупан Трогирски
Вукан, војвода
Посланици грчки. Жупани. Војводе. Витезови. Војници. Дешава се у другој половини XI-ога века у краљевском двору

ЧИН ПРВИ

(Соба у двору краља Радослава. На средини су велика двокрилна врата. На обе стране поред њих, на пољу стоји по један војник наоружан копљем. Долази Орловић; војници укрштају копља пред њиме.)

Први Војник

Жупане, натраг!

Орловић

До беса, шта значи то?

Први Војник

Кастелан градски, храбри Сватоплук,
Изд'о је стражи строгу заповест
Да никога, који на штиту свом
Три лавске главе носи, не пусти
У овај двор; ма био жупан он,
Ил' себар пуки.

Орловић

Тако ми мача мог',
Опаку шалу они почињу,
Дражећи лафа! . . . О с' пута, робови!

Отискује копља. С десна улази Сватоплук.

Сватоплук

Еј, момци! Оборте копља доле!
Честит' жупане, добро нам дош'о.

Орловић

Хм.
Не изгледа ми тако, војводо,
И ако видим лик ти весео,
Свечаност неку што казујеш њим,
Шта значи ова чудна журба? Свуд'
Слава кити од Зете горди стег,
И венце вије, и блиста поносно.
Ја пршњав јашећ' кроз тврди овај град,
Сусретах успут силу народа,
Властелу многу и најамнике с њом,
Што госпоствено воде за собом,
Лакрдијаше, играче и чаробнике —
Свуд виша нека радост сја; а где је краљ?

Сватоплук

Са благочестивом својом госпођом,
И храбрим сином мало час оде у храм,
Пред посланицима цара Комнена,
На братски мир заклетву свету да да̑.
А из храма ће се амо вратити,
Док прими круну.

Орловић

А зар се Михалин син
Одрек'о трона у корист стрица свог?

Сватоплук

слежући раменима

Не знам!

Орловић

Ти не знаш — а ја назирем,
По мутној магли твојих очију;
По јаду мом; по чудним делима,
На доброг краља, што бацају сен! —
О, грђаво је доба настало,
Где нико никог непоштује — и ред,
По реду свако гази; витештво гази свак'
А врлини се подло и безбожно,
луђачко руво силом намиче!
Чуј, часни старче. Вољом краљевом,
Пола ми жупе, земље предака мојих,

Земље, стечене древним правом, одузе
Дубровник сад. Хиљаду перпера тек,
Краљ цени важност Орловићевог дома! . . . О,
Понижење такво чиме сам,
Код светлог краља заслужио ја?

Сватоплук

Жупане . . . Не знам!

Орловић

Јеси ли вољан тек,
Стрпљења онда — објаснићу ти ја.
Пре тријест лета, у бурну једну ноћ,
Кроз Требиње се вика зaори:
— Са Краљем доле! Да живи Донанек!
Тај страшни звук и звона пратише,
К'о смртна песма браћи краљевој;
Јер мудри Гоислав и храбри Предимир тад,
Посташе жртве Скробимеза. И бунтовнички стег,
Кроз ваздух се је гордо лепрш'о,
Кад стари отац мој подиже тешки мач,
Да њиме казни подле невере,
К'о веран слуга дома краљевог
Метеж се стиша. Ал' добри отац мој,
С' краљевом браћом, жртва постаде,
Разбојничкоме ножу. Ах, седи војводо!
Вид ми се смрачи, а крв ми узавре сва,
Кад крај престола српског угледам,
Донанековог унука! Велики челник наш,
Отровна змија је. . . О да и лукава није,
Ишчупао би јој страшну жаоку,
Са којом трује све, сатире подло све!
Ал' њега, ето, одликује краљ,
И одликом му могућства даје — да њим,
Освети својој даде израза,
Рушећи основ краљевој сили тим! —
У земљи широм кроз колебу и двор,
Незадовољство бурно продире.
И опљачкани ратар, к'о жупан прогоњен:
Обраћа поглед на Бодина сад. И знај,
Још једна само жишка и британ сијнуће мач,
Да оштрим резом реши судбину:
Бодин ил' Радослав!

Сватоплук

Ах! Небо нам наговештује то!
Јер седам тавних ноћи, на небу,
Репата звезда расипа бледи сјај.
А јутрос место росе удари,
Румена, бујна киша, као крв . . .

Улазе Вукан и Богумил разговарајући се. У даљини се чује звук звона.

Богумил

Па је л', збиља, онако лепа баш,
К'о што о њојзи људи казују?

Вукан

Легата Барског кћи? О пријатељу мој.
Та Јаквинта је сушти анђео!
Тако ми мача!

Богумил

Е волео бих, баш,
Властитим оком анђела да видим тог

Вукан

То можеш лако. У њене дворове,
Слободно сваки улази И ту,
Весеља трају по целу ноћ и дан!
И кога у њима нема! Срба, Бугара,
Млетачких углађених племића, па чак
И мрка лица храбрих Норманда,
Гомили овој чудноват дају вид!

Богумил

Хм. . . Светли краљ баш канда не воле,
Та прикупљања —

Вукан

Ти мислиш?

Богумил

Уверавам те.
Нарочито је срдит Бранислав,
Што Бодин тако ретко походи
Краљевски двор, -- па можда и сумња ча...
Војводо! Војводо!

Вукан

Та млади краљевић на ...
Ма шта мислио не чини добро. Чуј
Поверљиво ти кажем, са страстима,
Његовим духом које владају,
Никада не ће постићи добро он.
И ево сад ти кажем, а уверићеш се и сам:
Несрећа буде л'-он ће их створити, знај.

Орловић

прилазећи му

Војвода Вукан?

Вукан

Орловић;

Кроз мирна села и плодне равнице,
Ратничке трубе престаје дивљи звук,
И благи мир, к'о Божји благослов,
Крепосно своје крило развија сад,
На мирна села и богате вароши. Ах!
Каква срећа обузимље ме свог,
При овој светој и благој помисли!

Сви

Живео Радослав! Живео Српски краљ!

Краљ

И одликујући нас зато—грчки ми шаље цар,
Независнога краља круну. Уз љубав своју с' њим
Признање своје Млетке дају нам,
Ко достојанство, које приличи,
Сили и спази наше државе.
О саучесници труда мог! О оци отаџбине! Ја
Још само једно желим: венчавши сина свога,
Да сретне оставим, Земљу, вас и све,
На земљи овој што сам љубио!
И вечни сан, кад склопи поглед мој,
Нек' тврда вера са мном борави:
Да верне сину свом оставих на земљи вас—

Сватоплук

Тако нам страшни не помог'о Бог,
И деца наша за вас гинуће! —

Усклицавање се понавља. —

Орловић

изађе на средину и стане пред престо.

Опростите ме светла господо,
Што с горким болом прекидам овај збор;
Мà мучна туга притиска моју груд,
С увреде, што ме амо доводи!

Просегој

за себе.

Орловић!?

Орловић

Свима познато вам је, знам,
Трогирска жупа да мени припада,
По свим правима.—У давно време још,
—Предање живи,—у горски предео тај,
Један, од старих мојих предака,
Доведе племе своје. Дуго је требало
Док шумом обрасла поља прокрчи,
И мирна села подиже кроз њих.
Од тога древног доба, до сада,
Богати Трогир мирно цветаше,
Под мудром владом мојих дедова.
Будући верна жупа је увек та,
Од владаоца разних одликована. Она,
На случај какве нужде даваше,
По двестотине храбрих коњика,
У тешким оклопима. А прецти моји сви,
Одликоваху се мудрим говором,
У земаљскоме већу.—Господо!
Ја к'о наследник покојног оца мог,
Што жртва беше оне побуне,
Кад Скробимези устадоше-стојим пред вама сад
Опљачкан, увређен а понижен до прâ;
Јер по налогу краљевом, стиже ми
У родну жупу стотиник један—и с' њим,
Из Дубровника туђин поседник,
С хартијом где је челников потпис и жиг,
По којој ми се, самовољно и дрско,
Пô жупе одузимље. Светла господо!
У земљи тој спавају вечни сан
Дедови моји; ту кости леже њине; ту
Свака стопа за ме дража је
Од самог живота мог. Ја моћи имадем,
Да самовлашћу оружјем отпор дам,
Ал' пошто мач где правда царује,
У сили вашој. Позивљем, дакле вас,
Да у заштиту своју узмете,
Жупанска моја права, моју част!

Бранислав

Да храбро ли је почео жупан млад,
С тужбом на краља пред чијим престолом
У чијем дому налази се!

Орловић

Да!
А из кога су га хтели изгнати,
Копљима мало час, к'о Сарацена . . . ха!

Вукан

На страни

И мора псето да уједе!

Краљ

Честити сине мој
Ја штујем спомен твојих дедова,
К'о узрочникâ величине своје. Отац твој,
Садругар беше моје младости.
Ал' немој тако срдито да бацаш,
Кроз говор стреле на престо. Примера ради
и реда.

›ен си ти. Велики челник мој,
именује твоју кривицу.

Орловић

Да чујем!
тога ради у Котор дођох ја,
сподару!

Просегој

Ступајући пред престо

Ја молим светли збор,
лагосклоно и мене саслуша,
него дадем одговор на све,
му жупан пита. Мучно је
ити прошлост своји предака,
сенку баца на потомков рад.
млади жупан на то ме гони, ево,
се с болом опомињем њих.
много горки дана, година,
зверства оца мог испаштах мука ја!
Бога проклет, од људи прогнан — нигде
ишта не могох наћи; нигде
зви свете не видех драги лик:
реље само праћаше стопе моје,
милост ми бејаше верни друг.
том јаду, у тим мукама,
чисти анђ'о, што штити беднике све,
в ме краљ. Срчаност моја зар,
бистар ум, дадоше повода,
ретке моје заборави. Господо!
добром краљу дужан сам служити ја,
ћ и дан, док живот тече мој,
кодно своме чину, рушити
шај сваки, намеру сваку с' њим,
ослабљава силу краљеву. —
рло добро знам, а знате, господо, и ви,
ељење да влада за рат,
рчким, моћним императором — а краљ
обрава то. Јер добри односи,
исли да су с више користи
чани: зато забранио је он,
ико не сме давати јачи мах,
сти овој, својим дѣлима.
ирски жупан, заповест газећи ту,
је своју људе странцима,
обсађују Драч. Јер пријатељ му је, кажу
јски херцог Роберт.

Орловић

То је лаж!
усна лаж! — Ја тражим доказа.

Просегој

Сигурни људи доставише ми то,
Са доказима, јасним као дан.

Орловић

Потврде ради — именуј их.

Просегој

Не.
То би могло дати повода,
Сукобу, можда, између њих и тебе.
У хатар, дакле, мира и љубави,
Имена њина прећутаћу ја.

Орловић

Е добро, дакле, дознаћу их и сâм.
Војводе и жупани светли! Овде је
Цвет господштине српске; јунаци врли ту су,
На чију реч могаше челник само
Имати вере. Ономе, дакле, од вас,
Што лажну тужбу на ме подиже,
Ја добацујем имена достојна:
Подлац и нитков! . . . —

Тишина. Пауза. —

Ви сви ћутите зар?

(Прилазећи са притајаним гњевом Просегоју)

Челниче! ха... ха! Челниче, ама ти,
На демона си ми нешто налик!— Ти ћутиш?

Просегој

хватајући се за мач

Жупане!

Краљ

Синко, у корице мач;
Јер правда има божег начина,
Да мирно реши данашњи овај спор.
И зато нека жупан Орловић,
Остане овди, за неки само дан —
А дотле — мир!

Вукан

Ја не пристајем на то!
Понова тражим да именује он,
Пред целим збором тужиоце. Јер
Шта жупану смета, да дотле немисли,
Тужиоц да сам ја — ил' други ко!

Краљ

Ја кажем — мир! . . . Ил' морам молити зар?

Бранислав

Ај, драги бабо, та ти и не знаш, канда,
Са киме говориш! Војвода млади наш,
Синоћ је посто родоначалник —
Будуће лозе српских краљева.

Вукан

Краљевићу!

Краљ

Синко, шта значи то?

Бранислав

Чуј само бабо. У лову синоћном,
Јелена ловећ', зaбаса гором он —
Ноћ беше пала; хајкачи далеко;
А из даљине тутњио је гром,
Потмулу, страшну песму. . . Војвода,
Са стрепњом, можда, луташе гором сам,
Тражећи пута. И крупне капљице кише,
Орошаваху већ клонуо цвет и лист,
Распростирући тајанствен шумор — и тад,
Пред војводом се јави старац сѐд,
Узе га за руку и поведе ћутећи.
Ко мало дете корачао је он,
Све докле к' нама стиже,—и благодарно онда
Пророку старцу перпера пружи три.
Старац га на то чудно погледа,
Рекавши ово: — Војводо млади! Не,
Бог је мене доста даров'о,
Јер бејах сретан да видим оком ја,
Честити корен Српских краљева,
Што истом иду да прославе род! —
Војвода беше зацињен — а пољубио
би га, знам,
Да чудни старац не беше отиш'о већ',
Лавежом праћен наших хртова. . .
Одаји, дакле, пошту достојну,
Родоначалнику краљева Српски!

смеј.

Вукан

Ај,
Да дивно ли се умеш титрати,
Стрпљењем нашим, о Краљевићу! Но други
да је ко
Увреду ту би скупо платио.
Руменом крвљу својих прсију!

Трубе. Улази један Витез.

Витез

Велики жупан Рашки Свевлад!

Краљ

Мио гост! —

Силази са престола. Свевлад улази нагло у грубом сукнаном оделу, праћен од неколико витезова и војника који застају код уласка. —

Краљ

Велики жупане, у добар дош'о си час,
К'о први гост слободног краља свог;
Дај моћну десницу, са мном се радуј сада
Јер трајни мир је с' Грчком условљен.

Свевлад

Условљен зар!? . . . Доцкан сам дакле стиг'о

Краљ

И јужне земље Грчка даде ми,
Као накнаду за ратне штете. Уз то.
И независност је нашу признала. —
Јест, моме раду, мојим трудима,
Богата жетва, жупане, настаће сад!

Свевлад

Да дивне жетве црног кукоља,
Коме се тако радује светли краљ!

Краљ

Зар стари жупан Свевлад не воле,
У земљи Српској спокојство и мир?

Свевлад

Но воле мир? О камо среће те,
Што би над миром себе узнела,
Па ради ње да дам и живот свој!
Ал', светли краљу, Свевлад презире,
Подлости Грчке заметнути траг,
И то је мир! Та тренут то је тек,
У коме Комнен, збуњен временом,
Опасној жртви пољубац шаље свој!
Требали овом збору доказа?
У најскорију војну Бодина,
Нек мудри краљ окрене поглед свој!
И шта ту види? Подлост, превару,
Смотрена духа подземаљску моћ.
Да, плодна земља мирних Бугара,
Поприште беше на коме црни враг,
Бацаше мреже својих сплетака,
Кад краљ Михала испрати сина свог,
Са шаком људи рашких војвода.
Па где им беше сила? Пред сином краљевим
Легати горди положише мач,

 краљевића за краља признаше.
з земља широм прослављала је дан,
д шака смелих људи упаде,
трже мач и разби оков њин —

Бранислав

млади краљ непромишљено кад
кити чело круном Бугарском,
д Најса бар да бежи као краљ!

Свевлад

епрекидај ме, синко, ти; где отац твој
ирно ме слуша.

Краљ

О стари друже мој,
вори само; твоји савети,
ни су драги и поштујем их ја.

Свевлад

. Бодин беше збиља победник
моћан краљ; јер у народу свом'
скрајну љубав беше стекао.
само Грчко лукавство и рашких војвода стра̂,
руженом својом силом успеше,
храбри Бодин буде оборен —
каквом подлом срећом запојен
опљански легат беше, кад доби вест,
ронит, Грк, да с' војском долази,
којој беше народа велики број,
д Грчком влашћу што се налази;
одмах тајно јави Грцима,
у град уђу с' војском. Међутим,
сника посла краљу Бодину:
У Скопље Грчка војска улази,
ед твојом силом пепео ситан и пра̂ —
! Крв ми, краљу, и сада мржњом ври,
а то издајство како помислим!
ег беше пао. И хладне зиме студ,
морну војску у Најс нагони,
а кратким миром прибере своју моћ;
ад од издајничког легата лажљиви
стиже глас,
краљ на брзу руку прикупи,
шчанске чете, што зимоваху ту,
дрско с њима на пут крете се,
сметовима остављајући траг,
претрпаних својих бораца —
ту ми пола војске изгибе,
другом полом на тврди јуриша град!

Краљ

И ту му сунце славе помрча —
Сиромах Бодин!

Свевлад

О не! Сиромах није тај!
Што гордим падом поражава и па̂д!
Вечита слава њега односи,
У светлу прошлост и вековечности свет!
Јер у сред битке, кад му Рашчани
Издаше барјак и одступише сви,
Он диже мач — и горди његов глас,
К'о тутањ грома ваздух проломи:
— О Грчке подла децо, амо сви!
За страх још не знам а смрт презирем ја! —

Бранислав

Умукни старче! Та зар не видиш,
Господу Грчку?!

Свевлад

Да умукнем зар?
Кад пропаст шири страшне чељусти,
Баш сада нећу, сад ћу зборити!
Ил' жели к'о да мис'о вежем ја,
Конопцем танким и: — Тако је, краљу! Да,
Мир нам је нуждан.—Не то ми неда свест!
Јер мир је овај само обмана,
Клонуле Грчке, што стрепи од нас,
Праведна казна да је не стигне.
Овај је мир страшнији него рат,
Јер њиме ђаво пос'о зачиње,
Ширећи квареж по земљи широм.
О Господару, чуј!
На трону томе, са кога владаш ти,
Сеђаше негда твој отац, Војислав;
Са истог трона он је бацао,
Отровне своје стреле на Цариград.
Са тога трона Михала, мудри краљ,
Храброга сина посла Бугарској,
Да ударцима мача обори,
Источник живи разврата гнусног и зла!
И каква, срећа, надежда какав зрак,
Осија срца витешка, у онај сретни дан:
Кад стиже глас, да Бодин долази,
Избављен тобом из Антиохије! Они,
Благосиљајући тебе, оштраху светли мач,
У тврдој вери, да ће к' победи,
И новој слави повести Бодин њих!
И тога ради Бугарски народ, с' нова,
Устаде противу Грка. А синоћ стиже вест,
Да војска њина, у три сукоба

Побивши сретно Грке, држи сад,
У плену своме војсковође две:
Ботанпот и храбри Апокап,
Сведок су, краљу, сјајних победа!
И је ли право сад, је ли корисно,
Не користити се овом приликом,
Код само време к' победи зове нас?
Или је мудро папуштати сад,
Велику мис'о оца и брата свог,
Почетак среће која налази,
У завршетку Грчке свемоћи?
Гле! На северу Угри прелазе,
На валовито, мутно Дунаво,
Пленећи вароши и опустошавајући све.
На југу тресе Нормана дивља рука,
Гвоздене Драчке капије; и околина та,
Под ударцима Салиског херцега,
Норманском мачу подвласна је већ!
На Сарацене и у Дакију,
Комнен је своју силу расуо
И с поразом га дочекују свуд.
Па зар у томе бурном времену,
Народа кад се таласа вал, на вал,
Да места има и нерешљивост?
О мудри краљу! у свом народу,
Одушевлење је преовладало за рат,
Па стаје л' когод на пут овоме?
Нико. И не мож'! Излаз је потребан,
А ти си, краљу сувише стар и слаб,
На чело да се ставиш покрету

прилазећи му

Власт, дакле, предај оном соколу,
Мисао чија приличи добу том,
Бодину јест! уступи њему трон!

Војводе се изненађене хватају за мачеве. Дешава се забуна.

Бранислав

јурнувши бесно са голим мачем на Севлада
Севлад рањен. Орловић га придржава.

Севлад

О. . . обрани ме, подмукао к'о пас!
Орловићу, води ме ван дома тог,
Од данас што ми крвљу дугује! . .

Орловић

Почетак тужан је то,
Жалосне судбе, у којој пропада краљ,
Добри — и јадни краљ!

Севлад, Орловић, Вукан са још неколико војвода и витезова одлазе.

Краљ

Који је дотле као поражен стојао.

Тако ми Бога мог,
Пак'о се титра мојом старошћу,
И трон ми стреса на постољу свом!
Паклена шала је то. . .

Гледајући гњевно на Бранислава.

О гнусни изметe!
И ти још стојиш? И ти не стрепиш зар?
О с' пута гњеву мом', што мраком застире вид
Бесомучниче!

Бранислав

Оче!

Краљица

Сине мој,
О прибери се; не срди оца свог,
Сурова духа дрским изразом!
Најтврђи стуб си српског престола.
Бесвесном руком зањуљао ти:
И зато одмах иди Севладу,
Те згладн лудост молитвом скромном бар,
Опроштај ишти.

Бранислав

Та ти ме мучиш . . . ха,
Само не то! Зар њега да молим ја?
Никада мајко!

Краљица

Ал' проклећу те ја.

Бранислав

Умеравајући се

Где вољу гуши синовљег срца глас;
Хтео, нехтео — морам. Краљице, слушам
те, гле!
Хај напред ноге! Клетва мајчина,
И сатани вас може пратити!

Краљица

Спокојан буди; са чела разгони мрак,
Јер Бранислав је, ето, отиш'о,
Ко скроман син да грешке заглади траг,
И мудри Севлад опростиће му, знам.

Краљ

И мудри Севлад' Ти кажеш истину.
Севлад је мудар, ал' бесомучан је он!
Да грех заглади? О, онда уништи рану,

'сами спомен! Ах, тешко мени тешко!
ђени син, утеха старости моје,
ругом враћа староме оцу дуг!
то је доста, па да раскинем,
бави божанске везе, да себе заборавим . . . о!

Покрива лице рукама.

Сватоплук

юма краљ!

Просегој

О светла господо!
доци тужни туге краљеве,
осуђујте строго младост; нагла је
юслу своме она. Да, Бранислав је ипак,
кар и позно, покајао се
юкајник је увек достојан
бави наше и благослова с' њом.
оравите, дакле, несрећу,
хајте здраво у мирисни врт,
гозба чека госте краљеве!

Витезови

вео краљ!

Сватоплук

) нек царује над њим!

лазе сви осим Краља, Краљице и Просегоја.

Просегој

Прилази малко погурен.

краљев гњев имаде основа,
ветла госпо! Јер крвна увреда та,
этом грози самом престолу;
, Свевлад је мудар, ал' је и частољубив;
притом,
старине је жупан —и . . .

ломећи се.

што да зборим баш ја!
остите ми . . . Ал' имам разлога,
неверујем у верност његову!

Краљ

сегоје!

Просегој

Светли поочиме и краљу,
ма важна ствар је, па. . .

а на Краљицу. Краљ махне руком она излази на поље

Краљ

Говори сад.
заклињем те Богом размисли,
О свему добро. И уза сваку реч,
Најтврђи доказ мораш придати,
Ил' посумњам ли и најмање што,
Награда лоша биће одговор.

Просегој

Рекох: Свевлад је издајник, а за своју реч,
Животом ћу ти добар стојати.
Јер бесни старац, рата тражећи,
Личином нужде жељама прикрива циљ
Са издајником што је смислио;
Са издајником!

Краљ

А ко је издајник тај?

Просегој

Бодин.

Краљ

О Боже! . . . Ни речи више о том,
Од помисли се саме ужасавам —
Пореци то! ох, не потврђуј то!

Просегој

По вољи твојој — ја ћу ћутати.

Скрсти руке и поклонив се повлачи се натраг.

Краљ

Ал' ипак! ипак! . . . Ови догађаји,
На понашање његово, мрачан лик —
Чудновато!

Бесмислено гледајући на Просегоја

Ал' могуће је са свим,
Са свим. . .

Прибравши се.

Човече страшни, о чуј!
Ја хоћу доказ! хоћу доказе!
Или ме можда срце заноси,
Кад стално збори: издајник није он!
Јер ти си онај, што га избави,
Од силних Грка кад заробљен би!
Јер удар бесне судбине и смрт,
Од њега даље ти си склонио! —
Да . . Докажи одмах, што си рекао!
Докажи, чуј! ти ћутиш?

Просегој

Шири руке и слеже раменима.

Ах, господару мој,
Да зборим, — зашто? Бескрајна јарост та,

Убеђује ме да ваља ћутати,
Јер њоме вођен не саслушаваш ме ти.
И зато пусти да се удалим,
Гњев док те прође.

хоће да иде.

Краљ

Остани; миран сам ја.
Догађај овај потресе ми дух,
Но сад сам са свим и тих и спокојан.
Говори, дакле, ја ћу слушати.

Просегој

Чудновати се гласи проносе,
Од кад се Бодин из ропства поврати свог,
К'о да си рад уступити му трон.
Па тумачећи такав поступак,
По неки дају за право, неки не.
И тога ради на бурним сајмовима,
По улицама, у мрачну ноћ и дан,
Завађена се властела крви. Јутрос баш,
У двору овом мал не потече крв;
А прошле ноћи бејах принуђен,
Са људ'ма својим обесни да мирим свет,
Пред Јаквинтиним двором што бурно кликташе:
— Живео Бодин! живео Српски краљ! —

Краљ

Пред Јаквинтиним двором?

Просегој

Тако је.
Легата Барског поносита кћи,
Узрок је у пола свему. Лепотом њезином
Очаран Бодин, код ње је ноћ и дан;
А частољубива девојка и горда,
Користећи се људским страстима,
Незадовољнике прима у свој двор.
Ах, бедни Бодин! С' буром у срцу,
Узаман тражи спаса, ломи се,
Издајници су око њега сви,
Па сваки израз родбинске љубави,
Безбожно, подло, угушују и даве —

Краљ

Нечувено!

Просегој

И ове вечери,
Свечаност сјајна биће; биће пир,
На коме ће се чути здравице,
Бугарском краљу и Српском — Бодину.

Краљ

Ма дрскост њина нема границе!
Доброта моја вољност им даде зар?
О Боже мој! И мој рођени син,
И тужни братић и стари другови,
Сви дижу руке противу мене сад;
А ти си сведок да их бескрајно љубим,
Па одкуд ова грозна казна?

Поћутавши.

О драги Просегоје,
Чудна ми мис'о у глави сијну. Ја хоћу ј
морам
Сопственим увом да чујем њихов збор;
Чуј, водићеш ме кад тавна падне ноћ,
У њезин замак.

Просегој

О Господару!

Краљ

Шта,
Зар се и ти буниш? Јуначе,
Отров је сладак, кад већ морамо,
Отровну чашу испити. Хоћу да видим са
Да будем сведок како Михаилов син,
Јуначко чело мршти, при спомену
Имена мог. Хоћу да чујем ја,
Како ме коре искрено, па можда, и правед
Слободу што му даровах — и с' њом,
Очинску љубав, милост очеву!
Јер време стиже — и правда подиже гла
Да безобзирно казним грешнике,
Кличући страшно, да оглуви све,
Преко пољана, огрезнулих у крв:
Слава ва вишњих Богу!

Просегој

Ах, светли краљу м
Твој поглед страшно сева. Твоје уснице,
У бледилу се тресу и трепере —
Велики Боже!

Краљ

По краткој почивци; прибравши се.

Спокојан буди синко,
Несвестица је трепутна то . . Ах, седа
старости!
Како ли брзо клонеш под јадима,
К'о сува трска; под лаким лаором,
Приклањаш главу ти. Ти си свему крива!-

Ал' Просегоје, моја је заповест,
Да ноћас у замку будемо.

Просегој

Покоравај се,
Наредби мудрој светлога краља свог.

На страни.

Но прво ја ћу к' Бодину ићи сам,
На ово све да њега приправим

Улази један Витез.

Витез

Господа светла за стô седају,
И Сватоплук, кастелан Которски,
Великом краљу пије здравицу!

(Усклицавање. Фанфари и бубњеви)
(Завеса пада.)

ЗОЛТАН КАРПАТИЈА

РОМАН

Мавра Јокаије

XVIII

Јадно славље

Veteres migrate coloni !*

На која је врата зором изишао Золтан Карпатија из прадедовскога замка, на иста у подне улази на кочијама у пространо двориште гледни господин Маслацки. Сеђаше у лошој пола покривеној брички, јер држаше за опасну ствар путовати у затвореном интову; сиви плашт против прашине заклањаше га од главе до пете против утицаја спољашњега зрака; а против каквих могућих опасности поведе са собом фратра Богозију, који је од Пеште довде спавао, па наглухога Тамаша, који је седео поред кочијаша и целога пута разговарао се са кочијашима од претпреге. Због врке кола а нарочито Тамашеве нарочите наглухости, истина, сва је прилика, да ниједан није чуо, што други говори; али све једно је то; сиромах човек има обичај да говори о својој невољи, па му је доста да види, да га други слуша.

Пре свега господин фишкал, када стиже на двор, истовари фратра Богозију, нека распита: нема ли ту паса, пак ако их има, нека их даде затворити, везати, на ланац ударити и тако даље.

Богозија се врати с тим умирујућим одговором, да је бивши млади велеможни господин имао обичај да му кућу чувају људи а не бесловесне животиње; а најмилији огри старога набоба давно су отишли трагом својих отаца, само је још један матори рундов, што је од њихова друштва у животу, но тај нема већ ни зуба, пак и он је у ишпана под поузданим надзором.

На ово извешће усуди се господин фишкал, да сиђе с кола, пак оде под улазак од замка, заповедивши своме помоћнику и хусару, да само увек буду крај њега; можда му се по глави вртило, да ће се наћи какав стародревни чиновник породице Карпатија, који би њега, пуномоћника новога властелина, био кадар гдегод у какву тавницу гурнути, у којој су све саме оштре косе.

Стари Варга дочека господина фишкала. Један другом рекоше, у какву својству један пред другим стоји, а онда би господину Маслацком на вољу остављено, да почне оно, што му се најзгодније буде чинило. Ако му је воља, може одмах примити кључеве.

— Још не, рече господин фишкал, који је нарочито био задовољан у оном узвишеном осећању да је он у некојим стварима искуснији од овога старца. Нисам дошао да примим добро но само да га уредим до доласка власникова. Сама пак статуција биће у присуству власникову преко званичних лица са свечаним обредом. То је тако ред.

Господин Варга био је тако зле воље, да му није до тога било, да ову сувишну поуку прими за зло. Веома лепо замоли господина

* Селите се, стари становници!

адвоката, нека дакле изволи што пре устројавати.

Видећи господин Маслацки овога човека у плаветним чакширама старога мађарскога кроја и са укрућеним седим брковима, мишљаше биће и то само какав матор потчињен чиновник те гледаше, да с њим са висине милостиво говори.

— Само напред, чича, идите ви напред, отварајте ми врата, јер бих хтео да све собе прођем.

Господин Варга дозва старога Пала, да изврши заповест господина адвоката. Стари слуга бејаше много суморнији него иначе, ни бркова није намазао.

—Јеси ли ти кључар? запита га господин Маслацки.

— Није кључар, одговори господин Варга.

— Но, биће кључар; то ће му са свим доликовати. За хајдука нешто је одвећ матор.

Палко ништа не рече на то, него отвори двокрилна врата пред дошљаком, као да не би могао ући и на једно крило.

— Пиха! како све заудара ту на трулеж. Је ли, чича, какав је ово миомирис? Ова соба ваљда се није отворала од времена смрти господина Јаноша Карпатије. Дед' да отворимо мало те прозоре.

Ово „да отворимо мало“ тицало се Палка, који тако лепо послуша, да лактовима одмах разби два окна на прозору.

— Ох, ох, ох! Ала си невешт човек! Добро је, но! Ниси богме за кључара; пре си за кочијаша. За маторе коње. За маторе коње матор кочијаш. То се слаже, је ли? Хе хе хе!

Господин адвокат ето тако по своме обичају пође да буде досетљив.

Палко само у себи мишљаше, да ће он већ бити и вртар и кувар само нека се стрпи.

Господин Маслацки прође све собе преко и уз дуж. Нигде не бејаше задовољан са редом, како га је нашао.

— Ови полелеји нису обешени на згодном месту . . . . ови прозори нису доста високи. . . . . Ова врата не би требала да се на ту страну отварају . . . . . . комини су већ изишли из моде. . . . . па какав је то живопис? Какво је то прљаво мазање? То ћемо покрити тапетима од папира. О, тако не може остати! Породица Кечерепија тако има утанчан укус, да овакве ствари око себе не би могла ни трпети. Пак и покућству ће бити бар двадесет лета. Но, но, по све наравно. На добро које је под парницом, нико неће радо трошити. То је већ у реду. Али ће после бити већ друкчије.

Мучно бејаше то слушати староме Варги, који је добро знао, да је у годинама старатељства Сентирмајије већи део доходака уложен у огромне поправке, докле није пустару преокренуо у рај. — Али на што би да троши речи о томе с овим човеком?

Господин Маслацки по обичају писличарских људи прође све кутове, таван, кухиње, подруме, и наравно, да је свуда нашао пуно, што би требало поправити, ништа није било онако како би требало да је. Чељади је у опште дао врло лепе изгледе. Неће овај спахилук и даље бити Алибегово сено као што је био до сада. Свака струка имаће свога надзорника: главни подрумар стајаће над виничарима и винарима, главни газда поставиће се за врат кључарима, дипломисан кувар узеће под управу досадашње куваре; о свему ће се давати рачун; кочијаши, момци, стрелци, вртари подносиће своје рачуне сваки дан врховноме кувару, врховноме подрумару, врховноме вратару и врховноме коњушару, која господа опет дужна су давати рачуна врховноме дворнику, и т. д. О, ту ће већ доћи по све други ред!

Бивша Золтанова чељад била су сва из реда опробаних верних људи, који од детињства отхрањени по милости своје госпоштине, не би међу собом крадљивца и варалицу ни трпели; небројено благо могао си им поверити. — Господин Маслацки као да их је све редом пљенуо. Само се згледаше па без збогом остај одоше.

— Е, драги мој чича, рече господин Маслацки и с љубазном поверљивошћу потапка га по рамену; сада нам остаје само још једно; одведите ме до оних соба, што их је господин Золтан Карпатија изузео да их не смемо отворити. Ваља да их знамо, да не бисмо по незнању уговор прекршили.

Господин Варга даде му знак, да иде за Палком, а сам остаде остраг, јер је и самога Тамаша преда се пустио.

Идући до на крај дугачкога ходника, заустави се стари Пал до зида, који је зелено био обојадисан, па показујући га рече:

— Ово су собе.

— Не може ли се у њих отићи с друге које стране?

.е може.
о је заиста чудна жеља; забранити да не може у својој рођеној кући ићи у је воља! На тај начин ове су собе дворцу као оно мртва кост.
ија мораде одобрити ову досетку.
бога вам, не излазе ли одавде авети? господин адвокат старога слугу ша ...
по све озбиљно одговори:
ве не дирају у добре људе.
одину Маслацкоме веома се допадне шња озбиљност. Не могаше на ино, се насмеја.
бавно маторо дете! Не боји се авети, ује у њих. А ви, драги мој чича, да и бојите авети?
один Варга, кога се ово шаљиво пиицало, ћутећи погледа у адвоката и зекнут опази, да је суза замутила очи ца.
старина дуго гледаше сузним очима рофано створење, онда се окрену од убоко уздахнувши.
о беса! помисли господин фишкал у ако су мекани ови старци, одмах јаучу! один Варга похита са овога места и ркиви толико се прибра, да могаше го-

поведате ли још што од мене? запита а.
бејаше први случај у његову животу, екао коме само „ви“, који иначе има слов. И господину Маслацком паде у грубијанство. Само „ви“!
раги мој чича, како ли бисте ми наиме, кад би ми писмо писали?
гледном, племенитом, благородном и ом господину Габору Маслацком, одкраљевске табле.
акле тако?
акле слободан сам покорно запитати, племенито, благородно и храбрено во ваше, да ли ми још што заповедате?
ите ви, драги чико, у свој стан с отим старцем, ја ћу вас већ позвати, с будем потребовао.
и ја станујем далеко одавде, а и Пал живи под истим кровом
е?
а моме добру, које имам част посено тестаменту његове пресветлости а господина Јаноша Карпатије.

— Ви дакле нисте званичник овога властелинства?

— Нисам.

На ово постаде господин Маслацки веома благ. Није се видело овом човеку у плаветној чоси, да је он свој господар, мислио је биће какав кључар. Сада је већ гледао, да му се умили; замоли га, да остане на ручку код њега.

— Хвала, чекају ме код куће.

— Дакако, чекају нас на ручак.

Тако потврди и Палко, који се тискаше уз Варгу, па као да се радоваху, што могу господина Маслацкога ту оставити, што и учинише, обећавши, да ће на свечану инсталацију опет, и то у званичну својству доћи; а донде нека господин Маслацки задржи при себи кључеве и нека проводи време, како зваде.

Када оба старца одоше, господин Маслацки седаше на све софе, критикујући им упружност, па све сатове на двору сравни са својим; наравно, да ни један није добро ишао, само његов

Али ако су сви сатови и ишли зло, за то ипак прође време, те са више или мање тачности откуцаше и три сата после подне, а у то доба хоће желудац, нарочито у човека путника, да је прилично осетљив.

— Касно ћемо обедовати, понављаше господин Маслацки, онако гладан шећући горе доле.

Онда одабра из књижнице Хугона Гроција и стаде се с њим забављати, при чему дочека и четврти сат.

— Овај злосрећни господичић Золтан научио се по енглески ручати, у пет сати. Тако је научио своју чељад. Идите ви само, фратер Богозија, кажите кувару, да мени за љубав за овај мах одступе од старога реда. Не треба више, него шест јела, него за то могу дати конфекта, колико им воља. Међу нака речено, нисам мајстор од мајонезе, али ако се вама допада, можете је јести. Нека донесу вина белога виљанскога, за десер менешкога. Не браним, ако начине печење од дивљачи. — У овом властелинству има чувен врт гњетелски. Што се тиче теста, ја волем слатко. Себи можете дати начинити трганце са сиром, а слугама заповедите нека само овде поставе сто, јер и онако биће ово трпезарија, будући је сувише шумно за књижницу. Међу тим нека ради апетита донесу оне старе шљивовице.

Богозија држаше оваку ексмисију за најмилију, нити чекаше, да му то два пута каже, него истрча на врата. Остаде тамо читав сат. Господин Маслацки међу тим не знаде, шта да мисли. Кушаше сваким начином да се забави, чиме гладан човек обично хоће да скрати време. Стаде на прозору добовати. Преврну листове ваљда од двадесет књига, али му од њих ништа не остаде у глави. Нађе негде карте и стаде с њима играти Наполеонову патијансу — ни један пут му не изиђе. Када му ни седми пут не пође за руком, дође му фратер-Богозија очајна лица.

— Ама, *amice dilectissime*, куда, до беса, тумарате?

— Свуда, куда се само може ногом стати!

— Па што се једном не руча?

— Дакле, прво, у целој кући нема ни једнога јединога момка, који би што простро; друго, нема нигде ни једнога кувара, ни једнога подкувара, нити ма каквог слуге, који би окренуо варјачом; дакле нигде не ексиступје ни шест јела, ни конфект, ни десерти, ни дивље ни питомо печење, ни слатка ни горка теста, шта више, нигде нема ни ватре наложене, па ни живе душе, коју би човек могао запитати, куда су се дели остали!

— Па куда су се дели?

— Та кажем вам, да никога нема, који би ми то казао.

— Ево сад лепа посла!

Господин Маслацки у јарости све звиждии.

— Куда су се дели? Како су смели отићи тако без трага? Неваљали ниткови! А где су кључеви од комора?

— Ти су остали у господина Варге. Он вам их је давао, што их нисте примили? А он се до сутра неће вратити.

— Ништа зато. Неваљалци једни! Још би мени да пркосе! Ни један ми неће више ступити у дворац! Идите, фратер, до ишпана, па му реците, нека одмах даде за нас обед зготовити. Ја заповедам!

Богозија се пожури, пак и нађе ишпанову кућу. Сам ишпан није био дома, него румена претила газдарица баш у тај пар вађаше из пећи мирисаву лепињу са сиром и с мирођијом. Фратер се посади крај младе, стаде јој ласкати, рече јој, како је његов господин неваљао нитков, како је истерао из овога добра онога честитога господичића Золтана. Млада добро почасти Фратера лепињом и хладним печењем, уз то даде му и вина, а оба џепа напуни му погачицама и сушеним кобасицама за вечеру; али му даваше своје проклетство, ако буде дао и своме господину.

Затим фратер обриса уста па вративши се кући господину Маслацкоме, рече му, д[illegible] ишпан није дома, само једна матора слушкињ[illegible] у кући, али и она лежи у богињама, а с[illegible] браве да су закључане.

У јарости својој дуваше господин Маслац[illegible] као оно кит риба. Тамаша пошље по дру[illegible] пут, нека потражи какав дућан, па нека д[illegible] несе ма што за јело, ако не што друго, [illegible] оно саламе, па ће је јести с оцтом и уље[illegible]. Тамаш рече, да разуме, а онда у дућану [illegible] иска оцта и уља, јер свега другога имају [illegible] кући.

Господина Маслацкога мало што није [illegible]ља ударила, када се Тамаш поврати и ни[illegible] више не донесе, него две боце с оцто[illegible] уљем.

Ала га љуто одалами по леђи!

— Вуци се до врага и донеси ма отк[illegible], ако ништа друго, а оно ако ће бити хле[illegible]!

А Богозија да пукне, што би хтео да [illegible] смеје погрешци Тамашевој, па не могаше [illegible] држати, него на вратима тутну му у ру[illegible] део своје хране, показујући му пантоми[illegible], да никоме другом не да.

Касно у вече врати се Тамаш из дућ[illegible] у двор, носећи једну двоструку земичку [illegible] знана датума. То бијаше ручак и вечера го[illegible]подину Маслацкоме, који и сам признаде, [illegible] од како је из школе изишао, није имао му[illegible] са тврђим, упорнијим, за грижење незгоднији[illegible] јелом

— Када би нешто знао за то мој драг[illegible] пријатељ Кечерепија!

Драги господин Маслацки тако је лепо св[illegible] довео у ред по свом организаторском тале[illegible]ту, да када сутра дан ујутру дођоше Кечерепијини са званичним гостима који ће да га [illegible] у добро уведу, са солгабировима и вицишпанима, са рођацима и суседима, не нађе се [illegible] ко ће им отворити капију, те да скупа с њима [illegible] није дошао био и господин Варга и кључеве [illegible] нашао, још би били приморани узети дворац [illegible] на јуриш.

Господин Маслацки, чим је по првим гра[illegible]тулацијама могао с њим један час у четир[illegible] ока говорити, попут тужна духа извести дра[illegible]гога пријатеља свога, господина већника, [illegible] тајанственом ишчезнућу слугу, а остала гос[illegible]

пода гости дивише се собама у палати, хвалећи их, или кудећи.

— Ја не знам, што је тој чељади?

- Али ја знам, рече господин саветник. Ви сте их за цело добро поплашили, хтели сте уједанпут у ред дотерати овај размажени свет, а како су примили плату на целу годину, лепо очистише чуства.

Господин Маслацки од чуда не знаде, шта да му на то каже.

— У вама је враг, када тако уједанпут знате да погодите прави узрок!

— А сада шта да радим са толиким гостима? вајкаше се већник. Нити сам довео само кувара, нити друго што, јер сам добро знао, да је овде све особље, а ви се пожуристе, дођосте напред, да их отерате! Ма ко вам је казао, да се у то плетете? Бар да ми овде није жена; она ће добити грчеве, када дозна, у какав сте нас ужасан положај бацали. Ту је читава војска господских гостију у кући нема ни једнога момка, ни једне собарице, ни једнога кувара! Шта ће казати моја жена, докле дозна?

Господину Маслацкоме бијаше као оно псу, кад га полију врелом водом. Тако да га испсују баш у оном дворцу, који је својом тешком борбом прибавио господину Кечерепији и то баш на онај дан, па који је од толико година рачунао као на свечано славље! А у име извињења ништа не знађаше рећи, јер то је било јасно, да се без кувара не може ручак варити. Куку! срамоте, куку! бруке.

А милостива госпођа раније ће за то дознати, него што би требало. Она је управо зато и послала господина Маслацкога један дан раније, да даде натући дивљачи, да даде начинити оне торте, желе, посластице, за које се хоће више времена да удеси, како ће сто сутрашње части бити краљевски постављен, како ће људи из околине још после толико година моћи о томе говорити — а оно ето ни ватре нема у кухињи и не зна човек, што да почне!

Госпођа саветниковица мало што се не онесвести. У таквој прилици не помаже ни сва филозофија. Подајте жени Платона и Аристотела, а нека у кувара загори умака — збогом, мудрословље! Кухињске бриге јаче су од сваке теорије. Изволите само сањати о томе: како сте позвали многе госте, те је свака соба пуна господских гомила и све их више и више придолазе, већ је ту скоро подне, а ви још не знате шта ће им кувати и с ким?

Евелина бијаше ван себе, грђаше, вајкаше се без икаква система и да је сада могла дочепати се господина Маслацкога, очи би му ископала, не освркући се ни на какав аргументум a priori.

Срећа, што господину Варги жао би госпође, те је утеши тим обећањем, да ће он већ са свога мајура дати дозвати своју куварицу, па нека јој каже, што ће да кува и да пече, неће бити с њом постидна.

Ово мало поумири Евелину; само ће замолити господина Варгу, да само што већма продуже оне званичне процедуре, како би она добила времена, да се пристојно спреми са ручком.

Овим чином својим постаде господин Варга спаситељ породичне части и целога скупљенога племенитога друштва, због чега свиколики гости заједно са господином већником Кечерепијом гледаху, да га у оној истој мери одликују, у којој су господину Маслацком дали осећати своје несакривено и посве природно незадовољство.

Честити одветник био је поражен, био је уништен. Не смеде ни прословити, а ако је што казао, сам није разумео што је рекао. При увођењу у посед морали су њега други опомињати на обичне формалности. Помисао, да се милостива госпођа сада на њ срди, одузела му је памет, срчаност, свест. Мучније му је било од онога слуге, који је полупао тањире, па се сада боји да ће му одбити од плаће.

Пред вече би крај званичним обредима, којима саветник Кечерепија би уведен у добра Карпатија; а дотле је и обед био готов.

Саветниковица што брже пожури се, да својеручно, с ревношћу, која није доликовала филозофкињи, начини све оне посластице, у којима се мајурска куварица господина Варге није разбирала: а старању господина Варге и званичника пође за руком, да столове снабдеју пристојним сјајем; ако је пак што не достајало, то се приписивало господину Маслацкоме

Обед је био доста укусан. Госпођа већниковица лично дође за сто, наравно, веома уморна и запурена. Сиротица, сама је морала да пржену торту шара, јер је господин Маслацки растерао куваре. Истина, свега је доста било, али је требало да буде још више. Евелина не престајаше молити госте да је извине, што их само тако просто части, али ваљда су могли дознати, каква их је несрећа

случајно постигла, којој она није узрок. И ту би сви погледали у Маслацкога, који да може, у земљу би пропао. Напротив господину Варги не могоше довољно да захвале, јер без њега били би у највећој забуни. Господин Варга прави је добротвор целоме друштву, што је своју кухарицу дао амо у зајам.

А господин Варга мишљаше у себи, докле су га они тако хвалили:

— Бар да сам могао за вас отрова сварити! Нисам ја крив, што сам тако лудо добар човек.

Доста то, да при крају ручка добра стара вина дотераше, што је воље недостајало. Пише један другоме у здравље присутна господа и госпође, а сви опет и опет понављаху здравице честитом господину домаћину и његовој породици, домаћин пак одвраћаше сходним здравицама.

Оставимо их, нека се ту веселе. То су све само беспослице, што се у таквим приликама изговоре; није вредно, да когод описује беседе ситих људи.

Далеко од шума трпезаријскога, од куцања чаша, од жеља и здравица, шетају се по врту дворском саме две лепе девојчице, докле је свачија пажња била обраћена сасвим на другу страну.

Једно је Вилма, кћи саветникова, друго је оно слепо девојче.

Ту, до под столетње аристократске платане не допире профана хука од тремова; ако још има вила на небу и на земљи, могу се спокојно играти испод сеновита лишћа и својим маленим недљем мерити траг од малених ножица шећућих девојчица.

Лиза се наслонила на груди своје покровитељице, која је нежно обгрлила, па се тако шећу по шљунку кривудавих путева енглескога врта.

Обе су већ у две године старије, него што су биле, када смо их последњи пут видели; ни једна није више дете, лице у слепе девојке још је сјајније, Вилмино много блеђе.

Полако зборе међу собом; ни листак на древету не чује их, што говоре.

— Па онда ми дође и каза да га лепо загрлим и да не пуштам твоју руку, јер ћеш онда пасти дубоко, дубоко.

За цело казује слепо девојче какав свој сан, па мисли да јој се то десило на јави. Њојзи је једно, та сан, та јава; очима њезиним ускраћено је видело: она гледа само душом, пак у овој меша појаве двојакога бића.

— Тако богме. Како нас је снажно држао у своме наручју, тебе на једној руци, мене на другој, па је тако летио с нама кроз зрак, а испод нас хујала је дубока вода. Ох, како сам се плашила!

— Лизо, ти много о њему сањаш, много мислиш на њ.

— Увек, увек. А зар ти не? Кад овда он— да дуго ћутиш и неправо ти је, ако ти к— што прослови, мислиш ли ти, да ја не знам ? да тада на њ мислиш? Када поред тебе сна- вам, а ти руку своју пружиш, па ме њом за- грлиш, зар не знам, да тада о њему сањаш ? Ја га нисам видела, ја га не познајем, а само толико знам о њему, да кад сам се б— гу молила у самртној опасности, његов гла-с одговорио ми је на молитву, а кад ме је у— зео у наручје, ја сам превукла моју ру-у преко целе његове главе, власи су му бил-е као свила, а лице као врели аксамит. И и ипак ја толико сањам о овом гласу и ти м свиленим власима, а што тек ти, која си га видела, која си га и од то доба могла видети, могла с њим говорити!

— Никад више нисам га од оно доба видела.

— Ниси? запита слепо девојче посве ожалошћено. А зашто не?

— Далеко је отпутовао, врло далеко.

— Врло далеко! понови Лиза.

Шта то значи за слепца: врло далеко!

— А још се није вратио?

— О, вратио се!

— А што не дође и он амо? Што даје чекати на себе толико време? Је ли, од тога времена већ је много дана прошло? Зашто не дође к нама на разговор? Видиш, ја бих само желела да му чујем глас, или можда ако бих га могла узети за руку, ону моћну, снажну, ону нежну, као свила меку руку; али ти би га могла и видети, можда га и по челу погладити, као и мене, можда би могла с њим такво што говорити, да бисмо се свих троје могли насмејати. Зашто не дође он амо, овамо до нас?

Вилмино срце тако се стезаше, тако куцаше! Можда би јој морало пукнути, кад не би могла из њега оно одлити, што је муке било и сувише у њему.

Осврну се, да ли је неће ко чути.

Нико није био близу њих, свакога је занимало весеље.

— Драга моја Лизо, рече дрхћући, онај кога спомињеш, тога ми никад нећемо видети.

с њим ми никада нећемо говорити, њега највише ако будемо могли у тајности оплакивати!

— Дакле он нас не воли? Кад нас не воли, што је дошао тамо, да нас спасава? Та много би боље било, да нас је пустио тамо да пропаднемо. Јесмо ли ми што скривиле? Каква узрока има он, да се клони?

— Мило дете моје, то је веома тужна ствар. Видиш, то је био богат младић, који, јер је био богат, добра је чинио сиротињи, а сада је и он уједанпут осиромашио и за цело то ће га највише болети, што другом не може више помагати. Остао је без свог крова. Он нема ништа.

— А како је то могло бити?

— Други људи парницом су му отели добра, што му их је отац оставио, а то су само зато учинили, да би они тим више могли оставити своме детету.

— Ох, неваљали људи! викну слепо девојче ужаснуто; да богда не....

— Не говори! викну Вилма, па руком својом затвори уста својој другарици, да не би ова искрену клетву изустила на њезине родитеље. Они људи, који су њега у просијаке отерали, то су моји родитељи, и ово имање, ови двори, у које су данас са толико хуке нас увели, то је његово право имање, овај врт његов је зрт и ја бих хтела, да сам под земљом — под оном земљом — са које су њега отерали.

Јецајући клону девојче крај маховином обрасла дебла једнога јавора, повукавши своју другарицу, која је исто тако жестоко плакала, као и она, па своје слепе очи небу окренула, рекао би, хоће тамо бога да тражи којега нигда не види.

— Сваки цветак, што га овде гледам, настави девојче јецајући, каже ми: и ово је његово било и ово су од њега отели на силу. Код свакога јела, код сваке чаше пића падне ми на ум, да он сада може бити гладује, жедни; а кад лешкам у мојој мирној постељи, он можда нема где да главу своју склони, он, кога су моји родитељи стерали са дедовине зато, да би мене богатом учинили. Ах! та помисао убиће ме.

Ова помисао тако збуни слепо девојче, да заборави и на плач, рекао би од ове жестоке навале отупише јој преосетљиви живци. Она могаше само несвезане речи муцати.

— Њега бацише у беду, викну у необузданој бољи кћи већника Кечерепије, за којега бих ја дала душу своју, а за мене су прибавили ово имање, које је притиснула његова клетва!

Да је кога било у врту, тај би зацело морао чути ове страсне речи.

— Али веруј, Лизо, бог им то неће опростити. Веруј ми, то ће се жалосно свршити. Он ће их казнити оним, што ће им бити најгорче. Целога века то им је била тежња да мене учине богатом. Ради мене учинили су све то, мене ради поступали су с њим овако неправедно; већ ћеш видети још мало, па ћу и ја умрети, а они неће имати кога ће још љубити!

Како је то тужна мисао у детињем срцу: „они неће имати, кога ће још љубити"!

Тамо унутра звучно куцају чаше, одушевљени гости из гласа вичу живио! новоме поседнику, који, с лицем преображеним од тријумфа, седи у старој столици породичних старешина Карпатија, пак у своме веку можда први пут заиста од срца у радости смеши се. А богме кажем ти, велемоћни господине саветниче, ово може бити још трљаво славље.

— — — — — — — — — — — — — — —

Веле, да врана врани не вади очију.

Оне ноћи по статуцији у карпатфалванском дворцу нико није тако зло спавао као наш драги пријатељ, господин Маслацки.

Која му вајда, што је парницу добио против Карпатија, када ће сада морати да је изгуби против Кечерепија.

Милостива госпођа осећа се љуто увређена од њега. Васцели дан ни једне му лепе речи не рече, у вече опростила се лично са сваким а њега ни да је погледала.

То је да човек очаја.

Ако је ко питао за госпођицу Вилму, одговорили би:

— У кујни је сиротица, ваља јој вршити звање куварице.

Тада би господину Маслацкоме било, као да су га ошинули посред срца

У вече мољаше госте који полазаху да почину, да је извине, ако би у својим спаваћим собама искусили какву недовољност.

— За овај мах извините, јер имамо само једну собарицу, све сам сама морала да уређујем са мојом Вилмом.

Код ових речи господин Маслацки осећаше се тако крив, као злочинац, за кога нема никаква изговора, да би му чисто било право, кад за казну не би њему ни дали постељу, него када би му заповедили, да легне на по-

кровац, на коме су обично спавали огри Јаноша Карпатије.

Како ли је морао бити јадан и жалостан, кад му је Тамаш свлачио чизме! Богозија је одавна хркао у другој соби. Кад леже, не могаше ни једно око да заклопи. Вазда лупаше главу око тога како би могао исправити своју погрешку. Вазда писаше писма, сад саветнику, сад његовој жени, сада писмо пуно чуства, онда опет пријатељски топло, пак онда мушки озбиљно, а затим пуно покорности; пак и када заспа, непрестано писаше писма: као да је било дванаест саветника Кечеренија са дванаест жена и свакога као да је увредио, те свакоме ваља да пише одељено свакојака ублажавајућа, објашњавајућа, тумачећа, ласкајућа, опомињућа, пријатељска, учтива, страсна, раздражљива писма; а када се пробуди, био је сав од зноја мокар као моча.

У кући још свако спаваше, кад он устаде; обуче се, гурну Тамаша, да се трже иза спа, те му заповеди, да запали свећу. Богозију издрмуса иза сна, да му зареже перо, те од обојице у мислима отправљан на дно пакла, даде се зором у писање писма. У промишљању помагаше му један разбудник петао испод прозора, јер је свака три минута по једанпут кукурекнуо, због чега би му свака паметнија помисао одлетела из главе на све стране.

Кад се дворац почео будити, било је писмо готово са пуно исправака и брисања. Лепо га препише на чисто, запечати својим грбом на прстену, онда на ново пробуди Богозију ода сна, па му жестоко препоручи, да с тим писмом трчи без оклевања до милостиве госпође саветниковице и да јој га преда; али нека не заборави пољубити јој руку.

Згоднији час за то није могао ни одабрати. Касно у вече заповедила је Евелина импровизованој куварици господина Варге, да сутра у јутру, пре него што би она устала, угреје воду за руски теј да кључа, пак и каву да зготови, а теј ће она већ сама удесити.

— Немојте, милостива госпођо, да се око тога трудите, увераваше је преревносна куварица. Ја ћу већ то зготовити.

— Али јеси ли већ кувала теј?

— Те колико пута!

Ово би право саветниковици, сувише, она јој предаде скупоцени чај пеко са целом лименом кутијом. Онда у јутру, када звонише на доручак, изађе у кујну и запита куварицу да ли већ кључа вода за теј?

— О, од које доба већ сам га скувала!

— Скувала! одавна! викну саветниковица и од страха мало што не паде у несвест.

Наравно, да је скувани теј био тако опор, да када би когод морао од њега једну кашичицу прогутати, радије би пристао, да је рођенога оца убио.

Евелина би драге воље хтела кога наћи, коме би могла о главу завитлати цели она ибрик са тејом. Наравно, да то није могла учинити куварица, јер ова добра душа погрешила је само из највеће ревности, мислећи да се и са руским тејом тако поступа, као за тејом од нане.

У тај мах ево Богозије са фишкалови писмом.

И како би у руку пољубио! Није рекао, ни да је ту. Крадом метну писмо на кухињски сто. већ ће га опазити милостива госпођа, кад се онамо окрене, а он се лепо испред опасности повуче на неутрално земљиште.

Пошто се Евелина без икаква начела и система изљутила била, уједанпут опази ово ужасно писмо на столу.

— Шта је то? Откуда ово ту? Ко је послао?

Види, да је на њу управљено. Отвори га и прво што јој у очи паде, бијаше име Габора Маслацкога сасвим калиграфски нашарано.

Тај је управ дошао када треба.

Саветниковица оде с писмом у своју собу да прочита, што овде иде:

„Дубоко штована и са свим чуствима мојих груди слављена госпођо!

„Нема боље мојој равне, која је постала од тога сазнања, што сам био тако несрећан, да вашем господству причиним непријатних осећаја — ја, који бих живот свој на жртву принео, да би живот вашега господства текао међу самима угодностима! Ако ми је погрешка и поникла на незнању, ипак нисам у стању извинити је; ја апелујем једино на анђелско ваше добро срце, које је вазда готово опростити и које ми права на ову наду даје својом досада указаном ми милошћу. Ја се надам, да ће ова кратка бура на небу нашега познанства тим пре проћи, чим мислим, да се већма примаче онај час, када ћу она моја чуства, која је ваше господство и до сада

погодило, код ногу вашега господства моћи исповедити, куда ће ме одсада најјаче конче везати, са давно жељеним осећајем онакве среће, коју су кадри били у наград себи заслужити једино моји труди, који су на сваку жртву готови и т. д.

Господин Маслацки мишљаше, да је нешто паметно учинио, кад је ово писмо писао.

Евелинино лице плану као живи огањ, доле га до краја прочита и у руци јој лист тако дркташе, као да га повија оно руменило стида, којим јој образ горијаше.

Ван себе викну својој собарици, да јој што пре дозове мужа.

Господин већник одмах дође и угледавши своју жену онако узбуњену, брижан је запита, шта јој је?

— Гледај ово! Читај! промуца Евелина и пружи мужу кобно писмо.

Господин Кечерепија прелети писмо а не промену лица.

— Шта је ово? Шта хоће овај човек да каже? питаше Евелина раздражена.

Господин Кечерепија разумео је, шта је то; то је знао, шта хоће овај мали патуљак а каже. Свака му реч нишани на Вилму. о је он добро знао.

Лепо сави писмо и хладнокрвно га пружи ени, одговоривши јој са пакленим спокојвом:

— Ово канда је љубавна изјава.

— Мени! крикну Евелина и као тигрица очи са столице, а писмо прецепи. Мени!

— Ја мислим, да је теби управљено било. ли сад је Евелина збиља била близу несвести. Она клону на софу и стаде горко плакати од јарости од тешка стида.

— Чиме сам ја заслужила то? Чиме сам дала повода томе?

Са пакосном хладнокрвношћу рече саветник:

— Као да ти је обичну срдачност криво азумео, јер спомиње твоју досадању указау милост. То сама себи можеш приписати. ад си му унапред погодила чуства, ниси им ребала давати хране.

Тако чини онај, који запаљену маст гаси одом, како ће пламен уједанпут сукнути а димњак.

Узбуђеност Евелинина не знаде ни за какфилозофску меру; у својим речима не врташе се ни за какву риторску форму; ид је поразио. гњев распалио, те између ова за противна чуства не могаше наћи ону унутрашњу складност, коју су древни мудраци узимали као основ опстанку овога света.

— Ужасно! Каква подлост! И то од таквога човека!... Ох! то се неда исказати. Чиме сам могла заслужити ја то? Ја? Ја?

Саветниковици би право било, да је муж тиме тешио, да ни он не појми, како сме човек бити тако продрзљив, па да свој поглед са грешном помисли дигне на чисте Евелинине врлине, те да је Маслацки, у најлакшу руку узевши, полудио.

Место тога већник јој посве хладно и спокојно рече:

— Драго дете моје! То је резултат таквим психолођијским студијама. Исти узроци увек ће изазвати и исте последице. Ти си слутила — па си то мени и казала — да тај човек има спрам тебе особита чуства, па си га хтела узети као студију. Због тога си можда према њему била милостивнија, него што би требало; често си се с њим разговарала по читаве сате; он је увек могао до тебе слободно доћи; ти си га радо виђала, препирали сте се о апстрактним философијским тематима, о метафизичним, психолођијским изванредностима. Ја нисам хтео да чиним никакве противне примедбе. Својим потпуним поверењем хтео сам своју жену да поштујем; али, видиш, велик део људи такав је, да жене знају само од једне стране, па по једној и другој суде о свима, те после неколико лаких победа мисле и за најпоноситију жену, да је и она исто тако слаба, као и друге којима је понос омекшао од њихових топлих речи, те које су почеле са Платоном, а довршиле са Епикуром, па најпосле да и нема човека, кога женске не би услишале...

Господин Кечерепија нађе за добро, да не поражава још већма Евелину надмоћношћу свога умља, а она је заиста већ тако бледа била, како је не би набелила ни сва белина театарска.

— Треба да одем међу наше госте, рече и нежно пољуби своју жену у бледо чело. Хоћу ли им казати, да се од јучерашњега ненавикнутог умора слаба осећаш, па да не можеш међу њих доћи?

Ћутећи климну Евелина главом. Саветник оде

А саветниковица од јарости и стида горко плакаше.

Кечерепија је могао само једну реч изустити, па да је обавести, да нема разлога тој

јарости и стилу њеном; али господин Кечерепија ту једну реч не изусти.

Журно потражи Евелина писаћи прибор из свога путничког ковчега и седе да пише писмо — одговор господину Маслацкоме.

Није се бринула за тропе и периоде, а ни стил јој није особито цветан био, него је гласио овако:

„Господине!“

„Ја нисам кадра по заслузи одговорити на вашу продрљивост. На писмо ваше могу одговорити само са презирањем и хоћу се побринути, да кад се год морам с вама састати, а од тога нека ме бог сачува, ово презирање доста разговетно вама на знање дадем. Писмо ваше прво сам показала моме мужу, а онда сам га у ватру бацила. Немам воље да још више речи тражим.

„Жена саветника Кечерепије.“

Точка, па запечати. Собарица одмах да га носи у собу господина фишкала.

Гости довршише међутим доручковање при коме је Вилма вршила дужности домаћице, па сваки појединце праштајући се и још једном свечано захваливши се, поседаше на спремљена кола и одоше из карпатфалванскога дворца.

Господин Маслацки остаде последњи Да ли је чекао, да га тамо задрже, или је чекао на жељени одговор, или је имао још каква посла са саветником? Доста то, да су му кола већ била спремна на двору, а он још никако да се креће. А већ је и госпођица Вилма била отишла из дворане и ту никога више није било, до јединога већника.

И овај је био спрам њега тако леден, тако пун устручавања. Господин Маслацки и по трећи пут почињаше с њим разговор, весео, поверљив, шаљив разговор; али господин саветник никада да изволи насмејати се. Најзад замоли за извињење, што мора у своју собу отићи, да неке послове посвршује и с тим остави адвоката сама.

И господин Маслацки мораде отићи горе у своју собу. Пењући се уз степенице промишљаше, шта ли ће бити узрок овој хладноћи господина саветника? Да ли се он још непрестано на њ срди због слугу, или је можда само зато зле воље што му је жена болесна? Или је може бити имао какву породичну сцену за већниковицом?

Или — можда му више не требају његове услуге, неће више да га знаде, него га баца, као оно исцеђени лимун?

Ох!....

Овој помисли није у мозгу своме хтео ни места да даде.

Шта више, он се усили, да весело звиждуће, кад је у своју собу улазио.

А тамо чекаше на њ Евелинино писмо.

Дрхћући као оно лош карташ распечати писмо, па када пређе на брзу руку иначе веома мршави садржај његов, од чуда чисто се скамени; учини му се, да по соби све столице и столови око њега ударише тандати и вртити се, као оно земичке око Миклоша Климиуша.

Јесу ли му очи добро виделе? Је ли то писано мађарски, или каковим туђим језиком који може да се чита само криптографским кључем? Може бити даваља иначе читати, да сваки други редак ваља изоставити и само неједнаке редове читати, као оно писма што су их слали у тавницу Јакову II.?

Читао га с десна, читао га с лева, није ту било другога смисла, него: да драги господин Маслацки изволи без оклевања сести на кола и одвести се одавде и без јутарњега благослова.

Ово писмо тако залуди овога поштењака, да онако с носом пође правце на врата и тек кад о њих удари челом, опази да су затворена, те да му их ваља најпре отворити, ако мисли онуда изаћи.

Није ни трчао, него је само онако бубнуо са степеница, у руци са кобним писмом, правце у собу господина Кечерепије — тако усплајирен, као онај, за којим је потера.

— Господине! Пријатељу! Драги једини пријатељу!

— Но? шта вам је? запита саветник са хладном крви, пак и руке метну на леђа.

— Читајте ово! читајте ово! дуваше Маслацки пружајући му писмо.

Кечерепија учини толико, да једну руку скиде с леђа, да би писмо примио и прочитао.

Пошто већник прочита писмо, слеже раменима и поврати му га.

Слегнуо је раменима? Шта ће дакле то да каже?

— Јесте ли изволели читати? Шта је то драги пријатељу? Шта значи ово писмо?

Саветник се насмеши. Тако се некако чудно насмешио. Као кад би ко хтео коме да каже: „Ја бих сад имао право, да будем веома груб, али ја место тога смешим се, је-

е приличи. Ја бих тебе могао сада . јер си то заслужио, и ја бих на рава, али ја ћу радије да се смезнам, да то још већма боли, да то у очајање плаши те и једи — све мах!“

ги мој господине пријатељу? Ја не појмим, муцаше господин Маслацки, страху тако увуче главу међу рамена, итав педаљ дође мањи, него што је ио; ја не знам, ја не могу да се до. шта ли сам могао тако згрешити? пресветлој госпођи писао писмо, али, е, у њему није било никакве увреде у мене његова фрагмента

ле је господин Маслацки по џеповима ио поменути impurum, дотле је маленога туознога човека саветник непрестано галсовао својим погледом, који је у њ упро, својим непромењеним осмехом, једном ом лепо полако цупкајући.

– Знам га, читао сам га, рече када се цепт нађе једном у свима изврнутим џепима господина Фишкала.

— Изволили сте га читати? збиља? И миства госпођа спомиње, да је моје писмо ма показала.

— Посве наравно, подобна писма свака верн поштена жена има обичај пре свега оме мужу да покаже.

Речи: „верна и поштена“ особито је био гласио.

Честити Фишкал тек сада поче увиђати у му је ствар.

- Господине! Драги велеможни господине! ваљада нећете на ту мисао пасти, да ја....

— Драги Маслацки, мени ова ствар одавна је тајна. Ја обично све знадем, што се око не збива, ако баш о том и не говорим. аку вашу реч, коју сте мојој жени казали, сам још онога часа знао. Моја жена одавна то слутила, што сте ви у данашњем својем сму издали.

— Али ако бога знате, драги господине етниче, зар нисте ви изволели обавестије?

— Не разумем. Како?

— Господине! Драги господине! Драги госине саветниче! Ево се кунем светињом е вере, да је од мене далеко била свака псао, којом бих такву подлост могао учин. Милостива госпођа мене није добро разела.

— Е, драги Маслацки, изволите ми опростити, ако је мени реч моје жене важнија, него ли ичија друга. То је у нас мужева велика слабост, да својој жени поклањамо највеће поверење, али то је таква слабост, која нам лепо доликује.

Господин Кечерепија био је мајстор у извртању речи.

— Ама, господе боже! Та ви изволевате знати, да мене посве друге жеље, друге наде вежу за вашу часну породицу! Та ја сам желио заслужити руку госпођице Вилме, а ви сте на то изволели пристати!

-- Тим је непоштеније, господине, тим непоштеније! Под образином пријатељства ви сте ми се близу срца довукли. Као рођака, као сина својега ја сам вас примио у своју кућу, а ви сте око тога радили, да ме за то поверење погрдите. Просили сте моју кћер, а жену моју хтели сте премамити. Немојте ми господине, говорити, нећу да вам изговор чујем. То је такав чин, код кога престаје свако пријатељство, сваки обзир, који прекида сваку свезу и веома се вара онај, који мисли, да Кечерепија, јер је миран, учтив човек, у тој ствари зна за попуштање. Овај случај није у закониту колосеку! Где су мене увредили у мојој мушкој части, ту ја нити сам учтив човек, нити добар пријатељ, нити саветник, ту сам ја само муж, па нека ми је рођени брат, који ме је увредио, ја ћу га пушком убити или мачем распорити!...

Господин Маслацки поплашен одскочи назад, када саветник приђе столу, мислећи, да га великим ножицама за папир намерава уједанпут преполовити.

Ма то је страхота, кад је ко с ким толике године стојао у најближем пријатељству, кад му лица никад иначе није видио него само с осмехом, који га је милошћу својом претваривао, а сада да тај исти на њ удари, као гром из ведра неба, те да од њега чује, да ће га мачем распорити!

Саветник опази упечатак својих речи, зато са веледушном поузданошћу рече:

— На овом месту брани вас право гостољубља; у моме дому, пред олтаром мога дома може се и највећи мој душманин осећати сигуран; али другде клоните ме се; јер ако се у свету још гдегод сасганемо, то ће бити само са танетом!

С овим љутим речима остави већник свога господина пријатеља, који у овај мах није

знао, да ли је мушко или је женско, те је тако био ужаснут, да поче збиља мислити, да је заиста учинио онај грех, којим га окривљују, те да према томе потпуно заслужује, да га саветник дохвати за огрлицу и да га баци кроз врата, а кад једном буде на пољу, да на њ нападне оружјем

Срећом нађе кваку од врата и шкрљак, па излети на ходник, онда доле низа степене; ту остави и Богозију и глувога Тамаша и прашни плашт њиховој судбини, а он скочи на кола, обећа десет форинти сребра кочијашу, ако га што брже одвезе до Тисафиреда, пак одјури са двора карпатфалванскога без петала, тако да се на њ никада ни осврнуо није. Тек кад је зверињак био прошао, усуди се да натраг погледа, да ли саветник не језди за њим на коњу с пушком да га убије.

До Тисафиреда не даде кочијашу ни да коње напоји, јер још никако није се осећао сигуран, да ли га неће бесни муж стигнути. Штета би била, да тако млад зелен падне као жртва жаљења вредном неспоразумљењу. Но ни у Тисафиреду не осећаше се довољно безбедан, него прелети у Порослов, не хтеде гостионичару ни своје право име казати, закључа се у своју собу и тек онда поче мало к себи долазити.

А кад онда к себи дође и мирно промисли све, што се с њим догодило, тек онда виде, како је био велик магарац, кад је дао себе тако без сапуна обријати!

Како ли су га лепо поплашили из куће, коју је он својим лукавством стекао садашњем власнику, те тако се Кечеренија на леп начин опростио оног обећања, да ће за њега дати своју кћер, како ли су га знали лепо исплатити ситним новцем, да ситнијим не може бити! Још може бога хвалити, да је оданде изнео кожу здраву читаву.

Охо! милостиви господине, нећемо тако. Ево у нашем џепу писма твога господства, где обећаваш, да ћеш место оних пет стотина хиљада форинти, што су обећани у име одветничке награде, после добивене парнице против Карпатија дати руку своје кћери драгоме своме пријатељу. Изволите дакле само играти трагедију увређенога мужа, али платите оних пет стотина хиљада форинти!

Ово Маслацки напише Кечеренији још из Порослова и тек што се у Пешту кући вратио, већ је и одговор на то добио.

Саветник му писаше врло лепо писмо
му, како је заиста озбиљно хтео да му
своју даде за жену, али почем је гос
Маслацки толико на зло употребио њ
пријатељство, то ће разумети, ако не
своју кћер дати таком човеку, који је
вој жени о срамоти радио. Што се пак
оне своте, то је само била обећана за
јасни случај, ако господин Маслацки
упитну парницу добио; ама он је нвј
био, јер у њој није се пресуда могла п
нети; тужена странка од добре се вољ
равнала са својим стрицем, шта више и
парнице нестало је и на њу не може с
зивати. Дакле промена у власништву д
Карпатија не може се приписати ње
труду, него пре рођачкоме чуству Зо
Карпатије. У осталом господин Маслацк
ни био адвокат њему, него Абелину К
тији; ако дакле мисли, да има права
тражити, нека се изволи на Абелина обра

Господин Маслацки у мало што ни
четвртога спрата скочио кроз прозор.

Ипак мислим, да већа врана хоће м
врани да ископа очи

— — — — — — — — — — — —

Дакле промислите, шта сте добили?

Шећете ли са већом радости по трем
карпатфалванскога дворца? Је ли вам
којнији сан испод његових сводова? Д
више уживате, већему се надате, него л
него ли у својој кући?

Не подгриза ли вам црв корен на п
лијој радости? Не каже ли отац и мати
год погледају на своју кћер: како је
ово дете!

Не иде ли пред вама стрепња попут
ке? Не збори ли вам душа овда онда
испуњене незадовољством и потајним г
њем, тамо унутра, тамо у мирном муч
вом срцу, када га нико не пита?

Да ли ви слутите, да је сваки поглед
шега рођенога детета тешко, претешко
бацивање на прошлост вашега живота
ли се ви домишљате, шта мисли у себ
озбиљно дете, када с презором гледа н
клоне, на аките, одело, којима ваша
тељска милост хоће да га обрадује? З
ли је изгубило вољу на свако уживање, з
оставља на тањиру најслађе залогаје?
ви осећате близину овога тајанственога
хотнога духа, који вазда седи тамо и
вас и ње, између ваших срдаца и њезина

па за се заузима сваку помисао, која би могла полетети од једнога до другога?

Пак овај преварени, изиграни друг? Да ли га ко жали и теши? Зар не исмева цели свет превареног одветника, којега први пут у његову веку, али срамотно насадише? Зар се не говори о његовој чудноватој пригоди по свим кавaнама, на шеталишту, у трему позоришном, у племићкој касини? И да ли икоме паде на ум, да каже: сиромах Маслацки?

Зар не очекује свако, већ унапред смејући се томе, онај забавни призор, када ће преварени одветник ради својега шеснаестогодишњега узалуднога труда спопасти свога старога брањеника Абелина, који је с једном ногом већ у гробу, а он му не допушта, да и ону другу у гроб повуче не допушта му да на миру умре, све докле га не лиши ове милостиње, до које је дошао, предавши другоме своје грдно богатство? Како ће се тезмати, како ли ће један другоме са лица дерати живу кожу, како ли ће један на другом давати задовољење свима онима, које су кадгод оштетили!

О, то ће бити дивота гледати!

— — — — — — — — — — — — — — —

У својој маленој собици од дворишта, која је пристојно, чисто, а и сиромашки намештена, седи за писаћим столом својим Золтан Карпатија.

Већ је касно; по ноћи је давно прошло, а он је још будан и ради.

Са посебним наследством, што га је од оца примио, подмирио је све оне обвезе, које је из богатства свога учинио на патриотска позајмица. А онда му ништа није остало.

Ништа? А чисто срце, па богата душа?

Ту скоро у једном од листова, које највише читају, изишли су уломци путописа, који су својим песничким идејама, новошћу схватања, духом изворности не иначе но електризовали општинству љубопитност према непознатоме писцу.

Овај непознати нови појав био је Золтан Карпатија.

Је ли песничко или политичко поље, коме ће своје способности посветио? пита ће укус јавнога мњења, јер у очима јавнога мњења политик је вазда знаменитији човек од песника.

На ово ја не знам одговора, јер ја не познајем границе између ових двају. Само толико знам, да никада нисам читао карактеристичнијих, животу вернијих, научнијих романа од Сечењијиних списа политичких, нит икада већма убеђујућих, снажнијих политичких списа од Етвешових романа. То двоје тек укупно вреде нешто, нарочито у нас Мађара, где живот једнога рађа живот другога.

За кратко време доби Золтан најпогодније понуде од свих оних, којима је у интересу, да се домаћа књижевност подигне.

За његов путнички дневник нудили су му толику цену, да је уз навикнуту штедњу могао за више година бити обезбеђен од материјалних неприлика. На њему ради већ неколико месеца. Обично је сваки дан по шеснаест сати седио за својим писаћим столом.

Поузданици и добри пријатељи опомињу га, да штеди своју снагу, а он би се на то само насмешио. Дух се никада не умори. Што више од њега ишту, тим више даје; што више из њега црпе, тим богатији отвара извор.

Краљ наше књижевности, незаборављени Сечењија, опоменуо је једном приликом милованога младића на његов пропис за ред у животу, који је остао вечито у памети:

„Осам сати дај сну, осам послу, осам забави.“

Золтан му одговори смешећи се:

— Тако и чиним: осам сати пишем посла ради, а осам сати пишем забаве ради.

Истину је рекао: богиња песништва тако је милостива, да који се баве грађењем њена храма, она их забавља. Сладак посао, који у место да умара, даје нову силу!

— — — — — — — — — — — — — — —

Лампада једнолико светљаше; својим тамним заслоном држаше у присенку целу собицу, само на писаћи сто бацајући светло коло, коме на средини сјаше се лице младога песника.

Сав се дао својој наклоњеној музи, душа испуњена бијаше сликама сјајнога песништва и он пливаше у световима, који су тик боговских жилишта.

Та да се није толико удубио, морао би опазити, да се врата од његове собе полако отворише и на њих смешеће се миле прилике улегоше, прво једно благо, меко материнско лице улевајући поуздање попут прилика богородичиних на олтарима, онда лебдећи један анђео са чаробним, усхићујућим, усрећујућим осмехом, онда озбиљан, брижан човек, у цртама му дубоко чуство и неполомљена снага.

Младић није осетио долазак ових прилика. Може бити, да му је онај слатки трепет у срцу, коме неисказану милину знају само

песничке душе, пришапнуо, да је окружен добрим духовима; али очи његове нису их виделе.

Озбиљна мушка прилика остаде остраг у присенку у соби; материнско благо лице наслони се тамо на столицу младићеву, тако близу пригнувши му се, да ако јој се оку ове две сузе отму, скотрљаће се на његову главу.

Можда он сада сања ову слику.

Сад оно дивно дете с анђелским ликом метну своју малену снежну ручицу пред очи младићеве и одостраг му их нежно заклопи.

Овај од милине дрхћући пробуди се пипајући својим рукама меке ручице, којих слатки додир продираше му до дна душе.

— Погоди ко је? питаше га познат звучан глас.

— Ти си! уздахну младић у своме заносу усхићења.

Пак скочивши са столице, окрене се и њих угледа пред собом, своје анђеле хранитеље, ону благу, милостиву матер, којој је у наручју одрастао, и ону милу зажарену девицу, којој чисти поглед живи му у срцу као сестрински лик, као сладак сан.

— Боже, боже мој! промуца и клону код ногу Флоре Сентирмајинице.

Не могаше ни речи прословити — и како би! Само плаче, само јеца, а тако се радује, тако је срећан!

Оно лепо дете, као да би да га теши глади нежном ручицом својом младићеву главу, која почиваше на руци њезине матере; обе женске исто су тако сиромашне у речима, као и он сам.

Најзад приступи му муж и прослови:

— Драги Золтане! . . .

На овај глас скочи младић ван себе и полетивши на груди пред њим стојећива човека, загрли га тако жестоко, тако јако, као да ће му срце да препукне. Грчевито му се руке око њега склопиш , устне изумреше, занемише и после једнога тренутка обезнањен, ван себе паде.

Када себи дође, свих троје стојаше око његове постеље. Више пута превуче руком по лицу, као да не верује, да је то јава. Они га узели за руке, стискују му их, љубе му чело. Овај притисак, тај пољубац јава је, није сан.

— Ти нисн хтео да дођеш нама, рече Флора смешећи се и шалећи се, па видиш, ми смо дошли теби али ћемо те сада повести и никада те више нећемо пустити.

Питајући погледа Золтан у Рудолфа. Место овога одговори Катинка својим милим детињим начином:

— Опет ћеш бити наше дете и неће ти бити слободно, да од нас утечеш

Још никако не могаше Золтан да одговори.

Најзад рече Рудолф:

— Што имам, то ћу с тобом делити, радост и жалост. С нама ћеш живети, с нам радовати се и за увек бићеш наш — пристајеш ли?

Золтан би био најнесноснији, најглуп човек у свету, нити би заслуживао, да и да пишем о њему ову повест, када би на то би одговорио, да неће.

Он притиште на груди Рудолфову руку изгрли их све, све, које је тако љубио, и тај мах није било у свету срећнијега чове од њега, ван можда оних, који су њега га срећним учинили.

— — — — — — — — — — — — — —

Пустимо нека лепо у миру прођу пуне четири године дана.

У овим годинама веома се брзо мењао свет. Често би један месец дана био довољан, да учини, да прошлост не можеш да познаш; што је данас била најпопуларнија мисао, то је сутра било најпрезреније; велики карактери, који су били штовани, за краће време, него што су мислили, преживеше своју славу, а прости људи без важности могли су до велике значајности доћи, а да ни сами себи нису могли дати рачуна, како је то било.

Кадкад би искрснула на површину живота по која велика идеа, која би узрујала целу земљу. Пдануше најстрашније борбе које би се од жупаније до жупаније понављале; покренуо би се сваки фактор јавнога живота; новац би се трошио ласкало би се гласујућима, чинили би се државни преврати; цела земља поделила би се на два табора, те се узајмице зваху напредњаци и назадњаци, слободоумни и консервативни, Печовићи и Кубински, белоперци и црноперци — и ко није сам проживио то доба, потоњи нараштај разбијаће главу око тога, када буде читао лозинке записане на заставе, које су на тако противне странке цепале жупаније, вароши, често и поједине породице: око чега су се тако упорно борили, те која је била слободоумна, а која назадњачка странка и који им је био разлог, да се тако зову?

— — — — — — — — — — — — — —

Пресветли господин Тарнаварија један је од ;јжешћих а најстраснијих коловођа.

Што је пресветли господин у жупанији X. јјачи штит конзервативне странке, а у жупанији Y најзамашнији *malleus* (тако се латински зове чекић) слободоумне партије, то ка никога не буни о карактеру веома штованога домородца; он и још један други, па п један трећи, и још један стотинити и суђни терају из праве страсти политику за зеленим столом, исто тако, као што има људи, ји су страсни ловци, страсни вртари, страсни рнари и т. д. због чега није ни једну прику хтео да пропусти, где је било изгледа какву жестоку борбу.

Но како је ствар тако стајала, да је један о добара веома штованога државника био жупанији X., други у жупанији Y., према ме био је он подељен на две посве разлите полутине.

У жупанији X. састављена је конзервативна ранка из честитих, уважених, опробаних, штених домородаца, из племића старога лена, из научних књижевних људи, из оезних, промишљене, разборите господе; а на іх ударају неки Кућафалвини фратери кома је опозиција само ствар немирне темераменте, те које када би човек запитао шта хтели? можда ни сами не би знали одгорити. — Како дакле да господин септемвир рнаварија не буде у жупанији конзервативима јак град и пастир чувар?

Напротив у жупанији Y. ствар стоји посве братно. Ту је пре свега глава назадњачкој гранци Кечеренија кога Тарнаварија од Золтнове парнице из свега срца и из све душе рзи; уз њега чета полукрвих, или четврткрих мађарских лордова, који се клањају свему то је туђе, онда којекакви цандрљивци, бесне ође кортешке, на услугу готове локајске душе, јима је на челу написано, да су аспиранти, ји се заклињу на реч својих господара, те је господин Тарнаварија не мари ни презити. Против њих стоје септемвирови најмији људи: Рудолф Сентирмаиа, којега штује уважава, па Золтан Карпатија, кога јавно њење броји у своје љубимце, те о коме би осподин септемвир са поносом рекао:

— Ваља — али ја сам то штене одгојио!

Како дакле да не буде господин Тарнаваија у жупанији Y. чекић и шестопер буздоан опозиције?

То је, мислим, тако јасно и тако довољно тумачење, да ми после овога нико неће пребацити, да ја такве ствари сада измишљам, те да само по малицији исмевам поштене људе.

И тако толико пута бива, да ону исту лозинку пресветли господин исто тако својим снажним раменом у жупанији X. помаже рушити, под које исто јавно питање у жупанији Y. подмеће своје друго снажно раме, да помогне издигнути га Тамо бије Кућафалвине, овде Кечеренијине, а богме он нема обичаја много гледати, чиме ће ударити човека. Удара оним, што му падне шака.

У столном граду жупаније X. спрема се велика жупанијска скупштина. Сваки бољи човек говори о том. По улицама купе се у гомилама племићки домородци, који су са села дошли, а између њих види се по који домородац у капуту или у атили, који им тумачи, у чему је ствар.

Какво је то питање било које је покренуло сва срца? То нас се слабо тиче. Било је нешто, што је пуну годину дана уживало бесамртност, а онда је уступило место другом чему, око чега су се противне странке тако бориле, као да од победе или пораза зависи њихово вечито блаженство, а овамо од то доба или су о томе посве измењали своја мњења, или су обе о томе посве истога мњења.

Нама је доста да знамо толико, да су тога дана најчувенији говорници у земљи дошли у главни град жупанијски, с једне стране силовити, ватрени говорници, који за собом заносе слушаоце — с друге стране несносни отезали и гњеветали, који на муке стављају стрпљивост скупштине и растерују људе из дворане.

Упитнога дана већ су рано изјутра заузеле седишта и галерије у дворани одличне госпође, које су наумиле непомично издржати до краја племените борбе, а на својим колчацима са поноситим махањем имају беле или тробојне врпце, од којих прве биле су знак странке Кечеренијине, а друге знак странке Сентирмајине.

У данашњој скупштини биће велик сукоб између странака; она је била неколико недеља пре избора саборских посланика, те је имала послужити на то, да и једна и друга странка може изнети своје мњење о главним питањима. Ако је можно, да задобије противнике лепим начином, моралном победом; не

пође ли то за руком — као што се и јесте врло ретко догађало — онда су почели успехом богатији стратагемати, кортешовање, лукавштина, отворено и скривено апостоловање.

Ова претходна игра била је тим занимљивија од саме трагедије, што су овде радиле само људске страсти, а остале моћне *vires motrices*, н. пр. вино, паљинка и сребрне цванцике остављали су тек за дан кризе.

По зеленом столу још не играју у блатним чизмама голи домородци ни ти се оловом заливена батина меша у пре ирку. Ови честити патриоти под сабљама и су зато амо дошли, да један другога бацају кроз прозоре, а ова силна светина иза столица — човек усео на човека — није се зато утиснула у скупштинску дворану, да риком својом учини неразумљивом беседу говорничку; него су сви са напрегнутом пажњом и живим учешћем дошли на духовну борбу и свако гледа, да му је једна рука слободна, да би могао махати калпаком, када његови љубимци говоре.

У прочељу зеленога стола седе потабилитети земаљски. С једне стране Рудолф Сентирмајвија у менти од кадифе вишњеве боје са лабудовим первазом, испод менте бела му атила са златним гајтаном, а око вита стаса старински појас на ројте са сабљом. Тарнаварија са својим кратким вратом једва се види из огрлице своје менте, којој самуровина опкрива ту плећа; данас је на њему толико гајтана и златне ројте, да не изгледа иначе, него као да је сав увезан дебелим златним ужетима. Када говори, има обичај, да те гајтане врло трза. Сада се са једним лактом наслонио насред стола. Преко од њих седи саветник Кечерепија. Од његова сјајна лица само му је мента сјајнија; кроз модрикасти перваз севају му велика пуцета од рубина са својим огњеним очима, а у свако пуце на долами уметнуо је по мален сат, који су сви навијени, сви иду и казују, које је доба, а уз то циљ су вечитом пецкању господина Тарнаварије, који не престаје у беседи где му се само може, да ово стовариште сатова својим досеткама бомбардује, као на прилику: „не слажу нам се сатови!“ — или ти: „нека велеможни господин већник изволи своје сатове боље навити, ако хоће то, или ово!“ — или: „а богме могао је велеможни господин саветник боље него ико други знати, колико је сати куцнуло!“ итд. У овим досеткама учествују и племенити домородци. Мишка Киш, славни вођа кортешки, који и сада тамо у дну софре стоји у својој викторија-долами јасно плаве боје, са црвеном огрлицом и сјајним пуцетима, једном када се седница бил[illegible] предуго отегнула, изусти са великим патосо[illegible] ове речи:

„Ми с великом чежњом читамо са дом[illegible] родних груди велеможнога господина, да већ три четврти на пет!“ и т. д.

Да је то био какав други човек с мањ[illegible] стрпљивости, он би давно и давно био [illegible] скидао часовничка пуцета са своје дола[illegible] али господин Кечерепија спадао је у оне [illegible] рактере, који само ни зато неће да попус[illegible] што други тако желе. Ти људи сами себе му[illegible] и киње.

Крај господина Кечерепије видимо баро[illegible] Берзога у елегантн м мађарском оделу, са[illegible] што је и на атилу метнуо високе огрлице од [illegible] кошуље, које су му до ушеса допирале, а на [illegible] око утиснуо половину наочара, због чега од стране Мишке Киша и њега се тиче многа забавна глоса, када се дигне да говори. Тада би му тек рекао:

„Превидерте доле са вилица тај обојак, јер од њега не чује се што говорите!“

Или:

„Та изиђите из собе и немојте с нама говорити кроз прозор!“

Између толиких сјајних прилика око зеленога стола само два човека падају у очи својим простим оделом. Једно је висок поносит момак у простој црној атили без перваза, од двадесет до двадесет једне године. Лепо његово бледорумено лице окружава мрка брада, спајајући се са младим наусницама, које су се лако спуштале преко усана. Када ћути, тако му је спокојан, тако благ цели поглед; али да га видите, када говори, како му плане уједанпут лице и поглед, како ли му речи заносе слушаоца! У речи му је више песништва, него ли логике, баш зато је тим опаснија; глас му је гибак, од најблаже молбе, која укрочава патриотска срца, до бурне грмљавине, која господари над светином. Њега знаду људи и жене, млади и стари, љубе га, обожавају, те код њега ни његови највећи противници нису сигурни, да после одушевљених младићевих речи неће која са женске галерије, која је за њих одређена, можда баш њихова супруга или кћи, у нехотичну заносу повикати:

— Живио Золтан Карпатија!

Друга прилика, која је падала у очи, седи ред барона Берзога. То је необично, егзо-ично лице. Црвен је, како само може бити, ко да се на његову образу могу танке жи-ще свеколике голим оком видети. Црне као ьен власи његове шчешљане су у вис; исте је густи и кратки брци као да немају места међу носа и усне, него стршећи у ркос ему воштењу искренули се према дебелим нама. Брада му је за два прста обријана, онда почињаше руковет дуге метласте кез-шбраде, која посве наликоваше оним бра-ма, какве си глумци прилепљују. Цела при-ка као да је обојадисана трима јаким бо-ма; где је бритва прелазила, био је ултра-арин, другде кармин и цинобер, власи и ада хамбуршка чађ.

Оваква прилика никада није седила за зе-ним столом.

Саблазна је била тим већа и с тога што се ј човек, кога нико није знао, усудио тамо сти међу угледне сталише и редове у гор-м капуту бурмутове боје, испод кога кад је због врућине раширио, указа се па опћи ас при изношен квекер.

Ова нечувена појава као да је господина рнаварију посве изазивала; јер његове очи престано почиваху на њему и сваки његов глед као да јасно питаше: „а што овога де не избацују одавде?“

Али господа Кечерепија и Берзи као да с њим добро познати, јер му се непрестано нгибају, да с њим говоре и то врло благо, о њега у очима Тарнаварије нимало не же, него још тим пре умножава према њему у необјашњену мржњу, коју врло нервозни ди осећају, када први пут виде људе, којих лице њима не допада. Бар да хоће тај чо-к што говорити, да може на њему по вољи це искалити.

До доласка председавајућега великога жу-на свако проводи време како знаде. Гледа-и запиткују се за имена актора; несташни адићи цртају пером карикатуре од позна-јих говорника; испред отворених врата све већма начетава народ; гдекоји подузетан х покуша да се пробије до какве клупе коју би могао полак ноге метнути.

Најзад отворише се средња врата и изађе лики жупан, човек са свим обријана лица, ји у мађарском руху изгледаше, да није ој. У оно време само попови и официри нису носили бркове, па није било обично ви-дети без бркова човека другога реда.

Њега дочекаше слабим „живио“! што он прими с најучтивијим осмехом и поклоном, а када седе на столицу, исто тако благим по-здравом поздрави десно, лево, али ни с ким се нерукова и само издалека чињаше се, као да нешто говори, јер он управо никоме ни-шта не казује.

Председник оджвата што је требало оджва-тати, каза повод скупштини, предмет днев-нога реда све то лепим тихим гласом, као оно човек, који са свим добро знаде, да нити је дужан, нити му је вајда, да своја плућа напреже. Када је довршио беседу, опет му топло викнуше „живио“! на што се он мало поклони, то јест, управо његов тајник требало би да се поклонио, јер је беседу он начинио, али од великога жупана лепо је и то било, да је то научио на изуст. Овај труд нико не би могао тако достојно уважити, као може бити певачи пештанскога народнога по-зоришта, који би најбоље могли казати, како је то тежак задатак, научити на памет как-ву улогу на са свим туђем језику, те непоз-навајући довољно садржај, само по добиве-ним упутствима знати, где ваља смешити се, где руком махнути, глас подићи и друго штошта.

После овога његова пресветлост господин председник није ништа више ни говорио, него је оставио сталишима и редовима да питају, што им воља, само нека их у исти мах по двојица не говоре; он сам уви се у свој астрахански плашт и за време целе скуп-штине играше се са својим дијамантским со-литерима. Видело му се, да му је досадна цела продукција.

Улоге су биле врло сходно подељене. Пре-длог опозиције требао је изнети један нама непознат и нас мало тичући се млад говор-ник, о коме се знала јавна тајна да је про-винцијални дописник „Пешти Хирлапа“, те како је вешто знао формуловати, зато њему и поверише у претходној конференцији, да предлог изнесе. Он онда опет седе и с њим немамо више посла; он нека на миру пише своје брзописне белешке.

Затим од другога краја устаде стар табла-биров у дугој Зрињсковој кабаници са са-мурским первазом; дуги рукави тако су му покривали руке, да би се само овда онда кроз перваз видио вршак каквога прста. По-

добну судбину има и његов потмули, издаља глас, који тако некако хујаше, као кад би човек говорио у какво празно буре. — Само по »живио!“ од десничара после свршене беседе могао би непознат слушалац нагађати, да је говорник говорио против предлога. Искуснији познају старога господина, као мудру старину отаџбине, који је новоме нараштају остао попут штована наслества због чега и дају прву реч увек њему.

Сад устаде Рудолф Сентирмаија. Хракање, врпољење са свим престаде у дворани. Свако слуша са свечаном пажњом, свачије лице њему је окренуто.

Беседа му је тиха, мирна Нема ту никаквих позорничких вештина, никакве измајсторисане ствари. То је потпуна логична целина од почетка до краја, која управо својом једноставношћу обузима човека; то је призмат од кристала, који се од свакоје стране провиди и на свакоју страну баца дугу. Његове једре мисли убеђују, јасне су, његово тврђење не да се оборити. Не казује више, него што управо треба, он не вређа своје противнике, не сече их, али их уверава. Не кокетује са галеријама, не труди се да емфатичним одступањем од ствари задобије суд светине; тако говори као да ван њега и његових противника имаде само још један неумитни судија, који ће међу њима пресудити: онај распети Исус тамо на највишем месту у дворани.

Када доврши своју беседу, човек би помислио: на што ту још говорити? јер ово се побити не да. Тихи жамор у гомили доказ је, да се говор допао, једнога је утврдио, другога уздрмао. Чини се, да је бој добивен и изгубљен с ове и с оне стране.

Но чујмо Кечерепију. Он ће спасти славље.

Како се смеши — вечито се смеши! На све своје присталице смеши се, да би им духове на ново оживио, пак и на противнике, ма да ови нису то од њега ни желили.

То је прекрасан глумац, то му се мора казати. Он зна плакати, зна дирнути, на срце показивати; зна, какву моћ има постепено подизање гласа; он поуздано управља прелазом од једног афекта на други; када почне бити горак, мислио би да из њега збори читав живот, проведен у борби; када дође у пророчанску ватру, као да је сав терет од Мађарске пао на његове груди, као да он једини носи и ону троглаву хумку и онај двоструки крст. Он приклиње противнике, као ко их братински љуби, он отвара груди своје, све своје нуди што му је најмилије, само нека му допусте спасти домовину. Уз то не штеди ни најсмелије софизмате; о свему говори, што је страшно, само не о предмету. Он наводи стотине разлога за оправдање свога тврђења, премда се на питање не може ни један применити; а када се опет на своју столицу спусти, тако седа, као какав мученик, као пророк, који види опасност своје отаџбине, за њу би се радо и жртвовао, када себичност, злоба и борба страначка не би њему на све стране отешчавале велики посао...

Тапшање са галерија, „живио“ из дворане прати говорника, пак и опозиција, која судбину домовине искрено на срцу носи, с потпуним уважавањем уздише, чувши ову изврсну беседу; зашто није господин Кечерепија био глумац? Сада би био тамо, где стоји Кин, Макриди, пак колику славу могао би прибавити мађарскоме народу!

Учешће гомиле лако се може да подмати; патос, чуство брзо нађу пута у срца; више њих преко стола пружају своје руке господину Кечерепији Веома је потребно, да уста[не] Золтан Карпатија.

Када се лепи, племенити стас младићев по[]диже из гомиле, уједанпут, као на дат зна[к] настаде најбурнија вика од поздрава. Ево народнога љубимца, ево говорника, кога свак[о] обожава, који своје слушаоце заноси, коме је њему воља, чије ретке досетке и сјајне речнице остају у вечитој успомени код верни[х] од зеленога стола.

Ах! како ли зна срцима окретати. И заиста, он осећа, што каже; његова страст[] његови афекти не стоје му у власти; они заносе собом и њега, а с њим заносе заједн[о] и свакога, тако да од честога „живио“ јед[в]а може говор свој да доврши. А када при завршетку са срчаним поуздањем подиже рук[а]вицу, коју су бацили његови противници, [од] бурнога усклицавања тресе се дворана, женске рупцима, људи калпацима машу пре[ма] младоме говорнику, који, пошто је свој зад[а]так свршио као јунак, повлачи се назад попу[т] стидљиве девице, порумеnивши и спусти[в]ши очи.

Опћинство је већ ушло у вику и барон Берз[], који за Золтаном устаде, мораде богме и[з]лити, да га слушају. После многога „чујмо“ најзад дочека се велеумни барун жељене реч[и]

Даде му се прилика, да с коца конопца наприча пуно о енглеским митинзима, о данским фолкстинзима, о шпањолским кортесима, о јенкијским конгресима, о францеским парламентима, о монголским корултима и кафарским вигванзима и њиховој природи, којима наличне многа се чудноватост и празнина показује у навадама мађарских таблабировских скупштина. Рече и то, какво су мњење имали о предмету, који је у речи, велеуважени Пит и Фокс, како су га хтели применити Невер и Бекарија и више подобни знаменитих људи који су сви били његови лични пријатељи. Али овим се он још не задовољи, него уједно ухвати прилику, да опширно разложи, каква је благодет за становнике у Арканзасу у јужној Виргинији, не мање за дивљаке на островима Отахаити, Новом Велсу и на Каролинскима, где се о њихову оделу старају од нас изображенији народи, без којих они и дан данашњи ишли би голи од главе до пете и сами од себе никада се не би домислили уметности, како се чарапе плету; зато ништа не би било смешније, него када би сада казали да ће са својих тржишта искључити произ-воде страних творница, те како она наликост врло доликује нашим мађарским домородцима — и више подобних ствари, од којих нико не постаде паметнији, него што је пре био.

На ову егзотичку беседу угледни редови и сталиши богме умукоше. Ту је било толико нагомиланих свакојаких минхаузенских чудеса мимо обични колосек од места, времена и мисли, да у прве нико не могаше да се нађе у равновеси мисли.

За те кратке почивке устаде на противном крају стола један старчић у краткој доламици па с врло шаљивом наивности запита велеумнога баруна:

— Велеможни господине, када сте толике земље прошли, да ли бисте нам могли казати, на какву древету роди сочиво?

На ову глупост, која је падала ван свакога колосека, те по примитивној својој простоти мимо свако дуже побијање имађаше непосреднији упечатак на домишљату беседу ђенијалнога баруна, прснуше сви у дворани тако у смех, да људи и од једне и од друге стране бијаху њим обузети, те пуних пет минута не могаше славна скупштина себи доћи. Услед тога барун Тивадар тако се помами, да устаде иза стола, преврну столицу, проби се кроз светину до врата, одмах седе на кола и одјури у Пешту.

Усред овога опћега грохотнога смеха као да нико не узе на ум, да је онај непознати господин тамо у црном фраку, са оним лицем карминске и ултрамаринске боје, устао код зеленога стола, те истом када сваки убриса очи после смејања, опазише, да овај чудни странац стоји покрај зеленога стола.

Да неће хтети да говори? Чујмо! чујмо! Но, овога је вредно чути. Господин Тарнаварија сада се с оба лакта наслонио на сто, па тако очекује говор.

Сваки покрет, свака црта у тога непознатога показиваше неко охоло изазивно презирање, на свакога гледа само преко носа, а када стаде говорити, у место да је прво казао био: „Угледни сталиши и редови!“ он просто поче са „ја“.

— Ја не могу да појмим тај неред, који у скупштини влада!....

Људи се згледаше. Оваквим тоном још није ничији син говорио славним редовима. Уз то у изговарању незнанкову било је тако нешто особито, немило, врећајуће, као да је мађарски учио у Калотасегу, онда га у Паризу заборавио и у Златном Прагу опет наново научио. Отезао је речи увек другојачије, а не као што би требало, није знао за удвојене звуке, а с тако аристократском спорошћу кретао је свој језик, као да га мрзи трудити га ради овакве гомиле људи.

— Овакве скупштине ја још никада нисам видео, настави незнанко, у којој од вике човек не може ни рођену своју реч да чује. Ма какав човек у гуњцу сме да се уплете у већање паметних људи. То је контраст. Мудрост и неотесаност у истој соби. То тако не може бити. Ја позивам пресветлога господина председника, да или заповеди, да из дворане оде светина, која ту чини грају, или нека нас одведе у какву другу дворану, у којој ћемо моћи на миру већати.

Е да сте сада чули грају! Већ своје последње речи заиста ни сам говорник није више разумео.

— Напоље с њим!

— Доле с њим!

— У вис с њим!

Тако викаху одасвуда уз претеће гесте. Десет дванаест људи са клупа и галерије зажарена лица уједанпут говораху говорнику,

који непрестано остаде на ногу, па своје безобразне очи са највећим презором окреташе по узрујаној светини, којој гњев као да није ни разумевао, нити га се плашио.

Једва се граја мало утиша, кад устаде Тарнаварија па наместивши своју менту са златним гајтанима даде знак председнику, да хоће да говори.

Сада ће он одговорити за све! Пустимо га нека говори; само будимо мирни! Чујмо!

Уједанпут наступи таква тишина, да се могаше чути зујалица где око прозора облеташе потмулом зуком.

С неисказаном гордости у два маха измери Тарнаварија незнанка од главе до пете и од пете до главе, а онда оштрим крупним гласом управо њему проговори, који је преко од њега седио.

— Нисам срећан знати, која је то земља, која је амо протерала ваше господство, нити ми је особито познато, да ли тамо имају лудница . . . .

— Actio! actio! викнуше уједанпут људи од противне стране. Акцију њему!

Са гњевном охолошћу тргне Тарнаварија свој буђелар, па га баци на зелени стол.

— Ево такса за акцију! А уједно изволите одмах *и по други пут* одатле извадити глобу; плаћам је напред, јер намеравам и по други пут дати повода за њу.

Онда настави, што је почео.

Залуду Сентирмаија који покрај њега сеђаше, дрмаше га за кабаницу; он биваше само горопаднији.

— Ја веома сумњам, да ће ма која земља одговорити својој полицајској дужности, када пушта да по свету слободно трче њене маните луде; а то и није што друго, него манита луда, који у уставној жупанијској скупштини сме да изнесе предлог, да се учествујући племићки редови искључе из скупштинске дворане.

Говорник знаде толико речи, да се од њега пренеразише и најжешћи људи; само она прилика, што је спрам њега седила, не показа никакве узбуђености.

— Одкуда је дошао, зашто је дошао овамо међу нас овај господин? То је мени свеједно јер је дворана отворена паметном и лудом човеку: али господин нека изволи добро утубити, па био он ма чији син, да се научи пре свега наше законе штовати, а онда тек нека отвара своја уста на овом месту, па други пут нека има на уму, да они, који су се овде скупили, нису чопор свиња, него земаљски сталиши и редови, који ту врше своја уставна права, те да је онај човек у сурдуми исто тако добар племић, као и сам велики жупан и да има исто толико права да овде буде, колико и ја и ви — ако, то јест, ви заиста имате права.

С овим речма Тарнаварија поносито опет седне у своју столицу, као ко је врло задовољан оним, што је учинио.

Незнанко свеудиљ још стајаше, те када седе онај горопадњак пред њим, он спокојним гласом рече му:

— Ако ваше господство жели знати, ко сам — име ми је *Мано* (Манојло) *Дабронија*, ердељски сам племић. Ја се надам да ћемо се нас двојица боље познати.

— Жив био и велики нарастао! рече му на то Тарнаварија са презирном шалом.

Великоме жупану била је ова пригода веома немила, неугодно га је дирнула. Он се нагло поклони, устаде са столице и рече да је приморан данашњу седницу распустити. Његови јурати отворише пред њим врата и он утече, као да се бојао, да ће га људи назад позвати.

Редови поустајаше и у тиху жамору почеш[redacted] на врата излазити, што је тек веома спор[redacted] могло бити, јер је пуно било света. Међути[redacted] су познаници имали кад, да се међу собо[redacted] поразговоре.

— Штета, што си тога човека тако жес[redacted] токо напао, рече Рудолф Тарнаварији; он ј[redacted]е сиромах у младости својој живио на саск[redacted]ј земљи, после се бавио у иностранству, в[redacted]-ћином у Шпањолској, па богме не може знат[redacted]и све наше уставне навади.

— Онда што не ћути? гунђаше Тарнав[redacted]-рија; нека држи језик за зубе, када ств[redacted]р не разуме. Знам, да ће други пут добро и[redacted]ж-вакати, пре него што буде што рекао.

— Неверујем, рече Рудолф. Добро зн[redacted]ју Кечерепијини, зашто су тога човека за[redacted]се набавили.

— Дакле зашто?

— То ћеш већ дознати.

Тарнаварија остави Рудолфа, па нав[redacted]ли напред према вратима. На вратима стоја[redacted]ше наш пријатељ Мистислав, од чијега л[redacted]ца Тарнаварија чисто се препаде, када се [redacted]до њега проби.

име божје, драги велеможни стриче, олисте учинити!
шта сам беса учинио?
што сте се онако сударили с оним ?
рњај се одатле, дерање један, и да усудио мене учити, или ћу те одала- ће ти одмах клецнути танке ноге!
а изволевате ли ви знати, ко је тај
ко је! Ваљада није енглески посла- није слободно изгрдити га!
је чувен. . . . .
та чувен? Ја му никада нисам име-
је најчувенији дуелант у свој Европи.
ак онда? на то ће с по уста Тарна- Пак онда?
вам је страшан човек, настави Мис- с устрављеним лицем своје објашња- оји је до сада свакога убио, који је мегдан изишао.
веома појмљивих разлога трудио се лав, да што тише говори, како нико двојице не би чуо његове речи. Али рија тако се дерао, да су га могли они доле код степеница.
Шта? Дакле то је разбојник? Онда га обесити. Који људе убија! Каква је о луда земља, у којој људи тек онако дан другоме да севу врат?
олим покорно, утишаваше млади чо- еможнога свога стрица. То није ствар Двобоји бивају обично у потаји и у- тако удешени, да власти никад не знати, како је ствар текла. О! овај најлакшу руку имао је барем два- вобоја, у којима је његов противник ртав; да колико их је, које не спо- И из Шпањолске морао је зато да оде, јединца сина једне отмене породице само зато, што је овај казао, да ци- ју је пушио, није права кабанос.
, тај је управ дошао, камо ваља! рече арија. Но, нека се он само са мном знам, да би ме запамтио. Даклем зато н толико зановетао, тај убилац, тај , тај браво! А чекај се! Само да ми пасти шака!
ислав сав зачуђен питајући погледа у арију. Богме ће господин септемвир ити још тражити прилику да чувенога иши славе непобедљивости. Душа ваља, не би било саветно с њим у коштац ухватити се, јер би човека зло нагњечио; али гола сабља тешко да му је икад била у руци, а ни пуцао бити неће на што друго, до ли на недужне зецеве.

Једном речи, Тарнаварија ни за мрву једну да се уплашио био од онога тајнога открића, са кога су Мстиславу зуби цвокотали, када га је казивао, те ово јуначко поуздање поче прелазити и на младога човека. Ко зна, можда ће чича баш зато, јер није учио мачевати, својим природним начином: „удри га по звезди!“ смлатити онога брамарбаса?

С тим Тарнаварија лепо оде кући из скупштине, нити више мишљаше на оно, што му је плашљиви синовац говорио. Дома лепо се пресвуче, баци се у комодитет, господски руча, своје господичиће слиша из школских предмета, покара их, те како је било лепо време, даде си црну каву однети у уљаник, одакле је управ имао изглед на гумно, где су под надзором једног ишпана и хајдука посленици врли и дели. Одатле фумиговаше цели свет.

Уједанпут обратише му пажњу звуци велике звеке; неки стран глас распитиваше за њ, те када се осврну назад, три човека ступише у уљаник: једно беше чувени мејданџија, друга двојица били су млади људи, међу којима у једном познајемо нашега пријатеља Емануела, који је такођер израстао дугачак шипела, а онај други био је некакав провинцијални целебритет, који је имао обичај да увек забавља госпође, које су на њ спале, причама о двобојима, који се никада нису збили, но зато је и изишао на глас у главном жупанијском граду као чувен девер у двобојима.

— Хм, добар дан! рече Тарнаварија са великом пристојности и посве поуздано.

— Добар дан! одвратише му они и пустише један другога напред.

— Изволите сести. Има доста столица овде; не марим, да ми гости стоје, а ја да седим.

На ово с озбиљним лицем изађе напрво онај споменути целебритет у деверовању дуелантима, те свечаним гласом, који је био према предмету, поче овако говорити:

— Господине! Ви ћете знати, да у свакога човека има једна точка, коју није слободно дотакнути ни најмањом увредом, а та точка, то је точка части.

— Знамо већ, а бога ми, синовче, нећеш ме ти то сада учити.

Када му он рече „синовче", млади човек у мало што не испаде из своје улоге.

— То је она точка, која је свакоме дража од живота, од крви, од свега на свету.

— И то је истина, изволи само даље наставити

Би овај честити млади човек и наставио, ама се несносна једна пчела некако навадила на његов нос и непрестано зукаше около њега, тако да се бојао, хоће га жацнути, а та точка тицала га се већма и од точке части, што и не пропусти доказати одбијајућим гостима.

Сада сам Дабронија изађе на среду пун нестрпљења.

— Господине, ви свакако добро знате, да сте мене увредили.

— Да нисте дали повода, одговори лаконски Тарнаварија, па чачкалицом свога пероника чачкаше по лули.

— За ту увреду ви сте ми дужни дати задовољење.

— Доиста дужан. За то сам у два маха положио у готовом глобу, као што сте могли видети.

— Морам вас опоменути, да ова ствар није шала! рече Дабронија раздраженим гласом. Увређена част не плаћа се новцем, то мени није доста.

— А ви заподените парницу; има суда, који ће у томе донети пресуду, то је ствар посве проста.

Наш пришко Емануел напрћио уста, па се окрену своме другу и доста гласно припапну му:

— Боји се старац!

Тарнаварија је добро чуо ову реч и већ се у њему почело кувати, када му Дабронија с изазивним држањем под нос дође и своја оба људождерска модра образа држећи му под очи, шкрипећим зубима рече:

— Није ту реч о суду и о прокатору, господине мој, него о сабљи и пиштољу — ви се морате са мном борити!

На те речи ђипи Тарнаварија са столице.

— Хеј, убице! харамије! стаде се иза гласа дерати; разбојници! лопови! паликуће!

Ови упрепашћени рекоше му нека се не дере толико, јер то је против свакога признатога обичаја и кавалерства, да се диже граја када човека на мегдан изазивају. Али он их не слушаше, него дохвати једну столицу на којој је седио, другом руком шчепа нашега пријашина Емануела и тако га завитла ме[...] неке празне кошнице, да овај тамо мало ш[...] не пропаде, онда залупи вратима, поду[...] их плећима, непрестано вичући:

— Убице! разбојници! харамије!

Изазивајућој страни била је уступна лини[...] пресечена тиме, што је господин Тарнавари[...] подупро врата, а прићи му ни на к[...] начин није било упутно, јер би човека он[...] столицом тако љуто смлатио, да му ника[...] више не би двобој на ум пао.

На помагању и вику побуни се богме дв[...]ска чељад, те између уљева могоше се виде[...] млатећи хајдуци и посленици са цепови[...] лопатама, моторугама. . . ,

— Богме ово неће бити чист посао! [...] мислиће у себи оба млађа човека и [...] између кошница опазише отвор, што [...] појурише на поље и безобзирце полет[...] кроз врт.

Славни девер мегдански у хитњи прев[...] пуну кошницу, која му на путу стајаше. Це[...]рој навали сада на њ, те ако је и умак[...] од потере, али ове малене мегданџије, који[...] је превршуо целу „точку части", тако га [...]бодоше својим шиљастим шпадама, да ка[...] кући стиже, сам себе није могао да позн[...] јер му је један образ као и други отекао д[...] пута него што бијаше обично.

С друге стране наш Емануел утече [...] зуба самсова, који се за њим био натисну[...] само тако, што му остави половину фрака[...] своје „неизречиве" посве подера, када [...] преко плота верао.

Једини Дабронија остаде на бојишту неп[...]мичан, са скрштеним рукама остаде ту паср[...] уљаника, презируће спокојство његово [...] остављаше га ни часка.

Када посленици и хајдуци стигоше, отво[...] им Тарнаварија врата.

— Ено тамо разбојника! Тај хоће да [...] убије! рече им показујући Дабронију. Ухв[...]тите га — свежите га!

— Господине, рече на то Дабронија, к[...] се сасвим помамио: то је непристојност! [...] нисте кавалер!

— Ја сам званичник, који пазим на земал[...]ске законе, коме је дужност да вас ухва[...] као убицу, који је чувен у свој земљи и [...] свем свету, који у јавном и приватном живо[...] силом тражи покора, те као прави уби[...] убија најпоштеније људе, којима то није [...]сао, да целога века свога уче махати сабљ[...]

управо дошли, како треба; ја ћу вам
вварити вољу на овакво кавалерско
штво. Одведите га у жупанијску кућу.
е лепо, а ви га вежите!
једанпут vзе Дабронија претећу по
и као бесна звер зарика:
о се усуди дотакнути ме се, тај је

ије него још нешто! рече на то један
који је некада био пандур, па с тим
на Дабронију.
а, он доби један ударац по глави, да
кква слабија лубања распала, али ње-
ла је томе већ вична, те ако се
ја и бранио буботкама и ћушкама, он
обухвати и стровали на земљу, онда
остале слуге и чељад притискоше, бо
с њим разбише му нос, па љуто га на-
и, свега увезаше га дугим ужетом, да
кнути није могао, онда га тако нато-
на једна колица и одвезоше до жу-
куће, где га предадоше порколабу.
варија подиже велику грају, искаше
извиђење, казнени поступак, те Кече-
аљаде употребити савколики свој уплив
кога жупана, док је могао Дабронију
ги бутурнице и изравнати остале пос-

естити гладијатор мораде се чистити
нијскога главнога града, те до Пожуна
не заустави, а ту је онда имао каде
ишља о овом чудноватом прозаичком
енту, којим је тај доњоземски табла-
дговорио на изазив двобојски То је
ве непознато у шпањолској романтици.

— — — — — — — — — — — —

предходних расправних скупштина
ри недеље дана одређен рок за избор
ка на земаљски сабор.
ољу расправе Кечерепијна странка
подлегла. Али је имала три недеље
ред собом, да овај губитак другим
надокнади.
Кечерепијин у заступничкој канди-
био је Корондија, данас први поджупан
ији, љубимац великом жупану, према
век од велика уплива у жупанији.
етници и све парбене странке, што
њега имале парнице, морали су од
репити, зато за невољу стадоше на
страну.
масама они су стајали доста добро.
су обични племићи. Ако код куће

и јесу охолији и неприступнији и апрехензивнији од свакога херцега, ипак они имају ту згоду, да могу казати пред бочкорошким бирачима:

„Видите, ми смо исто тако обични племићи као и ви; ми смо у једном реду с вама; ми боље знамо, где боли, што ли боли сиромака племића; боље знамо бранити наше правице, него ли они великашки кандидати, Сентирмаија и Карпатија, један гроф, други барун. Како бисте могли њима поверити своју ствар? Како можете очекивати, кад великашки ред буде хтео угњетавати ниже племство, да они за ваше интересе подигну реч, да они сами против себе вас заступају? . . . .“

Друга згода странке Кечерепијине била је та, да је странка Сентирмаије и Карпатије у последњем свом састанку тврдо закључила, не каљати светињу своје ствари подмићивањем.

Практичнији домородци, душа ваља, држаху, да се тим начином никако не може доћи до победе, и сам Тарнаварија, сумњајући, да већина ради штедње пристаје уз тај предлог, понуди се, да ће он сам носити све трошкове; али га дотле мољаху, докле не обећа, да неће никоме дати ни пехар вина.

Много боље разумевали су то у другој странци. Докле су ови са мудрим говорима ишли од села до села, освајајући срца људи, дотле Кечерепијина странка прикучи се маси много лакшим путем: преко небаца и гуше, што су, као што је познато, много разборитији органи од срца.

И у Карпатфалви био је велик састанак. У очи тога дана господин већник продао је тројици каматара за две стотине и педесет хиљада форинти своју храну и вуну од идуће године, за коју је у редовно време могао још једном толико добити, те имајући толики новац у ормару, лако му је било говорити.

Наредили су најзубатије људе по селима и срезовима; викаче, који са пијаном главом знају да беседе у пијану друштву; воћкоше, за којима гомила иде; провинцијалне славне мужеве, који ако и нису још дотле дошли, да би за зеленим столом знали говорити, али испред сеоске куће, са бурета, те приликом пирова превасно знају све оно да понове, што су чули од других људи.

Свакоме су поделили улоге: ко ће ићи у који срез? где ће боравити? У селима је наређено крчмарима, да се постарају за јело

и пиће, па колико буде потребно племенитим присталицама, нека им бесплатно све дају, а ако би у весељу разлупали тањир или чашу, или ако би се коме од честитих домородаца допао нож и виљушка, с којом је обедовао, те би је у забуни случајно турио за чизму, нека због тога не дижу грају, него нека све то допуштају; милостива господа све ће то накнадити.

Свакоме поједином човеку, који је имао права гласовати, обећано је по два форинта сребра у име дневнице за све време заступничкога избора, бесплатна музика све дотле, перјаница за шешир и подвоз до главнога града жупанијскога.

Кортешким вођама отворен је неограничен кредит. Сваки нека одреди, колико му треба новаца. Нека троши, на што му се свиди, нека рачун даје, како му је воља; никаква жртва неће се штедити.

И сама велика милостива господа обићи ће редом сва села на сељачким колима, у кићеним доламама, са кицошким шеширима, онако, како и остали племенити домородци иду; тамо ће сврнути међу своју веселу браћу, пиће заједно с њима, изљубиће се са пијанима, даће се дизати на рамена и држаће такве говоре, да бедан кортеш мора промукнути од силнога дерања: „Живио!“

Биће постарано и за цигане. Нека не буде дуго време племенитим законодавцима у извршивању њихових тешких права; нека им дакле свирају најмилије ноте.

Највештијим пучким говорницима би поверено, да редом обиђу она места, где је Сентирмајина странка у већини; нека доведу људе на разборитије мисли; нека обећавају по пет и шест форинти сребра за један глас, који би од те странке отпао и припао Кечерепији; нека шире међу њима незадовољство; нека им кажу да то није право, да се од сиромаха човека иште таква жртва, да у време летње радње о свом трошку иде на извршивање својих уставних права, докле се Кечерепија за све обилато постарао, што и јесте у реду, јер то је ружно, искати од сељака, да бесплатно служи таквој великој господи. Нека добро умоче Сентирмаију и Золтана, да њих двојица хоће народ да издаду; да они хоће, да после буде и племић што и сељак; а вођама од противничке стране да кажу, да буду ли на ову страну прешли, странке Кечерепије и Корондије неће бити спрам њих незахвалне, него ће их приликом прве

рештаурације бирати за солгабирове
таве итд.

Баш су код Кечерепије овако тек
преме, кад један познаник наш к њем
у по његова велика посла.

То је фратер Богозија.

Овај домородац дође с веома пониз
цем; рече, да се усуђује надати се, д
пресветли господин мало сећати на

— Како не, млади мој пријатељу!
ли ви практиковали код Маслацкога

Он се усуђује на ово питање са д
ворити; али сада већ није код њега, ј
подин Маслацки разбија главу око
зла, као да би хтео да покрене парни
тив његове пресветлости. Он дакле н
служити оваква човека; радије ће св
собности понудити пресветломе госпо

Оговарање Маслацкога било је за
тлога господина веома добар препоруч
Господин Богозија биће већ толико с
да о њему каже врло многе анекдоте.
би се веома срећан осећао, када би
тли господин изволио њега почастити
знаком својега високога поверења. I
просилац и сам је родом из ове жу
и то баш из чувене Коканфалве, где
ђају кортеши са најчвршћом песниц
најјачим грлом. У таквим пословим
већ имао практике. Имао је за то дос
лике. Он је и на земаљским саборим
посла; знаде, како ваља с људима го
ако би пресветли господин изволио њ
верити, за цело нико не би тако као
потковати Коканфалванце.

— Веома ми је мило, драги пријат
вашим лепим способностима могу о
поља. Ни у чему толико не уживам,
кад могу младе људе задобити за т
начела. Вама ћемо поверити овом п
да предводите кокапфалванске племи
мојте ви штедити никакве жртве, кој
за потребну држали. Ево вам две
форинти; не допуштајте, да наши п
пријатељи у чему оскудевају: немојте
да је то много: и ви ваља да пре
изиђете као господин, да би вас они
вали. У интересу ствари нама ниш
много и ако вам испадне за руком, да
ње племство за нашу ствар добијете,
рачунати на нашу захвалност. За је
ли хиљаде форинти сребра могу вам о
Уз то ту је рештаурација жупанијс

подан велики жупан слуша нашу реч, а једно подбележничко место упражњено је.

Саслушани просилац усуђује се приметити, да би његовим највећим жељама још боље одговарало место заклетога актуарија. Ово му се још као поузданије обрече.

Сувише, фратер Богозија би још од главе до пете одевен, доби посве нову атилу са сребрним пуцетима, прекрасан шкрљак кицошки са широком врпцом којој ројте, како рекоше, везла је главом милостива госпођа. Филозофкиња је са правим спартанским учешћем делила с мужевима борбе, везући са још две женске по читав дан врпце на шешире борцима за заједничку ствар.

Матори јурат (молим за опроштење! млади одветник), кога тако начинише кавалером, с лицем, које су присутни славни мужеви исцмакали, и са стискиваном руком оде из Карпатфалве, носећи у џепу патент, који му даваше на располагање претпреге колико је хтео.

Присталице Кечерепије рекоше међу собом да су с Богозијом много добили. Коканфалвански племениташи много важе, јер су сви на гласу борци. Они су обично о рештаурацијама поломили највише столица и врата и највише њима имало се разбијених глава захвалити. До сада као да су наклоњени били странци Сентирмајијиној; јер Мишка Киш, стари добри друг карпатијанске породице, држао их је за вођице. Само такав префригани човек, као што је Богозија, може их окренути на бољи пут, а то ће за цело и учинити, о томе није ни сумњати, јер тај човек колико је покоран, до земље понизан пред својим господским патронима, толико је тврдоглав и безочан на челу кортеша. Ко би и могао помислити, да ће овакав рукољубни *simplex* човек такву високу и велику господу, која су га посадила за свој сто и која су се понизила да се с њим рукују, умети преварити? Како би се то могло претпоставити код једнога Богозије? То би било ван сваке логичне, ван сваке психолођијске вероватности.

Неколико дана пре рока за избор посланика обиђоше заступнички кандидати сва села редом, да би главом утврдили поверење својих присталица, којом приликом као што од стране Сентирмајијеваца падоше одабране беседе, тим више постарали су се Кечерепијевци за одабрана добра вина, па једно и друго учини своју дужност.

И у Коканфалву дође Кечерепија и особито је био задовољан, што у целом селу не могаше наћи на једнога јединога трезнога човека. Сви га сматраху као свога слаткога рођенога брата, изљубише га по реду, желећи, да пије њихова вина — грозан гуливрат! Заиста је тај Богозија морао имати велику моћ код тих дивљих маса, кад их је могао навести, да се овим вином опију. Фратер држаше импровизовани говор, да га је Кечерепија могао чути. Душа ваља, говор нити је имао репа нити ушију, али од силнога „живио“ и од вике ни онако није се могло знати, да ли је држао апологију сарми или је говорио о тунелима.

Посве умирен оде Кечерепија из Коканфалве. Богозија се кунијаше свима „на врби звиждућим — на леду туцајућим — изврнуту опаклију огрнувшим“, и подобним популарним епитетонима снабдевеним светитељима, да је цело село наше. Откако је он тамо дошао, Киш Мишка не сме у Коканфалви ни да се помоли; а то је добро урадио, јер би му од рођених леђа одерали ремење.

Дође најзад и дан велике уставне светковине, на коју су се од толико недеља дана спремали с толиким светим одушевљењем, коликим трошењем вина.

Будући да дворане жупанијске куће нису биле довољне, да у њих стане велика гомила бирача, одредили су за њих двориште жупанијске куће, које је било зидом ограђено. Испод балкона подигоше велику дрвену трибуну, украшену шареним завесама и тробојним заставама. На тој трибуни, сместиће се велики жупан и најодличнија друга лица.

Уочи изборнога дана већ је главни град жупанијски био сведок шарених призора. Одасвуди долазаше дуг ред кола са гомилама бирача; напред јахаше момак носећи заставу на којој је било кандидатово име написано, по чему су се обе странке могле распознавати. Но био је ту у осталом и други много јачи разликујући знак, а то бијаше, да су присталице Сентирмајијине мирно и у реду улазили у град сваком улицом, предвођени красним коњаницима у богатом јуначком руху; покрај кола јахаху момци са сабљама, пазећи на ред и водећи целу поворку у напред одређене конаке. А Кечерепијине кортеше могао је човек издалека знати по страшном урнебесу, којим су долазили. Прво иђаше циганска банда, која је свирала инсурекционални марш, за њом на свакојих коли певаше сваки за се своју ноту,

те када би год каквоме грлатом човеку пало на ум, да с издигнутом боцом устане у својим колима и да се продере: „Стој!“ морао је сваки парасник да заустави своје коње, да би његова милост могла своју реч изустити.

— Да бог поживи нашу угледну и велеможну господу посланичке кандидате Кечерепију и Корондију!“

— Живио! из тисућу грла.

И то тако иђаше на сваком углу. Пред вече огрезла је варош у толикој свирци и подвикивању, као да су сви људи имали сватове и сви се поженили и поудавали. Око десет сати већ се помало почеше и тући, јер они са шареним перјаницама хтедоше од оних са једнобојном перјаницом отети некакву крчму. На срећу вође ових последњих умешаше се и утишаше борбу, те тако цела ноћ прође без сваке веће гунгуле; само су кортешке вође од обе стране морале бдити, да се како год не би вук увукао међу овце њихове и наговорио једнога и другога, да сутра дан пређе на противну страну.

Срећа је била, да Коканфалванце нису довели били у варош. То је већ било у смислу предања, да су њих ове ноћи уочи одсуднога дана обично оставили ван града у чарди „Сврћимуспута“; јер кад би их у град довели на конак, не би остао ни један прозор читав, нити ико у граду без батина. Они су имали доћи на лице места баш у сам одсудни час.

Сентирмајијине присташе биле су подељене на уредне хрпе, које су имале разборите и уважене људе као вође, зато је било лакше држати их у реду и управљати их; а Кечерепијини били су као војска без запта, од силна благовања већином тако разуздани, да ничију реч нису хтели слушати.

Томе се може захвалити, да су одмах прву тактичну корист они први могли задобити.

Успех дана великим делом зависи од избора згодна места. То зна сваки војвода, који је кадгод на бојишту био; а ако није знао, првом приликом за цело су га томе научили. На изборном бојишту без сумње је она војска имала боље место, која се могла протурати до великога жупана и до друге велике господе; јер прво, њихова вика могла се боље чути, него ли вика од противника, који су били стерани на противну страну; друго, са тога места могло се много лакше претити, да ће целу дрвену трибуну порушити, ако велики жупан неће да им вику чује.

То је дакле био први задатак, која ће страна пре заузети двориште од жупанијске куће, када се у четири сата рано у зору буду отворила врата жупанијске куће.

Сентирмајијини бирачи точно у прозорје у три сата већ су сви били на ногама, те свршивши на брзу руку потребни срце поткрепљујући доручак, лепо у реду упуте се са својих конака према жупанијској кући, којој кад отворише врата, с достојанством, које је приличило њихову положају, улегоше на пространи двор и окружише трибину великога жупана, а нико им у том ни мало не стаде на пут.

А људе Кечерепијине нисн могао ни у шест сати на ноге дигнути. Залуду бијаше опомињати, викати; гомила се веселила и никога не слуша; од тешке вике вође промукоше у великој ревности и најзад само их тако могоше извући из конака, што полупаше све боце и чаше, тако да ван неколико фанатичних присташа Бакових, који су кадри пити вино и из свога шешира, они остали покорише се, да се крећу у жупанијску кућу. Но и то је ишло у великој гунгули. Сваки час застали би на улици, подигли би кога између себе на рамена, те би морао беседити, што је гдекоме и потеже падало; на једном месту паде им на ум, да би господи посланичким кандидатима ваљало правити бакљаду са музиком и само с великом муком могаху их вође уверити, да није обичај у зору давати бакљаде с музиком. Још би и варош запалили.

Тим начином прошло је било шест сати, када прва гомила Кечерепијиних бирача уђе гласно певајући у двориште жупанијске куће, пак удивљена виде, да је тада противна странка већ заузела у густим редовима већу половину двора.

Кечерепији било је рано и у осам сати када му дођоше кортешке вође. Велеможни господин уверен о победи случајно је мало дуже спавао. Честите вође од његове странке осећаху се срећни када могоше великом господину помоћи, да навуче доламу или да пребаци менту. Јер из рукава те менте и доламе вире звања приставска и солгабировска.

Све је добро, нема разлога ни за најмање страховање, позиције се не даду отети, војска је одушевљена најбољом ракијом, противника је мало. Ко би икада смео једном во-

води противно казати? Ко би га смео опоменути на то, ако би случајно био побеђен!

На услугу готови вођкоши посве уверише господина саветника, да нема никакве сумње његову победу, а он их у напред увераваше о својој захвалној обвези.

Велики жупан наредио је за господина саветника стан у жупанијској кући и кроз стражње собе већ се добро могаше чути громогласно „живио!" које би се заорило иза имена Кечерепије и Корондије. Сентирмаијини људи нису викали. На службеној трибуни тада још никога није било ван неколико љубопитних створиста, који би онуда прошли, а овима за љубав богме неће они усиљавати своје грло, него су ту забаву оставили противној странци које је „живио!" било готово, чим би ко кроз какав прозор промолио главу

Дакле Кечерепија пун уживања могаше у својим собама слушати, како се ори само његово име, па сав весео запита своју жену, кад јој у собу ступи у свом ратоборном саовима украшеном огртачу:

— Чујеш ли на пољу ору громовиту вику?

Саветниковица пружи руку своме војну, који полазаше у бој, па са правим философским схваћањем рече:

— Популарност никада није срећа; она достојна награда заслугама.

Евелина се искрено дивила заслугама свога мужа и у себи је потпуно била уверена о том, а домовина и човечанство никада се неће моћи одужити господину Кечерепији дугом захвалности.

Саветник пољуби Евелину у чело, загрли своју кћер и очекиваше и од једне и од друге, да ће њега гледати са својих прозора.

Вилмино лице бијаше тако хладно као нег. Под тријумфалним пољупцем не прође њеним срцем ни једна мисао породичне среће. У њезину срцу, када гледаше у оца и матер, како с поносом и поузданом надом једно друго уверава, пониче потајно горка помисао:

— А што, ако се постидимо?

Пажљиво мотраше саветниковица бледо лице свога детета, које ни у овом славље не могаше поруменити, пак у себи закључиваше:

— Ово дете љуби некога.

Веома је сумњала, да ће тај неко бити наш пријатељ Емануел.

Овај би таман био за њу. Емануел је међу њима знанцима младић, који је највише достојан љубави. Он је науке сјајно свршио, породица му је богата и има велика утицаја. Вилма га радо гледа, радо га слуша како пред њом говори ситне клевете о мрзану породичном, Золтану Карпатији, те када нема више што да каже, она га још подбада речима:

— Зар не знате о њему више никака зла?

Философкиња и не слути да су рани ексцеси учинили од нашега пријашина Емануела оно, што библија назива „премазаним мртвачким ковчегом", и да Вилма никога на свету тако не мрзи, ни од кога се тако не гади, као од њега, те када га позива, да пред њом оговара Золтана, у исти мах она с насладом мисли на оклеветанога, пак узима то као слатку мисао, да га може сакрити у своме љубећем срцу. Што га жешће прогоне, тим јаче пригрљује она његову слику, као да мисли, да је то њено слатко звање, да га брани од његових непријатеља.

Господин већник поведе са собом своју ласкаву пратњу. И сам је био љубопитан погледати на бојно поље, на смештање једне и друге војске; ради тога изволи погледати на двор кроз прозор стражњега трема.

Овај поглед веома му поквари вољу.

Једним јединим погледом одмах је провидио, да су вође кортешке варале или себе, или њега, када су казале, да није ни мало двојити о победи. Напротив, видело се посве јасно, да је гомила његових приsташа мања од гомиле Сентирмаијине. Друге чије очи могу се и преварити; гомиле шарених перјаница свуда су растркане по пространом двору, уз небројене им заставе чињаше се, да их је два пута онолико, колико је у Сентирмаијиној збијеној уређеној фаланзи; али Кечерепија једним погледом може да измери одношај између гласова обе гомиле. Мало те му противници неће којом стотином надвишивати његове гласове. А уз то они су заузели најзгоднију позицију.

Кроз вечити осмех велеможнога господина опазише кортешке вође зловољу те гледаху утешити га, давајући му нове наде с уверавањем, да коканфалванско племство још није стигло, јер је оно преноћило ван вароши, а кад оно дође, да ће обилато надмашити број противнички

Крај света тога ипак се стаде Кечерепији некако тако чинити, као да му они сатови на грудима много брже куцају, или је то

може бити било срце, кад је отпустио вођкоше присташама, а он сам оде да походи великога жупана.

Узнемириваше му душу нека лака помисао, да су ти људи једино речју могли више успеха постићи, него ли он расипањем новаца; да они више вреде са својом празном руком, него он скупа са свим својим благом. — Ох! колико би их жешће мрзио, када би му у срцу сазрела помисао, да су они много - много виши од њега.

Главни редови жупанијски већ су били гамо на поклону код великога жупана, главне коловође од обе стране, који су се позајмице трудили, да једни другима буду досадни, а обоји великоме жупану.

Када се господин Кечерепија по реду осмехивао на своје званце, пришапну му полако на ухо Корондија:

— Ваљало би раније послати по кокан-фалванске племениташе, противна странка одмах ће искати гласање.

Овај глас врло поплаши Кечерепију. Код гласања врата се затварају и сваки се бирач пушта један по један из жупанијске дворане на мала врата, где хусари стражу чувају. Према томе наравно је, да ко се у почетку гласања нашао ван закључаних врата, тај више не може унутра.

Одмах позва већник Емануела, да појаше коња и што брже да јури у чарду „Сврћимуспута“, нека говори са Богозијом, да одмах потрпа на кола своје људе, онако како су, па нека се журе да дођу на лице места, иначе ће изгубити обећану дневницу.

Без оклевања послуша Емануел и што је брже могао одјезди из града, не иначе, него као ко за собом носи судбину обседнута града, па се журп по спасавајућу војску.

Међутим велики жупан и поджупан и саветник нешто већаху. Најбоље је било, да се почињање избора под разним изликом одгађа све дотле, докле не буде стигла очекивана помоћ.

Ради тога мораде велики жупан од некуда добити изненада важно писмо, које одмах прочитати, за извињење молити, што је приморан за један тренутак оставити редове и отићи у своје собе. Међу тим су бележници морали журно трчати по тремовима, рекао би, поверили су им какве страшно журне послове од стране великога жупана, који овда онда укаже се на вратима своје собе и моли опроштење од немирних редова, што мора још који часак задржати се.

Докле је трајало ово дипломатско мењање нота, дотле бирачко опћинство на пољу поче губити стрпљење. Већ је и десет сати било прошло, а то је сељаку човеку само два сата хода до обеда, од кога ће на сву прилику бити вечера, ако пресветла господа буду још дуго оклевала. С почетка почеше племениташи само гунђати, после стадоше обе стране на глас викати »живио« својим кандидатима, из чега се изроди такав урнебес, да су се од њега тресли прозори скупштинсве дворане.

Најзад Тарнаварија, који као да је свуда као на иглама седио, ђипи, поначини се, и десно и лево гурајући хајдуке, што су н[illegible] врати великога жупана стајали, на силу уђ[illegible] до њега.

Тамо стојаху на прозору Кечерепија и Корондија нестрпљиво чекајући, чопор млади[illegible] људи презјаваше око великога жупана, а н[illegible] лицу им израз ужасне беспослености; са[illegible] пак велики жупан сеђаше на канабету и ка[illegible] да с великом помњом читаше из некаквог[illegible] на дугачко савијенога папира. Он га тад[illegible] подиже, када Тарнаварија у собу уђе.

— Пресветли господине, рече Тарнаварија[illegible] и поглади се по знојавној коси; опростит[illegible] што сам тако овамо рупио. али сам примо[illegible] ран вашој пресветлости обратити пажњу н[illegible] то, да време пролази и да скупљено племство на двору почиње бити нестрпљиво.

Велики жупан слеже раменима, пак и дал[illegible] пажљиво гледаше и онај савијени папир.

Тарнаварија одлучи, да сада говори пос[illegible] хладнокрвно.

— Ја молим вашу пресветлост, да изво[illegible] узети у обзир, какво би се зло могло изр[illegible] дити, ако би ваша пресветлост и даље окл[illegible] вала. Скупљено племство тамо на пољу [illegible] ране зоре чека, истина, један део добро [illegible] напио ракије, али већи део жедан је и г[illegible]дан. Људи гунђају, већ су почели међу со[illegible] препирати се, ако ваша пресветлост не д[illegible] пред њих, ја не знам, шта ће бити. Из[illegible] ће најскандалознија туча, са које ћемо [illegible] бити постидни.

Господин велики жупан ни на ово ни[illegible] не одговори, него лепо мирно читаше оно важно писмо, које је држао у руци; али место њега велеможни господин Кечерепија показиваше пантомимом, да је његова пресветлост сада веома занета.

а ли посла његова пресветлост? зарнаварија
жна, журна који се не да одгодити!
олако Кечерепија, да га не би збуажну премишљању.
м гласније говораше Тарнаварија.
ма ништа важније од данашњега поса прече дужности од ове и ја озбиљно
м вашу пресветлост на вашу свету
.
ав злосрећни тајник великога жупана
у послу, да од некуда из буџака
:
се усуђујем опоменути ваше господство
ии овде у собама господина великога
.
варија погледа говорника тако, да
аде одмах с места.
волите ви тамо сести, одакле сте и
Ово није кућа великога жупан , него
панијска кућа, а велики жупан само
о слуга држави, колико ви великоме
.
и жупан опет само читаше, слежући
а.
варија наумио да буде благ као јање.
есветли господине! Ја признајем пазаслуге ваше пресветлости. . . . .
и жупан превршу нов лист, пак и не
на њ.
резорна немарност уједанпут тако
јање Тарнаварију, да више нити је
но нити чуо. Крв, коју је силом за-
, појури му сада у главу. У тренутку,
што би ико и слутио, трже он оно
з руке великога жупана и тако га
земљу, да се сви листови разлетеше.
то је насиље! *Violentia*! *Crimen laesae*!
ajoris potentiae! повикаше они, који
и били, па скочише, да покупе акта,
Тарнаварија треснуо о земљу.
е било касно. Тарнаварија је опазио,
о било. Важни, журни акт није био
его замотак *Charivara* са сликама, који
онај час дошао с поште, а у коме је
велики жупан особито уживао у
лободним часовима.
варији пође за руком дочепати се једја.
Дакле то су те журне депеше! То
жна ствар! То ли је онај неодгодиви
и кога мора све племство да чека,
а потискују се јавни послови! Добар дан, господо! Добар дан! То су богме лепе ствари!

Последње речи већ је говорио Тарнаварија у скупштинској дворани тресући у руци отети *Charivari* попут отете заставе.

— Ево, угледни сталежи и редови, ево дипломатске ноте, која је важнија него све друго, од које зависи судбина читавих краљевина, ради које морадоше жупанијски бележници тако трчати, да мал' што вратове не поломише. То је она журна штафета, коју донесоше господину великом жупану на најбржем коњу! Изволите, изволите је и ви читати, да бисте могли о њој проговорити! Изволите, господо, то су важне депеше!

Докле један део госпоштине, која се нашла у скупштинској дворани, негодоваше, а други се смејаше бесној огимачини јањету сличнога Тарнаварије, дотле на пољу дође неспокојство простога племства до крајњих граница. Шаренперјанице већ сусташе од тешка викања, а вође им од утишавања, људи пак од Сентирмаијине странке почеше наваљивати на гласовање.

Могло се као поуздано узети, да ће код гласања они победити. Избор средством простога извикивања за овај мах такође није помагао странци Кечерепијиној, јер су им противници били балкону ближе.

Ова незгодна позиција већ је одавна срдила ваљане домородце, те већ више пута покушаше, да у појединим четама провале међу оне, али код ових владаше тако строг ред, да кроз начетану масу нигде не могоше продрети, те увек морадоше повући се на другу страну.

Најпосле, прилика је најгори саветник. У једном куту дворишта жупанијске куће бијаше велика гомила опека за некакву будућу грађевину. Штовани бирачи неко време употребише ове гомиле опека само на то, да су на њих стали и одатле дизали грају; али кашње, када противна страна стаде наваљивати да се гласа, нађоше за забавно, да ове тим начином доведу до других мисли, што су неколико од тих опека међу њих бацили.

А то је била веома срећна мисао. Они су се збили у тако густу гомилу, да је сваки бачени камен морао кога погодити.

Ништа не носи толико плода, као зао пример. Раздражена, мамурна гомила прихвати жељно прилику, па као да би тако најбоље било, стаде цигљаним бомбама бомбардати људе

од противне странке. Отуда изађе прави урнебес. Људи Сентирмајине стране не хтедоше допустити, да их злостављају, те један дочепа батину, други нацак, па стадоше одбијати нападаче, отеше им богме једну и другу заставу и мотке са застава пребише о леђа заставницима. Из овога би се изродила на оном тесном месту најстрашнија туча, да не дођоше одмах главом Сентирмајија и Карпатија међу своје привржeнике. Золтана издигоше бирачи на раменима, и он гласом, који продираше кроз ону љуту грају, позва своје бираче, да одмах оду са двора жупанијске куће, и да протестују против насиља противнога уставу.

Његови трезни бирачи нађоше овај позив за веома уместан, и одмах се почеше враћати кроз главна врата напоље.

Ово противну страну још ваљма распали, те са свим помамна навали на одлазеће. Крај би и последњем трагу реда и запта.

— Удри! сеци! заори са свију страна.

Помамна пијана војска гоњијаше пред собом бежеће, којима оставши другови само тако могоше се од очевидне смрти избавити, што побацаше пера, по којима се распознаваше, те помешавши се са гонитељима, и они викаху:

— Удри! сеци!

Остале су све изгурали на улицу.

Ту неко повика:

— Треба их истерати из вароши!

Смела ова мисао одмах нађе одјека.

— На поље с њима из вароши! Треба их до куће отерати.

Ни они не узимају ствар за шалу, него видећи, да је ово баш збиља, преснуше куда који, а за њима натурили се противници све до на крај вароши, па да би реч своју одржали, вијаху их и на друм. Они тераху кући своје противнике.

Међу тим једна гомила најпијанијих крволока навали уз степенице са буџама, смлати хајдуке, који су на вратима стојали, продре у горњи трем, поскака на столице и столове и одавде узе рикати, колико их грло носаше:

— Доле са великашима!

Неколико њих ударише на скупштинска врата, и нашавши их затворена, подупреше раменима, да их извале.

Врата се у један пут отворише, и пред помамним продрзљивцима нађе се Тарнаварија.

— Стојте! продера се на њих громовитим гласом тако, да они устрављени уједанпут занемише. Зар не знате, да је ово место свето? Ово место земаљска је дворана! На поље одатле, безбожници једни! Торњајте се одмах, или ко се усуди на овај праг ставити ногу, тога ћу овом мојом сабљом на пола пресећи!

Душа ваља, ствар није била посве на чисто, ди ли се та сабља може извући, или не? Али је претња била изуштена тако одсудно, да господа кортеши нађоше за добро, узети је озбиљно, па ти се лепо спустише са зеленог стола и не покушавајући нова јуриша на скупштинску дворану, тихо и мирно одоше из горњега трема. Само на вратима стаде један корифеј и промуклим гласом поче одавде некакву орацију; али и овога Тарнаварија тако надвика, да ни сам није чуо што говори. Онда и он оде, куда и остали.

Дрхћући од јарости врати се Тарнаварија [illegible] у скупштинску дворану.

Баш у тај пар изађе велики жупан из своје [illegible] собе са господом, што су код њега била, те [illegible] се за целе ове скандалозне појаве и не помолише. Сад изађе велики жупан смешећи [illegible] се тако дипломатски, као да ништа није било: [illegible]

— Пресветли господине! продера се на њ [illegible] Тарнаварија; ја протестујем против нарушења [illegible] устава, и ограђујем се противу свакога могућега резултата, који би постао услед сурова насиља!

— Протестујемо! викаху одсвуд присташе [illegible] Сентирмајине.

Пресветли господин узимаше то толико [illegible] обзир, колико и кад би у Бечу у талијанској [illegible] опери чуо, како вичу „браво!“ добро изведе[illegible] ној укупној игри. Лепо и красно изађе о[illegible] на балкон и ту се посади на место, што ј[illegible] за њ било спремљено.

На целом двору бејеше слабо који, до [illegible] неколико мародија из Кечерепијина табора [illegible] све матори обезубљени кортеши, који се бојаху за своју кожу, онда неколико паметни[illegible] јих хонорациора, који држаху, да је испо[illegible] њихова достојанства, да се туку по улицама [illegible]

— Пресветли господине, рече Сентирма[illegible] што хладнокрвније великоме жупану, мисли[illegible] ли ви, да се данас може свршити овај устав[illegible] задатак?

Председник је спрам Сентирмаије бар толико имао обзира, да му је питање удостојио одговора.

— *Praesentes concludunt.**)

*) Присутни решавају.

Рудолф баци саркастичан поглед на оно мало бирача, што су на двору дреждали, па се повуче назад. Његови једномишљеници сви закључише, да ће заједно напустити жупанијску кућу.

У тај мах ево Богозије са коканфалванским верлима. Могло их је бити једно три стотине друга. Они су на двор долазили на стражњу капију, и тако све, што се је дешавало на предњој капији, њима није било познато.

Они улегоше у лепу реду. Напред наш пријатељ Емануел, који је у тај пар себе држао за најважнијега човека, па поносито сабљом поздрављао госпође, које су са прозора гледале, нарочито пак лепу Вилму. Какав је тријумф он собом довео!

За њим иде Богозија. Дуга са шаке широка трака са шешира бије га по плећима, у руци му тучем окована буздованска батина, а ројтасту дуванкесу заденуо за кајиш.

Остали домородци сви су кићени, кицошки упаци; у једној им руци жути нацак, у другој клокотава чутура. Дивота је погледати их!

Поздрављају их од свуда, са балкона, са прозора; госпе машу на њих рупцима. Керепија поздравља их калпаком. Какви су о славни, ваљани људи! Одмах даде велики жупан крупним словима на црну таблицу написати кобну речцу:

— Vox.*)

Бирачи лепим војничким кораком одоше пред трибуну великога жупане, тамо их Богозија намести лепо у војнички ред, а кадаише сви уврстани, махну једном на њих својом тешком буђом и уједанпут заори се из три стотине грла:

— Живио Сентирмаија и Карпатија!

Шта је то? Како је то? Је ли то сан? Да ли језици наопачке говоре? или ушеса не чују добро? Пребледише, који су били на трибуни, пренеразише се, велики жупан ђипи са столице, као да су под њим опалили лубарду, пак оберучке маше, да умукну, а то учини, да је рикање „живио!“ тим страшније било.

Богозија диже своју буздованску батину и уједанпут, на један миг умукну цела гомила. Он буђом од своје батине показа на „*vox*“ на црној таблици, онда једном показа на капије:

— Ваља капије затворити!

— Није слободно! није слободно! Не сме се то допустити! викаху са трибуне.

*) Гласање.

На то им одврати Богозија стенторским гласом:

— *Praesentes determinant!**)

На ове речи не могаше Тарнаварија, а да се у дворани грохотом не насмеје.

— Сами сте изволели тако казати! рече, па приђе до председникове столице, једном руком ухвативши се за њен наслон, другом показујући на артију пред собом, на коме је поджупан као перо кушајући десет, дванаест пута написао био: *Praesentes concludunt.*

— Не дајте капије затворити! викне поджупан Корондија жупанијским хајдуцима, који су стражу чували.

Један и други осираћени витез хтеде послушати, али постиже то, да га изгураше кроз капију, а онда затворише оба крила, пошто најпре бејаху запитали, да ли има још ко вољу да изађе. Овоме позиву одмах се одазва неколико мирољубивих људи, који се бојаху остати ту на бојишту.

Једини Емануел тамо се уздао у своју аксамитску доламу и оперважену менту; мислио је, да у то не смеју дирати, пак играјући коња, непрестано се труђаше, да држи беседу неверној гомили, али никад не дотера даље од ословљавања:

— Браћо, драга браћо моја!

Нико га не слушаше. Са калпака лепршаше му се тако лепа трака, сама саветниковица везла му је шепут и казала му, када га виде под сабљом и са ментом: „Ви сте мој витез!“ Ово име витеза ваља и заслужити. Лепе женске све на њега гледају. Још једини он може спасти ствар Кечерепијину. Истрже сабљу, и јашући према капији, стаде викати:

— Отварајте капију! Ко се усуди дотакнути ме се, син је смрти!

С почетка и не слушаху га, али кашње му се смилова Богозија.

— Пустите господичића на поље на капију, када већ толико моли!

У тренутку свукоше с коња мога витеза, отеше му сабљу, отргоше му са врата лабудовим перјем оперважену менту, онда га пребацише преко капије, као какву мачку. Нико више за њ није ни питао.

Међу тим, да време не би до почетка обреда залуду пролазило, из војске честитих бирача изашао би овда онда по један грлатији домородац и у пратњи нацака говорио би заношљиве стихове на весеље збору.

*) Присутни решавају.

таблицу и на реч *»сох«*, што је на њој била написана.

— На што пуштати, да дође до гласања, кад никога нема да је уз противну страну?

Велики жупан опет показа само на таблицу.

— Пресветли господине, рече Рудолф сав ван себе; то не може бити, да ваша пресветлост сад отвара гласање. Та чим ови људи поједнице буду пуштени на улицу, разјарена противна страна одмах ће их побити!

Велики жупан слегну раменима и са хладном равнодушности именова чланове одбора, који ће купити гласове.

На пољу на улицама већ се могаше чути дивља рика искључених бирача, који враћајући се са потере нађоше закључану капију а од бегунаца дознаше, како су их Кокан фалванци издали, те сад они једини шире се по бiралишту.

— Треба рудом провалити врата, рикаху на пољу.

И одмах могаше се чути, како захукавају тешке тарнице на закључану капију, како секирама лупају по шаркама, те како се камењем бацају на прозоре жупанијске куће, одакле су сви гледаоци поплашени утекли.

— Изволите њи на гласање! опомињаше велики жупан.

— Изволите гласати! рекоше за њим Кечерепија и другови му.

Па с пакосном злурадости окренуше се Богозији, кога Рудолф и Золтан хтедоше задржати од тога покушаја, изјављујући, да су они вољнији одустати од свега, него да се такав призор догоди.

— Све ће вас на пољу поубијати! рече Золтан и загрли Богозију, стрепећи за њега и за његове другове.

То не бијаше разлог, којим би се Богозија могао убедити.

— Изволите ви то само нама оставити! рече он поносито.

Пак он сам први се упути столу за гласање, који су доле били наместили у отвореном ходнику.

Код овога стола имао је сваки дати свој глас, а онда изаћи на малена врата жупанијске куће, која су с поља непрестано лупали секирама и батинама оловом заливенима.

Доле договараше се Богозија шапатом са својим људма, пак одабра оних педесет, који ће први њи на гласање и поређа их лепо код малих врата, докле год сви не доврше гласање, а онда пљуну у шаку, добро стисне свој буздован, пак отвори врата.

— Убијте их!

То бијаше први крик, који га ода сву да дочека, чим изађе на улицу.

— Ко би хтео да убија? запита Богозија.

Па машући око себе буздованом, излети са својих педесет другова међу множину, десно лево ударајући и разбијајући главе на све стране.

— Ви сте дошли на кокапфалванске племените! рикаше мала чета и као змајеви навалише на противнике. Ви хоћете с вам[illegible] да се борите? Ви бисте хтели рата! Ево ва[illegible] рата! Ево вам победе!

Сваким тренутком све више и више Кокан[illegible] фалванаца излажаше из жупанијске дворан[illegible] туча биваше све бешња, људи су један друго[illegible] газили, дерали су рухо, лупали посеве, гла[illegible] ве, откидали ушеса, гризли лица, чупали пер[illegible] чине; поједини би скочио другима на главе [illegible] одатле би остале под собом млатио, док[illegible] и њега не оборише. Тамо унутра већ ник[illegible] не слушаше на гласање; велики жупан и чи[illegible] новници поскакаше са трибуне, закључаш[illegible] се у својим собама, остатак кокапфалванск[illegible] домородаца отвори врата од улице, пак уједанпут истрчаше на бојиште. Овај јури[illegible] реши победу. Људма од Кечерепијине стра[illegible] ке досадише батине, па видећи, да на [illegible] иде нова чета, уједанпут дођоше плећи, ма[illegible] нуше се жупанијске куће и истим оним [illegible] тем, којим су пре неколико сати вијали Се[illegible] тирмајине четири хиљаде људи, они сами са[illegible] бежаху испред кокапфалванских домород[illegible] који их прогонише до на крај вароши, оте[illegible] им барјаке и оружје и тако се натраг в[illegible] тише жупанијској кући, славодобитно пе[illegible] јући улицом:

Ружа цвета румена у башти,
Сентирмаји, бери је у сласти!
Руменија наша крв од руже,
Дајемо је за тебе од душе!

У породици Кечеперијиној као да је неко веома болан. Чељад и писарчићи трче по лечнике. Врата од стана затворена су за странце, капци на прозору спуштени су. Ипак се кроз њих чује:

Ружа цвета румена у башти!

XIX

Карактери

Ову ноћ Кечерепија није добро провео. Уз лики губитак болест Евелинина била је њ најтежи ударац. Због срамоте мужевљеве езнани се и сувише осетљива госпођа и целу агу ноћ проведе у највећим мукама, а када на који часак посве к себи дошла, уморби шапнула:

— Да грдне срамоте! да грдне срамоте! Іа би онда опет почела плакати и трзати да би јој од муке пена ударила на уста. Іаква је то ноћ!

Іа пољу на улицама целу драгу ноћ зујавесела свирка народни марш, сјај од букља осветљаваше улице. За цело дају сада љаду са музиком славодобитним витезоіа онога дана.

Іпак имао је пропали вођа противне странбар ту утеху, да ако је он срамотно про) и његови противници срамотно су поили. Срамота је заједничка. Ни они се ıе смети својом победом похвалити ни пред ı. Исходом и они су понижени до редова ıх људи, који су им особе узвисили, али начело погазили.

Іеће му остати ни та утеха.

унаци бакљаде са музиком не нађоше ни ıолфа, ни Золтана у њиховим становима.)јица се не јавише целе ове ноћи. Истом ра дан ујутру ево Золтана самога у жуıијској скупштини, кад велики жупан прог:и резултат јучерањега дана. Гласањем ıсутних изабрани су за посланике Сентирија и Карпатија.

Оба имена поздравише бурним „живио!" У дворани били су само коканфалвански бирачи. На галеријама слабо кога бијаше; ни једна госпођа није била дошла.

А штетовале су, што у овај мах нису могле видети Золтана.

Блед, као ко целу ноћ није ока склопио, устаде младић после онога »живио!« које га је у посланичкој столици потврдило.

Свако очекиваше, да ће се он сада захвалити на овој почасти.

Поглеіајући својим великим тамним очима по скупштини, рече младић овако:

— Мени су закони моје отачбине много светији, него ли да бих допустио, да их прекрше и моји једномисленици. Што се јуче на овом светом месту догодило, то ће пред мојим очима за увек остати оплакивања вредна успомена, те резултат томе, ако по нас и јесте повољан, ја исто тако мало признајем за законит, за прав, као и да се томе противно догодило, па као што сам се ограђивао против груба повређивања наших уставних права од стране мојих противника, исто тако ограђујем се против моје стране и сматрам избор за ништав. Такво место, где би ми требали бдити над одржавањем нашега устава, ја не могу заузети оним путем, на који ме је довело повређивање устава, и притисак и насиље, које одоздо долази, исто ће тако наћи у мени противника, као и притисак одозго. Ја тражим правду, а не победу. Зато против овог избора, како у своје, тако и у име мога друга кандидата, свечано ограђујем се, посланства се не примам и иштем нов, праведан избор, који се по закону има предузети. (наставиће се).

ОДГОВОР

Колико је у крај мора градова
Толико је на мом срцу болова,
Што ми драги не долази никако.
Ја му тужна поручујем једнако:
Дођи, дођи, мој лијепи дилбере,
Ко ће да ти белу ружу узбере?
У градини неранџа је цветала,

Где сам тебе мој дилбере гледала!
А драги ми одговара невера:
„Не могу ти драга доћи, не могу!
Друга ружа мени цавти бијела,
И неранџа румени се весела;
Друга звезда по мом небу трепеће,
Лепше с' злато на мом двору размеће!"

Драгутин Илић

ИЗ ДАЉИНЕ

Зар те тако брзо песта,
Милопојко, тицо мала?
Ти остави мила места,
Где си вазда скакутала?

У слободан зрак узлећеш,
У далеки крај се селиш,
Вратити се више не ћеш,
Да невоље са мном делиш?!

Тицо драга! Премалеће
Зимовита жића мога!
Ти ми беше мило цвеће
Од мириса небеснога.

И то цвеће моје није!
Варка беше мирис мио.
Звезда ми се среће крије,
Све је само санак био!

Из даљине гледам на те,
Достићи те не ћу више.
Очи моје тебе прате,
Ал' те натраг не вратише.

Зло ми сада, зло ми писне
Око срца гуја нека,
А груди ми боне стисне
Тешки неки јад без лека.

Успомена лепших дана,
Гле, како ме гони љуто,
Прошле среће, прошлих рана
Срце сећа раскинуто.

Обузме ме тешка сета,
Осетим се празних груди,
Преко мрачна, пуста света
Узалуд ми поглед блуди.

Залуд тражим чега нема,
Залуд иштем дан од ноћи;
Јад се мени тамо спрема,
Где пред срећу мислим доћи.

Засјати ми сунце не ће,
Облаци га замрачише, —
Моје мило лепо цвеће
Замирисат' више не ће.

Никола Ђорић

ЛЕПА ЈЕЛЕНА

ИСТОРИСКА ПРИПОВЕТКА

од

Жегљиговца

(наставак)

На дверима дворским величанствена појава.

Три госпође необичног достојанства!

Једна бејаше сва у црно. Сребрне власи покривене јој беху црним превезом, који се поносито спушташе низа господски још непогнути стас, и мешаше се са црним огртачом, које величанствено а опет смерно обмотаваше до земље ову тајанствену матрону. Испод тихо *избраног* чела, преко кога лепршаше јутарњим поветарцем занихани сребрни кончићи седих власи, смерним превезом притиснутих блисташе се два црна ока, пуна мудрости и доброте, као два зрна црног бисера, који непојамно оживљаваше господско бледило господског лица.

Кажу да јој има седамдесет и седам година. Али ни године ове, ни велике печали, које је кроз живот пратише, непогнуше јој витешкога стаса.

*

Ако си правдољубив доиста, можеш ли бити равнодушан, кад опазиш неправду?

*

Ако си мирољубив, поживићеш у миру и у љубави, па не ћеш ни знати шта је љутина.

*

Ако си цандрљив, провешћеш цео век у кавзи, јер ћеш да гунђаш и онде, где не би било места гунђању.

*

Ако *си рад да те поштеде људи*, поштеди и ти њих претресом каквоће њихове, па ћеш тако избећи гдекоју пакост и злобу, па и гдекоје непријатне дане.

*

Ако ти нико не ће да каже, ја ћу ти шапнути, ако ниси знао да знаш: баш да си хладан као лед, и да си чист као снег, *не ћеш избећи клевету*.

*

Ако *ти не одговарају људи у друштвеном животу*, испитај себе, јеси ли што принео ка поправци и образовању њиховом, па ако ниси то чинио, ништа ти друго не остаје, до да их трпиш.

*

Ако стрепиш да се не превариш у успеху предузећа својега, имај пред очима свакад најгори случај, па ћеш се у толико више обрадовати, ако би те случајно изненадио повољан успех.

*

Ако будеш неодлучан, неодважан, слабомоћан, лењ, последњи ћеш бити у извршењу дужности своје.

*

Ако ти је мио живот, а ти штеди време, и газдуј с часовима разумно, јер се живот састоји из часова.

*

Безумнику је шала чинити зло, а разуман човек клони се зла и тежи да чини добро.

*

Бежи од онога, кога си једном ухватио у лажи.

*

Бежи од онога, кога опазиш слаткоречива, *да ти ласка* и да ти се улагује; знај да је то подла душа, која нема друге способности, па ласкањем или опадањем тражи унапређење своје.

*

Беше некад златних времена, када се уважаваше *поштење, нежност* и *част*, а данас веле: то су лепе речи, али се не може живети од њих.

*

Бива, да о чему људи једном мисле, да о томе радо и говоре, па да и сањају.

*

Било је и биће, као што их има и данас више рђавих и себичних, но скромних, искрених и милосрдних људи.

*

Било би неразумно, кад би се хвалио положајем својим, кад би износио на видело благостање своје и таленте своје, јер су људи злобни и завидљиви, па не трпе бољега, ни богатијега, ни паметнијега од себе.

*

Било би неразумно мислити да су хукачи и добри борци, јер је њихова јачина у језику.

*

Благодарности не тражи за добротворства своја, ако си рад да се не озлоједиш на човечанство.

*

Благо није ни сребро ни злато, већ је благо изредна каквоћа срца.

*

Благо ономе, који уме да црпе задовољство као и срећу из извора, који би му се указао да је честит у свакоме обзиру.

*

Благо ономе, којега срећа учини издашним, па га гони да и друге усрећи.

*

Благо оној отаџбини, где се жртвују грађани њени за опште благо рода својега, а на своје властито и не мисле при томе. Оваки мужеви не умиру; над њима смрт нема власти и њихова успомена светли као светиња, да теши делима својим оне, који их преживе, и ове да осветљава, те да би их ови благосиљали у светилу.

*

Благо ономе, који увиди заблуде своје, па се повуче натраг, пре него што би му заблуде прешле у злочинство, или пре него би му будалаштина прешла у постојану навику.

*

Благословен онај, за којега се може рећи: он је ишао по земљи само да твори добра.

*

Благо теби, који имаш чисту савест, па ти не допушта да пузиш пред људима.

*

Бог је дао човеку разум с тога, да га краси делима руку својих.

*

Бог ти је дао осећања, чула, па нека ти је закон да их гајиш и облагорођаваш; али не буди неблагодаран да затупиш ове дарове Божје прекомерном употребом њиховом, или да их понизиш недостојним избором.

*

Богат ћеш бити, ако узумеш да располажеш са средствима својима разумно, па их употребиш тако, да будеш задовољан с њима.

*

Богати имају пријатеља, а сиромах је мрзак и пријатељу своjему.

*

Богати помажу оне, који им служе ради увећања части њихове

*

Богат је сваки, који уме да подмири потребе своје.

*

Богатство има мало уважења, ако не би заслужило вредност добрим делима.

*

Болест је последица готово свагда недовољне и нездраве хране, или прекомерне хране и прекомерног пића, или оскудице чистоће и чиста ваздуха, или оскудице топлоте, неге и спокојства.

*

Боље ти је да имаш на уму опасност, која не постоји и да презаш од ње, него да се грозиш оне, која заиста постоји.

*

Боље ти је свагда давати, свакоме услужан бити, но од другога примати милости и услуге.

*

Будаласто је мешати се у пасире туђе, које те се ништа не тичу.

*

Буди дрзак, одважан, па ћеш тек тако моћи погледати у очи судбини својој.

*

Буди скроман, буди смеран и благ, јер видиш како смо слаби, па нас већ та слабост упућује да се не гордимо.

*

Буди пристојан и уљудан, па ће ти се отворити врата у свако друштво.

*

Буди спреман да претрпиш све, што те снађе на овоме свету.

*

Буди чист и у честитости постојан, па ти се не може прилепити за срце никаква рђавштина, као што не може да порђа дијамант ни у каквом случају.

*

Буди равнодушан, кад би опазио да те исмејава неки, јер би могао изустити несмислене речи, које би ти шкодиле.

*

Буди често уздржљив у друштву, не мешај се у сваки говор; слушај више, а говори мање, и тек по што се сви изговоре, удешавај реч своју.

*

Буди, човече, обазрив у опхођењу с великашима; њима није ништа жртвовати мале људе, чим би дознали да су ови докучили тајне њихове.

*

Буди штедљив и савесно располажи са средствима својим, па удешавај да будеш добар платац, како би одржао кредит свој.

*

Чист ваздух пољски одржава тело у здрављу, а ваздух градски рђаво утиче на здравље.

*

Веле да је мудро изречење оно: „не веруј никоме, па ни самоме себи.“ А ја велим:

„не веруј никоме, док се не увериш о честитости његовој, а не веруј ни самоме себи, док се не увериш о честитости карактера својега.“

*

Веле: „ко је паметнији, онај и попушта.“

*

Великашима и власницима ако си рад да се умилиш, мораш да угушиш савест своју, па да ласкаш частољубљу њиховом и страстима њиховим; подноси ли ти то?

*

Велики је број добрих намера, које остану у говору, па се не изврше (*) велики је број добро смишљених планова, али на жалост ови остану неизвршени с тога, што нема одрешите одважности за извршење.

*

Велики је свет, па ако имаш само мало срца у прсима и мало мозга у глави, створићеш себи достојно место у томе великом свету.

*

Великодушан човек, ако је у власти, он се зна да понаша у узвишености својој исто тако, као кад би га постигло понижење. Он се не горди, што је у власти, нити ће се с тога величати; а не ће ни клонути духом, ако би га постигла несрећа.

*

Велите: *зла времена*! А ја велим: зла газдовања!

*

Величај оне, који прођу кроз искушења овога живота јаком душом и чистим срцем. Величај и оне, који иду одважно на сусрет свакој тешкоћи, па и под највећим теретом стоје круто и исправно.

*

Верност, дужност и врлину купићеш данас за новце; само дај, па се не брини, јер ти сваки хоће да блиста више, но што му припада.

*

Веруј ми, а ти ћеш се сам уверити, да већина људи није тако добра ни у пола, као што их описују пријатељи њихови; а ни у пола нису људи тако злочести, као што их разглашују непријатељи њихови.

*

(*) Особито код нас Срба.

Веруј ми, да скроман, пристојан и уљуд[а] начин опхођења *служи за основ успеху*, многим случајевима.

*

Веруј ми, да нема ништа ужаснијега, кад мора верно и искрено срце да отка[же] сно и да се одрече онога, што је дуго љ[убило] било и уважавало.

*

Веруј ми, да се олакшава најжалоснија и најтежа туга, кад ју излијеш у верно љубазно срце.

*

Веруј што је вероватно; поштуј, што достојно поштовања; презири, што је за пр[е]зирање.

*

Весели људи свакад су добри људи, ј[ер] који о злу мисле, не могу бити добри.

*

Вештина опхођења са људима, то је уме[т]ност, коју често постигне неспособна гла[ва] много лакше од разумне, разборите и мудр[е].

*

Већ је много муке, кад мораш да крије[ш] неку тајну сам у себи, а још ви[ше] ћеш [и]мати муке, кад је саопштиш другоме.

*

Веће задовољство не можеш учинити оц[у] до кад му хвалиш дела сина његова.

*

Већина је људи сурово драго камење, [к]се ово даје угладити додиром с другим и б[о]љим природама, те тако добије потпуну л[е]поту и сјајност своју.

*

Високоуман размеће се и хвали се пра[з]нама, којих нема; уображава себи ствар[и] које немају вредности никакве.

*

Враћаш зло за добро, — не ће се одма[ћи] зло од куће твоје.

*

Време и прилика могу ти бити пријате[љи] а могу ти бити и непријатељи.

*

Време тражи од тебе рачуна у старост[и] како си га провео у младости.

*

Време ће да те пита у старости, да ли си га употребио на добро или на зло, и да ли си провео живот у добру или у злу.

*

Вуку не може бити мило кад би чуо, да хијена каже овчјем псу: ја сам пријатељ твој.

*

Газда нема бољега слугу од самога себе.

*

Газдинство не да се управљати начелима лажним.

*

Гаси љутину блага реч, као што гаси вода ватру, а добром вољом учинићеш да ти буде плодно свако земљиште.

*

Где си видео коцкара да се коцка без надања на добит?

*

Где год има снаге да се нешто врши, или где год постоји власт, ту има и дужности.

*

Где би ти образ поднео да се упушташ у погодбу, где се већ погађају двојица?

*

Гледај да дођеш у додир са искусним, вештим и разумним људима, како би имао прилике да чујеш од њих што паметно и практично, па ћеш да умножиш своја знања живота

*

Гледај ти самога себе, а не гледај шта ради други! Или ишао неки брзо или лагано, или спавао много или мало; или пио вина, ракије или пива: или радио или не радио; или ишао одевен или одрпан; или цимрисао или правио дугове или расипао.

*

Господа велика имају слабости, па кад им сазнаш ове, лако ћеш им се умилити.

*

Грешка је општа људи, што дижу главу у вис и гледају у небо; а кад би разумни били да гледају доле, они би видели толико невоља, да би морали благодарити Богу за положај, у који их је поставила милост његова.

*

Грешиш, ако тражиш девојку, која ће ти да улије само страст лепотом својом, а не тражиш да ти улије дубоко и топло уважење племенитим срцем својим; а ово би ваљало да ти је први услов при избору сапутнице своје.

*

Губи власт над собом, који узајима да подмири зајмом што нема.

*

Гуја злобе и зависти игра велику улогу данас међу нама.

*

Да би се одржао на моралној висини, до које си дошао васпитањем и образовањем, и да би био што више од животиње, прибављај способности себи, којима ћеш бити у стању да се одупреш нагону, који би те подбуњивао на дело непристојно.

*

Да би победио тугу своју, најбоље ти је средство да се забавиш с великим и постојаним радом.

*

Да не би нашкодио себи језиком својим, добро мисли шта ћеш рећи, па ако би се посумњао и најмање о умесности речи својих, прогутај их, пазећи да ти не би излетиле како год из уста.

*

Дарови су најважнији, који се не могу купити, ови: здравље, лепота, младост, дух, спокојство; а сви ти дарови не вреде ништа без новаца. Новац тек зачини све, и учини да блистају ти дарови.

*

Да се не би преварио горко, не уздај се много у обећања.

*

Два властољубива човека не могу опстати један поред другога.

*

Добар савет и искрену добру реч, отворено изречену, примај свакад и у свако доба.

*

Добра прела не ће бити никада без кошуља.

*

Добри људи има више на свету но рђавих, али рђави имају надмоћија с тога, што су лукавији.

*

Добра чинити не одреци онима, којима треба, кад можеш.

*

Добро дело доноси и добар сан, и причињава да се пробудиш радостан.

*

Добротворно и пријатељско опхођење твоје може да наиђе на одзив недостојан и неплеменит, али ти не шкоди задовољству неблагодарност та, јер она ти остаде у срцу да ју уживаш.

*

Добротворства имају вредност кад се чине у тајности.

*

Додротворства, која ужива род човечји, долазе из верозакона, из наука, уметности и вештина.

*

Добро срце учиће те да презиреш оне, који не врше дужности своје истинито и верно.

*

Доиста је боље да ти уништиш вука, но да се даш уништити од њега.

*

Доиста је свака) нужно пазити, коме ћеш поклонити поверење своје.

*

Доиста је добротворство врлина, која придобија срца.

*

Док си у срећи и богатству имаћеш много пријатеља, а чим ти посрне срећа, нико ти не ће отворити врата.

*

Дођеш ли у прилику искушења, онда ће се тек да покажу врлине твоје, и онда ће ти да изиђу на видело и оне каквоће карактера, којима се ниси ни надао.

*

Дођеш ли у нестраљив положај, прибери се, прикупи мудрости и искуства живота, па ако ти је здрав разум и образовано срце, они ће те сачувати од неприлике, у коју би те могло одвући нестрпљење.

*

Дођеш ли у додир с људима, што просипљу слатке и углађене речи, па те предусретају умиљато, пази добро да те не преваре; то су лукави људи.

*

Држаће те свет за племенита човека, ако види да ти имаш призрења за сиромахе и несрећне.

*

Држаће те за човека честита, кад се увере да се могу ослонити на реч твоју.

*

Држи се добра и морална друштва, па ће и оно тебе држати у друштву својему.

*

Држи се онога, који не уме да се претвара.

*

Држи се старих људи, јер су искусни; и зрело је воће слађе од зеленога.

*

Драги Србине! праштај увреде свакоме; врши дужности своје истинито и верно, и иди за правдом милосрдно, па ћеш наћи живот, правду и славу.

*

Друга времена хоће и друге нарави; па тако и друге околноси хоће друго определење и друго опхођење.

*

Друга ми кажи својега, с киме се дружиш, па ћу ти казати какав си.

*

Дружи се честитих и искусних људи, па ћеш посматрати овај свет очима њиховим и искуства ћеш да усвојиш њихова: тако ћеш да изводиш поуке за себе из радости и невоља њихових.

*

Дужност ти је да будеш строг исто тако спроћу себе, као и спроћу других. Ми обично допуштамо себи све, праштамо себи све, а другима ништа; дајемо кривицу судбини или случају, кад учинимо грешку, ма да би ју и признали, али смо мање трпљиви спроћу мана и заблуда браће своје.

*

Ево лепе пословице источне: „Била сам проста иловача, док се не пресади ружица у мене.“ То ће рећи, да иловача постаде пле-

: земљом како дође у додир са ру-

*

како ћеш да проживиш срећно:
све способности своје разумно и

*

каквоће, које красе одважнога:
ну тражиш, да истину говориш и да
зориш;
држиш дела правде и правиц е;
но живиш, часно да радиш и час-
реш;
одупиреш рђавој наклоности својој
иш да је савладаш;
ности своје вршиш истинито и верно.

*

највишег ступња честитости, који
придобијеш себи:
еш најбогатији у друштву људском;
гатији духом а не благом;
еш највиши истинитом частношћу, а
ајем грађанским;
еш најодличнији врлинама својим, а
ьивошћу;
јеш најистинитији, најискренији и
генији, а не најмоћнији утицајем

*

ија је добра у свакоме раду; али
а енержија може да донесе несрећу
својему.

*

одни Србине! Ти, који си се заду-
п ли како изгледаш? Као орао у

*

а је у најсрећнијем случају само не-
углађеног начина, али већином је
ајмунисање прописаних или уоби-
равила опхођења у названим вишим
а.

*

и се: да си радин, трудољубив, не-
одважан на свако дело добро, па и
можеш да се обогатиш као други?
ш шта је томе узрок? Узрок је томе,
е умеш да нађеш у свачему као они!

*

Жељна је свачега душа лењивчева, јер не-
ма ништа, а душа вредних људи бива богата.

*

Живећи с људима доћи ћеш опхођењем
у свакидашњем животу са светом у додир,
вршећи дужности своје, па ћеш тако да при-
добијеш практична знања и вештина самим
саобраћајем и радом.

*

Живећи у друштву наћи ћеш главно поље
дужности своје, па ћеш ту добити поуку рада,
и ту ћеш да се навикнеш на окретност, из-
држљивост и нестрпљење.

*

Живимо у времену, где ће се наћи мало
људи, који би разумевали тачно шта је дуж-
ност. Блажен сваки, који не заборавља пра-
ви смисао речи ове!

*

Живи са развратнима, па ћеш бити и сам
развратан

*

Живи с вуцима, па ћеш научити да урлаш
и сам.

*

Живи с честитима, па ћеш бити и сам
честит.

*

Животињски би био, живот кад би ти тако
живео, да би био тренутног нагона створење,
те да би те овај повлачио на дело, којега
би се доцније стидети морао.

*

Живот ти је борба, а у борби ваља ти се
борити храбро и разумно.

*

Живот ти је свакад у високом ступњу то,
каквог га сам себи направиш.

*

Зависи од тебе да испуниш достојно и верно
позив свој, који ти је поверен или провиђе-
њем назначен.

*

Задовољство је то, кад можеш рећи: шта
овде радим, то ће остати дуго после мене
наследницима мојим, да ме благосиљају.

*

Заискати у зајам од суседа, па бити од-
бијен, то је пораз горак.

*

Закон да те заштићује, постојан је, а не воља појединога.

*

Запамти добро ове речи: буди строг, тачан, уредан, уљудан, радин, ревностан и исправан у дужности својој! Чувај артије и белешке своје и кључеве своје, и све држи тако, да свака ствар има место своје, па да их можеш наћи и у мраку! — Још уредније поступај са туђим стварама! Не позајмљуј никада књиге или друге ствари, које су ти позајмљене; а јеси ли таке узајмио од другога, однеси му за време, не чекајући да дође зајмодавац сам и да тражи ствар своју.

*

За поштено надничење иште се и поштена надница.

*

Зар можеш волети онога, у којега не смеш ни погледати? Зар можеш веровати ономе, који свакад проповеда законе укоченом озбиљношћу?

*

Зар нов нараштај да полаже мудрост у томе, што не поштује старост?

*

Зар одмах да клонеш духом, чим ти не испадне за руком први покушај предузећа? Зар одмах да клонеш духом при најмањој слабости тела својега? Буди одважан! Буди уверен да је све прелазно у свету; све се даје савладати постојанством; све се даје заборавити и прежалити!

*

Зар се можеш већма осветити злотвору својему, до кад га презиреш?

*

За сиротињу је велико добротворство и најмања нежна предусретљивост.

*

Заслужи најпре новац поштено, па кад дођеш до новца, онда купуј што желиш имати.

*

За што не би био уљудан и најсиромашнији, као и најбогатији у својему опхођењу?

*

Злога нити је било пре, нити је сад, нити ће га бити у напредак мање ни више, јер остаје иста природа целога, као што је била и пре.

*

Зло је онде живети, где се не сме да [illegible] вори истина.

*

Знај да се прибављају искуства стрпљење ревношћу и пажљивошћу.

*

Знај, да носиш снагу воље своје у само себи, и употреби ову одважно, како способан био да учиниш добар избор при[illegible] теља и другова својих.

*

Знај, да те познају људи по околини твој[illegible] по друговима твојим.

*

Знај, да ћеш да створиш невољу сам се[illegible] ако не узумеш да задржиш за себе назо[illegible] своје, но похиташ без расуђења да их иск[illegible] жеш, где не би требало.

*

Знање, које прибавиш себи трудом, ост[illegible] ти верна својина до гроба.

*

Знање је снага, па ако си рад да буд[illegible] снажан, ево ти шта ваља да прибавиш се[illegible]

*

Знајући да надвладаш вољу своју и стр[illegible] ти своје и наклоности своје, и жеље сво[illegible] умећеш и да пазиш на себе да не би изр[illegible] као строге речи, којима би увредио бра[illegible] својега.

*

Знајући ону пословицу нашу: „дуг је з[illegible] друг," буди пажљив, да те не би одвук[illegible] тежња да узимаш дуг, који ниси у стању платиш.

*

И ако би било узрока да се деца сра[illegible] слабости или порока родитеља својих, он[illegible] ће учинити мудро и племенито, ако пок[illegible] вају грешке и мане њихове колико је могу[illegible] а у спољашњем опхођењу ако не изгубе вида поштовање, које су им дужни одава[illegible] баш и у заблудама и породицама.

*

И ако би те срећа изневерила изненад[illegible] буди одлучан и разборит смисленим радо[illegible] па ће ти се опет родити сунце светле срећ[illegible]

*

И ако наилазиш на трње у завичају, наћи ћеш и на ружице по времену.

*

И ако ниси леаа, можеш бити добра жена, ако си добра.

*

И ако си јак, буди уверен да ћеш наићи а исто тако јаког, а можда још и на јачег вештијег од себе, па се не упуштај у бој акоумно.

*

И баш кад би наишао да се изражавају ιепријатељи о теби жестоко и неправедно, акше ћеш их победити умереним и штедљивим говором, но када би их напао жестином.

*

И безуман кад мучи мисли се да је мудар ι разуман, кад стискује усне своје.

*

И врлина клоне данас кад опази жутице.

*

И где те нерадо виде, приморaћеш их да ге приме пријатно, кад им се појавиш уљудно и пристојно.

*

И кад би видео слабости ближњега својега, не откривај их на неплеменит начин; не обелодањуј мане и заблуде брата својега, како би себе унапредио на рачун његов.

*

Иди од човека безумна и раскошна, јер не ћеш чути паметне речи од њега.

*

Избегавај да дођеш у додир у опхођењу са себичњацима, јер би те оштетио сваки корак, који би учинио с њима.

*

Избегавај и сенку неправде као и саму неправду.

*

Избегавај искушење, па ће те избегавати и оно; а који се приближује огњу, лако се догоди да се опече.

*

Извесном благошћу и мирним духом много ћеш више успети, но жестином и наглошћу.

*

Издржи борбу од свију најдуже, па ћеш бити у очима света бољи, разумнији и вештији од свију.

*

Излечићеш и највећа поквареност брижљивим и строгим настајавањем!

*

Изнећеш срце своје на видело, ако би те срећа послужила да дођеш до узвишеног положаја и до великог богатства и угодности, па ће се онда видети врлина твоја.

*

Из основа поштених људи ретко ћеш наћи данас на овоме свету; али је дао Бог других у великој множини.

*

И кад чујеш да се говори добро за неким братом, што ћутиш? што оклеваш са изрицањем и своје оцене?

*

Има доста будала на овом свету; једни потроше време своје и новце своје у пијанству; други изгубе у игри; трећи у раскошности, а четврти у лењости.

*

Имај одважности да радије живиш поштено, по могућству своjему, но да се размећеш с туђим новцем непоштено.

*

Има људи на овоме свету сажаљења достојних, који немају другога занимања до да пазе на кораке браће своје, па да каљају ове. Не буди ти међу овима!

*

Има људи који не могу да напредују у служби уредним путем, по мери способности своје, па ударе недостојним путем, као клеветом, опадањем, улагивањем, и ово их унапреди боље од способности.

*

Има људи, којима је спољашња природа опора, а под том се често сакривена налази племенита унутрашњост.

*

Има људи, којима је спољашња природа љупка и углађена, а овамо у срцу држе притворно свако зло.

*

Има људи међу нама, који се радо свађају. То су људи, који хоће све да знају боље од свакога, па свачему противурече, што им се год каже; често устају и противу властитога убеђења својега, само да имају задовољства препирати се. Са овима буди хладан и равнодушан у опхођењу, па ћеш их збунити тиме.

*

Имам глас у прсима, који ми каже: ово је право, ово је неправо; ово је добро, ово је рђаво! А шта ја не би чинио право, кад је то и Богу драго?

*

Има по неких бура у животу човечјем, где би човек могао проћи без вреда, кад би имао пријатеља да затвори очи у наручју његовом кад загрми.

*

Има речи, којима ћеш да увредиш срце брата својега већма од мача оштрога. Избегавај употребљавати оваке речи.

*

Има речи, којих ће жаока да остане до века у срцу брата осетљива.

*

Има тренутака у животу, у којима мучи савест; а има и таковых, где савест губи силу своју; и ту је опасност највећа, кад наступи тај случај.

*

И не пође за руком гдекоје предузеће само с тога, што се није предузело разумно и постојано.

*

И немогуће што је, учинићеш могућним, трпљењем и временом.

*

И сама врлина вређа, ако се врши начином непристојним и одвратним.

*

Искреност је највећа врлина.

*

Искуство даје нам објашњења како долази лудак до највећег достојанства у држави вештим опхођењем својим, како заслужне и способне људе ногама гази, па се тако још понаша, да се нико не усуђује да га тера у границе.

*

Истина нерадо се чује данас.

*

Истина треба да је веза, која одржава друштво, и кад нестане истине у друштву, онда наступа неред и збрка.

*

Истина треба да влада у свима сталежима друштвеним.

*

Истину тражи безазленим срцем; наћи ћеш ју само у природи, а казати ју можеш само поштеним људима.

*

И ти, ако *си волео истину*, не трпи лаж.

*

Јадиковати и тужити се у невољи не помаже, а злотворима својим причињаваш радост, да ти се свете.

*

Ја признајем, па признај и ти, да ми има- мо грдних мана, да завидимо брату својем кад опазимо да напредује у предузетоме рад својему, и да прави велики успех у томе, не ћемо да узмемо у обзир муке и опасност које је морао издржати, док је постигао ус- пех свој.

*

Јарост своју зауздај, па помисли да им власти у држави, којој је дато право и ду- ност да суди о правди и неправди.

*

Јарост на уснама и жуч у срцу не д- носе добра; врлину ћеш велику постићи, к себе победиш, угушивши их.

*

Једна реч ухитрено и несмислено изречен може да те баци у несрећу.

*

Јели да су ти немили они, који никада не праштају увреде?

*

Јеси ли добро познао самога себе? Кажи ми, јеси ли се уверио да и ти имаш слабости своје? У томе случају, као што их доиста имаш, не заборави да ће да примете и други те слабости твоје, па онда да би те сажаљевали, а не осуђивали, буди добровољан, па не осуђуј

и брата својега, ако си рад да га обве-
добротом својом.

*

си ли навикао да чиниш оно и онако, као
видиш да раде други, показујеш да не-
начела својих, но се поводиш за другима.

*

си ли несрећан, не тражи извора несрећи
ј само око себе и у свету, него у само-
себи.

*

си ли пријатан, љубазан и услужан у оп-
њу с људима, знај да ћеш придобити ува-
њихово, па ето тако ћеш да поживиш
атно у миру.

*

си ли рад да дознаш шта вреди новац,
првоме суседу и заишти од њега у за-
новаца, или иди ономе, коме си ти по-
ло новце своје, па заишти да ти врати
е твоје.

*

си ли рад да се допаднеш великашу, по-
ај се да учиниш добар утисак на њега,
му се први пут појавиш.

*

си ли рад да уживаш спокојство душе,
спокојству и да остариш, а до смрти
да будеш себи и својима од користи,
ти *правила живота*:
ди свакад добре воље и добро распо-
ен;
авикни се да будеш постојан у томе и да
е даш наљутити и раздражити;
а си свакад расположен, да отрпиш сва-
и свакога да поштедиш;
а можеш чути опоре и неправедне речи,
при томе не осетиш љутину;
а умеш угушити и избећи сваку љутину
аку мучну бригу.

*

си ли слабомоћна духа и плашљиве душе,
ћеш да подлегнеш често из страха од не-
лике, која ти се укаже; а видиш има хи-
у доказа да јачина карактера и сила ду-
ша у борби с највећим неприликама одр-
а победу и онде, где бејаше борба без
ања очевидна.

*

Јеси ли учинио неправду? Ускори да за-
гладиш правдом.

*

Јеси ли у друштву, и кад би имао узрока
бити нерасположен или љутит, уздржи се, не
показуј љутину своју, јер је непријатно љу-
дима да дођу у саобраћај с таким лицем.

*

Јеси ли у срећи, да те срећа не побуђује
да будеш благ и милосрдан, ниси са свим до-
стојан да уживаш срећу.

*

Кад би избегавао све људе, који ти се не
свиде, с киме би опходио?

Кад би те напала невоља, сматрај ју као
што јесте, а не прави је већом но што је.

*

*Кад милостиво и благо пружиш просјаку дар
свој*, он ће га примити с благодарношћу, па
ће те и благосиљати; али ако му бациш ми-
лостињу немило и сурово, немило ће и прим-
љена бити.

*

Кад не би нашао нигде утехе, прибегни ве-
ри православној. Вера Христова утешила је
гдекоју тугу.

*

Кад си сам каљав, како имаш образа да се
бацаш калом на другога.

*

*Кад си наумио да извучеш из пропасти
брата својега*, потруди се да сазнаш и дубину
исте, како би могао расудити и о средствима
која би ти ваљало употребити за савршен спас
његов.

*

Кад ступаш у друштво, пази да ти буде
улога истинита.

*

Кад те снађе несрећа; кад дођеш у нужду
и невољу; кад ти недостаје разума, начела и
добре воље, не откривај муку своју, слабости
своје малодушне, бриге своје никоме, до само
ономе, који ти може и који хоће да ти по-
могне. Мало их је, који помажу сносити муку,
а готови су сви да ти отештају терет.

*

Кад ти ниси господар над собом, и немаш
толико снаге да савладаш самага себе, како

ћеш бити у стању да руководиш и да учиш друге разумно?

*

Кад ти дајеш просте доказе да не умеш да владаш кућом твојом, како ћеш бити у стању да владаш разумније општом?

*

Кад учиниш коме добро, а не покажеш му при томе и пријатно лице, знај, да вређаш човека добротворством својим.

*

Како је лако пустити камен низ брдо да се ваља, а како је тешко задржати га од ваљана на половину брда.

*

Како ћеш да живиш с људима, кад ниси познао страсти њихове; а како ћеш да познаш људе, кад ниси познао самога себе? Посматрање и познавање самога себе и својих страсти, то је кључ к увиђавности живота својега и судбине своје, као и к увиђавности властитог моралног светила.

*

Како ћеш да удараш на непријатеља у којега видиш да му је оружје бисер и драго камење?

*

Као што је дужност појединих људи, да одрже карактер свој у чистоти, тако су дужни настајавати и народи, да се очувају карактери њихови пред светом. (*)

*

Кључ остаје чист, кад га непрестано употребљаваш.

*

Ко би потрзао мача својега, без надања на победу?

*

Кога сунце среће озари, лако му је напредовати.

*

Код рођака тражи помоћи тек најпосле, кад је нигде не нађеш.

*

Који другога каља пред тобом, и тебе ће пред другима.

*

(*) На ову честиту поуку, као да се слабо или баш никако не обраћа пажња?

Ко је рођен у светлим околностима, па од
јан у сваким угодностима и разнежен у у
вању богатства и сваке излишности, тај
зна шта је нужда, па није научен ради
Такав човек бива несрећан кад случајно о
ромаши.

*

Ко је и сам сиромашког рода, тај бива
бар брат сиромаху, па ће му познате бит
потребе сиромашке.

*

Који изгледа свакад на боља времена-у
ће од глади.

*

Који није никада ђурван био у дубину
ла извесних социјалних нечистоћа, не мо
никада ни појмити, а камо'ли веровати, к
пороци и које гнусности бивају из нужде,
незнања и из оскудице у надзору.

*

Који отима од сиромаха с тога, што је
ромах, да се не нада благослову, но да о
кује да и њега постигне та неправда.

*

Који поштује самога себе, бива поштов
и од другога.

*

Који сам страда, или је страдао, тај н
призрења сироћу брата својега који страда

*

Који суши сузе другима, и њему ће се в
гове осушити; који теши друге, развеселиће

*

Који тражи да се допадне ласкањем и о
бравањем изопачених назора, може ужив
одобравање за неко време; али ма кад б
улизицу постизава зла коб.

*

Који хоће друге да лечи, нека излечи н
пре самога себе.

*

Криј се колико ти је воља, од самога с
не сакри се.

*

Лаж избегавај и презири, баш кад би з
отворити рајска врата лагалима.

*

Лако верује срце чему се нада и за ч
жуди.

*

Лако се превари човек у искушењу. А како да се не превари слабомоћан човек, кад сатана и анђеле превари.

*

Лако ћеш владати с људима, кад се извештиш опходити с њима.

*

Лако ћеш наћи старешину, који уме да заповеда; али тешко ћеш наћи човека, који би те волео и који би те поучио и упутио.

*

Лакше је сносити терет, кад видиш и другога да стење под тешким теретом.

*

Лењост је отров тела, дојиља покварености, мајка злочинства, један од седам грехова смртних, подглавак ђаголски, ђавоља почивка и постеља неваљалства.

*

Лењштине, безобразне, чанколизе, улизице и оне, који ти се намећу, избегавај, старајући се како ћеш им дати да познаду лепим начином да они нису за твоје друштво.

*

Лепо је уживати извесну срећу; али би лудо било испуштати извесну срећу за сјајнију али неизвеснију.

*

Лице је огледало, па се у њему огледа чистоћа и нечистоћа душе и срца. У томе огледалу виде други, што ти не видиш.

*

Личну срећу своју утврдио си, кад дотераш вежбањем до тога, да утврдиш карактер свој, па си у стању да држиш у запту уста своја и дела своја.

*

Луд верује свашта, а разуман слуша и мери сваку реч.

*

Љубав да је међу вама : љубите друг друга, помажите један другога; тежите за тим, да се не узима у рачун само број глава ваших у држави, но и разум ваш.

*

Људи се не оцењују по речима, него по делима.

*

Људи не упропашћују се толико погрешкама својим, колико начином опхођења, пошто су учинили погрешку. А ти употреби разум, кад би учинио погрешку, па у муци, коју си задао сам себи, настани да се довијаш тражећи начина, како би се извукао из мука и мучна положаја, па да се сачуваш од пропасти.

*

Људи обично иду за батом, па су склони да се угледају на друге и да се понашају у животу своjему, као што виде да је у моди.

*

Људи су данас склоњени да забораве спомен примљених добротворства; а не ретко догађа се да враћају зло за добро.

*

Људи мере каквоће твоје по опхођењу твојему, па то знајући мудро ћеш поступити, ако удесиш опхођење своје с људима тако, како ће да придобију добро мњење о теби.

*

Ма колико да је човек добар, ђаво га води у искушење седам пута на дан.

*

Можеш имати изредних каквоћа, вештина и способности; можеш имати добру вољу и тежњу да срећу своју, па и срећу околине своје унапредиш, па ипак, поред свију врлина ових, можеш да остајеш забачен, презрен, занемарен, па не можеш да дођеш ни до чега. Шта је томе узрок, и шта ти недостаје те не напредујеш, а други дотле подижу се до највишег ступња достојанства и благостања? Узрок је томе, што немаш вештине у опхођењу с људима!

*

Мораш бити сам добар, па ћеш наћи добрих људи; тако веле, да ћеш их наћи и под свилом и кадифом, као и под сукном и губером.

*

Можеш живети у миру и љубави са себи равнима, ако не њих ради а оно себе ради.

*

Мудар слуша и прибавља мудрост, а манит брбља у ветар.

*

Мудар ти чита на лицу, шта ти је на срцу.

*

Мучно ти је данас живети у изопаченом друштву људском, кад људи не ће да говоре истину, па и кад ти говори, не знаш, шта ћеш да верујеш.

*

Навикне се човек радо на све, што би му ласкало страсти и хранило му надање.

*

Навикни се да уживаш што ти је Бог дао, али то да не употребиш уједно и на зло.

*

Надање је звезда, која нама светли да довршимо предузети рад.

*

Наићи ћеш на човека, којега ћеш држати за *најсрећнијега* да плива у изобиљу, а кад му завириш дубље у стање његово, наћи ћеш да му живот није ништа друго, до замршени конци.

*

Напајај сиромашка, па ћеш и ти бити напојен, када се и не надаш.

*

Наш је највећи посао да се сазнамо, ко смо, где смо, и на што смо овде. Томе нас води свест наша помоћу разума управо толико далеко, али ни корак даље, колико је потребно да увидимо, да не можемо себи претпоставити већу цел у овоме кратком бићу наших жеља и напрезања, до да будемо срећни, и да толико среће распростиремо око себе, колико је могуће. Даље не допире моћ наша.

*

Не држи никада за маловажног ни пријатеља ни непријатеља, па ма био он и незнатан.

*

Незналице долазе у изопаченом свету много брже до унапређења од способних.

*

Не криви другога, кад не умеш да живиш; кад са себи затвараш врата радости и задовољства, а мучиш се слутњама.

*

Непријатељ ако би ти био сав свет, буди ти сам себи пријатељ.

*

Не приписуј себи у заслугу што припада другоме.

*

Неразборит и неуредан начин живота повећава сиромаштво.

*

Не рачунај оно, што би могао бити, него оно, што си сад.

*

Новцем и силом продире се свуда.

*

Од озбиљне и постојане воље, ништа се није отело; она је свемогућа.

*

Одушевљење је најбоља моћ, која нас води кроз живот.

*

Одушевљењем потхрањен осећа ћеш се јаким да савладаш све препоне, које би ти се појавиле у предузетом раду. Овом снагом ојачан, имаћеш убеђења да се не може отети од тебе никакво предузеће.

*

О, како је сујетан рачун људи, који праве они за будућност!

*

Онога не ћеш обмануте, који угађа да обмане све.

*

Опазиш ли осетљива човека, који се налази увређеним од сваке маленкости и невине речи пази добро, како ћеш опходити с њиме у друштву.

*

Осећање, да има највише биће, мора ти дати утехе за прошлост, а мора ти дати и ободрење у садашњости и надања за будућност.

*

О слутњама и предрасудама не води рачу ако си рад да имаш мира.

*

Пази, да се не издајеш за мудријега но што си, или за богатијега но што си, или да задужујеш више, но што ти допушта стање јер би сам себи стварао пропаст несмислен и положајем.

*

Покажи пријатно лице кад пружаш помоћ брату својему; покажи радост истинитог саучешћа, кад поможеш брату својему добро смишљеним средствима, па ће се та помоћ

с благодарношћу, и то ће да има доледица.

*

и се да учествујш у судбини браће ћеш имати златан кључ у рукама, отварају срца човечја.

*

іно употребљење свестраних мера мо-іавити, а од полутанских мера нема і.

*

інством и одлучношћу долази се до

*

і поверење, које ти се указује, јер је ін знак љубави.

*

і поредак и онога који се држи порет-е то душа сваког друштва и свакога

*

част и слава ономе, који ради.

*

нека ти је тутор, кад не би имао

*

ућа свакад је вољан да те послужи і будала саветом.

*

би ти да се не држиш за срећна, док п у гроб.

*

ијатне не стају више од неаријатних: іе би био свакад пријатан сироћу

*

ријатне стварају аријатеља и при-іа и то је не само пријатно ономе, і су управљене, него и ономе, ко

*

* івај свакога*, који ти чини неправду отхрањуј освету.

*

ирома зна како је сиромаху.

*

іовек има ћуд своју и каквоћу своју, ма и у опхођењу своjему начин свој,

*

Себичност је гадна страст; она се не обзире, шта ће коме да учини на жао само тражи да постигне цел своју, па ма било то и са штетом чијом.

*

Слава има свакад клеветника својих.

*

Смрт је гост подмукао, који се прикраде изненадно, па нам често не да времена да постигнемо оно, за чим смо тежили целога живота својега.

*

Снага добре воље, коју имаш, то је дар Божји, али тај дар да ниси угушио неупотребљењем, нити да си га окаљао употребљењем на неплемените цели.

*

Срамота незаслужена не обара човека.

*

Срећа је наклоњена продржљивима; али продржљивост да не прелази границе могућности.

*

Срећа људи често зависи од појединости опхођења.

*

Срећа ретко долази ономе, који ју треба, чешће се увраћа ономе, који ју и не изгледа.

*

Сумња човек на свашта кад га снађе несрећа.

*

Тако то бива: какав глас, онакав и одзив; како ти предусретнеш немило и неучтиво другога, очекуј то исто од њега.

*

Тако бива данас, да један увлачи другога у луксуз и надметање, и једва ћеш наћи кога, који би имао одважности да уме умерити трошкове своје.

*

Тако веле, да људи дотерају даље учтивим начином својим, но даровитошћу и способношћу.

*

Тако удешавај живот свој, да не тражиш, па и да не примаш добротворства од другога! Одвећ ретко ћеш наћи људи, који не

би тражили пре или после велика призрења за мале учињене ти услуге, а то би ти реметило слободу у опхођењу.

*

Твоје заблуде пређашњих времена учиниће те да будеш праведљивији и стрпљивији кад опазиш погрешке браће своје.

*

Тврдом и постојаном вољом победићеш тешкоће, које се држе да се не дају победити.

*

Тежиш за високим достојанством? а знаш ли и дужности његове, које ти ваља да испуњаваш?

*

Ти, који трчкараш сваки дан по улицама и кавaнама тражећи новости бићеш туђин у властитом срцу својему, па ћеш изгубити на послетку поузданост у самога себе.

*

То да знаш, да *сам себи ствараш* пријатности или непријатности и задовољства или незадовољства *опхођењем с људима.*

*

Тражиш праву славу и част? Не заборави на чисту науку мудрости: она се налази у верном испуњавању дужности!

*

Тражиш пријатеља? Тражи таког, с којим ћеш моћи делити и радост и жалост!

*

Трошиш ли више, него што ти допушта зарада, то показује непоштење духа, што је исто, као и крађа. Може се чинити многима да је претеран назор овај, али узми га строго, па ћеш признати да је тако.

*

Трошиш ли приходе своје или заслугу своју унапред, знај да упропашћујеш сам себе.

*

Туђе не дирај, а своје чувај.

*

Уважење потире се рђавим делом.

*

Ужасно је не имати пријатеља, кад видиш да га други имају.

*

У животу сваки човек има положај свој, па и ти имаш свој; узвишеном и часном одважношћу одушевљен, стој у заузетом положају својему, па онде, ако је нужно, и погини, а не окаљај савест своју.

*

У животу уживај све, што ти је Бог дао, мудром умереношћу.

*

Указуј непријатељу као и пријатељу *поштовање и уважење равно,* па и сваку праведљивост: то ће дати задовољства срцу твојему.

*

Уљудан буди свакад и у сваком случају, па ће те уљудност да препоручи и код људи и код жена.

*

Уљудност има тежњу да олакша послове живота, па да услади опхођење друштвено.

*

Уљудност можеш прибавити сам себи, ма био и слабачког стања, само ако си вољан да се извештиш настајавањем у љубазном и пријатном опхођењу.

*

Умети опходити с људима, то је данас уметност, која ти даје начела живота.

*

Умети се наћи данас и умети живети у изопаченом животу овом, треба за то много практичне мудрости живота.

*

Умиљатим речима задобија се наклоност, а опорим одвраћа се.

*

Умирање доноси често човеку оно на сусрет, што му је живот одрекао свирепо.

*

У опхођењу с људима нека ти је то правило, да пазиш на каквоћу човеку, с којим долазиш у додир.

*

Усталац човек, обдарен оштроумљем и одважношћу, навикнут да савлада самога себе, способан је у свима околностима живота да има најбољу корист од свеколике снаге своје.

*

Учини ли ти ко неправду, чувај се да ти не учини још већу.

*

Учини ли добродушно дело, знај, да то не ће умрети с тобом, него ће то да живи у успомени и кад се преселиш у вечност.

*

Учи се познати срце своје, а још више учи се познати и све оне околности којима се оно окружује.

*

Учтиво изречена истина пада на срце људи и благо као мелем, или шта више просипа ужице пред онима, који ју слушају.

*

Философију живота постигао си до неког ступња, чим си научио да читаш природу човечју.

*

Философија стара искаше истину, а данашња?

*

Халзит вели: *Има две врсте људи*, који су подобни једни другима; једни, који не могу да задрже новац свој у рукама; а други, који не могу да уздрже руке своје од туђега имања. — Први се налазе свакад у неприлици, па немају никад новаца, јер их расипају на све стране, као да би желели да их се курталишу. — Друга врста људи често бива готова са оним, што је имала, па онда трчи да узајима од свакога, који би јој хтео да позајми, док се тиме на послетку и упропасти.

*

Хоћеш ли да кујеш? Постарај се најпре за добар чекић!

*

Хоћеш да тргујеш? Испитај себе најпре, да ли си господар од речи и јеси ли се у томе извештио.

*

Хоћу да ти кажем пут, којим долазе данас ниткови до среће и унапређења, па да се увериш да је усвојен тај пут данас у овом изопаченом свету, а тај је: *улагивање; да уважаваш сваку страст, коју видиш на великашима и љубимцима њиховим; да показујеш неосетљивост противу свакога покрета савести и човечности; све, што би ти рекао претпостављени да одобраваш и што ти рече да извршиш, да учиниш без оклевања.*

*

Цељ не тражи у странпутицама, кад је можеш постићи правим путем.

*

Цео буди то, што треба да си.

*

Част ти чини оно, што заслужиш руком својом.

*

Често се догађа да срце позна, што није било могуће оку.

*

Чим сазнаш каквоћу човека, с којим долазиш у додир, па ти се ова не допада, буди штедљив у опхођењу и говору, пазећи да га не би увредио; јер као што ти мислиш рђаво о њему, то исто право има и он, да тако мисли о теби.

*

Човек без начела личи броду без крме и без компаса, па га сваки ветар гони то тамо, то амо.

*

Човек би био за тебе, с којим да опходиш, па да ти служи на узор, ево овај:

Човек, који бира себи стазу озбиљним промишљавањем, па кад ју изабере једном, он иде изабраном постојано, претпостављајући дужност имену, а добру савест похвали света;

Човек, који уважава друге личности, а овамо држи се својега властитог начела и независности;

Човек, који има смелости да буде моралан и онда, кад га не би волели у друштву;

Човек, врлинама ојачан, који се не осврће на оцену света, него продужује начин живота својега, очекујући од времена и искуства да му свет призна опхођење.

*

Човек, који волије остати у сиромаштву ради одржања независне слободе своје, него ступити у поштену службу, не заслужује никаква сажаљења.

*

Човек што год ради, не ради у залуд; пази, па ћеш се уверити да свако за што има своје за то.

*

Човек постојан не да се савладати ни заплашити никаквим отпором.

*

Човек сујетан тражи да му ласкаш. Сујетни људи обично ласкају другима, како би од њих пожњели већа ласкања у накнаду.

*

Човечји дух таке је природе да се одупире строгости, а попушта благости.

*

Чуј, шта ћу да ти кажем; кад те упита неко непристојно, не дај му одговора, па си му се осветио, а то ће га зло једити највише.

*

Што ти је у глави не види нико, али опхођењем својим с људима, показаћеш каквоће своје. И толико ћеш вредити, колико узумеш да се представиш свету.

*

Што више и разумније радиш, више ћеш имати.

*

Што год радиш, мисли шта радиш, и како радиш.

*

Што год радиш, ради право, па ће бити добро и за тебе и за другога.

*

Што год радиш, ради основано по убеђењу своjему, па ти се ништа не ће отети.

*

Што год радиш, ради мудро да ти савест нема шта да пребаци.

*

Што дође ветром, ветар и однесе.

*

Што је било, то је збрисано, а што ће бити, то је као оно сенка далеке земље кад се налазиш на бурноме мору.

*

Што си ближе природи, ближе си Богу.

*

Што си више заљубљена у себе, мање ће ми бити способна да љубиш што изван себе.

*

Што си нашао слабост неку на жени својој, с тога не буди тако лакоуман да одмах потрчиш за модом и да тражиш развод брака.

*

Што ти је у рукама не прија ти, а вараш се што држиш да је слађи онај комад, који видиш у туђим рукама.

*

Ћути, не говори много, па ће те држати људи да си мудар.

*

Ћутиш, кад ти се што намеће? То значи да одобраваш!

ПРОЛЕЋЕ

Нестало је љуте зиме,
Маглуштине, снега,
Зрак пролећа, већ се јавља
Сред дола и брега.
Ускрснуло из сна тешког
И цвеће и биље,
А природа пуна чара
Распустила миље.
Гле, сунашце како шири
Своје зраке сјајне,
Да изгони и остатак
Зиме дуготрајне.
Гле у дољи, мирис благи
Како груди крепи,
А долина окићена
Од цветова лепи.

Гле, како је шарно поље
Сред зелене траве,
Улепшано миомиром
Љубичице плаве.
На славујак како шири
Успаване груди,
Те песмицом росно цвеће
У нов живот буди.
И поточић у горици
Како бујно струји,
А на грани, чуј песмице,
Што поје славуји.
Па у лугу окићеном
Како мири цвеће. . . .
Хај, како си пуно баја
Цветно премалеће!...

Петар Петровић

ИЗ НАУКЕ О ЈЕЗИКУ

од

Јована Бошковића

256. Поводом смрти највећега природњака ашега века, Чарлса Роберта Дарвина, говоиђу овде, како се неки његови изрази пре-эде на српски. Већина наших књижевника ознаје Дарвинова дела — не из енглескога ворника, него по немачкоме преводу. Оту-а оно, што они преведу, није тачно ни справно, не само као превод са превода, эго нарочито, што је то превод са немач-а превода. Дарвин каже: *struggle for life*, *рба за живот*, а Немац преводи: *der kampf ns dasein* (»борба за опстанак«): али *оаста-к* се енглески каже: *existence*, *subsistence*, то не само да је апстрактније речено, него мање значи. За »опстанак« се бори сваки дник против својих са-утакмичара, или служник да не изгуби своје место; а за *живот* бори путник против зверова и крвника, и војник против непријатеља.
Немац преводи *zuchtwahl*, које Србин с на гом свакојако посрбљује, а Енглез вели, *ection*, то јест *одбирање*. Назив књиге: *On e origin of species by means of natural se-ction*, треба дакле превести: *О постању вр-а природним одбирањем*, јер »*by means of*« нас ваља превести *шестим падежем без едлога*, који Немцима недостаје, него се пожу описима: *durch, mittels, im wege der*, и ко даље; које опет наши невештаци пре-е са: »посредством«, »путем«, и тако даље. *Carnivorous plants* и *Inséctivorous plants*, ло би се врло згодно назвати: *месоје-о прорашће* и *инсектоједиво прорашће а биље*; јер у староме језику има плътоıа-ць, (и плътоıадьць) то јест *месоједив* (месоац, мѣсојеђе), где ıадивъ стоји место јадикъ. *The variation of animals and plants under do-stication*, *Разноликост животиња и прора а кад се питоме*. — *The descent of man d selection in relation to sex*, *Човечји пород одбирање по жени и мужу*. — *The expres-n of the emotions in man and animals*, *Како исказују душевни потреси код човека и ивотиња*.

257. Не ваља »устремити се« на кога, него *трмити се*. Корен је **стрьм**, *errectum esse*, *horrere*, управо *fixum esse* — онај исти, који се налази у речима: стрм, стрмен, стрменит, стрменица, стрмац, (те) стрмке (то) стрмо, стрмоглав, стрмоглед, стрмпо жито (зоб и пир; — а остало се зове *меко* или *ситно* жито, као: пшеница, кукуруз, раж, јечам и просо), стрмина, (стрмити се, стрмљив). У Црној Гори говори се *остpмити* струку, кад се на њој хвата снежаница за пиће Дакле и *устрмити се*.

258. У староме словенском има у речи: **скерѣпъ**, **сверѣпьство**, **скерѣпати**, **сверѣпомаслининъ**, дивљи, дивљина, дивљати или дивљачити се, од дивље маслине. Корен им је **сыр**, **соур**, у речима: **сырокъ**, **соурокъ**, **соуровьство**, **соуроıадьнъ**, **сыроıадьць**, па се уметком є раширио у **соуер**: **скер**, а **ѣпъ** је наставак. Руси, истина, говоре »свирѣпый«, али они кажу и »смиренный« (смеран), свидѣтель (с-вед-ок), »дитя«, множина: »дѣти«, (дете), и тако даље.

Према томе, не ваља писати »свиреп«, него *северeп*.

259. У нас има речца: љѐ (јужно), лѐ (источно), лѝ (западно), којом се утврђује порицање, на пример: »Али овако ље не«. То је стара *речца и наставак* за прилоге *времена*, а рeђе за прилоге *места*: **лѣ**, као: **колѣ**, **селѣ** и **слѣ**, **толѣ**, **ıелѣ**. У староме, у овим случајима, место **лѣ**, долази и **ли**. Од тога ваља разликовати друго **ли**, у значењу *пустити*, *допустити*, који се и с другим речима састављa: *и-ли*, *а-ли*, *о-ли*, *да-ли*, — и упитно *ли*: знаш *ли*?

Словенци имају *le*, у значењу *само*, *заиста*. У том значењу говори се у (некадашњем) Војводству *ли*, на прилику: „Ја сам то купио *ли* за тај дан." То је очевидно *ље*, (са западним изговором *ли*, место источнога *ле*), које се преко Саве и Дунава говори *и при потврђивању*, у значењу *само*, *заиста*. Само, место *ли*, ваљало би по источноме говору писати *ле*.

260. Шта ће нам сковане речи „земљеузина" (*landenge*) и „мореузина" (*meerenge*), кад имамо своје речи *превлака* (isthmus) и *водо-*

ток, прокоп (canalis). А да њих није, ваљало би рећи: земаљска или морска узина.

261. Не ваља „пужати“, „пужа се“, него *пу̏зати : пу̏жē се* Глагол *пузати : пужем* (*kriechen* и *klettern*), мења се као *мазати: мажем*. Отуда су именице: *пузање* и *пузавац*.

Осим тога, има глагол *пу̏зити: пу̏зйм*.

262. У нас је *обљубити* еуфемизам за *облежати*, као Вјерну ћу му љубу *обљубити*. Ја ћу твоје лице *обљубити*.

Кад реч има једном тако значење, онда не ваља рећи „обљубио је домовину“, или „обљубљени господине“. То се српски каже: *замиловати, запазити; пазити се; смиловати* што, *смйлити се* коме што; *омилети*, („Што *омиље* на омрзну. Свему ми је роду *омиљела*); *љубазни*.

263. Реч „билинство“ у нашем језику не значи ништа. Чеси веле: *bylina, bylinar, bylinstvo*, а у нас се каже: *прорашће* или *биље, биљарица, биљарство, расад, расадник, растило, са̂д*, (садилица или садаљка), *трава, травка, травник*, (заграђено место, на пример, где се теоци затворају те пасу). Последњој речи прида у новије време и секундарно значење: *herbarium*.

264. Шта ће нам „делокруг“, кад се то просто каже: *посао*; или ако треба баш научно, онда *круг рада*?

265. Не ваља „довежено“. Од основе до-*вез*, глаголски придев трпнога облика може бити правилно само: *довезен, извезен, провезен*. — А од основе *вози*, бива (вози-ен : возј-ен): *вож-ен*.

266. „Шор“ је реч мађарска, (*sor*, читај *шор*), и значи: *ред, врста, улица*. Она долази од латинске речи *series*. — „Ушорити“ село, значи дакле: *врстање* сеоских кућа у улице.

267. „Фела“ је мађарско *féle* (*faltig*). Српски се каже *врста*; разне *врсте*, *свакојак*.

268. Западни народи кажу: *la mer pacifique, the pacific ocean, il mar pacificio*. А ми можемо рећи: или по њима *мирно море* или по немачкоме *тихо море, тихи океан* (der stille ocean, das stille meer).

269. При гласању, латинска реч *scrutinium*, може се *описати* овако: уверавати се о бележењу гласова, о броју и упоређивању гласова.

270. На место турске речи „чесма“, време би било да поставимо српску; јер је то име, које нам сваки час треба, није не знам каква техничка реч, па да ју је тешко заменити, а ако и даље остане овако по старом, *изгледа* као да Турци стоје културно више од нас, кад не можемо бити без њихових израза за тако обичне и преко потребне ствари.

Од латинске речи *fontanus, a, am*, *изворни*, *што припада извору*, Французи имају именицу *la fontaine*, која им значи не само *извор*, него и : *студёнац на чункове* (на цевњаке), *водомет*, *скôк* или *скôковац*, *внододржу* и *славину* на *студенцу*.

Према томе и ми бисмо „чесму“ врло згодно могли звати *изворник*.

Та се реч и до сад употребљавала, али само у другоредном значењу своме, место латинске речи *орићинал*, (према — *препису, преводу* и тако даље); а сада је вра́тимо и на прво значење њезино, да буде име *извору*, са његовом вештачком израдом, припатком и деловима.

271. Очевидно су наказни преводи: „иза како је конституисао се“ место *по што се конституисао, установио*, или *установивши се*; — „а у то је праволио“ (*einwilligen in etwas wileigen*), место *а на то је пристао, изволео је пристати*; — „влада не ће тој молби задовољити“ (*willfahren, zu willen sein*), место — *ту молбу задовољити*, или управо *молиоца*; — „безодвлачно“ (*unverzüglich*), место *без оклевања, отезања, задржавања*.

272. Славном хрватском краљу, који се по крштењу зваше *Димитрије*, беше домаће име **Ⰸвънимиръ** (по глаголици) а *Svinimir* (по латиници). У последњој стоји прво і место полугласника **ь**, дакле **Сьвнимиръ**; а у првој стоји **ⰸ** место **с**, дакле **Свьнимиръ**. (Гледај о том расправу Рачкога, *Starine* VII.) Питање је дакле, како то име ваља изговарати?

По моме разбирању, не ни „Звонимир“ ни „Свинимир“, него *Сванимир* (**Сьвнимиръ**). А ево за што.

У Вукову речнику код речи *незна̀божац* стоји ово: „Дође *Звонимир* незнабожац, и начини град Зворник на води Дрини, прије Риста на 800 година“ (приповиједају по Зворничкој нахији).

То је са свим друго име, коме је корен **ⰸвьн**, **ⰸвон**, (**ⰸван**), од којега посташе ове речи: звоно, звонце, звонити звонцати, звонар, звонарка, звоник, звонара, звонич (трава) *Звониград, Звонимир*.

Друго, „Свинимир“ не може бити ни по облику ни по значењу.

Од облика **свиним**, могла би бити сложена реч само **свиним-миръ**, (као **мљъним : мљъним-ⰸра-**

тьнъ, ѕмию : ѕмию-свѵа), доцније *свињемир* и *свињомир*; а од другог облика **скинъ**, гласила би **скино-миръ**, (као **млънию : млъно-образьнъ**). Али она тако не гласи.

Јужни Словени надевали су истина деци својој и животињска имена, као : лав, медо, вук, голуб, и т. д; али ће и *свиња*. На једном јединном месту у споменицима долази **прасьць** и презиме **прасетић** Код Чеха долази један пут *svinko*, други пут *svinka* ; а код Пољака један пут *s'winka*, више као *надимак*. — Али нигде нема сложено са *мир*.

А и каква би то била композиција (сложидба) ? 1. Није *приређена* као: *Србовлаш*, то јест *Срби и Власи*. 2. Није *подређена детерминативна* (обележна), као: *Благовест*, то јест *блага вест*, (кад се композиција раствори, чланови стоје у истом падежу). 3. Није *подређена зависна*, као: *богородица*, то јест *бога родица* ; **доможирьць**, то јест **въ домоу жирьць**; **идоложрьць**, то јест **идоломъ жрьць**, (кад се композиција раствори, први члан стоји у 2, 3, 4, 6 или 7 падежу). 4. Није *имовна*, као: *белобрк*, то јест *који има беле бркове*.

Није дакле 1. *свиња* и *мир*. Није 2. *свињски мир* ; Није 3. *свиње мир ; свињи мир, свињу мир, свињом мир, у свињи мир*. Није 4. *који има свињски мир*.

Да откуда долази ?

Први је члан *заповедни начин*. Корен му је **скьт**, (**скѣтъ**, светлост), од којега је постао глагол о-**скь-нѫти**, *осванути* и само *сванути* (без предлога *о*), као : *кренути*, место *кретнути ;* **скьни** је дакле заповедно *свани*, као : *Беривој* (*collige exercitum, colligens exercitum*), *Берислав* (*a colligendo nomen habens*), *Борислав*, *Владимир*(1) (*a dominando , possidendo nomen habens*), *Гамзиград*. *Звониград*, *Звонимир*, *Пушибрк*, *Сванимир*. — Видимо дакле, да у *примакнутим речима* (*zusammenrückung*) могу бити с стављени: *заповедни начин и име*.

А шта значи други члан у таким примакнутим речима : **миръ** или **мѣръ** ?

То *мир* може значити : 1. тишину, *pax* ; 2. име, *nomen*. Миклошић се приклања овом другом значењу : што једнако гласи са немачким *mér*, *mar* ; и што многа лична имена, која се свршују на *мир*, имају напоредо лично име на *слав*, истога значења, као : Будимир и Будислав, Белимир и Белослава, Велимир и Велисав , Владимир и Владислав, Вукмир и Вукослав, Војмир и Војслав, Вратимир и Вратислав, Гојмир и Гојслав, Гостимир и Гостислав, Десимир и Десислав, Драгомир и Драгослав, Држимир и Држислав, Љубомир и Љубосав, Негомир и Негослав, Предимир и Предислав, Радомир и Радослав, Растимир и Растислав, Светомир и Светослав, Станимир и Станислав , Стројмир (невадашњи жупан) и Стројислав, Тихомир и Тихослав, Хранимир и Хранислав, Мутимир , Татомир , Ходимир, Цвитимир , Јездимир. — А ове основе долазе само са *слав* : Берислав, Борислав, Видослав, Већеслав, Градислав, Дарослав, Инослав, Лепосава, Милослав, Мирослав , Ничослав, Озрислав, Прибисав, Првослав, Тврдислав.

Према свем томе, име **Скьнимиръ** ваља читати *Сванимир*. Оно значи од прилике исто, што и „Сванислав“ или *Зорислав*, *Зорисава*, *Зорка*, а *diluculo nomen habens*, то јест *свани-име*.

(1) Према *плачидруг*, каже се по аналогији *певидруг*, место *певај*. Тако је и *влади* место *владај*.

ЗВЕЗДА

(Лермонтов)

Са неба једна
  Звездица сја ми,
И смућен поглед
  Вечито мами,
Па нади мојој
  И срцу гове,
И с неба озго
  К'о да ме зове, —
Такав је био
  Твој поглед мио,

Противу судбе,
  Ког сам љубио.
Никада јаде
  Не виде моје;
Поносан беше
  К'о звезда што је,
И сморен тугом
  Ипак сам снев'о,
Без наде твојим
  Очима пев'о.

Милутин Илић

ЧАРЛС РОБЕРТ ДАРВИН

од

Д-ра Радмила Лазаревића

> Кад се свесни људи отргну једном од утицаја традиционалних предрасуда, које заслепљују, онда они у нискоме стаблу, од кога је човек произашао, налазе најбољи доказ за сјај његових способности и у дугом напретку кроз прошлост наћи ће разумног основа, да поверују у постигнуће још одличније будућности.
>
> **Хексли**

Телеграфска жица донела нам је вест, да је 7 априла умрьо славни енглески природњак *Чарлс Роберт Дарвин.*

На ово неколико речи могли би се зауставити, да је Ч. Дарвин био један од оних научника, који су у стању да једној целој науци, даду са свим други правац, да оборе застареле и укорењене назоре и да на њихово место поставе нове принципе, који су основани на савременом напретку целокупне учености. Дарвинови назори из темеља су потресли старо мишљење о органскоме свету. Следствености тога назора изазвале су жестоку борбу, коју су противу Дарвина водили природњаци првога рада, философи и свештеници. Са каквим је огорчењем и са каквом страсношћу морала бити вођена та борба, може се лако видети из овог кратког нацрта његове теорије

Чарлс Роберт Дарвин рођен је 31 јануара 1809 год. у *Шрузбери*, где се из почетка и школовао. Његов дед и отац били су лекари, а и сам Чарлс отпочео је медицинску науку, но је скоро напусти и ода се чисто теоретичним природњачким студијама. Од 1825 г. образовао се на единбуршком свеучилишту а од 1827 на *Крист-колеџу* у Кембриџу. Год. 1831, кад му је, било 22 год. пошао је са капетаном Фицројем на лађи „Бигл“, која је путовала око света и на томе се путу бавила до 1836 год. По своме повратку написао је *„Journal of the voyages of the Adventure and Beagle 1839“* и још више дела, у којима се огледа његово дубоко образовање и редак испитивачки дух. Год. 1851 и 1854 изашле су две свеске његовог значајног дела о садашњим *цирипедијама*. Комбинујући дух умом богатог испитивача огледа се у свима његовим радовима, а нарочито у посматрању и сравњивању разних биљних и животињских форама, које оживљују океанска острва и амерички континенат. Још на томе своме путу он је приметио, да те разне флоре и фауне не стоје само у неком особеном међусобном односу, но да је и ту услед пресељавања било извесних промена животињских и биљних фела, и да такви процеси морају се правилно дешавати под једнаким или сличним условима и на другим местима на земљи.

Из посматрања тамошњих појава извео је Дарвин пророчне законе, које је после низом [illegible] година мирно и пажљиво испитивао, сам и [illegible]а свом научном строгошћу. Из тих студија про[illegible]изашло је његово славно дело: и *О постанк[illegible]у фела* (The origin of species), које је 1859 го[illegible]д. угледало света. Од тога доба наступила је жес[illegible]тока борба између Дарвинијанаца и привржe[illegible]ника старе школе. Дарвин је нападан са сви[illegible]ју страна, али он је мирно радио даље и пр[illegible]икупљао доказе за своју науку и након дес[illegible]етак година он се појављује новим делом:

Варирање животиња и биљака у стању о-домаћења.“ (The variations of plants a[illegible]nd animals under Domestication. 1868), у ко[illegible]ме су изнесени докази за „постанак фела“.

На своме добру *Дауну* у Кенту радио [illegible] је Дарвин даље и наскоро после поменутих де[illegible]ела изашла су још и ова веома важна, која [illegible] су се међусобно допуњавала. Та су дела: *О [illegible] пореклу човечјем*“ (The Descent of Man 18[illegible]71) „*О изразу душевних покрета у људи и [illegible] животиња*“ (The Expressions of the Emoti[illegible]ions in Men and Animals) *О биљкама које се хране инсектима*“ (Jusectivorous Plants 18[illegible]75). „*О покретима биљака*“ ((The movement of Plants 1880). „*О формисању орнице ра[illegible]ом црва и посматрањима њихова живота*“ ([illegible] *The* Formation of Vegetable Mould through *the* action of Worms, with Observarions on t[illegible]*eir* Habits 1881[1]). То су му већа значајна д*ела*

[1]). Од њихових дела преведена су на српски: *Постанак фела*, прев. М Радовановић. Даље су преведена али не штампана: *О пореклу човечјем* и *О изразу душевних покрета у људи и животиња.*

сем многобројних мањих прилога и чланака од велике вредности. Последњи свој рад читао је Дарвин у Линијевом друштву (Linnean Socyety) 16 марта ове године.

Сад да пређемо на главне принципе Дарвинове теорије.

Сâм Дарвин признаје да његови назори нису нови. Још његов дед имао је сличну идеју, а *Бер* је још пре четрдесет и неколико година наговестио нешто о општем закону у природи. *Ламарк* је покушавао да објасни преображај органских облика, али је само он то доводио од упражнења и услед тога развијање појединих органа, а Бер је сводио све на напредно уздизање духа над материјом.

И у *Окена* има сличних покушаја објашњења човечјег постанка, а трагова подобних назора има у *Жофроа* и *Исидора Сен-Тилера*, *Спенсера*, *Уелеса*, *Хекслија* и других Дарвин тек је доказао целину најразличнијих утицаја и поставио је о томе не само хипотезу, но је и из безбројних акта развио теорију. Његови предходници можда су по нешто и слутили о тој вези, али је нису могли засведочити нити довољно објаснити.

Он је прво показао, да појам органских специја није стално обележен; да се једва по два самостална испитивача слажу у подели специја, и да то неслагање иде тако далеко, да често што један одваја то други трпа у једну специју. Он је доказао, да многи варијетети или расе једне исте специје, случајним или намерним одбирањем, за кратко време тако се исто јако међусобно разликују као год многе феле, које су у опште признате за неједнаке, и то не само у једном но у свима погледима разликују се по' неке од тих раса. Даље је показао, да то одвајање у варијетете или расе не производи се само под руковођењем човека, но и *природним одбирањем* — наравно, ово траје мало подуже —, и да на измену облика и особина не утиче само одбирање, но такође одхрана и остали спољни животни услови; да све специје као год и све индивидује живе у непрестаној међусобној *борби за живот*, да само оне и њихови силни потомци могу истрајати, које су својом особеном огранизацијом дорасли за ту борбу, т. ј. у којих је отпорна снага или ма каква друга премоћ у стању, да осигура оне животне услове, који су потребни за њихов опстанак. Најзад он је засведочио, да сви преображаји организама достижу ступње којима се највише прилагођавају околностима, и то тако, да само те форме индивидуа остају неизмењене за велике периоде у низу многих генерација. Те устаљене разлике одговарају на сваки начин појму специје, т. ј они се непрестаним наслеђем особина битно међусобно разликују, али не за вечна времена но често за врло дугу периоду, а ступњи преображаја или прелаза сразмерно ишчезавају брзо.

Према томе органске су специје само спољним околностима прилагођени ступњи развића. Целисходност њихове организације могла би исто тако бити цел као год и потребни услов за опстанак. По Дарвину је ово последње. Све што је бесцелно, нап.р. сваки неупотребљени орган постепено закржља или не ишчезне, и често су потомци специје још дуго снабдевени бескорисним такозваним *рудиментарним органима*, које више не употребљавају али су их наследили од својих предака, као што су нап. р. рудиментарни сечњаци у горњој вилици неких младих преживара.

Према овоме Дарвин даје специјама само други значај, но што се обично узимало.

Дарвиновом науком решава се једно питање од великог значаја за испитивање природе, а то је питање: да ли су све биљке и животињске феле постале из толико исто пратипова, или да ли се једна фела поступним прелазом развила из друге? Дарвин се држи последњег, и не само да је за то изнео *могућност* но и *вероватност*.

По његовој науци могу се сви садањи и ишчезли организми, све биљке и животиње сматрати за чланове једне једине велике фамилије, од које су гране природним пореклом међусобно спојене. Да је ово истинито види се из обележја у историји развића, појединих огранских бића, а такође и из непрекиданог низа ишчезлих биља и животиња, даље из особите географске поделе некадањих и садањих биља и животиња на поједине области наше земље, а најзад и из промена многих животињских и биљних фела, које се дешавају пред нашим очима. Ово је Дарвин испитивао врло тачно и тиме је дошао до сазнања услова и утицаја којима природа врши преображај биљних и животињских фела.

Дарвин у својим делима доказује, да потомци какве животиње или биљке у појединим обележјама мање или више одступају од својих родитеља а и међусобно, и да су на одступање с тим већа ако су родитељи пре

тога ступили у нове спољне животне околности. Она се чешће оштрије појављује тек у трећој или још којој доцнијој генерацији.

На основу тих појава могу се из семења тих биљака по вољи или одбирањем (naturel selection) подићи подмладци на са свим особеним својинама. По нашим баштама има сила вештачки произведених варијетета цвећа. Ваља се само сетити на многе сорте георгина, ружа, фуксија и т. д. Ма каквим случајним обележјем на листу, цвету или плоду могу се семеном произвести подмладци који показују име особине или имају још коју нову. То се може све даље и даље распротирати и све се више удаљавати од свога пратипа. Ти појави опажају се и на животињама. Наше домаће животиње најбољи су доказ, да тип какве феле није тако сталан и непроменљив као што би се могло замислити. У природи бива то исто и баш се у њој организми прилагођавају односима у којима треба да живе, а ако то узнемогну, онда морају пропасти у „борби за живот.“ Они организми који одрже, који се прилагоде околностима, побеђују највад т. ј. они одржавају превласт над другима у сваком погледу а слабији подлежу — нестаје их.

У тих природним одбирањем измењених фела трајашно се мења и *истинкт*. Тако н. пр. пси на северу хране се рибом, у нас мешовитом храном а на јужноме мору јединствено биљем. Они су дакле са свим изменили своје навике. Таквих примера има доста.

Те измене у инстинкту учине по некад, да се из случајних одступања појединих индивидуа одгаје читави варијетети, који су за извесне животне услове способнији од својих предмета.

Из свега овога види се, да се биљне и животињске феле *морају* постепено мењати, и да у природи нигде нема „застајање.“

Дорвиновом теоријом изведени закони о променљивости организама наишли су на велики отпор, па и међу природњацима првога реда. Дарвин их је у своме делу „о варирању биљака и животиња“ сузбијао многим фактима, и одгајивањем домаћих животиња и биљака доказивао, да се пред нашим очима догађају најразличитије промене, да су многе животиње и биља при одомаћивању знатно варирале, а да је нарочито човек одбирањем непрестано нагомилавао измене, док су се једном начиниле јако обележене и строго наследне *расе* — да је дакле ово морало такође бити и у природном стању.

Кад целу Дарвинову науку укупно схватимо, онда излазе ови резултати.

Из најпростијих основа, из ћелијица, изменом потомака произашли су најпре најнепотпунији и најнижи биљни и животињски организми.

Према разноликим животним условима, којима су ти организми на разним местима били подложни, постале су постепено развијеније форме.

Велики део за живот неспособних пропао је под измењеним околностима, али појединци од њихова колена напредовали су, а потомци ових под непрестаном изменом развили су се до највиших организама.

Кад се спољни животни услови за организме на земљи промене, онда оне одступне феле, које су за живот у тим околностима способне, одржавају се и намножавају, а неспособне кржљаве и пропадају.

За постанак са свим нових фела — кад се узме у обзир цело поступно развиће и измене с колена на колено — потребно је веома много времена.

То су главни потези из Дарвинове теорије, за које се истина не може рећи да су се стално кристалисали, али на сваки начин они остају основице за даље испитивање. Његов принцип борбе за живот може се применити и на његову науку, и према томе принципу, што је способно за даље развиће то ће се и даље усавршавати, а што није, то ће пропасти.

Дарвин је умр'о, али његово име живеће дуго покрај имена *Хершла* и *Њутна*. Три ћенија човечанства почивају мирно један поред другога. Њиховим духовима сусреће се небо и земља без тамних застора прошлих доба.

Слава и част имену Дарвиновом!

15 маја 1391. Донесоше из Рима кугу у Дубровник и она траја 6 месеца, те многи свет помре.

16 маја 1587. Славни Србин Ђуро Даничић са 600 сењских ускока удари у Неретви на млетачке галије, које су дошле да њега и његове јунаке гоне и униште; једну галију потопи, друге утеку.

17 маја 1520. На Спасов дан тресла се у Дубровнику земља 18 пута; многе куће попадаше, људи многи погибоше и многе жене помреше од страха. Дубровчани се заветоваше, да ће саградити спасовску цркву, али о Тројицама понови се ужасна трешња. Те године дрмала се земља у Дубровнику кроз 8 мес.

18 маја 1600. Код Ортуна за Дњестру била је крвава битка међу влашким војводом Михаилом и молдавским војводом Јеремијом. Михаило победи помоћу Дебелога Новака, који је имао под собом 4000 Србаља коњаника и 4000 пешака.

19 маја 1334. Краљ Стефан Урош III. Дечански потврђује Дубровнику даровање Стонскога Рата, ради кога се са Дубровником био „расрочио"; забрањује Дубровнику примати краљеве људе; утврђује, да у Стону и Рату пребива поп српски и да поје у црквама тамошњим.

20 маја 1547. Ћесар Фердинанд I. даје сва добра, што их је Павле Бакић имао у Мађарској, његовом брату Петру и његовим кћерима Маргарити и Анђелини.

21 маја 1349. Српски цар Стефан Душан силни са сабором државним у Скопљу доноси законик, који је после пет година, 1354 године, настављен.

22 маја (2 јуна.) 1800. Умре поп Антун Ивановић, који је спевао сатиричну Писму од фратра Звекана.

23 маја (4. јуна.) 1806. Славни јунак прота Никола Смиљанић разбије у Мачви Дервиш бега из Градачца и добије силан плен.

24 маја (5 јуна.) 1848. српски патријарх Јосиф Рајачић инсталује свечано у Загребу хрватскога бана Јосипа Јелачића. Тај дан отворен је хрватски сабор.

25 маја 1236. Римски папа баци анатему на бугарскога цара Јована, што је помагао никејском грчком цару Витацу против цариградскога латинскога цара.

26 маја (6 јуна.) 1769. Царица и краљица Марија Терезија даде Великом Бечкерску повластицу као варошици, обећавајући уједно, да ће му временом дати и права слободне краљевске вароши.

27 маја (8. јуна.) 1815. На Спасово, крвав бој на Раповцу у пожаревачкој нахији, да је река Витовница крвава потекла. Срби одрже мегдан. Ту су велико јунаштво показали Павле Цукић и лесковачки војвода Стреља.

28 маја 1278. Умре пети архиепископ српски, Јанићије I. ученик светога Саве; управљао ја црквом српском 4 године.

29 маја 1453. Отму Турци Цариград и погине последњи византијски цар, поунијаћени Константин XI. Драгаш Палеолог, унук српскога цара Душана. У турској војсци било је и 1500 српских коњаника, контингенат деспота Ђурђа Смедеревца под војводом Јакшом од Брезника, оцем Дмитра и Марка Јакшића. Били су ту и српски рудари из Новога Брда; али Срби као да су гледали, да што мање нашкоде Грцима. Уз цара погибе Србин Иван Далматинац под силним ранама, пошто је Турке био косио као снопље. Мисли се да је цар Константин пао од српске руке; бар Србин је донео султану Мохамеду II. његову главу.

30 маја 1538. Умре српска потурица Мустафа Јајлак паша. Био је шурак султана Сулејмана I. служио је као капудан паша, онда као румелијски беглербег, па као везир.

31 маја 1485. Преда се Беч мађарском краљу Матији, који сутра дан уђе свечано у њега. Много је краљевом успеху допринео Дмитар Јакшић са 400 Срба коњаника.

маја 879. (можда не без знања из Рима) убије жупан Бранимир хрватскога кнеза Седеслава, привърженика православне цркве, седне сам на престо кнежевски и са нинским бискупом напусти православље и потчини се римској цркви. Зато му папа Јован VIII. пошље благослов, њему, његовој земљи и хрватском народу и назове га својим најмилијим сином. Овај папин благослов донео је Хрватима најлепше плодове, па му се и данас виде благодети на све стране. Међу тим је сплетски архиепископ остао при православној вери и са њиме остало далматинско свештенство.

маја 1753. Ћесарски ђенерал Петаци поново отме од православних Србаља манастир Марчу у Хрватској и преда га унијатском бискупу Габору Палковићу, који тамо пошље свога намесника Симеона Булића. Петаци је учинио тако по налогу царице Марије Терезије, а налог на отимање Марче извршио је православни Србин потпуковник Микашиновић.

МЕСЕЦ ЈУН

1. јуна 1453. У петак четврти дан по освојењу Цариграда, претвори Мохамед II. поунијаћену цркву Софију у џамију.

2. јуна 1358. Цар Урош наређује, да Дубровчани српски данак од годишњих 1000 перпера плаћају манастиру арханђела Михаила и Гаврила у Јерусалиму, који су Немањићи саградили, а кад би овај опустио, да тај данак плаћају манастирима Хилендару и Светом Павлу у Светој Гори.

3. јуна 1498. Закон мађарског краља Владислава VI. (ми овде као Владиславе бројимо све мађарске краљеве, који су се звали Ласло или Уласло) којим се одређује, колико који великаш и капитула мора дати војника у случају рата. Међу осталим имао је српски деспот дати 1000 коњаника (тада је био српски деспот Јован Бранковић са столицом у Купинику); Стефан Јакшић Надлачки морао је њи са свима коњаницима; Велмужовић, капетан над свима хусарима, морао је њи са свима својим коњаницима.

4(16) јуна 1826. Отрује се босански везир Целаледин паша. Пре је био дервиш бекташ. Дошао је у Босну 1817 године и укинуо је зулум. Отровао се зато, јер су га босански бегови хтели уклонити, а он није хтео да иде из Босне.

5(15) јуна 1689. Отме татаран Ново Брдо од Немаца и ту посече 6000 хришћана. Пре тога отео је Качаник, из кога је пустио Немце и Мађаре, а Србе и Арнауте све је исекао. Султан му на то заповеди да штеди рају, јер треба хазни харача.

6(17) јуна 1707. умре Ђуро Баљиви, славан медицински списатељ. Рођен у Дубровнику 1668- године.

7(17) јуна 1602. Коморански и ђурски Срби, четујући по турском крају још од маја, дознаду, да ће будимски Али паша на шајци једној некуда Дунавом да иде. Они испод Будима на две шајке азађу преда њ и ударе на пашину шајку, у којој је било с пашом 30 Турака и 2 мала топа. Паша се храбро бранио, али се предаде, кад погибе 14 Турака. Паша би одведен у Беч.

8.(19) јуна 1737. Православни Срби нападну на манастир Марчу у Хрватској, који им је ћесар преотео на неправди, спале га и присвоје. Овај манастир назидали су православни српски ускоци још пре мохачке битке. (Католици Хрвати веле, да су „шизматици“ напали на Марчу „толовајским“ начином.) По налогу царице Марије Терезије, ћесарска војска отме 1753 године Марчу од православних Србаља и преда их унијатима, а после грдним насиљем поунијатише део православних Србаља.

9 јуна. 1525. уђоше Дубровчани у Стону у траг завери, која је хтела Стон да изда херцеговачком санџаку Мехмеду Алибеговићу.

10. јуна 1563. Јак земљотрес у Котору поруши многе куће, те многи људи погибоше, међу њима и проведитур.

11. јуна 1291 на молбу српске краљице Јелене Милутиновице, кћери мађарскога краља Андрије III допусти папа Никола IV, да барски арцибискуп може у Сави (Херцеговини) подићи нову бискупију.

12. јуна 1556. будимски Али паша падне са великом војском под Сигет и стане га бити са 9 топова. У Сигету је заповедао Србин Марко Станишић са 2000 јунака и уз њега капетан Србин Јаков Радовановић. По што је Али паша многе људе изгубио, остави се опсаде 21 јуна и његова војска уступи што Будиму, што Бабочи и Печују.

13 (24). јуна 1782 (пре сто година) родио се у дубровачком Пељешцу Јован Бизаро, уважен талијански песник, умрьо је 1833 год.

14 (24). јуна 1689 мађарски одметник Текелија са 8000 Турака, Татара и Мађара падне под Фетислам (Фетислав, Вишеслав, Новиград) и стане га бити из великих и малих топова. После храбре одбране отме га почетком јула. Лудвик Баденски хвали у одбрани рацкога капетана Стеву Продана, коме је за тим дао команду у Белграчику.

15 (26) јуна 1784 ћесар Јосип II. понови наредбу, да се у православне српске народне школе уведе народни језик и латиница, а азбука и црквено-словенски језик да остану у цркви. На молбу митрополита Мојсеја Путника и народа, остави ћесар на миру азбуку и језик.

16 (28). јуна 1810. турски градић и шанац Дуд са 300 Турака предаде се Русима грофа Зукатуа. Одмах за тим предаде се и Брза Паланка са 650 Турака.

17. јуна 1322. Трогир се преда Млетцима, бојећи се да не дође у руке хрватском бану Младену Шубићу.

18. јуна 1527. мађарски краљ Јован Запоља одузме титулу српскога деспота од Стефана Берислављића Грабарскога, који је прешао био на немачку страну а наименује српским деспотом Радича Божића, капетана дунавских шајкаша.

19(29) јуна 1695. Млеци допусте православном епископу Саватију, да може седити у Ерцег Новоме, и одреде му плату.

20 јуна 1353. венча се у Будиму мађарски краљ Лауш I. са Јелисаветом, кћери босанскога бана Стефана Котромановића. Лауш је овај брак највише зато закључио, што је у бану Стефану хтео да има савезника против српскога цара Стефана Душана, на кога је намеравао заратити.

21 јуна 1535. мађарски краљ Фердинанд I. дарује Стефану Штиљановићу и жени му Јелени Богдановића добро Ешћен (Нештин?) у Срему, које је пре тога држао Ловра Илочки.

22. јуна (1. јула.) 1698 Ћесар Леополд I. потврђује патентом Србима изузимање од вармеђских и спахијских судова, ослобођава их од десетка католичанском свештенству и од другога данка, и уз то налаже грофу Гвидобалду Штарембергу, да насели »Влахе и Раце“ на граници, тако да део за службу способних Србаља чува границу од Турака, а остали да економишу а да би се они тамо настанили да им се *тамо* ујемчи слобода од даџија, а другде не. Срби, који су на ћесарев позив прешли били у ћесарију са патријархом Чарнојевићем, тада су у Мађарској јоште седили под шаторима и нису били стално насељени.

23. јуна. (4 јула.) 1716. побуни се у Задру најмљена немачка војска, јер од Млетака није дуго време добила плату.

24. јуна. (5. јула.) 1790. на српске врајкорце, који су пре два дана прешли били преко Тимока код Брегове, ударе од Видина силни јаничари и коњаници турски и по жестоку боју врајкорци уступише и бише растерани.

25. јуна 1435. довршен је у Дубровнику водовод из долине Шумете у растојању 64 стадије.

26 јуна (8. јула) 1839 умре српски кнез Милан I. Обреновић II, који је после оставке кнеза Милоша Обреновића владао од 1 (13) јуна 1839, али тешко болујући ни једнога државнога акта није потписао. За његова боловања управљали су земљом: Јеврем Обреновић, Аврам Петронијевић и Вучић.

27 јуна 1441. У уторник, узме Хадум паша Ново Брдо, које се држало противу Турака три године дана, тиме освојише Турци први пут Србију, осим приморја.

28. јуна 1563 умре велики везир дебели Алија, српска потурица.

29. јуна (11. јула.) 1813. паде турска војска под Делиград и ту се Срби бише с њом све до 6 (18) окт. кад је већ давно сва Србија пропала била; а онда и делиградске делије развђоше се и разбегоше.

30. јуна (10 јула). 1601. умре у Земуну велики везир Ибрахим, српска потурица из Босне. Био је прво паж у харему царском, онда царев силихдар (штитоноша), па јаничарски ага; 1582 г. постане беглербегом руменлијским, затим везиром; 1585. године постане пашом у Мисиру и као такав покорио је Друзе из Ливану. 30 маја (9 јуна.) 1586 ожени се Ајшом, кћери султана Мурата III. Три пута био је велики везир: године 1595, 1596 и 1598. У војсци држао је добар запт. То и његова умешност задобила му је хришћанску рају, те му је у логору увек било изобила хране. Срби су листом врвили њему, те што ласкањем, што поклонима и гледањем кроз прсте постигнуо је, те је нестало страшних српских хајдука. Његовој благости спрам Србаља тражe разлога у томе, што је и сам по роду био Србин. Он би Србима давао заставе, под којима да се боре против султанових противника. На тим заставама, као и на ћилимима, којима би их даривао, био је његов знак (грб): лав.

јуна 1241. Монголи пређоше Боку и Котор и крај до Дриваста, а на годину одоше даље пустошећи. У Боци остаде од Монгола читава само црква св. Ђорђа на острву код Пераста.

јуна (друге половине) 1815. Кнез Милош Обреновић отме од Турака Пожаревац по дугом и крвавом боју. Том приликом одликовали су се јунаштвом, осим Милоша Обреновића, Паштрмац, Добрача, Молер.

јуна 1932. (пре педесет година) умре бискуп Занта и Ћенафомије Лудовик Скагоц, рођен у Трогиру 19 (30) јула 1758 год.

ЛИСТАК

(Триестогодишњица Београдског Певачког Друштва) прослављена је 17, 18 и 19 маја, по објављеноме програму. Од 38 певачких друштава у Српству, стекло се тих дана 17 у Београду, осим представника српске књиге и повремене штампе, да увеличају прославу овдашњега, најстаријега певачкога друштва са уређењем, у нашем народу. Ми не ћемо потанко описивати ток те српске певачке светковине, јер то су већ учинили дневни листови, нити ћемо причати историју друштва-слављеника, јер смо то донели раније. (гледај 1-ви број *Србадије* за ову годину); само ћемо да констатујемо неке важније моменте и да бацимо поглед на певачку уметност у нас.

Прво, сви су наши листови поздравили светковину, неки уводним чланком или лиском, или једним и другим, а неки опширнијом белешком; из чега се види, колика се важност придевала тој светковини. Друго, ми памтимо светковине од 1859, 67, 72, 78 и 82; али осим тих политичких, ни једна приватна светковина не беше лепша и величанственија од ове. Па и то је веома важно, што се та прослава тиче уметности, којој се у нас не иде баш од свих страна с понудама на сусрет, као што то редовно бива код других, напреднијих народа. Данас је наше друштво под заштитом Краљевића-Наследника, а Њезино Величанство Краљица изволела га је милостиво даривати прекрасном заставом,

под којим ће се знамењем даље развијати, снажити и напредовати. Даље, овом приликом видесмо на окупу и чусмо око 300 мање више извежбаних певача српских, што је већ приличан број и за повећи народ, а искочише и предлози за будућност, као што је *певачки савез*, који би издавањем и ширењем музичних дела, и иначе, био једна важна установа више, да се у нас гласне уметности утврде, ојачају и рашире, те да, радећи на своме задатку и „тежећи увек к целини“, послуже уједно и народној мисли. На послетку, и ако је код нас у овај мах велика оскудица у становима, Београђани се овом приликом показаху у том гостољубивији, него иначе. Једину дисонанцију у овом звучном акорду учинила је позоришна управа: мили гости место *поздрава* чуше *буквицу*, а у вече, место народних комада, којих су они жељни, видеше и чуше, што могу и на другом месту гледати и слушати. Што један део овдашње интелигенције није делотворно учествовао у светковини, томе су узрок данашње политичке околности.

Срби су као Словени од старине гајили неке уметности, а особито певачку. Хришћанство им је донело све уметности, у којима се и они одликоваху, као што сведоче дивни споменици и имена српских уметника. После пропасти свих огранака српске народне државе, осим Црне Горе, у другој половини 15 века, Србима, место политичке управе, остаде још само црквена, српска патријаршија (1463 до 1766), и општинска самоуправа. У време те борбе за повратак српске народне државе поникоше или бише препеване најлепше народне песме наше, које нас прославише у свету више, него јунаштво, којим се наш народ праведно поноси, више него и сама та тешка али и славна борба. »У великом *образованом* свету, у великих народа, који се утркују који ће више да привреди просвети, који ће већи, који ће драгоценији део да принесе идеалу човечанства, који ће трајнији, који ће дивнији спомен да остави у повесници света, цене се поједина племена по унутрашњој, по умној, по душевној вредности прилога, што га прилажу на олтар светског душевног блага, на олтар општег идеала човечанског. У томе погледу вреди и врediће српски народ навек највише својом дивном, својом неиспеваном, својом *народном* песмом“.

Познато је, како је Вук речене песме скупио и најбоље их издао. К. Станковић, бавећи се у Србији, покупио је много мелодија народних песама и на свет их издао; али већина његова рада још је у рукопису, чекајући издавача, који ће га на свет изнети.

Станковићев јавни рад почиње на Ускрс 1851. Те године беху на скупу у Бечу ради црквено-народних послова све православне владике из Аустро-Угарске. Патријарах Јосиф (Рајачић) беше у својим собама наместио малену капелу, у којој се служила служба божја. Ту и у томе кругу отпевано је прво важније дело Корнилијево — литургија у четири гласа. Кажу да му је мајка над колевком радо певала црквене песме. Чудно осећање материно, она неиспитљива љубав српске жене према својој цркви, уроди дивним плодом.

Има једна врло ретка књижица, под именом: Црквене песме изабране за појаћѣ у духовномъ концерту Корнилиа Станковића (*20 марта 1861*) У Бечу 1861, 16 ина стр. 6. Продаѣ се по 10 новчића. Из те се књижице види двоје: прво *кад је даван* тај духовни концерат за ширу публику; а друго, *шта је* на њему *певано*. Одабране беху за појање ове црквене песме: Први раздео, I. а) Воскресеније твоје, б) Христос воскресе. в) Ангел вопијаше. II а) Тебе одјејушчаго сја свјетом јако ризоју. б) Преславнаја днес видјеша вси јазици. III. а) Свјете тихи б) Приидите, људије, трипостасному божеству поклоним сја. — Други раздео. IV. а) Кто бог велиј. б) Превјечнаго и непостижимаго. V. а) Жизн во гробје. б) Исусе сладки мој и спаситељни свјете. в) Уви мње свјете мир. г) О Тројице, боже мој! д) Видјети твојего сина воскресеније, дјево, VI. а) Возбранној војеводје побједитељнаја. б) Слава тебје показавшему нам свјет. в) Многаја љета. — Из тога програма види се, да је Корнилије знао одабрати.

Концерат беше даван у сали Музичнога Друштва у Бечу. (Musik-Verein, Tuchlauben), о трошку патријарха Јосифа. Појали су 40 уметника бечкога позоришта за Оперу, 20 певачица и 20 певача, под управом нашега Станковића.

У то време беху се скупили у Бечу 300 изврсних уметника у певању из целе Аустрије, Немачке, Швајцарске и северне Италије, да певају неку компоновану, али дотле због својих тешкоћа непевану грандиозну *мису* (католичку службу божју), названу, ако се не варам *C moll Messe*. Служба би отпевана у Августинској цркви. Суд стручних људи гласио је: *врло учена музика, али не побуђује људе на побожност.*

Ти стручни певачи ходајући по Бечу, опазе и плакате *српскога духовног концерта*, те многи од њих дођу на њ. Станковић, пред почетак концерта, даде *глас* на клавиру, али кад виде у партеру те стручне певаче и старе строге музичне критичаре, он од страха испусти штапић за давање такта; али после дошав к себи, интонова наново. Ту је Корнилије однео сјајну победу и својој идеји и православноме српском појању, које учени музични свет до тада не познаваше. Суд стручних људи беше, да је то много простија, али *права побожна музика*. — Станковић је

после концерта признао, да се поплашио беше не толико за себе, колико ради ствари.

Између критичара, који пратише тај концерат, рекао је Зафир: „Само у таким мелодијама може дисати прави религиозни живот". А тадашњи најжешћи музични критичар, Целнер, овако се изражаваше: „Г. Станковић изнесе нам читав низ црквених мелодија српскога народног појања, приређен за мешовит кор. Што се тиче црквенске стране, ми не можемо судити, колико се ове мелодије разликују од оних, које су уведене у руској цркви и које су одавно стављене у музичну форму (армонисане и ритмоване). Ваља нам узети, да су ове мелодије својина и особина српскога народа и да их до сад није нико ни бележио ни доводио у армонију. Г. Станковић који се тога посла прихватио, свршио га је доиста с уметношћу, која заслужује свако признање. Чувао се упуштања у далеке пределе армонијске, узевши најпростији корак у напредак, како ће народ, с којим су те мелодије рођене и лако му иду, наскоро, и без и какве муке усвојити и армонију. Особито ваља похвалити тежњу, с којом се г. Станковић трудио, што популарније да схвати армонију; он пише не само са свим чист став, него му врло често испадају за руком занимљиве модулације диатоничке врсте. Саме мелодије су мирне, крећу се у пределима мола и у полаком временом размеру, а тежећи за накитом проказују очито свој источни постанак. Што су једноливе, с тога би на дуже време мање забавиле. Посао г. Станковићев врло је заслужан, он се труди да српском црквеном појању прибави уметничке племенитости".

Али осим црквеног, има народ српски још једно големо музично благо, то су напеви, *мелодије народних песама.* Творачка снага народна, која је онако лепе песме спевала, зар се могла показати у правцу песничком, а да се не покаже и у музичном? И музика народних песама, као и црквена музика, чекаше, да им уметничка рука отвори шири свет, да их уметничка рука обради. Песме беху познате по лепоти мисли, у њима спеваних; а *душе* тих мисли, *напева и мелодија* њихових, свет не познаваше. Те је мисли изрекао сам К. Станковић, па изрекавши их, он се и на том пољу прихватио посла. Та и онако стоји, да су две миле сестре: музика узвишених часова молитвених и музика веселога срца. Њих се две загрлише и у Станковићеву раду. Он је стављао у музику песме народне и уметничке. —

Независно од тога рада, Београдско Певачко Друштво би основано 2 јануара 1853, чији нам је развитак познат. Године 1857 настаје рад Корнилијева „близанца по духу и уметности, врлога певача и сликара, Стевана Тодоровића, данашњега и многогодишњег председника истоме друштву" — а Корнилијев, у овоме друштву, тек 1863. —

Певачко Друштво, кад није могло 1877 због ратних околности славити 25 година свога опстанка, имало је разлога да слави своју 30-ту облетницу. Требало му је да констатује свој век и своју животну снагу, да сврши свој трећи период и да изради програм за будућност, и то у наново постављеној краљевини, да се види, да се у младој српској држави помишљало и на гајење уметности уређеним друштвом још онда, кад тога не беше ни у којем другом крају Српства.

Застава је врло згодно упоредила ту певачку светковину са олимпијским и немејским играма старих Јелина: „И малени, али витешки и даровити јелински народ беше до зла бога поцепан и раздробљен; туђење од свога, подивљавање лепога соја јелинског поче у старој Јелади да отимље мах. — Што географске прилике Јелину, то зао удес, тешка судбина политичног положаја, накоби Србину. — Родољубивога Јелина јако је тиштао худи положај народа свог, па је у духовитости својој почео да приређује повремене јелинске зборове, где се јуначке игре играху: где се умни и уметнички производи изношаху на углед, где се Јелин познавао с Јелином из најудаљенијих крајева, где се брат са братом састајао и упознавао, па се крепио и челичио у душевној и срдачној узајмици, кад му племенска размирица и раздор, потпомогнути земљишним положајем, спречаваху политично јединство. — Па и духовска светковина певача као да носи тип и значај јелинских игара, као да хоће, барем тренутно, да приближи Србина са Србином".

С. Независност кличе: „Кад су састанци немачких „сенгера" допевали тако брзо, тако изненада тако неодољиво — јединство великога немачког народа, да како моћно, да како неодољиво треба тек песма да уједини онај народ, који је сам, који је сав песник, народ српски!"

С. Коло напомиње: „Кад аустријским Немцима не стоје на путу државни закони и границе, да у савезу певачких, гимнастичких, стрељачких и свакојаких других *неполитичких* друштава, тако рећи сваки дан, дају видљива израза своме *душевном народном јединству,* зар то исто не би могло бити и у нас?! Хоће ли се при састанку певачких дружина у Београду ова потреба узети на око? Та ће светковина само онда имати оног узвишеног значаја, који овакве светковине треба да имају, ако се из ње испреде мрежа заједнице за сва певачка друштва; ако београдско, као најстарије и најснажније певачко друшто у Србији, постане стожером организацији свију певачких друштава српских у једну целину. У то име, да из овог јубилеја, на звуцима певаних песама радости, снажније полети у најдаље закутке Српства — мисао народног

јединства, поздрављамо матицу певачких друштава у Србији са жељом: да ова светковина буде обележје новог одсека, у бујнијем благотворном раду певачких друштава српских". Срећна нам светковина!

(Српска гимназија у Новом Саду.) Априла месеца ступио је у живот „Атапазеум", стипендијска заклада г. Атанасија Гереског, родом из Черевића у Срему, који је млад отишао у Русију, па живевши много година у Одеси и стекавши доста знатно имање, вратио се на свој завичај, да ту изађе један од првих добротвора српских. Између осталога основао је при новосадској гимназији фонд за питомце, из којега ето ове године већ четири ђака добише издржавање. Сваки прави пријатељ народне просвете и напретка мора се зарадовати тој лепој појави народног доброчинства те, ма и у срцу, одати достојну захвалност добротвору српскога подмлатка. Живео, да бог да, много и дуго г. Атанасије Гереск и множили се такови синови у нашем народу!

Овом приликом имамо да јавимо српскоме свету такођер радостан глас, да је један гимназиста, изучен у певачкој и свирачкој уметности, ставио у ноте за 4 гласа православну службу божју, као што је певају ученици истог завода, па већ дуже времена обучава своје другове у том нотном појању. Учење је већ толико напредовало, да ће певачи још ове школске године певати на литургији. У лику (кору) су свиколики гимназијски питомци, дакле на 200 певача, међу којима има заиста дивних гласова. Замислите, каква ће то бити милина чути две стотине млађаних, добро извежбаних грла, кад запоју наше лепе црквене песме!

(Утркивање на лађама.) У Задру беше пролетос утркивање на лађама (*регата*). Забаву приредише професорски зборови тамошње гимназије и реалке, у корист фонда за потпомагање сиромашних ђака. Колико због новости забаве саме, јер су до сад у прилог томе даване игранке, које су (узгред буди речено) и доста трошка стајале, толико и због племените намене, тамошње новине, међу њима и *Српски Лист*, огласише и топло препоручише ствар, како мештанима тако и околини, да би се одазвали братољубном гласу и предузетку што просвету унапређује, како који може: неко памећу и речју, неко новчићем, а неко мишицом и десницом руком. За вредне остриљане, и за помесне бродаре и весларе указа се заиста лепа прилика, да покажу — свету на видику — своју ваљаност, вештину и старо јунаштво, а уз то, да однесу и лепу јабуку, кога јуначка срећа послужи; а за грађане, да се науживају витешког призора морских атлета и нагледају јуначкога мегдана својих храбрих синова.

(Новодобивени крајеви). Земљиште, којим је увећана краљевина Србија према одлуци Берлинског когреса од 13 јуна 1878 године, износи 11 097 квадратних километара. Од овог простора долази на округ

Топлички . . .	3872 к к метара
Нишки	2713 „ „ „
Пиротски . . .	2547 „ „ „
Врањски . . .	1915 „ „ „

У јануару 1879 године извршен је попис становништва у ова четири округа, и том приликом дознало се, да број становника није толики, као што га је узео берлински конгрес.

По службеним подацима, било је у сва четири округа свега седам вароши и 862 села, дакле 869 насељених места. Од ових долази

на округ:	свега	једно место на кв. кметара
Врањски . . .	189	10
Нишки . . .	251	11
Пиротски . . .	183	14
Топлички . . .	243	15

Округ топлички, по простору највећи, има најмање насељених места. По насељености било је места на

до 50	становника . . .	29
од 51—100	„	104
„ 101—200	„	242
„ 201—500	„	366
„ 501—1000	„	104
„ 1001—2000	„	17
„ 2001—5000	„	3
„ 5001—10000	„	3
„ преко 10000	„	1

Од вароши Ниш је имао највише становника (12,817 станов.), за тим: Лесковац (9788) Врања (8290) Пирот (8183), Власотинци (2626); Прокупље (2560) и Бела Паланка (951). Повелико је место и село Власина, има 2952 становника.

Становника долазило је

У округу	свега	место	кв. к. метр.
Нишки	115.906	462	43
Врањски	64843	343	34
Пиротски	74845	409	29
Топлички	42014	173	11
Свега	297.608	342	27

Топлички округ, дакле, не само што има најмање насељених места, но и у њима најмање има становника. Нишки је округ четири пута, врањски и пиротски три пута јаче насељен од округа топличког.

Од становника долазило је

На округ:	на мушке	женске	женских на 100 мушких
Пиротски	38.089	36.756	97
Нишки	59.052	56.854	96
Врањски	33.237	31.606	95
Топлички	22.021	19.993	91
Свега	152.399	145.209	95

Из овог размера виде се најбоље, у ком је округу већа лична сигурност за мирне становнике.

(Читуља.) Умрли су: *у Београду, Викентије,* владика ужички. Покојник није, истина, учио виших школа, али беше човек бистра ума, одан цркви и бранитељ њезиних права до последњега тренутка. Оставио је све своје имање на просветне смерове. Слава му! — У *Београду* је 23 априла испустио своју млађахну душу правник *Грујица J. Грујић*, син српског краљевског посланика у Цариграду, г. Јеврема Грујића. Покојник не само да беше одличан ђак, добар друг и пријатељ, а Србин чврста и стална карактера, него се, ма да му беше само 18 година, већ беше појавио као млад радник и на књижевноме пољу. Године 1880-е превео је с францускога *Побуњенике са* „Бунтије“, која је приповетка изашла у „Јавору“ (бр. 49, 50 и 51 од 1880), а за тим је са једним другом својим превео *Зимовање у леду*, приповетку Жила Верна, која је у засебној књизи изишла 1881 у Београду. У рукопису оставио је након себе *Путописне црте од Београда до Цариграда*, где је прошле године провео своје ђачке ферије, *Коран* у преводу и једну *приповетку*, преведену с францускога. — Младоме покојнику нека је лака црна земљица и дуг спомен међу друговима и пријатељима! — *У Сомбору* је преминуо светом *Димитрије Поповић*, парох тамошњи и познати књижевник српски, 25 априла, у 68 години својој. Одликовао се међу свештеницима својом наученошћу и љубављу к народној књижевности. Он још 1843, као ђакон и учитељ у Сегедину, беше Вуковац. Познати су његови дивни преводи *Златотворно село* и *Рајијска куга*, као и његове *Катавасије* и *Зборник црквених песама*. Покојник беше много година катихета и професор српског језика у учитељској школи сомборској. Као свештеник служио је лепо, био је изврстан појач и речит проповедник. У његовој библиотеци наћи ће се многа ретка српска књига и сви списи *Вукови* и *Даничићеви*. Он је у своје време, после Вука, Даничића и Бранка, знао најбоље српски. Светао му спомен у народу! — *У Београду* је преминуо, 6 маја, млади сликар српски, *Стојан Николић*. Имајући велик дар за сликарство, покојник, као самоук, далеко беше дотерао у сликарској уметности. Под руковођењем врлог уметника нашег, Стевана Тодоровића, Стојан је толико напредовао био у сликарству, да је већ могао излазити на јавност са самосталним производима своје писаљке. По Београду има доста његових цртежа, а и *С. Илустроване Новине* донеле су више његових слика, које стекоше опште признање. Да се којом срећом нашла добротворна рука, па младог уметника послала на страну, да се у својој струци изобрази, — колико би уметност у Срба Стојановим даром унапређена била! Покојник је лане са професором Валтровићем обишао Фрушку Гору и манастире у њој, па том приликом нацртао многи српска тип, многу епизоду из нашег живота и прецртао многи историјски споменик уметности у Срба. По свему се види, да је у Стојану Николићу рано, прерано преминуо велик дар, и да је народ српски изгубио у њему сина, који је много обећавао и велике наде улевао. Лака била земља његовим млађахним костима и дуг спомен у народу! — Из *Будим-Пеште* јављају, да се тамо, 25 маја, преселио у вечност надзорник текелијиног питомачког завода, д-р *Костантин Пејичић*. Покојник је један од лекарских ветерана у нас. Много година живео је у Панчеву, где до смрти своје беше председник Певачкоме Друштву. Писао је: *Предговор* к Доситијевим Добрим Обичајима и Буквици, које су издали J. Миловук и Г. Бозитовац; *Младен и Доброљуб*, примери пријатељства; *Руководитель ка свеопштем здрављу* издање I и II; *Dissertatio inauguralis medica*; *Викентије Присниц* и његово лечење хладном водом; *Живот Тодора Павловића*, новинара и књижевника српског; *Преглед и допуна* к Науци о чувању здравља, од д-ра J. Валенте, у Световиду 1868; и *Извештај о споменику* Тодора Павловића. Покојник је учествовао и у народном покрету 1848 и 49. Из тога времена позната нам је једна занимљива епизода. Мађари 1848 прогласише, истина, *слободу, братство, једнакост*, али не признаваху друге *народности* у Угарској до *мађарске*. Срби устадоше за одбрану својих права и своје народности. Отвори се рат међу грађанима једне државе. Срби беху сматрани као побуњеници све до 3 новембра исте године, јер од тога дана беше проглашен за побуњеника онај, који не изјави да је уз цара и краља. Тога дана Срби и Мађари променише улоге: они први изађоше лојални државлани и савезници царски, а ови други бунтовници и превратници. Међу тим, августа месеца Народна Управа у Карловцима посла депутацију цару на тужбу противу тлачења мађарског, која нађе *Фердинанда добричину* у Инсбруку, главном граду Тиролске, куда се преселио беше испред буне у Бечу. Говорници депутације беху д-р Јован Суботић и д-р Костантин *Пејичић*. Овај последњи тако је речито и живим бојама описивао мађарска свирепства у Бачкој и Банату, да је цар *плакао*. Депутација се зарадова, да ће постићи своје намере. Кад, али цар извади из шпага у прслуку једну хартицу, на којој беше написан одговор државнога канцелара Метерниха, који Фердинанд прочита депутацији: да Срби јесу и остају ребели (побуњеници). *Табло*! — Покојнику нека је светао спомен у народу!

Одговорни уредник: Стеван Ћурчић

Власник и издавач: Петар Ћурчић

КРАЉЕВСКО-СРПСКА ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

ГОДИНА ДРУГА — 1882 — СВЕСКА СЕДМА

ПЕРА СЕГЕДИНАЦ

ТРАГЕДИЈА У ПЕТ ЧИНОВА

НАПИСАО

Лаза Костић

ТРЕЋИ ЧИН

(У Београду)

ПРВА ПОЈАВА

(У граду пред црквом Ружицом У цркви служба. На дну црквена врата отворена. На врата излази Монастирлија, ухватио за руку Матулу и води га за собом. За њими Витковић, Тамишварија)

Монастирлија.

Небој се, чоче! Ода шта ти страх!
Та ми смо своји. Ти ли с, Матула!
Једва те познах у тој одећи.

Матула
(за се)

И ухватише Што ћеш, брајко сад?
Разум преда се, образ под ноге! (гласно)
А шта да с' бојим? немам рада шта.
Не устежем се поћи за тобом,
ко ти што мислиш, ради вашег стра' а,
но ради светог страха божјег,
што сметасте литурђиј' свештеној
извлачећи ме сред херувике
неѕграпном руком кроз побожни свет.

Монастирлија.

Ма бож' опрости, немах камо куд;
сведочи ће ти моји другови,
колико смо те жељни тражили
поверив ти у Бечу нашу ствар,
да чујемо, каква је порука,
да чујемо ма једну само реч.
Ал' ти се кријеш ко текуница;
за то ће нам опростити већ бог,
што прекидосмо службу његову.
Но сада збори, казуј: како Беч?

Матула.

Ма ја вам писах два пут' у Будим.
Моје вам књиге не стигоше зар?

Монастирлија.

Ни словца.

Тамишварија.

Како можеш питати.
Па наша писма казаше ти већ,
Да ода те не дође никад лист.

Матула.

Шта, каква писма, не знам ништа ја.
Јер од вас писма никад не добих.

Витковић.

Чудновато.

Матула.

Чудновато, да, да.
Но сад се сећам, ко је томе крив.
Да, то је писар митрополитов,
Јамбрековић. Он беше пошта мој!

Монастирлија.

Јамбрековић? Је л могуће, зар он?
Поштена душа чињаше ми се.

Матула.

Поштена душа? И ја мишљах то,
а тако мишља и митрополит.
Ал, митрополит уверио се,
Да писар његов њега продаје.
Уз њега још и мене па и вас
господи бечкој за замашан дар.

Излазе из цркве: *Пера, Шевић, Зака, Чорба.*

Витковић.

Гле ти ниткова! Где је хуља та?

Матула

Светјејши отац отерао га.

Чорба.

Светјејши отац отераће *нас*
оклевајући позват састанак
у скупштину главара народних,
заваркујући нашу будну свест
чудноватима метанијама, —
обредима невиђеним у нас,
отежући свечану проповед
о неком стаду, неком чобану;
у недоглед, у пусти недочек.
а кад му дођеш да те светује,
показује ти птице шарене,
па место мудру ту да чујеш реч
птичурине ти нешто блебећу.

Матула.

Да сте ми, здраво светла господо,
јунаци дични, хранитељи нам!
Јунаштво ваше није стрпљиво.
Ал, крупно дело треба времена.

Шевић.

Зар још? Тако ти треба, Чорбане!
Одвећ си нешто данас милостив.
Зар попа један да отера *нас?*
Та да смо људи, да смо мужеви,
одавна б' њега отерали ми.

Матула.
(за се)

Гле, гле! Над главом ето гори кров.
Сад брзо гаси, ил' ће бити зло.

Пера.

Полако, Шево, лакше, другови!
Неиспитаном нема судије.
Ми чекасмо од њега поруку.
А зашт' не бисмо позвали га ми?
Позовимо га у двор сада сви,
ја водим њему данас моју ћер,
за свети чин да прими благослов
па после ћемо сакупити збор,
а митрополит позваће се у њ.

Сви.

Тако је, Перо, доста чекасмо.

Матула.

Тако је, браћо, и ја велим, да! (за се)
Капетан Пера баш је човек мој.

Монастирлија.

Зар и ти тако велиш Матула?
Ма кад се тако лепо нађосмо,
реци нам, чоче, шта израдисте
за поклан онај православни свет
у самостану, Марчи убавој?
Осветисте ли мученичку крв!

Шевић.

Да, да, говори, шта је, шта ли би
С крвницима?

Матула.

Крвнике ваља знат',
пронаћи их, бар ухватит' им траг.

Витковић.

Бајаги тамо они не знају ,
Тек траже кривце, њушкају им траг.

Пера.

Ма траг је болан крвљу покапан.

Шевић.

Не, реци, Перо, није лако то,
само себи мучно нањушкат је траг,
куд с' окренеш, увек је за тобом.

Матула.

Кривице није, мислим, до тога ;
у Бечу с нама добар влада смер.
Без народа је мучно ћесару,
војнике треба, Србе љуби он.
ал, она пуста глупа светина,
катана бесних разуздана ћуд,
што напујдана злобним фратрима
у Србу види скота погана:
Ни ћесар не мож' против силе те.

Пера.

Кад не мож' ћесар, наћићемо ми
крвника наших гадну гомилу :
Што мач укаља, нека збрише мач.

Сви.

Тако је тако, нека збрише мач.

Шевић.

Жив и здрав, Перо, за ту мушку реч !

Матула.

Здрав, капетане, бритак ти је мач;
ал, ако ћемо тако тражит суд,
пет царевина на нас устају,
на бранич вере што је верују,
разнеће нас на копитама све.

Пера.

Кад није турска разнела нас моћ,
Баш гори неће.

Сви

Неће, боме, не !

Пера.

Па како ћемо друкче наћи суд ?
Је л твоја памет нашла други пут ?

Матула.

Ја мислим, има. Чујте, господо:
Ви мислите, у Бечу траже то,
да с одречемо нашег закона ?
Сахрани боже ! Тамо мисле тек,
јединство вере да признамо ми,
јединство свете вере Христове,
а све нам друго ћесар оставља,
црквени обред, језик обичај !
Рад нас то желе, не рад себе зар,
сачуват народ само жели цар.

Пера.

Говори српски, ја сам човек прост.

Матула.

Од Грка нам је вера дошла, је л,'
те признајемо главом Цариград,
па који нам је отуд благослов ?
Отуд све беде, отуд невоље.
Ћесар нас је кб своје примио,
у хришћанску, у земљу слободну ;
ал у тој земљи сав остали свет
признаје главом, учитељем — Рим.
Па шта нам смета, светла господо. —

Монастирлија.

Променит главу, је ли Матула ?

Витковић.

Тричарија, за цело. За што не ?

Пера.

Ал, друго велиш, остаје нам све,
маленкост само, само глава не ?

Матула.

Не рекох то. Зар не разуместе ?

Пера,

Разумесмо те, ох разумесмо :
Та то би били красни послови,
крвнике би нам диван стиг'о суд :

Кад ми признамо главом својом Рим,
одобрили смо крвно дело им;
а мученике наше признасмо
јеретицима.

Матула.

Капетане, чуј:
Зар пуштат народ нека пропадне?

Пера.

Па боље му са света нестати,
судбином кивном утамањен сав,
но пропадајућ множит редове
крвника својих у њихову част.

Шевић.

Па реци, пришко, јеси ли нам сам,
ил има л' вас у мозгу браће још?

Монастирлија.

Мисли ли како митрополит, је л'

Пера.

Зар митрополит?

Зако.

Биће ђаво крив:
Зар ниси мудрих проповеди пун,
о једном стаду, једном чобану?

Пера.

О једном стаду, једном чобану?
Јединство вере, збиља, — али не!
Зар свештеник, зар глава цркве, он,
мишљењем таким да скрнави храм?
То не верујем док не каже сам.

Матула.

Тако је, Перо, веруј, тако је.
Говорио сам митрополиту,
да пронађе какав му драго пут,
измирити што може цркве две.
Ал поп ко поп: тврдоглав, себичан,
изгуби ће, боји се, своју власт;
а народу — е, шта му даде Бог.

Пера.

Јесте ли чули, браћо, кажем ја.
Па ти си један тако паметан?
Бистар ти поглед маглу провиди,
што нама крије немилостиво
простотом ума помрчали вид,
и нама свим и митрополиту.

(Ухвати Матулу за раме)

Ма да те видим, људска дивото!

(Вади рукавице с наруквицама из дршка Матулиног мача)

А шта 'т' је брајко то?

Матула.

Рукавице.

Пера.

Рукавице? Ма чудан им је чин.
Да простиш — — збиља, како оно би,
што зачињаше навек проповед
у нашег оца митрополита?

Матула.

У једном стадну један пастир, је л,?

Пера.

У једном стаду један пастир, да.
Но пастир у нас иде за стадом,
ал' ко ће да нам стадо предводи?
То мора бити врло мудра звер,
то, пришко, само можеш бити ти;
заслужио си да те крунишем,
ко стада тога дичног војводу.

Меће му на свако ухо по рукавицу, те изгледају ко ма гареће уши. Матула се брани. Смех)

Па придрж, часком, да се нагледам
дивоте ретке дичног накита.

(*Матула* се брани)

Шевић.

(вадећи мач)

Шта, не примаш? Ил' одмах прихвати,
Ил' овај час ћу т' уши одрезат!

Матула притисне рукавице уз уши. Сви одлазе смејући се. *Вићентије* се појављује на црквеним вратима и застане зачуђен видећи *Матулу* с ушима.
Завес пада.

ПОЈАВА ДРУГА

Дворана у митрополији. *Вићентије и Матула.*

Вићентије

Тегобе, велиш, беху велике?

Матула.

Тегобе грдне: претња, буна, крв,
да нисам ја на себе примио
смерова ваших тешку омразу.
успемо ли, сва слава иде вас,
буде л' натрашке, на ме пада мраз.

Вићентије

Савладаћемо, склонићемо их,
па онда, Мато, живи без бриге;
ћесарски ти спахилук не гине!

Матула.

Спахилук? Хвала, љубим десницу.
Ал, то би био од ћесара дар,
но није њему, вама служим ја,
заклонивши вам лице свештено,
животом својим од навале зле.

Вићентије.

Није л' ти доста, хало несита?

Матула.

Потрошио сам, свети оче, све.

Вићентије.

Потрошио? Навек ти пећка зја,
и навек да се да!
(баци му пуну кесу и златан огрљак)
Е, на, на, на!
Зајази се, оголио си ме!

Матула.

Да трампимо: узмите моје све,
голотињу ћу вашу примит ја.

Вићентије.

Не лудуј ту, но гледај за чим си!
Купи л' се народ?

Матула.
(гледа на прозор)

Доста их је већ.
Гледајте сам.

Вићентије.
(погледа на прозор)

Гле, гле, а ко је то?
Додај ми дурбин!
(Матула му додаје дурбин)

Није л' опсена?
Анђелска слика је ли збиља та?
Рафаило, са свим Рафаило!

Матула.

Тог имена не познах никада.

Вићентије.

Видиш ли, море, знаш ли, ко је то?

Матула.

Јамачно Пере Сегединца кћи,
уза њу, вид'те иде капетан.

Вићентије.

Све ближе нама, сад их нестаде,
не уђоше ли у двор, Матула?

Матула.

Капетан Пера науми о је
приказати вам своју лепу ћер,
измолит њојзи свети благослов.

Вићентије.

Мој благослов зар њојзи? Ти си луд!
Напротив, мене б' усрећио њен.

Матула.
(за се)

Охо, прекрасно! Освета је ту
И нехотице. Пера доводи
Јагњешце вуку. Стани, Перо, стан,
Запитаћемо с' ко је магарац?!
(гласно)
Па неће само молит благослов
Још више нешто.

Вићентије.

Више, више још?
У добри час, ал, што је, шта је то?
(улази *Слуга*)

Слуга.

Капетан Пера Сегединац и —

Вићентије.

Добро ми дошао.
(Улази *Пера* за њим *Јула*. Слуга одлази)
Здраво, јуначе!

Пера.

Добра ти срећа, главо свештена,
неосвештеним' благослови свест.

Пред народним пред послом великим
допусти, ја и Јула, моја кћи,
да примимо ода те благослов.

Вићентије.
(загледао се у *Јулу* за се)

Рафаило, са свим Рафаило.

Пера.

Молим те, свети оче, јеси л' чуо!

Вићентије

Опрости ми, опрости, чуо сам;
ал чудна слика, чудна прилика.

Пера.

Каква то слика?

Вићентије.

Сад ти мене чуј:
У Бечу видех једну прилику,
из Рима што је онуд пронеше.
Немачки један за њу, веле, краљ,
половину је продао државе—
Приповетка је, да је насликао
Аранђео свети, Рафаило сам.
Приказује ти мајку божију,
у свој диводи славе небеске,
на десници јој чедо, млади Бог,
анђелски кор над главом благује,
око ње слава, блаженство и рај.
ал ни у сина ни у матере
на лицу нема блажености те.
Из очију им читаш тугу, бол;
далеко им се поглед упире
у једну тачку, један кобни знак:
И сину се и божјој матери
сред незагледне славе небеске
привиђа грдан откуп суђени,
по који свету може бити спас,
те славу ту заслужит за навек;
у сред милости срца божијег,
привиђа им се распетије, крст;
у детињој у дивној зеници
наговештен разазнајеш му знак.
На ту ме слику живо подсећа,
јуначе Перо, ова твоја кћи:
Лепота јој и куће твоје глас
око ње слика рајско блаженство,
ал, ока црног зрака дубока
Открива тајне неке туге бол.

Пера.

Погодио се, свети владико,
и Јули мојој у срцу је крст,
живота над на њему разапет,
а разапео га отац рођени.

Јула.

Не мој ми, бабо, рана видати
забадајућ у своје срце нож.
Ти знаш да сам ти све опростила;
што га је рука твоја убила,
несвесна кривди кобног дела свог,
зато си срце покојнику дао.

Вићентије.

Да, да, слушао сам — случај жалосни
Покојник ти зар беше заручник?

Јула.

Пред Богом оче, отац није знао.

Вићентије.
(гладећи је по образу)

Сиротице! Ал ти си млада још,
живота тек те љубн'о први зрак
развив цвету нежни пупољак,
па зар да те већ смртни такне мраз?
Не, не, то неће хтети, не мож хтети Б
Бог милостиви кад би пустио,
да тако брзо таки вене цвет,
у земном рају остала би му
кукута сама, дикица и чкаљ.
За тако лице, таке лозе грозд,
младожења ће навек бити дост'!

Јула.

Младожења ме чека на небу,
не нађох га на овом свету ја.

Пера.

Доведох је баш у тој намери:
Жеља је њена жеља свију нас,

.ти је служби божијој ;
ти се прихвати јој смер,
. јој живота божјег дом
а смерних свети самостан.

Вићентије.

како не бих примио је ја
,ети дом ; баш и да није свет,
етно б' се примајући њу.
едусрета и случај жељу јој :
мном је овде игуманија
винског светог дома сестринског,
ње нек прими искушеница
ивота свога прву поуку. (Матули).
озови, синко, игуманију !

(Матула оде)

Пера.

Захваљујем ти свети владико !

Вићентије.

Захваљујем се, Перо, теби ја.
Колико ли си Богу угодан,
што своју ћерку милу, једину,
од родитељског срца откиде
те приложи на божји жртвеник :
Довољне за то не знам награде.
Животом бих наплатио ти дар ;
што молитве узмогу у Бога,
измолићу ти, капетане, све.

Пера.

Од Бога не мој, ал од себе, да.
За себе не, за народ иштем ја.
Довољна та је мени награда,
и мени, оче и мом детету —

Вићентије.

За народ ? Све што могу све што смем !
За народ живим ја, за народ мрем.
Што год зажелиш, учињено је.

Пера.

Досадило се посланицима
изгледат вечно твоје поруке,
да чују што по теби шаље Беч.
Под прозорима твојим чека збор,
очекујући твоју исповест
још данас, оче, одмах, овај час.

Вићентије.

Још данас, Перо, одмах, одмах, да,
Да ти не дође, позвао бих вас ја.

Љубица.
(долази као игуманија)

Зовеш ме, оче, што ћеш ? Ево ме.

Вићентије.

Девојка ова, војводина кћи,
сестара ти умножит жели број.
Старај се ћерко, да је поучиш
у делима хришћанске милости
у молитви, у песми божјој.

Љубица.

У мени наће мајку рођену.

Пера.

Големе муке нећеш требати :
У Јуле моје развио је јад
распорив срце зрелог века дух
указују на милост небеску.
У других грех то чини, у ње бол.

Љубица.

Тим ближа ми је, тим рођенија.

Јула.
(клекне гледајући у небо и склопив руке)

Ох' мајко света, богородице,
што слуга ти на мене каже лик,
у јаду ти се налик осећам,
помози ми, да слаба научим
олакшати бар осталима бол,
те сваки јад ублажен, утишан,
да грдној мојој рани буде лек.
(устајући)
Твоја сам, сестро ! Збогом, бабо мој !

Пера.
(грлећи је)

Опрости Јуло!

Јула.

Нека прости Бо

Пера.

Допусти, храно, родитељима
обиђи те у ћелиј' који пут.

(Јула одлази с Љубицом. *Вићентију* :)

Живота свога поверих ти цвет
очекујући ти да повериш
посланства свога обећани плод
изабраником жељног народа.
Објавићу им, оче, овај час.

Виђентије.

Учини, синко, нека дођу сви,
у овој нек дворани чека збор
док ћесарску не спремим понуду
те измолим и божји благослов.

(Пера излази)

Судбина ми на сусрет излази
најлепше дете родитељ ми сам
у сретно крило вољан доводи,
полажући тим и своју судбину,
у моје руке. Сад је насто час:
Кад могу, сад и хоћу, сад и смем,
да сваку сметњу, свак смутњу стрем.
Ћесару ће се сви покорити,
што ја обрекох, то ћу створити,
за мене ће се Пера борити.

(излази)

(Улазе с друге стране, *Пера*, *Шевић*, *Зака*, *Манастирлија и остали посланици, међу њима архимандрит Христијан.*)

Пера.

У добри, Ристо, ти нам дође час:
Будимска ми већ хвала додија
разум ти хвалећ, дух и науку,
разглашујућ искуства твога свет,
путовања ти пусти недоглед;
ал' нада све, над наук, знање, дух
поштења твога неокрњен крас.

Христијан.

Изабран дођох вољом народа,
ко и ви, браћо, посланици му.
Не корите ме, што не дођох пре:
Црквена глава заступи ми пут
запретив ми на сабор долазак.
Ал кад разумех, шта се спрема ту,
какве л' се замке плету народу,
не могох остат; ма не осто жив.

Пера.

Зар митрополит? Он?

Христијан.

Јесте, главом он:
Мени је посло преку забрану,
а владике непоуздане му
не позва на збор дужним позивом.

Пера.

Чудновато: Тај мучки поступак
објасниће —

Шевић.

Објасни ћеш га сам.
Не бој се, Ристо, док је живих нас
досадит Вићо теби не може.

Пера.

Задужио си народ вечито,
припомогнеш ли замке раскинут,
из Рима што нам кивни плете Беч.

Зака.

Ма збиља, Ристо, ти си прош'о свет
од истока до мрклог запада,
па јамачно си видео и Рим;
је л' збиља Рим што људи причају
заслужује л' да светом управља?

Христијан.

Јунаци, браћо, српска господо!
Хришћанског света многи пројох крај,
светлост уз мрак, уз пак'о видех рај.
Ал нигде тако живо пред очи
не износе ти раја пакленост,
нит пакла светског рајске опсене,
к'о то што чини стари вештац Рим.
Ту престолује „Христов намесник“
окружен силом светске сујете.
Големих зграда сјајне стодоле
чаролијама шарним краси ћуд;
грех тешки кају лаком кичицом,
замисао лак у тешки режу кам.

Ко год ћесарску милост презире,
О главу му је, бунтовник је тај!

Шевић.

(Вади мач; и остали потежу мачеве. Матула побегне.)

Безобразниче, црна неверо!
Да шта си ти, кад бунтовници ми?
Пореци сместа издајничку реч,
Ил' с овог места не ћеш поћи жив.

Пера.

(заустављајући Шевића)

Полако, браћо, лакше, господо!

Зака.

Та што га штедиш? Нека цркне скот!

Пера.

Полудио је, луд. Зар не видиш?

(Вићентију)

Што стојиш ту, што чекаш? Иди, беж'!

Вићентије.

(умакне са пратњом)

Шевић.

Зар тако, Перо, тако, јуначе!
Зар издајицу твој да брани мач?

Христијан.

Капетан' Перу не карајте с тог,
издајник је тај лажни свештеник,
недостојник је; ал' на њему сја
знамење Христа; скините му га,
па онда буди заслужен му суд.

Монастирлија.

А где је нитков онај, Матула?
Зар утече? Ал' не утече, не!
Та он је ту највећи зликовац,
потражимо га, судимо му суд!

Пера.

Ви нађите тог вашег Матулу
а Вићентију судићу већ ја!

(сви одлазе)

Је л' истина? Је л' јава то ил' сан?
Је л' збиља све то каз'о, изрекo, —
Ил' немоћан ме старца вара слух?
Зар он, вере нам први заточник,
он, узданица, глава цркве те,
зар он, заклети браник рода свог,
за род и веру он да изда сам?
За груду злата ил' клепетушу,
ил' златан улар о врат обешен,
ил' можда реч тек, што је слага Беч,
сам пастир вуку стадо подведи,
издаје веру, народ, себе, све!
Та зар се није небо срушило,
отворио се пако није зар,
да с' анђели са виса небеског
скотрљају у пакла живи жар,
а ђаволи се попну у небо,
на божји престо црн да седне враг?
Па ја, будала, дете поверих
том издајнику? Ја му дадох кћер?

(Излази Љубица)

У добри час! А где је моја кћи?

Љубица.

Што сад од мене тражиш своју ћер?
Та ти је даде митрополиту.

Пера.

Не лудуј, сестро! Хоћу моју ћер!

Љубица.

Не бој се, старче, видећеш је сад,
запита за њу митрополит баш,
исповедит' је мисли јамачно.
Хоћеш да чујеш њену исповест?

Пера.

Са свим је луд! Зар му је до тога?
А где ћу ја да чујем исповест.

Љубица.

(дижући један завес)

Притаји се под овим застором.
Овамо ћу их позвати већ ја.

(Пера уђе под завес. Долази *Вићентије* у обичној мантији, гологлав, без крста.)

Вићентије.

Галама, брука, граја, светина!
Разиђоше л' се?

Љубица.

Нема никога.
траже вашег Матулу.

Виђентије.

ека! Шат га нађу бар
мало продеветају,
ли ме, хуља, превари.
спремај, купи амбуље,
ги спремио сам ја,
э више не може.
орам у Беч невољу,
има свима буде суд. —
младу искушеницу
алим невидовни страх.
(Љубица оде)
ла! Уплашише ме.
Пере, било би ме свуд.
му се морам озбиља,
га, кад га није ту,
и му, искушеници.
решниче, лоло, ђаволе,
захваљујеш зар ти?
у му? Та заплашили ме,
со да растерам страх.
људи, вољно небо је
(загледа у страну)
њо, добро, ево је!
(Јула улази)

Јула.

твоја зове заповест?

Виђентије.

ближе, драга душице,
мени, ближе Господу.
да срца твога жуд.
этом, што га почињеш
га вољна исповест.
эти срцем искрене
смерну жељу рај.
и пуно, слободно,
је драган био драг.

Јула.

оче, завидљиву смрт,
е да њему кажем то;
а, кога ј' уморила,
да помисли, какав је стекла плен,
и она б' нема проговорила.

Виђентије.

Па како те је јунак миловао?
овако, је ли?
(Глади је по лицу. *Пера* извирује)

Јула.

Оче!

Виђентије.

Но, 'но, но!
(Загрли је, хоће да је пољуби, Јула цикне, *Пера* излази)

Пера.

(Отргне Виђентија од Јуле)
Ха, несретниче!

Јула.

Бабо!

Виђентије.

(за се)
Пропадох.

Пера.

Продао си душу, издао си род,
па још ти није зала доста тих,
и Бога хоћеш још да превариш
преотимљући божју невесту?
(вади мач)
Но сазрео ти је зликовачки род,
и Бог и народ хоће освету.
Помол' се Богу, куцно ти је час.

Виђентије.

(клекне)
Не, јуначе, не, ако бога знаш!
Смилуј се, Перо, милост, војводо!
Поштедиш ли ме, покајаћу све,
испостиђу све грешне помисли,
врлином ћу све грехе поништит'.
Не криви мене, славни јуначе,
у мене ј' ушо неки кивни враг.

Пера.

(Замахујући мачем)
Тог врага ћемо истерати сад,
отворити му врата на срцу!

Јула.

(Зауставља Перу)

Зар исти тај, тај исти кобни мач,
са ког ме гледа Миланова крв,
да сече срце поганика тог?
Тим додиром посветио би се,
најтежи грех опростио б' му Бог.

(*Пера* спусти руку. Улази *Љубица*, за њом *Шевић* *Зака*, *Монастирлија*, *Хришћијан* и други)

Љубица.

Ев', осветници, ту је зликовац,
Осветите ми срећу пропалу! (за се)
А ти, живота мога драгане!
Непрежаљени мучениче мој,
Ако су те већ тамо послали,
С висине своје доле погледај,
Крвнику твоме куцнуо је час.

(Вићентије утече)

И ја ћу прва — (узима од Монастирлије мач)
Гле, зар утече?
Не дајте, браћо, за њим док је жив!

Пера.

Ко хоће свој да мач опогани,
Нека га гони!

Шевић.

Доста сам му ја!

(Потера за Вићентијем; из видика залупе тешко врата и чује се лупа по гвозденим вратима. *Шевић* се враћа).

Залуп'о врата. Морам обити.

Љубица.

Залуду сад, не нађосте га већ.
Из отих врата излаз изводи,
Крвник је наш већ кришом умак'о.

Зака.

Не бој се, сестро, не утече нам!

Љубица.

Ох, знам ја вас! Кад прође први гње
Вићентију већ не ће бити ништ'.

Шевић.

Е, што ћеш, кад се Пера поноси!
Да само знам за кога чува мач?

Пера.

За кога чувам? Чувам, чујте сви (извади м
крвника овог највећега мог
за највећа крвника свију нас
за ћесара. . . .
И ко је јунак, ко је прегалац,
и ко је Србин, ко се сећа још
јунака наших славе вечите,
ком успомена Обилићева
покренут' може племениту крв, —
на мач овај нек' руку положи,
закуне се на тај освештан знак,
животом, снагом, чим год има ко,
осветит' да ће мученике нам,
ко не зна Бога, нека позна бој.
А Србин биће слободан и свој.

(сви полажу руке на балчак)

Сад благослови, архимандрите?

Христијан

(Благосиља. *Јула* клекне. *Љубица* је благосиљ

Свето вам дело благослови Бог!

(завес пада)

НАРОДНИ БОРАЦ

Савремена приповетка

С РУСКОГА ПРЕВЕО

Милован Ђ. Глишић

I

Хвата се сутон. Још се по мало види. Далеко тамо бели се вечерња магла.

Иван Герасимић изишао на балкон да дахне свежа ваздуха. Он је веома волео дахнути свежа ваздуха у вече, кад попије чај. У шлафроку и с лулом седио је на балкону често до саме вечере. Паланка, где је боравио Иван, са свим би се стишала у то доба, а њему се то допадало. Он би обично тада мислио макар о чему или би онако само пушио, гледао улицу како је зарасла у траву а нигде прашине; осећао би како пада роса, како се хвата сутон и како се по оближњим кућама ложе ватре.

Еле, свакојаке су мисли падале на ум Ивану. Кашто је размишљао само о томе: како ето и он живи као и остали људи, и како је сад већ ноћ. Није волео мењати мисли ни с ким; већином је размишљао сам за се.

Иван већ одавно тако живи. И с тога чак ни паланчани нису много разбирали за њ. Ако ко и види Ивана на балкону, рекне само у себи: „Гле Ивана Герасимића, изишао на балкон да поседи!“ — па оде даље својим путем, мислећи о чему другом. Али ни Иван није разбирао много за паланчане. Кад прође ко, он само рекне у себи: „Гле Петра Иванића, оде некуд!“ — па одмах настави своје пређашње мисли.

Еле, то је све изгледало тако природно и обично, да никоме није ни на ум падало да упита: „за што баш Иван једнако седи на балкону“; а Иван одавно већ не пита: „за што баш Петар Иванић оде некуд“. Тако је то све било обично и природно! — Та за бога — дешава се врло често, те човек постане тако обичан, да се већ и не види никако: ни по чем се не познаје да га има. Таки је био и Иван. . . . И сви су га волели, јер готово никад нису ни разбирали за њ.

Међу тим је Иван свако вече седио на балкону, дању је читао или мислио о чему било. У опште био је то врло добар човек. Седи ти он тако, пуши, па тек устане, падне му на ум да хода. Али Иван не хода као неки и неки — што раскушљавају косу, кидају се преко сваке мере. Он хода тихо, пуши најлак — тек да има дима у устима. Ако нагази на какву хартицу, он ти је лагацко одгурне ногом, или је пажљиво, с два прста, дигне па прочита, ако буде написано што год. Иван је волео гледати и на прозор, више за то да се мало расхлади, јер је лети врућина у соби.

Иван већ одавно тако живи. Дани му пролазе тихо и једнолико. После ручка спава. Еле, живи ти он као човек на свом месту — коме је пало на ум, да се настани у мирној каквој паланци.

II

Иван је изнајпре служио у Петрограду, у некој канцеларији. Кад је наследио нешто мало имања, дао је оставку па дошао у ову паланку да дотера у ред своје домаће послове, па после — ако се узмогне — да се истакне као *борац народни*. Борбу за народ замишљао је Иван не у облику државне службе, него као неки слободан и самосталан рад. А какав је управо тај слободан и самосталан рад — то је Ивану било још једнако као загонетка. Он је мислио, да је доста учеван човек, па може радити и ово и оно. На послетку мислио је, да може, и без каквог нарочито одређеног занимања, утицати онако на народ, ширити у народу извесна начела и тако потпомагати развој народнога живота. . . . Тако је мислио Иван Герасимић.

Своје домаће послове дотерао је брзо у ред. Није ни имао много бриге око њих. Кућа, башта, нешто мало земље — било је већ дато под кирију. Све је било тако уређено, да је Иван дошао скоро на готово.

И тако у брзо му је почело бивати доста монотоно. До душе, у први мах често се сећао успомена из детињства, и то га је мало забављало. Било је лето — као год и пре, кад је био још дете. Исто онако лепа башта, као и пре; исто онако хладовина у вече, а вечерње руменило провиди се где што кроз дрвеће. Путања, па она зградица, што се сва

сакрила у жбуње и вири отуд својим прозорчићем, подапетим хартијом, па она клупица под багреном, одакле се види равнина и чак онамо онај манастир, што му се златали кубета пресјахују према вечерњем благом сунцу — све је то забаљало из најпре нашега Ивана, ма да у њему није будило, као пре, оне бујне детиње осећаје. Коприва око зградице није му са изгледала као планина. Онај прозорчић није вирио кроза жбуње као пре. Оно истина — прозорчић је и сад као жмиркао, кад ветар зањиха жбуње, и сад је стражарио по башти загледавши се некуда, и сад се кров наклобучио над њим као капа; али — ни мало није изгледало онако живо као пре. Иван се пре плашио тог ока — тог прозорчића — особито у вече. Све му се чинило, да у њега пиљи некако црно око. Па онда — пре се у тој зградици виђале авети, сабласти; ноћу нико није смео тамо прићи. Још као дете, Иван је кашто крадом погледао у башту. Сачувај боже, шта ти је тад било тамо, па још кад је месечина! Оно око још црње, чисто севају варнице из њега; па она коприва све се привија уза зид и клима, чисто прети ономе ко се усуди да приђе ближе. Једном је Иван хтео и да приђе. Пође ти он полако; месец тек провирио кроз грање. Таман је крочио пет — шест корачаји, док ти на један мах зажмирка оно око, грање се почеше пружати напред, страхота! Обазре се Иван око себе, а оно све саме главе вире из жбунова, па све климају, машу, зову га, шапућу..... После већ никад се није усудио да иде тамо. Сад, наравно, није тако изгледало. У подне је било чисто смешно погледати. Оно око, рекао би, не може ни да гледа у сунце Жмирка, трепће, па није више ни црно онако, већ некако дошло шарено. Ваљада почело слепити од старости.

И тако природа сад није будила у Ивану страх нити какво неразговетно детињско осећање, него га је некако стишавала — после Петрограда. Ивану су били већ додијали сјајни магазини, брзи екипажи, неотесани кочијаши, црвене ливреје, хука и жагор светине што хита, иде, зауставља се. Њему су често падале на ум простране равнине и она нема тишина по непомичним баштама, што су, рекао би, онемиле под топлим јужним сунцем. Сад је он то све гледао врло задовољан. Осећао је, да се враћа нешто пређашње. Из његовог целог организма поче нестајати оне неке варљивости, што нехотице обузима човека, кад гледи пред собом без трага високе куће, стубове од гранита, шарене ливреје и кад слуша хуку и жагор великоварошки. Тамо ти све хита, све се, рекао би, спрема некуд на пут па се боји — да не заборави што год. Куд и камо је друкчија тишина по овим широким равнинама! Изнад њих греје сунце, гледи их, чува их. Па ти је све то мирно, не журе се. Чисто би рекао да ни сунце нема друга посла, него само плови небом и гледи све с љубављу, с милоштом; а у вече, рекао би, жао му и да зађе: залази полако — полако, час се сакрије за облачак, час опет изгреје; на самом заходу застане и сија дуго — дуго; па ти се мили и погледати га: таман се равнине позлате вечерњим руменилом, а већ почне пиркати тих вечерњи поветарац.... Откуд тако што у Петрограду! Та тамо и само сунце хита можда у канцеларију „на дужност“ — провири једном, два, па и то иза каквог угла. Па онда — тамо нема шта ни огрејати: све сам камен, па бело и онако.... Тамо су чисто и људи мирнији кад нема сунца: шетају се ноћу, гледе преда се, јер је тамо небо обично прљавије, него улице. А кад се спусти киша и навуку се густи облаци, онда се и томе ласно доскочи: онда се раније осветле салони, засветле се широки прозори и киша се укрсти са светлошћу....

Међу тим у паланци не може бити без сунца. Иван је брзо заволео сунце. Заволео је и сутон и вечерње руменило; тад ти све изгледа јасније и тачније нацртано, јер ти небо не засењује очи, него светли благом плаветникастом светлошћу.

И баш у то доба воле Иван седити на балкону, онако — као што смо га већ затекли у почетку ове приповетке.

III

Иван је у први мах мислио, да се добро упозна с друштвом, с разним судским и осталим чиновницима. То му није пошло за руком. Судски и остали чиновници учинише се Ивану досадни, јер су само играли карата и пили ракије. Они су у брзо утврдили о Ивану овако мишљење: човек воли самоћу; клони се свега и у опште је неких чудноватих начела. Они би рекли обично: „Ма о чему мислио овај човек, он тек мисли о нечем. Није у залуд.“ И тако су у опште прекоревали Ивана, што мисли о нечем. Почели

[м]у га звати и философом. Рекли би: „Ала је [т]о неки философ! Једнако мисли! А какав [с]у појам чиновници везивали с речју „фило[с]оф“ — то се не зна.

Иван се некако брзо и нехотице отуђио од друштва и почео живети са свим осамљен. Чак није дочекао ни да му рекну — на пример: „Ала је то красан младић, како се лепо понаша, па шта ти има хаљина, па све нових од конца....“ и т. д. и т. д.

И тако се Иванова борба за народ свела на то: да је јутром навлачио панталоне, жут шлафрок, са свим нов, па ишао у башту, те се шетао до сахат и по — чекајући док му буде готов чај; за тим је разгледао, да ли је Тома, његов слуга, добро успремио собе и да није где кртога што би требало помести, па је онда седио и пушио. Имао је чибук дугачак — оволики на! Дуван не може боље бити. Пуши Иван, пуши — па тако! Ко га први пут види тај би рекао да је са свим одвратан човек. Ајак, није он такав. Он само није излазио никуда, није волео разговарати; али је у глави његовој било тушта мисли. На пример, Тома његов слуга, донесе му чај — Иван одмах помисли: „Да ли да изиђем на балкон?“ А још седи на дивану. Тома спусти чашу на сто, а Иван помисли: „Баш да изиђем — за што не бих! Да боме, могу изићи“....

Па ти онда стане оклевати. Па се опет премишља.

„Могу изићи!“ помисли.

А још се не миче.

Настане читава поворка мисли.

„Вала, баш не ћу сад излазити, рекне Иван на послетку.... Ни време није некако....“

И не изиђе.

Из јутра опет мисли.

Устане Иван с постеље, протеже се. Спустио ноге па гледа преда се. Чизме стоје очишћене.

„Тако!“ помисли Иван, па обува чизме.

— А сад панталоне..... размишља сам — да их навучем или не?

И премишља се.

„Вала нек их ђаво носи — сад не ћу панталоне.... Навући ћу их сутра — све једно је....“ рекне Иван и обуче шлафрок

— Донео сам воде да се умијете“, вели му Тома.

Иван ћути, седи на кревету, онако у чизмама, оборио главу. Свакојаке мисли врзу му се по глави. На пример, примишља како је „ето опет јутро, опет ће настати дан, опет ће седети на дивану.“

„Сад се, Томо, не ћу умивати, прекине Иван на један мах своје мисли.... Ни лице ми није нешто.... Донеси чај!“

Еле, тако је Иван размишљао о свакома питању, и кад се промисли добро — одмах изрече своју одлуку.

Мало по мало — па већ Иван није излазио ни на балкон. Размислио се човек добро, па одлучио: да излазити на балкон није бог зна каква нужда, само смета човеку да мисли. Па ни панталоне није више навлачио: некако је човек комотнији онако у шлафроку. Једном речи — све је мање пажње скретао на спољашност. Па и башта није имала више оне примамљивости за Ивана. Настала је јесен. Опало лишће и голе гране црне се према бледој вечерњој светлости. На плаветникастом, ведром небу рано се засветле звезде. Ноћи хладне, а месечина као дан.... Па ни звезде нису треперилe оном тихом, благом светлошћу као у лето; њихови су зраци сад некако оштри и хладни.... Често је Иван седео крај прозора, те гледао звезде и месец; али сад ни звезде ни месец не чињаху на њ никаква особита утиска. Међу тим је Иван радије гледао месец. Виђао је на њему час Каина како убија свог брата Авеља, час онако некако лице.....

IV

О, провинцијо, провинцијо! Како ли је све дивно у теби! Како ли су лепо разгођене твоје године на зиму, лето и јесен! Мењају се нараштаји — нови настају, старих нестаје без трага и гласа! Векови пролазе, а време рекао би стоји на једном месту. У теби, провинцијо, нема хитања; човек живи често и по стотину година. Долазе редом празници, спремају се гозбе и светковине. Човек зна шта му иде: чека Божић, па Васкрс, па ето и лета, снег се расплине, потеку свуд бујни поточићи.... Пронесу попови литију; покропе водицом њиве и бог даде летине изобила! Ратар се усрдно помоли богу, крсти се и клања, зној му пипти са чела. Чека га тежак пољски рад — али ништа не мари!...

Некад је и Иван једва чекао кад ће доћи Божић, Васкрс. Волео је празнике, волео патријархалне обичаје провинцијске. Суботом је одлазио у купатило, недељом јео колаче.

Волео је месојеђе. Волео је зимска посела, где су се играле свакојаке игре. Волео је ускршња јаја. Трчкарао је за паланачким госпођицама, те им брбљао свакојака чуда о вишем значају у животу, и тако даље.... Волео је, на послетку, тихе ноћи, ведре и пуне звезда, па ситну росу, па широке равнине, густе гајеве, тихи жубор поточића. Волео је кидати влатове, кад прође узаном стазицом преко већ зрелих жита. Лутао је по гудурама, где је било хладно и јападно и где се могло наћи снега чак до у лето. Волео је летњи заход сунца, волео је вечерати, пити чај и т. д. и т. д.... Једном речи, некад се Ивану све допадало у провинцији.

Сад се Иван вратио у паланку с великоварошким обичајима. С њим је дошао и онај великоварошки начин живота, па мисли о унапређењу народа, па мисли о преко потребним реформама. Њему се једнако врзао по глави некакав неразговетан појам о раду за народ, о раду пуном слободних друштвених реформа. Иван је размишљао, како би он то могао мало угладити обичаје народне, па унети у народ разне цивилизаторске елементе. На кратко — мислио је: како би се он то истакнуо као неки реформатор и од мирне паланке начинио мали Петроград.

Наравно, ништа тако не може утицати као жива реч. Иван је повео свој реформаторски рад живом речи. Чим се нашао са судијом, одмах га је почео мамити под своју заставу. Говорио му је, како је већ много књига написано и како би у опште добро било ширити просвету. Судија је дуго колутао очима, шмркао бурмут, па ти тек запита:

„Ама кажите ви мени, господине, откуд у нас оволике Швабе?“

Ту Иван виде, да судија гледа ствари с друкчијег гледишта, па му не умеде ништа одговорити.

Неки спахија опет одговорио је на све разлоге Иванове о еманципацији — само ово:

„То су трице и кучине, господине мој! Хвала богу, у нас није република, него просвећена монархија. Ја како!“

Иван опет не умеде ништа рећи.

„Та шта ми ту бунцате о слободи? рекао је Ивану батаљонски командир, седајући за карте.... Цепни ти њему двадесет и пет, па ће упамтити слободу. Ја ти кажем!“

Једном је Иван покушао да растумачи, како треба имати тврдих убеђења.

„Убеђења! дочека га неки. Каква убеђења? Живите како можете. Бићете мирнији!“

Е па шта је могао одговорити на то Иван?

Еле у много прилика видео је, како су његове речи — млаћење глогиња и ништа више.

Стаде Иван размишљати.

„Да ли ја збиља говорим будалаштине? запита једном сâм себе. И ког ђавола говорим?“

Тако је изнео сâм преда се разговетно питање. Обузе га нека чама, нека туга.

„Ђаво би га знао! мислио је, враћајући се откуд било кући у вече, — или ја њих не разумем, или они мене!“

За тим је Иван покушао срећу и код лепога пола. Нађе некакву бабу лепушкасту и начитану. По читаво вече преседео би њом. Баба се одмах упустила у анализу. Говорила је све о некаким финим осећајима. Иван никад није могао ни замислити, да може бити тако финих осећаја. Па онда, — баба је го говорила брзо, махом све запиткивала, од прилике овако: „А шта ви велите, на пример, о сомнамбулизму? Не, не! молим вас, рада сам најпре чути ваше мишљење о сомнамбулизму. Је ли, да је то, тако рећи, још нерастумачено..... А јесте ли читали што о видовитим људима?...“ И тако је баба говорила дуго, дуго, запиткивала, па сâма и одговарала.

„Ух, да погане бабе! рекао је Иван сам у себи.... Баш има ђаволски језик!“

Мало по мало почео је Иван мање говорити а више слушати. Боже вољани, шта ти се није наслушао! „Тај и тај, не знам, добио ту и ту класу, Ивану Гавриловићу дали орден, Петар Иванић побио се са женом, варошки управитељ добио жутицу, благајнику скочила чворуга на челу. Срђ Иванић лаже, гувернер лупеж, вице-гувернер још гори,...“ и т. д. и т. д.

На Ивана нападе нека чама. „Како би било да се мало картам?“ помислио је и картао се већ два вечера. Том приликом чуо је од неког господина: како човек може имати три кеца, па опет бити опељешен. Господин је тумачио тај случај на дугачко и живо. Ивана спопаде неко зевање, па се склони негде у крај — те зевај, зевај.... лепо га сузе облише!

„Није вајде, рече сâм у себи, ја се баш не умем наћи! Ух, ала је ово чама!....“

И тако је Иван почео све ређе одлазити у друштво. Ми смо га у почетку затекли као у неком прелазном стању. Затекли смо га на балкону, кад се још показивао да је жив барем тиме, што су људи — кад прођу улицом — говорили: „гле Ивана Герасимића, изишао на балкон да поседи!“ За тим смо видели, како је престао излазити на балкон, како је почео ређе навлачити панталоне и седети онако — само у шлафроку. Дакле, сад можемо разгледати шта је радио наш Иван, кад се већ са свим усамио, кад се уверио — да речима ништа не може постићи, него да ваља измислити што ново....

V

Веома се похабао шлафрок Иванов. Опала рудеж, измастио се; од отворено жуте боје начинио се — чисто чађав. Ивица се окрзала, па висе дроњци као неке ресе. Иван није марио за то. По соби се уватила паучина, прашина са столова брисала се све ређе. Ни за то Иван није марио. Готово се није никако ни огледао; а баш кад му буде прека нужда — он прстом протре једно местанце, па се ту огледа Сва огледала била су покривена густом прашином. Па онда почео се ређе и умивати. А није му баш много ни требало. Израчунао је, да му је доста умити се један пут у три дана; јер у госте није одлазио, а походе није примао. Лулу је истресао кроз прозор. Шта ће човек — кад су пепонице забачене. А на столу кад пије чај (ваљада у вече или у јутру), опет би убрисао рукавом крајичак — тек колико да метне чашу. Све остало било је покривено прашином. Али је Иван слабо марио за то. Из најпре, кад је прихватио кућу у своје руке, обично је заповедао изјутра Томи шта ће зготовити за ручак, а често се договавао с њим како би се што боље зготовило. Тај се обичај чувао и сад.

„Шта ћете данас за ручак? пита Тома.

— Шта? одговара Иван и чешка се иза врата. А шта ти велиш?

— Можемо чорбе.

— Па добро! зготови чорбу.

— Могли би и попаре.

— Па зготови и попару, а?...“

Сутра дан мало другчије.

„Хоћете да зготовим чорбу? пита Тома.

— Чорбу Да боме.

— А хоћу ли и попаре?

— Дела, одговори му Иван чисто зловољно — зготови и попаре. Да боме!“

Друго јутро још друкчије.

„Данас ће бити и попаре, вели Тома.

— Лепо! каже Иван.

— Више ништа не ћете?

— Ништа.“

На послетку је Тома почео досађивати Ивану. Па како и не би — кад човек свако јутро запиткује шта ће за ручак! Иван науми, да одреди јеловник за читаву недељу.

„Ове недеље готовићеш само чорбу и попару,“ рече Томи и тако скиде бригу с врата,

Иван је устајао у осам сахати из јутра. Прва му је помисао била: „како би било да се обријем?“ То је био као неки остатак од пређашњих навика, кад се Иван и бријао и умивао готово сваки дан. Та му се мисао врзла по глави често чак до ручка, и на послетку му већ досадила, те је пустио браду. Дакле, скинуо је с врата и ту бригу. Још га је дуго мучило умивање, док се већ није навикнуо да се умива само два пут у недељу дана. Еле, и ту је бригу скинуо с врата. Знао је да му се треба умити у четвртак и у недељу. То му је било са свим доста.

И тако је Иван поскидао с врата све бриге. Само га је још то мучило: било му је време необично дуго, особито — јутро.

„Да ли је, море, рекао је Томи једном у јутру, — остало што ракије од синоћ?

— Остало је, вели Тома

— Па дај, дај! жури га Иван..., нешто ми није добро.

Тома донесе стакло с ракијом и чашу.

„Не знам шта ми је! вели Иван.... можда сам нешта изео синоћ....

— Можда сте и изели, каже Тома.

— Баш осећам некако... А има ли, Томо какво мезе, сарделе, а?

— Биће, биће,

— Дела, бога ти, брзо дај! Па мало и лука..... А печурака нема?

— Има и печурака.

— Ех, похитај, похитај! Печурака и сарделе То, кажу поправља стомак. Па ћемо мало ракије. Само —, жури се!“

И Иван почне ходати по соби, тарући руке.

„Како било да пијнем, док дође Тома?“ мисли се и гледа у ракију. Но ипак причекао је Тому. Печурке и сарделе добро га опоравише. Чисто се развеселио и затурио с Томом разговор.

„Ето, сад ми је мало лакше! рећи ће Иван. Шта велиш, Томо, требало би купити повише сарделе и печурака. Нек се знаш нађе из јутра — до ручка....

— Па можемо, вели Тома.

— Јест, јест. Деси се тако јутром, те човек огладни, пре ручка, знаш...

— Да боме. Како не би огладнео?

— А печурке опораве човека. Баш, Томо, да купимо повише, а?

— Можемо, што не би?

— То је добро из јутра.

— Па вам је сад и лакше мало.

— Лакше, ја како!... А печурке нису бог зна шта. Дису, нису....

— Хоћу ли успремити? пита Тома после кратког ћутања.

— Дела, дела!... Али да купимо.... Чекај чекај још пô чашице!.... Баш морамо купити.... Сад носи!... Није вајде, морамо купити....“

За тим Иван седне на диван и запали лулу. Осећа се добре воље и мисли о многим стварима. Најпре мисли, како ће засадити воће, доста лепа воћа, па то дати под кирију; а могао би и сâм гајити воће и продавати га. Могао би га слати на пијац, само треба набавити добре коње, наравно — не скупе коње, него обичне, тек да вуку воће на пијац. Коњи га не би скупо стали, нарочито кад би сâм све надгледао; кад би сâм одвајао сено, зоб и кад би све држао под кључем. Па онда из јутра не би имао никаква посла: устао би рано, изишао, разгледао све, све би, наравно, било у свом реду. Ала би онда живот његов био пун рада, па би се после могло и ракије пијнути.

„А како би било да сад мало пијнем, помисли Иван и нехотице. Гле, однео Тома!... Баш штета!“

И опет се даде Иван у размишљање. Све му нове мисли падају на ум. „А за што не бих напатио и кокошију и пилића? мисли Иван. На пример шта би се вајде имало од самих гусака! Храна не стаје бог зна шта... Реци — стане те једна гуска два динара, продаш по три: сто гусака сто динара чисте добити. До душе, то је ситница, али је тек добит. Стотина динара један пут, стотина други пут.... Кад погледаш — падне ти око две хиљаде динара на годину. А труд није никакав! Изиђеш пред кућу, сам надгледаш све, нарочито кад буде под јесен. Па онда могао бих и кожух припремити, да не прозебем. Па онда све ти је уз кућу, близу... а озебеш — бежи у собу, па можеш и ракије пијнути!“

„О, ђаво га однео, помисли Иван и нехотице, — куд ли је део ту ракију?!“

И опет се замисли, и опет нова поворка мисли.

„Аха, морам сам радити башту, мисли Иван. Тај угурзус, кажу, згрће толике паре, а мени плаћа само сто и двадесет динара кирије. Чекај ти — бићу ја паметнији од сад! Нека де онда дође да му дам за сто и двадесет! На самом купусу добићу осам стотина динара. Сам ћу све радити. Треба само бити усталац. Ето сама репа донеће ми четири стотине динара. Мој брајко, то су паре! Па шаргарепа двеста... А кромпир? А краставци? У најмању руку две хиљаде! И то је све у најмању руку. Па онда — ту човек нема много бриге. Изиђе, надгледа — наравно, све сâм. Па кад му буде време — отера на пијац... А могао би ето и Тома однети на пијац.... Па ето ти новаца, доста имаш, па трошиш — наравно, све с рачуном....“

Ту се Ивану на један мах учини, да већ гледа пред собом касу — оволико нâ! па у њој потајна предграда на федер, па пуна до врха банака: црвених, зелених, плавкастих....“

„Ама куд дену ракију тај пас?“ узвикну Иван, па енергично скочи с дивана. Док би оком тренуо — већ је наш капиталист из ѕре ровио по ормалу у предсобљу, те нашао стакло с ракијом. Попио је чашицу, па се вратио опет на диван и запалио лулу.

Каса му се једнако врзе по глави. Чисто гледи како броји банке, како их слаже, а оне му некако пријатно шушкају у рукама. Па онда почеше му се врзмати по глави: екипажи, коњи, скупо прстење на рукама, па жубор и сјај на баловима, па све нека лепушкаста лица. На послетку чисто му се учини, да већ чује и музику, да гледа како промичу беле танахне хаљине, како се мешају са црним фраковима, па се то све брзо врти и лети у вихору бескрајнога валса....

Ивану поче зујати у ушима. Обазре се и погледа око себе. На прозору нешто мутно — прокапљује кишица. Прође звонар и пронесе некаку рибу на прсту. На сред улице стоји ћуран па раширио реп и веома се напућио. Иван, по обичају, звизну. Ћуран забрбља. И опет се све утиша.

У глави Ивановој некака забуна.

и било — још мало ракије ?“ мисли, че се с места.

још неколико минута.

ш одиста да пијнем још?“ опет мин, а јаш се не миче.

чашицу,“ пролети му та мисао кроз

се устеже.

чашицу,“ нехотице се понавља у наговој

слетку Иван оде до ормана па попи један мах. да не устаје човек често л.

и је опет почео мислити, али сад већ ћи. Опет му се учини.,.. Али сад његове добише као неки легендарни . Бог сна спушта му се у злаћеној иди Иван таке ствари, каке човек не замислити. Пред њим искрсну песгрдна варош. Кубета на црквама све злата. Палате с безбројним спратовеле се до под облаке. Свуда је освс- те се види као у дан. Промичу на не екипажи са запаљеним фењерима. света гмиже по тротоарима, гура се, пред дућанима где се из прегрдних сија тушта којекаких ситница. Све је , али Иван ни главе не окреће. Јуа интову с бесним коњима правце у очијаш пуца бичем, иње лети у очи, ри све бешње.... Завеса се већ дигла. огледи наперили се из ложа на бину. да у своју ложу. До њега некакав весн писац — брише златне наочаре,.. је ручак!« рече баш у тај мах Тома лагано Ивана

без воље устаде Него је ипак ручао кију, После је запалио лулу и сео. му беше некака збрка.

ш ћу сад?“ мисли се.

о оклевање

баш и овај живот !...« рече на попа љутито остави лулу и леже.

) није могао да гледа светлост.

би добро било да је сутон, помисли

ио, разбуди ме у сутон!« рече и прена другу страну .

VI

е, Иван седи на дивану, пуши и мам.

је дуго вече !“ мисли.

На пољу се веома смрачило. Мало — мало, па тек киша прска у прозор. Шеталица на сахату куцка монотоно. Тома хрче лагано у предсобљу.

» Ала је дуго вече!“ помисли опет Иван и нехотице.

Сахат изби осам.

Иван је од пре у то доба читао књиге, што му и сад стоје на поличици крај дивана. Сад то мало буни Ивана.

» Како би било да читам !“ мисли, а још се не маша за књигу.

„Не бих ни опазио како ми вече прође“, мисли даље Иван.

»Ако сад узмем књигу и почитам, почитам мало....“

Ту му се на један мах прекину мисли, јер од некуд искрсну на столу буба шваба, па поче пузити право к Ивану. Он запе прст па се енергично спреми да зврцне бубу швабу, чим се примакне близу. То му лепо испаде за руком. Буба шваба одлети и љосну о зид, а Ивана мало по мало обузе као нека сета.

Опет му се поче врзмати читање по глави.

„Да ли да читам или — не?„ мисли Иван, па да би штогод одлучио — зажмури и стаде бројити на прсте:„ хоћу — не ћу ! «

Иван је у крајњем случају бројао тако на прсте, обично по три пут.

„Хоћу !« рече на послатку Иван.

„ Није вајде, ваља читати!“ па пружи и дохвати чатаву гомилу некаквих књижица, у пола већ поцепаних. Ту беху некаки листови »за децу,“ па четврта свеска неког романа Балзаковог, па „Тајанствени калуђер“, па једна свешчица „Забавне библиотеке“, што је штампана још пре тридесет година.

Из листа „за децу,“ прочита Иван летимице причицу : „Послушни Васа и несташна Ацика.“ Ту ти се с поуке поуку причало : како је Васа добро учио и слушао тату и маму, а Ацика се само играла и никад није знала лекцију. Беспослени моралист додао је на крају причице поуку : како је послушни Васа начинио сјајну каријеру и постао после врло велики господин, а како је несташна Ацика умрла у пукој сиротињи, за то — што није слушала тату и маму и што није никад знала лекцију.

»Ето ти, рече Иван и уздахну, шта чини непослушност !“ па остави књижицу на полицу.

„А ја сам свакад био послушан“, помисли и нехотице, па осети како му је мирна савест.

„Али за што и ја нисам већ врло велики господин, него овако — ђаво га знао шта?“ пролети му одмах и та мисао кроз главу, те га мало и спевесели, па да би је отерао — отвори одмах „Забавну библиотеку“.

То га је већ збиља забавило. А како и не би! Беше ту нека прича из аристократских салона. Поред богатих описа цртана су висока племенита осећања. Поука беше лака и пријатна. Кнез Пронски видео кнегињу Стрелску. И као обично — нека тајна, невидљива сила, одмах је спојила те обе младе душе нераскидљивим везама.

„О, како те љубим! вели кнез Пронски кнегињи Стрелској.

— А ја? Зар ја не љубим тебе? одговара кнегиња и уздише.

— Кад сам те видео не знадох шта би од мене!

— А ја? вели кнегиња. Зар ја нисам осећала тако исто?

— Па како сам трпио, како трпио, да само знаш!

— А ја? Зар ја нисам трпила?

— Мила моја, наставља кнез у све већој ватри, ја ћу умрети, ако ме ти не љубиш!

— А ја? одговн кнегиња сва у заносу. Зар ја не ћу, мислиш умрети?“ ...

И тако даље

„Баш ваља! помисли Иван и нехотице. Таку ми жену дај!“ И ту истури главу, замисливши да је он — Пронски.

„А како бих ја исказао љубав?“ поче збиљски мислити Иван па запали лулу, да би лакше расправио то питање.

„Да ли да клекнем? премишља даље .... Е реци, да клекнем. Али шта да кажем, шта да кажем? То је тек главно! Шта да кажем.“

И ту се Иван веома замисли.

„Треба казати штогод ново. На пример овако: Узмем је за руку и почнем — „Мила моја!...“ Али шта? Аја, не ваља! Треба друкчије. Реци, не треба клекнути, него онако — стојећки или седећки .... Та све једно је? Дакле, с почетка: Узмем је за руку и почнем: „Почем сам тако рећи ....“ Аја — до ђавола, ни то не ваља!...

И опет се здраво замисли.

„Ја, рећи ћу — и ту Иван поче јако кушљати косу — на пример, осећам и страст.... ја, рећи ћу — ту Иван још јаче кушља косу ја, рећи ћу — ту Иван бесно кушља косу — тебе љуби, рећи ћу....

И ту Иван нехотице погледа у свећ
ћа да је чинио нешто лудо.

„Ама да ли је баш то тако?“ прол
мисао гроз главу.

И све се више и више удубљује у
а све гледа у свећу.

Међу тим буба шваба почела опет
к њему. Иван запе зврчку, па чека.

„Тебе ћу ја, — тебе!“ мисли.

Сахат избија девет.

„Тебе ћу ја, — тебе!“ опет мисли

Све је тихо. Тома хрче полако у пред
Буба шваба ни да се макне.

»Ала ћу те зврцнути!“ мисли Ива
га све више забавља.

»Ама ћу те зврцнути — зврцнути

И све јаче и јаче запиње зврчку.

Откуд би сад било љубавних изјава

„Тебе ћу ја — тебе!» једнако му се
вља у глави, а на лицу се огледа
нестрпљење.

На послетку зврчка се опет одапне
шваба одлети и љосне опет о зид. Ива
сто мило, чисто живакнуо.

»Тако! мисли задовољан. Ала беше д

Дуго седи тако Иван. На лицу му с
види како је задовољан.

Негде далеко кукурекну петао.

„Петао!» примети у себи Иван.

У предсобљу се чује хркање.

»Тома,« примети опет Иван.

Све је мирно. Чује се шеталица на са

„Сахат!“ мисли Иван.

Еле, Иван је тако добре воље, да га
навлачи на мисли, те му се форму
јуре кроз главу, као год примери у
тици Погледа лулу и помисли одмах
ван“. Па онда појури читава поворка
них мисли: „свећа, ватра, диван, про
и тако даље. На послетку, по чудној
јацији идеја, зауставише се његове мис
код ове три ствари: „орман, стакло, р

»Ракија!“ вели већ на глас Иван.
му се појам развија у глави све шире
љитије.

„Ракија је данас доста јака“, мисл
тако саставља први став... „И чиста,
кле здрава“, саставља други став.
долази закључак. „Дакле....“ мисли
па тек на један мах викну:

„Томо!

— Шта заповедате? одазва се То
нован.

— Ракије и печурака!“ заповеди Иван строго, па поче ходати по соби, чекајући да му донесе.

Још је једнако добре воље.

Хода Иван тако по соби, а мисли му јуре по глави све брже и брже. На послетку поче пролетати овим редом: „печурке — ракија, ракија — печурке, печурке — ракија!“ ... и тако даље, мењајући се непрестано.

У том Тома, на велико задовољство Иваново, донете осим ракије и печурака: још лепо спремљену сардела с луком, слачицом и сирћером.

Иван се напи ракије, па поједе све, што је год донео Тома.

„А сад дај вечеру, рече Томи, само брже!“

„Нешто се провалио мој господин!“ и нехотице помисли Тома.

„Чорба“! мисли међу тим Иван и таре руке. Сад га само вечера занима.

„Па треба још и ракије пијнути!“ мисли Иван даље, одлучивши да тим заврши тај дан.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

ДЕСПОТОВА МАРА

ТРАГЕДИЈА У ПЕТ ЧИНОВА.

НАПИСАО

ПЕТАР ПЕТРОВИЋ

ПРВИ ЧИН

„Услови мира“

(Догађа се у двору Ђурђевом)

Велика сјајна дворана. — На једној страни узвишено место, на коме је престо деспотов, на другој страни отворен прозор. На среди улазак. Лево и десно врата

ПОЈАВА ПРВА

Бојимир

(Стоји замишљен крај отворена прозора)

. . Пролазе летом дани, године,
Живота нашег кратки часови
Лаганим ходом броде гробници,
Последњој мети створа земнога,
Мелему благом горке прошлости —
И жељном пиљу, жића несрећна.
— Еј, земљо мила, мајко Србијо,
Искрицо сјајна српске светлости,
Колико до сад мена чудесних
У своме бићу што их претрпе?...
Колико беше светлих тренута,
Да жаром сјајним свога светила
Отргну људе варке слепила?...
Колико беше срећних часова
У твоме бићу скорој прошлости?..
— Или у јаду већ се не сећаш
Минулих дана — давно ишчезлих...,
Што густи вео мрежом времена
Од нас ти сакри спомен диботни?...
. . . Ал' није, није, жив је спомен жив,
Та живи Србин, јунак, соко сив....
Још живе твоја чеда поносна,
Што љубећ' тебе живот презреше,
Презируђ' благо, круну блиставу,
Жртвујућ' блесак њене светлости
Спомену гордом дуге вечности.

(хода)

Душане силни, славо небесна,
Сунчани зраче наше сјајности,
Србиње дични — дичне Србије,
Што моћном руком, дичне смелости
Подиже олтар српској светлости,
Што бистрог ума моћи големом
Застраши хорде клета душмана,
Претећ' му смело гледом силеним
Да преко мора пута предузме.....
. . О, ти нам тада милу Србију
У целом свету славом увенча.....

(пауза)

. . . Душане силни, — славо дивотна,
Сјајана звездо наше сјајности,
Што се по зраку горе прошлости
Заблиста силно — ал' . . и угаси.

(сетно)

Нестаде тебе, славе нестаде;
Нестаде среће српском народу,
Нестаде сјаја српском имену,

Већ оста *спомен* жића голема
— У грудма нашим ми га носимо —
Да сваки Србин сузу пролије,
Сећајући се твога имена,
Сећајући се тебе, Душане,
Велики царе српског народа...
... Ти живља, мину, па и премину
Као и други ваши витези
И храбри борци земље рођене,
Што живот скупи радо пружише
Да спасу благо српског имена,...
Да спасу понос нашег народа
И блистав углед мајке Србије....
(ходајући)
Милоше храбри, борче, витеже,
И твоје име вечно живеће
Докле је света, док је Србина,
Док нам је песме, док је помена,
Гусала док је, струна тананих,
Твоје ће име, храбри Милоше,
К'о сунце сјајно неба плаветна
Да сија нама, сија грешнима.
(мала пауза)
Ви бисте, бисте, па и минусте,
— Еј, да вам је само моћи небесне,
Да глед вам ока давно склопљена
За тренут сјајем Српство озари,
Да види јаде јада огромних,
Невоља тешких руге срамотне,
Обести холе грозни пороци
Слабошћу нашом моћно рукују.—
Да види покор, види поругу,
Да види плоде клете завистн,
Да види дела пуке пакости
Да види муке, а и посљетке
Што клети раздор Србу учини,
Како га својим робом начини..
. . . Не живе браћа братском љубављу,
Не сећају се млека мајчина,
Детињских дана, шале невине.
Пука је завист престо подигла
На гордом челу српског имена..
. . . Ал' боље вам је. . . . мирно спавајте,
У роду своме ви сте слављени,
Вечно ће живет' ваши спомени.
Живота вашег дела сјајана
Вечност ће дуга летом носити.....
А ми?.... шта ћемо дати своме породу?
Какав ће спомен иза нас остати?
И хоће л' Србин икад постати,
Да братски мисли брату рођену,
Да мржњи клетој врата отвори,
Да чеду своме љупко прозбори..
Да живот скупи радо жртвује
На олтар части српског имена?..
. . . . Хај, хоће л' доћи време жељено
Да Србин буде срећом раздраган,
Да буде дичан, виђен, поносан,
Да буде славан, буде слободан?....

ПОЈАВА ДРУГА

Љубивој

(који је слушао последње речи ступа напред)

Старино седа, смер је богодан,
Жеље су твоје жеље смирене,
А срца твога жари пламени
Србином тебе диче, уздижу,
Та док је само таких војвода
Не ће нам клети душман удити!
Па на што нам је живот дарован,
Но да у часу општих потреба,
На олтар роду жртвујемо сви?..

Бојимир

Дивотно збориш, млађан јуначе,
Ал' пламен жарки твојих прсију
Још није света добро сазнао,
Још није свету тајне дознао.
У свету има чудних промена,
Искуством само свет се познаје,
Искуством му се стаза дознаје,
Још нико није живот живов'о
У самој срећи, самом блаженству,
У изобиљу сваке милости.
. . . . За срећом вазда ступа несрећа,
К'о иза буре тихост милена...

Љубивој

Разумем збор ти седа старино,
Разумем речи срца искрена
Разумем тугу твојих болова;
Живота дугог то су трагови,
Што их је време моћи големом
У срцу твоме знатним створило....
. . Али да манем зборе такове..-
— За кратко време, Турци стигнуће
Ко посланици цара Мурата
Носећи собом царске услове!,
Под којима ће султан пристати
Да се са вашим светлим деспотом
О миру договори...

Бојимир

Познато ми је,
И сваког часа, могу стигнути;
У тој је цели деспот позвао

ког дела своје државе
колико врсних војвода,
је од њих жељу народа!
ли вољни бојак водити,
и је драже миром бродити? —
и кад би само знати могао
ће конац делу бити том,
е какве султан шаље нам?...
рци су, момче, сила голема,
х се нама ваља чувати,
кави су, сине млађани,
није су душе паклене
ом бићу нашле замене,
су томе сила огромна
ким даном већи бивају,
гећи се слепим раздором,
коумље народ предводи,
зоју власт их смело подводе...
се гнушам њина осмеха
је, момче, — лажи окужен,
се мира.... пријатељства им,
ш је гори — много гора рат.

Љубивој

су, велиш, сила голема,,
х се нама ваља чувати,
тај начин ми смо принудни
Мурат захте испунити сад,
нас била, поруга ил' јад?.
је боље, седа старино,
светог трона светлог деспота
елом крвљу нашег живота
љу верност запечатит' ту......
ца срамно и кукавички
мо услов цара Мурата....
ко циља да нас посрами,
ко дарне понос народни,
и смера гадне смерове,
нас вуче своме закриљу
пажно крило величија свог....
' жив је народ — а добар је Бог....
је, боље, сви да паднемо,
ца себе газит' дадемо.

Бојимир

кох ли ти, млађан јуначе,
рки пламен груди поносних
није света добро сазнао?
је боље згоду чекати,
ек тако слепо дићи се
ву силе непобедљиве?..
су, момче, сила огромна
ти чеда даљне Азије,
Занета славом века пролазна,
И слепом тежњом за освајањем....
— А твога срца ватрен осећај
Пред хладног ума мудрој расуди,
Нек вазда скромно пута учини.
— Млађана душа узнела ти се
Високим летом моћи големој,
Ал' поштуј речи старца искусна,
Поштуј му власи седе старости....
Што их је време седим створило.
...,.У жићу своме доста препатих,
Ал' сваком патњом наук прибавих,
Па и сад слушај речи искрене:
Боље је чекат' згоду пригодну,
Па са свих страна *сложни* напасти,
Него да одмах слаби, нејаки,
И сами им се лудо нудимо,
Те с' оштрим зубма зверске чељусти
Униште биће нашем имену!.
Та докле Турчин земљом усходи
Мржња ће вечно да се проводи! —
...Упамти добро, млађан витеже,
Из књиге жића зборио сам ја...
...Сад идем одмах старом деспоту
А ти ми остај здрав и поносан..

(оде.)

Љубивој

(остаје сам, ходајући говори)

„Боље је чекат' згоду пригодну
„Те са свих страна сложни напасти.“
Тако ми рече седи Бојимир,
Витешки борац, Србин поносан,
Што је у толко љутих бојева
Војев'о против клета душмана;
И чије груди беху бедемом
Навали турској — сили поганој.
Па и ја држим — Бог ми помог'о..
Боље је чекат' згоду пригодну
Него да сами срљамо у гроб.
Али ме нека слутња поджиже,
И све се бојим жеља царевих;
Неки ме немир свега спопада,
К'о да ће мир тај цара Мурата
И мени нешто наудити зар?....
Нека ме грозна, слутња мори сад,
К'о да се плашим... Али на што јад?...
Та мене чува љубав Марина,
За мене Мара Богу моли се
— А ја за Мару, живим, умирем!
Љубав ми њена пред очима сја
К'о сјајна сунца искра чаробна,
Верену веру — срце моје зна,
Љубављу дишем, срцем уздишем,

Кад јој се бајно име спомене. —
(Мара се појављује на уласку, али је Љубивој не види)
Ој, Маро моја, ружо румена,
Мирисног цвета миомире мој,
К'о шарен лепир што цвеће љуби,
На рубин усне ал' бих пао њој..
Анђеле земни, душо рођена,
Небесни рај је пуста обмана —
Та на што небо, кад и земља зна
На недри своји чуват' анђела...

ПОЈАВА ТРЕЋА

Мара

(ступа напред и полети му у наручја)
И на што небо, нек и земља зна,
Да само тебе, тебе љубим ја...

Љубивој

Маро, драга моја Маро! } загрле се

Мара

Љубивоје, драги Љубивоје! } загрле се
(мала почивка)
О, не знаш, драги, како ми је сад,
Журно сам амо, журно хитала
На лаки крили наше љубави,
Ношена жељом срца милосна,
Гоњена жудњом твога пољупца
Да тебе видим — бели голубе!

Љубивој

Ој Маро моја, цвете румени,
Љубав ме твоја крепи драгана,
А из мог срца, душо искрена,
Вије се Богу молба смирена!
За тебе душо, за те анђеле,
Роје се моје жеље пламене,
Љубав ме храни снагом животном,
И гаји наду — надом дивотном,
Те да ћеш једног дана дознати,
Да ћеш ми, селе, — невом постати.

Мара

Ој, како радо слушам збора твог,
Како сам смела, како слободна,
Уза те кад сам, дични војно мој!
Али сам ноћас санак снивала
Чудноват санак, чисто стрепим сва.
Бојећ' се јаве и бојећ' се зла...

Љубивој

Не збори тако, Маро поносна,
Не веруј санку, Бог је истина,
А пусти санак слика варљива.

Мара

Ал' почуј само, што сам уснила! —
Шетам се сама баштом мирисном,
Берући цвеће росно дивотно,
Те да од цвећа венац направим
Па да га теби, војно, поклоним;
Кад поглед бацих двору нашему,
На њему стоја чар-голубица
— Белога перја кљуна румена —
И докле тренух..... једним погледом
Кобац је један бесно спопаде,
Носећ' је горе у вис далеки,
А голуб бели самац остаде
Тражећи свога друга милена,
Летећи журно свуда около
Не би ли наш'о чар-голубицу...
У том се тргох и пробудих се;
Ето ти санка, Љубивоје мој!
О не знаш, не знаш, како ми је сад..
Још жалим оног белог голуба
Што оста тужан, самац самохран..
Па често пута и међ људима
Такав се зао удес дешава...

Љубивој

Не тужи, Маро, на што туга та
И на што слутње да те мори вај?...
Голуб ће себи нађ' голубицу
Или ће тужећ' тугом клонути,
Па ће са својом чар-голубицом
На ономе се свету састати,
Та мани слутњу, а и тугу ту
Нас љубав чува, љубав брани нас,
И њезин само, њезин чујмо глас!

Мара

И право велиш, љубав брани нас,
И њезин само, њезин чујмо глас.
Љубави моћној сав се клања свет,
Циновском снагом моћно управља,
По својој ћуди распростире лет,
Те неком годи — неког сатари,
Неком је драга — другом несрећна,
Једном је мила — другом немила,
Једнога дигне, — другог обори,...
.... Е, тако љубав светом проходи,
Па и ми ево, мили драгане,
Сладости њене уживајмо вир,
Љубав је наша трајна, голема,
К'о сиње море ширећ' недоглед....

Љубивој

Ој, Маро моја, мила лепојко,

Нек' овај пољуб, препун милости,
Залогом буде вечне верности!
(пољуби је)
О, благо мени, Маро милена,
У срећи тонем препун милости,
Љубављу твојом ја сам пресретан,
О, Боже благи, је ли ово сан?
Или је јава — можда варљива?....

Мара

Не, није санак, војно диворни,
Већ мила јава, што заслађава
Горчине што се светом кусају,
И ти ме љубиш, Љубивоју мој?..

Љубивој

Не питај, Маро, не питај ме то,
Та љубав твоја, чиста искрена,
Мелем је благи жићу млађаном,
Да ли те љубим зар још питат' знаш?..—
У љубави ми, душо, к'о сунце сјаш..

Мара

О чудне стрепње, к'о да дршћем сва,
К'о неки немир спопао ме сад,
Ал' нека, нека, ја се не плашим,
Љубав ће твоја сладити ми век...
А срце твоје, бољци ми је лек...
(На пољу се чује труба, која оглашује да су приспели турски посланици као преговарачи мира)
Сад иди, душо, време пр лази,
Чула си трубу с градске капије,
Турци нам сада у град уђоше,
Носећи мира, старом оцу твом!
Сад иди брзо — збогом, драгана!..

Мара

Збогом ми остај, дични витеже,.,
(пође, па се врати)
Још један пољуб, нека одлане
Терету тешком силне љубави.
(загрле се и она оде брзо)

Љубивој
(сам)

Гле како хита, како жури, гле,
К'о тица мала зрак кад прелеће,
— Са њоме бити ма у пустињи
Живот би био срећом живован —
А без ње саму царску палату —
Тамницом пустом бих је крстио....
(приђе ка прозору)
Стражару, да ли видиш шта?....
Јесу ли близу турске делије?...

(*глас с поља*)
Ево их веће близу, војводо,
Турака ево, где нам долазе.

ПОЈАВА ЧЕТВРТА

Гргур
(Ђурђев старији син, улази кроз средња врата)

Јеси ли чуо трубу с капије
Та то су Турци скоро близу нас.
Ој, како жудном жељом чекам час,
Да услов дознам цара Мурата!
Па ако буде по нас повољан,
Онда ћеш друже (гледа на мач) дуго чекати,
Да турском крви рђу опереш,
— Не буде л' услов нама погодан,
Бре, скоро ћу те онда појити
Душманског соја крвљу поганом,

Љубивој

Брајане мили, друже искрени,
Та свака искра жића млађана,
Осветом дише клетом душману,
Осећај сваки срца милосна,
Што грудма мојим моћно владају,
На престо славе српског имена
Приносим радо, — сведок ми је Бог....

Гргур

Хај, од кад знадем клете изроде,
Поганог соја пород наклени,
У моме срцу мржња пирује,
У души мојој неувир је њен...

Љубивој

Душмански мени најдражи је пљен...

Гргур

Ал' мани збора ево долазе,
Притаји бујност срца жестока
За позње дане што наступају;
Угаси огањ својим жељама,
И раздражених груди осећај,

Љубивој

Приспе ће скоро, и знаћемо све,.
Ил' вести добре, — а можда и зле....
(Чује се труба, сасма близу, што је знак да су већ у дворишту.)
Ево их већем сада уходе,
У дворац сјајни сад их уводе.,..

Гргур

И бабо ево већ нам долази
Окружен свитом сјајних војвода,

У оку сваког читам жељну жуд,
Да дозна жеље турског Мурата.
....Ал' погле само, бабо ми је блед,
К'о неки немир да га спопаде,
— Ево их већем, склонимо се сад. —

ПОЈАВА ПЕТА

Музика свира парадни марш; после мале почивке Ђурађ улази достојанственим корацима, праћен великим бројем војвода и властеле, међу којима су; Бојимир, Радомир, Властимир, Вукан, Мргода, (повереник Јеринин) и Стеван, млађи Ђурђев син, и још друге војводе, који сви стану према Ђурђевом престолу. Поред његова престола стоји Гргур, Стеван и Љубивој... Музика непрестано свира докле се год не наместе, чим музика престане, сви вичу. *Да живи деспот Ђурађ Бранковић!*

Ђурађ
(Свечано)

Хвала вам браћо, хвала срдачна
На жељи вашој, топлој, искреној,
Да вишњи творац света голема
Живота дугог мени дарује;
Човек је смртан вечност царује!
Па и ја ево, к'о да прозирем
Животу моме, дане последње,
Што их је бурно време гонило...
У ковитљају спотичућ' ми крет.....
Ал' браћо мила нек и ишчезне
Трошнога тела пепо лагани,
Остаће наша чеда поносна,
Остаће наша мајка свеопшта,
Остаће стожер жеља пламених,
Србија, браћо, живот живеће.
....Па у тој цели вас сам дозвао
Да чујем жељу мога народа,
Да чујем гласе браће рођене
Те да по жељи њиној, свемоћној,
О спасу нашем прозборимо тад.
....Свима је вама добро познато,
Колику војску Мурат доводи
Да земљу нашу шалом прегази.
Још и то знате, врсне војводе,
У нас да има мало бораца,
И што је било, то је пропало
Под тешким јадом што нас праћаше
Од оног кобног клетог Косова,
Од тога гробља славе дивотне
Српскога рода, српског имена....
(упрвши поглед небу)
Еј, браћо моја, браћо милена,
Прошлости давне дичне војводе,
Што за слободу свога народа,
За блистав спомен српског имена
На пољу бојном славно падосте,
Дужности својој циља дадосте,
Оставив спомен свога витештва,
Да своме роду циљем послужи...
(Војводама)
— И ево сада — славне војводе,
Што ми на позив радо дођосте
Из даљних места српске државе,
Те да у братском договору сад
О нови дели прозборимо реч....
Јесте ли вољни, јесте л' пригодни,
Да збора мога саслушате крај?....

Мргода
(претварајући се и ласкајући)

Говори само, светли деспоте,
Та свака речца твога говора
К'о мелем благи срцу пријања,
У жудној жељи чекамо ти збор...
Говори само!..

Ђурђе

Жељан сам знати како народ мој?..
Је л' вољан боја, или жели мир?...
Ако је жељан бојак водити,
Пропасти нашој ускориће пут;
А не ће л' боја — склопићемо мир.
Јер снага наша малаксава већ
У мучној борби против душмана,
Што јачом снагом напада на нас.

Бојимир
(Ступи мало напред из реда)

Деспоте светли, мудар ти је збор!
За борбу нисмо јер смо слабачки,
У чарци клетој већ нас нестаје,
И народ више за бој не хаје,
Но још ће бити по најбољи пут,
Да са султаном мира учиниш
Ма пошто био, и ма како скуп....
—..Народ је јадан, бојем изнурен,
Жељан је мира, свога огњишта,
Жељан је свога дома, порода,
Жељан је часка тиха одмора,
— Ил' ако не ћеш миру склонит' се
Ни пола броја твојих бораца.
Што су до јако у бој хитали,
Радосним срцем песмом клицајућ',
На зборном месту не ћеш застати.
Свак ће се клонит' боја жестока,
Савладан жудњом мира жељана.

Властимир

И ја бих рек'о, к'о и Бојимир
Мир нам је нуждан као дану зрак..

Љубивој

Умукните већ, подли пузавци,
Ил' с' мога мача смрт ће крочити,
Из груди ваших крв ће лопити.
. . . За мач се дрште, скоти бесрамни . . . .

(Сви се узбуне. Челебија извуче мач из корица и непрестано стоји уз Мурата; на то и неки од српских војвода повуку мачеве)

Ђурђе

Шта је то? . . .
И дому мом да крв се пролије.
У корице одмах оштре мачеве.

(Окрене се Љубивоју)

Зар тако збориш у присуству мом,
Не штујеш дакле посланичку част
Дужност је наша мирно слушати
И дочекати условима крај --
— А не да трзаш мач, у двору мом
— На своје место, желим, хоћу мир. . . .

Љубивој

Опрости мени, светли деспоте,
К'о дужност сматрах одбит' поругу,
Коју нам Турци ево нанеше,
Врећајућ' тебе *Србство* врећају,
А то је олтар ком се клањамо,
За који радо жртвоваћу век;
Не заслужујем ли искрен опроштај —
Праведну казну очекујем ја. . . . . .

(поклони се и оде на своје место)
(за себе)

Ха клете змије, гадни изроди
У паклу вам је душе зачињај,
Хајд, хајд, ал' камо ћете? кад?
Освета моја крчиће ми пут. . . . .

Ђурђе

Услов је дакле силног Мурата
За жену своју, Мару да му дам. . . . .

Халил

У књизи овој, тако ј' писано,
А не усхтете л' на то пристати,
Султан вам одмах објављује рат.
Бирајте дакле — *или рат ил мир*,
Ил ћерку светлу, твога светила
Падиши нашем да је поклониш,
Ил' ево овде, цепам хартију,
На којој стоје жеље цареве,
И у султана мога исповед
Објављујем вам рат. . . . . . .

Ђурђе

(за себе)

О, Боже, Боже, грозно, ужасно,
Ил' ћерку дати, — ил' да примим рат
Ил' Мара дакле, или народ сав? . . .

(Гласно)

Силна је жеља цара Мурата,
Очинско срце зна да осећа
Ужасне муке ваше тражбине,
Султан ми нуди или рат ил' мир. . . .
Не усхтем ли пак на тај услов сад.
Обљављује ми рат. . . . .

(За себе на страну)

Ој Боже силни, Боже свемоћни,
У овој муци шта да учиним?

Радомир

Скупа је цена нашим жељама,
Сувише много султан задире
Цепајућ' срце светлог деспота. . .
. . . . На једној страни народ
А на другој кћи. . . . .
Мезимче мило оца блажена,
Што но је љуби као зеницу. . . .
До тебе стоји, светли деспоте,
Ту твоја речца дело скончава,
О једној речци виси цела ствар.
—Разумем борбу душе очинске
И осећаје што се рађају
И при самоме томе помислу,
Да мораш Мару цару предати;
И тек ће онда народ остати
У верној вери твоме престолу,
У лепој жељи твоме племену
У срећном жићу лепом спомену.
— На једној страни срце очево,
На другој страни жеља народа.
Сад бирај оно, што је милије. . . .

Ђурађ

(За себе на страни)

Да бирам? бирам?... — хај, та што сам жи
Та кад бих мог'о смрт избрати
Највећом срећом пливао бих тад,
Да бирам? . . . . — или да предам Ма
Или ако то не учиним
Да удим *целом своме народу;*
Да пустим да нас силни прегазе
Осветом, — да нам цркве разруше,
Српских синова лепи домови
За тили час да пепо постану,
Да једним треном — народ заплаче,
Хиљаде глава зар да угину?

’ боље то ?. . . . . прегрдна жалост
ог народа? . . ил жао т’ само Ђурђа
деспота?
. . . . О лакше срце; лакше, не куцај
ıином јаком — седој старости.

(Гласно)

о вам мога одговора сад.
›имирја тога примам услове ,
Мару моју даћу падиши,
ıл јоште нешто од вас хоћу ја.
Ȝакуните се Богом свемоћним
Да ћете вазда мир поштовати,
Што нам га тако скупо дадосте. . . .

Халил

Тако нам нашег свеца пророка
Алаха силног, што нам помаже.
Сваки ће верни син османлијски
Штовати овај мира уговор.

Ђурађ

У моме дому станак вам је сад
Гргуре сине покажи им све,
Одаје, што су њима угодне. . . .

(Узима хартију на којој беху написани *услови мира* и излази, за њим сви остали. Гргур изводи Турке на противну страну, оној, где је Ђурђе отишао......

Љубивој

(Остаје сам; разјарен)

О силни творче неба голема,
Да ли сневам ја ?. .
— Или је ово јава ?. . . . . — проклета . .
Зар Мару иште клети поганик,
Дивотно чедо врлог Србина —
Зар Маре моје, слађан пољубац
Поганих уста да кусају слад ?. . . . . .
. . Не, не, то је санак, демонска ј’ ћуд.
Та да сте змије или гуштери,
Па да се тајом земљом кријете
Ил’ да сте Турци, — црне кртице
Под земљом бих вас силан тражио,
— И наш’о бих вас, гадни породе. . . .
— Освети мојој љубав светлиће
Да срца свога увређену част,
Са крвљу клетом ваше дрскости
Алаху силном тамјан припалим.

(Очајним гласом)

Зар српска мома, дична, верена,
У турска да се пружа наручја. . . ?. . . .
Зар српско чедо. бајно, дивотно,
Ругобом да се споји наказном ?. .
Зар Турчин да ми драгу преотме ?. .
— Та док је срца љубав пречиће
Пакленој жељи мио докончај. . . .
. . . . Хај, клети Турци, Љубивој је жив. . .
За Мару гине као соко сив. . . . . .
Српкиња само Српству да служи,
А не да име погрдом ружи. . .
Хајд’ напред сад, — освети је час. . . . . .

(Одјури нагло)

Завеса пада.

ЗОЛТАН КАРПАТИЈА

РОМАН

Мавра Јокајије

Карактери

(наставак)

Ове речи сваког изненадише. После њих опозиција ту и тамо гунђаше, као да се срдила, ипак им се допаде ова беседа, те су имали вољу, да младића на дно срца свога метну. А што се тиче Кечерепијиних верних, поуздано можемо рећи, да је Золтан овим неочекиваним непримањем бар трећину од њих на своју страну добио, тако да када после неколико минута загрми опште »живио!“ ·· га прво на десној страни.

И сам велики жупан осећаше се потресен. Није било могуће а да сам себи не призна, да је између двојице ово прави човек.

Он се са сваким штовањем поклони Карпатији и посве дирнутим гласом рече збору;

— Одрицање племенитога барона високо штујем и примам. За нове изборе одређујем исти дан идуће седмице и на мушку реч изјављујем, да не ћу трпети ни најмање неправилности. То обећавам, — то ћу и одржати

Господин велики жупан овом приликом доб свеопште „живио!“ Трудио се да га и з служи.

Још оне ноћи по избору похитао је Сентмрмајија влади, да даде уништити резултат избора. Идуће седмице много се пазило, да се подмићивању стане на пут.

На одређени дан сазва се племство на ново. С мудрим промишљањем, трезно, важношћу овога дела по народ проникнути, дођоше на избор од обе стране.

Гласање се сврши у дубокој тишини, са правим пијететом. Није било ни најмање саблазни, ниједнога ружнога чина. Три четвртине бирача гласаше за Сентирмаију и Карпатију. Кечерепији осталe дакле само једна четвртина.

Морао се дакле уверити да људе није за њ везала ни љубав, ни штовање, него само пијаност. Када су се отрезнали, презрели су га.

Ох! како ли је морао мрзити ове људе, за које је морао признати, да су бољи од њега; јер и сами они, који су се с њим руковали, окренули су му леђа.

А тек да је помишљао на ону, која му срцу стајаше најближа, а којој је срце најдаље од њега и најближе његовим мрским противницима — на своју рођену кћер!...

Други избор збрисао је љагу са првога. Није установа била за осуду, него они, који су је на зло употребили. Није народ био рђав — ох! народ је увек добар — него су неваљали били они, који су кукољ међу народ бацали. И када су се год десили подобни догађаји у повесници нашег уставног живота, никада том нису биле криве страначке борбе, јер народ овај увек се знао међу собом слагати; него је узрок био у бездушној себичности вођа и сујетном частољубљу и личној мржњи. Што је било греха, увек је био грех код великаша, никада код народа, никада код установе.

XX

Женска обрана

Ко није и сам учествовао у борбама последњих десетина година, ко и сам није био у сред оне опште узбуђености страсти, која је оним временима владала, томе ће бити посве екзотичан појам о оној огорчености, којом се могло испунити срце страначког вође, који је пропао.

Међу мојим лепим читалицама веома многе биле су још у заводима за одгајање, или су још слушале гатке својих дадиља, кад је овај народни галванизам проширио целу земљу, на што се само још ми „матори“ сећамо. Нека ми је допуштено поставити свој појам о маторству: Ко је четрдесету годину овога века дочекао као муж, тај је стар у педесетим годинама; бар мени тако се чини, као да шесет и пет година има не само овоме века, него и мени самом.

А тада како смо још били млади!....

Палата већника Кечерепије прави је дом туге и жалости. Свако га се клони; и најбољи пријатељи његови не држе за пробитачан посао одлазити к њему. Пре би сваки дан добио по три четири писма из свију крајева домовине, од славних мужева, који су у њему гледали потпору своје странке. Њему се ласкало сјајним изгледима, који су зависили од сјајна успеха. А сада је свему томе крај, нико више на њ не мисли, заборавили су га, не говоре више о њему, не траже га, не позивају, могу да буду без њега. Предлоге његове, што их је слао на конференције, враћали су без индорзата. Ништа му на то нису одговарали... Но ипак, — неколико писмена било је тамо написано црвеном писаљком

С К.

а. р. т.

Можда су то била слова само од регистра, али он је из њих читао: Скарт.

Скарт! Каква порута! Какво презирање! Метнули су га у скарт, као макову седмицу кад остане сама!

Из својега села не може никуда да иде, бојећи се, да ће га свуда примити с поругом. Не сме никоме да пише писмо, бојећи се, да ће га одбити непрочитана; не може породицу никуда да води, јер им се похода не ће вратити; у јавном животу, у свом звању не може себи тражити забаве, јер њему не ће се ништа поверити.

Каква суморна слика: частољубив вођа страначки, који је своју странку оборио!

Негде у некој далекој жупанији имао ј родбину, сиромашне обичне људе, који по његову паду име своје преокренуше на Ваљогошија. И они га се одрекоше.

Па да има утехе барем у својој кући, у породичном кругу. Али ту тек осећа своју самохраност. Свако око њега тако је тужан. Никога нема, да с њим проговори коју веселу реч. Тужна госпођа шета по богатим

собама, од прве до последње и опет назад. Није више болесна, али јој је још горе, него да је болесна. По читав дан не можеш јој чути речи. Само иде горе доле спуштених очију, као ко дубоко, до лудила премишља о једној и истој ствари, и само овда онда дубоко уздахне, не марећи за то, да ли ће је чути ко, или не ће.

— Каква срамота! Каква погрда!

Сваки дан долазе из главнога града новине. Госпођа их грамзиво дохвата; у њима је опширно, па дугачко, дотерано, искићено написано, како јој је муж пропао. Један пут га пакосно жале, други пут са презором говоре о њему. А за тим одмах долазе славни триумфи Карпатијини у земаљском сабору. Како га хвале, како ли му се клањају! А они тамо седе код куће у Карпатфалви....

Каква срамота! Какви стид!

Често би саветник, ухвативши своју жену, како чита новине, помамно их згужвао и бацио у комин, забранивши, да му се више у кућу не доносе. Али која му вајда што их гужва? У тисућу и тисућу примерака читају их по свој земљи. И сами шегрти говоре о њему. Име му је остало као у пословици. А о ономе спевали су песму, па га и саме девојке певају о жетви:

Цвате ружа дивно на увојке,
Њу ми беру мађарске девојке....

У тај пар када би им се могао прикучити, а у руци да има нож!.....

— Немој да тугујеш, немој да си жалосна, рече један пут улазећи у женину собу; доћи ће и њему црн петак.

Вилма сеђаше тамо код прозора; и добро је знала, да је ту реч о Золтану.

Муж је поверљиво говорио пред женом својом, а што да се крије и од кћери своје? Реч је била о заједничком им душманину.

А што би она тајила, да јој се срце радује, горко радује, јер оно незрело момче, које се усудило да јој гази мужа, иде на сусрет казни својој, ужасној казни.

Ту је ипак ваљало тише говорити. То је се ипак ваљало шапатом исказати.

— Има сад у Пожуну чувен мегданџија, страшан спадасин, исти онај Дабронија, који је имао посла са Тарнаваријом. Овај Дабронија наш је добар пријатељ. Сада баш пишем; и њега је противна страна увредила, као и нас; и он је јаростан, огорчен. У Пожуну се састаје сваки дан са господичићем, има начина, да се с њим упусти у разговор, да се с њим завади. Дабронија пита: да ли у господичића има каква особита осетљива страна, које кад му се дотакну, заборавља на се и даје се у афекту занети? — О, има, дакако; има он једну веома осетљиву страну. Хоћемо га с овом упознати. То безобразно шкембе! Хоће већ кијати — љуто ће кијати! Немој да тугујеш. Нико не ће казати, да је Кечерепију некажњен погрдио!

А за тим још доста шапућу о тој ствари, грозне, страшне ствари, да их поштен човек не би смео ни измислити. Они не помишљају, да их неко слуша — та што њих толико тишти, треба да тишти и крв њихове крви!

Гледајте само, како је бледо оно девојче!

Отац устаде и оде до ње, па јој проглади лепу главицу.

— Како си бледа, моје лепо, мило дете!

Та једино њу љуби од срца, без себичности.

Кћи није крива, што је тако бледа. Та она је сама себи забранила, да дршће, уздржала се да не јаукне, када су о Золтану говорили, као да је у њезино срце погодила она сабља, о којој је била реч.

— Иди, дете моје, на свеж зрак, вели јој и отац и мајка; иди прођи се мало на коњу, свежи ће те зрак опоравити.

Девојка послуша, па даде оседлати свога коња и обуче јахаће рухо. Како је дивна у њему, како је гиздава! И он и она гледају за њом са прозора.

Та они имају само ово једно право чуство. То је једино право осећање, којега није кадра одрећи се ни зверка, као ни господин саветник, који има и другога посла.

Лепу амазонку прати само један грум, маечак мали ловац. Идући кроз село, сви је људи поздрављају.

— Ала штета, што није кћи другога кога!

Када прођоше мимо последње куће, ошину Вилма коња, који полети по друму.

Како нагло јахаше, ветар јој носаше копрену и дугу јахаћу одећу, али јој ипак не могаше крв натерати на лице.

Ловац пратилац једва може да је сустиже, али госпођица није се уморила. Већ су далеко оставили за собом Карпатфалву, једва јој се види торањ од цркве, а госпођица ни да се осврне.

Прођоше и хатар сеоски, већ почињаше она широка шума, која раставља Карпатфалву

од Сентирме. Стара шума са великим растом; зими има ту и вукова; околна госпоштина приређује ту велике хајке.

Ту заустави госпођица коња, па махнувши на ловца, да јој приђе, спусти се са седла и преда му уздице.

— Водај коње овде, горе и доле. Причекај ме, одмах ћу се вратити. — Идем у шуму, да наберем љубичица.

— Љубичица да набере! помисли у себи ловац. Давно је прошло доба љубичицама; тамо има трња и папраца.

Па страхујући погледаше за својом госпођицом, која сама без икакве пратње ишчезну испред њега у шуми.

Кроза шуму водила је стаза. Вилма мишљаше, да ова стаза мора излазити у суседно село, те чим је дрва сакрише испред очију ловчевих, стаде се по њој журити.

Дуга одећа, којој је скут морала држати у руци, сметаше јој; од јахања била је сва задувана. Али јој гроза даваше снаге слабим живцима. Њега јој ваља избавити! Само на то мишљаше, за то јој није било слободно уморити се, није јој слободно било стрепити од блиске ноћи, мрачне шуме, дивље зверади. Сваки други страх ишчезнуо је пред оним једним, да њега хоће да убију.

О, за цело ће га убити, ако га узмогну саставити с оним страшним човеком. Золтан је тако поносит, тако жесток; једна реч довољна је, да стане пред извесну смрт, а ономе човеку убити младића, којега толико љубе, толико је колико ништа. Он ће га убити без икаква милосрђа.

Ох! како мора да се жури. Стаза је тако дуга, можда је залутала. Али није. — Чује звоно да звони. Срцу јој би лакше — то је вечерње звоно; још само мало ваља јој хитати, само још донде нека је послужи снага. Шума све ређа бива, кроз дрва се виде куће, између шипрага види се Сентирма.

Даље већ не сме. Мала једна сељанка девојка тера гушчиће с поља у село; њу дозва себи.

Покорно дође дете пред лепу госпођу

— Познајеш ли ти младу госпођицу грофову? запита је Вилма благо.

— Госпођицу Катинку? Како да је не знам — ко њу не би познавао!

— Би ли јој ти хтела однети писмо од мене?

— Ако ће и неколико бити.

Вилма одмах седе на земљу и на[...] пању написа оловком на листу, и[...] из бележнице, ове речи:

»Против Золтана спрема се гроза[...] хоће да га даду убити. Некаквог чув[...] данцију по имену Дабронију подбо[...] њега; пође ли им за руком, да њих [...] заваде, Золтан је пропао. Похитајте [...] вите га. Дајте му на знање, нека с[...] тога човека, где га само види. Дов[...] одանде; ставите између њега и у[...] оружја, препречите којим год начи[...] састанак; чините ма што, да га изб[...]

Дршћућом руком сави Вилма лист.

— Носи то одмах госпођици Кати[...] буде ли је код куће, предај га грофи[...] би сви били ван куће, реци, нека га [...] пошаљу, јер то је журно, веома журн[...]

Мала сељачка девојчица гледаше [...] ћем на уморно лице у госпођице.

— Ви сте, госпођице, тако уморна[...] нашој кући; није далеко; одморите [...]

— Хвала, морам хитати натраг.

Паде јој на ум, да би малој девојч[...] бало дати какву награду за труд. Т[...] да је кесу своју дома заборавила. Одм[...] са груди иглу придевачу са смарагдо[...] је њојзи.

— Узми то као награду, па хитај[...] се не враћај, јер мене већ не ће би[...]

Мала сељанка девојчица удивљена [...] у дар, с којим ни онако не би знала [...] чини, па видећи, да се непозната г[...] опет окренула назад у шуму, и она [...] рену селу, не могући ништа разу[...] онога, што је видела и чула, одмах [...] оде у дворац и нађе госпођицу у [...] врту, ону лепу госпођицу ружичних [...] која се увек онако смешила, хтела — [...]

А како се удивила, кад опази, да [...] госпођици румених образа, кад је чита[...] лице тако пребледило, као што је у [...] било. . . .

— Мајко! викну Катинка и окре[...] тери, која за њом долазаше.

Али у који мах хтеде јој пружит[...] већ је пала и на земљу, међу бодљ[...] нове, на влажни шљунак, бесвесна, не[...]

Мала девојчица утече одатле, као к[...] год велику штету учинио, па баци [...] са смарагдом, а када дође својој [...] не могаху од ње дознати, од чега [...] поплашила.

После једнога сахата, касно у вече, излети из замачкога двора затворен интов са четири ватрена коња, а запаљени фењери показиваху. да ће се дуго ноћу путовати.

У шуми је већ било по све мрачно, када се Вилма назад кренула.

Кад је постигла циљ, дала чути своју помагању, остави је са свим она снага, која је дотле држала. Страх од самоће обузе јој душу, утрну јој живце. Она осећаше, како без помоћи, без обране иде овуда по тој великој шуми, сама самцита, а то јој пре и не падаше на ум. И стаза јој поче бивати непоузданија, као да њом није овамо била дошла. Већ не виђаше ни на коју страну никакве светлости, али од страха изгубила је већ глас; клону јој цело тело; и одећа јој се чињаше тешка; тако је нешто привлачаше доле, она велика маховинаста дебла од дрва тако је срдачно нуђаху, да наслони на њих свој уморни цветни стас, да притисне на њих своје врело чело, које јој се врти. Као да јој и дрва шапутаху, да не иде даље. . . .

Ловац, кога је на друму оставила, неспокојан очекиваше госпођицу да се врати; већ се и сутон спушташе, а она никако не долажаше. Он је стаде звати. Нико му се не одазиваше. Већ се и ноћ спусти, а госпођице никако нема.

Међу тим у Карпатфалви у дворцу владаше велики страх. Где ли је јединица ћерка? Ево је већ ноћ!

— Одмах на коње све слуге! Палите буктиње — питајте травку и грм — тражите је на све стране!

И сам велеможни господин са буктињама јаше у очајању на ону страну, камо рекоше, да му је кћи отишла.

На сред пута нађоше ловца са два коња.

— Где је моје дете? питаше дршћућим устима саветник.

— Одавна је отишла у шуму да бере цвеће и није се више вратила.

— Тражите је! тражите! виче ужаснути отац.

Па не марећи да је то туђе добро, куда сада са својим људима тумара, на све стране премеће шуму, вичући по имену своју јединицу.

Већ је по ноћи превалило, када слуга један нађе госпођицу. Тамо лежаше код корена једнога древета, наслонив главу на зелену маховину — нема, непомична, бледа.

XXI

Спадасин

— Ако је у вас добар језик, у мене је добра сабља. Ја против вас дижем глас за зеленим столом, ви ме исмејете; али станите ми на белегу на зеленом пољу, па се смем окладити, да ће за вама плакати. Ви само знате дотле викати, докле вас се ко боји, али одмах се чистите, чим вас ко добро у очи погледа. Сви сте ви јунаци на језику, али бледите пред голом сабљом. Ви пуштате на ме танке досетке, ја вам за њих враћам отворено грубијанство. Стотине и стотине људи ричу против мене: доле с њим! а ја се осврнем, и на кога сам погледао, он умукне. Тако су кивни на мене, да могу, попили би ме у капи воде; а овамо добро знају, где ми је стан; ја мога стана не кријем; за свакога ја сам дома и реч, коју ми кажу, разумем на сваком језику. А мене није моја мати до пете умакала у Лету, да ме не би нико могао ранити; ја се нисам родио у кошуљици, да ме сабља не сече, нити имам о врату какве записе, да ме не би било зрно. Па ипак тако стојим међу вама, као стуб. Већ се и сам почињем стидити себе, што у свем мађарском племству нема ни једнога човека, који би имао толико срчаности, да за своје речи стане на белегу.

Овакве и подобне речи могаху се сваки дан чути на пожунским јавним местима, где су се чувени мужеви тадањега политичкога живота обично скупљали, а долазиле су из уста онога лица, које смо ми приказали, а Тарнаварија га наказио, које ми знамо по карминском и ултрамаринском лицу и по имену Дабронија.

Свако је добро знао, с ким има посла. Рабијатан реномиста, којега су ради његових каваљерских крвавих недела протерали већ ода свуда из све Европе, те који сада за то ту седи, да као бесна звер, вођена слепим нагоном, друге људе уједа.

При првом његовом појаву одби га слободоумна странка, а конзервативци не држе за срећу, што је уз њих пристао, јер више им шкоди начелима, него ли што им користи. Због загрижљиве жестине не могу с њим да се саветују; са својим конференцијама морају да се крију од њега. Њему се ништа не може доказати, он не штује ничији ауторитет, у седницама претерује свако питање и због

тога он је најнемилији савезник, што га човек може замислити.

Његово јавно разметање добро зна свако и гледа у колико је можно, да му се клони с пута. Овај је човек у том погледу у велику добитку спрам свакога. Ко целога века својега ништа друго није чинио, него се вазда вежбао у мачевању; ко свој живот не цени ни толико, колико батрљ од цигаре што га баци; кога никада није узнемиравало, што би налик било на човечје осећање; ко се тим поноси, да сам себе не цени већма од дивље звери, за којом, када је у шуми где убију, нико не ће жалити: таком човеку нико не ће весело ићи на мегдан, него радије ће га се клонити, нека иде на другу страну, држећи да је мудро не сметати му.

Но ово изазивно понашање бејаше тим несносније, што су распре у дворанама земаљске куће почеле бивати жешће и раздраженије Младеж беснијаше, врпјаше. Једном приликом назва Дабронија целу галерију подлом, јер је на његову беседу грајала. Увређени сакупили би се у својим обичним кавaнама, држали беседе и доносили закључке против увредиоца, а када су са позајмичким подбадањем таман били највећма раздражени, тада би у кавану ушао Дабронија и подмигљиво смешећи се посадио се за какав сто, као да пита племениту омладину: да вас можда не буним?

Ту срамоту нису могли више подносити. Један од најпознатијих младих говорника, приступи му са зажареним лицем и позва беспоћника да оде из те дворане на леп начин, јер овде се никоме не допада његово лице.

Дабронија устаде са хладним, злурадим поуздањем и позва говорника, нека буде тако добар и послужи га податцима о своме стану и боравлењу.

Млади говорник баци преда њ своју карту, коју Дабронија с гордим осмехом тури у недра и с тиме поклони се и оде.

Млади говорник много се за тим разметао пред својим друговима, како ће он већ научити памети тога *mangeur des petits enfants*, тога што тамани малу децу, тога разметљивога Брамарбаса. Тако ће га исећи, да ни сам себе не ће више знати.

Два дана за тим не говораху о чему другом, до о предстојећем двобоју, који ће међу Дабронијом и младим говорником опозиције тога и тога дана рано зором бити. Тако говораху о том напред као о каквој представи у опери, коју интересовани хоће што боље да даду на знање.

Млади опозициони говорник имао је добру стару мајку, која када чу за ово смело предузеће свога јединога детета, без оклевања долети му и дотле плакаше, дотле преклињаше, докле младић посве не омекша на материне сузе. Крај њезина очајна лица заборави на претерана очекивања својих другова, од њезина јаука не могаше чути поругљива грохота противне стране и свакога знанца.

— Пођимо, синко, одавде, рече добра старица и загрли једино своје дете, хајдемо тамо, куда ни глас не допире из света, тамо ћемо заборављени живети, где нико не ће о теби говорити, но само ја, којој си ти све и сва!

Младић се колебаше, изгуби своју вољу и најзад пристаде, да са својом матером још оне ноћи оде из Пожуна, иза које у зору ваљало му је ићи на мегдан Дабронији.

О младом говорнику и не могаше се више ништа чути. По свој прилици постао је врло срећан човек, те се испунио на њему благослов љубеће матере.

Али у Пожуну орио се поругљиви грохот кад у одређени час његови девери без њега дођоше на бојиште, јављајући са стидом на образима, да им је друг изненада отишао.

Каква граја би отуда!

— Ето какви су вам јунаци! Такви сте сви ви! Јуначите се језиком и говором, а овамо сте исти онакви јунаци, какви сте и домородци!

Ову вечиту ругу морадоше увек да слушају мужеви најодлучнијега карактера. Пред светином увек су они тиме бивали обружавани, при најчвршћим њиховим становиштима увек их ово пребацивање понижаваше, тако да најзад не остаде другога спасења од овога мушкога задиркивања, него да најсрчанији међу најбољима изађе на средину, те или да смлате тога беспоћника, или да му покажу, да се не боје, што ће их он убити.

Али он је баш то и хтео.

Тадашњи политични свет спомињао је међу својим првим љубимцима младога Карпатију, у коме је младо и старо гледало узор патриотских врлина, којега су једномишљеници љубили, противници штовали, женске обожавале. Душа му је као и стас,

— Тако је. Премда поуздано знам, да ће ме и он потражити.

— О томе не може бити сумње. Али тек ја сам дошао пре њега. Кад имате времена?

— Ако ћете и сутра.

— Не раније?

— Није обичај овакве ствари свршавати после подне?

— Ви се дакле не можете са мном раније састати, него тек у јутру?

— На моју част, ни с ким не могу.

— Који је у вас најранији час?

— Шест у јутру. Раније се не облачим.

— Добро. Остало имаћете доброту да свршите са мојим деверима.

С тим оде Рудолф, оставивши остало својим друговима, која ће међу собом одредити место за састанак и врсту оружја.

Тек што су били отишли, ево Дабронији две нове походе.

То су били одасланици Золтанови.

Они га позваше на мален састанак у дунавском гају сутра у шест сахати.

— Није ми можно послужити вам пре осам сахати, одговори Дабронија, имам посла од части. Ако то свршим, најдаље у осам сахати стојим вам на услугу.

Погодише се на рок у осам сахати.

Дакле обојицу једнога за другим!

Спадасин се радоваше, од радости поиграваше. Једнога за другим, обојицу — на два метка две птице!

Наново зазвонише на вратима његове собе.

Да не долази и који трећи?

Уђе барон Миклош.

— Фратер, поче барон и не поздравивши Даброију То добро знаш, да си ти подал нитков и мени је само то врло жао, што те до сада још нисам одавде пролшибао. Али данас превршила се мера твоја и ја ти кажем: даље не! Ти си полудио, сам себи дивећи се и мислећи, да се људи тебе боје, јер те се гаде. Ту твоју веру ваља већ једном мало уздрмати. Ако се теби допада улога убојице, мени се опет допада улога крвника, те ако ти у расправе, где се боре умљем, увек мешаш своју сабљу, вредно је, да се нађе когод, који ће ти једном ту сабљу пребити о леђа. Ја се надам, да ћеш бити онде, камо те зовем.

— *Avec plaisir*! похита спадасин с одговором.

Њему је то била дивота.

— Рано у зору.

— Само то не могу чинити. У шест сахати имам састанак, а у осам сахати други.

Срдито лупи Миклош ногом.

— Да те враг носи! Не треба томе толико времена. Између шест и осам сахати има времена још два сахата; у седам сахати или ћеш доћи, или те чекам ту под твојом капијом и силом ћу те са собом одвући!

— Зар ти је тако журно?

— Да, врло журно. Јер будем ли ти дао дуги рок, може дознати главни ловачки мајсгор, па ће стати на пут састанку. Ја се морам журити.

— А од кога да дозна? рече Дабронија; ја немам стару мајку. . .

Тиме је нишанио на онога младога човека, који је утекао пре мегдана.

Барон Миклош даде му на то врло драстичан одговор:

— Фратер, ти љубиш да вазда околишиш, када те зову на састанак; да сам то знао, донео бих корбас и сведоке.

— Доста! викну Дабронија гњевно. Ту сам у седам сахати. Своје девере можеш одмах послати.

— Немој да закасниш! рече барон, окренувши му леђа. А квака на брави преломи се у његовој песници, кад отвори врата.

Дабронија пак скакаше и звиждаше од радости, бацаше своју капу у вис и дохвати из кута један рапир, тако је сам њим мачевао, као да би сваким бодом кроз срце пробо по једнога јунака мњења, који заслужује опште поштовање.

На улици нађе се Рудолф са Золтаном.

Када се угледаше, у први мах као да су се тргли били, а онда похиташе, да један другога весело поздраве.

Како се и један и други труђаше, да буде весео и добре воље! Узеше се испод руке и шетаху по пожунским улицама горе доле крај Дунава. Колико су шаљивих ствари имали један другоме да наказују! Колико су их занимале ситнице, незнатне ствари, које су сретали! Могли су о њима почети говор, дуг индиферентан говор.

Већ је било ручано доба, заиста се то могло и опазити; сахати су ишли на пет после подне. Како је то шаљива ствар, да они то не узеше на ум у оном разговору!

То је било посве наравно. А рок је био са свим кратак.

Међу тим слуга јави, да је ручак изнешен. Рудолф се мораде извињавати. Богме то није кувао његов кувар, него даје само из касине доносити; но што је може бити недостајало у избору јела, то је надокнадила радост од слатка састанка: по који нежни притисак руке, поједини поглед даде више уживања од свију пирова олимпских богова. Малена породица остаде до вечера за столом, весело шалећи се и ћеретајући. Золтан је данас неисцрпљив био у досеткама.

— Како смо се бојале за вас, рече Флора и нежно се приви мужевој руци, која је обгрлила, докле смо од вас далеко биле. Каткада човек верује, да највећа опасност онима прети, које љуби.

Јадна жена!

Баш када су у највећој опасности били они, које је љубила, она је тако мирно, тако спокојно спустила главу своју на груди једноме, а на другога смешила се.

Ови се куцнуше чашама у здравље оних, које љубе. Нека живу и срећни буду!

Дуго нису могли оно вече седити. Женске су биле уморне од нагла пута, ваљало им је одморити се. Золтан узе на себе, да их отпрати до Сенцијиних.

— Сутра у јутру у седам сахати дођи мени у стан, рече Рудолф Золтану; имаћемо нешто заједничкога посла.

— У седам? рече Золтан премишљајући; моћи ћу доћи.

— А, зар ви тако раните? запита Флора.

— Научили смо се у селу, одговори Рудолф шалећи се.

Пак пољубивши жену и дете, рукова се са Золтаном. А докле су тако весело шалећи се руковали се, један је у себи мислио:

— Добри пријатељу, сутра ћу те осветити!

А други је мислио:

— Мило дете, сутра ћу те претећи!

Золтан узе испод руке обе госпе и драге воље с њима обиђе неколико улица, да би што дуље могли бити заједно. Како је морао бити срећан!

Могао је слушати, колико га љубе. Није му била тајна, него јасна јава, да има једно драго срце, које је богато у љубави и верности и које му у овом животу нико не може отети.

У овом животу!

Морао се с њима попети и до Сенцијиних, и тамо мораде слушати, како су за њ стрепили, како ли га љубе. Када се од њих праштао, испрати га најљупкији осмех овога света и најслађи глас замоли га, да сутра у десет сахати дође по њих, да их води до Рудолфа.

Сутра у десет сахати? Хоће ли тај час сутрашњи данак и за њега донети?

— — — — — — — — — — — — —

Баш је куцало седам сахати, када Золтан зазвони на Сентирмаиних врати.

Чуо је он, кад је избило шест сахати, па и пет и све сахате после по ноћи. Чуће и осми сахат, када буде куцнуо.

Слуга отвори врата и замоли Золтана да тихо иде, јер се грофу догодила несрећа.

Золтану као да се под ногама њихалаземља.

— Шта је? запита дршћући.

— Гроф се ово јутро рано извезао, па није узимао на ум, да уза се у џепу са стране има пун пиштољ, те како се коњи поплашише, он скочи с кола, пиштољ случајно удари о точак, одапе се и рани грофа.

— Опасно?

— Можда не.

Золтан је остало разумео. Рудолф га је претекао у двобоју и добио је рану.

После једнога минута Золтан је клечао пред његовом постељом.

У соби ван Рудолфа, био је само још лекар.

Крваво одело било је тамо на софи.

Грофово лице и сада је имало исти онај спокојни израз, што је увек био на њему. Полаким, али сталним гласом замоли лекара, да му допусти за један час остати сам са Золтаном.

— Драги Золтане, рече рањеник младићу, који пред њим клечаше; ја сам опасно рањен; још по сахата бићу при себи, онда ће доћи грозница; а после другога по сахата неће ме више бити. Зашто је то било, то ти знаш добро, али никада никоме не ћеш казати. Мојој породици кажи, да сам погинуо случајном несрећом. Овом смрћу дуговао сам теби, дуговао сам онима који тебе љубе на овом свету и на оном. Ко је мене убио, због тога мора он сад оставити ову земљу и ти се више с њим не ћеш наћи. Тамо на столу мом има замотак управљен на тебе; узми га и када будеш спокојнији, отвори га и читај га: унут-

Болесница никога не трпи уза се, ван једину слепу девојку.

Каткада посве разборито говори, другдаш опет све збрка. Каткада види и у празној соби људе, којих ту нема, а други пут не види ни оне, који су у соби, него збори о пустој шуми, у којој је залутала.

Једно јутро дозва себи своју пудиљу.

— Дај ми хаљине, хоћу да се обучем.

Лиза не сме то сама да учини, него пошље чељаде, што је тамо било, да пита милостиву госпођу: да ли је то слободно?

Одмах дохита Евелина. Вилма се већ облачила; навлачи одело, обува ципелице. Тресе се целим телом, као листак јасике.

— Куда ћеш? пита је Евелина. Лекар је забранио да устајеш. Шта ћеш?

У девојке лице у један пут поцрвени, мрко погледа у своју матер, па се само даље одеваше.

Евелина хоће да је строжија; она је пита оштријим гласом:

— Зашто се облачиш?

Кћи јој одговори посве промењеним гласом:

— Јер хоћу њега да избавим. —

— Кога да избавиш?

— Њега да избавим, да га не убију.

— Кога да не убију? запита Евелина удивљена.

— Кога? кога? рече болесница са зажареним лицем, као да ви то не знате! Та ви и хоћете да га убијете! Ви! Ви!

И своју дршћућу руку упре у матер своју.

— Дете моје. Вилмо! викну Евелина устрављена и притрча јој.

— Да ме се ниси такнула! Не тичи ме! Ви хоћете да га дате убити. Али ја то не дам.

— Кога мислиш то, дете моје. чедо моје? Мило дете моје, дођи себи!

— За што хоћете да тајите? Зар мислите, да ја не чујем како сабље звекећу? Мислите, да не чујем, како се боре у шуми, како им сабље цикћу? Ох. Золтане! Золтане! Станите! Ево мене! Ја ћу тамо да јурнем, међу оштрице њихових сабаља. Мене убијте! Ох, Золтане, немој да идеш на двобој! Остави ту сабљу. Тај ће те човек убити!

Код ових речи болесница клечећи загрли матер пред собом и она могаше видети по врелим огњеним пољупцима, којима болна девојка у заносу врућице обасипаше њене груди, лице, уста, колико љуби она — не своју матер, него онога, кога они гоне.

Ах! то философија није никада казала

Немоћна клону девојка, опет је наместише у њену постељу. Она је већ са свим ван себе, бунца све којешта; али свакој речи то је крај:

— Убиће њега и убиће мене! Ох, Золтане, ох, мили Золтане!

Саветниковица стајаше јој чело главе, па дршћући вели своме мужу, који је исто тако блед, као и она:

— Гледај, гледај, па слушај шта збори!...

— — — — — — — — — —

У шест сахати борио се Рудолф са спадасином, у осам је долазио Золтан!

Између оба ова сахата падао је седми сахат. То је био рок за састанак барона Миклоша

Кад је Рудолфа убио, спадасин није утекао. Мислио је: има кад да остане још два сахата, да сврши посло са Миклошем и Золтаном, а онда може у бели свет.

Са Миклошем погодили су се на сабље. Празна дворана за балове била је одређена као бојиште.

У седам сахати били су на окупу борци и девери. Врата дадоше закључати. Девери известише мегданџије, да су потребне припреме у реду.

Ови почеше ћутећи мачевати.

Какве су дивне мишице, какав ли снажан стас и у једнога и у другога! На голој мишици у Дабровије као да сваки гуштер за себе живи и за себе се креће; песница му слободно ради, а да му се лакат и не миче, а на једно напрезање свака мишица набрекне му и само она истегне се, која ваља да зада ударац. У херкуловском стасу барона Миклоша није исти размер. Природа је у њега хтела све да што богатије начини: широка плећа његова као да су била одређена да читав свет понесу, а кад му видесмо пружену руку, паде нам на ум онај догађај,. кад се јединим песницама борио по сахата са помамним вепром. Нека те један ударац деси од ове песнице, па да си и од ливена гвожђа, отићи ћеш оном у крило, који те је саздао.

Када борци стадоше један према другоме, донеше им сабље. Ни један их дотле није имао у руци. Две добре оштре сабље, у ширину три прста, са широким гвозденим рукобраном, као што је обично у сабаља за мачевање. Могу бити сигурни, да се не ће сломити ни на какав ударац. А то ваља добро узети у обзир, када стоје један спрам дру-

іа таква мегданџије, који нису имали
. играти се на гребуцак.
юш је тада већ дознао, да је Рудолф
ен. На целом његовом лицу види се,
ıда на то мисли.
Іто га нисам претекао? мисли у себи.
рзо, господо, брзо! пожуриваше Да-
. девере, који су свршивали прописане
ности. На мене чека још један трећи.
ако ми овога Бога, рече Миклош гла-
ји приликоваше лавском рику, тај тре-
ду ће чекати на тебе!
:ислите ли, пресветли господине? рече
ија са подругљивим осмехом.
идећеш.
Ћели ли ваша пресветлост да још што
запита га спадасин са подругљивом
ости.
ишта пре, него твоју крв! викну Ми-
шчепа пружену му сабљу и тако же-
упи ногом, да се цела зграда задрма.
ица ставише се у позитуру; пружене
отакоше се; како својим избрушеним
ама једна по другој клизнуше, дадоше
тако немио звук, да се срце у човека
згрози.
један минут владаше у дворани са-
тишина. Девери се повукоше на стра-
сабље почивају једна на другој. Очи
борца траже се, Миклошеве очи с ис-
арости, Дабронијине очи са змијинском
подмигивања.
ош почиње борбу.
оким ударцем уједанпут обори про-
ву сабљу и као муња махну на њ,
по глави.
спадасин бранио спором сабљом сво-
тив овог страхотног ударца, овај би
но са сабљом и главом био тако рас-
ја ни на судњем дану не би од њега
на целина. Но у место тога уједан
кочи назад, цело тело повуче у на-
и сабљу своју уклони на страну, те
а бесни ударац испред њега прохуји.
сабље прође само на један палац од
тела.
гом тренутку већ је опет био на свом
На лицу му не виђаше се никаква за-
и поплашеност. Очи му само још јаче
као оно у искусна коцкара, који је
ика свога знао лукаво преварити.
паднутога постаде сада он нападач.
је пружио у напред, па са свим под-
ишао под противникову сабљу; лажним ударцима примораваше овога да се брани из много веће близине, пуштајући тиме њега на мање растојање.

Миклошеви девери осећаху на своме лицу ледени зној. Могло се видети, да је Дабронија много окретнији борац од Миклоша, који противникове мајсторије и лукавства у пркос својој големој снази и присутности духа не могаше увек осујетути с довољним успехом.

Већ је био приморан једним кораком уступити. Ово његовог противника учини још продрзљивијим. И он учини један корак у напред.

— Не бојте се, пресветли господине, ја ћу за вама!

Осећајући своју надмоћност у мачевању доспева и да се руга!

Гњевно измахну Миклош на ову ругу. Дабронија прихвати сабљом тешки овај ударац и пустивши га по оштрини своје сабље, на рукобрану пусти га да јед свој излије, а он одмах варљиви ударац намери на барона, један од оних поганих удараца, којима је рана неисцељива, те када барон, да би га одбио, остави леву страну своју без одбране, он са стране удари по његову врату.

Ха! оштра сабља засекла је.

Оба девера грозећи се покрише лице. Из баронова врата уједанпут шину крв широким млазом и обагри му све груди.

У тренутку за тим зачу се страхотан рик. Са слепом одважношћу јарости навали Миклош на свога противника. Виде се, како севну сабља, чу се за тим ударац — а спадасин лежаше на тлу нем и блед.

Девери притрчаше својим борцима.

— Није ништа страшно! грмљаше Миклош и заклопи своју рану руком. Цела ствар у том је, да ми је мало крв пустио. Али овај овде не ће се више борити!

Они се ужаснуше. Страшни ударац просекао је рукобран и скроз пресекао балчак скупа са руком. Спадасину остаде само батрљица од руке.

— Нека је слава Богу! рече Миклош крупним својим гласом.

Па спокојно помагаше, да му са голих груди бришу крв, докле му лекар ону страшну дубоку рану на врату зашиваше.....

— — — Ах! како смо ми (као дечаци) после неколико недеља дана трчали за њим, кад је први пут опет изишао на улицу, а рану своју, која се подмлађивала, залепио црним

фластром; како смо га један другоме показивали, те како бисмо радо били пољубили ову драгу рану и ону руку, која је вратила!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Равно осам сахати избијаше, кад Золтан стиже у луг. Његови девери већ су га чекали.

До полак десет сахати нема никаква гласа од противника. А тада дођоше му девери.

Одоше до Золтана и извинише свога борца, што је изостао, а он нити ће се овога пута, нити икад више моћи борити, јер у дв једном пре тога *изгубио је своју десну*

Золтан осети, како му по души прође ледена језа. Зар није то била одступ душа Рудолфова, која га је у невидовн лику бранећи окружавала, а сада оде од да далеко, далеко, тамо на небеси даде чуна онима, којима је реч дао, како се рао за њихово једино чедо....

(наставиће се)

РУКАВИЦА

(Од Шилера)

Испред баште, где лавови стоје,
А у кругу све господе своје
Краљ Франц седи,
Борбу чека и на доксат гледи,
Где су госпе, накићене, биле
Од лепоте венац начиниле.

Прстом маче, заповест истаче,
Врата шкрину, а лав из њих вину.
Презно лази,
Немо гледа, пази,
Протегљи зјало,
Гривом тресну мало,
Па се протеже,
И доле леже.

Краљ опет муком,
Даде знак руком,
И тренут друга
Врата одгурну,
А на сред круга
Сад тигар јурну.
Кад лава позн'о,
Заурла грозно,
Репом је бесно
О себе тресн'о;
Језик плази,
Лава обилази,
Зазире, бежи,
А мумла режи,
Па кад се протеже,
На страну леже

Краљ опет даде знак,
И за тренутак
Леопарда два,
Беснила пуна обадва,
На поље кроче,
На тигра скоче,
Ал' он их шчепа шапом замашном
А лав са риком страшном
Диже се на шапе две —
Па опет мирно поста све.
Леже звери,
Једна другу мери.

Ал' у једном са доксата таде
Рукавица међу звери паде.

А витезу Делоргу протепа,
Смејући се, Кунигунда лепа:
„Ако мене баш онако желиш,
Као што ми сваког часа велиш:
Иди, доле стигни,
Рукавицу дигни."

Витез полети
Хитрим скоком,
И доле слети;
Сталним кроком
У ограду стиже,
И измеђ звери
Рукавицу диже.

Сви се диве, грозе, понајвише гос
Ал' он мирно натраг с рукавицом д
Са свих страна хвала заори се б
А *њена* усташца, малена и руjна,
Што се отварају к'о гонце од руж
Прељубак му осмех умиљато пруж
Али витез бесно рукавицом тресн'
Те усташца њена заклопио мала,
Па јој рече: „Нека, не треба ми хв
Окрену се од ње, гледати је прес
Па је таки презре и остави с мес

Влад. М. Јовановић

било би (*indirekt*), *околишењем, стрампутице, посредно.*

275. „Ви морате знати“, то је по немачки (*ie müssen wissen*). Српски се каже: *треба да знате, ваља да знате.* — Па онда, ми не преводимо личне заменице пред глаголима (*ich, du, er, sie es man, wir, ihr, sie*), јер имамо *наставке за лице* састављене са самим глаголом, као: *м, ш*, (*т*), *мо, те, о*-н(*т*) = *ж, у* или е-н(т) = *ж, е,* на пример: *зна-м, зна-ш, зна, зна-мо, зна-те, зна-j-у.* А само кад се удара гласом на заменицу, онда се говори: „*ми знамо* а не *ви*“, и тако даље.

276. Још кад наука о природи беше младолетна, једној природној каквоћи или сили, која се налази код свих тела, наденуше име *vis inertiae* „ленивост“, а то је својство, по ком тела желе да остану у оном стању, у ком су, то јест ако се крећу, да се и даље крећу, а ако су у мирном стању, да и даље остану на миру. Сад, *inertia, нерадња, леност* подноса за мирно стање, али шта ћемо са особином кад тела (на земљи или небеска) хоће и даље да се крећу, како се и то може рећи: по својству „ленивости“? Немци то својство зову данас *beharrungs-vermögen.* Западни Јевропљани *perseverance, persistence, persistency, insist upon.* Ми бисмо га могли звати *остајност.*

277. Немачко *und* преводи се српски на различне начине, као: *и, па, те, а.* Најпростије је рећи: *и*; — *па* је, кад нешто за тим долази; — *те* се говори, кад што долази као последица нечега; — *а*, показује противност.

На пример: „Пошета миш по рафу, *па* обори сунђер, *те* ми разби главу“, рекла пренежна сарајевска госпа, која беше са свим здрава, па док је муж отишао и вратио се с пазара, а она легла у меке душеке. — Ја стојим, *а* ти седиш. — *а* шта он вели? — И немачко *auch* (*aussi*), преводимо ми са *и* (*тако исто, такођер*).

Према томе није добро: „између краљевине Хрватске и Славоније *те* краљевине Угарске“, него ваља поновити предлог: — — *и између* краљевине Угарске.

278. Не каже се: „и овом *згодом*“, него: и овом *приликом*; јер *прилика* значи: *occasion, gelegenheit, anlass,* — а *згода* је више: *удесност, угодност, bequemlichkeit opportunitas.*

279. Француско *ni — ni,* и немачко *wedernoch,* преводи се српски *ни — ни,* као: *Ни* лук јео, *ни* њим мирисао. — Тако се исто каже: Нема *ни* једнога, (*auch nicht, nicht einmal, nec*).

Према томе не ваља: „А није га Хрватска *нити* родила“ него; — — *ни* родила. — „Он нити не зна“, место: Он *и не* зна.

Нити се ретко говори, баш кад се на њега удара гласом, као:

Нити грми, нит' се земља тресе,
Ни се бије море о мраморје,
Ни се бију на Попина(х) виле; —
И ту Раде тврда срца био,
Ни се миче, *ни* душицом дише.

280. Од основе *превук-* у глагола *превући,* зове народ онога, који нешто превлачи, — *превỳчâр.*

281. Не ваља: „због *наступелог* неспоразума“. Само глаголи на *ети* (*јети*), могу имати по источном говору глаголски придев на *ео, ела, ело* (*ио, јела, јело*), на пример: *остарела мајка.* — А *наступио,* има: *наступило.* — У осталом, само партиципи од средњих глагола врши често службу придевску (простога придева).

282. Неки „лениру“ надевају име „правачник“. А како би се онда рекло: *liniiren, linien ziehen?*

Lineal се у другим језицима зове: *regolo*; *une règle*; *rule, ruler*; а радња њим каже се: *rigare*; *ligner, tirer des lignes*; *to rule, draw lines.*

Према томе, најпростије би било рећи: *правило*» „*правилити*“ (као: *мастило: мастилити*). Али како *правило* већ има своје особито, утврђено значење; то предлажем, да се та ствар и радња зову од *врста* (*linea*): *врстар* (*lineal*), *врстарити; вући, повлачити врсте, редове, пруге, црте,* (*цртарати, цртарнути, цртарије*).

283. Гдекоји мисле, да су бог зна како лепо српски рекли, кад место речи *посланик* кажу: »поклисар“, које је грчко *ἀποκρισιάριος.* — У старом словенском има назив „посълъ“ која би српски гласила *посао,* али се не говори као проста реч, него само у изведеној: *посаобина,* (посао-ба-ина), то јест *посланство.*

284. У речнику има реч *стâд, der stand, status,* са примедбом да је „стајаћа“, то јест да долази само у песмама, и то у 6-ом падежу: Ђе се нађе, онђе стаде *стâдом.* — Та основа долази и у изведеној речи: *нѐстадак.* — Иста реч, кад већ једном значи: *стајање стôјницу,* стање у опште, онда може значити и *на по се,* као и немачко *stand*: *den ort und die art des dstehens, die stellung,* дакле *стојиште* и

Невоља и беда, то је име право
Што у овом свету точак среће креће,
У такоме друштву овај живот худи
Заједнички с нама своме крају леће.

Па да срећан будеш код таковог чуда,
То би било више него луда жеља,
Где поточић среће за другог кривуда,
Отуда те беда злобним оком стреља.

Па сав живот драги на ружицу личи,
У мирису цветном са пролећем сјаје,
Увене ли цветак са мирисом дивним,
У награду тад ти зрео шипак даје.

Шипак теби, мени, и целоме свету
Што се бутун витла као коло бесно,
Сваки боље хоће, сваки боље тражи,
На широкој земљи људима је тесно.

Неки круну хоће, мало им је ово,
А за злато други и демону служе,
Отимају, глобе, где год кога нађу,
Док најпосле листом не затегну уже.

Е па кажи сада, нису л' људи криви
Што их већа беда сваког часа срета?
Не ид' таким путем, па ћеш срећан бити,
Задовољство тад ти око прага цвета.

Смири жеље пусте, што ти живот муче,
А када те туга за сујетом свлада,
Ти к'о Козак руком презирући мани
И весело ватај за чашицу тада.

Певај, играј, скачи, у весељу томе,
Нек се живот цели око нас окреће!
Угледај се на ме, следуј трагу моме
А нико ти, веруј, замерити не ће.

Ну ја видим, ти се смејеш свему томе,
Ал' ће доћи време да се кајеш горко,
Није залуд некад неки мудрац каз'о:
«Што је мокро, оно мора бити мокро!»

Што је мудро, то ће увек мудро бити!
За то слушај савет, махни твоје ћуди,
Заборави прошло, немој сузе лити,
Па похитај амо, не бежи од људи!

Мислиш да су они узрок болу твоме,
Срце су ти, велиш, похарали грдно?
Е мој брате мили, кривица је твоја
Што га ниси болан затворио тврдо!

Видиш њина срца како мирно леже
К'о у пола дана, сред поноћнег часа.
Да, ал'опе груди тврдога су кроја,
Тврђег него сама Вертхајмова каса!

Па сад, здрав ми буди! То су жеље моје,
А да ти их дајем све из срца чиста,
То ми веруј, друже, кад ти кажем само
Да ме ове жеље не коштају ништа!

Драгутин Илић

НОВА ПЛАНЕТА (224)

ОД СЕЛИМА

Ми живимо у времену брзих догађаја; точак времена данас се брже окреће него икада; куд год се окренемо, свет напредује — напредује на сваком пољу, у свакој струци заната, вештине и уметности, — напредује често у скоковима.

Док је један Американац изумео машину којом се за *један* дан неколико хиљада књига много боље може повезати, него са сто радника; док су парисне модискиње четвороугласте сунцобране и Едизон његов фонограф изумели, дотле је већ други изкомбиновао једну справу, која ти сама сваковрсне бројеве међу собом помножава — дели из њих корен, па чак и *логаритме* изводи, те ти тако много времена, труда и *грешака* уштеди — јер она греши само ако *сам* грешиш. Кад је данас питање, како да се нека варош осветли, то се скоро више и не води рачун о осветљењу ваздушним гасом, него се тражи електричка светлост. Електрика нам већ тера читаве железничке влакове; од електрике се с пуним правом ишчекује у ће нам и пару на бродовима као кретна снагу унеколико заменити.

Јапанска војска је тек пре краткога времена променула своје стреле, и сад се наоружала са острагушама најбољег система

— једном речју, у свему се напредује, у свему се исправља и поправља, па чак и само „небо“ не остаје неприкосновено.

У старо доба знало се само за 5 планета: *Меркура, Венеру, Марса, Јупитера и Сатурна*. Сатурнова путања беше за дуго и дуго крајња међа нашега сунчаног система — све до 1. марта 1781 год., кога дана чувени Вилим Хершел помоћу свога големог дурбина (од 20 стопа) не нађе *Урана*.

Сатурн одстоји 200, а Уран 400 милијуна миља од сунца — у „небо“ се дакле једним скоком за дупло веће одстојање завирило.

У простору између путања Марса и Јупитара, једној празнини од 70 милијуна миља унаоколо, замишљали су неки астрономи већ пре 100 година, да ће се временом још једна планета наћи и одиста 1 јануара 1801 год. (п. р.) калуђер Пијаци у Палерму насрне на ту само од неких ишчекивану планету и назове је *Цересом*.

„Насрне“ — рекох! Да! Јер Пијаци ју је нехотице нашао, приликом када се трудио да карту звезданог неба поправи. Првог јануара дакле он исправљајући карту спази једну звезду 13-е величине, која на карти не беше означена — он ју уметне. Другог вечера он се зачуди, да је дан пре поменутој звезди сасма погрешно место на карти дао, јер она беше у ствари на неких 30 минута даље према западу, него што то карта показиваше — те грешку опет исправи. Кад треће вече завири дурбин, његова звезда беше према јучерашњем положају на дуплом одстојању од првобитног свог места и сад тек Пијаци поче сумњати и размишљати, да ли ће то бити каква нова планета. На његову превелику жалост, небо се наоблачи и он кроз три недеље дана не доби прилике, да *погледа* дурбином у ведро небо. После овог рока од његове планете ни трага ни гласа — телеграфа, железнице и пороброда тада не бејаше, те док су његова писма по Јевропи на своје адресате стигла, прође богме много времена — неколико месеци. Осим тога, његова посматрања и прибележени елементи бејаху доста површни, јер у почетку не знађаше с киме је имао посла; од места, где је звезду први пут угледао, па до оног где се за облаке сакрила, не беше више одстојања, него колико би три месечеве плоче, упоредно замишљене, заузеле простора; свака нада беше узалуд; математика не имађаше формула, да из толико много непознатих елемената израчуна путању новога госта и место му, где се за који дан налазити мора.

Но свет напредује, напредује у скоковима! Гаус, тада још младић од 24 години изиђе пред свет са новим математичким формулама; он израчуна путању нове планете, назначи јој место за све дане те године и — планета *Церес* (1) нађе се на основу тога рачуна једног и истог дана од два посматрача на два разна места. Гаусове формуле и дан данашњи играју велику улогу у вишој математици.

Но у место те ишчекиване *једне* планете, већ 16. марта 1802 год. нађе *Олберс* у Бремену *Палас-у* (2), другу таку планету између путања Марса и Јупитара. — *Хардинг* у Лилијенталу 20. јула 1804 год нађе *Јунону* (3) а *Олберс* опет 17. марта 1807 год. *Весту* (4)

Скоро 40 година пролетише а није се нашла никаква нова планета, и тек 1845 нађе *Хенке* у Дризену пету од тих малих планета, којој даде име *Астреа* (5). 1846 год. добисмо једну велику планету: изван путање Урана, т. ј. *Нептуна*, која од сунца одстоји 600 милијуна миља и коју је француски научник *Ле Верје* рачуном нашао, а није ју нико пре видео, базирајући свој рачун искључиво само на неправилности примећеној у лету Урана на његовој путањи.

Од године 1847 па до данас није прошла ни једна и словом ни једна година, а да се у коло ових малих планета није барем по једна, а у по некој години и њих више (до 20) уврстило, тако, да је крајем 1860 год. већ њих 62 крајем 1870 год 112, а крајем 1880 год. 219 било.

Астроном Ј. Пализа у Бечу открио је 19 марта т. г. 224. такову планету (Планетоид — Астероид).

Пализа је неко мало чудовиште међу астрономима, са феноменалним даром за посматрања те врсте. Као проналазач нових планета он је један од најмлађих, јер се као такав тек открићем планете *Аустрије* прочуо, коју је $^{6}/_{18}$ марта 1874. год у Поли са звездарнице хидрографског завода угледао

Именом *Аустрија* хтело се да нагласи, да је то прва планета, коју је Аустријанац а у границама аустро-угарске државе пронашао.

Но овим открићем Пализа беше само повукао поворку читавог низа других таквих до тада још непознатих и невиђених планета, које он, сав научни свет изненађујући, само једну за другом ређаше. Тако нађе још исте године *Мелибеу* (137), и *Сиву* (140). Године 1875 нађе *шест* нових међу којима *Полана* (142) (као споменик вароши Поли намењена); године 1877 видимо га са *једном*, године 1878 са *три* такове планете, а 1879 год. он своје коло отпоче већ 5. фебруара (као *први* у тој години) са *Наузика-ом*, уз коју не мање него још *девет* других њезиних друга за собом повуче, те их тако у тој години имађаше свега *десет* т. ј. *равно* толико, колико се од стране других астронома *целога* осталог *света* у истом року нових планета пронашло.

Већ су неки почели, да Пализине успехе приписују „ведрини италијанскога неба“, кад — али Пализа буде, по што је до 18 септембра

1880. год. у Поли још 5 нових планета пронашао, — оданде у Беч премештен.

Тек што је тамо приспео; тек што се на новом месту оријентовао и са инструментима се мало упознао на које не беше навикнут: он већ 11 фебруара 1881 год. нађе залуталу и из вида и рачуна изгубљену *Јуеву* (први пут од Уетзона (Watsona) у Пекингу нађену) а 7. маја исте године придружи јој још и планету 220. (Виндобону?) која је на целом свету *једина* нова планета за ту годину И то беше под „магловитом небу светске вароши Беча."

Петерс у Clinton-у у Сев. Америци пронашао је до 7. маја 1881. год. свега 40 нових планета — Пализа само 29. Но док је Пализа своју каријеру као проналазач планета тек 19. марта 1874. год. почео видимо Петерса као таковог још 17. маја 1861. год. дакле скоро година пре.

Бечка звездарница у овом тренутку већ намешта свој велики инструменат, који је за цену од 68.000 форината у Единбургу дала да се изради. Нема сумње, да *224. планета* не ће бити последња, коју ће астрономски свет и Пализа још угледати.

Новим инструментом Пализа ће само нове славе да стече, а за кратко, врло кратко време појавиће се сад овде, сад онде, све већи и већи, све бољи и бољи инструменти, јер свет напредује, напредује у скоковима; што је данас најбоље, од тога има сутра већ нешто боље; точак времена брзо се окреће; што јуче беше на врхунцу техничке вештине, то је данас већ опало и своје место новом, бољем проналаску уступило.

ПАМЕТАР

МЕСЕЦ ЈУЛ

1 (12) јула 1737. Ћесарска војска под принцем од Лотарингије и ђенералом Секендорфом пређе границу међу Јагодином и Параћином на што Турци без боја напусте Крагујевац, Карановац, Гургусовац, Шупељак, Бању, Ражањ, Сврљиг и Алексинац.

2 (14) јула 1849. Код Хеђеша у Бачкој победе 22,000 Мађара бана Јелачића, који је имао 8000 момака, и нанесу му осетне губитке. Бан напусти Бачку осим тителскога брда. У боју избавише Срби Кикинђани опкољенога бана. Капетан Давид Ђурић спасао је резервну муницију и једну батерију 12 фунташа топова.

3 (14) јула 1797 поседоше Црногорци Будву и држаше је до 17 (28) авг. а тада је предадоше ћесарском ђенералу Рукавини.

4 (16) јула 1829. умре у Милану Симеон Стратић, рођен у Задру 1733. г. Са 24 године постао је професор медицине на университету у Падови. Славан математик и природослов. На павијанском свеучилишту често је заступао славнога Волту. Написао је 25 разних дела латинским и талијанским језиком.

5 јула 1279. Которани начине са Дубровником уговор за међусобне трговачке олакшице, као још и за то: ако би српски краљ хтео заратити на Дубровник, да Которани по могућности гледају да рат предупреде; а ако би се рат ипак заподео, да Которани у извесну року пошљу посланике, који ће израдити мир користан за Дубровник.

6 (18) јула 1824. умре у Бечу Јован Стајић, сликар, родом из сремске Митровице. Било му је 26 година. Имао је много дара, особито је добро цртао, али по упливу тадашње бечке школе колорит му је материјалан и хладан.

7. јула 1515. поразе Турци код Жрнова (Авале) испод Београда ердељског војводу Јована Запољу.

8. јула 1167. Мађари са савезницима Немцима ударе се код Земуна са Грцима. Уз Грке били су Немањини Срби као савезници и они својом навалом реше победу на грчку корист. Многе тисуће Мађара погибоше, 7 њихових жупана допадаше ропства.

9. јула 1561. умре велики везир Рустем, зет султана Сулејмана I. Био је син српскога сељака из сарајевске околине. Стасом омањи, ватрених очију, црвен у лицу, оштроуман, енерђичан, у уживању умерен, вешт у послу, добра памћења; био је мргодан, али је знао бити и љубак. Грабио је новаца, али је и штедио. На једној соби у царском сарају, у којој је било склоњено благо заостало по његовој смрти, дао је Сулејман I. ставити натпис: Новац добивен Рустемовим старањем.

10 јула 1423. од Андроника Палеолога, брата грчкога цара, купе Млечићи за 50,000 дуката Солун и околину му.

11 (22) јула 1739. велика битка код Гроцке испод Београда, у којој велики везир Хаџи Ауз (Ајваз) Мохамед паша, родом Јагодинац, разби ћесарскога ђенерала Валиса. Ћесареваца погибе преко 5700, рани се преко 4500. У ћесарској војсци борила се и српска милиција под пуковником Рашковићем. Народ у Србији преситио се политике, коју је Беч према њему упражњавао, зато је ишао на руку Турцима, услед чега Аустрија брзо изгуби Београд и Србију.

12 (22) јула 1682. (пре 200 година) Ћесарски ђенерал Херберштајн из Карловца падне са 1300 момака под градић Бунић у Лици, који му се сутра дан преда. Бунић би спаљен

и разорен, а 4 топа из њега бише у Карловац однесени. Бунићку турску посаду, која је одлазила у Бихаћ, дочекају ноћу 300 личких Србаља („власи“) и већином је побију.

13 јула 1578. арцидука Карло, ћесарски намесник у Хрватској и славонској Крајини, удари темељ тврдињи на Купи, која се по њему назвала Карлштат или Карловац. На грађење ове тврђаве дале су Штајарска, Крањска и Корушка 350,000 фор. и још многе работнике. У темељ Карловцу метнули су 900 турских глава.

14 (26) јула 1815. бој на Дубљу у Мачви, крвав, али срећан по Србе. Војвода Милош Обреновић заробио је Ибрахим пашу Марашлу. У боју погибе славни јунак Милић Дринчић и млади Сима Ненадовић, најмлађи син Алексе Ненадовића, кад је као војвода јуришао са ваљевском пахијом. С овим је прекинуто војевање војводе Милоша и почето је погађање са Турцима, које је увенчано било најлепшим успехом.

15 јул. 1230. српски краљ Радослав Немањић потврђује повељу српскога краља Ђорђа од 15. авг. 1115, којом су Котору дати: Превлака, Луштица, Цариглава и сва равница до Грбља и земље до мора.

16 јул 1544. Ћесар Фердинанд I. издa привилегију, којом је српске ускоке у Жумберку ослободио од свака земаљска приреза, царине, малтарине и армиције, као и да могу бесплатно уносити со; али су зато имали увек чувати крањску границу од Турака. Ови ускоци дошли су 1535 г. из јужне Босне, било их је 3000 душа и били су махом православни Срби; наместили су их у Жумберку између Хрватске и Крањске, коју су тада Турци опустошили били. После су силом и петљанијама којекаквим ове ускоке поунијатили. У Жумберку је прави почетак војничкој граници, као што је до скора постојала.

17 јул. 1393. по опсади од 3 месеца дана и пошто је у боју победио цара Срацимира, син султана Бајазита, Челебија, отме Трново и затим друге бугарске градове.

18 (28.) јула 1649. пред Судом, градом на Кандији, које су Турци опсели, погине од млетачка топа капудан паша Војнак Ахмед, бугарска потурица од Разграда.

19 (29) јула 1689. Хрватски бан уништи код Костањевице турску војску од 5000 момака, отме 11 застава и више стотина коња.

20 јула 1382. (пре 500 година) мађарски краљ Лауш I. потврди Котору права и повластице.

21 јула (2. авг.) 1808. Црногорски митрополит Петар I. Петровић начини мир са скадарским пашом.

22 јула (1. авг.) 1664. Ћесарски војвода Монтекукули разбије на Раби код Санкт-Готхарда великога везира Мехмеда Ћуприлића. Турака погине преко 10,000 и ћесаревци добију велик шићар. Срби и Хрвати разбили су турско лево крило. После 10 дана начини се мир, који остави Турцима полак Мађарске. Међу погинулим Турцима било је 30 ага, јаничарски ага, босански везир и царев шурак Исмаил паша. Овај Исмаил био је родом Херцеговац. Био је чаушбаша прво везиров, онда султанов; 1659 г. умирио је у Азији бунтовнике, којом приликом посекао је 6000 глава; 1660 г. постане будимским везиром, а 1663. г. кајмакамом у Цариграду и затим пашом у Азаку (Азову). Млетачки посланик у Цариграду овако га описује: »Човек висок, претио, велика носа, дуге браде, кестенове боје; глас му је звучан и усиљава се да се показује страшан. Хришћаном је смртни непријатељ, а свереп је у највећем степену.

23. јула 1189. Српски велики жупан Стефан Немања I. дочека ћесара Фридерика I. Барбаросу код Ниша, угости њега и војску му и даде овој многу храну, а ћесару богате дарове; зато даде њему ћесар грб: бела двоглава орла у црвену пољу. Овај грб обновљен је са обновљеном српском краљевином.

24. јула (3. авг.) 1623. Шпањолски краљ Филип III. даде највећи шпањолски орден Дубровчанину Ђорђу Домиту Тасовићу од Неретве за велике услуге учињене на мору. Ђорђе је у велику уважењу био и у флорентинскога херцега Фрање Медича. Брат његов Стефан био је шпањолски адмирал; а ујак им је био шпањолски адмирал Дубровчанин дон Педро Охмућевић.

25. јула 1420. Млетачки капетан голтра Петро Лоредано прими кључеве града Котора, који се предао у млетачко поданство, на саборној цркви св. Трипуна пободе се застава св. Марка и Которани се закуну верношћу Млецима.

26. јула 1315. Умре српски архиепископ Сава III који је управљао српском црквом од 1308 г.

27. јула 1521. узму Турци Сланкамен.

28. јула 1597. На чардак један на две миље испод ћесарског окола код Ђура нападну 200 Турака ноћу на шајкама. У чардаку били су Срби, који Турке добро дочекају, 13 их убију, нашто остали уступе. Арцидука Максимилијан, који је заповедао ћесарском војском, свакоме од тих Срба, који су били на чардаку, даде по месечну плату на дар за показано јунаштво.

29. јула 1502. Српски деспот Јован Бранковић са 10,000 Срба порази Турке под Зворником. Турци му нудише део Србије и Босне, ако ће им израдити да се помире са мађарским краљем.

30. јула 1454. Преда се Турцима рудничка Островица, на што им се предаду и остали српски градови у оном крају. Њу је опсела била велика војска и Срби су се предали тек после дуге и упорне опсаде.

31. јула 1478. Млечићи предаду Жабљак Турцима без отпора.

јула 1482. (пре 400 година) Змај-деспот Вук Бранковић, кнез Павле Бранковић и вара-

дински заповедник Петар Дојчин (Доција) разбију код Бечкерека смедеревскога пашу, који је пустошио Банат.

јула 1692. По Бачкој испод Осека пљачкаше 280 Срба; на дунавској обали ударе на њих 800 Турака и отму им плен; да би своју муку повратили, ударе Срби очајно на јаче бројем Турке и по љуту бoју већином их побију и поврате плен.

јула 1795. Појави се у Крњешевцима у, сремској граници, куга и помори скоро цело село, али даље не оде у границу, јер јој се стало на пут. Зато продре у паорију и морила је у Иригу. Нерадину, Гргетегу, Ривици, Јаску, Крушедолу, Шатринцима, Вуковару, Радинцима, Гргуревцима, Бешенову, и Каменици. Најжешће је беснила у Иригу, где је од 4818 душа остало у животу 2270, онда у Нерадину, где је од 968 душа остало 425 у животу. Свега је тада од куге умрло у Срему 3436 душа.

ЛИСТАК

(Летопис 129.) Не ћемо говорити овде о свима чланцима, који изађоше у тој књизи органа Матице Српске, него само о једном: Урош Стеф. Несторовић и његове заслуге за школе, од Ђорђа Рајковића.

Господин Рајковић је специјалиста у нашој књижевности прошлога и у почетку овога века. Познати су његови Библиографски Прилози, Грађа за историју штампарија (Стеван Новаковић), Лукијан Мушицки, Павао Кенђелац, Манојло Јанковић, Писма разних књижевника, и сад ето Урош Несторовић. (Остали његов рад тиче се: политичке историје српске, или црквено-народне (сабори, црква св. Спиридона у Трсту, владика Арсен Радивојевић), народних умотворина (приповетке, пословице), живота знаменитих Срба (Ђенерал Љубибратић), и тако даље]

Ко год зна, како је већ врло тешко добављати таке податке, и по томе какав је то спор, пипав и заметан посао, и мучан рад, тај ће г. Рајковићу с нама заједно бити захвалан на такоме труду његову, тим пре, што млађи књижевници не показују баш да имају много смисла, воље и спреме за сличне историјске радове, (већином су то *ситнице* према *крупним пословима* као што су, на пример То и то, са гледишта савремене науке, или Идеје тога и тога философа или публицисте, и тако даље); али, без тих претечних послова без таких *есеја* (огледа) и монографија (јединописа) не може опет бити историје српске књижевности, *у пуном смислу речи.* А шта нам може бити прече од историје српскога народа и српске књижевности, и свега онога што се тиче наше народности, ма колико да нам и остало није на одмет?

Рајковић нам казује, како је У. Несторовић рођен у Будиму 1765, како је философске науке слушао у Вратиславп, у словенском крају *Германије*, а правничке у Бечу, па онда наставља:

„У почетку овога века, до прве му десетине, стајали смо са школама веома лоше: проинспектор велико-варадског округа Везилић умро, а Вујановски, директор сремског славонског и хрватског округа, као и Мразовић, директор бачког округа, под теретом својих година клонули снагом, не могући више обилазити школа ни бринути се о њиховом напретку. Завлада млакост и засталост у школскоме животу, изби на површину чемерно стање гледајући на учитељски метод и заит. Овоме злу доскочено је тим, што је Несторовић 1810 наименован за *врховног надзорника* свију православних *основних школа* у Угарској."

Несторовић је обишао готово сва места, у којима наш народ живи, старајући се да као што ваља промотри стање школа, да позна учитеље и ученике, да извиди тужбе и мане. У свом главном извештају, који је цару поднео, навео је све сметње, прегнувши свом снагом поштене воље, да их отклони.

Као најпречу потребу уочио беше, да се заведу три *препарандије*, (учитељске школе), у којима ће младићи из српског, влашког и грчког народа, који желе постати учитељи, имати прилику, да уз потребно за тај смер изображење добију уједно и потребну поуку, те да тим и народ има јемства, да ће његов подмладак бити поверен добрим и поузданим рукама.

Учитељска школа за Србе би основана у Светом Андрији 1810, а отворена 3 новембра 1812. Наставни предмети беху: педагогија, методика, историја краљевине Угарск , писмени састави, алгебра, земљопис, немачки језик, катихетика, црквено појање и типик Професори бејаху: Павле Атанацковић, свештеник из Сомбора (потоњи владика Платон), Кузман Јосић, Василије Булић, свршени медицинар, и Димитрије Исаиловић, који је пре тога био професор у вишим разредима карловачке гимназије. Школа та свршивала се испрва за 15 месеца (3 течаја), а од 1815 за 2 године (4 течаја).

Први директори основних школа били су: Ђорђе Петровић (за округ будимски), Глиша Гершић (за окр. сремски, славонски и хрватски). Гаврило Бајчевић (за окр. бачки), Лука Кенђелац (за темишварски), Мојсило Арсић (за карансебешки) и Гаврило Константиновић (за проинспекторат велико-варадски).

„Несторовићевим настајањем поче се поправка школске ствари народу ослађивати.

Многе општине повисише својим учитељима годишњу плату, како у готовом новцу тако и у житку. Многа места подигоше станове за учитеље, или им одредише пристојни додатак на стан, а тога свега пре није било. Почели су набављати школске намештаје из општинске касе. Где школе физички не могоше сместити у се децу, која су школу многобројније походила, од како Несторовић дође на управу, ту се живо поче дозиђивати и раширивати. Где школа беше препуњена, те где један учитељ није могао смоћи, ту би намештен и други учитељ".

Још на своме првом путовању по народу препоручивао је Несторовић, да се оснује *школски фонд.* Главнија места прва се одазваше, те се и друга стадоше на њих угледати; прота Јован Драгић завешта 10,000 фор.: народ даде доста добровољних прилога. Фонд тај одређен би, да се из њега плаћају окружни директори, и да се општинама, које учитеље не могу довољно да плате, у то име даје помоћ. Његовим старањем заведен је по свима црквама и *трећи тас,* који ће ићи *на школе*. Доходак намењен беше учитељској школи, које на плате професорима, које одличним ђацима на стипендије, књиге, одело и т. д. — Школски се фонд множио и *додатком к учитељској плати* (10 на сто).

Више се пута догађало, да су поједини људи на умору хтели завештати лепу суму новаца *на школе*; али су их свештеници одвраћали од тога, како би само све остало црквама.

Тако је дакле Несторовић 1811 положио темељ свима својим родољубивим напорима, јер му је стару систему из основа покренуо, а место ње завео нову, која је народном духу одговарала; 1812 отворио је учитељску школу; 1813 приредио за штампу нове књиге, *на народном језику*; 1814 послао многим општинама спремљене учитеље, и оснивао школске фондове; 1815 установљен је одбор („депутација") за скупљање и умножење главнога *школског фонда*; 1816 премести се учитељска школа у Сомбор, где је основао *српску библиотеку.*

Али ни реакција (противна радња) није изостала. Књиге за основне школе, које су написали професори Исаиловић, Атанацковић, и Булић, бише враћене од угарске дворске канцеларије, *што су написане простим језиком, онако како народ говори.* Види се, да рукописи беху прошли митрополитову цензуру. Узалуд је Несторовић молио, да се за преглед ње њихово одреди одбор, који не ће тако једнострано судити. Митрополита је пекло, што се више не постављају за учитеље једино богослови, те би онда у основним школама остало само славенисање.

Године 1824 доби митрополит Стеван (Стратимировић) од крањ. консилије забрану, по којој богослови не могу бити учитељи, ако не иду у приправничку школу. Од то доба виши клир не престаде бацати се каменом на Несторовићеву славу; летеше тужбе једна за другом; летеше извештаји, да се и у богословији предају педагошки предмети, те да је препарандија луксус; учесташе молбе, да се укине поменута забрана. Године 1825 отиде краљ. консилији поновљена тужба митрополитова.

Несторовић, гледајући каква погибао прети милом му рукосаду, поче очајавати сам о себи. "Мира, мира! Ја сам распре већ до грла сит!" уздахнуо би који пут у кругу својих пријатеља. Уморен и измучен, истрошивши сву снагу у племенитој борби, те поздрављајући смрт добродошлицом, умре још исте год. 1825.

На годину дана после тога (31 јула 1826), пише митрополит консилији, како је проширио течај своје богословије на три године..... и како се празна учитељска места могу згодно попунити богословима, те се тако мора узети, *да су препарандије посве на одмет, особито кад их немају ни друге народности ни у Аустрији ни у Угарској.*

Препарандија, до душе, није после тога по жељи митрополитовој укинута, али је једва душицом дисала: место врховног надзорника свију православних основних школа не беше коначно попуњено све до 1841, и Несторовићев рукосад, бијен мразом нељубави, још дуго после њега не могаше напредовати.

Али данас — каква радосна промена! Шта би рекао Несторовић, да може данас устати, да види мили свој рукосад, како гране поносито шири, како цветом цвета, како дивно плода носи! Данас су по свима основним школама нашега народа уведене књиге на «простом„ српском језику, као што је то и Несторовић тражио. Деца нам се данас уче свесније и удесније.

Довде Ђ. Рајковић.

Веома је важан податак, што митрополит Стратимировић каже, да у Аустрији и Угарској 1826 не беше ни једне учитељске школе, осим српске у Сомбору, која је тада навршила била своју 14 годину. Срби у опште више се угледаху на протестанте у Германији, него на католике у Аустрији и Угарској. Доситије и Манојло Јанковић у Липисци (1783 до 89), а У. Несторовић у Вратислави! Први директори карловачке гимназије (1790) беху протестанти, чешко-словачке народности: Ј. Грос, А. Волни, Руми, Магда; а тако и новосадске (1810): Павле Ј. Шафарик. Отуда им и наставни план беше напреднији (према најнапреднијима у Немачкој), а и ђаци тих српских гимназија надметали су се успешно са најбољим својим друговима по свима вишим школама у целој монархији. И по томе, многи школовани Срби при оснивању српске државе, у почетку нашега века, стајаху *на висини тадашњега знања.*

Има нешто што г. Рајковић није споменуо, а то је: како је Несторовић стајао према В. Копитару. У Летопису 113 (за 1870 и 71) има читава споменица Уроша Несторовића, на пе-

мачком језику, од 27 фебруара 1813 из Будима, В. Копитару сла исти и чувару царске библиотеке у Бечу, *О стању српских школа* године 1813 и раније. Овај исти дух, који је упућивао многе Србе на добро, као Д. Давидовића, Вука Караџића, Милоша Светића и друге, — тај беше добар саветник и нашем У. Несторовићу. Овај га у својој споменици назива својим «многопоштованим пријатељем„ (hochzchätzbarster Freund). „Копитар се још за првих година својега бављења у Бечу много мешао са Грцима Србима, Румунима и Арбанасима. Наоружан темељним филологијским студијама против народних предрасуда њихових, тај му је саобраћај могао бити само од користи, а никако на штету. „Него и он беше од користи својим огромним знањем поменутим народницима. Али најблагодатније као да утицаше на Вука и Уроша Несторовића, на срећу српскога народа.

(Кнез Медо Пуцић), властелин дубровачки, гроф од Загорја, витез реда малтескога и рускога св. Ане, члан Српског ученог друштва у Београду и Јужно-словенске Академије у Загребу, председник Народне Читаонице дубровачке, некадашњи дворанин војводе од Луке, а Његова Величанства Милана Краља Србије мудри наставник, гласовити српски књижевник и песник, који нам је међу првима ископао из заборава споменике наше славне прошлости и насладио нас милином своје лепе песме, — умре у Дубровнику 18 јуна ове године, у 61 години свога века, а "вила, песникова другарица, с духом му у облаке прхнула с њим пролети векове, лебдећи над срећом љубљеног му народа.

Покојник припадаше једној од најстаријих властеоских породица не само Дубровника и српства, него и свега света, јер је веома ретка породица, која исправама може доказати свој хиљадугодишњи опстанак, као што може Пуцићева. Та породица даде више великих људи, а и наш Медо беше јој достојни потомак. Као имућан човек, он је пропутовао био сву Јевропу, а своје празно време испуњаваше књижевним радом, или световањем подмлатка на поштење и рад, живом речју и делом.

Потпуно врло лепо издање „Пјесама“ М. Пуцића изашло је у Панчеву 1881, о трошку браће Јовановића, књижара-издавача, са ликом песниковим, и песмама у *ноте* стављеним, три четвероспева од *Х. Хладачка*: Гвожђа, мједи код нас има за освету, Србија се дигла, Ко нас вређа, и У славу светих апостола Ћирила и Метода, четвероспев уз музичку пратњу од *Фр. Листа*. — А зналачка оцена тих песама изашла је у Летопису 129, од Ст. В. Поповића.

"М. Пуцић стоји својим првим певањем на размеђи међу романтиком и народном поезијом. Велика му је заслуга, што нагиње одлучно народноме правцу, те је тако предходник Бранку и Његошу. Певање је његово натопљено једрим чуством, а смели полет мисли издаје песника као човека, који стоји на висини данашњега образовања.

„У љубавним песмама, у "сонетима„ нису нам изливени осећаји оштро обележене и занимљиве песничке индивидуалности; али песме које су надахнуте љубављу к српском народу, ка словенству, ка слободи и братству свих људи на свету, — одликују се једрим осећајем и узвишеним полетом мисли, и те ће свакако претрајати доба, у ком су постале.

«Песничка прича "Цвијета„ је тако скроз поетички замишљена и изведена, да ће је сваки читалац радо прочитати и два и три пута, и — свакад уживати у новим и новим лепотама те приче. «Цвијета„ је и по предмету и по композицији и по песничкој изради детаља *најлепша песничка прича што је има у нашој, српској књижевности*». — Она би могла послужити "музичару за згодан *либрето* за какву омању трагичну оперу — јер је у тој причи богат рудник за израз читаве скале људских осећаја, уз сценерију, која је врло живописна».

Словенски Исток и Русија бејаху предметом његова брижљива испитивања. А суседна Италија, некад учитељка народима у просвети, бејаше му после своје постојбине најдраже боравиште.

М. Пуцић не бејаше мање заслужан ни као преводилац Омирове „Одисијевке“ и ревносни истраживалац наших старина и споменика. Знаменита је његова „Антологија старих дубровачких пјесника“, у Бечу 1844, а његови „Споменици српски“, из дубровачке архиве, изађоше у Београду, у две књиге, 1858 и 62. — Он је осим тога један од најстаријих наших поборника народне идеје, коју је ревносно и умно заступао на италијанском и француском језику.

Тихе, благе нарави, господскога али без икакве надутости и понашања, он је овде за време свога бављења при нашем двору стекао много поштоватеље и срдачне пријатеље, који с нама заједно жале за губитком који постиже српство и српску књигу.

Његово Величанство Краљ српски, на глас о смрти Медовој, послао је брату његовом Нику овај телеграм сажаљења: „Заслуге за народну књижевност, као и драг лични спомен на мога некадашњег наставника а покојнога брата вашега, којега дубоко жалим, воде ме да вам изразим своје искрено саучешће у жалости, која је постигла Вас смрћу његовом. Вечна му памет и лака земља роднога града. *Милан*“.

Славан му спомен и лака му дубровачка земља, велимо и ми, — „то освештано гробље толиких српских песника, беседника, научника и уметника“!

Одговорни уредник: Стеван Ћурчић

Власник и издавач: Петар Ћурчић

КРАЉЕВСКО-СРПСКА ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

Чорба.

На кланицу ко народ не води,
кад народ хоће да се диже сам,
том долазе крвници у кућу,
у цркву ће, пред олтар, пред Бога,
у путир ће му ропску цедит' крв,
причестит' њом одрод му натражак.

Пера.

Зар ја? зар Пера Сегединац, је л'?
Па ко ће са мном у тај пусти Беч,
инокосан кроз кланце самртне
у ћесарев да са мном уђе двор,
крвника нам да свали с престола,
крваву круну смрска о земљу,
а крунисаном кривоклетнику
проклето грло зубма закоље,
што на њ' испушта народима лаж?
Ко сме?

(хвата Чорбу за грло)

Чорба.

Не лудуј, Перо!

Пера.

(пушта Чорбу)

Ко ли лудује?
Ил' са свим мудар, ил' са свим луд.
Од кад је луђе погинути сам,
но читав народ водит' у пропаст?
Полутан мудрац, нема горег зла,
будала ми је права милија.

Витковић.

Утишај се, утишај, старино,
светуј нас млађе, слушаћемо те,
старешина си, доликује ти.

Пера.

Опростите ми, браћо, јунаци.
Запалити је мучно стару крв,
још мучније, кад плане, стишати.
Ја мислим, децо, да не ваља пре
покретат народ јавно, слободно,
повести га на војску ћесарску,
док тврди који не узмемо град.

Витковић.

Варадин, Перо, примам на се ја.

Пера.

Биће ти, синко, слава велика.
Но колико је српског народа
пред Варадином а без обране?
Пре свега нам је Арад. Арадом
обранили смо скоро народ сав.
Варадин прима на се Секула;
Арад узети стара ћу се ја.
Текелија је Ранко поуздан;
регименте су уз нас његове,
но ћесарски гранадир чува град,
опрезно ваља радит', паметно,
тегобе нема прегаоцу, не,
ал' мудар јунак тек је несавлад:
Ил' мој ил' њихов сломиће се врат.

Темишварлија.

У име божје и у добри час.
А што ћемо с мађарском поруком?

Чорба.

Окани се Мађара, човече.
Мађарима је до спахија тек,
јобађи то су, слуге, робови.
Погледи л' једног лепо спахија,
обдаривши му добро лепу ћер
за прве ноћи право господско,
испустиће ти од милине нож,
замахно што је њим на спахију
да киван свети надзорников бич,
покајнички ће паст' на колена,
целиват' ропски господару скут.
Окани се Мађара, ја их знам.

Монастирлија.

Ал' три већ дана људи чекају.
На питање треба им одговор,
ма какав треба, бео или црн.

Чорба.

Питачу таком одговор је лак:
Слобода с' робом не другаричи.

Пера.

(пружи руке, у левој мач)

Је л' ово рука? А је л' ово мач?
Слобода ово, ово мртав роб.
Ал' здружили се роб и слободан

(с мачем у десници)

Пера.

Тако зар ?

Шебешћен.

Ма шта којешта лупаш, Канторе ?
Каква те круна, какав, болан, краљ ?
Зар није он, што брани спахије ?
Зар није нама Ракоција Краљ ?
Слушајте мене, рацка господо!
На спахије да први буде бој,
а с краљем ћемо лако свршити;
повратите нам само војводу,
па како буде Ракоција хтео.

Пера.

Да л' искуписте војске што год већ ?

Пастор.

У Нађ-Серенду табор је већ наш

Пера.

Колико ли се тамо скупило ?

Пастор.

Та има, знаш —

Кантор.

Десетак хиљада;
ал' биће више, много више још,
појави ли се Ракоција тек.
Па шта тек име вреди његово!
Сто хиљада ће растерати страх,
од имена, од гласа његова.

Шебешћен.

(Кантору)

Ма, Канторе, зар тако дебело ?

Кантор.

(својима)

Разумите ле, то се зове стил.
Риторику сам учио, па знам,
ко није, не мож' ни разумети.

Чорба.

Па кад вас је толико, то је дост',
толико војске нема ни ћесар.
Зар уз ту силу још требате нас ?

Пастор.

(Кантору)

Чујеш ли, певче ? Не мој, за Бога,
да поквариш —

Кантор.

(својима)

Та уплашили се
од наше силе —

Шебешћен.

(за се)

Тако ти је то,
кад човек спрегне с учењацима.

(гласно)

Разумите га то је његов „цил"
наш Кантор, знате, то је учењак,
изучио је школа шесторо.

Чорба.

Да какве су будале у седмој ?

Кантор.

(за се)

Будала, ја ? Види се, да је рац.

Пера.

Па колко вас је војске, реци ти ?

Шебешћен.

Та сви смо тамо, сав мађарски свет,
сви готови чим дође порука
започети под Ракоцијем бој;
а поруку чекамо по вама.

Пера.

Па лепо, лепо, сад смо готови.
Отпоздравите лепо табор свој;
па други пут, кад нама пође ко,
избројте боље своје присташе.

Чорба.

Избројат' ће вам бити по лакше
паметније што има тамо вас
па пошљите нам бар од отих ког,
а вас нек пошљу плачућ' на војску.

Шебешћен.

Е, хвала лепо, рацка господо!

На служби смо вам, слуге понизне!
Остајте збогом.

Срби.

Збогом!

Чорба.

(поругљиво)

Срећан пут!

Мађари оду.

Па с тима, Перо, зар да војујеш?

Пера.

Па прости људи; боме неће ти
Баћањију на диван послати.
Довољно је што живо желе бој,
што простији, бар тим искренији,
признаваће бар војводама нас.

Чорба.

Признават' нас? На против ниси л' чуо?
Наметли би нам Ракоцију свог.

Пера.

И камо срећа да им дође тај!
Ал' доста речи; сваки на свој рад!
Под Арадом ћеш, Чорбо, бити ти.
Па чим ти јавим да сам свладо град,
са свију страна тамо! Секула,
Варадин одмах узећеш нам ти.
Варадин само чека први глас,
на први сев, на прве пушке дим,
па сложно на град, сложно на Будим!
У здрављу, браћо и у добри час!

Пера одлази. Сви га прате, осим Чорбе и Шевића

Чорба.

Ма чу ли, Шево, како збори тај!
К'о да је бар, не војвода, но цар.

Шевић.

Та стар је човек, старачка и ћуд.

Чорба.

(показује у страну)

Па како бесно седа на кола!
Четир му вранца узде кидају,
полетели би, није друкчије.

Шевић.

То нису коњи, виле, змајеви,
и у цара их нема јамачно.

Чорба.

Полако, Шево, загледаћеш се,
заузлаће и тебе, бојим се.

Шевић.

Не бој се, Чорбо, сломио би врат.

Чује се коњски бат и звека кола.

Чорба.

Одлетео. Срећан ти, Перо, пут!
Упрего си, што коње, ал' и нас.

Шевић.

Упрегнути се ником недам ја.

Чорба.

Па бар да знам —, ал' ко ће да га зна?
Ономад оног момка погуби,
што ћесару не хоте вероват'
а данас уста на ћесара сам.
Да не ће сутра —

Шевић.

Не ће, Чорбо, не!
Старешина је што ћеш, млађи смо.
Нек Арад само задобије град,
па у добри час, његови смо тад.

Чорба.

Нек задобије, то је лепа реч;
небојша је, јуначина је он,
ал' небојши је близу гладни вук;
па ако страда, ако пропадне,
шта онда, Шево, шта ћем' онда ми?

Шевић.

Е, онда може ђаво бити крив.

Чорба.

Ја, (оме, чувам своју кожу тад.

Шевић.

И ја сам, побро, своме добру рад.
Ал' ипаак —

Чорба.

Ипак, буди паметан,
опрезан буди, готов на свашта.
Па успе л' Пера, красно, ми смо ту,
а пропадне ли, онда боме ја
ни лука јео, ни на лук мирисао.
Је л' тако, побро?

Шевић.

Тако, што ћу му.

Чорба.

Од мене само први чекај глас,
па онда сложно!

Шевић.

У слози је спас.

Разлазе се. Завес пада.

ПОЈАВА ДРУГА.

Дворана у стану заповедника града Арада. Улази *Вукић* као гранадирски заставник. За њим *Кантор* и два Мађара.

Вукић.

Унутра, браћо, напред, ево нас!
Капетан Пера доће који час,
да вољан чује вашу поруку;
одавна већ очекујемо вас.

I Мађар.

Та и нама је дуго чекати,
ради смо знати, како стоји ствар,
Је л' Пера већ господар Араду?

Вукић.

Господар, боме, казаће вам сâм.

(*Кантору* узев га под руку)

Ти пусти њих, да све испричају.
Научише ли твоју лекцију?

Кантор.

По заповести удесио сам.
Ал' обећана камо награда?
Да знаду Раци што „будала" зна.

Вукић.

(даје му кесу)

Сто дуката сам ево спремио;

(за се)

и сто тантуза доста ти је сад. —

(Кантору)

А кад се цела срећно сврши ствар,
парохија ти, побро, не гине.
Ал' ево већ и ђенерала нам.

(Долази ђенерал)

Господар Перо, ова браћа ту.
Из табора ти носе поруке.

Ђенерал.

Добро ми дошли. Како, другови?
Могу ли вам помоћи? Ја сам ваш.

I Мађар.

Господар Перо, ти нам обећа,
кад Арад само тврди буде твој,
а ћесарски ђенерал погубљен,
повести да ћеш силне чете нам
на ћесара и бесне спахије.

Ђенерал.

Зар ја то вама кад год обећах?

II Мађар.

Та то је свето, то већ пева свет.

I Мађар.

Замолисмо те, да нам помогнеш
на спахије на бесне наше тек,
на ћесара ни да би помислит';
ал' ти баш сам ни чути ниси хтео,
док на ћесара ми не пристасмо,
да његову срушимо прво власт.

Ђенерал.

Је л' тако било?

Кантор.

Јесте, ја сам чуо,
и чуо Пастор чуо Шебешћен,
они ће војску да нам предводе.

I Мађар.

Док Ракоција кући не стигне.

Ђенерал.

А чекате га?

II Мађар.

Чекамо га сви.

Ђенерал.

Далеко ли је војска ваша та?

Мађар.

У Нађ-Серенду табор пландује.

Ђенерал.

Је л' оружана, имали је дост'?

II Мађар.

Разилази се већ оклевајућ,
ал' биће још хиљадак или два.

I Мађар.

Оружје нам је старо Куручко.

Ђенерал.

Па лепо, красно, хвала, другови!
Од пута сте уморни јамачно,
прихватити се мало не шкоди,
у оној соби чека вечера.
Одведи их за совру, Вукићу!

Вукић пропушта Мађаре на једна вратаоца. Ђенерал га зовне натраг.

Спроведи госте одмах у подрум.
Је л' овде Пера Сегединац још?

Вукић.

Распитаћу, ал' мислим да је ту.

Улази Слуга.

Слуга.

Капетан Пера Сегединац.

Ђенерал.

Шта?
Ко наручен. Сад одмах овај час
на служби ћу му бити. — Припази
да градска врата позатвараш сва.

Вукић.

Утећи неће, баш и да је миш.
За наплату ми јемчи ваша реч.

Ђенерал.

Што има Пера, све ће твоје бит'.
Друго је моја брига. Одлази.

Вукић оде

Господин Пера мио ми је гост.

Слуга пропушта Перу и одлази.

Господин Перо, сретан долазак,
Добро ми дош'о у ћесарев град.

Пера.

Господству твом поклонит сам се хтео,
старешини и поглавици свом,
упитат' се за здравље јуначко.

Ђенерал.

Е, хвала, Перо, хвала, старино!
Па које добро, капетане мој,
у јуначкој ћесарској крајини?
Је л' народ вољан, је ли свуда мир?

Пера.

У крајини је, хвала Богу, мир.
Ал' незгодни нам гласи долазе
из околине. Читав један крај
побунио се, веле, оружан
убијајући своје спахије.

Ђенерал.

Разумели смо за ту незгоду;
то може бити врло мучна ствар.
Спахилуци се снагом упињу,
жупанијска је на опрезу власт,
ал' неће моћ' одолет навали,
помогла би им војска ћесарска,
ал' камо војске, капетане, знаш?
У Араду је једва толико,
да мучно чува ћесарев нам град.

Пера.

(за се)

Сачуват не ће, ако даде Бог.

(гласно)

Баш за то дођох, ђенерале мој,
Регименте су наше готове
одржати у суседству нам ред.
Ал' бунтовнички број нам непознат
и непознат нам чета њихних стан.

Ђенерал.

Могу л' вам бити на услузи ја?

Пера.

Уходит' ваља, ђенерале мој.
Ал' ухода је свакu сада скуп.
Истрошисмо се на тај сабор наш.
Па кад би могао, ђенерале ти
помоћи нам ћесарским благом ти —

Ђенерал.

(за се)

Безобразник! — Ал' што му не бих дао,
и тако ће повратити ми све,
а ми ћемо разгласит' Рацима:
продао се Пера, ухода је наш.

(гласно)

Не пресипа се, Перо, ћесару,
но што год могу, с драге воље.

Отвара сто, извлачи кесу и даје Пери.

На!
Па сретно било, благословен рад!

Пера.

И амин, рекох; благословен рад!
Показаћемо, помогне л' нам Бог,
ћесарске да смо вредне милости.
Сад остај збогом, сваки час је скуп.

Ђенерал.

Очекујемо скоро твоју вест.

Пера.

Очекуј само, дочекаћеш

(за се)

пест!

Оде.

Ђенерал.

Страхота, да смо пали шака том!
Колико смео, па како препреден!
Онамо спрема крвав устанак,
а овамо се чини уходом,
да бунтовнички свој завара траг!
Ћесарским новцем на ћесара зар?
Ал' чекај, Перо, не ћеш тако, не!
Гарнизон сав сад мора на ноге,
За градски бедем биће мач ти туп.
Ал' како рече? Сваки час је скуп!

Одлази.

ПОЈАВА ТРЕЋА

Соба у кући Ранка Текелије. Ранко Текелија с једне стране, с друге Пера.

Пера.

Је л' све у реду?

Ранко.

Све је готово,
За гласника су твоја кола ту,
мркови бесни ногом копају
кад поноћ куцне, чете су нам ту,
чим отворимо граду капију
да ћесарев замене гарнизон.
А што ђенерал? Да ли сумња што?

Пера.

Ни на крај му памети није ствар.
Ал' да је баш (показује кесу) овим бих расти
и последње помисли сваке траг.

Ранко.

А што је то!

Пера.

Ћесарев то је дар.
Да уходимо чете мађарске
ђенерал ми је овај бакшиш дао.

Ранко.

Ха-ха, ха—ха! Па ти зар ухода?

Пера.

Будала, је ли? Што ћеш, ха—ха—ха!
Но знаш ли, како? Кад узмемо град,
гласник ће нам ћесару требати,
ђенерал ће нам гласник бити тај,
а попутницу ево плаћа сам.
Поштено ћемо вратити му дуг
и с каматама још, без уцене:
У власти ће нам бити живот му,
поштедимо л' га, то су камате.

Ранко.

Те велике, ако је радо жив.

Пера.

Зар није доста што смо уходе,
Но још и каматници?;

У сјајном блеску силна богатства,
Чекајућ' данак кад ће постати
Владарком моћном коме народу; —
Није л' ми сеја, мила Јелена,
К'о звезда сјајна тихо трептала
У двору сјајном — као царица
Моћнога царства од Трапезунта? —
... Није ли ћерка, Катарина ми,
Постала женом Цељског Улриха?...
Чија је сеја светла царица
Големог царства силне Немачке —
Краљица моћна; земље Угарске,
На чијој глави круна блиста се
И славског рода — Чешке поносне?...

(ходајући)

Па ја зар тако да заборавим
Дедова мојих наук истинит?....

(разјарено)

О, никад, никад, свак нек' приклони
Слабачку главу мојим жељама.

(охоло)

У блеску сјај — а у сјају блесак
Нека ми пута осветљавају. —

(поносито)

Јерина не ће никад дочекат'
Да живот живи пуком скромношћу —
У раскошу се живот живује...
И живот пир је... нек се пирује. —
Власти сам хтела, добила сам је,
А утицајем решавам и ја —
У сваком збору слободна ми реч.
Још силе хоћу, за њом жудим ја. —
Буде л' ми само Мара царица,
Вуде ли жена цара Мурата,
И та ће жеља испунит' ми се,
— Ако ме срећа не изневери,
Та срећа, што ме верно пратила
У свакој жељи, сваком помислу.
И тој ћу жељи дочекати крај —
... Повољних вести мио докончај. —

(с поља се чује како народ из даљине тихо пева песму)

Песма

„Oj минуло доба
Из прошлости наше,
Кад нам сунце среће
Свом Србијом сјаше.

„О дивоти вељој
Ишчезнулих дана
Спомен ће да лебди
Са бледих усана."

Јерина

(кад чује песму, узнемирено хода по позорници)

Нека, нек' пишти, нека проклиње
Свануће дана, ког је углед'о
У своме жићу првим погледом;

(бесно)

О, певај, певај, у простоти тој
И гроб ћеш наћи, — oj, пасторче мој!..

(окрене се двору и виче)

Мргода, Мргода!

ПОЈАВА ДРУГА

Мргода

(излази из двора)

Шта је, госпођо!..

Јерина

Је си ли иш'о да обилазиш,
Да видиш шта су до сад свршили
На градском раду, грађевини тој?
Тај прости народ, не зна моју моћ.

Мргода

Светла госпођо!
Тренутка сваког чим сам слободан,
По твојој жељи вазда одлазим,
Прегледајући нове зидине,
Кубета нова — куле високе.

Јерина

То иде споро, чуј ми заповест!
Где кога нађеш или ухватиш,
Разашљи момке свуда около,
Па нек их гоне чопором на рад,
Ја тако хоћу — сви нек кулуче!

(чује се песма из даљине)

Песма

„Додијао кулук,
Остасмо без хлеба,
Oj, Јерино клета,
Не видела неба.

„Са сузама горким
Зидине квасимо,
Из дубине душе
Богу се молимо:

„Уби, Боже силни,
Проклетницу света...
Oj, Јерино клета,
Вечито проклета!....

Јерина

Ха,—ха,—ха,—ха!

(Мргоди)

Ето ти видиш, то је народ зар,
Што тако штује своју госпођу?
Нисам ли ја зар жена Ђурђева,
Владарка моћна целе Србије?..
Ој, нека пишти, нека купа се
У зноју своме, али крвавом...
Хајд' иди сад, хајд' на посао!

(Мргода се поклони дубоко и пође. У том се чује иза кулисе

Глас стражарев

Натраг старче, куд си наспео?

Старац

(с поља)

О, милост, милост, пуштајте ме к њој.

Јерина

Шта је то?

Мргода

(изађе па се одмах врати)

Некакав старац кука, преклиње,
У молби својој Бога помиње;
На стражара је слепо кидис'о
Желећи силом пута крчити,
Да твоме лику лично предстане.

Јерина

(Мргоди)

Стражару реци, нек му допусти
Слободан улаз двору нашему.

Мргода

(поклони се дубоко, окрене се стражару и виче)

Стражару верни, почуј заповест
Владарке наше светле госпође:
Пропусти старца, слободан му јав.

ПОЈАВА ТРЕЋА

Старац

(Сав дршћући и упрепашћен улази нагло, притрчи Јерини и пада на колена, говорећи тужним дршћућим гласом)

О силна, моћна, светла госпођо,
Видиш ме слаба, изнурен ми крет,
Старост је клета узела ми моћ,
Животу моме већ приспева ноћ.

Јерина

Говори шта ћеш? нашто толки збор?

Старац

О милост, милост, моћна госпођо,
Од твоје речи живот зависи,
Та твоја речца осладиће век,
Ил' ће ми живот скрхат' за навек.
О, милост, милост, чуј ме госпођо!
...Одавно беше, не знам доба то,
Када нам оно од вас стиже глас,
Да сваки Србин земље Ђурђеве
Са целим домом на рад излази,
Оправљајући многе градове
И зидајући нове капије,
Кубета силна, куле високе, —
Па и ја, госпо, и син рођени,
Једини сведок среће земаљске,
Што ми га Господ неба подари,
Пођосмо на рад, кулучисмо тад...
Година много скри нам заборав,
Како с' на томе послу бавимо,
И цео народ, што 'но кулучи,
Опустео је и оголео...
За све то време, од кад дођосмо,
Домова својих не видесмо ми.
Неком је тамо љуба остала,
Некоме чедо, мајка другоме,
Можда их сада не би затекли
Да живот живе — јер је пустош свуд.
Пусте су њиве, јер се не раде —
Па бесмо жељни мало одмора,
И у тој цели, син ми једини
Настојника је лепо молио,
Да моли тебе, светла госпођо,
А ти да молиш Ђурђа деспота,
Да пусти народ да се разиђе,
Домова својих давно жељан је.
.... Ал' настојник је неки најамник,
Туђега рода, крви туђинске,
Не зна за муке брата за братом,
Ни јаде што их бабо осећа,
Жудећи жудњом сину рођену...
Па ми је, госпо, сина једина
У тешке ланце дао везати,
У тамницу га мрачну бацио,
Велећи: *да је народ бунио...*
— О, милост, милост, светла госпођо!
И ти си мајка деце Ђурђеве,
Ти знадеш ваљда љуте болове
Што родитељско срце осећа.
... О, милост, госпо, сина избављај
Ил' узми ево и мог жића век,
О, милост, чуј ме, спасавај ил' бij. —

(у том тренутку чује се песма из даљине)

Песма

„Док је српског рода
И правде на свету,
Проклињаће народ
Јерину проклету.

„Одвоји нас тужне
Од домова своји,
Гркиња се хола
Ни Бога не боји.

„Убиј, Боже силни,
Проклетницу света.
Народ куне клетвом —
Јерино проклета!...“

Старац

(чувши песму за себе)

Силни Боже, ишчезла је нада,
Овом песмом распламтеће мржња.
Пропаде ми, мој рођени сине!

Јерина

Ти тражиш милост, чу ли ово сад?
Зар оном да се милост поклања,
Што ће ти место благодарности
Камџијом сутра хвалу вратити?
Син ти је велиш гвожђем окован?
Да не би тамо син ти био сам —

(Мргоди)

И њега води — бунтовнички сој...

Старац

О, Боже мој!...
Народе тужни, тешко бићу твом,
Кад силном моћи змија рукује!
Праведни Боже, узми живот мој, —
А ти, о кћери змијског порода,
Теби ће, гујо, нови векови
Проклетства нашег траг да бележе;
И теби једном откуцнуће час,
Да с неба чујеш справедљиви глас.
.... А муке наше, што их створила
Охолост клета твога беснила,
Пред престолом ће Бога свемоћна
На страшном суду — гњевом вапијат';
Очајних суза вреле капљице,
Којим си нама живот горчала,
У паклу ћеш их жудно желети,
Да твојих мука пламе паклене
Росицом наших суза оквасиш. —
Проклетством ено народ проклиње,
Вражије ћери дела несрећна....

(укоченим погледом гледа на њу, за тим нагло изађе а за њим Мргода)

Јерина

(погружена старчевим говором гледа у земљу успахирено, али чим старац оде, она се окрене на ону страну куд је старац отишао, и одакле се песма чула — дигне холо главу смејући се)

Ха, ха, ха, ха! пород ништави,
Овим ћу путем скромност ширити.

ПОЈАВА ЧЕТВРТА

(Тома Кантакузен, Јеринин брат, и командант дворске војске излази из двора)

Јерина

Добро си дош'о, хтедох теби поћ'
Да дознам, да л' се сабор разиђе.
Говори шта је?.. Мира услове
Јесу л' онако вољно примили,
К'о што их Мурат збору предложи?

Тома

Услове мира збор је примио.
У почетку се Ђурђе колеб'о,
Да л' да их прими, — ил' да одбије,
Док најзад рече: *примам услове*!

Јерина

(радосно)

И тако ће ми ћерка Марица
Царицом светлом скоро постати,
У слави њеној сијаћу и ја. —
Мурату силном ја сам писала,
Да ми је Мара као даница,
К'о сјајна звезда неба плаветна,
И целог света цуре лепојке
Спрам моје Маре, све су ништаве...
Ја хоћу славе, за њом жудим ја,
А буде ли ми Мара царица
И ту ће жељу обасјати зрак...

Тома

Али на збору, чуј ме, Јерино,
У мало само крв да потекне
Када је везир услов ставио
И рек'о жељу силног падише,
Да тражи Мару за султаницу.
Љубивој скочи, с мачем појури,
Везиру хтеде главу срубити —
Уз то се диже граја велика;
И Турци нису мирно стајали,

Но повадише своје мачеве,
Док најзад Ђурђе не поврати мир.

Јерина

И том ћу орлу крила сасећи,
Па нека пузи, век се лепрша
По ниском поду своје дрскости.
Зар тај да смета мојим целима?
Смерова мојих он зар препона?
Лако ћу наћи лека лечима
За прехитреног Љубивоја тог.
Буде ли дрзак? — тамница је дом,
У ком ће скончат' дане животне.
(Томи)
А ти са својом стражом, братанче,
У близини се вазда налази.
(обоје одлазе у двор)

ПОЈАВА ПЕТА

Мара и Лела

(Излазе из баште кроз улаз у дну позорнице с десне стране од гледалаца *носећи свака у руци по киту цвећа*)

Лела

Што тужиш тако?...

Мара

Лело, пусти ме,
У горкој тузи век да векујем —
И сама не знам откуд туга та,
Што ми је груди тако притисла.
К'о сињи терет кама голема, —
И сама не знам, али стрепим сва,
Данашњи дан је сјајан, дивотан,
На небу сунце зраке расуло,
Ал' мени све се чини обратно.
Ох, ја се бојим дана данашњег,
Јер неку слутњу срце осећа.

Лела

Окај се, Маро, слутње варљиве,
Од куд сад слутња места придоби
У срцу твоме, пуном љубави?
Ти љубиш жарко Љубивоја твог,
А он за тебе живот живује,
Па немој бити тако снуждена,
Твом лепом лику не приличи сет.
Разведри лице, преклињем те ја,
Лела те моли, послушај јој глас!...

Мара

Хвала ти, Лело, на љубави тој,
Што желиш да ме тужну разведриш.
Ал' шта ћу јадна — туга несрећна
У срцу ми је овладала већ...

Лела

Целог си дана тако жалосна,
И кад смо брали цвеће мирисно
С уздајом тешким ти га слагаше
У киту да га војну поклониш. —
Разведри лице, послушај ми збор,
Видиш ли, Маро, моју веселост,
И ја сам брала цвеће дивотно,
Па ћу га моме драгом Периши
На дарак дати — а к'о уздарје
Он мени пољуб с рујних усана,
Ја њему ево цвећа мирисна.
(гледа непрестано у Мару; приљуби се к њој)
Ој, Маро моја, Маро, Марице,
Драгана свога душо и срце,
Не годи твоме лику млађахном
Суморност збиље, што се утаче
На место оног ведрог осмеха
Пунога миља, пуног блаженства.

Мара

Ах, срце, срце, вај ће сморит' ме.

Лела

(умиљатим гласом)
Хоћеш ли, Маро, да ти отпевам
Дивотну песму, што ме научи
Љубави моје жртва победна,
Мој мили драган —мили Перишa...

Мара

Хвала ти, Лело, хвала велика,
На жељи лепој да ме разведриш,
Ал' труд би био сав ти залудан,
Јер срце ми је тугом кловуло.
Слутња ми горка подропила мир,
За Љубивоја мога плашим се
А знам да њему ништа не ће бит'
Ал' ипак, ипак, нечег бојим се —
— Опрости, селе, сад те остављам,
Ал' скоро ћу се опет вратити...
(одлази уздишући)

Лела

(сама)
Суморност тешка моје Марице
И мене још ће створит' суморном!
О, Боже благи, Боже, шта јој је
До јуче вазда ведра, весела,

мном се љупко, мило смешила.
гра к'о срна баштом летајућ'
ала је цвеће за свог драгана,
А данас тако нагла промена?

ође и седне под хладњак, који је у првој колиси)
(наивно)

шко је богме, — и ја осећам
мојим грудма љубав пламену,
ја сам често тако туробна,
узрок не знам ал' сам тужна тек.
кад се драгом на то потужим,
лаком шалом збиљу одбије,
лећ' ми вазда: заљубљени свет
тили час се може ојадит'.
Је л' збиља тако, ил' је шала то?....
не знам рећи, али верујем,
дећ' по себи, а и срцу свом...

и да манем мисли такове,
Периша ће скоро амо доћ'.
ал' га љубим чистом љубављу,
чедо мало мајку рођену,
удећи гледом њеном закриљу.
моја жудња њему прелеће,
варајућ' часак дугом годином,
кад га целог дана не видим,
о да ми дуга вечност уграби
убави среће — срећу милосну...
(мала почивка)
л' што га нема, рекао је доћ'? —
, сад се сетих оне песмице
то 'но је скоро мени певаше.
ико 'но беше?... Сад се сећам већ:

Песма

Љубави су часи кратки,
Ал' су мили, ал' су слатки,
К'о неувир бајног слада,
Ил' блаженство после јада....
— Љуби, Лело, бело лане,
Док милости не усане;
Та живот је пуста шала,
Пуна патње, пуна зала,
— Ал' је бајна љубав твоја,
Аој Лело, душо моја!

ПОЈАВА ШЕСТА

Периша
јави се на оној страни где је стража; он је чуо последње речи Делине)
' је бајна љубав твоја,
ј Лело, душо моја!

Лела
(тргне се изненађено, ал' кад га позна, полети му у наручја)

Периша
Лело, Лело!

Лела
Ој, Периша злато,
Од кад те чекам сама самцита,
А ти се мене ниси сећао,
Јер да си, драги, тако чинио
Ти би ми пређе амо дошао.

Периша
Не збори, Лело, таким прекором,
Дужност ме моја теби отима,
Код дворске страже морам бити сам,
Ма да ми срце распаљује плам,
Који ме гони у твој загрљај...
А знаш ли, Лело, шта је новога?...

Лела
Ја ништа не знам — ал' рећеш ми ти?

Периша
Зар ниси чула новост ужасну,
Што нас је махом све погружила?
Зар ниси чула, да су примљени
У збору светлом мира услови
Турскога цара, силног Мурата?...
А услов му је грозан, ужасан.
Деспот је Ђурђе цару обећ'о
Да ће му дати Мару једину,
Да жена буде силном падиши!...

Лела
(са страхом)
О, Боже, Боже, је ли могуће?...
(изненађено)
То ли је дакле слутња невидна,
Што јој је душу толко мучила?
За то је сета престо подигла
У тужном срцу моје Марице?...
Ој, Маро, Маро, јадна девојко,
Ој селе мила и другарице!
Младост нас довде стазом водила,
Једнаким путем циљу жељаном,
А сад ће ето да те отргну
Са мојих груди бесни варвари
(сетно)
Ономе тешко, који љубит' зна,
А коме љубав љубављу не сја...

Разумем јаде, што ћеш сносити
У даљној даљи међу варвари,
Ал' Бог је добар, он ће штитити
Невиност чисту душе невине!
(Периши)
Не хвала, драги, на тој новости,
Јер си ми њоме срце ранио! —

Периша

А зар је мени мила новост та?
Ил' мислиш ваљда, ја не осећам
Горчину жучи што јој спремише?..
Она је жртва свога народа!
Подлећи једно сад је морало:
Ил' Мара да се преда Мурату,
Ил' да нас Турци војском прегазе.

Лела

И то би било, боље, дивније,
Нег' 'вако чедо, к'о што Мара је,
У турски да се вржe загрљај.
Је л' живот то?.. О, пре би веруј ми,
Са оштрим мачем гркљан пресекла
Нег' што би уста мојих додирај
Са турскима се сјединио!..

Периша

Ја на час само амо дођох ти,
И већ се морам стражи враћати,
Па збогом, Лело, срце милосно,
Љубави моје звездо сјајана!...

Лела

Предраги војно, зар већ одлазиш?...
Ни један тренут зар не поклањаш
Милосном гледу наше љубави?...

Периша

Опрости, Лело, дужност зове ме,
Ја одох стражи, градској капији,
А ти ми остај здрава, весела;
Сећај се кад кад и свог драгана,
Што живот живи за то само тек,
Да срца наших ваји ишчезну,
Пред ледним грудма светске пакости.
— У осами се сећај свакада
Љубави наше, трајне, бескрајне...
(пољуби је)
Остај ми збогом, Лело, Лелице! —
(одлази)

Лела

Здраво ми дош'о, сјајна зенице!
(окрене се двору)
А ја ћу Мари скоком лаганим,
У тузи њеној да јој помогнем,
Тешећ' је тужну збором веселим..
(оде)

ПОЈАВА СЕДМА

Мурат и Халил
(а за њима и Челебија)

Мурат

Алал ти вера, дели Халиле,
На светлом раду и на успеху,
Награда сјајна цара Мурата
Достојна биће тебе везире.

Халил

Пресветла круно царства земнога,
Милостив поглед ока дивотна,
Са којим красиш земљу голему. —
Достојна биће мени награда...
(ласкајући)
За светлог цара, сина Алаха,
У ватру, воду, сваки Турчин ће
Без премишљаја слепо хитати.
Дужност ми беше покорават' се
Жељама твојим — заповестима.

Мурат

Да дивне земље, дивне заиста,
И моћни Алах кад је стварао
Лепоте што се земљом проносе,
На овоме је месту најдуже
Чарима земљу украшавао...
(замишљено хода)
Мара је моја, ал' ће наскоро
И српска земља припаст' Мурату;
Силан је Алах, он нас прати свуд,
И правоверним' милост казује,
Казујућ' увек путе сигурне,
Ка већој слави — већем успеху!

Халил

Србија лепа — прави ђенет је,
У ком ће султан дане животне
Лепотом, слашћу да награђује....

Мурат

Данас ћу дакле Мару примити,
И водити је моме Једрену.

Халил

А доцње мало и са походом
Тасту ћеш своме опремити се.

С крвавом жељом у крвави род..
Србија тада с правом припашће
Моћног ти царства моћи големој.
Алах ће силни припомоћи нам,
А верна чеда твога престола
К'о љути лави миг ти чекају,
Да лаким скоком земљу прегазе,
Носећ' ти кључе целе Србије.

Мурат

Хвала ти, хвала, верни Халиле,
У верност моје војске не сумњам,
А Србија је близу пропасти...
Неслога стара сатари јој век, —
Одсудан удар војске јуначке,
Па ће јој бићу песму самртну
За навек Турчин отпевати већ...
Ма знаш ли море, болан не био,
Како се зове пашче проклето,
У збору што нас хтеде напасти?...

Халил

Љубивој, веле, млади војвода,
И драган беше Маре Ђурђеве...

Мурат

Доста,... о, доста, сада знадем све....
Мрзим га више него ђавола,
А мржња ће га моја скосити...
У силном гњеву — разнеће га бес...
Ха, клето пашче, дрски умишљај, —
Што бесном силом мозга глупава
На мене хтеде мачем кидисат'; —
Не ће те тако проћи олако...
Ха, ха, ха!
Мурат ће лако наћи начина,
Да дерлад холу, мале памети,
Штовати учи Алахову сен
И верне слуге што се клањају
Корану мудром нашег пророка. —
Ха, ха, ха! хајд' хајд'...
Слепилом занет слабост не види,
Не види понор своје пропасти,
Него се маша руком прљавом
И оног места, које није за њ. —
(хода)
Челебијо!

Челебија

Заповедај, светли господару!

Мурат

Пажљиво гледај свуда около,
И на све стране свуда погледај,
Па опазиш ли да ко долази,
Одмах нам јави...

Челебија

Добро, падишо!
(поклони се Мурату и шета се у дну позорнице)

Мурат

Шта мислиш сада, верни Халиле,
Десницо снажна моћи цареве,
Хоће л' нам бити и остварљив смер?

Халил

О томе, царе, ја и не сумњам,
Лако је нама наћи закачке,
Тек једног дана видиш спремљену
Силену војску царства голема. —
Са једне стране Исак-бега моћ,
Од Зете с њим ће свак' мусулман поћ', —
Са друге стране — влашком границом
Синан ће журно војску скупити,
Да годи жељи давно чеканој,
Левајућ' крвцу клетих ђаура...
Са треће стране и Турахан бег
Радосним срцем чека заповест,
Па да са војском пута предузме!..
Епирска чеда жудно чекају
Да љутим бојем мржњу свлађују,
Коју 'но гаје према ђауру... —
А осим тога, светли падишо,
Не виде л' до сад њине слабости?...
С Косова Поља није л' наук жив?...
С *неслоге* они изгубише моћ,
Раздор их силни води пропасти,
Он ће им свима ископати гроб...
Та од кад знадем име Србина,
У бићу му је — од *неслоге* јаз.
А још ка томе, ту је Јерина;
А ја јој знадем жељи годити,
Обећај славу, раскош, блиставост,
Па ће за њих ти све учинити.
Она је чедо од Византије,
Грчкога рода пород лукави,
Што зна за живот — кад је у слави....

Мурат

Та свака речца, мудри везире,
Са златом ти се може мерити,
До царског места прво твоје је.
Најлепшу булу, лепу хануму,
Харема царског украс дивотни,
На пешкеш ћу ти дати, Халиле!

Челебија

Ево некога,
Управ' је амо удесио крет.

Мурат

(гњевно)

Ха, то је оно пашче проклето,
Што ме је силног бесно ујело, —
За жбун се овај одмах сакримо,
Не би л' нам како Алах помог'о
Да овог врага паклу пошљемо . . .
За мном се брзо амо склоните! . . .

(сакрију се за жбун)

ПОЈАВА ОСМА

Љубивој

И још их нема.
Не нађох нигде просиоце те,
Што тако вољно врше дужности
Обесног беса жеље цареве —
Што ће нам својим зверским очима,
Из којих вири мамак мамљиви,
Одмамит' чедо лика анђелска. —
О, знам их, знам их, — гадне утворе
Што злоћом бесном пакла огњена
Из душе холе пламен вргају,
Те жаром сјајним моћи сатанске
Све што је лепо, што је милено,
И што је дично, што је прилично
Поштеном смеру, лепој намери,
Утворе клете за се отимљу... —
Да, да . . . о, да,
Из паручја их наших отимљу,
Па још се после смеју пакосно,
Називајућ' нас глупим породом —
О, целог света глупа глупости,
Ил' јоште више клета дрскости,
Са турског чела ви се кренусте,
Те дрским светом журно прођосте,
Красећи га с тим украсима,
Којим је биће украшено им. . . . .
Чудан ми беше стари деспоте;
Чим су га тако слепо занели,
Те им је брзо дао одговор? —
Ваљда се боји силе велике,
С којом нас плаше посланици ти?
Па желећ' ваљда сукоб избећи
И ћерку своју радо приноси
К'о жртву сињу — њиној превари? . . .
Ил' ваљда мисли, њима доста је
Што ће му старом ћерку узети? . . .
А не зна тужан — то је стаза тек,
Којом ће Мурат поћи Србији,
Ал' не са свирком, не са песмама,
Не срцем жарким пуним љубави
Спрам оца стара Маре несрећне;
Не жудњом вељом роду женином,
Но жељом клетом да их уништи,
Поробн села, град да разруши,
Храмове наше, где се појаху
Божанске песме вере Христове,
Да сруши, скрха свето знамење,
Крстове златне светих храмова
Збациће доле, па ће подићи
У место крсте — полу-месеце;
У место звона турски хоџа ће
Махнитом силом дерати се тад.
И још ка томе Мару даје им —
О, Ђурђе, Ђурђе, светли владару,
Зар лакоумље разум надвлада? —
Ал' прости, прости, и заборавих
Крај тебе ко је — Бог је убио . . .
И заборавих тужан ђавола,
Који нас журно води пропасти —
Што клетомварком тебе заслепи,
А заслепљујућ' те, сви смо слепи ми. —
И заборавих на оног сатану,
Што га је ђаво пакла лишио,
Па се међ' нама јадним скрасио,
— И заборавих је . . . Бог је убио! . .
Што све би дала, тек да постигне
Разума свога жељан умишљај.
О, тешко нама, јадном народу,
Ал' јоште теже — теби деспоте . . . .
У књизи вечној наше повести
Имена њеног биће погрдно
На *твоје* име сенку бациће . .
Што пусти змију, да се утаче
Лукавом моћи — твоме разуму . . .
Те она влада, ти повлађујеш? . . .
Гркиња хола двором шири се,
Уводећ' међ' нас неке навике
Грчкога двора византијскога.
А све у цељи да нас пројави

(гњевно)

Проклета слава твога успеха,
Проклето име твога имена,
Јерино клета, Бог те убио,
Очију имаш, ал' не видиш, —
Јер испред ока сјајне зенице
Мрежа је густа велом покрила
Жудњу што жуди својим целима. —
О, имаш слуха али не чујеш,
Какав ти народ шаље благослов —
Ојађенога срца уздисај?

За сузе горке што се леваху,
Аргатујући дуго, предуго,
Градећи теби дворе, градове, —
Народ се вишњем Богу молио,
Да од тих суза киша постане,
Крвава киша за те, ђаволе;
Па да са крвљу жељу напојиш,
Да душу своју њоме надојиш,
Не би ли свисла, не би л' пресвисла,
Туђинска кћери, а наш сатано...
Ал' Маре ми је жао, Бога ми,
Та она није крива несрећна,
Што јој је мајка клета вучица, —
У ње је срце што 'но осећа
Српскога рода беду, невољу, —
У ње је срце где 'но извире
Осећај свети чисте љубави
Непомућенога бистрог извора,
Милости благе, чисто станиште....
А све за кога?... Боже праведни!...
Грозно, ужасно, — помис'о сама
На овај клети данак данашњи,
Узмути крв ми душе несрећне! —
А све за кога? — да л' за Србина,
За српско чедо, — крви рођене...
За војна ког је мајка радосна
У колевчици малој нијала,
Тепајући му санак зивкала
И певајућ' му песму спављиву —
Што 'но је срце лако винуло —
Са српских груди — српски осећај?..
— Да ли за њега? .. грозно, страхотно!
Зар још осећам?.. зар још дишем ја?..
Ој, Маро, Маро, чедо несрећно,
Љубави моје прва љубави,
Мирисни цвете жеља млађаних,
С којима сневах дане срећније, —
. . . Узалуд све је — хтела не хтела,
Мораћеш поћи силном Мурату;
Мајка те даде, ал' и продаде
За лажљив блесак своје светлости.
. . . Ал' жив је Господ, правдом вечитом
Судиће право клетој грешници....

(окрене се двору)

Још само да је једном угледам,
Још један пољуб жарке љубави,
Још један поглед ока милосна,
Још један уздах груди рањених,
Још једно збогом — збогом вечито!
Ој, Маро, Маро, чедо љубави,
У твоме срцу благост борави —
Ој, Маро, Маро!...

Мурат

(који је слушао, изађе иза жбуна заједно са Халилом и Челебијом)

(јаросно)

Ха, ха, ха, јеси л' махнит ти?...
Ил' ти је мало прекор деспотов,
Него би хтео већег прекора,
Оштрог ми мача који порубац?...

Љубивој

(разјарен)

Ха ту си дакле, бесни сатано,
Што дрском руком сунце дотичеш,
Што моме небу срећом сијаше?...
Ха, ту си дакле, за мач, ђаволе!..

Халил

Падишо светли, пусти деришта
Нека се гњевом сам разбацује,
А Мурат не ће с пуком дерлади
Да бојак бије..

Љубивој

(изненађен)

Ха, шта рече то?...
Зар ово Мурат, ово Марин муж?
За мач се држи, глупи глупавче,
Па коси живот, да не дочекам
Да тебе гледам где је одводиш.
Убиј ме, убиј, — ил' је остави...

(Халил на једну а Челебија на другу страну вичу: »У помоћ људи, стража овамо!«)

ПОЈАВА ДЕВЕТА

Јерина и *Тома* изађу брзо из двора, а Мргода и Периша дођу са стражом.

Јерина

Ко виче, шта је?...

Тома

Гле, бојак је ту?..

Мргода

(за себе)

И тај ће лепо докончати век,
У лепом друштву сад се налази;
Ово је госпа једва чекала,
Бар ће га сада — а са разлози
У вечно мрачну таму бацити...

Љубивој

(као ван себе подигне мач, који је био бацио и пође на Мурата)

Тако ми Бога, силног, свемоћног,
Умртвићу те...

Челебија

(истргне му вешто мач из руке)

Мурат

Ха,—ха,—ха, пашче брбљаво!

Халил

И сама ето, сад си видела,
Пресветла госпо Ђурђа деспота,
Како се овај безбожнички син
На цара нашег слепо подиг'о...

Јерина

(Периши и стражи)

Но, шта сте стали, у тамницу с њим..
Зар *овај* да ми сродство разбије?...

Периша

Али госпо, он је војвода?..

Јерина

Шта рече, момче, а шта сам ти ја?..
Нисам ли ја зар жена деспота?...
И твоја госпођа? Мргода...
Помогни овом пута крчити,
До правог места... ти га знадеш већ.

(Периша и Мргода дођу до Љубивоја који кад их угледа, баци поглед ка двору; за тим погледа Јерину и Мурата)

Љубивој

Вечност ће дуга свима платити
Достојном ценом — вељу награду....
А теби (показује на Јерину).... теби.... —
— Ох, Боже мој.... — глава ми клону... —
Ох! — Крв се узмути.. — шта ми је ово? —

(падне на Перишу, Јерина да знак. Мргода и Периша изводе га полагано, војници за њима одлазе)
(мала почивка)

Халил

Пресветла госпо деспотовице,
Је л' спремно све за скори полазак?...
И даље остат' међу Србима
Луду би игру било играти. —
Ти сама виде каквом дрскошћу
Простота веља, соја ђаурска,
На светлог цара руку подиже?

Мурат

Од кад сам овде још и не виде
Ту цуру лепу, што је назваше
Најлепшим зрном скупа бисера,
Тај алем камен, што ће блистати
У круни сјајној царства турскога;
Ту ружу рујну, што ће ширити
Мирисне мире — жићу немилом. —
Јер од кад за њу чух где говоре,
Живот ми поста мрзак, досадан,
А без ње би ми живот био мрак. —

Јерина

Пре него што чу вику у помоћ,
У мојој бејах сама одаји,
До моје собе, соба ј' Ђурђева,
И ту сам чула неки разговор:
Прислоних уво зиду дебелом
И дознах да је Мара у соби,
Ђурђе јој нешто тужно зборио,
Јер Мара к'о да плачућ' јецаше. —
Док најзад не чух речи Ђурђеве:
„— Реци ми Маро, ћерко рођена...
Љубиш ли свога оца несрећна? —
Љубиш ли, Маро, народ ојађен —
У искушењу век што векује.
Јеси ли вољна поћи Мурату?..."
— Мара је само горко плакала,
И најзад рече „*Бабо поћи ћу.*" —
... У томе чу се вика с дворишта
И ја се кренух с Томом на поље
Да видим шта је и због чега је?...
— Мара је дакле спремна, готова,
Да с мужем својим пута предузме
Једрену лепом — новом станишту. —

Мурат

Где ће да блиста као сунца зрак
У сјају вечном живот живеће...
А служиће је силне робиње,
И забављат' је да не осећа
Клонулост тугом — с дома очева.. —
Мирисе скупе што се находе
У силној благом Шаму-Персији,
Робови моји њој ће носити,
Свакој јој жељи слепо годити,
А ја ћу самом срећом бродити. —

Јерина

Са срећом ти ћеш, али ћу и ја..
Пресрећна мати што ћу дочекат'
Да ћерка моја, мила Марица,
Големом царству буде царица?...
А има л' мајци часа срећнијег,
Него кад своје чедо испраћа,

Испраћајућ' је као девицу —
А дочекајућ' је као госпођу ?...

Халил
(за себе)

И дочекаћеш, ал' не њу нег' нас,
Не с песмом лаком, песмом веселом,
Нег' с песмом тужном — вама самртном,
А што ће бити песма укопна
Владању вашем — земљом Србијом.

ПОЈАВА ДЕСЕТА

Мргода и Периша
(враћају се)

Јерина

Гле, вратисте се већ ?

Мргода

Као што видиш, светла госпођо !

Јерина

Јесте л' му нашли тиха покоја.
Где 'но ће од сад грехе кајати,
Заборављајућ' се младо дериште,
Подижућ' руку цару силеном...

Мргода

У тамници је гвожђем окован,
Ал' прости госпо, морам признати,
Жао ми беше младог војводе.

Јерина

Шта рече ?.. шта ?.....
За рђу жалиш ? рђа си и сам !

Мргода

Ал' чуј ме само, светла госпођо,
Чујте ме и ви силна господо,
Са овог места чим се кренусмо
И поведосмо га месту знаноме,
Подиже главу, па кад угледа
Са једне стране мене, с друге Перишу,
Укочен поглед поче бацати,
Час једном од нас, а час другоме.
За тим се трже, па тек започе
Из гласа громко смејати нам се.
Ох, таквог смеја, никад не чу још.
И сад ме језа чисто спопада,
Кад год се сетим смеја његова..
Од једном заста — па ни маћи га.
За тим нам поче нешто певати..
Па опет смејат' па и плакати...
А укоченим мрачним погледом
Сваког је трена премерав'о нас.
— А кад га већем п оковасмо,
У тамницу га стражар уведе,
Из реда свима руке изљуби...
А из ока му сузе капљаху,
Левајући их као потоком.
О, госпо, госпо, грозно, ужасно,
Љубивој, веле — памет изгуби !..

Јерина

Ћути, Мргода !
Не збори више о том ђаволу. —

Халил
(за себе)

Бре ђаволи сте, жено, обоје,
Ал' ипак ти си ђаво грознији,
Нег' што сам икад чуо до сада.
Бре чекај, чекај, излечићемо ми
Ђавоље душе тело вражије.....

Мурат
(угледа да Ђурђе са Маром долази)

Ха, ево Ђурђа, и Мара је с њим,
О, људи, људи, засену ми глед
Од сјајног чара лица дивотна;
Па она туга како приличи
Прелепом лицу деве млађахне,
Ој, Маро, Маро, ти већ полазиш,
А ја те чекам срећом раздраган,
Жудан те водит' моме Једрену.

ПОЈАВА ЈЕДАНАЕСТА

(Ђурађ излази из двора, водећи Мару за руку; за њима Лела, а за њом Гргур и више војвода)

Ђурађ
(тронут)

И приспео је дакле задњи час,
Што Мара наша остаје код нас.
— По уговору који склописмо,
Са једне стране посланици, ви !
Са друге ја, са мојим сабором,
— Мара ће моја поћи Мурату,
Те да му буде љуба, царица.
Марици мојој ја сам зборио,
И она ми је дала тврду реч,
Да ће још данас поћи с Муратом
Далеком стану, у нов завичај.
— Је л' тако Маро, реци оцу свом ?

Ох, бабо, бабо, тешко чеду твом!

Ђурађ

О Боже, кћери, какав је то збор?
Не раскидај ми срце рањено
И не позлеђуј ране дубоке,
Јер ће ти бабо тугом свиснути . . .
Је си ли вољна поћи с Муратом,
По други пут те ево питам сад?

Мара

(са себе)

О, не пођем ли, зар да дочекам
Да цео народ клетвом проклиње.
Зар с мојим жићем да не искупим
Целога рода патње големе.

Јерина

(која стоји до Маре)

Зар још премишљаш?
О, брже збори, луда девојко,
Тамо те чека сјасност, величје.
Говори брже, одсудан је час.

Мара

(дршћућим гласом)

Хоћу, — поћи ћу!

Мурат

(за себе)

Алаху хвала, сад је свршено,
Од силне жеље мал' ме нестаде,
Какав ћу од ње добит' одговор.

(гласно)

Хвала ти, Маро, ја ћу чувати
Да лаки лахор лик ти не дирне,
У самом сјају живот живићеш . . .

Мара

(тужним гласом)

(за себе)

У самом сјају, ал' без драгана,
А радије би гором ходила,
Где нема тога сјаја блистава,
Тек да је драган срцу угодан —
Љубивој да је мени дарован.

Ђурђе

На путу кћери, дугом, далеком,
Браћа ће твоја тебе пратити,
Гргур и Стеван с тобом поћи ће,
... ће с њима ходити.

Ох, Боже, зар и он?
Вај, тешко мени, тугом свиснућу.

Гргур

Хвала ти, бабо, а и не хвала!
На заповести хвала велика,
И радо ћу је млађан вршити,
Ал' што ми сеју Турком предаде,
Нехвала, бабо, никад нехвала. —

(пољуби Ђурђа и Јерину у руку и одлази на место).

Стеван

Са горком тугом растаћемо се
Са двором нашим, крећућ' се на пут,
А кад и како вратићемо се,
Вишњем је Богу само познато.

(Пољуби Ђурђа и Јерину у руку, па одлази и стаје до Гргура)

Халил

(за себе)

Утуви добро, дели Халиле,
Што луда деца крви ђаурске
Пред нама сада изговорише,
Ој, децо, децо, зар баш тако, ха!

Ђурђе

(тронутим гласом)

А сада, кћери, ближе баби свом;
На растанку те ево гледам сад,
Ко знаде шта нам Господ небесни
У књизи судбе определио?
— Можда је ово и последњи пут,
Што тужан бабо грли своју кћер,
Ил' Мара гледа старог оца свог.
Пођи ми с Богом, кћери једина,
А благослов ће неба пратит' те,
И чуват' од зла а и напасти, —
Нек' ти је стазом нова живота
Још боља срећа и радосնија,
А везом вашом благослов нек бд

(пољуби је у чело)

Мара

Бабо, ох, мили бабо, збогом,
Можда за навек збогом!

Јерина

Не плачи ћери, него радуј се,
У жићу новом срећом сијаће

А благослова мога искреност
Са собом вазда носи, сећај се,
Сад си тек вјери срећна, пресрећна!
(пољуби је у чело)

Мара
(окрене се Лели и полети јој у наручје)
Лело, моја мила сејо!

Лела
Маро, другарице мила!

(загрле се и љубе)

Мара
(окреће се и све погледа тужним погледом, опрашта се са свима)
И сви су ту, ал' њега нема, не,
О збогом, драги; Бог једини зна
Како те љуби Мара несрећна.

Јерина
(узима Мару за руку и одводи је Мурату)
Ево ти, сине, ћерке Марице,
Из моје руке сад је прими ти. . .
Мурат ће знати Мару штитити.

Сви
(изненађени)

Мурат
Јесте, Мурат да,
Што свима ево с Богом оставља,
И да Бог да се скоро састали.
— Хајд' напред сада, Једренету мом!
(Мара приђе оцу, пољуби га у руку, баци тужан поглед на двор и све около стојеће. Мурат је ухвати десном руком за њену леву руку, а својом левом показује источну страну пут у Једрене).
(У томе се полагано и тихо чује песма из даљине)

„Ој минуло доба
Из прошлости наше,
Кад нам сунце среће
Свом Србијом сјаше.

„О дивоти вељој
Ишчезнулих дана
Спомен ће да лебди
С народних усана."
(Завеса пада)

НАРОДНИ БОРАЦ

Савремена приповетка

С РУСКОГА ПРЕВЕО

Милован Ђ. Глишић

(НАСТАВАК)

VII

Ето тако су пролазили дани Ивану. Све је више и више навикавао да седи на дивану и да размишља.

Из јутра је размишљао, како би довео у ред своје имање и стекао барем мало капитала. После доручка тај је капитал бивао у глави Ивановој све већи и већи. О ручку би се већ тако умножио, да је Иван опет гледао пред собом: екипаже, коње, скупо прстење на рукама, итд. итд.

У вече је бивало мало друкчије. Позитивно размишљање о капиталу заменило би се маштама — после ма какве прочитане приче. Ако тога не би било, онда је Иван седео онако, пушио и пиљио у свећу. Кашто по неколико сахати није скидао очију са свеће.

Иван је мало по мало и подивљао. Врло му је мрско било, кад му дође ко. То се истина дешавало ретко, али се — тек дешавало. Њему се чинило, да је већ и заборавио разговарати се. Бивало му је тада некако врло необично: о гледао је у госта неким чудним погледом, о немирно је заогртао пешеве свога шлафрока или се на зор протезао и добовао прстима по столу. Па онда и пио је чешће и више, кад му дође ко. Једном речи — човек лепо испадне из обичног колосека мисли, па му се чисто чини као да је нешта изгубио. Низ мисли прекинут, па готово нестало и живота. Обично би га обузео тада некакав немир, обрео би се као у некој грозничавости.

Од познаника, што су још кашто долазили Ивану, остали су само ови: председник окружнога суда, што је највише говорио о унутарњој политици и о реформама; секретар окружнога суда, што није говорио ни о каквој политици, и учитељ основне школе — са свим забачена индивидуа, што је готово изгубила облик човечији.... Иван је највolео тог учитеља. Секретар му је долазио најчешће.

Тај је секретар од оних старинских правника, што су знали нешто мало грађанског поступка и ништа више. Он је мало и „адвоцирао“ и много је људи у свом веку заплео у парнице, те су обијали прагове по свакојаким вишим и нижим судовима. Тајне свих и виших и нижих судова знао је тај секретар у прсте. На пример, знао је шта значи „навести доказе“; умео је одговорити на сваки акт, па макар не било у њему ни мало смисла; умео је тако вешто употребити свако „будући“, „почем“, „премда“, „јербо“ — да је могао сатерати у тикву кога хоћеш адвоката. Често су у окружноме суду питали тога секретара за савет у многим стварима. Тако деси се један пут, те некакав губернијски суд посла акт окружноме суду. У акту не могаше нико наћи смисла, па чак ни најстарије судије. Запиташе Ивана Захарића. (Тако је име томе секретару.) Ствар се размрсила врло просто.

„Знате ли шта! рече им Иван Захарић. Наведите, да је тај и тај окружни суд добио такав и такав акт, под нумером том и том, а исти акт гласи тако и тако .... Па препишите цео акт од речи до речи. А на крају додајте: »Окружни суд има част спровести исти томе и томе суду ....« Па ће тамо већ знати. Ми смо пре често тако радили.

— А ако нам га опет врате? питају секретара.

— А ви им опет пошаљите .. . Свакад смо тако радили!“

Тако су и урадили. Губернијски суд посла акт у неки други окружни суд. Тај окружни суд посла га у Томск, да се бајаги наведу некаки докази. Из Томска отишао је акт, како веле, у Петроград, а отуда у Тифлис. Наравно — свуд су остајали преписи од њега. На послетку се зауставио у пустозерском окружном суду, јер су га тамо већ могли придружити осталим актима о извесном спору.

Сви су чиновници у паланци познавали и поштовали Ивана Захарића.

Милина је било видети га кад падне у ватру па стане говорити о примедбама касационог или апелационог суда.

На пример, дође код Ивана Герасимића, седне на диван, запали лулу као и Иван, па тек развеже:

„А апелација вели: „Будући поменути спор има бити размотрен ту и ту, јербо вредност истога не премаша осам хиљада динара, за почем је пресуда изречена на основу таке и таке очигледности, — то, вели, да се окружноме суду пошље питање: за што, вели, окружни суд није приложио уз пресуду и своје мишљење о реченом спору?“ А касација одговара: „С обзиром, вели, на таку и таку очигледност, премда окружни суд није приложио и своје мишљење, то се, вели, решење апелационог суда има сматрати као законито и важеће од двадесет првога овог месеца“ .... Чим дође акт, ја прочитах и рекох: „А камо овде решење апелационог суда? Па камо примедба?“ Апелата је ту. Разлози су ту. Седам табака пуних. Наведено све — тако и тако, тако и тако. Апелација решила. Лепо! Ама примедбе — примедбе, где су? Касација, вели, не шаље примедбе. Лажеш! Кажем ја. Откуд да не шаље! Прочитај апелату .... Еле ствар ти се замрси. Писаше, писаше и на послетку одлучише: „Почем је решење изречено у исти мах према горе поменутим примедбама и на основу таке и таке очигледности, што пресуду о спору Петра Игњатијева, трговца овдашњег, потпуно оснажава, — то да се иста има предати колешком секретару Антону Чеботареву, као законита и неоспорива ....“ Ето, тако ти се то свршило!“

Слуша Иван секретара, слуша, а по [illegible] пијне ракије и заложи се печуркама.

„Дакле, тако се то свршило? запита он [illegible] из учтивости и колико да рекне и он [illegible]

— Тако! одговара секретар и прстом н[illegible] мешта дуван у лули. ... Тако се свршило [illegible] јербо се иначе није могло свршити.

— Разуме се, потврђује Иван.

— Иначе никако није могло бити, наставља секретар. Сад они кажу: касација, касација. А не знају шта тек може бити. А да сад нешто апелација подвикне: камо примедбе? Будући је, вели, у исти мах. ... А знају ли они, шта значи то: у исти мах? Премда, вели, није постала извршна и не премаша вредност спора .... Шта не премаша? Анта навалио, а они кажу: не премаша вредност спора. Дај ти мени решење, а већ тамо....

— И све та апелација? пита Иван, тек да се пита ма шта.

— Све апелација! потврђује секретар.

— Чудновато! учини Иван и попи чашу ракије.

— Па сад веле: и Анта Чеботарев! наставља секретар. Ама какав Анта Чеботарев? Загледај де најпре у апелату! Позови се на касацију! А за што нема доказа? Где су докази?“

Ту секретар мало поћута па настави:

„Анта Чеботарев салетио па виче: „хоћу да се изврши решење апелационог суда!“ Шта?!.. А шта ћемо с апелатом? Шта ћемо с разлозима? „Ти, вели, лажеш!“ Јок, велим, не лажем ја! Суди се, велим ја, обрати се куд треба!... Па се обратио.

— Зар су се обратили? пита Иван.

— Обратио се, одговара секретар.

„Обратио се!“ понови се нехотично у глави Ивановој. Попи опет чашу ракије.

„Касација!“ помисли за тим.

Секретар поћута мало па настави:

„Али су га за то докопали у касацији за врат па избацили на поље. А што да га не избаце? Ваљда ми је Анта Чеботарев какав гроф или кнез, да га не сме нико докопати за врат! Чудо ми је, те није још пао и под криминал. Ваљда је сам бог сачувао лупежа!

— И баш за врат! учини Иван.

— Баш га докопали за врат па лепо избацили! потврђује секретар.

„Докопали за врат!“ мисли Иван. Чудновато! Ту му од некуд паде на ум мисао: а како било, да он сад докопа нешто секретара за врат. Секретар још једнако прича о Анти Чеботареву, а Ивану се непрестано врзе по глави: како би било да нешто докопа секретара за врат. Опет попи чашу ракије.

„И ви рекосте — баш за врат? Упита за тим.

— За врат, ја како!“ одговара секретар и распаљује лулу.

Настаде ћутање за неколико минута. Иван све нешто гледа у секретара. На послетку се завали на диван, уздахну и обузе га некаква нервна малаксалост.

Опет секретар нешто говори. Иван само чује: „Анта Чеботаров — касација — апелација — пресуда“.

„Дакле је апелација решила? упита тек онако, па уздахну.

— Решила“, одговори секретар па настави даље. Иван само чује: „Будући је решењем пресуда оснажена и све очигледности...“ и тако даље.

Иван већ и не слуша. Учини му се да гледи пред собом нечију слику. Зелена хаљина, позлаћен појас... Иван брже боље попи чашу ракије.

„И они ти мога Анту хоп за врат!“ Чу Иван опет секретара.

„Их, до врага, ала ми је ружно!“ мисли у себи Иван, па похита као да забашури неку немилу успомену и опет попи чашу ракије.

„А ми кажемо...“ чује опет секретара. Али уза звуке секретарева разговора разви се у глави Ивановој друга слика.

Гледа некаку осветљену салу. Грми оркестар. Кашто се чује разговор. Иван се прислонио уз један стуб. Неко стао до њега па му приповеда начела, на којима треба основати свако друштво. Он то и не слуша. Не скида очију с неке црнооке, што се разговара с неким чак онамо. Ала је лепо обучена! Бела хаљина утегнута златним појасом. Црне, сјајне очи чисто горе, а лице јој обасуо весели, детињски осмех. Иван се труди да чује барем једну њену реч — па ништа. Угризе се за усне, већ крв да му пође....

„А касација“.... допре му до ушију.

Иван зграби чашу ракије и попи. Крв му појури у главу. Осети неку необичну ватру по лицу.

„А Анта Чеботарев...“ чује се секретар. У глави Ивановој развијају се све живље слике.

„Па шта је! запита секретара готово набусито.

— Ето то је! одговара секретар, такође живље.

— А апелација? прекиде га Иван.

— Суд, суд! После апелација.

— Е па суд?

— Суд је препреден!...“ одговара секретар, а Иван већ изгубио свезу речи његових, па га опет не слуша. Секретар и по десети пут казује целу ствар, само да је како год растумачи Ивану. Кашто и он пијне ракије, особито кад падне у ватру.

Еле тако прође време до у мрак.

Тома донесе најпре печурака, па онда донесе и ручак. Домаћин и гост једнако

седе и разговарају. Секретар прича живо. Тома је потпуно уверен, да се људи разговарају о каквим важним стварима. Иван тек припита по штогод.

„Па шта је било? пита секретара.

— Тако је то било и свршило се!“ одговара секретар.

Из најпре се у глави Ивановој мењају слике; али мало по мало, особито после ручка, почне губити сваку везу и на послетку га обузме као нека несвест. Види кроз прозор улицу, кућу, чуваркућу на крову; па види и зидове, углове, секретара, како се занео па се труди да изнађе што оштрију реч за некога.

„Ето какве ствари бивају кашто на свету! вели секретар на послетку Ивану.

— Да, да, одговара Иван... бивају!“

Кад се већ сити наразговарају — растану се пријатељи, често око саме вечере, кад се упали свећа. Иван замоли секретара да се опет наврати који пут. Секретар каже да хоће. Обојица се растану задовољни. Само Иван за дуго не може да се прибере, по што оде секретар; никако не може да ухвати пређашњу свезу својих мисли. „Касација — Апта — секретар — за врат!“ све му се једнако врзе по глави и збуњује га. Тек за вечером уђе Иван у пређашњи колосек својих мисли. Али опет му није онако, као кад сâм преседи цео дан. Опет му секретар пада на ум — и кад срче чорбу и кад једе попару.

Тако је то — кад се човек узнемири!

VIII.

Иван је на послетку тако заволео тишину, и тако се утврдио у својим навикама, да га је најмања ситница могла јако узнемирити. Постао је врло осетљив. На пример, седи на дивану па угледа под столом хартију што синоћ није била ту. „Чудновато!“ мисли Иван и једнако гледа у њу.

„Томо! рекне на послетку. Шта је то тамо — хартија, шта ли?

— Хартија, господине.

— Дигни је! Што да се повлачи?“

Тома дигне хартију, а Иван се онда баш мирније задуби у размишљање.

Еле, сад су „мисли“ биле једина брига у животу Ивановом. Час је мислио о капиталу, час о чему другом. Час би видео пред собом богату салу, са стубовима, сву осветљену, а чак горе на галерији грми оркестар. Час му се учини да је он некакав чувен беседник, нови Цицерон, па како говори беседу на трибуни, у беседи напомиње срећу народну... Нагрнуо силан свет, чује се како му бурно пљескају. Његова беседа ћа хучи као олуја, ћа тече тихо широко, као река низ зелене равнине... Ивану срце игра, кад замисли тако што. И нехотице падају му на ум они скоко... у беседи, па оне досетке што насмеју ... љадама људи, и хиљадама људи пљеска... му.... Иван чисто падне у ватру кад помисли: „Како би било, да сам нешто Римљанин, па да је откуд какав форум, а ја — на пример, консул. Око мене народ... згрцала се свакојака рита. Могао бих беседити и неспреман!....“ И тако Иван у памети склопи и целу беседу. Удубљује се све више и више у размишљање; најживља места из беседе понављају му се у глави. Еле мисли, мисли — докле га већ не обузме нека ватра по лицу и очима те га трг... из тог необичног положаја.

За тим га обузме нека нервна малаксалост, опет му се очи зауставе на какој било хартици или ништа не мислећи гледа неколико минута кроз прозор на улицу.... У том Иванове мисли прелазе мало по мало у друго, нормалније стање; јер се десе кашто врапци на плоту, или ћуран, или тако што — што доводи човека обично у нормално стање.

IX.

Удубљујући се у размишљање и самога себе, смислио је Иван на послетку: да не би било с горега и радити штогод; једно да се мало забави, а друго — да му мисли не јуре тако много у главу.

Дуго је размишљао шта да ради.

Случај га изведе из те забуне.

Једном из јутра седи Иван на дивану па гледа своју собу. Од некуд и нехотице изброја столице, и одмах помисли: како би добро било да попише своје ствари, што год има. „Пописаћу, вели у себи, све што имам; за сваки случај, да не пропадне што“....

Дуго је седео на дивану, мислећи о томе, да на послетку саши подебелу књигу чисте хартије, нађе дивит, издува из њега паучину, па загрте пешеве од шлафрока, седе на диван па запали лулу и науми да се још мало промисли.

Написа наслов:

„Списак ствари…“ па испод тога датум, па свој потпис: „Иван Герасимић Залетајев“.

Пет дана забављао се Иван око списка, веома марљиво и вредно. Све ти је ту било тачно и разговетно. Било ти је ту и извесних одељака. Тако на првом листу беше ово:

ОДЕЉАК ПРВИ
намештај

Соба број 1 (у којој обично седим).

Осам столица (две без наслонâ, који су изгубљени).

Диван (NB: да се оправи).

Сто на четири ноге (с две фиоке, да се ударе браве).

Котарчица за визит-карте (стоји под столом и не зна се за шта је)“.

Све ово записивао је Иван, добро разгледајући собу. На крају је записао чак и колико има прозора, па је после избрисао — не зна се за што. За тим је записао:

„*Соба број 2* (у којој спавам).

По туцета столица и сто.

Слика, на којој је насликана јесен (све сама лица).

Jdem. Прекрасни Јосиф (садржина непојмљива).

Jdem. Феја (стоји гола код водопада).

Jdem. Рај (много дрвећа).

Jdem. Брдо (јамачно Везув, пуши се).

Jdem. Љубав (један докопао једну за врат па љуби).

Jdem. Непозната личност у старинском оделу (мора да је цар)“.

За тим је било записано:

„Кавез (у њему штиглиц, кашто пева).

Други кавез (штиглиц, такође пева).

Трећи кавез (пева)“.

У одељку другом, под насловом „одело“, беше записано:

„Седморе панталоне половне, двоје суре и пет подераних (да се окрпе, ако устреба).

Калпак с перјаницом (не зна се за шта је).

Капа (да се натакне, кад ми падне на ум).“

Па онда пописао је тачно и кошуље, све с примедбама од прилике оваким: „поцепана, да се окрпи; — стара, није ни за што; — поклонити Томи, ако добро слуша; — закрпити добро, да се не цепа; — ударити закрпу па може још послужити; — није много подерано, може се још носити“. Тај одељак завршио је овим:

„Женска кошуља (откуд она овде?!)“

Еле Иван је све пописао. Тома се најпре чудио — шта то господин ради: сам пре браја кошуље, разгледа их, броји рупе, па све записује у књигу. Него мало по мало и он се придружи Ивану и стаде озбиљно бројати: тањире, лонце и остало посуђе. Тома је био већ потпуно уверен, да тако треба и да је господин наумио да све строго дотера у ред. Међу тим је и сам Иван тумачио Томи свој рад.

„Треба, Томо, знати рачун од свега, вели му Иван.

— Да боме, господине!

— Па онда неће се ни губити, тумачи Иван даље Томи.

— Неће, неће.

— Ето гле, кад запишем да имамо десет кошуља, онда знамо, Томо, да их немамо ни осам ни седам, него равно десет, је ли?

— Јест, јест.

— А салвета, на пример, туце, је ли?

— Јест, јест.

— Марама туце, је ли тако?

— Тако је!

— Све је, Томо, на броју!

— Све, господине.

— А чим, Томо, набавимо какву нову ствар, одмах да запишемо.

— Да боме!“

Еле, тако је Иван градио свој списак. Све што је год било важније, већ је пописао у књигу. Остао је још последњи одељак, где су дошле најразличитије ствари. Три дана радио је Иван само око тог одељка. Наслов беше овакав:

Ситнеж.

Сандук за ексере.

Брошира (не зна се о чему).

Стара четка за ципеле.
„Забавна библиотека“.
Велико длето.
Опет нека брошира.
Бакрен чирак.
Календар.
Кратка историја“.
Ексер.
„Риторика“.
Ексер.
Старе панталоне.
Ексер.
Ексер.
Ексер.
Ексер.“

Најпре је Иван одвајао све ексер по ексер па пописивао. Али је на послетку поврвило тако много ексера, да их је записао све од један пут — онако у гомили.

Сву ситнеж бацао је у особен сандук, онако како је записивао. Мало по мало и то му се досади, јер беше тушта којекаквих ситница: панталоне, ексери, књиге, четке, наслони од столица, штипаљице. Све је то Иван записивао најпре редом, па где што бележио и каква је која ствар. Кад би трећи дан, а њему се већ досади, па поче трпати све онако без реда, записујући само:

„5-а ствар.
6-а ствар.
7-а ствар“.
И тако даље.

„Хвала богу, сврших! Ала ово беше посао!“ рече на послетку Иван и отресе се. Диже се читав облак прашине од њега. Огледа се на огледало, лице му се и не види, све у прашини, па црно, као да је оџаке чистио.

„Не мари! Барем сам све пописао!“ помисли Иван.

Док је градио списак није се никако умивао. Тома му понуди а он одговори: „Сад не вреди, опет ћу се упрљати. Кад све попишем — умићу се“.

Иван се одиста и умио, па још сапуном, те је изишао много бељи и чистији.

За тим се одмарао неколико дана, мислећи да сад има права ништа не радити. Списак је стајао на столу. Иван га је често претурао и читао. Један пут је чак зашао по собама те прегледао, да ли је све пописано. Чисто га је нешто вукло, да запише још што год, али на пакост — није се имало шта.

„Ама, Томо, реци де ми: да ли нема још што да се запише? пита Иван Тому.

— За сад је, чини ми се, све пописано.

— А да нисмо што заборавили?

— Аја!

— Е лепо, лепо! Ако се нађе што одмах кажи. Чујеш!“

И тако Иван, надајући се да ће још каква ствар искрснути, остави у књизи оделито место под насловом: „Додатак к списку Ивана Герасимића Залетајева“.

И збиља Тома нађе негде стару тестију, а Иван је одмах записа под „број 1“.

То је тек подбоде Ивана, да по што по то нађе још ствари и да их запише.

Та намера измами га и у авлију, и одмах је у „додатку“ било записано ово:

„Стари точак од кола.
Осовина.
Подрум.
Три левче (нису ни за што).
Псећи ћумез (нико не седи у њему)“.

И још неколико ствари све под бројевима редом.

X.

Попис ствари беше чисто подбунио Ивана, те је неколико дана осећао као неку страст — да гради свакојаке спискове и каталоге.

Отуд се јамачно и залегла у глави његовој мисао, да напише календар за целу годину. У оној истој књизи, где је пописао ствари, ишпарта Иван рубрике за месеце, исписа датуме и спреми све — да је у вече могао написати сваки дан како му прође. Празнике је забележио црвеном бојом.

Иван се неколико дана забављао око календара. Записивао датуме, рачунао колико је још до Божића или до Васкрса. По сво јутро би провео око тога.

За тим је размишљао: како би било да нешто напише списак од целе паланке, то јест — колико има цркава, кућа, улица; али му се то учинило врло тешко.

У том му паде на ум, да пише дневник. И тако саши нову књижицу чисте хартије. Исписа овакав наслов:

„Дневник Ивана Герасимића Залетајева“.

А испод наслова датум, кад је почео писати дневник.

Одатле почиње управо књижевни рад Иванов.

Дуго је грицкао перо и мислио како да почне. На послетку је смислио: да ће тешко ићи без системе и да треба радити онако као и са списком, то јест — поделити на одељке. Одељци су добили овакве наслове: „мисли, намере, опште белешке, морална осећања и редовни начин живота“.

„Тако! рече у себи Иван. А сад ћу записивати онако, како се што развије у мени!...

И одиста он је за неко време веома марљиво водио свој „дневник“, па је додао чак и још један одељак под насловом: „свашта“.

Баш да покажемо овде неколико одломака из дневника Ивановог. На пример:

„Мисли.

Све је позвано да живи, па и најмања травка.

*

Природа нам даје смисао.

*

Човек је чудна ствар! Никако да ухватиш шта мисли и шта жели.

*

Деветнаести век донео је просвету; али се ипак не може рећи да су пређашњи векови били са свим у тами.

*

Папа је старешина католичке цркве. Кажу, да је садашњи папа нека добричина.

*

Синоћ сам био пијан, али не много.

*

Душа, клонећи се спољашњега света, удубљује се сама у себе и у тај мах осећа свој виши позив. Треба се чешће удубљивати у самога себе.

*

Осећам, да се од неко доба удубљујем у самога себе. То је добро!

*

Синоћ сам био пијан; али не сувише.

*

Узајамност је утицање једнога предмета на други и обратно....

Морална осећања.

Треба чешће читати свеце.

*

Шта је дух човечији? То је још питање.

*

Живот је страдање и нико не треба да се нада срећи. Овде моралисти имају право.

*

Треба мање пити ракије“...

Еле мало по мало белешке: „био сам пијан, треба мање пити ракије“ — почињу искрсавати у разним облицима и по свима одељцима, на пример овако:

„Много пијем!

Био сам пијан.

Јутрос рано прилично сам се напио.

Лепо је опити се, али шкоди.

Пио сам. Са секретаром...“

Нарочито у оном одељку под насловом „свашта“ било је записано:

„Био сам пијан.

Читам свеце.

Пио сам.

Читао свеце.

Сневао сам, као да пијем.

Свеци.

Да сам још пô стаклета, враг би га знао!

Тако је то!

Ух, ала сам се нашљемао!...“

У том одељку често се могла наћи белешка са свим без икаква смисла.

Из најпре је Иван записивао тачно све по одељцима; али мало по мало, кад је већ морао чешће бележити: „био сам пијан, треба мање пити ракије“, — одељци су се побркали. Иван је почео записивати онако или под датумом или само забележи дан: „уторник, петак“. Па и ту је често грешио. Наравно, куд ће се човек свакад сетити — који је баш дан!

И тако је нестало одељака. Но ипак је у дневнику Ивановом било мисли, бележака а често и исказаних осећања. Ту си могао наћи и његов редовни начин живота. Највише је било философисања. Као што се

види — Иван је радо философисао кад је доков. Почем Иваново философисање показује с једне стране — извесно гледиште на живот, вредно ће бити да пре, него се вратимо опет к дневнику, испричамо како се учио Иван.

XI.

Иван је изучио гимназију. Боже, како је знао латинску граматику! Зна је и сад. Катихизис, разуме се, од речи до речи. Која је прва заповед? „Азъ есмь Господь Богъ твой“, и сад ће вам одговорити Иван. Он је из науке хришћанске свагда добијао „петицу“, јер је знао све на памет.

Иван је запамтио и немачку граматику, јер су јој корице биле необичне — жуте, па с великим шарама. Па онда и професор немачкога језика био је врло тачан човек. Долазио је на час с многим књигама под пазухом; није се мицао са столице, и тако је озбиљно питао: како се спреже глагол *haben*, да је — рекао би — свршавао некаку тајну. Само рекне: „спрежи!“ па ћути као камен и слуша, слуша. Тако је био строг тај професор немачкога језика! У школи тишина — ни мува се не чује. Само чујеш: „ich habe, du hast, er hat....“ Па тако цео час! Ефект је био још већи, кад се на свршету часа обре око катедре читав полукруг ђака — све на коленима. Осим тога било је суботом и батинâ. Професор немачкога језика тукао је ђаке највише. Због тога је Иван сигурно и запамтио тако глагол *haben*.

Иван се и сад сећа тога глагола, на пример, у сутон — кад чека чај и кад премишља којешта, па пушећи лулу, занесе се тихо у успомене. Тад би му кашто пала на ум и *mensa*, те је Иван и нехотице почне склањати — сву до краја. Па и после непрестано му се врзе по памети датив и генитив и обратно, док га већ не забави друго што с улице; јер се често деси те прође звонар, или се врапци искупе по путу на цвркућу или се помоли ћуран, те му Иван, по обичају, звизне. Све је то некако хранило памет Иванову, а још кад се с тим удружи и mensa — онда поврви у глави његовој читава поворка појмова; предмети обичнога живота стану се преплетати с појмовима што их је Иван стекао у школи, те тако са звонаром, врапцима, ћураном помеша се и нов елеменат: *mensa*. Иван увиђа то и сâм, али се тад осећа узвишен над оним што је око њега.

Иван је учио и историју. Сећао се и сад по нечег из тога предмета, јер га је учио на памет. На пример, и сад зна: који је цар мирно владао а који није; ко је раширио границе своје отаџбине а ко није. У осталом слабо му је историја падала на ум; јер није бивало ни прилике да га опомене, а осим тога историја му није остала онако живо у памети као mensa. Mensa је чисто закована у памети Ивановој, па наравно — ако се не сети ње данас, сетиће се сутра. Само кад Иван седи са секретаром, онда му од некуд падну на ум, и историјска питања, од прилике овака: „Сигурно секретар и не зна да је негда владао тај и тај цар?“

Иван је учио и риторику и књижевност. Уме да разликује, шта је високи, шта средњи а шта нижи стил. Зна да се литература дели на светозну и духовну. Уме разликовати идеју од форме, и кад чита стихове, свагда гледа — да ли се идеја слаже с формом; ако се не слаже, одмах рекне: „ето, идеја се ни мало не слаже с формом!“ Па онда Иван зна и беседничке законе, тачно — тако рећи у прсте. „Quousque tandem, Catilina, abutere patientia nostra?“ рекне кашто у себи, па се насмеши; јер лепо осећа да зна, а на пример Тома — што баш тада прође поред њега — не зна, ама ич!

Иван и сад има још књижице пуне задатака из гимназије. Боже, ала су то теме! Све веома философске, веома моралне! На пример: „Шта је ум без просвете?“ — „Видело истине“. — „Осећање на домак сувцу“. — „Осећање на домак истини“. — „Нешто о моралу у смислу поуке“. — „О одношају ума према срцу и обратно“. — „О философији као науци“. — „О духу и његовим појавима“... И тако даље, и тако даље. Све ове теме израдио је Иван по свима правилима: с приступом, па расправом и завршетком. Професор му је свакад забележио „петицу“.

Осим ових трагова, што их набројасмо, наука је учинила на Ивана још и дубок моралан утицај. Сећајући се кашто свог школовања, Иван је често и сâм долазио до повољних резултата. „Ето, мислио је сâм, бог зна шта бих сад чинио, да нисам школован. Како нас просвета припитоми! На човека наваљују страсти, а научност их сузбија! Ето нек се у мени потпали каква страст — одмах ћу је сузбити: сетићу се чега год из историје, па најпосле пашће ми на ум и mensa, склањаћу је двадесетину пута, а могу и бројати до стотине, па ћу заборавити. На послетку у мени се и не може потпалити страст, јер могу размишљати о свему. Чим осетим што год, одмах ћу се запитати: откуд, за што? Да није машта? Да није крв? Размислићу се паметно, па видети на послетку да је — лудорија. И зар ми онда може бити што? Не може. Ето седим овако, гледам, мислим.... Истина, мало је и досадно, али шта ћу? Човеку и не може бити све по вољи. На пакост, нема ништа што би човека забавило. Време пролази тек онако. Но ипак школовање је важна ствар. На пример, ја знам кад ми ради разум, кад ум, а кад машта — све знам! Нисам се ја учио у залуд! Па онда зар су моје мисли бујне? Нису. Истина, кашто мислим враг би га знао шта, али тек не вређам никога. Може бити, ја бих се одавно и пролоповио, али овако — нисам. Мора да има неких правила. Реци, кашто се забављам и ситницама, али се тим не вређају правила. За име бога, нисам се ја родио да будем администратор! Ја сам обичан човек, грађанин, па крај! Седим овако. Па шта? Чиним ли коме што? Свађам ли се? Нападам ли кога? Аја! Е онда сам миран. А и паметан, ако ћемо право! А зар није? Разумем свашта. Истина, кашто по више пијнем ракије; али дај ми ти човека без слабости! Него за то знам, на пример, историју. Шта хоћете више? Па сам и учен. Јест, јест. Само ми је кашто досадно, да га ђаво носи! То већ не знам — за што!...“

Тако је Иван мислио о свом школовању, и тешио се тим: што је одиста миран човек и што не чини никад никаквих скандала. Само није могао да разуме, откуд га спопада чама. Један пут је записао у свој дневник: „Чама је болест нашега доба“.

Међу тим Иван се није могао свакад тако утешити. Кашто би и нехотице помислио: „Чудна је ствар ова моја скромност, шта ћу с њом?!“ Па се ту веома удуби у размишљање и настави. „Барем да ми хоће ко рећи — хвала, што сам овако скроман!“

И о памети својој мислио је Иван кашто друкчије. „Паметан, паметан! рекао би у себи. Па која ми вајда што сам паметан? Зар не би било све једно — да сам и будала?“ Један пут му се та мисао тако живо увртила у главу, да је већ и пљунуо па рекао: „Тако ми бога, све једно је — баш да сам и будала!“

Он је размишљао и о свом моралу. То је обично чинио, кад му се прохте да пије ракије.

„Ето, рекао би сâм, пијем ракију! То није лепо!“

За тим су долазила кратка размишљања, што су прекидана обично пушењем и ћутањем.

„Вала могу и не пити“.

Ћутање и оклевање.

„Да боме!“

Опет дуго ћутање. Тома донесе стакло с ракијом и остави на сто. Иван гледа и пуши. Настају доста дубоке мисли о трезном човеку.

Стакло с ракијом стоји на столу. Иван га једнако гледа.

„Како би било да попијем једну?“ пролетиму и нехотице кроз главу.

Опет дуго ћутање. Ивана обузима чисто некака брига. Лепо се види, како се човек бори.

„Да ли да пијем или не?“

Ту Иван, рекао би, савлада сâм себе, па брзо остави лулу и попи две чаше на један мах.

На лицу му се огледа као неки мир.

Попи и трећу чашу.

„Не мари! мисли у себи. Што не бих?“

И заложи се мало.

Баш се опажа, како бива све боље воље.

ко ћемо право, вели прилично весео, ар то није све једно: а био ја пијан, е био?"

Па да не би заборавио тако лепу мисао, писа је одмах у дневник:

„Мени се чини, да је баш све једно — био ја пијан, а не био...."

XII.

Ми смо видели већ из дневника Ивановог, да су му и „правила" задавала прилично бриге.

„Оно има правила, мислио је Иван, — како их не би било! Само не можеш им ухватити крај. Него кад човек седне, па се добро промисли.... Али шта би се могло чинити с тим правилима?"

И Иван стаде размишљати, шта би могао учинити с правилима. Да би што очитије представио себи правила, узео је једном дневник и написао овакав наслов: „Моја правила". Испод тога, разуме се, датум и потпис.

Иван је свакад писао испод наслова датум и потпис.

„Правила! почиње већ мислити. Али каква?"

Трља чело Иван и пише полагано овo: „*Чедност*".

За тим остави перо. На столу је ракија. Иван попије чашу.

„Ђаво га знао — шта је то!" рекне у себи.

„Чедност"... понавља и нехотице, трудећи се да ухвати значај те речи, па опет попије чашу ракије.

„Дај друго што!" вели на послетку па пише полагано, рекао би црта:

„*Морал*".

Опет попије једну, па се труди да ухвати значај барем овом наслову.

„Морал, морал! понавља му се у памети. А шта је то морал!"

Ту Иван уздахне.

„У чему је управо мој морал?" наставља даље и никако не може да разазна: у чему је његов морал.

За тим пише опет наслов:

„*Вера*".

Па уздахне и мисли. Сама рука дописује ... наслове:

„*Нада*".

„*Љубав*".

„Љубав!" понавља Иван у себи. А ко...
да љубим?"

И ту обори главу.

„Валда Тому?..." наставља даље и ...
„Валда сви ... са свим побркају.
сли му се већ са свим побркају.

На послетку падну му на ум Немци
како они то све лепо растумаче....

„Штета мисли Иван, што нисам у...
немачку философију! Валда за то и ...
могу да растумачим све што ми надне...
ум! Па онда Немци некако имају и р...
за то. Они то све лепо начине. Ето, скл...
какву реч ма где тамо у Швапској на...
донесе овамо к нама с виксом и ка...
Wissenschaft. И одмах се зна шта је. ...
ни то не умемо. Ех, кад би бог да...
изучимо ту немачку философију! Баш...
да бих се родио!... А како би би...
напишем чланак о томе? Да предлож...
да цела Русија учи годину или дв...
ту немачку философију, те да је из...
један пут. Овако ти ни сâм ђаво ...
шта је! Валда су те Швабе памет...
ли... Седи, поганац, крпи и дан ...
тек напише књигу, пуну и памет...
лога и осећања!... И све лепо ...
Реци, то потпомаже развој, али ...
садно — да га ђаво носи! Ми се ...
скањујемо. Треба то изучити од...
Штета само што се не може ст...
изучиш једно, а Швабе напиш...
прође ни година дана, а већ ...
Баш много пишу, угурсузи ј...
философија! Пробао сам да ...
здраво тешко!..."

И ако је Иван мислио т...
философији, ипак су га фил...
доста забављала. А није ни...
је несвесно развио у њем...
анализе. Из овога, што ћ...
из дневника Ивановог, ...
је он тежио да расправи...
јих се људи давно бакћ...

Иван је прочитао негд...
лософија живота човечи...

„Аха, ево лепе теме...
Баш бих волео прони...
живота!"

И дуго је мислио ...

д мрак је забележио у дневник:
вот човечији страшно је комплико-
веома је тешко проникнути у филосо-
живота!“

и пут је опет нашао негде овакву
: „Виши морални значај човеков
је у његовом духовном развоју“.
томе је размишљао Иван.

ко је заиста! сену му мисао кроз
Та и ја имам духа!... Али што пи-
кију?“

дмах је наумио да развија свој дух.
исао је у дневник:
умио сам да развијам дух.... Морам
пити ракије“.
је намера забављала Ивана неколико

леда у стакло с ракијом — па се
. „Развијам дух!“ помисли у себи.
и пут је почео мотрити, да ли ће
од опазити: како се то у глави ње-
развија дух! Мотрио је, мотрио дуго
ништа није опазио.

ипак се Иван неколико дана уздржао
пије.

да је због тога и записао некако
у свој дневник:
ала богу! Осећам да ми је лакше.
іслим“.

Иван није могао дуго да се уздр-
јер је већ једном пред мрак, валда
апит, забележио:
дна је ствар тај дух! Право да ка-
е можеш му ухватити краја“.

дмах за тим долазе под разним да-
а овакве белешке:
звијао сам дух“.
тао свеце“.
пијан“.
све записано прилично несигурном

послетку је Иван расправио питање

та је дух? Ако ћемо право — то је
тање.“

е у дневнику није било ни спомена
.

у тим је нешто друго почело забав-
Ивана, а то је — питање о матери-
у.

„Опазио сам, пише у дневник, — да имам неке материјалистичке тежње. То није лепо! Трудим се да их угушим и читам свеце“.

А мало даље записао је:

„За дивно чудо, како се брзо развија у Јевропи материјализам!“

„Волтер је, до душе, философ; али се ни њему не може веровати“.

„Да ли сам ја материјалист или нисам? Баш бих волео да знам“.

На послетку се и питање о материјализму прекршило као преко колена, по свој прилици — у вече; јер је у дневник забележено веома несигурном руком ово:

„Ама шта је материјализам?! Све су то Швабе и ништа више! Трице!“

И више ни речи о материјализму.

Под 27 новембром записао је Иван:

„Био сам пијан и решио, да све, што год радимо, није ништа друго већ дело руку човечијих“.

„PS: Шкодљиво је опијати се...“

Поред философских мисли могла су се наћи у дневнику и лирична места. Тако Иван на једном месту доста ватрено узвикује:

„Ала је много ништавила на свету! Ала је много ништавила!“

А на другом месту:

„О, ко би ме утешио, ко би ме утешио! Ко би ме утешио у јаду моме!“

Штета што нема даље оваких бележака, јер одмах под другим датумом записана је са свим друкчија мисао:

„Био сам пијан, али не много“.

Међу оваким и сличним белешкама још се за неколико листа опажа философски правац. Највидније место заузимље питање о спиритуализму.

„Размишљам о спиритуализму, пише Иван на једном листу, — и видим да се око те теорије може имати више посла. Барем се признаје да има духа!“

Али већ после неколико листа — почиње и спиритуализам досађивати Ивану. Долазе белешке овакве:

„Спиритуализам! А шта је то?!“

Или овакве:

„Баш мени не треба ни материјализам ни спиритуализам! Ето секретар не зна ни

ви друго, па је опет жив! Ваљда се и без тога“.

тим долази у дневник и научан пра- али за мало.

Иаумио сам да склопим систем света, е Иван на једном листу. Све што је сад писано о томе — неразумљиво је. ћу описати просто и разговетно.“

И мало даље:

„Сашио сам засебну књигу. Мислим, да очнем о звездама у том смислу — да су звезде засебна тела и да се крећу по за- ковима. Књига мора бити подебела“.

„PS: Много ми смета секретар. Због њега се и опијем“.

А још даље долазе овакве белешке:

„15 *децембра*. — Систем света могао би се заиста написати; али ко ће знати, ка- кав је?

17 *децембра*. — Ох, животе мој проклети! Ког ће ми врага систем света! Да га и знам, која ми вајда“....

Даље се ништа не разуме.

После овог „система света“, дневник Ива- нов почиње опадати. Размак међ датумима долази све већи. Често има и оваких бе- лежака:

„Био сам пијан“.

„Ала да је коме знати, како сам се си- ноћ опио!“

„Проклети секретар!“

Међу тим биће вредно, да наведемо овде још неколико бележака из дневника Ива- новог:

„5 *фебруара*. — Данас нисам навлачио панталоне, него седео онако у шлафроку.

7 *марта*. — Има већ месец дана како нисам навлачио панталоне. Ништа не мари!

10 *марта*. — „Пре, вели Гогољ, док сам још био млад, све ми је, вели, било при- мамљиво, а сад ђаво би га знао: ништа се не зна“. И збиља — шта је сад? Баш ништа!

4 *априла*. — Ево и пролећа! А шта се то мене тиче?

11 *априла*. — Човек се кашто тужи, а на што? Требало би већ једном знати, да на овом свету нема ни туге ни радости, него онако — ђаво га знао шта....

15 *априла*. — „Реч је горка: одричем се!“ рекао је некакав песник....

20 *априла*. — Боже, боже, ала је ово гадно!!..

(*Некаког*) *априла*. — Покушао сам д навучем панталоне, па бацио. Све једн

4 *маја*. — Мај!.. Шта има лепше маја? Аја! Немаш никака посла. Сед и једнако седиш.... Ваљда је тако суђено

У дневнику Ивановом било је доста с них бележака, али — као што рекосм све ређе, ређе и ређе...

XIII.

Иван је проводио најбоље доба младости мирно, у тишини. Није им каквих особитих нада ни заноса. Ж као и сваки добар човек: није ни тао нити се сам истицао у чему је дневник, анализирао своја осећ тресао је кашто питања, те је би руку и философ. Волео је да тихо и у миру. Истина, кашто да нема смисла, на пример, у онако у самом животу; али је ретко.

На послетку, Ивану је по са свим све једно — а било чима а не било. Он је шта у свој дневник: „Треба м Ако ћемо право — није ми није све једно: а мислио слио?“ И после те белешке колико је могао, разгонит да га не узнемирује. „Св шта нећу измислити!“ р У дневник је почео чеш кво је било време, а бел био „врло пијан“ а кад грел је, као што смо ви друго питање, записавш се чини, да је са свим ја пијан, а не био.“

После већ није ни него је само бележио и кад није „врло“.

Па и о правилима месту:

„Та каква правил све једно — а би Вајде од њих ама

Еле, мало по ма вао у дневник, п

„За што пишем овај дневник? забележио је на једном месту. Зар ми је каква вајда од њега? Баш ваља бацити!"

Па записавши још два пут, да је био пијан, одиста је бацио.

Само се један пут десило нешто, што је опет изазвало дневник Иванов на среду. То је била последња мисао, па се већ књижица са свим забацила. Било је то овако:

Устаде Иван једном пред вече па поче пити чај. Дуго је седио тако на дивану, ушећа и срчући чај; кашто је добовао прстима по столу, гледао у свећу, или на прозор; на послетку је загледао чизме — да нису где подрте и да ли их треба оправити. Чизме су биле читаве. Иван се онда устури на диван, чисто малаксао, па поче гледати у таван. На послетку рече:

„Ама о чему би се ово могло мислити?"

И дуго је тражио по памети — о чему би могао мислити. Опет рече:

„Та да је ма каква мисао?"

Баш ништа да му падне на ум!

„Барем да је какво осећање?" наставља даље.

Нема ни осећања!

„Све трице!" заврши Иван.

Седи и пуши. Лепо осећа како му ништа неће да падне на ум.

„Ала се лепо осећа!" вели сам а рука му и нехотице пише у дневник:

„Ала се све лепо осећа! Баш све!"

Избија сахат. Иван броји. Само девет, дакле још рано.

„Да, да, још рано!..." вели Иван, па почиње пртати крстове, троуглове, лица, куђице. То траје по сахата.

„Како би било да напишем песму?" пита Иван сам себе.

„Месецу.... Њој...." пролећу му наслови кроз главу и он пише:

„Њ о ј....

Ох, оди, оди на груди моје,
Да живље дахнем драганом,
Милоште твоје осетим сласт,
Проспи...."

Пребрише „проспи" па опет пише:

„Проспи...

„Ђаво ти однео то: *проспи!*" мисли и никако не може да се открпи од те речи.

„Проспи..."

„Ама шта је то?" помисли у себи.

Иван прочита шта је написао, па осећајући неки умор, полако пребразди све!... За тим склопи дневник, загледа се у један крај собе, дубоко уздахну једном — два, па полако зовну Тому и рече му чисто изнемоглим гласом:

„Томо, дај де мало ракије, враг би знао шта ми је!..."

Овом песмом завршен је дневник Иванов.

XIV.

Сад можемо слободно рећи, да се свршио потпун круг рада Ивановог.

Најпре је био практичан домаћин, као што се види из потпуног и опширног „списка ствари" његових.

За тим се пустио у „фино и дубоко анализирање својих правила и особина, те се тим показао као мислилац. Он се нама показао и као философ, проучивши на себи уплив савремене науке о спиритуализму, материјализму итд. Намеравао је да напише и „систем света" са свим из нова, те да тиме оснује нову науку што не би била ни спиритуализам ни материјализам, него нешто — са свим ново, потпуније и истинитије.

На послетку, покушавши да напише песму, показује нам се Иван као песник!

За тим, као народни борац, уклања се с позорнице људске.

Остали живот Иванов важи само за биографа.

На послетку ми ћемо још мало причати о нашем јунаку. У свету се често нађе људи таквих као што је био Иван Герасимовић Залетајев. Живот њихов свакако је *важан* и *поучан* за млађи нараштај....

И тако Иван је све опробао и на послетку се уверио, да је учинио све што је могао и да више нема шта радити.

То га веома задовољило и смирило.

Као год путник, кад лута по пустарама аравијским па, сав знојав и мртав од жеђи, радосно назире у даљини нешта налик на оазу, — тако је и Иван задовољно и радосно гледао, како нестаје пред њим оне философске магле, по којој је дуго лутао као по помрчини. Он је сад осећао, како

му се чисто скида с главе некака кора, и
почео је мирније гледати живот. Стишала
су се у њему разна узбуђења, што су га
постицала час да љуби кога било, час да
се нада, час да очекује нешта важно у
животу. Све се то мало по мало стишало
у Ивану. Само је остала нека малаксалост,
али с њом тек — потпуна нема тишина.

И ето без икаких брига и узбуђења, као
човек што је свршио све на овом свету,
— седи сад Иван на дивану, гледа кроз
прозор, пуши лулу. Кашто звижди ђурапу.
Међу тим ђуран се у последње време тако
навикнуо на то, да више и не чека звиж-
даља, него чим види Ивана, одмах забрбља!
Па и Иван је постао сад некако разговор-
вији. Почео је чешће разговарати се с
Томом о лепом и рђавом времену и о томе,
како је попара у понедељник била боља
него у петак.

„Томо! почео би Иван разговор, — у
понедељник је попара била боља него у
петак. А чорба у уторник. Сећаш се, ти
си ишао на пијац, био је мраз?.. Како да
се не сећаш? Било је и врабаца сила по
путу.... Баш си ти рекао: откуд толики
врапци? И секретар је ручао код нас.
Сећаш се, и он је казао, да нигад није
видео толико врабаца.... Ала смо тад по-
пили много ракије — страхота!

— Ама много се троши ракије, вели
Тома.

— То не треба, Томо, ни спомињати,
прихвати Иван уздишући. А шта се још
не троши!

— Читаво буренце на недељу.

— Па шта је онда? Не бива друга! Дође
и секретар, па ето та!

— Послужите му чашицу па доста.

— Ех, чашицу! Доста! Откуд доста?

— Па синоћ сте попили читаву флашу,
наставља Тома.

— Да, попили. А шта би ти? Зар да не
пијемо!

— Пијте, за што не.

— Ето видиш да треба пити. Неће сваки
дан отићи флаша. Кашто ћемо и мање.

— Ама иде свакад.

— Не, не, Томо! Не оде свакад флаша,
уверава га Иван, не оде свакад!

— Али оде баш флаша!

— Којешта! На пример, у суботу није
отишла цела.

— Баш цела.)

— Е онда сам заборавио. Ваљда, забо—
равио.

— Па и тај секретар.

— Секретар је, Томо, добар човек, ве ти
Иван.

— Сваки дан ето га, наставља Тома.

— Није, Томо, сваки дан.

— А оно барем пет пута на недељу.

— Не може се, Томо, без друштва,

— Не може се, Томо, да живи
може! Зар би ти хтео, Томо, да живи
без друштва?

— Барем да није поштено.

— Е, Томо, не треба сад потезати
је поштенији. Наши осећаји непознати су

Иван чешће тумачи Томи по нешто
осећајима. Често му рекне:

„Кад би нам, Томо, све било приступачно
онда је друга ствар. Али није, Томо, није
Од нас је скривено много што шта. Истина
ми можемо мислити, говорити; али упуш
тати се у тумачење, нагађати, тражит
узроке, то не можемо. А није ви нужн
Најпосле сваки може говорити лудори
ако му се то прохте; само ми, Томо, тре
да ћутимо. Јер је са свим све једно.

— Право велите.

— Ето рецимо, настави Иван, по
је поћутао и попио чашу ракије, —
баш и тако.... (Па опет мало поћута).
цимо, да баш сваки дан оде цела фл
— Ама сваки дан цела. Баш тако.

— Тако је, Томо“.

И ту Иван опет попи једну чашу
би био да настави разговор, али се
ријал потрошио.

„Право велиш, Томо. Али свако
придевати и значај.... (Ту Иван у
изгуби свезу у речма). Свакој речи
придевати и значај — шта би било
бисмо изгубили смисао. Покушај
мисли о чему, одмах ћеш виде
ти се све збрка у глави. Ама одм
збрка. А кад се, Томо, у глави зб
и сам знаш....

— Та то је најмања брига, кад
збрка, вели Тома.

— Ето и сам увиђаш да је
вели Иван.

он често седео тако, сузе му се и нехотице заврте у очима, рекао би види некакав нов живот у том гласном, бескрајном цвркуту тичијем....

Међу тим је звонар навео Ивана на са свим нову мисао. Прође један пут улицом па узе бурмутицу и шмркву бурмута.

„Како било да и ја пробам?“ рече Иван у себи, па набави бурмутицу.

После си могао у вече само чути: шмрк. шмрк!... Ето ти посла и сувише! Иван ђа запали лулу, ђа шмрче бурмут. Кашто заопуца тако трпати — мислиш неће прста одвојити од носа! Из најпре је кијао, после се навикнуо.

До душе, деси се и сад те кине који пут.

„Штета! рекне у себи, нисам ништа помислио, а ето била би истина!“

Па и Тома ти поче шмркати. У вече само се чује, час он у предсобљу: шмрк, шмрк! час Иван у соби: шмрк, шмрк!... Тишина, па се лепо чује сваки шмркљај....

„Томо! викне кашто Иван, шмрчеш и ти, а?

— По мало, господине!..“ одговори Тома.

И опет ућуте....

XV.

Никакве мисли не узнемирују више Ивана. Он је већ са свим миран, једном речи — човек на свом месту.

Почео је и лежати више него пре. Наравно — што да седи онако, беспослен? Лешкари до ручка, пролешкари после ручка, па и проспава. Па онда нешто му се сад више и дрема. Чим легне, одмах му се очи само склапају.

Пре је Иван барем пљуцкао лежећи, а сад ни то не ради. Махом спава. Пре ручка придрема му се па заспи, после ручка опет му се придрема — шта ће? Не може човек седети кад му се спава. И Иван спава. У вече такође не седи дуго: напије се ракије па се тек изврне.

Сад је Иван почео и мање пити. „Све једно, рекао је сам себи, а био трезан, а пијан... баш све једно!“

С Томом се готово никако не разговара. Само му каже — кад хоће да спава. Наравно, шта да разговара?

Еле, тако сад живи Иван мирно и тихо. Он ће, по својој прилици, живети још много — без икаких брига и узбуђења, скромно и у тишини. Стишале су се у њему све страсти, што су га некад узнемиривале и нагониле га час да размишља о капиталу, час да се што јаче опије како би му машта била живља, час да гради спискове или што је још горе — да пише дневник и разбија главу око таких питања.

Ми пак, завршујући ову приповетку сматрамо са своју дужност, да наведемо овде још неколико редака из дневника Ивановог, што смо пре заборавили навести.

„*5 септембра.* — Дешава се да човек љуби, али кога и за што? Треба једном знати да нема љубави и нема, и нема, и нема.

„*10 октобра.* — Само смрт може расправити питање, што га судбина задаје човеку у току његовог живота.

„*15 октобра.*— Де ко може казати: шта је живот? Мора бити да је лудорија!“

Милован Ђ. Глишић.

— Доћи ће, доћи', рече болесница умирујући се; када дође, пробудите ме.

Кад јој је болест била најтежа, тада би увек сањала о Золтану; када би о њему почела говорити, увек би сви у кући стрепили, јер тада би јој по челу стајале капље ледена зноја; лице би јој поцрвенило, као да је у пламену, те би мука била гледати ову бољу, која јој је на цртама била изражена, и слушати онај глас, који је јауком продирао кроз закључана врата.

Отац би је морао тада загрлити и тако покрити трзаво нежно слабо тело, јер она би хтела да скочи са постеље и да се баци међу прилике, које су јој зажарене очи виделе, како се тамо једва на два три корака од ње оштрим сабљама боре на смрт и на живот. Ох! како је врискала, како је заклањала лице. Сада су га управо у срце погодили, румена му крв тече.

А саветник је морао све то до краја гледати, до краја слушати, све то осећати.

Једнога дана доби Кечерепија писмо из Пожуна. Рука му дрхташе, када га отвараше. Јављаху му у њему, да је један ударац сабљом учинио, да Дабронија никада више никоме неће нашкодити.

— Слава теби, свемогући боже!

Тако промуца онај човек тврда срца, јер се није оно догодило, што је он сам сигурно наручио. Праведни бог пружио је своју моћну руку, да се оно не догоди. Ох! како му је то добро дошло. То му још даваше наде. То ће више вредити од свих докторских мелема.

Отрча с писмом болесници.

— Ево гле, мило дете моје! Золтан Карпатија жив је; који га је хтео убити, томе су одсекли целу руку. Неће он моћи никога више вређати. Ево, читај!

Болесница не верујући затресе главом.

— Не верујем; то су само тако измислили, да би мене преварили. Увек би хтели, да ме залуде. На што то? Зар ја не знам све; где је Лиза, моја слепа девојка? Веле да је била ту, докле сам ја спавала. О, знадем ја где је она сада! Зар ја не знам све? Знам ја, да је Лиза умрла. Зар нисам ја чула, како су лупали прошле ноћи ту на горњем спрату? Зар ја не знам, да су тада њен мртвачки сандук заковали? Изнели су је у кућу у врту, тамо су је опојали — зар нисам ја то све чула? Јадно девојче? Нисам могла тамо да будем, ни да јој на главу метнем венац! Нисам је могла ни целивати последњи пут! А мене лажу, да је она жива!...

Саветник се следио, па не могаше ни речи изустити. Откуда болесницима тако продирућа сила уобразиља, да из једнога звука дознају, што бива!

— Зашто сте ми све то тајили? Неки дан дуваше пред нашом кућом поштански рог; чељад прими писмо на двору и рече међу собом шапћући: „Црн печат!“ После једнога сата уђе мени у собу мати. „Од кога си добила писмо?“ запитам је. „Од Илвајијиних“, одговори, „поздрављају те“ — „Шта ради Матилда?“ — „Здрава је“ одговори ми мати; „ових дана удала се“ — Да, удала се у гроб. Ја знам, да је то писано у писму. На што су то тајили од мене? Свако умире, ко мене љуби — свако — свако!...

Болесница сакри очи и плакала би, кад да би могла.

А ономе човеку са тврдим срцем тако код постеље болесне кћери тако бијаше, као да му то тешко тврдо срце мрву по мрву жрвнају тамо у грудима, па се распада на тисућу комада, а сваки тај комад као да је тежак као сињи камен....

— А зар ми тебе не љубимо? запита своју кћер отац, којега цвељаше та помисао. Зар ми тебе не љубимо?

Дете превуче преко чела своју дрхтаву руку.

— Ох, ох! нисте требали да ме тако љубите....

— Не тако? Зашто кажеш то, дете моје?

Дуго премишљаше Вилма, онда уједанпут неразумљивим покретом махну руком испред очију и полако шапну:

— Та и онако је свему крај!

Поражен бољом саветник зграби своје једино болно дете.

— Зар ми тебе не љубимо? Ох, како си могла то казати, да те ми не љубимо!

Девојче узе мирно очину руку и привуче је срцу.

— Осећаш ли, шта је ту? — Срце. — Али то не знаш, је ли, зашто оно тако јако

лупа. Ох! то нико не зна, ни ти, ни лекари. Само њих троје знали су, а и ти су сви помрли. Увек сте ме питали, зашто сам тако суморна, па сте тиме хтели да ме развеселите, што сте њега преда мном грдили. Говорили сте о њему свако зло, погрђивали сте га, пак опет зато питали сте: зашто сам тако бледа? Почели сте га гонити, терали сте га из очинске куће и овамо сте мене донели, да дишем онај зрак, који је он проклео; њега сте у просјаке отерали, узели сте му што је год имао, да бисте мене велелепно сахранили. То ме је тако болило, а ви никада нисте за то знали. Није вам доста било, што сте му добро узели, него сте му најзад и живот узели. Убили сте га хладнокрвно, немилосрдно — без икаква милосрђа. Прострелили сте му срце — оно драго срце — оно мило слатко срце!...

Код ових речи бедно девојче склопи руке код својих бледих усана, па с таквим болом подиже очи к небесима, с таквим надземаљским болом, да би и сотони морало ту срце пући.

— Дете моје, мило дете моје! муцаше отац.

Али више јој није могао казати.

Та врућица зна, шта она збори, али не зна, шта на то други веле.

— Видиш — видиш! Како бисмо на други начин лепо могли поживити, настави болано девојче. Ми у нашој кући, а он овде. Ми бисмо седили у својој кући, а и он у својој и никад не бисмо никоме говорили једно о другом. Која вам вајда, што сте му све одузели, кућу, имање, пак и сунчани зрак? Сад можете саморани живети у овој великој кући, саморани у овом широком свету. Дакле шта вам вреди све то?

Тако искрено може беседити само грозница, овако отвара срце само онај, који свачије срце затвара, а кад затвара, пушта им тајне, а кад умукне, раздреши им језике.

У тај пар паде на ум саветнику велика мисао. Ту мисао не прогони из срца свога. То је држао за спас. Беше то посве другојачија мисао, него ли каквима је до сад оптерећавао срце своје, посве противна њима.

— Умири се, мило чедо моје, рече пригнувши се кћери својој. О коме си говорила, тај је жив и здрав. О томе ћу те ја уверити. Обећај ми, да ћеш донде бити мирна, да нећеш себе мучити... да ћеш оздравити... мени... на моју радост!

Болесница уздахну и кад јој отац од ње оде, тихо прошапута:

— То не може бити — то не може тако бити. Ја ћу то већ скорим дознати.

Кечерепија хоћаше похитати с оном мисли, коју у себи прекуваваше. У трему се нађе са лекаром, па га позва себи на договор.

Он му искрено рече и отворено, шта је искусио, шта је дознао и шта је сад наумио чинити.

Лекар му потпуно одобраваше намеру. Ако ишта, ово би још могло помоћи болесници у њезину стању.

И то му рече Кечерепија, како и којим начином мисли да оствари ову своју намеру.

Лекар од чуда занеми.

Малаксалим гласом промуца отац:

— Сав свет дао бих за њу!

О томе ваљало би известити и Евелину. Ових дана саветниковица је издржала најстрашније муке. Када би јој нешто на ум пало, тако би ударила у плач, да су све собе јечале; од толико дана није ока склопила, а кад није била код своје кћери, сваки час слала би да пита, како јој је.

То беше чудно, да данас још ни једанпут није за њу питала.

Кечерепија оде са лекаром да потражи своју жену. На вратима застаде мало па прислушкује, али не чу ништа.

Најпре полако отвори врата и промотри, да ли јој што не смета. Милостива госпођа сеђаше за својим писаћим столом и с великом пажњом писаше у свој отворени дневник.

Лице јој беше блеђе но иначе, но посве мирно и спокојно.

Муж јој проговори, на што она диже главу и на њих махну, да седну, а она настави писање.

— Драга моја.. прослови саветник, пошто подуго на њу чекаше, пишеш ли што журно?

На ове речи Евелина остави перо и наслонивши лактове на сто, подупре браду палцем и као ко је посве обузет каквом мисли, одговори му:

— Пишем о томе, како је то чудно, да у човека раде два посве различна бића: памет и срце, па према томе, како надвлада једно или друго, мења се човеку карактер, судбина, живот, тако да се може рећи, да у сваком човеку имају два различита човека, један је човек памети, други човек срца. Срце и памет два су различна човека....

Убезекнути згледаше се она двојица. Израз Евелининих очију и чела њеног бијаше такав, да није било угодно подуже је гледати.

— Мила моја, рече Кечерепија, ја бих хтео, да говорим с тобом о Вилми.

— Тако? запита саветниковица зловољно. Одмах ћу. Али најпре морам довршити ову главу. Јер срце и памет два су различна човека.

С тим опет узе перо и удубљена у свој дневник настави писање.

Лекар и муж јој могоше устати, пак и отићи и говорити, што им је воља.

— Благи боже! шапну муж и ухвати лечника за руку, када полако пођоше из собе, још ће ова жена померити памећу!

— Можда више већ неће! рече доктор.

XXIII
Тихо!

Саветник оде у своју собу и посади се да пише писмо.

Имао је велик дневник укоричен у црну кожу; ту је уписивао своје кореспонденције, а оригинале је увек при себи задржавао; ту су му била скупљена најтајнија писма. На корицама било је сјајним писменима утиштено ово:

„Након смрти моје нека се ова књига спали“.

Последње писмо, што га је писао, гласило је на Добровију.

Од краја до конца прочита га, па опет наново га прочита. Ову казну дужан је био сам себи. То је за њ било веће и теже покајање, него да је по зими, по мразу морао босоног ићи по опроштај до гробова својих противника. Сваки редак у листу био је за њ немилостиво пребацивање, камен, који се на његову главу повратио.

Он сам мучио је своје рођено дете овим средствима мрзости. Сваки убодак ножем, што га је наменио био предмету своје мржње, прво је кроз његово срце прошао; свака несрећа, коју је другоме приправљао, тим јаче притиштала је његову душу.

Како та деца знају да чувају тајну! Зашто неће да верују, да их родитељи не крено љубе?

Када су питали своју тужну кћер, зашто је тако невесела — зашто им није одговорила? А нико није знао да то погоди.

Сада је саветнику и то било јасно, како је Вилма залутала у сентирманској шуми. Она, са својим нежним, слабим телом подигла се да спасава мили живот, за који је стрепила, докле су они дома удешавали [illegible] грозни план пакости; може бити баш онда [illegible] кад је он оно писмо писао Дабронији, с[illegible] срцем пуним поуздања и једа, писало [illegible] је очајно девојче на крају дивље шуме, н[illegible] наслонив се на трули пањ, спасавајућу он[illegible] помену рођацима у потаји обожаванога младића, дрхћућом руком, дрхћућим срцем.

Да је нешто то био раније знао!

Овај велики и моћни муж дохвати перо да пише.

Тамо поче писмо одмах испод овога другога писма:

„*Господину Золтану Карпатији.*

„Господине!

„Што досада од мене нико чуо није, то ви ево можете на писмено од мене читати: *кајем се за дело своје.* Ја добро знам, да ви имате право смејати се, кад ја плачем, али ја толико познајем ваше срце, да се не плашим ове ваше радости. Моја јединица [illegible] на смрт је болна и њено уображење плаши [illegible] је, да су вас убили. Хвала свемогућем, то се није догодило: ви сте жив и једном речи, јединим доласком својим можете ми спасти једино дете, једину радост, коју ми је бог дао; ја знам жртву, коју ћете ми принети, кад будете праг овај прекорачили, али мислим, надам се, да ипак нећете то одрећи најнесрећнијем човеку

„Кечерепији“.

пут једна од њих с великим треском паде на земљу.

Да гадне ноћи! Ко би се по њој могао на пут кренути од свога тихог огњишта?

Болесница тако болно стењаше, дисаше... Ох! а нико да јој може помоћи.

Опет севну страшна муња. За њом се дуго оријаше гром.

Но ипак... ово као да већ није била грмљавина. То је зврка од кола.

На двор улезе интов. То се заиста могло разазнати. Интовска зврка. А ишпан је отишао на лаким колима. Дакле је неко дошао. Неко стран.

Али ко?

Саветник похита пред долазећега.

Идући ходником, чу да неко долази уз степенице и да слугу за њега пита.

Али ово није био мушки глас, него женски. Тако му се чинило, као да овај мили, звучни, детињски глас већ отпре знаде, но није могао наћ сасвим да се сети.

На углу ходника сусрете се с њом. Беше то лепо, витко девојче, сасвим у короти.

Кечерепија се трже од ње. То је била кћи Сентирмајијина, онога Сентирмајије, који је онако жалосно погинуо. Ова црна одећа није ли у том часу дошла да га окривљује, ово тужно дете, зар није зато дошло овамо, да му каже:

„За једнога једну, за оца кћер“.

О, није! Голубињ бол нема једа. Тужно девојче благо, питомо хита пред домаћина и пруживши му нежну своју ручицу, гласом пуним учешћа и сажаљења пита за Вилму.

Чула је од ишпана, да јој је *другарица* болна. Писмо није затекло Золтана у Сентирми, морао је матер њену да прати у Кехалом до Марионе. Ишпан је отишао за њим са својим журним писмом. А она је одмах похитала у Карпатфалву, да походи добру Вилму, јер оне једна другу тако волу, а тако је давно није видела. Можда ће се радовати, када њу буде видела.

Кочерепија тако топло стиште малу ручицу, која је остала у његовој руци.... Беззазлено блажено дете, које ни појма нема о злу, о гадноме, о мржњи!

У то дођоше до болесничине собе.

Кечерепија најпре отвори опрезно врата.

— Тихо! тихо! шапуташе болесница, издигнувши бели свој прст.

Лице јој је било необично румено, показивало је да ће доћи мучна ноћ.

Катинка јој приђе постељи и узе своју другарицу за руку.

Весео осмех за часак разведри у девојчета лице, али онда опет нестаде га одавде.

— Је ли, и ти носиш црно за њим? запита пријатељицу и показа на њено црно рухо.

Катинка је већ чула од ишпана за Вилмину сталну мисао и да мисли, да и она коротује за Золтаном.

— Ја носим кероту за оцем, одговори Катинка.

А код тих речи не могаше задржати своје сузе. Мораде лице покрити.

Болесница привуче себи пријатељицу, и бојажљиво осврћући се запита је:

— Зар су и њега убили?

— О, нису! одговори Катинка, која у овом часу више помишљаше на своју пријатељицу, него ли на своју тугу; он је случајно умрьо,

— Тако? Случајно? прошапута болесница. А мислиш ли ти, да људи случајно умиру? О, ја то боље знам! Знам ја то много боље?

Пак упре очи у оца свога и дуго га укочено гледаше, тако да мирни, мудри овај муж осећаше, како му крв трне у жилама, па не могаше издржати немо пребацивање овога сабласнога погледа

— Тихо, тихо, драга моја! шапуташе Катинка, и грозничаву главу болесничину подиже у своју руку.

Како нежно, како благо знаде поступати са болесницом! Као да јој је рођена сестра.

А саветник их гледа, а срце хоће да у њему пукне.

Катинка већ зна, шта боли тако јако Вилму, па јој шапуће на уво умирујуће речи.

— Не бој се, Золтан је дома у Сентирми. Неко је писао, да је он у опасности, па смо ми отишли по њега.

У болеснице очи тако се засјаше на ове речи.

— Неко! помисли у себи. Тај неко била сам ја. Али то нећеш ти никада дознати.

као да код свакојих врата вреба по један поругљиви, пакосни дух, који гледа да гаси пламен и да задржава журећ се у послу.

О! за цело би већник Кечерепија у овај мах радије био на пољу под бурним небом и идући крај пусте јарчине по самохраној равници слушао ломљаву громова и вијукање ветрово, него ли да седи тамо у својој тихој, топлој соби, која је добрим ћилимима, топлим завесама обезбеђена и од шума олујина, па да тамо слуша оно слабо стењање и оне махните речи, што их зборе усне као смрт бледе болестнице.

Докле су јој држала грозничава виђења, мука бијаше гледати патње болесничине. Страхотно уображење усијанога мозга изражавало се у свакој црти на лицу, те је од овога мирнога, благога, анђелскога погледа правило проклетничку карикатуру. Тамо на њене очи свршивало се најстрашније, најгадније убијство, она је именовала људе, који су убијали, видела им је сваку црту на лицу, сваки покрет, сваки ударац. Како се брани жртва! Како паде на тле! Како јој из сваке ране шиба крв! Како ли вапије за помоћ!

Колико би било боље место тога слушати олују.

Око поноћи утиша се олуја и наступише трезнији часи.

Све сада позна; оца свога дозва себи и замоли га, да отвори претинак од њеног писаћега стола.

— Тамо, испод мога молитвеника наћи ћеш писмо запечаћено са пет црних печата.

Кечерепија нађе то на означеном месту, те јој га предаде.

Вилма прими писмо од њега и узе га у обе руке.

— Ово је моја тестамента...

— Тестамента твоја! уздахну већник с болним изненађењем.

— Не бој се, рече болесница, која је све криво разумевала; ја сам само оним расположила, што је моје. Моје хаљине, које и онако нису вам ни за што, моје везове оставила сам била мојој малој ћерци, која од то доба већ чека негде на ме. — Морам начинити другу тестаменту — јербо ова овде већ ништа не вреди. — Моје хаљине поделите међу оне сироте девојчице, које су тако добре биле и увек ме поздрављале, када бих се с њима сусрела.

У маленој сребрној кутији уштеђени је новац, што сам га о имендану и приликом светковина добила; ја сам га остављала за моју малу ћерку, да би јој остало што након мене. То јој више не треба. — У Сентирми потражите оно мало сељачко девојче, коме је једном непозната госпа предала у шуми писмо за Катинку Сентримајину; томе девојчету подајте тај новац, нека се добро влада и нека буде срећно!...

Бледа болесница умукну ту на неколико минута. У тихој соби не чује се ништа друго, до ли куцање онога маленога црвића, који знаде, да се тако сакрије у даскама у кревету, а када се јави, кажу да је то самртни час. Он је у спаваћим собама велике господе исто тако као и у сиротиње, а обично куца једно за другим по једанаест пута.

— Хоћеш ли, оче, запамтити, што ти говорим? питаше болесница. Немој ништа да заборавиш, јер ја све то озбиљно кажем и желим, да тако буде.

Већник пољуби бледу ручицу миле своје болеснице и тако га тишташе, што она не може према њему да има љубави.

— А онда, узе реч болесница, прикупивши опет снагу; овде на левој мојој руци има црн прстен од мојих власи. Овај прстен подајте Катинки Сентирмајиној. Нека га она носи. А када се буде удала, нека тај прстен ономе даде, кога љуби: биће јој тај веран до гроба...

— Ох! мило чедо моје! јецаше саветник и сакри своје зажарено лице у болесничину белу одећу.

Дете га погледа и с горким, хладним сажаљењем рече му:

— А теби и матери — остављам мој скупоцени адиђар, остављам ове господске дворове, ова богата добра, благо, имање, прекрасни врт — све — све — сав лепи свет. Како ли ћете бити богати после мене! Све — све ће вам остати!

Ох! ово бијаше да се полуди.

Саветник је тако жељно очекивао, да му она што каже, коју реч од утехе, храбрења...

Дете умукну и окрену се дувару, шапћући да се једва чуло:

— Тихо... тихо... тихо...

Кечерепија се диже од њене постеље и онако по ноћи попе се у своју писаћу собу, чељади, коју би срео, тихо шапћући:

— Тихо! тихо!

Они на прстима иђаху по ходницима. Као да је и бура разумела ту реч, као да је она њојзи била речена, па се утиша, смири — тихо — тихо....

У писаћој соби горе писаше самохрани саветник.

На столу пред његовим очима бијаше оно писмо са пет печата; увек би на њ погледао, а онда би даље писао; као да је мисли своје увек ономе предмету враћао и од њега опет на ново сходио.

Каткада би с олакшаним уздахом погледао горе; као да су она писмена, што их је писао, била сињи, тешки терет од дуга, који је скидао са своје душе.

Са лица му посве нестало оног обичног осмеха; поглед му посве другојачији бијаше, тако озбиљан, тако малаксао.

Сатови у дворцу избијали су један сат после поноћи, а с ходника чуо се шум од брзих корака. Вратар звоњаше. Врата се отвараху с упорном шкрипом. Кечерепија нити чу избијање сати, нити звоно, нити остали шум. Душа његова била је сасвим на другом месту.

Ни то не узе на ум, да неко отвори врата од његове писаће собе, те да полаким кроком, коме се шум губљаше у салу на тлу, до пред писаћи сто дође. Он се тек онда трже, када гост доспе у круг осветљени лампом и спрам њега застаде.

То је он...

Сав мокар од кише, са разбарушеном косом, зажарена лица стајаше пред већником Золтан Карпатија.

Овај једва могаше својим очима веровати, толико му је непојамно било, да овај младић, кога је он толиком горчином задужио, по овако бурној ноћи дође на позив свога самртнога непријатеља, и то у дворац својих прадедова, из кога су га срамно прогнали, а да донесе са собом утехе својим непријатељима у њиховој бољи.

Није дуго могао ни да му прослови. Младић му сам приђе ближе и рече:

— Господине, ви сте ме позвали и ја сам дошао.

— По овој непогоди? промуца Кечерепија.

Золтан би му могао на то рећи, да кад га не би од њега делила успомена смрти Рудолфове, ни ова непогода не би му ништа сметала. Али он ништа не рече. Кад угледа ове тугом порушено лице, није му било можно да му пребацује, није му било можно, да га не пожали.

А то му млађаноме срцу никад неће на срамоту служити и карактеру његову неће никакав уштрб нанети, што кад је пред собом гледао овога у истину и јако страдајућега човека, како је за неколико дана оседио, остарио, са лицем испараним тужним борама, са исплаканим очима, заборави, колико му је згрешио, па му пружи руку...

Како га је тим усрећио!

Како је тужни отац ту праштајућу руку стискивао, како ли је затим на срце своје притиснуо!

— Ви сте племнит... ви сте веома племенит!...

Толико могаше промуцати.

Са горње хаљине младићеве цурила је вода. Кечерепија опази то и навали на њ, да скине хаљину, одведе га до комина, поможе му скинути капут, посади га пред ватру.

— Као код куће! Као да сте код куће! говораше му.

А по кратком премишљању рече му:

— Та ви сте и тако већ *у својој кући.*

Удивљен погледа Золтан у саветника.

Овај оде журно до писаћега стола и оно писмо, које је онај час био саставио, однесе младићу и даде му га, да га прочита.

Код првих редака Золтан пренеражен сави писмо.

То бијаше законита цесија, у којој је Кечерепија уступање, што га је добио од Абелина Карпатије за карпатфалванско и мадарашко властелинство, преносио на Золтана Карпатију.

Шта хоћете ви с тим, господине саветниче? питаше Золтан сав збуњен.

— Само правду. Ви сте законити господар ових добара, сваки други узурпатор је. То ми је у очи казала рођена кћи моја. Ја вам враћам добра ваша и сам одлазим одавде. Доста ћу бити богат и после. Нека ми само дете остане у животу — нећу се мењати ни са чијим благом. Она је мени све. Тек сад осећам то, када сам ту, да је изгубим. Али ја је нећу изгубити. Кући ћемо отићи у наш лепи стан будимски, где је она била тако срећна — тамо ће опет бити срећна. Не марим ја више ни за шум светски. ни за богатство — она ће ми бити благо, радост, срећа моја. Нико неће бити од мене срећнији. Та већ и то показује, да ће она преболити, што сте ви дошли по оваквој бури. На ваш поглед њена ће се болест окренути.

Золтан је тако од срца жалио овога човека. који је за неколико дана патње тако сазрео, који се у самозаборавној узбуђености даје занети јединим својим истинитим афектом, те се са детињим одушевљењем ухватио за своје болне илузије.

Зар би то збиља биле само обмане?

Зар је заиста судбина за њ одредила ту казну, да изгуби оно једино благо, над којим је лебдио с осећањем, те ваљда судба не зна патњама овога невинога детета другога лека, него да га позове у она жилишта, где не знају за бол?...

О, ко би знао на то одговорити! Та колики умру млади и љубљени, са цветном лепотом на лицу, са блаженом надом у срцу! А када ко пита: зашто?...

Бог их је љубио, јер су умрли млади!....

Тако одговарамо на то питање.

— Ходимо до ње... рече саветник и узе младића под руку.

Золтан навуче осушени капут и двоумећи запита:

— Да јој нећемо сметати у овом часу?

Саветник се мало промисли, онда рече Золтану, да ће он најпре сићи, да види, како је болесници, а он нека буде тако добар, да га ту причека.

Кад Кечерепија оде, Золтан остаде сам у соби.

Бијаше то иста она соба, у којој је пре двадесет и једну годину дана стари Јанош Карпатија своју тестаменту казивао скупљеним људма, који су том приликом сви толико плакали.

Око њега бијаше тиха ноћ и у тој дубокој тишини минуше за зидове овога дворца везане успомене целога живота његова, почевши од непознатих му дана, од новорођенчета, када се у часу његова рођења на њ осмејкивао малаксали самртни зрак из очију, па кроз бесвестно блаженство детињских радости, којима сласт тек тада знамо да оценимо како треба, када се на њих из даљине осврнемо — преко патња, свакидашњих борба наново почетога живота — преко горкога растанка и очајних magловитих прилика гонеће га тајне — пак опет назад к незнаним му и никада невиђеним приликама о којима му каткад пред душом збори само машта. А сада, гле, ево га опет између зидова овога дворца, коме праг лежаше му до сада на путу попут проклета кама. Амо се повратио чудним путем, ћудљивом игром судбине.

Све то заиста му се показа као сан, као чудан, вилински сан.

— Добро јутро, Золтане!

Из овога необичнога буднога сна опет га пробуди сладак познат глас.

Уздрхтавши диже очи.

Иза њега стајаше Катинка.

Баш је на њу мислио у тај мах. Гле, јако уображење створило је живу прилику, девојче заиста стоји тамо пред њим и мило га поздравља.

— Откуда ти овамо? запита Золтан, који је у Карпатфалву дошао био правце из Кехалома и не свранувши у Сентирму.

Он није знао, да је Катинка амо дошла.

— Чула сам, да је Вилма болна, па сам дошла, да је походим. Је ли, нисам ништа ружно учинила? То би ми и мајка допустила.

Золтан стисну руку доброј девојци. Зар ниси заједно с њим то ружно чинила, када си похитала да негујеш и избављаш дете ономе, који је теби још веће зло учинио него мени?

Золтан јој приђе ближе.

— Како вам је? запита је благим шапатом.

— Врло добро... одговори болесница и пружи руку Золтану. Хвала вам, што сте ме ви походили.

Од сада све већма долазаше к себи. На свакога је гледала као на познатога. Оца узе за руку и привуче га себи.

— Слатки оче, шапну му на уво, како је дошао овамо Карпатија?

— Као господар овога дворца, као власник ових добара.

На ове речи Вилма оберучке загрли оца и пољуби га у образ.

— Видиш, то је врло добро! То је врло добро!

А великоме моћном господину овај загрљај и овај пољубац и ове речи слађе падоше, него све оно на свету, што је осим њих.

— Ти си тако хтела, а ја сам тако учинио. Он ће се овамо опет доселити, а ми ћемо одавде отићи кући, у наш будимски летњи двор, где ти се увек тако допадало, где си тако срећна била, па ћемо тамо опет бити срећни дуго — дуго.

— Хвала ти, добри оче! Хвала ти, мили мој, добри оче! То си мени за љубав учинио. Ох! кад би знао, како си ме тиме усрећио! Како ли те љубим; Како се радујем, што те могу љубити! Не морам да мислим, да си неправедан! Умрећу с том блаженом мисли, да си ти, оче, добар и правичан. А сада немој да плачеш — та то је тако слатко, тако слатко...

Али саветник не могаше код тих речи да уздржи сузе.

— Пре једнога сата било ми је врло зло, говораше му болесница тешећи га, то је било страшније и од проклетства, бојала сам се и грозила сам се од свакога, пак и од тебе. А сада ми је тако добро, тако те љубим, тако ти се радујем! Немој дакле плакати — та добра смрт више вреди од зла живота. Где ми је мајка?

На ту реч уздахну већник.

— Она је врло болна.

— Врло је болна? понови Вилма. Сирота моја мати! Реци јој, да сам је веома љубила.

— И она је тебе веома љубила.

— Знам. Само што то није умела и да покаже. Та мене је сваки љубио. Сада већ све знам. Тако ми годи, што знам, да су мене сви љубили! И ти, драга Катинка, и ти! Како си добра била! Чим си чула, да сам болна, одмах си дошла, да ме негујеш и тешиш. Али ни ја нисам на те заборавила. Је ли, мили оче? Казала сам, када будем умрла, овај црни прстен, што је начињен од моје косе, нека теби даду, нека ти то буде венчани прстен, нека га носи онај, кога љубиш, а он ће ти бити веран, докле год буде жив.

Код ових речи није она гледала у Золтана, нити он у њу, али зато су се посве разумели.

С нежном брижљивости рече већник своме детету:

— Одмори се мало, слатко дете моје, поспавај.

— Мало после, сад још не, муцаше она и зглади са лица своје разбарушене власи. Та ето већ је и зора. Тако бих рада да видим зору, лепу зору, како ми у прозоре сија. Наместите ме тако.

Катинка обгрли своју болну пријатељицу, отац јој намести узглавнице; могла се окренути прозору, који тада већ поче светлији бивати.

После ноћне буре рађаше се на пољу зора са веселим осмехом; по пучини небеској пловљаху румени облачићи; јутарње звоно зујаше поврх краја својом чаролијском утешном речи.

Груди у болеснице почеше се неспокојно кретати.... Ипак, ипак је овај живот тако леп!...

Још нешто притискиваше јој срце... Све дотле тајила је.... Куда ће још да га носи?

Очи јој тражаху Золтана, она му се окрену и на лицу јој затрепета руменило од двоструке зоре: од зоре од сунца и оне од срца.

— Је ли, ви се не срдите на ме? рече му благим, дрхтавим гласом и пружи му руку.

— О не! о не! похита Золтан с одговором и узе пружену му ручицу; никада!

— Ви ми праштате оно, што сте претрпели?

— Ви ми никад ништа нисте криво учинили.

— Ви праштате моме оцу? прошапута болесница једва да се чуло.

— Од срца.

— Хвала вам, хвала! Још ћу вас једно молити. Је ли, ви ћете ми дати нешто места, нешто мало места овде у близини — знате, тамо испод оних јела, што су вазда зелене, што сте их ви за се задржали, када сте све своје дали били — само једно местанце за мене!

Младићу се стеже срце на ове речи, не знаде на њих ни словца одговорити.

И Катинка паде болесници на крило, отац јој лепу главу држаше у рукама — свуда су је окружавала љубећа срца.

— Пак онда, је ли, драга Катинко, шапуташе болесница, ви ћете ме много пута походити тамо, и цвећа ћете тамо посадити, а када се будете на мене сетили, нећете ми се зато ругати — што сам тако много претрпела?..

— Ох, драга Вилма, не говорите тако! мољаше Золтан и пригрли болно девојче. Ви ћете оздравити и дуго ћете срећно живети.

А говорећи јој тако, све је јаче стискиваше на груди, све јој боље обгрљаваше клонуло тело својим рукама, устне његове готово да су тицале лице у девојчета.

А болна девојка, лежећи тако у наручју младићеву, подиже нањ своје лепе чисте очи, а обе као снег беле руке склони на малаксалим грудима и уздахну:

— Ох! сада сам најсрећнија — најсрећнија!

Па са љубећим, блаженим осмехом заклопи лепе своје очи...

... Буди срећно, мило дете... твоју срећу ништа више неће замутити.

На пољу се разлежу по околини задњи звуци јутарњега звона.

А ви, који тамо стојите око ње, падните на колена и молите се богу тихо... тихо...

Тихо!

Сунце сада пусти прве зраке на будећу се земљу — са црквенога торња ори се са висине клик стражарев:

— Ево зоре, лепе румене зорице!

... Ево самртнице, лепе беле самртнице!..

XXIV

Светлост и сен.

Како је то чудна ствар!

Кад на једној страни седа месец, тад на другој страни излази сунце. Један до полак утонуо, друго у пола се дигло. Можда управ гледају једно у друго.

Како је то чудна ствар!

— — — — — — — — — — — — —

Умрло је мило лепо девојче, и колику је промену оставило ту са својом смрти!

Смрт и није тако тужна, као што је тужио сахрањивање. Овој великој речи научио ме је један пријатељ, који је сахранио оно, што му је било најмилије.

Смрт је још лепа, спокојна, утешна — али сахрањивање је тужно, жалосно, оно баца у очајање.

То непрестано сахрањивање.

При погребу мртваца набију над њим земљу рукама и ногама, као да би да се увере, да је заиста умрьо и да је добро сахрањен.

Онда се врате кући; склоне из соба покојниково одело, јер ко је од срца миловао покојника, тај му не може одело да гледа без суза. Полако уклоне, сахране, што би нањ сећало.

У подне једно место за столом остане празно — велика, неизмерна празнина! — само једно местанце за мален тањирић на белом чаршаву, па ипак већа пустолина од свих пустара на земљи!

У вече у једној соби не пали се свећа, једна постеља више не стере се, једно име никада — никада неће се зазвати. И ко га спомене, и тај у себи уздахне и изгледа, као да тада сахрањује — сахрањује тужне успомене.

Евелина иде горе доле по дворцу, у руци јој лепа укоричена књига.

— Ово је естетично дело Хугона Блера, ово треба Вилма да чита, то је спис таман за њу.

И иде с њим од собе до собе, од једнога спрата на други, из дворца у врт и из врта опет назад.

— Али где ће то бити? Куда је то могла отићи? говораше полако у себи, мало час ту је била, а већ је нема. Где да је сада тражим?

Не сме никога да пита за њу, јер се боји, хоће јој случајно когод одговорити, да је умрла.

А каткад би јој ипак пало на ум, да ће она можда бити умрла, и онда јурне у своју собу, баци се на своју постељу и плаче, да јој се јаук по свој кући чује.

Онда би опет узела књигу и пошла од собе до собе тужно тражећи, отвара свака врата, гледа на све стране и у себи шапуће:

— Овде је нема!

И тако иде то сахрањивање први дан, други дан, трећи дан. Четврти дан сво на каштелском двору тарних кола, товаре на њих намештај собни, кућно посуђе. С овим се крену на пут и део чељади. Опет ће бити толико мање познатих лица, многа соба остаће празна.

Пети дан опет настављају сахрањивање. Евелину посадише у велики затворени интов.

— Чудно, рече она, да Вилма воли с оцем путовати, него ли са мном.

И покривени интов оде са двора, што је остало покућства, то све натоварише на кола, глас и последњега слуге изгуби се са ходника, само још један празан интов стоји готов за полазак испред врата.

У целом великом, пустом дворцу остао је саветник сам самцат.

Нема ту више шта да се сахрањује.

Он иде тамо по породичној књижници Карпатија, по дворани пуној туђинских слика и туђинских докумената, а у дворани нема више никаква трага, да је и он ту.

Ко би у тај пар познао оно лице моћнога, гордога човека!

Како је власник, од свију највећи, са овога лица, које се увек смешило подједнако на добра пријатеља и непријатеља, како је уклонио сваку лажну сласт, сваки варљиви сјај!

Тужан, са погнутом главом каткада би застао у ходу и преда се загледао се. Шта може толико да гледа у перо, што је пред њим? Онда га узме, окреће у руци, али су му мисли друге. А можда и касније, када буде перо у руку узео, та мисао пашће му на ум, та мисао, која се не да одагнати, не да се сахранити.

На скоро зачуше се кораци од ходника, на што саветник полако к себи дође и к вратима похита, да их отвори долазећима.

Дошли су знанци.

Тарнаварија, Ковач и Петар Варга, бивши управник добара.

Тужно поздравише саветника, а ни он се на њих не смеши, као што је иначе имао обичај.

Поседаше.

На свечан акт позвао их је амо Кечерепија, на издање уступа добара Карпатија њиховом правом власнику.

То је обећао своме детету, кад је било на самрти. Би ли смео на њу помислити, када реч не би испунио?

Озбиљни ови људи посадише се око стола у дворани, тако далеко један од другога, као да би сваки од њих желио, да је далеко одавде.

Пошто међу собом по реду свршише законске послове, саветник даде своје уступање у својеручну писму.

Кад ово потписаше и сведоци, на његову лицу угледа се блед осмех, ни мало налик на некадашњи осмех, којим је имао обичај лице своје као под образину крити; ово бијаше осмех, који о себи ништа не зна, но само то знаде, да га види онај, кога нико не види.

Овај уздах као да дисаше ове речи:

— Јеси ли задовољна са мном? Сада пођи дома у рај!...

Све досадање речи биле су изуштене посве званичним гласом и у службеној форми. У таквим приликама сваки човек пази на своје лице, да не би издало какав израз.

Онда још једном прочиташе документе, потписаше их и корамизоваше, ударише на њих своје печате, а нико да има коме ма што присловити.

Већник устаде с оним непознатим лицем без осмеха, на коме је сада туга исто тако без промене седила, као оно некада што је на њему непокретна била благост. Он се поклони пред господом, која су му на позив била дошла, навуче спремљену пут-

Узорити момци чисте своје коње, удешавају седла, за шешире задевају ките цвећа. Хоће да до хатара изађу пред милога госта, кога им је бог опет повратио.

Та казали су они то још онда, када се он с њима растајао!

Свака зла година, сви немили дани, што су их провели под самозваним новим властелином, само их тим боље научише, колико су срећнији били под властелином, који је отишао, кога су они оплакивали.

И најпаметнији у селу видеше, како им се примичу бољи дани; и сада им тамо у сеоској благајници лежи накнада за обећани отпуст од поданства, нису је ни на камате дали, јер су увек говорили: та ако Золтан не буде дошао на ново жито, доћи ће на ново вино, или на божићње весеље, а добро ће доћи, ако буде дошао и на ускршње јагње — па дошао ма кад, само нека дође, јер он једном мора ту парницу добити, јер она је праведна пред богом, а бог са судом својим никад није закаснио.

Тако и би. Као муња пуче глас, да Золтан Карпатија опет прима своје дедовско добро и да опет доноси својим селима стара златна времена.

Верни стари чиновници породични, некадашњи добри служитељи, које је пуномоћник новога властелина растерао, наново се скупише из толиких жупанија, те се у одређени дан нађоше у карпатфалванском дворцу. Прогнано собно покућство, са зидова нестале слике, које је бивши управник добара при себи држао, све то наново би донешено и заузе стара места. Породични грб наново дође тамо где је и био, на прочеље дворца и над врата. Све се опет тако удеси, као што је било пре толико година, тако да кад се Золтан врати, све своје нађе на свом месту, пак и ону љубав, коју је у свима оставио.

И у Сентирми ваљала је туга да престане.

У тестаменти Рудолфовој писало је, да се Золтан након смрти његове на шест недеља дана венча са Катинком, с којом га је давна узајамна љубав везала, а њега дуже да не жале.

То је знао једини Золтан, да је ову тестаменту Рудолф писао још пре своје самртне ране, те зашто је и како је ту рану добио и зашто је ускоравао њихов брак.

То је био не само дуг љубави, него и дуг части.

Име овога племенитога мужа требало је чисто да стоји пред светом. Брак овај ућуткао је и задњу сумњу.

Боља мало по мало изгуби своју оштрину, уступив блаженим надама, а праведници имају ту награду, да и у њиховој тузи има неке сласти. Они се са слашћу сећају на прошлост, ма била она и горка, и њих затворени гроб не плаши својим страшилима, кајањем и грижом савести.

Тајну последњих тренутака Сентирмаиних знао је једини Золтан; само он могао је Сентирмаију оплакивати с горком тугом у срцу, но с тим слађом љубави; остали се утешише тим, што ће им у будуће он бити породици глава.

Флора се тешаше тим, да је она и онако довољно била срећна, а у будуће биће то у деци својој. О, прави карактери неће да падају на терет богу и људма, жалећи се на промену у свом стању, него с хвалом примају добро и зло, што од горе долази.

Примивши у руке прадедовско имање, Золтан позва своје боље знанце на дан одређен за венчање. Ово се имало свршити без сваке хуке и спољња сјаја. Ко би се и могао хучно веселити на шест недеља дана по смрти Сентирмајиној?

На исти дан одредио је био и откуп својих подавика.

Обред се изврши посве просто. Золтан је забранио био сваку свечаност и сваки сјај. И шта је сваки сјај овога света спрам сјаја два чаробна ока, која пред олтаром девички стидљиво нањ погледаху!

Али ако је и забранио био сваки сјај, није могао забранити, да се ода свуда море од народа заталаса у цркву и да сваком, који је ту био око њега, по нешто у ову засја, те да свачије срце и душа буде озарена његовом радости.

Тај дан светковали су у свим кућама и од тога часа почеше тисуће народа бројити срећнији свој век.

Нико није с већим сјајем своје сватове прославио и на дан венчања ни на кога се није излило више искрена благослова.

Зар би могао бог да не чује толике срдачне жеље?

Зар да се не радују они, који тамо одозгоре гледају, када срећни младић пригрли своју одавна љубљену драгу, за коју је толико претрпио, толико жртвовао, коју је изгубио и опет повратио, којој је вазда био веран и која ће га усрећавати до гроба његова?

— — — — — — — — — — — — —

— Где је Вилма? запита Кечерепијница свога мужа, кад га виде, где сам силази с кочија.

Уздишући загрли саветник своју жену и не знаде, што да јој одговори.

Ето светлости и сена...,

XXV.

Добри стари пријатељи.

Када човек дуго времена није био у какву месту, где има знанаца, па се случајно једном опет тамо врати, неће ли му бити први посао, да редом распитује за своје старе познанике, да би знао, шта је с којим од њих било; па тако му годи срцу, кад му кажу, да добри и поштени људи и сада живе и да су срећни, да им послови добро иду, а неваљалци и лукавци да су пропали, истрошили се, допали сваке срамоте.

Тада човек хоће да каже: „бедни људи!“ али то није истина, он их не жали, само се претвара; у срцу свом осећа, да „им тако треба, а ја сам напред рекао, да ће они тако проћи!“ па је задовољан са судбином својом и у тајности хвали бога, да га је сачувао од беде и срамоте и да му је дао напредовати и у поштењу остати.

Оставивши наше карпатфалванске знанце и вративши се у Пешту, баш тада чујемо као најновију новост невољу драгога господина Маслацкога.

С њим се то догодило само једанпут, али људи знаду да га причају од сто руку.

Ствар је од прилике била та, да је драги господин Маслацки шуровао са тужиоцем као адвокат тужене стране, а почем се дао од тужиоца подмитити, да у његову корист изгуби парницу свога брањеника, превари и тужиоца; овај не буде лењ, него дигне читаву грају на њега, пак и себе самога уплете у беду, да би се могао њему осветити. Отуда се изроди веома ружан посао; изиђе на видик сто и сто гадних ствари за Маслацкога. Срећа његова, што су у то умешани били многи други, те тако он исплива без веће бруке.

Ипак изгуби оно, што је њему било драже од добра гласа и поштена имена — адвокатску диплому.

На сва времена доби silentium. У будуће није му више слободно никакву парницу водити.

Он је, истина, мислио, да ће лако наћи лека томе злу. Наћи ће млада адвоката са дипломом, који ће му дати име своје, да под његовим потписом ради. Не нађе никога. У земаљској престоници није било таква несрећника, који би себе продао, да подметне леђа за онога, кога ода свуда бију.

Потражи и Богозију; даваше му сјајна обећања, ако му понуду прими.

Честито ово момче понизно се захвали на почасти, али ову није могао примити, јер је имао много спокојнијих изгледа. Био се обратио на младога Карпатију, да му даде какву ишпанију, а овај се наљ срди, душа ваља, још од посланичких избора, нити може да му опрости, што је њему за љубав његовим противницима полупао главе; ако га он одбије, онда ће најпре покушати, да замоли господина Кечерепију, да му даде какву писарију; и тек затим промислиће се, да ли ће примити понуду господина Маслацкога или не?

За господина Маслацкога престаде свет бити „љубезни господине пријатељу“.

Кад би се с њим његови знанци нашли, они би га се клонили; стара, издалека смешећа се лица тако би окренула од њега главу, као да га никад ни видела нису; је ли хтео своје некадање протекторе да походи, ни једнога није дома нашао. Може бити да су већ и сваком вратару дали његову слику, ако би случајно дошао такав и такав човек, да му каже, да за њега нико није дома.

У своја срећнија времена често би се сусретао на улици са једним бедником одрпанцем, који од како га људи знаше, увек

иђаше у истој подртој атиљи, зими и лети, а на ногу никад му ниси могао друго што видети, до ли искривљене чизме, но зато си му могао кроз дере на чизмама видети његове ноге.

То бијаше неки адвокат silentiarius, кога су одавна на silentium осудили ради неког кријумчарења, те се од то доба којекако таворио у престоници од туђе милостиње. Каткада би га когод сажалио и дао би му по који новчић, да си купи уже; али он би то радије попио, него ли да се обеси.

Господин Маслацки сећао се ове прилике из сјајних времена свога живота. Често би се с њим на улици сусрео. Како би га обично што покорније поздравио! Скоро до земљице црне спустио би пред њим свој шешир, а и овај скоро да није имао обода, а како би он тада обично на страну гледао, као да невиди бедника, као да му не чује гласно изуштено:

— Servus humillimus, domine spectabilis, bonum mane praecor! *

Кад нико више не хоћаше познати господина Маслацкога, кад је могао ићи по најживљим улицама варошким, а да се ни с ким не нађе, који би пред њим шешир подигао, сусретне се једном са силенциариусом.

Ронђави, прљави овај човек издалека му благо пружаше руку, те ако овај пут и ни е тако дубоко пред њим скинуо шешир, као некада, он му је тим пријатнијим и раднснијим гласом привикао:

— Servus humillimus, domine spectabilis! quomodo dignetur valere? *Како изволевате стајати са здрављем?*

Па с тим речма дохвати својим умивању невичним рукама руку господина Маслацкога и пријатељски је стисну.

Маслацки се пренерази. Тек сада му пуче пред очима, колико је ниско морао пасти.

Отисну с пута тога јединога човека, који се с њим руковао и отрча кући на четврти спрат; велику је вољу тада имао, да скочи са четвртога спрата кроз прозор.

Оно вече утече из Пеште.

Покупи, што је год имао готова новца и даде се у мисли, камо да се повуче, где би се скупио и штедећи и лихварећи до своје смрти поштено поживио.

Ипак му је велика мука, што је пустио, да своју каријеру тако доврши, да после толике борбе даде себе тако изиграти. Тако је имао вољу, да се коме освети, да се преко чијих рамена попне из свога немилога положаја. Свако је од њега навише стајао.

Ипак му се чињаше, да ће наићи на човека, кога би могао поплашити.

Међу својим папирима нађе од Абелина Карпатије неколико задрљаних уговора, застарелих обвезница, које је овај по својој прилици у немару своме пропустио од њега изискати назад, или које је можда и потраживао, али му је дао одговор, да су се ове изгубиле; можда је он на њих од господина Маслацкога добио и контрадокументе, реверсе, а веома је вероватно, да је све то одавна употребио на кудрављење своје пароке. Ту би се могла срећа јоште покушати.

Од банкера породице Карпатија, који му је недавно слао апанажу, лако му је било сазнати, да је Абелино сад у Грефенбергу. Тамо је правио од себе посве нова човека.

У оно време веома је у нас изишло на глас име Присница и његовог начина лечења хладном водом. И Абелино однесе Присницу своје похабане удове, да му на место њих друге даде.

Одважно се упути господин Маслацки за њим.

Мишљаше у себи, ако од оних двадесет и четири хиљаде форинти, што их је он баруну прибавио, узмогне само половину искамчити, то не би био лош лов.

Њему је очевидно неправо учињено. Дванаест година трудио се у великој парници, трошио је на то, а за толики свој лепи и успешни труд још није ништа добио. Душаваља, он је сам учинио глупост, када се од своје воље одрекао обезбеђене му своте у корист Кечерепије, да би му добио за жену кћер, па када се од овога дао поплашити. А сада тамо нема шта да тражи: и девојка је умрла, и имање је повраћено Карпатији, живи и мртви, истина и лаж, право и превара — све је то тако лепо измешано, да ко би се усудио загазити у

* Слуга нижајши, угледни господине, желим добро јутро!

немо, умијемо се, окупамо се, јашемо по красној свежој киши, јер овде има кише сваки дан; босоноги трчимо — ви немате појма, каква је то дивота ићи бос по хладној росној трави, по доброј качкавици. Већ ћете видети, ако овде будете остали само месец дана, како ћете се осећати сасвим преображени. Овај Присниц тако ће вас испрати, тако ће вас излужити, да сами себе нећете моћи познати.

Господин Маслацки мишљаше у себи, да би рад био видети онога Присница, који би са њега умео спрати silentium.

Абелино је веома радо говорио о овом предмету.

— Већ ћете видети, драги мој Маслацки, прве две недеље дана нису особито угодне, докле се човек не навикне на душ; али зато после...

— Али, молим вас покорно, упаде му у реч Маслацки нестрпљиво, ја ни издалека нисам дошао овамо зато, да се мијем и купам и да пијем воду за надницу...

— Па зашто сте дошли? Овде се друкчији начин лечења не сме употребити, то Присниц не допушта. Присниц има само један начин лечења, а то је хладна вода.

— Хвала лепо! Ја нисам болестан, ништа ми није, то јест, управо рећи, притисла ме је врло велика бољa, али ову ј не помаже ни хидропатија, ни алопатија, ни хомеопетија, ни изопатија et caetera graeca; јер то је нека посве егзотичка болест.

— Да чујемо! да чујемо! викну Абелино љубопитан.

А ни на крај памети му није, да ће господин Маслацки њега одабрати за свога лечника.

— Ви изволевате знати, како ме је саветник Кечерепија гадно преварио.

— Како да не знам! Обећао вам је руку своје кћери, онда вас је ухватио, да сте му се заљубили у жену, па вас је отерао. То је од њега била безумна досетка. То стоји, драги мој Маслацки, ја вас волим; али што је истина — истина, у том је Кечерепија био веома досетљив.

Маслацки је имао воље да кидише на Абелина, па како у оним повлакама није могао макнути ни руком ни ногом, да га се поштено нагњечи.

Али је он знао њему и паметније доскочити.

— Дабогме, дакако; Кечерепија се добро досетио, кад је моје потраживање скинуо себи с врата па га на пресветлост вашу бацио.

Абелину преседе смеј. Он стаде на Маслацкога боље пазити.

— Шта је он мени на врат бацио? запита и избечи се нањ.

Господин Маслацки имао је у капуту ужасно дубок џеп и у овом необично велик буђелар од жуте коже; овај он извади сада, отвори га, нађе у њему некакав стари папир, разви га и рашири, па га поднесе човеку умотаном у чаршаве.

— Изволите ово видати. То је рукопис ваше пресветлости, којим се обвезујете, да ћете ми исплатити пет стотина хиљада форинти за мој труд у парници против Золтана Карпатије.

Абелина проби зној.

— То ћете изволити знати, да бих ја био одустао од мога потраживања у том случају, да је господин Кечерепија испунио моја условља. Али како то није могло да буде, то сам приморан опет се вратити на моје раније потраживање.

— Али ко ће вам то исплатити? запита Абелино и врло је радо хтео знати одговор на то.

— Господин Кечерепија — не верујем, јер је он добро повратио Золтану Карпатији; а овај ни толико, јер он нема са мном никаква посла.

— Ваљда не ја? запита Абелино устрављен.

Господин Маслацки нађе за добро насмешити се, што Абелино тако вешто знаде ребусе решавати.

— Богме ви.

Абелино се тако преперазио, да се ни једном речи не знаде бранити.

Господин Маслацки прикучи му се јаче.

— Зар ви можда мислите, да ћу се ја дати изиграти? Можда ће ваша пресветлост рећи, да сам ја одустао од овога мога потраживања? Има ли о томе какво писмено? Нигде ни словца. А реч ништа не доказује. Verba volant, scripta manent — реч лети, писмено остаје. Има ли ваша пресвет-

лост од мене и један редак, да сам ја од свог потраживања одустао овоме или ономе за љубав? Или мисли ли зар ваша пресветлост, да ће се моћи тиме бранити, што није спахилук никад у своје руке добила? Хе! шта сам ја крив, што је ваша пресветлост дала о томе цесију Кечерепији, што је за читаве двадесет и четири хиљаде форинта профућкала цело добро? Зар сам ја вашој пресветлости то препоручивао? Зар није ваша пресветлост сама наметнула мени цесију? Зар ме није у силу бога послала до Кечерепије?

На све то не знаде Абелино ни речи одговорити. Најпре покушаваше извући руке из чаршава, онда хтеде језиком да потражи какав згодан одговор; али није могао ни овако ни онако да се испетља. Господин Маслацки сеђаше му тамо на души, на језику, на грудима, као она вештичина мачка у приповетци, коју човек у сну не може са себе да збаци.

Најпосле стаде очајно рикати:

— Ајао! помагајте! лопови! харамије! хоће да ме убију! помагај! не дајте!

На ту дерњаву стрчаше се слуге из бање; суседи, који обучен у полак, а који никако, огрнути у чаршаве, онако мокри, најежени, упрекани улеташе у Абелинову собу, који у својим чаршавима гребе и рукама и ногама и непрестано се дере, да хоће да га убију.

Поплашен повукао се господин Маслацки у један кут, па се куњијаше свим на свету, да он племенитога баруна ни претом није дарнуо; он изврну пред њима џепове, нека виде, да нема ни пиштоља, ни перорезника, нити друго какво смртоносно оруђе. — Пресветли господин зацело је полудио, можда му је крв од ледене воде ударила у главу, па се уједанпут збунио.

Тек што су Абелина одмотали из чаршава, а он кидиса на Маслацкога, и да овај благовремено не очисти чуства, још би то изишло, да он хоће њега да убије, а не овај њега. Само то мољаше оне, који га задржаваше, да му допусте, да ономе доли заврне шију.

Наравно, да му то нису допустили, али зато уклонише господина Маслацкога, а Абелина одведоше под туш и дотле му вукоше воду на главу, докле није рекао, да се не срди.

А Абелино одмах отказа Присвицу лечење.

— Или ја одлазим, или тога човека терајте одавде!

Власник бање био је домишљан човек. Чим је разумео од краја до конца, шта је повод био свађи међу оба господина, одмах похита у стан господина Маслацкога и тамо сасвим учтиво га замоли за опроштење због тога ванреднога догађаја његовога са баруном. То не треба да узима тако озбиљно. Господин барун није тако чинио из пакости.

И ту му поверљиво пришапну, како је барун, истина, добар човек и у сваком погледу врло паметан и разборит, али овда онда страда од мономаније, јер има ту чудновату фиксу идеју, да он нема душе, него му је зацело неко украо. Ова мисао иначе сасвим је забавна лудорија; али каткад хоће и тако да се окрене, да му падне на ум, како он нема душе, зато хоће да отме душу од онога, који му је најближи; а богме тада није саветно каквом слабијем човеку да се нађе близу њега, јер у подобној прилици људи имају особиту силу у жавцима, те једном да стисну руку на човека да удаве.

Господин Маслацки не задржа се више ни један сат у Грефенбергу.

На оном свету нека мења с њим душу, коме воље, али овога света богме нека га се сваки остави.

Од то доба никад више не виде Абелино господина Маслацкога.

Али се зато варао, ако је мислио, да га се опростио. Ако му није могао лично учинити свој поклон, долазила су му његова писма, у којима је на три збијене стране молио, преклињао претио, уверавао, да ће га пред суд дати позвати, затворити, ексеквирати, дражио га, да се помире, једио понудом пријатељског поравнања, у десперацију га крајњу бацао спомињући своје верне услуге.

Абелино се крио, бежао је из једне вароши у другу; али писма господина Маслацкога свуда су га налазила и тако су лукаво била наметнута, да их је Абелино

увек отворио. Адреса је била писана од непознате руке, каткада француски или немачки. Кад је већ мислио, да се једва једанпут добро где сакрио, ево му опет страшних писама, а он терај опет даље, као оно лис, кад га хртови гоне.

Најзад исели се из Мађарске. Ту га господин Маслацки већ није могао тако лако наћи са својим писмима, дакле притече новинама.

Абелино би час ту, час тамо натрапао на стражњем листу каквих заграничних новина на љубавну изјаву ове врсте:

„Господин барун Б. К. позива се од стране Габора Маслацкога, да му плати неисплаћену одветничку награду, иначе ће се предати јавности подпуно његово име.“

Или:

„Господин барун Бела Карпатија, чије место становања није познато, нека ради важних послова или лично, или преко опуномоћеника дође тога и тога дана код Габора Маслацкога.“

Или:

„Габор Маслацки има веома знамените ствари да саобћи баруну Бели Карпатији.“

Абелино се већма помамио него канибал, који је крв омирисао. Није знао, шта да ради с тим човеком. Ако се почне с њим свађати, уплешће га у парницу, ако га избије, бациће му на врат парницу и ове се никад неће моћи опростити, никад се из ње искобељати, никад јој краја учинити.

Најзад досади се та ствар и Золтану, те даде позвати Маслацкога, да означи какву цену том одустајању, да неће више у свезу доводити име Карпатија са својим часним именом и да ће мира дати Абелину и Кечерепији и другим поштеним људима.

У прве говораше Маслацки о стотинама хиљада, но после попусти чак до пет хиљада форинти. Ово опет са различним шпортулама и трошковима подиже се наново на шест хиљада форинти и то му Золтан даде исплатити преко Ковача, који прими од њега Абелинове у њега заборављене документе и даде му на знање, да одсада престане једном са том ствари, тако да му се ни гласка не чује, јер ако буде још једанпут гдегод ма на који начин покренуо овај предмет, неће Золтан жалити пет форинти за један корбач и две стотине форинти за то уживање, да њиме учини насиље на господину Маслацком у смислу мађарскога jus privatum criminale.

Ово драстичко средство поможе. Од то доба за господина Маслацкога не знају други људи, до ли они, којима даје новце на грозне камате. А тим људма и право је — зашто иду њему? Један и други утекне каткад с узајмљеним новцем у пркос свој психолођији; али заслужни овај господин већ накнади то на осталима.

Када други људи имају губитак, то се зове губитак, а његов је увек погани губитак, а за такав губитак имају људи обичај рећи:

— Врло ми је жао, али морам рећи, да ми је мило!

XXVI.

Видовити и слепи.

Пролазе године. Бог зна, колико је до сада прошло година, столећа, колико ли тисућа година!

Докле се од дебла помина у земљиној утроби створи камени угаљ, докле море на једном месту остави своју стару обалу и на другом месту себи издуби корито, докле велики светски град скупа са народом његовим покрије и затрпа прах и маховина, докле поједина врста животиња тако изумре, да кости од њих, што их кадгод тамо нађу, у музеје носе, да их свет гледа, докле се поднебље тако промени, да на место финикове поме може бор да расте — томе богме хоће се тисућа и тисућа година! —

Из древне тамне магле прошлости можда ће се указати две до пола спрате прилике, на које ћемо се кад и кад сећати.

Један тамо седи на ступу дунавскога ланчаника, на том вечитом споменику његовог великога духа. Под ногама његовим шире се две шумне вароши, испод његових ногу тече река, у којој се небо огледа.

А он тако тужан, тако брижан гледа доле, као да све оно види, што други не

могу видети, а ништа од онога што други виде.

Ох! за ове орловске очи нема сунце више видела, из својих шарака истављена душа наопачке баца сваки зрак у мрак срца, тамо унутри порушен је један свет, што га је рука створитеља као у очајању здрузгала.

Колика је тама испод ових гуетих црних обрва. Довољно би је било да помрча сунце. Колико је бледоће на овом опустошеном лицу! Доста би је било за смрт.

Куда може тако тужно, тако укочено да гледа својим очима, које не познају никаква предмета? Када бисмо га питали, што би казао? Када би казао, ко би га разумео? Ко би га разумео и ко би то могао на својој души понети?

— — — — — — — — — — — — —

Далеко, далеко у хладовитим бреговима грефенбершким трошан један сед човек наслонио се на пањ одсечене јеле; на изнурену му лицу сјаје јутарње сунце; зраке му он не види, само му топлоту осећа.

А зашто ипак као с побожности гледа према истоку? Можда има он тамо, што му је милије и од зорина сунца.

Ох! како то мора болити, када човек не може оно да види, на што увек мисли. Сав свет око њега затворен је. Очи његове немају више видела.

Жив мртвац, који чује, како му закивају мртвачки ковчег, а што је вапио, што је проповедао, то је било само маштаније; нити га је ко чуо, нити видио. Над њим су земљу утапкали; рекоше, да је умрьо и нико више не питаше, да ли онај јадни мртвац тамо на дну гроба не осећа и да ли га што не боли?

— — — — — — — — — — — — —

То је био крај двојице највећих синова наше домовине, *Степана Сеченије и Николе Вешеленије,* којима широки свет није дао ни ону награду, која се обично даје великим духовима: славу после умрћа.

Нека су скромни ови ретци мрвице за овај споменик, који су заборавили подигнути им.

Велик дух није зато велик, да тражи награду било у животу, било у смрти, било на оном свету; него је зато велик, јер не може да буде мален.

А ви, Абелини Карпатије, Теодори Берзи и остале љубави достојне копије наших пријатеља са лаком крви! гредите и на даље својим забавним путем, опамећени црном судбином других људи, и не слушајте непријатне предике песника, који и онако само зато замерају туђем понашању, јер они сами нису кадри исто тако радити!

— — — — — — — — — — — — —

Последњу реч своју довршићемо са Золтаном

Од како се вратио у кућу својих прадедова, од то доба нема у карпатфалванском дворцу сабласти, него се по њему ори весео глас од јутра до мрака. Он је од судбине то извојевао, да му је она у име naђевине дала неколико рајских година, јер *није довољно заслужити срећу, него ваља знати и створити је.*

У каснијим годинама читао је Золтан у новинама оглас, да је у Будиму напрасном смрћу преминуо један осебењак великаш, и да ће се његов летњиковац будимски јавно мунтати.

Ово га заиста ожалости.

Цела породица тако пропаде, једно за другим следећи једно друго. А за цело их нико није проклињао.

Одмах нареди Золтан своме адвокату, да тај летњиковац са свима предметима у њему купи за његов рачун. Нека у туђе руке ништа не дође од онога, што је некада било Вилмино, оне девојке, која је њега тако жарко љубила, а тако је много препатила.

Посве јефтино све се продаде, као што бива са скупоценим лудоријама, које је ценио једино бивши им власник.

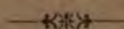
Касније походи оно место сам Золтан. Водећи испод руке своју жену, уђе у опустели врт, где је пре толико година први пут видио Вилму и где се толико стражио за своју малу. Сада се на све то сетио.

У дворанама свуда слика умрле девојке. Покојни саветник хтео је да је свуда има пред очима.

На пољу све је било запуштено, необрађен и запарложен виноград и врт, стазе обрасле у трави. Обоје младих љубећих се стајаше ту загрљени — тако су тужни обоје, а опет су тако срећни!...

КОСАРА.[1]

О Владимире!
Живота мога живче срчани,
О душе моје даше животни,
Сваки ми куцај срца женскога
Од твога милог бића зависи.
Сваки ми уздах душе мекушне
У себи тебе на свет износи;
Јер, показујућ жеља тајне скривене,
Не показује ништа друго до тебе,
Ништа до моју тугу због тебе,
Ништа до моје јаде због тебе,
Ништа до моју наду далеку,
Ништа до моје сласти потајне,
Ништа до моје снове вечите,
Ништа до моју љубав за тобом.
О Владимире!
Од кад те оно, робе свемоћни,
У оковима ладним угледах,
Од тога доба твоји окови
И на мене се саму пренеше;
Од тога доба њина ладноћа
И мени самој тело прожима
Од тога доба стега њихова
И мене саму тишти, окива;
Од тог сам доба с тобом заједно
Ланцима једним за те скопчана,
И мисли моје, моје намере,
Све је то од тог доба код тебе,
Све то од ланца пати, болује,
Све то у ланцу с тобом тугује,
Све то горчину ропства осећа,
Па за слободом чезне миленом,
И њој за тебе себе жртвује.
О Владимире!
Непријатељу оца мојега,
О жртво свога непријатеља,
Зложелиоче мога народа,
Предмете жељни мржње његове —
Ја те не мрзим, ја то не могу —
Ја за те само љубав осећам.
Нек сам због тебе оцу грешница
И домовине грешни издајник,
Нек сам због тебе богу немила,
Нек ме због тебе и прах материн
Из мрачног гроба грозом проклиње —
Ја ћу му мирно клетву слушати,
Ја ћу с ужасом цела дрктати,
Ја ћу сузама дисај гушити,
Ја ћу због тебе душу губити,
Ал' те не могу престат' љубити.
Нек сав свет на ме руку подигне,
Нека сви мртви на ме устану,
Нек домовина — зар њој несрећу?
Зар свом огњишту пропаст желети? —
Ох не, не желим, сретна нека је
Нека на свету блиста далеко,
Али ни теби, њезин крвниче,
Ал' зло ни теби желит' не могу.
О, непријатељу оца мојега,
О јадна жртво мржње његове,
Ал' драго благо срцу мојему!

Грешни су људи, звери пакосне.
Што да се мрзе, што да ратују,
Што да се крве, што се тамане,
За што злурадост гаје пакосну,
За што без нужде јаде јадају,
Што трпе мржњу, што је негују,
Што у туђему сласти налазе,
Што у себичност гадну залазе,
Шта им је мало — свет је за свакога,
Па како смеју себи грабити,
Па како смеју својим називат'
Што је свачије, што је божије,
Што само творцу једном припада,
А он свакоме даје — поклања?
О, што је дав'о, што им чинио,
Што их је дао, што их створио?
Не, ја не могу мржњу гледати,
Не, ја не могу мржњу гајити,
Не — ја не могу љубав тајити.
Дигнућу руке према престолу,
И пред оцем их смерно склопити,
И руку ћу му сузом кропити,
И хаљину му њоме топити,
И молићу га речју, очима,
Преклињаћу га срцем очинским,
Заклињаћу га срцем детињим,
Да се окрене, да се промене,

[1] Познато је да се Косара, кћи бугарског цара Самујила, заљубила у српског краља Владимира, кога је њен отац био у рату заробио и у тамницу бацио, кад је једном по свом обичају сишла у тамнице да сужне обиђе и умије. Ово је један од њених монолога кад се после из тамнице заљубљена вратила, разуме се, не по стенографским белешкама, него по драмском замишљају.

Да се промисли, да се покрене,
Да се смилује, да ми угоди, —
Ох, зар да мени једној угоди,
Па да од рода себе одроди?
Зар да он владар буде издајник,
Зар да се мане непријатеља,
Зар да победу собом понизи,
Зар да земаљски понос погази?
Ох не, то неһу, неһу никада.
Ал' зар да тебе, о Владимире,
Зар да за земљу тебе жртвујем,
Зар да за мржњу тебе изгубим,
Зар да због мржње тебе не љубим?
Ох не, не могу, морам, не могу,
Рад оца тебе мрзит' не могу,
Него ћу њега самог молити,
Да и он своју мржњу промене,
Да и он своје срце умекша,
Да и он своме гњеву одоли,
Да и он тебе љуби, заволи.
Ох то ћу, то ћу, то ћу молити,
Да од свог срца мрзост уклони,
Да те тамнице спасе, саклони,
Па да те мене даде, поклони,
И да од мене сав јад уклони,
Што ми ко мора срце раздире
Ох молиһу га за те, за себе,
О Владимире!

Ал', да л' ти за ме хајеш, да л' мариш
Што ћу ја за те клечат' молити,
Да л' ћеш ти мене моћи волети?
Ох та кад видиш моје молитве
Ох, та кад видиш мојy милошту,
Ох, та кад познаш срце у мени,
И ти ћеш мене морат' волети!
Је л' да ћеш и ти мене волети?
Ја ћу и тебе скромно молити,
Па ће и тебе срце болети,
Па ћеш тад' и ти мене волети.
Је ли да хоћеш, је л' да ћеш дати,
Да те љубављу могу назвати,
Је л' да ћеш дати, да те душом зовем,
Је л' да ћеш допустит' да чиним, говем,
Па да ми се жеље испуне и смире,
Па да ти тепам:
О Владимире![1]

[1] И после овога Косара „вниде ко отцу своему, и падъ на ноги его прилѣжно просяще, еже освободити Владимира. Самуилъ ово любовію и прошеніемъ дщере неотступнымъ, ово же тайным нѣкимъ мановеніемъ побуждаемъ, изведе Владимира из темницы, и обручи ему Косару дщер свою, и.... отпусти его мирно въ кралевство его, коимъ онъ с удоволствіемъ народа правити началъ“. (Рајић, ч. II. кн. VI. гл. IV.)

КРИМИНАЛИТЕТ У БЕОГРАДУ

од

Тасе Ј. М.

I.

Сваки народ има своје обичаје, своја веровања, има своје погледе на живот и свет, а има и своје *правне појмове.* Те особине народне, ти погледи његови јављају се час у овим час у оним појавима, то на једном то на другом месту. И баш по језику и овим особинама разликују се народи један од другога.

Изучити особине народне у свима појавима живота његова, то би, мислимо, била дужност нашим ученим, просветним друштвима; али изучити појаве народне на пољу криминала, била би данас код нас једна од најпречих потреба.

Но баш у овоме погледу код нас није ништа рађено.

У свима јевропским државама опажа се са страхом, да је криминалитет у народа све већи. Множе се атентати на „нрави“ и морал. Пороци се гомилају. Убиства су учестала. Криминалитет жена и деце расте све у већој мери. Додајте томе: разгранату проституцију, ванбрачна рађања, самоубиства и лудила — и човек мал' не долази у искушење, да се запита: да ли овај свет доиста иде у напред?...

И наш народ умешао се међу цивилизоване народе. Па у колико смо постали „цивилизованији“, да ли у толикој мери и моралнији? После тога, у колико смо сада богатији? А на сваки начин, економно и материјално стање много утиче на

развиће народно. Кетле помиње, да су сиромашни народи најморалнији. Наравно, то би требало испитивати. Нарочито како стојимо с криминалитетом? Да ли се сада зла чине у већој или мањој мери? Расте ли с године на годину број криминалних парница? Или можда опада?

О томе немамо рачуна.

Но докле наша статистика ћути, дотле се једним само погледом опажа, да су наше робијашнице све пуније. Не знамо поуздано, али се прича, да се за последњих десет година број осуђеника више но удвојио. Буде ли, на несрећу, тако ишло и у будуће, после десет година не ћемо имати где више да их затварамо. Градови ће бити пуни, апсане пуне....

Доиста, појава је вредна да јој се поклони нарочита пажња.

Дирекције полицијске на западу, нарочито оне по престоницама, усвојиле су, те редовно на крају сваке године, износе на јавност извештај о своме раду.

То је у неку руку, тако да га назовемо, биланс полицијски, који може по некада много да каже.

Они брижљиво покупљени и уређени извештаји, они табеларни прегледи криваца и кривица, поред своје занимљивости, пружају богат материјал вредан пажње у првоме реду законодавцу, па онда статистичару, правнику, психологу, философу ит.д. — По оним немим бројевима, који много више казују но читаве књиге, могу се решавати многа и многа важна социјална питања.

Бацимо поглед само на једну рубрику полицијскога биланса, па одмах да видимо добит или штету.

На прилику, веле статичари, што је већи издатак у буџету на просвету, у толико је већа уштеда у буџету на судове и робијашнице. И обратно. Ко гледа да уштеди од школа, тај дупло плаћа на робијаше. Да узмемо за пример једно мало упоређење, које је учинио Perdonnet. У Калвадосу троши се на просвету 106.165 франака (20 сант. на главу), а 87.476 франака (17 сант. на главу) на судове. На против, у Bouches du Rhone дају само 59.276 франака на школе и учитеље, али судови и робијаши поједу преко 108.918 франака. — С тога, по мњењу Perdonnet-ову, треба држава да даје што може више на школе, нарочито на школе за жене и децу.

У нас, хвала нашој немарности, не увиђа се још потреба да се редовно води по полицијама статистика криваца и кривица. А то је, поред осталога, велика грешка и на штету самих државних власти.

Да којом срећом министар има у руци склопљен преглед свију злочинстава, преступа и иступа, који се једне само године у нашој земљи почине, могао би самим цифрама на мах запушити уста овима, који вичу: да полиција не ради ништа. Нека се има само један табеларни преглед; дајте да се види: колико је почињено зала само у једноме срезу, па благоглагољиви противници полиције неће имати куражи да продуже напад.

То је вредност полицијске статистике само у једноме случају, али колико би се, још у већем размеру, могао њоме да користи државник и правник, економ и историчар и т. д.

Пре неколико година писац ових врста нашао се у Бечу са једним сарадником бечкога Zentral Polizei-blatt-а који у исто време беше и чиновник бечке дирекције. После разговора о другим стварма, упита ће аустријски чиновник:

— Бога вам, како у вас стоји с криминалитетом деце?

Писац ових врста морао је да обилази с одговором.

— Читао сам негде, настави Аустријанац, да су доле код вас у највећем јеку кривице противу лица. Радо нападају и убијају из освете и мржње, а мање из жеље за имањем. Је ли испитивано шта је томе узрок?... У којим годинама код вас људи махом чине зла?

Опет се морало околишити с одговором.

Другом опет приликом, знаменити пријатељ српскоме народу, поштовани болоњски адвокат, Барбанти Бродано, пишући

своје дело „Serbia“ распитивао је о појавима криминалитета и у опште парница у нашем народу. — Наравно, ни он се није могао много бајдити.

Шта би се могло *позитивно* одговорити и једном и другом на питање. Где су нам статистички податци? Где су нам извештаји судски и полицијски? На судове и полицију троше се код нас милијуни, али се још не налази за вредно, да се одвоји једна багатела на прикупљање и израду судско-полицијске статистике, која нам је преко нужна.

Него, оваки случајеви, а нешто и лично задовољство нагнали су писца ових редака, да за време праксе у полицијској служби у Београду прати и бележи све што му до руку дође а за вредно му се покаже. — Ове белешке писац је од некога времена почео предавати јавности, и, ако се не вара, посао му је нашао одобравање. Но, ако се и опет неким учини, да оваке белешке нису од бог зна какве вредности оно бар дотле док не добијемо званичних података оне неће бити ономе, коме требају на одмет.

Београд напредује. Саобраћај му је на суху и на води постао живљи. Промет је увећан. Зађите по улицама, трговине и радионице умножене. Само прошле године подигнуто је на близу 200 нових грађевина. Ако се не варамо, још Кобден беше нагласио, да ће српска престоница бити *слободно пристаниште*.

Лежећи на утоку Саве и Дунава, Београд некако мађијском силом привлачи свет к себи. Број странаца све је већи и већи. А по мнењу статистичара Етингена од особитог је социјалног значаја оно јурење света у велике вароши. Тако је, вели он, у Паризу, Лондову, Берлину и свима осталим резиденцијама јевропским. Жудња у велике вароши покреће људе као неки фанатизам. Сељак напушта свој плуг, занатлија свој занат, и, махом немајући ништа, јуре у престоницу да тамо што ућаре. Разуме се неко на поштеном а неко на прљавом путу, као у опште што сваки човек ради у једном од два правца: чини добра или зла.

Биће, мислимо, интересантно, да покажемо број странаца, које је 1881 г. Београд примио. Њихов је број 13.997. — То није мала цифра. Ми ћемо разредити странце по местима одакле су. Тако их је било:

1.,	И	унутрашњости (Србије)	9620 лица,
2.,	„	Аустро-Угарске	2772 „
3.,	„	Италије	380 „
4.,	„	Босне	359 „
5.,	„	Турске	248 „
6.,	„	Бугарске	139 „
7.,	„	Румуније	147 „
8.,	„	Француске	109 „
9.,	„	Немачке	57 „
10.,	„	Русије	45 „
11.,	„	Црне Горе	54 „
12.,	„	Енглеске	27 „
13.,	„	Швајцарске	15 „
14.,	„	Грчке	11 „
15.,	„	Белгије	6 „
16.,	„	Америке	4 „
17.,	„	Персије	4 „
		Свега	13.997 лица.

Када ову цифру узмемо у размеру према броју грађана београдских, онда излазе да на *једног* београђанина долазе по *два* странца. Та разлика пада у очи нарочито, када је узмемо у сравнење са бројем странаца у великим јевропским резиденцијама. Беч походе годишње на 150.000 странаца. Када тај број узмемо према броју грађана бечких, онда излази да Београд походе странци *двапута* више но Беч.

Када трговина и саобрај јачају, онда су и односи међу људма развијенији. У трговачким пословима јављају се заплети. У овим заплетима рађају се парнице. Неко има да прима, неко има да даје. После тога, где су живље трговине и занати ту се у хрђавим људма изазивље прохтев, да и више зла чине. Разуме се, да су у овим случајевима и послови државних власти увећани. Да узмем Београд у овоме погледу за прошлу годину. У 1881 г. било је у београдској полицији на раду 1157 грађанских и кривичних дела. Вредност је њихова у 1,124.300 динара. Ми ћемо та дела, по једној званичној белешци, разредити по квартовима:

	ГРАЂ. ДЕЛА	ДИНАРА	КРИВ. ДЕЛА	ДИНАРА
1., главна полиција	33	12.122	3	28
2., варошки кварт	292	732.099	64	1903
3., врачарски кварт	142	53.819	10	157
4., савамалски кварт	284	165.022	12	3182
5., дорћолски кварт	80	67.527	34	
6., палилулски кварт	21	13.604	28	70
7., теразијски кварт	73	72.805	51	283
8., топчидерски кварт	10	1.678	8	

Скупа: 1157 дела, вредност: 1,124.300 динара.

Узмемо ли ову цифру у сразмеру према броју пореских глава у Београду, онда излази да на сваку главу пада *187 динара.*

Важно ће бити поменути, како јако расте број полицијских иступника. У 1880 години пресудама београдске полиције било је осуђено *на затвор 819 лица.* Одмах идуће године број је са 365 порастао. У 1881 години било је пресудама полицијским осуђено *на затвор 1184 лица,* и то за ове кривице:

1., скитњу	816	лица.
2., крађу	77	„
3., прошњу	67	„
4., блуд	38	„
5., неред	34	„
6., бој	30	„
7., картање	21	„
8., пијанчење	19	„
9., надзор	20	„
10., напуштање службе	9	„
11., псовку	10	„
12., пуцање из пушака	6	„
13., превару	6	„
14., самовлашће	1	„
15., мучење стоке	1	„
16., терање улицом	2	„
17., подвођење	2	„
18., пронопај лажи	1	„
19., нападање	1	„
20., непослушност	3	„
21., утају	3	„
22., насиље	1	„
23., увреду	2	„
24., отуђивање ствари	1	лица.
25., противстајање власти	1	„
26., непријаву странца	1	„
27., повреду лаку	2	„
28., ларму	2	„
29., тумарање	1	„
30., неупис слугу	2	„
31., протуривање лажног новца	2	„
32., бесправну радњу	1	„

Међу полицијским иступима најчешће су кривице за скитњу, крађу, прошњу, блуд и неред. За чудо је, да у Београду има свакада велики број лица, која се, без свакога занимања, скитају улицама, на сваки начин, у намери, да се дочепају туђега имања. Може неко мислити, да је то отуда што не могу себи да нађу посла, али више пута није тако у ствари. Бивало је дана, када је у апсане полицијске дотеривано преко 80 скитница, а тог истог дана надница у вароши стајала је на преко два динара. Док су поједини грађевински предузимачи оскудевали у радним снагама око грађевина, у полицијској апсани лежало је до стотину здравих, снажних раденика. И то је на жалост бивало у пролећним месецима, када су послови највећи.

Интересантно ће бити да покажемо: колико је било притвореника у београдској полицији за прошле три године. Ево прво табеларног прегледа за 1879 годину. Овде су изложени месеци, место рођења и пол апсеника.

А за 1881 годину било је овако:

1881.	Из Србије		Из Аустрије		Из Турске		Из Босне и Ерцеговине		Из Италије		Из Румуније		Из Русије Црне Горе и Бугарске		Свега
	муш	жен.	муш.	жен.	муш.	жен.	муш.	жен.	муш.	жен.	муш.	жен.	муш.	жен.	
Јануар	85	12	31	—	16	—	9	—	2	—	1	—	—	—	156
Фебруар	63	18	40	18	7	—	8	—	3	—	—	—	2	—	159
Март	85	25	46	6	13	1	16	1	7	—	—	—	1	—	201
Април	61	7	33	13	9	—	17	—	2	—	—	—	2	4	148
Мај	69	5	20	4	4	1	8	—	2	—	—	—	1	—	114
Јуни	98	4	15	5	7	—	10	—	—	—	—	—	—	—	139
Јули	107	10	44	12	12		11	—	2	—	—	—	1	—	199
Август	81	8	34	4	10	—	7	1	5	—	—	—	—	—	150
Септембар	98	12	55	9	11	—	6	1	7	—	—	—	2	—	201
Октобар	109	9	56	11	17	—	14	—	3	—	—	—	3	—	222
Новембар	104	9	38	9	16	—	14	—	3	—	—	—	3	1	197
Децембар	167	16	68	7	7	—	21	—	1	—	—	—	1	—	288
Свега . .	1127	135	480	98	129	2	141	3	37	—	1	—	16	5	2174

У овој години 1931 мушких а 243 женских лица.

Док се у Пешти, која има 330.000 становника, затвара недељно на 500 лица, а у Прагу 280 дотле се у Београду за једну недељу похапси 45 лица. То је сразмеран број који се никако не може узети да је мали према броју београдскога становништва.

Докле у Београду *један* криваց долази на *тринајест становника* дотле

У Белгији пада 1 кривац на 10.107 становника.

У Француској пада 1 кривац на 7.460 становника.

У Немачкој пада 1 кривац на 2 330 становника.

У Баварској пада 1 кривац на 2.105 становника.

У Швајцарској пада 1 кривац на 1.725 становника.

У Италији пада 1 кривац на 1.251 становника.

У Енглеској пада 1 кривац на 1.136 становника.

У Русији пада 1 кривац на 1.055 становника.

У Аустрији пада 1 кривац на 856 становника.

Као што се види из прегледа, масу притвореника београдске полиције чине странци. Управо две трећине су дошљаци са стране: из унутрашњости, Аустро-угарске, Турске и т. д. Тај случај као да је и по другим престоницама. У Паризу на 25.506 притвореника долази 18.156 странаца дакле, 70%, а у Њу-Јорку на 39.616 притвореника падају 27.306 странаца. То је 68%.

Односно старости криваца (притвореника) код нас у Београду варирају од 15—30 године· У тим годинама има највише притвореника. Деца од 13, 14, 15, 16 година заузимљу грдан број. Старци су врло ретки. Ако се који и ухапси, то је већином због просјачења. У Енглеској узима се од 12—50 година. У Француској рачунају средњу меру од 35 година, и онда узимљу да су кривци пре 35 године са 58% а после 35

г. 41%: — У Енглеској међу младим кривцима од 12—20 године, велики је број *женске деце.* Међу тим у Београду младе девојке и у опште женска деца врло су ретка појава међу притвореницима.

Обично се узима у статистици да на пет мушких притвореника долази једно женско лице. У Београду се може узети, на место броја 5 може бити број 8. Др. Мауг у својој статистици наводи, да у извесним аустријским покрајинама број жена криваца износи 18%.

За последње две три године догодила су се у Београду два тровања, у којима су као женска лица играла главну улогу. Иначе се жене не одају на тежа злочинства. Кривице су им махом ситна крађа или блуд. На западу је тај размер већ много већи. Тако међу оптуженима за *тешка злочинства* долази:

У Енглеској	— 75	мушких	25	женских.
У Баварској	— 75	„	25	„
У Белгији	— 82	„	18	„
У Француској	82	„	18	„
У Аустрији	— 83	„	17	„
У Немачкој	— 85	„	15	„
У Шпанији	— 88	„	12	„
У Русији	— 90	„	10	„
У Србији	— 95	„	5	„

Долази, да покажемо писменост у криваца:

	У Француској на 1000	У Шотској на 100	У Београду на 100
1., незнају ни читати ни писати	427	44	30
2., хрђаво читају и пишу	407	44	40
3., знају само име потписати	—	2	—
4., добро читају и пишу	104	2	30
5., имају вишег изображења	62	8	—

Као што се види, међу притвореницима београдске полиције писменост је јако развијена. Ретко који од њих да не зна писати, а деца, која се притварају, и којих је велики број, као што смо напред напомевули, знају сва и читати и писати. Свако је изучило најмање основну школу. Има их, који су учили и по који разред гимназије. А има неколико случајева, да су неки од њих били и на трговачким школама у Панчеву, Темишвару, Пешти и т. д. Било их је, који су учили апотекарски курс у Бечу, разне занате по главнијим местима у Аустро-Угарској, и т. д. Управ међу апсеницима београдске позиције млада лица од 15—25 година најинтелигентнији су.

Деца и малолетници, немајући у довољној мери физичке снаге и енергије, одају се махом на кривице противу имаовине, а старија, одраслија, лица нападају на људе и већином чине кривице противу живота човековог.

Усамљеност и беһарство игра такође велику улогу у криминалитету. Нарочито, изолиран положај жене јако је неповољан. По извештајима Wichern-а и Engel-а, који су прегледали апсане у Немачкој, релативни криминалитет је код жена удатих 14%, неудатих 16%, код ванбрачно рођених 21%, код развенчаних 31%.

Да у апсане београдске полиције долазе највише беһари — то је ван сваке сумње.

Никада није добро када је човек сам. Где нема интереса, које љубав везује, ту је опасност дупла и троструко. Кривице су чешће. Оно топло осећање, које гони жењена човека да воли да чува своје, више пута може бити као бедем, као чувар, да се не учини зло. У великим варошима има највише беһара, па тамо је и највећи криминалитет.

Што се тиче народности, међу апсеницима београдске полиције, највише их Срба, па онда Немаца, Маџара и т. д. До скора није било Јевреја, али има једно два три случаја, да се већ и они одају на кривице противу својине. Било их је два три крадљивца и варалица. Људи из Турске махом су опасни зликовци и убице. Они пак из Аустро-Угарске лако су раздражљиви и напрасити.

Од оруђа за извршење злочиних намера, највише се употребљава: нож па онда сикира или оруђе са сечивом, а ређе ватрено оружје, јер оно даје гласа.

Ко ће моћи показати почетак и крај зала, која је човек измислио и извршио. — Свакој радњи човековој предходи читава маса разних мотива. Ти су мотиви више пута врло замршени. Али она себичност човекова, она завист у њему, која мрзи на ближњега, што је овај срећан и имућан; она страсна жудња за туђом срећом и тековином, и она плашња од посла и знөја којим се поштен лебац зарађује — то по рађа у човеку вољу на зло. Додајте томе неудесне социјалне прилике и домаће неволье и жеља на зло, јавља се не наситна. Човек греши с дана на дан. То све у већој мери. Његове жеље постају безграничне. Човек зликовац чини чудеса........

Долазимо сада, да покажемо статистичке бројеве почињених злочина за последњих *пет година* у Београду. То је за годину: 1877. 1878. 1879. 1880. и 1881.:

Међу свима злочинима, које је кадар човек смислити и извршити, најчешћи је — крађа. Наклоност крађи јавља се још у детету, па га после прати кроз цео живот. Наклонест му та постаје нагон. — У почетку се дечак задовољава с оним што нађе у својој рођеној кући. Ту, у фамилији, прво отпочне да краде. После то понавља неколко пута. Навикне, и после извесног времена кућа и фамилија постану му тескобни. — Он по том излази из куће и краде на пољу, у туђој кући, што само дохватити може. — Мало по мало, па дете постане човек. — Човек је јачи, куражнији. Он онда напада људе и отима им тековину њихову. Он убија и пљачка. Немадне ли у кога довољно снаге, он онда лаже, вара, прави лажне новце и папире. Мало по мало долази старост. Крадљивац и убијца остарео је, али још мало осећа снаге у себи, али не сме да удара јавно. Он јонда напада ноћу, у помрчини. — Старац ое још жив, у њему се нису још угасиле лне несретне страсти, и он онда тражи ецу да се на њима задовољи.

Број	Варош Београд	Разбојничка нападања и отимања										Крађа										Насиља — силовања —										Повреда тешких и лаких				
		Извршених					Покушаних					Простих					Опасних					Извршених					Покушаних									
		године					године					године					године					године					године					године				
	Месеца	1877	1878	1879	1880	1881	1877	1878	1879	1880	1881	1877	1878	1879	1880	1881	1877	1878	1879	1880	1881	1877	1878	1879	1880	1881	1877	1878	1879	1880	1881	1877	1878	1879	1880	1881
1	Јануара	1										15	7	6	16	8	3	2	8	—	2	1													2	
2	Фебруара											15	10	20	6	4	6	1	1	3	4															
3	Марта											8	8	12	14	15	8	3	2	1	8															
4	Априла											15	14	4	9	10	5	5	2	—	6			1										1		
5	Маја				1							17	10	9	13	14	4	5	1	10	—											1	1		1	
6	Јуна	1										18	3	3	11	2	4	3	1	—	7														2	
7	Јула											11	9	7	10	6	7	3	2	—	2														—	
8	Августа											11	16	8	9	7	2	9	3	—	1														—	
9	Септембра	1				2						15	12	9	12	6	6	2	1	1	4														2	
10	Октобра											18	16	15	2	4	7	5	5	—	1															
11	Новембра											10	10	8	16	16	4	9	3	—	1															
12	Децембра											16	6	11	13	17	—	3	—	1	1															
	Свега .	3			1	2						169	121	113	131	110	56	50	29	16	37	1		1								1	1	1	7	

Статистичар Guerr показује оваку скалу по годинама старости у Француској:

По годинама старости	За крађу	За силовање	За телесну повреду	За убиство	За тровање	За превару, прављење лаж. новца и т. д.
Испод 16 године	0	0	0	0	0	0
16—21 „	16	14	10	6	3	3
21—25 „	18	14	13	14	9	10
25—30 „	14	12	20	14	13	11
30—35 „	13	11	16	15	12	13
35—40 „	10	8	11	10	11	12
40—45 „	6	7	6	9	13	11
45—50 „	6	4	4	6	6	7
50—55 „	4	4	3	5	4	5
55—60 „	3	4	2	4	4	5
65—70 „	2	5	1	3	5	3
70—80 „	1	4	0	1	3	3
преко 80	0	2	0	0	2	1

У Београду долази 1 крађа на 180 становника.

У Доњој Аустрији долази 1 крађа на 800 становнака.

У Хановеру долази 1 крађа на 1080 становника.

У Енглеској долази 1 крађа на 1680 становника.

У Русији долази 1 крађа на 1830 становника,

У Шпанији долази 1 крађа на 3150 становника.

У Италији долази 1 крађа на 3570 становника.

У Француској долази 1 крађа на 23000 становника.

Као што Хауснер вели, у земљама, где Славени живе, чешће су кривице противу ствари, док су на против у романским покрајинама јако у обичају кривице противу лица.

То се види и у Београду, где међу злочинима највеће место заузимљу крађе. У последње време, истина су се почела умножавати убиства — појава, која може да

Убијства															Самоубијства										Случајне смрти (утопљење у воду и т. д.)					Паљевина					Свега крађа				
извршених										Покушаних					Извршених					Покушаних																			
Хотимичних					Нехотичних										Хотичних																								
године					године					године					године					године					године					године					године				
1877	1878	1879	1880	1881	1877	1878	1879	1880	1881	1877	1878	1879	1880	1881	1887	1878	1879	1880	1881	1877	1878	1879	1880	1881	1877	1878	1879	1880	1881	1877	1878	1879	1880	1881	1877	1878	1879	880	1881
2	1	—	—	—				1		1								1	2			1							1	1	1			2					
—	—	1	—	—						1								—	—										—	4				1					
1	—	—	1	1														1	1										1		1			1					
—	—	2		—														—	—																				
1	1																1	1	1								2	3											
—	1																	1	—						1			—						1					
—																			1				1		3			2	3		3			1					
3		1	3	—											1				—										3	1		2	1	2					
1		—	1	1							1						2		—														1	2					
2		1	1	3	1									1			1		1					1								1							
																			1											1	1			1					
				1														2													1	2	1						
10	8	5	6	7	1			1		2	1			1	1		4	6	7			1	1	1	4		2	5	7	7	7	[illegible]	3	11	225	171	142	147	147

даде бриге власти, која чува сигурност; али иначе кривице противу лица нису у навици. За сво време у полицији, писац једва да има забележена два три случаја, да је силовање покушано или извршено над децом. То је појава, која нас само може да весели. Јер професор *Етинген* помиње, као жалосну слику германске културе, да у Саксонској у најновије доба има случајева, да учитељи силују децу по школама (Die Moralstatistik стр. 481.)[1] — Није боље ни у Француској, где су такође особити прохтеви над децом, али те кривице обузимљу маха у Немачкој, где по речима Valentina „mehr Firniss der Cultur, aber auch mehr Parasiten der selben sich finden“.......

У Немачкој, како се опажа јако расту кривице противу морала. А кривице противу лица и ствари управљају по економним приликама. У колико је већа скупоћа средстава за живот, у толико су чешће крађе. а мање нападаји на лице. И обратно. То се види из овога прегледа:

Кривице:

Године:	противу ствари	противу лица	цена хране у прајск. гр.
1865	38%	17%	49
1866	44%	14%	58
1867	50%	13%	79
1868	52%	13%	78
1869	45%	14%	64

G. Mayr је правио прегледе у години 1835—1861 у Баварској па је изнашао резултат, да је са сваким сексером, којим се пењала цена храни, долазила по једна крађа више на 100.000 становника. И то је било обратно када је цена опадала.

Овде, у Алексинцу, нису ми при руци акта о цени леба у Београду, али ми се све чини, да је после првога рата скакала цена храни, и ако то дојиста буде, онда као да се оправдава ова теорија статистичарева.

Гледајући на време, у Београду се догађају злочина дела највише у хладним месецима: Јануару — Маја и Августу — Децембра. Убијства су махом у Августу, Септембру и Октобру. Најопасније се крађе дешавају у јесен или у зиму. Самоубијства махом у топлим месецима. Од 100. злочина, 80. њих врши се ноћу.

Ређајући злочине по годишњим временима Guerry је извео овакву таблицу:

	противу морала	противу лица	противу ствари
У јесен (Септ. Окт. Новем.)	20.64	24.1	24.4
У зиму (Децем. Јан. Февр.)	15.93	22.1	27.9
У пролеће (Март, Април, Мај)	26.08	25.5	23.6
У лето (Јуни, Јули, Август)	37.35	38.3	23.1
	100	100	100

Приметно је, да су одмах после првога рата злочина дела била у Београду учестала. Године 1877 било ја три разбојништва, 10 убијстава, а крађе од те године према оним из доцнијих година стоје готово у сразмери као 2 : 1. — Рат је дакле у нас донео пењање злочиних дела, док је, на прилику, ратна година 1871 показала у Немачкој противан резултат. Ево таблице немачких осуђеника:

Година	Људи	Жена	Деца	Свега
1867	12666	3167	548	15285
1868	14809	3647	670	17786
1869	12949	3183	664	15468
1870	10523	2754	457	12820
1871	9024	2416	768	11673

Како смо видили из табеларнога прегледа имају две појаве, које заслужују особиту пажњу. Учестала су у Београду убијства и самоубијства.

Статистиком је показано, да се у опште славенска раса тешко решава на самоубијства. Јер

На 1 милијун Скандинаваца долазе 126 самоубијстава.

На 1 милијун Немаца долазе 112 самоубијстава.

На 1 милијун Француза долазе 105 самоубијстава.

На 1 милијун Романа (у опште) долазе 80 самоубијстава.

На 1 милијун Славена долазе 47 самоубијстава.

Али у последње време показује се у Београду у томе напредак. У току од само пет година попео се је број са седам.

M. Block, који је испитивао узроке самоубијствима дошао је до резултата оваког. Убијају се:

1., са беде и невоље 11.0
2., са домаћих неприлика 13.7
3., са љубави и лакомислености . . 18.3
4., са страха од казни 22.3
5., са душевних болести 32.0

Узрок самоубијствима у Београду махом су или какве љубавне или какве породичне неприлике. Нема случаја да се је ко год због глади живота лишио.

Професор Етинген, који је разгледао самоубијства из ранијих и доцнијих времена а из више држава (Француске, Белгије, Данске, Саксонске, Аустро-Угарске, Баварске, и из вароши: Лондона, Франкфурта, Берлина, Париза и т. д.) дошао је до резултата, да самоубијства расту и падају према већој или мањој сунчаној топлоти. У Јуну и Јулу, када је највећа сунчана препека, самоубијства су чешћа, а у Новембру и Децембру ређа. Његов рачун на 1000 показује ову скалу:

У Јануару	— 64.
„ Фебруару	— 68.
„ Марту	— 79.
„ Априлу	— 88.
„ Мају	— 106.
„ Јуну	— 113.
„ Јулу	— 106.
„ Августу	— 92.
„ Септембру	— 79.
„ Октобру	— 76.
„ Новембру	— 66.
„ Декембру	— 60.
	1000

Такав ће резултат бити готово и у Београду. Јер за последњих пет година, како се види, самоубијства су махом била у топлим месецима Маја — Октобра.

Има једна појава, којој треба у Београду поклонити такође нарочиту бригу. То су новорођена одбачена деца, *находчад*.

У записници имамо оваких бележака: Пред сами мрак 2. Фебруара 1879 нађено је на једном празном плацу на Дорћолу камењем претрпапо новорођено мртво дете, које је било завијено у пелене. — 24. Октобра 1875. један келнер нашао је пред поштом мушко детенце у пеленама. На завоју било је написано: Ово је дете крштено. Име му је Димитрије, није копиле него брачно, па је немогуће држати га. У месецу Августу 1880 нађена су на Врачару два новорођена детета. У очи Божића 1880 нађено је на шанцу у једноме плацу такође ново рођено дете. У Августу месецу прошле године нађена су опет два новорођена детета, и т. д. и т. д. Оваквих случајева има пуно.

Одкуда су та деца на улици?

Имала би се о томе правити читава приповест, али онако, у кратко, да поменемо који случај.

М..... стара 22 г. родила је ванбрачно дете. Немајући млека да га подоји, она га једнога јутра подбаци на Врачару. Полиција потера истрагу и нађе матер. На испиту, она се брани да је то учинила из нужде. Има, вели, још једно дете од три године, мало, слабуњаво, због њега не може да иде да надничи. Спава у једној шупи на Врачару. Било је зимно време и она се реши да се оног новорођеног детета курталише, јер јој је, вели, млого сметало.... Лена.... из околине Београда, 32 г., на испиту прича, да је имала рођену сестру Савету, која је била теретна па на порођају умрла. Остане мушко дете. Али нико за њ није хтео да зна. Жене су врачале и бајале да и оно умре, али оно сироче,

рођено здраво, живело је. Еле, Лена га узме к себи. Тако га је чувала шест недеља, па јој сиротиња досади. Почне се своме зету тужити. Али јој овај одговори, да он иде на границу, те нек она ради с дететом шта зна, јер, вели, он нема куда ни са оном другом децом, која су му остала. — Лена се онда стане тужити женама. То чује један послужитељ општински, који даде савет да се дете подбаци. Лена по томе и учини — фала богу када смо се обоје детета курталисали — рекао је отац Лени.

До сада је београдска општина водила старање о находчадма, али то није право. Санитетски закони већ постоје и држава би требала да узме то старање у своје руке.

На реду би сада било да говоримо о проституцији. Али питање ове врсте доста је тугаљиво и за лист посвећен нарочито забавни не прикладно. О њему ћемо гледати да коју опширно проговоримо у којем од оних листова, што расправљају друштвена питања

Сада смо изнели само неколико бележака, да се не би у овоме службеноме премештају с једнога на други крај погубиле; али Београд је тако жива варош, његов се живот тако нагло развија и појаве су у њему толико обилате и многоструче, да ћемо првом приликом гледати да о њему још коју речемо ма чак одовуд из — Алексинца.

ПАМЕТАР

МЕСЕЦ АВГУСТ

1. авг. 1380. Доврши се манастир Горњак, задужбина цара Лазара.

2. авг. 1460. Мађарски краљ Матија даје племство Ивану Крушевићу Кнежевићу, пореклом Босанцу (Херцеговцу). Од ових племића Кнежевића произлазе аустријски Knesevich, пољски Kniažewicz, руски Књажевич. У Лицу су Кнежевићи остали верни и српској народности и православној вери. Од те исте породице има их и у Новом Саду.

3. (15) авг. 1804. побегну дахије Дунавом из Београда у Адакале. На заповест Бећир пашину изда их Рецеп ага Миленку Стојковићу, који је ради тога са 40 Србаља дошао. Миленко их ноћу побије, а главе дахијске пошљу у Београд, где их набише на коље.

4. (16) авг. 1826. би у Србији основана прва редовна војска. Начелник јој је био Јеврем Обреновић у Шапцу; имала је 1 капетана (Глумац), 1 стражмештра, 3 каплара, 3 добошара, 126 простих војника. Ова војска била је најпре у домаћу оделу, после (1830 г.) добила је зелену униформу.

5. авг. 1582. (пре триста година) умре у Риму арцићакон Марије Кабожић (Кабога), Дубровчанин. Славан песник. Родио се 1505. г.

6. (18) авг. 1685. Херцег Карло од Лотарингије надбије будимскога пашу код Њергешујфалве близу Острогона. Српски коњаници под Манастирлијом у вијању многе Турке потаманише.

7. авг. 1580. умре Лала Мустафа паша, српска потурица из Сокола у Босни. Службу је почео као паж у харему, затим је био учитељ царевићима; 1559. г. постане санџаком у Пожези у Славонији, затим у Темишвару, онда у Вану у Курдистану; 1568. г. био је серашћер у Јемену у Арапској, годину дана затим постане везир. Године 1570. освоји Кипар, а затим покори султану Георгију. Мисли се, да је умрьо од туге, или што се отровао, кад после Мохамеда Соколовића није постао великим везиром. Био је изображен човек, у понашању фин; али је био и нечовечан, претворан и тврдица. Оженио се унуком претпоследњега мисирскога султана, а после је постао зетом турскога султана. Како други извори кажу, Лала Мустафа био је Црногорац родом из Приморја.

8. *авг. 1526* по опсади од осам дана преда се Илок Турцима; зато цар Сулејман даде кафтане дванаесторици Илочанима. Исти дан послаше султану кључеве Ердут и Осек.

9. (21.) авг. 1857 (пре двадесет и пет година) умре Петар Туцаковић, гружански старешина, храбар борац и устанку Карађорђа и Милоша.

10. (20.) авг. 1696. Дубровчани обнове своју стару свезу са круном мађарском и ћесар Леополд I. посла им једнога пуковника као свога резидента, а они су му давали годишње плате 1500 фор.

11. (21.) авг. 1689 узму ћесаревци од Турака град Фетислам (Вишеслав).

12. авг. 1376. Андроник, најстарији син цара Јована V. Палеолога, отме од оца Цариград помоћу Ђеновеза, Бугара и Марка Краљевића.

13. (24.) авг. 1754. Млечићи допусте православним Скрадињанима, да могу служити у својој цркви; парока им опросте од власти римокатоличанскога бискупа, али да се мора држати „грчкокатоличанскога“ (унијатскога) обреда и западне вере. Такав ред био је у свој Далмацији, да су православни свештеници били под римокатоличанским бискупом, а служили су у римокатоличанској цркви; православнога могао је погрепсти само римокатолички поп, и то ван вароши и градова. Филаделфијски унијатски бискуп у Млецима био је црквени старешина православнима у млетачкој држави.

14. авг. 1378. млетачка флота под Ветором Пизаном отме Котор; 24. окт. попали Шибеник, а 10. нов. отме Раб. Пизани је дошао са 28 лађа под Котор, који се дао под покровитељство мађарскога краља Лауша I, с којим су Млеци ратовали. Помоћу Паштровића отме он Котор, кад је по трећи пут поновио јуриш, и преда га пљачкању. Тада однесоше Млечићи ногу св. Трипуна, која је била у сребро окована, што је Которанима врло жао било. Услед овога страдања иселише се многи Которани у Италију.

15. авг. 1155 српски краљ Ђорђе даје Котору повластице и даје му Превлаку, Луштицу, Кргопле и Пасиглав до жупе грбаљске.

16. (27.) авг. 1748 гроф Фердинанд Коловрат, председник илиричке дворске депутације, подноси цесарици Марији Терезији меморандум, у коме доказује, да српски народ никако није патримонија мађарске краљевине, него дома аустријанскога, и да су српски послови austriacopoliticum. Коловрат брани Србе од мађарских спахија, који их цеде као робове. Бечки двор овако је радио због тога, што је ћесарска војска имала скоро две трећине Србаља; али су Срби вазда тежили за признањем својих права у мађарском земаљском сабору.

17. (27.) авг. 1696 урумелијски беглербег Мустафа Далтабан паша, српска потурица, после више јуриша отме Моровић у Срему и сву посаду исече.

18. авг. 946 умре Јован Рилски, светитељ и чудотворац.

19 (29) авг. 1689 ћесарски војвода бан (мархион, маркез, маргроф) Лудвик Баденски побије код Баточине сераскера Арап пашу. Лудвик је имао 18.000, сераскер 40.000 момака. Турци изгубише 3.000 људи, 200 топова, 1000 камила, многе мазге, муницију, храну итд. У ћесарској војсци били су многи Срби.

20. авг. 1458 мађарски краљ Матија нареди: ако би деспотовићи Бранковићи били њему неверни, или ако би умрли без порода, или ако би Голубац предали Турцима, да њихова добра Бечеј, Бечкерек и Шомљов добије његов ујак Михаило Силађија (Свилојевић).

21. авг. (1. септ.) 1739 закључи Аустрија са Турском мир у Београду и изгуби Малу Влашку и што је држала у Србији и Босни.

22. авг. (3. септ.) 1831 умре земунски парох Филип Петровић. Његовим старањем основана је у Земуну школска библиотека. Рођен је 1792. г.

23. авг. (3 септ.) 1773 би у Дубровнику извршена була папе Клименте XIV. од 10

(21.) јул. 1773. којом се језуите укидају. Они су у Дубровник дошли 1653 г. на позив арцибискупа Перота и имали су тамо велик уплив.

24. авг. (4. септ.) 1753 умре руски ђенерал бригадер Стефан Стефановић Витковић, од српске породице јегарских и будимских Витковића. Након себе оставио је удовицу Теодору и сина Николу.

25. авг. (5. септ.) 1730 православни Срби у Лици и Крбави моле, да се од њих не узима десетак за римокатоличанско свештенство. Војничка власт у Грацу реши: ако су добра и пре плаћала десетак, морају га и сада плаћати, ма да их држе православни; јер је десетак терет, који лежи на земљи.

26. авг. 1566 у јуришу на Сигет погибе везир Килун Софи Али паша, српска потурица из Босне. Био је најпре дворски управитељ царевића Селима. Зато што је ачинио у Цариграду водоводе, постао је пашом од Сулкадра или Мераша. Затим је био паша у Багдаду, Халебу, Дамаску и Мисиру. Г. 1566 постао је шестим везиром. У оделу и наравима био је прост, зато су га Турци звали Софи (мудрац); Арапи су га звали Килун.

27. авг. (6. септ.) 1688 баварски електор Макс Емануил отме на јуриш од Турака Београд, који је опсео био 2. (12.) авг. За Београдом падне у ћесарске руке Смедерево и Голубац.

28. авг. (8. септ.) 1737 приликом посвећења барјака изроди се у Крижевцу гунгула. Православни Срби устадоше, да отерају из манастира Марче унијатскога бискупа Силвестра Палковића, који утече у Загреб и тамо умре.

29. авг. (8. септ.) 1690 после опсаде од три недеље дана предаду ћесаревци Ниш везиру Мустафи Ћуприлијћу. Брзо затим повратише Турци и Голубац, Смедерево, Београд, Оршаву и Липово.

30. авг. (10. септ.) 1752 умре српски патријарх Атанасије II. пошто је седио на патријаршком престолу 5 година и 40 дана.

31. авг. (11. септ.) 1789 триста Турака, који су били у Смедереву, предаду град ћесаревцима.

Авг. 866 дођу у Рим до папе бугарски посланици, да питају, како да се удесе као нови хришћани. Ставили су том приликом 106 питања. Тада Бугари још нису били пословењени.

Авг. 1100. српски краљевић Ђорђе и мати му краљица Јакинта потврђују даровницу краља српскога Бодина бенедиктинском клоштру на острову Крому.

ЛИСТАК.

(Српски уметници). У племенитом надметању Срба и Хрвата на *културном пољу*, неки мисле, да су Хрвати претежнији. Како у чем. Још у „Književnik"-у Огњан Јагић врло је добро уочио, да Хрвати на књижевном пољу имају, истина, неколико *одличника*, али да их толико имају и Срби. Ну даље, Срби с обе стране Дунава и Саве имају множиву ваљаних писаца *другога реда*, на свима пољима знања, науке и књижевности, — чега је опет у Хрвата мање.

А што се тиче *уметности*, ту ево како стојимо. Од Срба *грађевинара* поменућемо: Ивачковића, Валтровића, Милутиновића, Бугарског, Андрејевића и т. д. — *Вајари* су: Петровић, Девић, Убавкић. — Што се тиче *сликара*, ту се можемо мерити са многим народима наше величине; подсећамо на ова имена: Жефаровић, браћа Стефановићи, Захарија и Јаков са надимком „Орфелини", Крачун, Чешљар, Арса Тодоровић, Гавриловић, Ђурковић, Бакаловић, Аврамовић, Анастас Јовановић, Павле Пе-

тровић из Темишвара, 1846 писао писма из Источне Индије (Српски Народни Лист 1847), Јован Поповић, „Данило“, Симић, У. Кнежевић, Камбер, Стеван Тодоровић, Радоњић, Јакшић, Марковић, Чортановић, Катарина Ивановићева, Полексија Тодоровићка, Милан Поповић, Крстић, Тенковић, Калиновић, Стојан Николић; особени позоришни сликар А. Ковачевић, и други. — *Музичари су*: Станковић, Д. Јенко, Јосиф Маринковић, Дим. Топаловић и други; у томе су Хрвати напреднији, по гајењу музичне драме (опере). — Са *песницима* се можемо мерити у сваком погледу; највећи нам је *виски* песник *сам народ*, а од уметничких помињемо: Симу Милутиновића, Суботића, Бранка, Јакшића, Јовановића, Сима Поповића и друге; *лирски* су песници: осим Л. Мушићског, Ј. Стеф. Поповића, Суботића, Љ. Ненадовића, Његуша, — Бранко, Ј. Јовановић, Јакшић, Ст. Вл. Каћански, Лаза Костић, Јован Грчић Миленко, Мита Поповић, Ј. Илић, Ј. Драгашевић, Хабердар, Драга Дејановића, Милица Стојадиновића. О. Утјешеновић Остројински, кнез Медо Пуцић, кнез Никола, Призренац, Љубинко, (браћа Илићи Милутин, Драгутин и Војислав), Никола Ђорић, Душ. Рогић, Драгом. Брзак, од млађих, па и сам Прерадовић и Трнски јесу *по роду* Срби православне вере, из Хрватске); од *драматских* писаца навешћемо: Ј. Стеф. Поповића, проф. Лазара Лазаревића, Стевана Стефановића, Суботића, Бана, Јакшића, К. Трифковића, Л. Костића, Ђ. Малетића, Милана Јовановића, Илију Округића Сремца, Јована Ђорђевића, Јована Јовановића, кнеза Николу, Н. Ђорића, Драг. Илића, М. Ђ. Призренца, и друге. — Од *позоришних* уметника: Бачвански, Ружић, Јовановић, Цветић, Телечки, Рајковић Сава и Ђура, Драг. Ружићка, Љуб. Коларовићка, Мил. Гргурова, Мара Ђорђевићка, и тако даље.

(Богословија у Београду). Тај виши завод имао је ове године четири кандидата за професуру и сва четворица положише професорски испит изврсно. Први беше питомац прашког и атинског свеучилишта, други наше велике школе и богословије, а остали духовне академије кијевске и московске. Али бољи од бољих беше *г. Јеврем Илић*. Његова је расправа таки самостални научни рад, да заслужује да угледа света у ком органу наших књижевних друштава; на усменом испиту одговарао је као човек, који је ствар скроз проучио и има свој предмет, што но реч, у малом прсту, те беше спреман и за најстрожија питања; а предавање му беше као у старијег, методичног, вештог професора. Госп. Илић могао би слободно предавати *канонично право* и у великој школи нашој. Честитамо нашој богословској школи, што је од један пут стекла таке четири одличне снаге, синђела Фирмилијана, Дим. Павловића, Јеврема Бојовића и Јеврема Илића! Кад се сетимо још, да су у тој школи: протосинђел Никанор (Ружичић), који је писао „Номоканон о браку“ (1880), а особито „Теорију каноничкога права“ (1882), коју је књигу наградио свети Синод, и која је не само прва у нас ту науку потпуно *довела у систему*, него на православноме истоку има и међународну вредност, те нас је тим својим делом протосинђел Никанор више задужио, него митрополит Шагуна своје Румуне. Даље, ту су старији зналци и трудбеници: Јанићије Поповић и прота Живојин Јовичић. Те тако се сад тај завод може прибројити *међу најбоље школе* у нашем народу.

(Даворин Јенко). Коме нису познате омиљене композиције Јенкове и опет коме су све познате? Он је до сад издао Slovenske narodne pesme књига I и II, Prešernove pesme, Српске, Хрватске и Словенске песме, Српску химну, 1° и 2° издање. Његове су песме прешле и у међународне зборнике музикалија, као што је Collection Litolff Бр. 1334, где се за неке композиције каже изреком, да су од њега, а код других се, које су такођер његове, то не каже. (1) Од 1865 није било *беседе* ни *села*, а да у програму не беше по која песма Јенкова. Он је по Корнелију и литургију прерадио за мушки збор. А од како је капелник при народном позоришту, (1872 до

(1) И ми смо погрешили, кад смо лане рекли (Србадија стр. 583) да је музика за „Игра коло. бурно лако“ од Наума Стојановића, а она је од некадашњега вршачког хоровође Гв. Хавласе.

82), компоновао је у различним позоришним комадима више од 80 песама, које већином нису још штампом угледале света, и ако се многе од њих певају у народу, међу којима је и мелодрама: „Маркова сабља“.

Али највеће му је музично дело „Врачара“, оперета у 3 чина, превод с румунског, која је 21 априла ове године први пут представљана на нашем глумишту. Не ћемо се упуштати у потанку оцену те музике, јер нисмо на то позвани, него ћемо констатовати само пријатне упечатке, које учинише поједини делови њезини на све полазнике позоришта без разлике. Од сјајних партија истичемо: у I чину, соло (Виорика), дует (она и чича-Брза) и квартет; у II чину, све хорове; а у III чину, соло (Владово), соло (Виорикино), и дует (Виорика и чича Брза). И само Њезино Величанство Краљица, изјавила је своје највише задовољство. —

Један наш познавалац музике писаше, у *Србадији* за 1875 између осталога ово:

„*Немачку* (Вагнерову) *музику* обожавају и гаје само неки стручњаци и немачке шовинисте, музика осталих немачких композиста живи *у салону* велике властеле и образованих богаташа. *Француска* музика одомаћила се, осим *салона*, и у све *грађанске кругове*. Али *италијанска* је продрла и у господске дворове и у занатлијске радионице, па чак и у сељачке колибе.

„Откуда та претега Италијанаца, кад свак зна, да су Французи, Енглези и Немци у осталој култури надмашили Италијане? Отуда, што су италијански састављачи вештим ухом слушали *песме својега народа*, па су их вешто гајили и заодели и накитили свилом, цвећем и бисером, те су тај рођени пород народа враћали народу као зрелу и одраслу децу, то јест *у Италији је дао народ композиторима напеве*, а ови су те напеве систематично низали и китили, докле су композитори осталих народа своје умне производе *наметали народу*, па за то им и не могоше продрети у народ, јер су стране.

„Не осетили се у првом чину одмах народни напев, онда је опера безусловно пропала. Ту не помаже критика свих музикалних научника; ту је „глас народа, глас сина божјега.“ А и шта ће ту критика? Кад музика не врши свој задатак и на оне, који нису „музикално образовани“, онда то није права музика.

„На послетку, још једну о тексту. Ненародан и незграпан „libretto“ упропасти гдекад сву оперу. Либрето треба да је *чврста златна жица*, на коју састављач ниже свој драгоцени бисер. Либрето ваља да дише народним жаром и народним духом.“

Јенко је као и Станковић схватио, да на народ највећма утиче његова песма, мелодија, мотив. С тога је и код њега то народно. Главна је разлика између њега и Станковића та, што је у овога све само српско, а у Јенка има кад што и помешанога са сродним словенским.

Ми не мислимо, да се права музика гаји оперетама, него опером. Али прво, Јенкова музика није „лака“ ни у оперети, него је једра и озбиљно весела, а друго види се, шта би наш Јенко могао урадити и докле би могао дотерати, да су у нас за уметност повољније околности. Ми му међу тим изјављујемо своју топлу захвалност на његовом труду, и века му бог да здравља, да поради и даље на том хвале вредном пољу, на племенити ужитак и корист нашега народа а своме имену на славу!

Али, имали бисмо да учинимо и једну добро намерну примедбу.

„Баба Хрку“ је добавио „Одбор за стално српско позориште у Београду“, ради њезине лепе музике, још 1865, али је за 16 година ни једна управа не даде, имајући за то својих добрих разлога. Текст није српски, садржај је ништав: бољар лечи своју „блазираност“ — љубављу к једној сељанци; баба Хрка, врачара, „иде му на руку;“ међу тим страхује да се он не ожени Виориком, али не вели, што така женидба не би приликовала, него јамачно, што би изгубила тако красну „муштерију“, и, да не беше „доброга ђенија“, пропаде Виорика. — То није *прва српска оперета*; „српска“ је само по Јенковој музици, а текст је и живот у њој румунски. Код таког текста, је ли вредно, што су два од-

лична композитора: румунски и српски, у два маха утрошила око њега свој дар и снагу? Зар нису, на пример, писци „Трију светлих дана" могли саставити какав прави *српски* либрето, коме би она дивна композиција Јенкова боље доликовала? Јер како личи румунски живот и ново румунско одело од конца, а српски мотиви и песме, и српске игре, као: Србијанка, Јенково коло и тако даље? Срећа, што се у нас некад даваху: „Сан Краљевића Марка", „Зидање Раванице", „Сан на јави", „Посмртна слава Кнеза Михаила", „Маркова сабља", и тако даље, а иначе би се рекло, да смо неговање више музике почели са полу туђинском (не много напредније народности), и да смо *румунско-српску* оперету назвали — првом **српском**!

(**Читуља**). У Бечу је 10 јула о. г. преминуо светом сликар *Вићентије Kaцлер*, у 59 години својој. Кацлер је у почетку као сликар неговао историјску струку, а последњих тридесет година искључиво је радио као цртач и илустратор, те је као такав био одличан сарадник првих јевропских илустрованих новина. Покојник је на томе пољу и за нас Србе много учинио. Он беше на страни једини познат сликарски ауторитет in serbicis, па се с тога на њега обраћаху сви илустровани листови, кад им је год затребала каква слика из живота нашега народа у Србији, Босни, Херцеговини и Црној Гори, или портре којега заслужног Србина, а он им слао своје радове, које су они у хиљаде примерака штампали и растурили по Јевропи. Кацлер је и нашој публици познат са својих српских историјских слика и ликова знаменитих Срба, који красе наше канцеларије, читаонице, гостионице и домове. Покојник је добро познавао живот нашега народа а особито његову ношњу, која је, према пределима, врло разнолика, те с тога се његови српски радови онако сјајно одликују верношћу типа и ношње. Кацлер беше за своје уметничке заслуге награђен аустријском златном медаљом за уметност и науку и нашим таковским орденом. У њему смо изгубили великога пријатеља нашега народа, за чије је име и славу у Јевропи много допринео својим српским сликама. Слава му!

